

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 36, št. 2 *Ljubljana 2013*

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 36, št. 2 *Ljubljana 2013*

*Na predhodni strani: Rudolf Maister s svojim oficirskim štabom, francosko delegacijo, dr. Senekovičem in dr. Lanjšičem, s.d. (SI_PAMI1693
Zbirka fotografij in razglednic, inv. št. 4633).*

KAZALO

ČLANKI IN RAZPRAVE

- Gregor Jenuš**, »Es gibt einen Meister über alle irdische Maister«. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919 221
- Alenka Auersperger**, Še enkrat o selitvi volksdeutscherjev med II. svetovno vojno 237
- Ines Unetič**, Vrtna umetnost na Kranjskem v 18. in 19. stoletju v luči arhivskih virov 259
- Aleksander Lavrenčič**, Slovenski televiziji želimo vso srečo, da tele krava bi čim prej postalo.
O »prazgodovini« slovenske televizije ob njeni 55. obletnici 279

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

- Zdenka Semlič Rajh**, Kontrolirani geslovniki: zakaj jih potrebujemo bolj kot kdajkoli prej? 297

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

- Julijana Visočnik**, Tomaž Hren in romarji (pridiga št. IV) 315
- Vojko Pavlin**, Župnija sv. Štefana v Solkanu in njen katapan iz leta 1757 329
- Aida Škoro Babić**, Partizanska redna vojaška sodišča avgusta in septembra 1943 347
- Mateja Medved**, Zbirka Jožeta Lampreta v Muzeju Velenje. Ob 110. obletnici njegovega rojstva 359

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

- Konferenca – Okrogla miza arhivistov – Arhivi in mediji,
16.–17. maj 2013, Novi Sad, Srbija (**Aida Škoro Babić**) 369
- Konferenca društva madžarskih arhivistov, Esztergom,
od 17. do 19. junija 2013 (**Gordana Šovegš Lipovšek**) 372
26. mednarodno posvetovanje »Arhivska praksa 2013«, Hotel Tuzla, Tuzla,
26.–27. september 2013 (**Sonja Jazbec**) 373

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

- 45 let Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu
Republike Slovenije (**Lojz Tršan**, **Tatjana Rezec Stibilj**) 377
- Delavnica Programa usposabljanja za raziskovanje provenience (Provenance Research
Training Program), Zagreb, Hrvaška, 10.–15. marec 2013 (**Aida Škoro Babić**) 379
- Regionalna delavnica projekta EUscreen XL v Varšavi, 20.–21. maj 2013 (**Aleksander Lavrenčič**) 382
- Drugi kongres arhivistov Bosne in Hercegovine, Bihać, Bosna in Hercegovina
5.–7. junij 2013 (**Aida Škoro Babić**) 383
- »Gemeindearchive – eine unverzichtbare Quelle lokaler und regionaler Geschichte«.
Ein Bericht über den 5. Steirischen Archivtag am 12. Juni 2013 (**Peter Wiesflecker**) 385

Delavnica namenjena spoznavanju reševanja poplavljenih fotografij, Zagreb, julij 2013 (Lucija Planinc).....	388
Tretja splošna konferenca centrov virtualnih kompetenc DARIAH-EU (Miha Seručnik)	391

OSEBNE VESTI

In memoriam. Marjan Dobernik, uni. dipl. ing. kemije (1950–2013) (Blanka Avguštin Florjanovič) ...	393
---	-----

PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2012	395
--------------------------------------	-----

BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2012	403
--	-----

INDEX

ARTICLES AND PAPERS

- Gregor Jenuš**, Austrian Response to Maister's Takeover in Maribor and Lower Styria in 1918-1919 221
- Alenka Auersperger**, Once More about the Resettlement of the Volksdeutsche during the Second World War..... 237
- Ines Unetič**, Garden Art of 18th- and 19th-Century Carniola in the Light of Archival Documents..... 259
- Aleksander Lavrenčič**, All the best to Slovenian Television, Let Calf Grow into Cow as Soon as Possible – On the »Prehistory« of Slovenian Television upon its 55th Anniversary 279

FROM PRACTICE FOR PRACTICE

- Zdenka Semlič Rajh**, Controlled vocabularies: why we need them more than ever?..... 297

FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

- Julijana Visočnik**, Tomaž Hren and the Pilgrims (Sermon No. IV)..... 315
- Vojko Pavlin**, The Parish of St. Stephen in Solkan and Its So-Called »Catapano« (Liturgical Calendar) of 1757 329
- Aida Škoro Babić**, Partisan Regular Military Courts in August and September of 1943..... 347
- Mateja Medved**, Collection of Jože Lampret's Records at the Velenje Museum. On the Occasion of the 110th Anniversary of His Birth 359

ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA

- Conference – Archivists Round Table – Archives and Media, May 16-17, 2013, Novi Sad, Serbia (**Aida Škoro Babić**)..... 369
- Conference of the Association of Hungarian Archivists, Esztergom, June 17-19, 2013 (**Gordana Šövegeš Lipovšek**) 372
- 26th International Archival Conference »Arhivska praksa 2013«, Hotel Tuzla, Tuzla, September 26-27, 2013 (**Sonja Jazbec**)..... 373

ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

- 45 Years of the Slovenian Film Archives at the Archives of the Republic of Slovenia (**Lojz Tršan, Tatjana Rezec Stibilj**) 377
- Provenance Research Training Program, Zagreb, Croatia, March 10-15, 2013 (**Aida Škoro Babić**)..... 379
- EUscreen XL Regional Workshop in Warsaw, May 20-21, 2013 (**Aleksander Lavrenčič**)..... 382

The Second Congress of the Archivists of Bosnia and Herzegovina, Bihać, Bosnia and Herzegovina, June 5-7, 2013 (Aida Škoro Babić)	383
»Municipal Archives – Important Source for Local and Regional History«. Report on the 5th Styrian Archival Day, June 12, 2013 (Peter Wiesflecker)	385
Workshop on the Preservation of Flooded Photographs, Zagreb, July 2013 (Lucija Planinc).....	388
The Third DARIAH-EU General VCC Meeting (Miha Seručnik)	391

PERSONAL NEWS

In memoriam. Marjan Dobernik, University Degree in Chemistry (1950–2013) (Blanka Avguštin Florjanovič)	393
---	-----

ACQUISITIONS OF ARCHIVES IN 2012.....	395
---------------------------------------	-----

BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVISTS FOR 2012.....	403
--	-----

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.
2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, tel. (01) 24 14 247, e-pošta: jure.volcjak@gov.si.

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ⇒ Prispevki morajo biti oddani v **elektronski** obliki (razmik 1,5 vrstice).
- ⇒ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ⇒ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* naj obsegajo do 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ⇒ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* morajo obvezno vsebovati izvleček v obsegu do maksimalno 10 vrstic, ključne besede, primerne za indeksiranje, in povzetek v obsegu do maksimalno 30 vrstic. Pred povzetkom mora biti naveden spisek virov in literature.
- ⇒ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ⇒ Opombe morajo biti pisane enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature. Primer: Merku: *Slovenska plemiška pisava*, str. 110.
- ⇒ V poglavju Viri in literature morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literature, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, internetne vire, časopisne vire, literaturo itd. Gradivo se navaja po abecednem vrstnem redu.
- ⇒ Citiranje arhivskih virov: navedemo arhiv, oznako fonda ali zbirke, ime fonda ali zbirke, po potrebi št. fasciklov ali škatel. Primer: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 1.
- ⇒ Citiranje literature (monografij): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela* (v ležečem tisku). Kraj: založba in leto izida. Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⇒ Citiranje literature (člankov): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in stran; za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani. Primer za periodiko: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. V: *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226. Primer za zbornik: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. V: *Ad fontes. Otoprečev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ⇒ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Prispevkom o ocenah publikacij je treba obvezno priložiti fotografijo naslovnice.
- ⇒ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture načeloma opravi uredništvo.
- ⇒ Avtorji so dolžni upoštevati zgornja navodila. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.
- ⇒ Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, so objavljeni tudi na spletni strani Arhivskega društva Slovenije. Avtorji tako z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije.
- ⇒ **Rok za oddajo prispevkov** za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* za prvo številko je **1. maj**, za drugo številko pa **1. oktober**! Rok za oddajo prispevkov za ostale rubrike pa je za prvo številko **20. maj**, za drugo številko pa **20. oktober**!

Ljubljana, 20. 5. 2013

Uredništvo Arhivov

Notes for contributors for ARHIVI

1. ARHIVI, the Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia, is the central Slovenian archival journal. It deals with a wide range of archival issues and includes articles in the fields of archival science, (administrative) history, auxiliary sciences of history, study of primary sources, archival theory and practice, and daily activities of the Slovenian archives.
2. Papers should be sent to the editorial board: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, Tel.: +386 1 24 14 247, e-mail: jure.volcjak@gov.si.

Authors are required to follow the following instructions:

- ⇒ Papers should be submitted in **electronic form** (1.5 line spacing)
- ⇒ Before being published all papers are peer-reviewed. Papers are published only if they receive a positive peer-review.
- ⇒ Papers for the sections *Articles and Papers*, *From Practice to Practice* and *From Archival Files and Collections* should not exceed 24 standard pages papers for other sections should not exceed 8 pages.
- ⇒ Papers for the sections *Articles and Papers*, *From Practice to Practice* and *From Archival Files and Collections* must include a maximum 10-line abstract, key words appropriate for indexing and a maximum 30-line summary. List of sources and literature stands before the summary.
- ⇒ Authors should state their full address, title and/or profession, work place and address of the institution where they work, phone number and e-mail.
- ⇒ Footnotes are written uniformly under the line. Footnotes include short references that are fully explained together with abbreviations in the chapter Sources and Literature. Example: Merku: *Slovenska plemiška pisma*, p. 110.
- ⇒ Chapter Sources and Literature includes a systematic recording of all sources and literature cited in footnotes. Archival sources, web sources, journals, literature etc. are stated separately in alphabetical order.
- ⇒ Citation of archival sources: name of archival institution, reference code of archival fond or collection, title of archival fond or collection, when necessary also the number of the archival fascicle or box. Example: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, box 1.
- ⇒ Citation of literature (monographs): surname and name of the author: *title (and subtitle) of the book* (italics). Publishing place: publisher and publishing year. Example: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⇒ Citation of literature (articles): surname and name of the author: title of the article. *Title of periodical or miscellany* (italics) in case of periodicals the title should be followed by volume, year, number and page; in case of miscellany the title should be followed by (name of the editor), publishing place, publishing year and page. Example for articles in periodicals: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. V: *Arhivi* 26 (2003), no. 1, pp. 221–226. Example for articles in miscellanies: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in brikenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. V: *Ad fonts. Otorepčev zbornik* (ed. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, pp. 225-269.
- ⇒ Graphic materials (photographs, microfilm shots, scans, (exceptionally) also high-quality photocopies) must be submitted separately and marked with the number of the caption. Book reviews must include the photo of the book cover.
- ⇒ Editorial board reserves the right to send the submitted papers for language proofreading. Proofreading corrections are usually inserted in the papers by the authors themselves. Other corrections of a technical nature are usually done by editorial board.
- ⇒ Authors should follow these instructions. Should there be any uncertainties about the instructions, please contact the editorial board for assistance.
- ⇒ Articles and papers that are published in the printed version of *Arhivi* are also published on-line on the homepage of the Archival Association of Slovenia. By giving their consent to the publishing of the printed version, authors also agree to their papers being published on-line.
- ⇒ **Deadline for the submission of papers**: papers for the section *Articles and Papers*, *From Practice to Practice* and *From Archival Files and Collections* are to be submitted by May 1 for the first number and by October 1 for the second number! Papers for other sections are to be submitted by **May 20** for the first number and by **October 20** for the second number!

Ljubljana, 20. 5. 2013

Arhivi Editorial board

Članki in razprave

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 327(436+497.4):94(497.4Maribor)"1918/1919"

Prejeto: 1. 10. 2013

»Es gibt einen Meister über alle irdische Maister«. Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919

GREGOR JENUŠ

doktor zgodovinskih znanosti, arhivist

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: gregor.jenus@gov.si

IZVLEČEK

Avtor v prispevku obravnava odnos in odzive avstrijske politike na dejanja generala Rudolfa Maistra v prevratnem obdobju ob koncu leta 1918, potem ko je v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem prevzel oblast in začel domnevno moralno diskreditacijo in pravno diskriminacijo nemškega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem. Pri tem predstavlja mednarodne okoliščine Maistrovih akcij, odmeve nanje v avstrijskem in slovenskem tisku ter poskuse izrabljanja žrtev nacionalnih trenj med Nemci in Slovenci med pariško mirovno konferenco za propagandne namene.

KLJUČNE BESEDE: Rudolf Maister, Maribor, Spodnja Štajerska, Nemci, Slovenci, prevratno obdobje, pariška mirovna konferenca

ABSTRACT

*AUSTRIAN RESPONSE TO MAISTER'S TAKEOVER IN MARIBOR AND LOWER STYRIA
IN 1918-1919*

The author discusses the attitude and the response of the Austrian politics to Rudolf Maister's actions at the revolutionary end of the year 1918 after he had seized power in Maribor and Lower Styria and had supposedly began to morally discredit German population in Lower Styria and legally discriminate against it. The author sheds light on international circumstances in which Maister took over the authority in Maribor and on the response that his actions received in Austrian and Slovenian press. During Paris Peace Conference some attempts were also made to use the victims of national tensions between the Germans and the Slovenes for the purposes of propaganda.

KEY-WORDS: Rudolf Maister, Maribor, Lower Styria, Germans, Slovenes, revolutionary period, Paris Peace Conference

Slovenci so z razglasitvijo *Države Slovencev, Hrvatov in Srbov* (dalje: Država SHS) 29. oktobra 1918 dočakali več desetletij želeno osamosvojitve izpod habsburške oblasti in odprli novo poglavje narodne zgodovine.¹ Odločitvam *Narodnega sveta SHS v Zagrebu* in *Narodnega sveta za Slovenijo in Istro* (dalje: *Narodni svet*) v Ljubljani je sledilo manifestacijsko zborovanje, na katerem sta bili razglašeni odcepitev slovenskega etničnega ozemlja od avstro-ogrške monarhije in združitev s preostalimi Jugoslovani, ki so v njej živeli, v novo jugoslovansko državo. Slavje je imelo značilnosti narodnega praznika in je bilo odmevno v slovenskem tisku. Spremljali so ga izjemno čustveni slogani.

*Tisoč dvesto let smo trpeli in čakali kedaj pride oni veliki dan odrešenja. Danes je dan svobode, narodni praznik, praznik naroda, ki je dolgo čakal ustanjaja.*²

Vladimir Ravnihar je v svojih spominih zapisal, da so Slovenci zrasli v samozavesten narod in so zato imeli pravico o svoji prihodnosti odločati sami.³

*Iz preprostega rodu je zrasel v narod, pridobivši si vse atribute, ki mu gredo kot takemu. Po pravici sme tedaj zahtevati, da je na svoji zemlji gospod, da suveren, svoboden sam odloča o svoji usodi.*⁴

Prvi koraki za to narodno avtonomijo so bili strojeni že 16. septembra 1918, ko je bil ustanovljen *Narodni svet*. V razmeroma kratkem času je »krovnna organizacija« s sedežem v Ljubljani začela dobivati tudi svoje pokrajinske odseke. *Narodni svet za Koroško* je bil ustanovljen 19. septembra 1918, konec meseca pokrajinski odsek na Štajerskem.⁵ *Narodni svet za Štajersko* je bil ustanovljen 28. septembra 1918. Tega dne se je izoblikoval njegov odbor: predsednik je postal dr. Karel Verstovšek, profesor na mariborski klasični gimnaziji ter državni in deželni poslanec, podpredsednik dr. Franjo Rosina, odvetnik, predsednik mariborske Slovenske čitalnice in načelnik mariborske posojilnice, tajnik Fran Voglar, profesor na mariborski klasični gimnaziji, blagajnik dr. Franc Kovačič, profesor mariborskega bogoslovja. In ravno *Narodni svet za Štajersko* je bil po vzpostavitvi Drža-

ve SHS in ustanovitvi *Narodne vlade SHS v Ljubljani* 31. oktobra 1918 glavni »mehanizem«, ki je novi slovenski oblasti omogočal vzpostavlanje slovenske lokalne uprave na Spodnjem Štajerskem.⁶

Križem rok pa niso stali tudi avstrijski državni organi. Sočasno s slovenskimi manifestacijami in slavji so se tudi avstrijski državni organi v skladu z napovedmi cesarja Karla I. s 16. oktobra 1918⁷ pripravljali na spremembe. Graški deželni zbor je tako 29. oktobra 1918 vsem mestnim občinam in uradniškim službam na Spodnjem Štajerskem posredoval navodilo, v katerem jih je pozival, naj bodo v času avstrijske »tranzicije« posebno pozorni, da ne bi bilo nevarnega opuščanja ali zanemarjanja uradniškega dela. »V najvišjem manifestu je posebno izpostavljeno, da morajo do dokončne izvedbe preoblikovanja vse obstoječe ustanove, ki delujejo v javno dobro, ostati nespremenjene.« Neumno bi namreč po njihovem mnenju bilo, če bi bili zaradi še nedorečenih in nepreizkušenih delovnih metod nemški interesi ogroženi. Iz posredovanega navodila je mogoče razbrati, da deželna uprava Štajerske ni imela velikega zaupanja, da bodo ustavne spremembe v Avstriji prinesle velik uspeh ali da bo monarhija res razdeljena na nacionalne države.⁸

30. oktobra 1918 je mariborski nemški mestni svet sklenil, da Maribora in s tem tudi Spodnje Štajerske ne bo predal brez boja.⁹

⁶ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik ustanovne seje Narodnega sveta za Štajersko, 26. september 1918, str. 1.

⁷ Cesar Karel I. je bil oktobra 1918 prisiljen popustiti pritiskom antante ter nenemških narodov monarhije in jim je 16. oktobra 1918 poskušal ustreči z deklaracijo »Mojim zvestim avstrijskim narodom«, v kateri je obljubil možnost preoblikovanja avstrijskega dela monarhije po federativnem državnem ključu. Avstrijske narode je v ta namen pozval k ustanovitvi narodnih odborov, sestavljenih iz državnozborskih poslancev posameznih narodov. Ti naj bi odtelej imeli nadzor nad deželno upravo. Madžarska polovica monarhije v na novo preoblikovano državo ne bi sodila, ampak bi jo kot po številnih prejšnjih načrtih z monarhijo vezala le habsburško-lotarinška dinastija. Glej: »Naznanilo cesarjevega manifesta«, *Slovenec*, 17. oktober 1918, št. 239, 1; »Cesarjev manifest! Mojim zvestim avstrijskim narodom!«, *Slovenec*, 18. oktober 1918, št. 240, str. 1; Bister: *Majestät, es ist zu spät*, str. 312.

⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Vzdrževanje obstoječih ustanov med ustavnopravno preosnovno Avstrije, 29. oktober 1918, 351pr/1918, str. 1–2.

⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 30. oktober 1918, str. 3–4; Ude: Boj za Maribor in štajersko Podravje, str. 121, 122. PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 30. oktober 1918, str. 3–4.

¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 30. oktober 1918, str. 3; Ude: Boj za Maribor in štajersko Podravje, str. 121, 122.

² »Dan svobode«, *Slovenec*, 19. oktober 1918, št. 249, str. 1.

³ Ravnihar: *Mojega življenja pot*, str. 272.

⁴ Prav tam.

⁵ Jerič: Narodni svet, str. 147; prim: *Slovenska novejša zgodovina I*, str. 166.

Svobodno izvoljeno občinsko zastopstvo nemškega mesta Maribor [...] [je] torej, na podlagi od predsednika Wilsona določene pravice samoodločbe narodov, [izjavilo, da je] mesto Maribor skupno z nemško in gospodarsko mu pripadajočo okolico sestavi del novoustanovljene nemške avstrijske države [...]»¹⁰

Mariborski nemški mestni svet se je v tej izjavi skliceval na pravico narodov do samoodločbe, ki jo je ameriški predsednik Wilson ponudil narodom habsburške monarhije januarja 1918. Ker je po podatkih zadnjega avstrijskega ljudskega štetja iz leta 1910 v Mariboru živelo več kot 80 odstotkov prebivalstva z nemškim govornim jezikom, so zahtevali in tudi pričakovali, da bo mesto z njegovo okolico pripadlo Republiki nemški Avstriji.¹¹

Položaj v Mariboru se je konec oktobra in v začetku novembra 1918 s tem še bolj zapletel, saj sta oblast nad mestom in Spodnjo Štajersko zase zahtevali dve državi, Država SHS in Republika nemška Avstrija.¹²

Ob *Narodni vladi SHS v Ljubljani* je bil predstavnik slovenske oblasti na Spodnjem Štajerskem *Narodni svet za Štajersko*, ki je s strani vlade dobil nekatera izvršna pooblastila, vendar pa so bila le-ta sporna, ali pa bi jih bilo potrebno prenesti na druga upravna telesa. Oteževalna okoliščina je bila tudi ta, da so v Mariboru ostali vsi civilni organi, izvoljeni in imenovani še v monarhiji, med njimi mestni občinski svet, okrajni svet in sodišče ter orožništvo, trdno v nemških rokah. Posebej pomembno in odločilno je bilo vprašanje vojaške oblasti in pripadnosti vojaških formacij na območju Maribora in Spodnje Štajerske.¹³

Časnik *Slovenski narod* je 31. oktobra 1918 zapisal, da je slovenska mladina s petjem pozdravila ustanovitev nove jugoslovanske države in bila pri tem deležna grobega ravnanja nemškega orožništva. Časnik je protestiral proti ravnanju mariborskih Nemcev, saj so istega večera po mestu 'demonstrirali' tudi pripadniki nemške mladine, ki so celo uničevali mestno lastnino, vendar proti njim ni bil sprožen noben postopek.¹⁴

V torek je gruča slovenske mladine zvečer po mariborskih ulicah dala duška svojemu čustvovanju ter zapela tudi pred gledališčem slovensko pesem. Vse se je izvršilo dostojno. [...] Vse drugače se je obnašala nemška mladina, ki je razbila šipe na slovenski gostilni 'Pri jagnetu', nadalje na škofiji, tiskarni, kjer so padli proti oknom tudi ostri strelji. Edini pravi odgovor bi bil, da Narodni svet prevzame oblast čez mesto ter zajamči red v jugoslovanskem Mariboru.»¹⁵

Narodni svet za Štajersko je na seji 31. oktobra 1918 sicer trdil, da ima razmere v mestu pod nadzorom, kljub vsemu pa je protestiral, ker je nemški mestni svet obračunaval s slovenskim prebivalstvom, proti nemškemu prestopnikom pa ni posredoval.¹⁶

29. in 31. oktobra 1918 je *Narodni svet za Štajersko* skušal nastopiti v imenu Države SHS proti nemško opredeljenemu občinskemu svetu Maribora, nemškemu *Narodnemu svetu za Spodnjo Štajersko* in avstrijskim oblastem.¹⁷ Major Rudolf Maister, poveljnik 26. črnovojniškega okrožja v Mariboru, ki se je udeleževal sej *Narodnega sveta za Štajersko*, se je na teh zasedanjih zavzel za odločnejšo politiko do nemštva. Ker so odzivi *Narodnega sveta za Štajersko* bili prepočasni, je začela vojska jemati pobudo v svoje roke.¹⁸

1. novembra je štacijski (mestni) poveljnik, polkovnik Anton Holik, sklical sestanek poveljnikov in nekaterih višjih častnikov mariborskih vojaških enot. Holik, za katerega je bilo samoumevno, da mesto Maribor pripade Avstriji, je sestanek sprva sklical za 10. uro, a ga je potem nepričakovano prestavil na 8. uro zjutraj. Slovenski stotnik Edo Vaupotič je od Holika zahteval, naj se sestanek ne začne, dokler ne bi prispel tudi major Rudolf Maister, ki sicer ni bil obveščen. Ko je ta vendarle prišel na sestanek, je Holik poročal o razsulu vojske in nevarnostih, ki so Mariboru grozile zaradi vračanja večtisočglave množice vojakov skozi mesto. Predlagal je, da bi sprejeli memorandum. V 12 točkah je bilo mogoče videti, da je Maribor dejansko še vedno nemško vplivno območje. Major Maister, ki teh točk ni priznaval, naj bi vstal in protestiral.¹⁹

¹⁰ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 30. oktober 1918, str. 3–4.

¹¹ Lipušček: *Ave Wilson*, str. 10–11.

¹² Jenuš: Štajersko vprašanje, str. 669–690.

¹³ Mikuš: *Oris zgodovine Slovencev*, str. 64; Hartman: *Rudolf Maister*, str. 33–35.

¹⁴ »Nemški izgredi v Mariboru«, *Slovenski narod*, 31. oktober 1918, št. 256, str. 1; prim. Potočnik: *Zgodovinske okoliščine*, str. 60.

¹⁵ »Nemški izgredi v Mariboru«, *Slovenski narod*, 31. oktober 1918, št. 256, str. 1.

¹⁶ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik ustanovne seje Narodnega sveta za Štajersko, 31. oktober 1918, str. 15, 16.

¹⁷ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 29. oktober 1918, str. 11–17.

¹⁸ Hartman: *Rudolf Maister (Znameniti Slovenci)*, str. 94, 95, 117; Hartman: *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 32, 33.

¹⁹ Hartman: *Rudolf Maister*, str. 94, 95, 117; Ude: *Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev; Hartman: Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 41; Potočnik: *Zgodovinske okoliščine*, str. 62.

Ne priznavam teh točk! Maribor razglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in vsem Spodnjim Štajerskim!

*Kdor bi se v področju moje oblasti upiral mojim poveljem, pride pred moje vojno sodišče!*²⁰

Narodni svet za Štajersko je Rudolfa Maistra popoldne tistega dne imenoval za generala. S tem je postal pravnomočni poveljnik slovenskih vojaških sil v Mariboru.

Čast nam je, javiti Vam, da smo po dogovoru z dosedanjimi vojaškimi in administrativnimi oblastmi sklenili izročiti Vam poveljstvo tukajšnje vojaške stacije ter vrhovno poveljstvo vsega Narodnemu svetu za Južno Štajersko podrejenega vojaštva.²¹

Naroča se Vam, da nemudoma v celem ozemlju Južne Štajerske ukrenete po svojem ukrepu vse, kar se Vam zdi za ohranitev varnosti osebe in premoženja prebivalstva tega ozemlja potrebno.

*Ob enem se Vam v imenu Narodnega sveta podeli vojaški čin generala in se Vas povabi, da tega dne storite svojo osebno obljubo.*²²

Dr. Karel Verstovšek se je zaradi imenovanja Maistra za generala moral kasneje zagovarjati pred *Narodno vlado SHS v Ljubljani*. Imenovanje je bilo, kot ugotavlja Bruno Hartman, izjemnega pomena. Rudolf Maister namreč tedaj ni bil general in je z imenovanjem preskočil dva čina. Vendar je bilo imenovanje za generala dejansko edini način, na katerega si je lahko Maister zagotovil vojaško poveljstvo nad enotami, ki so tedaj delovale v Mariboru.²³

Maister je na svojo stran pridobil prvo vojaško enoto in uspelo mu je sestaviti še dve s skupaj približno 160 vojaki ter z njimi zasesti večino vojašnic in posamezne strateške točke v mestu.²⁴

Še istega dne je Maister izdal ukaz, s katerim je reguliral svojo vojaško oblast ter zelo korenito posegel v vojaško organizacijo v mestu in na Spodnjem Štajerskem. Tako je že v prvi točki svojega povelja o prevzemu poveljstva objavil, da ga je jugoslovanski *Narodni svet za Štajersko* imenoval za generala in mu zaupal vojaško poveljstvo na območju Spodnje Štajerske proti severu do severne meje okrajnih glavarstev Slovenj Gradec, Maribor, Radgona, obenem pa je prevzel tudi vojaško postajno poveljstvo v Mariboru. »Z vsemi sredstvi, ki so mi na razpolago, (bom) skrbel za mir in red v mestu in sploh in na Spodnjem Štajerskem in čuval zasebno in državno lastnino.«²⁵

Maister je v izdanem povelju zahteval, naj mu vsi polki, poveljstva in ustanove sporočijo število jugoslovanskih častnikov in mož, ki so ostali v svojih vojašnicah. Nemško-avstrijskemu vojaštvu, ki na zasedenem območju ni imelo pristojnosti, je dopustil nastanitev v dravski vojašnici. Tam je moralo biti do 3. novembra do 11. ure pripravljeno na odhod v Lipnico. Poveljnik 47. pešpolka je moral do takrat predati vojašnice jugoslovanski vojaški upravi.²⁶

Sočasno z Maistrovim poveljem se je sestal Mestni svet Mestne občine Maribor na tajni seji. Na njej je župan dr. Johann Schmiderer izpostavil, da so Slovenci mesto Maribor in njegovo okolico opredelili za slovensko nacionalno ozemlje in ga hočejo priključiti novi jugoslovanski državi. Problem, ki ga je mestni svet videl v tem položaju, je bilo vprašanje, kdo je v mestu odgovoren za zagotavljanje javnega reda in miru. Svetnik Heinrich Wastian je pripomnil, da mu je dr. Karel Verstovšek, predsednik *Narodnega sveta za Štajersko*, v pogovoru zatrdil, da bi lahko slovenske policijske enote v razmeroma kratkem času prevzele nadzor nad mestom, to pa je občina zavračala, saj je na vsak način hotela za javni red in mir skrbeti z obstoječimi, torej nemškimi enotami.²⁷

Mariborski podžupan dr. Karel Nasko je dejstvo, da je *Narodni svet za Štajersko* imel v Mariboru svoje lastne vojaške enote, označil za velik problem. Maistra je namreč ocenjeval za samodržca, saj naj bi mesto samovoljno razglasil za slovensko, prav tako pa naj bi brez pravne podlage prepovedal in 'zaprl' nemške vojaške enote. Mariborska nemška mestna

²⁰ PAM, fond Prevratni dogodki na Slovenskem Štajerskem, AŠ 5, Poročilo o dogodkih 1. novembra 1918, str. 224; Hartman: *Rudolf Maister*, str. 94–95, 117; Hartman: *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 41; Potočnik: *Zgodovinske okoliščine*, str. 62.

²¹ Slavič: *Državni prevrat v mariborski oblasti*, str. 227.

²² Prav tam.

²³ PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1, 2; Hartman: *Rudolf Maister*, str. 94, 95, 117; Slavič: *Državni prevrat v mariborski oblasti*, str. 227.

²⁴ PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1, 2; Slavič: *Državni prevrat v mariborski oblasti*, str. 227; Ude: *Boj za severno mejo*, str. 184–186.

²⁵ PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1.

²⁶ PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1; PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, AŠ 1, Ukaz o vojaški oblasti, pr2037; Hartman: *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 44.

²⁷ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 1. november 1918, str. 1, 5, 6.

oblast tako ni imela nobenih varnostnih enot za zaščito mesta. Prav tako je Nasko poudaril, da so Slovenci samovoljno določili ozemlje, na katerem naj nemška vojska ne bi smela delovati. Menil je, da tudi Slovenci ne bi smeli imeti pravice v Mariboru imeti nastanjenih lastnih vojaških enot, če bi bile nemške enote izgnane iz mesta. Mestni svetnik Heinrich Wastian ga je v tej domnevi poskušal pomiriti, saj je menil, da dokončnega dogovora o vprašanju, ali smejo nemške enote 47. pešpolka ostati v mestu ali ne, še niso sprejeli. Mariborski nemški mestni svet se je zato na seji odločil, da zaradi negotovih varnostnih razmer Maribor potrebuje lastne vojaške enote, zato naj bi se župan dr. Johann Schmiderer povezal z vojaškim poveljstvom in dosegel, da bi vsaj del nemških vojakov lahko ostal v mestu za zaščito nemotene delovanja nemške mestne uprave.²⁸

Ožji občinski odbor, v katerem so bili župan dr. Johann Schmiderer, podžupan dr. Karel Nasko in dr. Ernst Mravlag, je na seji 4. novembra 1918 mariborski občinski svet obvestil, da so 2. novembra predstavnike *Narodnega sveta za Štajersko* seznanili s tem, da bo za zaščito mesta in vzdrževanje javnega reda in miru ustanovljena mestna varnostna straža ali Schutzwehr. Istega dne so nemškimi vojaškimi enotam posredovali tudi oklic in jih prosili za sodelovanje. Za zagotavljanje javnega reda in miru naj bi mestna občina potrebovala okoli 1.000 mož. Mestni svetnik Franz Bernhard je odločitev župana in podžupana pozdravil, saj je bilo v mestu resnično napeto.²⁹

Nevarnost v javnosti narašča, veliko mladostnikov ima orožje, pirotehnične izdelke in druge življenjsko nevarne predmete, s katerimi se podijo po mestu in ogrožajo življenje mestnega prebivalstva. Proti takšnim nevarnostim je obramba resnično potrebna, zato jo podpiram,« je na seji mariborskega mestnega sveta povedal Franz Bernhard.³⁰

Zanimivo je, da je mestna občina v dneh, ko so sami izvajali propagandno delo za vključitev novih prostovoljcev v enote Schutzwehrrja, *Narodni vladi SHS v Ljubljani* nenehno pošiljala pritožbe, češ da slovenska vojaška oblast izvaja nedovoljeno mobili-

zациjo. General Maister je namreč 9. novembra 1918 dal objaviti mobilizacijski oklic v slovenskem in nemškem jeziku.³¹

Konec je vojske. Dobili smo novo, prosto in čvrsto domovino Jugoslavijo. S tem pa še ni konec težav. Valijo se armade vseh narodnosti domov. Oni tisoči, ki gredo skozi naše kraje, kradejo, požigajo in ropajo. Tudi do pobojev je že prišlo. Zato je naša sveta dolžnost, da branimo svojo domovino, premoženje in življenje naših ljudi.

*Zglasiti se morajo brez izjeme vsi, naj so služili pri infanteriji, artileriji, kavaleriji ali pa kakem drugem, kakorkoli imenovanem poveljstvu.*³²

General Maister je medtem že žel posledice pritožb nemških političnih krogov iz Maribora in Spodnje Štajerske zaradi po njihovem mnenju neupravičeno objavljenega mobilizacijskega ukaza. *Narodni svet za Štajersko* je na seji 11. novembra 1918 razpravljal o oklicu generala Maistra in se odločil, da sestavi poseben obrambni odbor, ki naj bi se povezal z generalom Maistrom in koordiniral narodno obrambo na Spodnjem Štajerskem. Reakcija *Narodne vlade SHS v Ljubljani* na seji dan kasneje, 12. novembra 1918, je bila, da je vsem okrajnim glavarstvom na Spodnjem Štajerskem posredovala obrazložitev Maistrovega mobilizacijskega ukaza in izrekla vrsto kritik na račun njegovega ravnanja. Tako naj bi se morali oglasiti le vsi zdravi vojaki in ne vsi moški med 18. in 50. letom starosti, prav tako pa naj bi bili iz mobilizacijskega oklica izvzeti vsi uslužbenci javnih obratov, železnic, invalidi itd. Na seji *Narodne vlade SHS v Ljubljani* so se odločili, da naj bi dr. Lovro

²⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 1. november 1918, str. 6–9; PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 1; Ude: Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev, str. 376.

²⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 1; Hartman: *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 51; Potočnik: *Zgodovinske okoliščine*, str. 67.

³⁰ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 2.

³¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, letaki z mobilizacijskim ukazom, 27552/1/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba vojaškemu uradu, 11. november 1918, 27552/5/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba vojaškemu uradu, 12. november 1918, 27552/5/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba Narodni vladi SHS v Ljubljani, 13. november 1918, 27552/6/1918; »Protest gegen die südslawische Mobilisierung« *Marburger Zeitung*, 17. novemeber 1918, št. 265, str. 2.

³² PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski poziv – Statsbürger! Südslawen, 9. november 1918, 27552/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski poziv – Statsbürger! Südslawen, 9. november 1918, 27552/1918; Hartman: *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 53; Potočnik: *Zgodovinske okoliščine*, str. 70.

Pogačnik generala Maistra pozval na pogovor, v katerem naj bi razložil svoje ravnanje.³³

Kljub nemškim protestom zoper slovensko organizacijo vojaških čet, se je število vojakov v nemški gardi nenehno večalo, tako da je 23. novembra 1918 njihova posadka štela že 1.500 mož in 100 oficirjev. Takšno stanje je vse bolj ogrožalo varnost v mestu in slovenske interese. Že pred 20. novembrom 1918 se je namreč vse pogosteje širila vest, da naj bi mariborski Nemci pripravljali demonstracije, s katerimi so hoteli v najkrajšem možnem času ponovno prevzeti oblast v mestu.³⁴

Narodni svet za Štajersko in Narodna vlada SHS v Ljubljani sta takšno ravnanje mariborskih Nemcev želela na vsak način preprečiti. Veliko število slovenskih vojakov, ki jih je Maister mobiliziral in oblikoval v vojaške enote, dobra razmestitev po mestu in okolici, podrobno izoblikovan načrt ter tudi soglasje *Narodne vlade SHS v Ljubljani*, so bili dobra priprava za razorožitev Schutzwehrrja. Akcija se je začela 23. novembra 1918 ob štirih zjutraj. Končana je bila v 47 minutah, natančno po načrtu in brez večjih incidentov. Razorožitev mariborskega Schutzwehrrja je bila tako druga velika zmaga Maistra nad Nemci v boju za Maribor.³⁵

*'Schutzwehr' mesta Maribor je obstojala večino ma žal iz takšnih elementov, da nisem mogel več zaupati tej naredbi Vašega blaga in življenja. Na straži stojči udje mestne 'Schutzwehr' so sami pletili, ropali, streljali na ljudi in so tako tvorili ne več 'Schutzwehr', temveč deloma drhal, ki se je moramo bati.*³⁶

³³ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 11. november 1918, str. 33; PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 13. november 1918, str. 41; Ribnikar: *Sejni zapiski, I. del*, str. 100; Hartman: *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 57.

³⁴ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 21. november 1918, str. 63.

³⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Vdor vojaštva v uradne prostore na rotovžu, 23. november 1918, 27990/1918; »Mariborska mestna straža razorožena«, *Slovenski narod*, 25. november 1918, št. 279, str. 1; »Kundmachung«, *Marburger Zeitung*, 23. november 1918, št. 270, str. 4; »Auflösung und Entwaffnung der Marburger Schutzwehr«, *Marburger Zeitung*, 24. november 1918, št. 271, str. 3–4; »Der 23. November 1918«, *Marburger Zeitung*, 24. november 1918, št. 271, str. 4; »Hartman: *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 58, 59; Potočnik: *Zgodovinske okoliščine*, str. 82–88; Ude: Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev, str. 377; Slavič: Državni prevrat v mariborski oblasti, str. 235.

³⁶ »Von der Aufgelösten marburger Schutzwehr«, *Marburger Zeitung*, 27. november 1918, št. 273, str. 2; »Die Vorgänge in der Südlichen Steiermark und die Steirischkandesver-

General Maister je opozoril, da je mestno občino z županom dr. Schmidererjem večkrat pozval, naj omeji »divjanje« enot Schutzwehrrja, a da so bili vsi poskusi zaman. Poudaril je, da ukrepa razorožitve ni usmeril proti mestnemu prebivalstvu, ampak izključno proti tistim, ki so ogrožali red in mir v mestu. Ob nastopu svoje službe je namreč Maister obljubil, da bo skrbel za javni red in mir.³⁷

S svojim ravnanjem je Maister med Nemci na Štajerskem nedvomno veljal za izjemno nezaželen element. Že 15. novembra 1918 je *Urad za zunanje zadeve Republike nemške Avstrije* vložil protestno noto proti generalu Maistru, ker je ta izvedel mobilizacijo, ki naj bi zajemala tudi Nemce živeče na območju Spodnje Štajerske, to pa naj bi bilo po mednarodnem pravu prepovedano. Ker je poleg Države SHS tudi Republika nemška Avstrija izrazila željo po vključitvi območja Maribora, Ptuja in Celja (v najširšem smislu Spodnje Štajerske) v okvir svoje države, je bilo potrebno počakati mednarodno odločitev o lastništvu omenjenih območij.³⁸

Prav negotovi mednarodni položaj glede vprašanja, komu pripada Spodnja Štajerska, je bil vzrok, da je slovenska oblast v Ljubljani tudi po nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 zavlačevala pri prevzemu oblasti in odstitvi nemškega mestnega zastopa. Šele 13. decembra 1918 je *Narodna vlada* v Ljubljani na 33. seji izdala sklep: »Gerentom mestne občine v Mariboru se imenuje za začasno okrajni komisar dr. Vilko Pfeifer v Krškem.«³⁹ Novica o tem, da je dr. Vilko Pfeifer prevzel občinske posle, ni bila objavljena v *Uradnem listu narodne vlade SHS v Ljubljani* vse do 23. decembra 1918.⁴⁰

Zato ne preseneča, da je dr. Pfeifer s prevzemom poslov v Mariboru počakal in v mesto ni prišel pred

sammlung«, *Deutsche Wacht*, 7. december 1918, št. 49, str. 1, 2; »Maribor v slovenskih rokah«, *Slovenec*, 23. november 1918, št. 269, str. 2; »Kako je prišel Maribor v slovenske roke«, *Slovenec*, 25. november 1918, št. 270 a, str. 2; »Belo-zelena garda v Mariboru razorožena«, *Slovenski gospodar*, 25. november 1918, št. 48, str. 1; prim. Slavič: Državni prevrat v mariborski oblasti, str. 336; Ude: Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev, str. 377.

³⁷ »Maribor v slovenskih rokah«, *Slovenec*, 23. november 1918, št. 269, str. 2; »Kako je prišel Maribor v slovenske roke«, *Slovenec*, 25. november 1918, št. 270a, str. 2; »Belo-zelena garda v Mariboru razorožena«, *Slovenski gospodar*, 25. november 1918, št. 48, str. 1.

³⁸ »Die Nationalversammlung über die Grenzen Deutschösterreichs«, *Marburger Zeitung*, 16. november 1918, št. 264, str. 2; »Zum deutsch – österreichischen Staate gehörig«, *Marburger Zeitung*, 19. november 1918, št. 264, str. 2; Ribnikar: *Sejni zapiski, I. del*, str. 110.

³⁹ Ribnikar: *Sejni zapiski, I. del*, str. 184.

⁴⁰ Naredba poverjeništvaja za notranje zadeve, *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani*, 23. december 1918, št. 57, str. 57.

22. decembrom 1918. To je bilo velik očitke javnosti *Narodni vladi SHS v Ljubljani*, saj so bili mnjenja, da se je po nepotrebnem zavlačevalo z uradnim prevzemom oblasti. Očitek je bil toliko bolj razumljiv, če vemo, da je general Maister enote »zelene garde« razorožil že sredi meseca novembra 1918.⁴¹

Med slovensko in nemško oblastjo so bile konec leta 1918 nenehno napetosti. Mariborski župan Johann Schmiderer je bil posebno ogorčen nad načinom, kako je vojaška oblast v mestu opravljala svoje delo, ter zahteval, da se mora njihovo ravnanje nujno spremeniti.⁴²

Ob nenehnih zapletih, ki jih je imela slovenska vojaška uprava z nemškim vodstvom mariborske občinske uprave, ne preseneča, da je bilo konec decembra 1918, za številne zelo pozno, določena razpustitev mariborskega nemškega mestnega zastopa. Konec decembra 1918 je zasedal *Narodni svet za Štajersko*. Pripravil je vse potrebno, da bi v najkrajšem možnem času lahko zgodila tudi predaja političnih oblasti v mestu ob Dravi. Na seji je bilo določeno, da bo dr. Vilko Pfeifer mestne oblasti prevzel 2. januarja 1919, o tem pa so pisno obvestili tudi župana tedaj še nemške občinske uprave dr. Johanna Schmidererja.⁴³ Prav tako pa so pregledali sezname, ki so jih za *Narodni svet za Štajersko* pripravili v oktobru in novembru in so kazali stanje uradništva v mariborskem političnem okraju, ter določili, kateri uradniki bi morali biti zamenjani.⁴⁴

Narodna vlada SHS v Ljubljani je razpustila občinski svet mesta Maribora, ker se ni podvrgel ukrepom odnosno avtoriteti države SHS, in je Narodna vlada SHS mene imenovala vladnim komisarjem z nalogo, da začasno prevzamem in vodim posle mariborskega občinskega sveta.

Prevzel sem danes vodstvo mestnega magistrata v Mariboru.

O tem obveščam prebivalstvo mesta Maribora s pristavkom, da bom po najboljših močeh skušal zadostiti željam in potrebam prebivalstva in se tudi nadejam, da mi bo prebivalstvo brez razlike na stranke in narodnost v svojem lastnem interesu po-

*magalo in zaupalo, in elemente, ki bi hoteli redno uradovanje ovirati, zavračalo.*⁴⁵

Ta oglas vladnega komisarja dr. Vilka Pfeiferja je osrednji mariborski oziroma spodnještajerski nemški časnik *Marburger Zeitung* na zahtevo generala Maistra objavil v slovenskem in nemškem jeziku, s tem pa je mariborskim Nemcem, kot je hotel general Maister, dal vedeti, da so se časi njihove vladavine končali. Maister se je rad pohvalil, da je bila »menda to prva slovenska uradna objava v vsem nemškem listu in zato izredna posebnost, ki je mariborskim Nemcem razkrila prihajajočo usodo mesta.«⁴⁶

Sobivanje slovenskega in nemškega naroda je bilo po koncu vojne napeto.⁴⁷ Obmejno vojaško poveljstvo pod Maistrovim vodstvom se je zato 2. januarja 1919 odločilo za stalen nadzor nemške manjšine. Ker pa naj bi bilo to nemogoče, so določili 21 talcev, ki naj bi do preklica odredbe odgovarjali za 'konformnost' nemške skupnosti v Mariboru. Še istega dne je Republika nemška Avstrija napisala protestno noto in jo je naslovila na *Narodno vlado SHS v Ljubljani*. V njej je zapisala, da je bilo postopanje generala Maistra nesprejemljivo.⁴⁸

V večini primerov je namreč šlo za ugledne mariborske politike ali trgovce, tovarnarje⁴⁹, kot sta bila na primer dr. Ernst Mravlag, dr. Oskar Orosel. Jahn, »zloglasni« urednik časnika *Marburger Zeitung*, pa je moral po nalogu oblasti celo zapustiti Maribor.⁵⁰

Avstrijska vlada je zahtevala izpustitev talcev in zagrozila, da bo tudi sama zapirala Slovence kot talce

⁴⁵ Maister: Prevzem mestne uprave v Mariboru, str. 229.

⁴⁶ »An die Bevölkerung der Stadt Marburg«, *Marburger Zeitung*, 3. januar 1919, št. 2, str. 2; Maister: Prevzem mestne uprave v Mariboru, str. 229.

⁴⁷ »Die grünen Banden«, *Marburger Zeitung*, 3. november 1918, št. 253, str. 2; »Der Zusammenbruch«, *Marburger Zeitung*, 5. november 1918, št. 254, str. 1; »Die neuen Gefahren«, *Marburger Zeitung*, 6. november 1918, št. 25, str. 1; »An die Bevölkerung Marburgs«, *Marburger Zeitung*, 1. januar 1919, št. 1, str. 1; Die Haft des Pfarrers Mahnert, *Marburger Zeitung*, 3. januar 1919, št. 2, letnik 59, str. 3; »Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah«, *Slovenski gospodar*, 7. januar 1919, št. 2, str. 1; »Veriženje«, *Slovenski gospodar*, 7. januar 1919, št. 2, str. 2. Prim. Potočnik: *Kulturno dogajanje v Mariboru*, str. 143–151.

⁴⁸ »An die Bevölkerung Marburgs«, *Marburger Zeitung*, 1. januar 1919, št. 1, str. 1; »Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah«, *Slovenski gospodar*, 7. januar 1919, št. 2, str. 1; Potočnik: *Kulturno dogajanje v Mariboru*, str. 143–151.

⁴⁹ Ribnikar: *Sejni zapisniki, I. del*, str. 236, 237.

⁵⁰ »An die Bevölkerung Marburgs«, *Marburger Zeitung*, 1. januar 1919, št. 1, str. 1; Die Haft des Pfarrers Mahnert, *Marburger Zeitung*, 3. januar 1919, št. 2, letnik 59, str. 3; »Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah«, *Slovenski gospodar*, 7. januar 1919, št. 2, str. 1; »Veriženje«, *Slovenski gospodar*, 7. januar 1919, št. 2, str. 2;

⁴¹ Maister: Prevzem mestne uprave v Mariboru, str. 227.

⁴² PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Pritožba mestnega sveta zaradi postopanja vojaške patrolje, 26. december 1918, 526pr/1918, str. 2; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Policijsko poročilo o aretaciji, ki jo je izvedla vojaška patrolja, 27. december 1918, 526pr/1918, str. 1–4.

⁴³ Zadavec: *Mestna občina Mariborska*, str. 18.

⁴⁴ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Izkaz javnih funkcionarjev, brez signature.

na svoji strani, če se to ne bo zgodilo.⁵¹ General Maister je svoje ukrepe opravičeval z neredom, ki so ga povzročali nekateri državi nenaklonjeni »elementi« v mestu. Zato ter zaradi hujskanja proti Kraljevini SHS je za zapahi pristal pastor Ludwig Mahnert. *Narodna vlada SHS v Ljubljani* je delila mnenje, da je general Rudolf Maister s tem, da je v mestu vzel talce, šel predaleč in da »ima na razpolago kulturnejša sredstva, da vzdrži varnost in mir.« *Narodna vlada SHS v Ljubljani* je zato v brzojavki Dunaj obvestila, da bo general Maister svoj ukrep odpravil v najkrajšem času. General Maister je nemške talce tudi res izpustil, saj je menil, da je ukrep dosegel svoj cilj, vendar je opozoril, da bi, »če bi bilo to potrebno, tudi v bodoče postopal enako strogo.«⁵²

Vlada se je najostreje izrekala proti takšnim dejanjem.⁵³ To je bilo zaradi predvidenega obiska ameriške komisije nujno potrebno. 19. januarja 1919 je pripadnik ameriške komisije, ki je zbirala podatke, relevantne za mirovno konferenco v Parizu, polkovnik Sherman Miles, generala Maistra obvestil, da si bo v zadnjih dneh januarja ogledal dogajanje na demarkacijski črti na Štajerskem. Ogled je bil predviden za 27. januar 1919. V spremstvu Shermana Milesa so bili profesor slavistike z Univerze v Missouriju Robert Kerner,⁵⁴ Milesov adjutant, poročnik Leroy King, v Špilje pa sta z Milesom prispela tudi tajnik graške trgovske zbornice dr. Beran, ki je dobil nalogo prevajalca, in nemški politik iz Radgone dr. Kamnikar. Beran in Kamnikar sta Milesa in njegovo spremstvo vodila vzdolž levega brega reke Mure skozi vasi in kraje, kjer so plapolale vsenemške zastave, saj so na vsak način hoteli zbuditi vtis, da gre za pretežno nemško poselitveno območje. Iz Cmureka in Radgone jih je pot pripeljala v Maribor, tam pa so v pisarni generala Maistra predstavniki slovenske in nemške manjšine dobili priložnost pojasniti svoje zahteve.⁵⁵

Slovenski časniki *Straža*, *Slovenski gospodar*, *Mariborski delavec* in *Slovenec* so bili polni zapisov, v katerih so bili kritični do nemškega prebivalstva. Zapisali so, da so Nemci hoteli v času obiska podpolkovnika Shermana Milesa izvesti zborovanje in protest ter izobesiti nemške zastave. Zavedne Slovence (nemškutarje) so svarili pred akcijami Nemcev, saj naj bi nemški kurirji v Mariboru in okolici začeli zbirati podpise za nekakšno »anketo« o javnem mnenju med prebivalstvom. Njihov namen naj bi bil pred obiskom zbrati čim več podpisov, ki bi dokazovali pranemško naravo mesta in nestrinjanje z ločitvijo mesta od matične avstrijske države, podpise pa nato predati ameriškim odposlancem. Kot je vidno iz takratnih zapisov v časnikih, je bilo zbiranje podpisov zelo dobro pripravljeno. Pripravljene so imeli posebne, na črno-rdečem papirju natisnjene vprašalnike, te pa naj bi jih privrženci izpolnjevali v čim večjem številu.^{56,57}

Vprašanja, zastavljena po navodilu ameriške študijske komisije prebivalstvu Maribora in okolice: Želite, da mesto Maribor in njegova okolica pripadeta nemško-avstrijski državi?

DA ali NE?

Ste slabe volje zaradi okupacije mesta Maribor in njegove okolice s strani Jugoslovanov?

*DA ali NE?*⁵⁸

Teh tiskovin naj bi bilo razdeljenih na stotine. Nekaj sto naj bi jih prišlo tudi v roke slovenskih orožnikov. Namen akcije je bil po mnenju Ivana Senekoviča povsem očiten, saj so mariborski Nemci z akcijo hoteli omajati samozavest Slovencev in njihovo zaupanje vodilnim osebnostim, hoteli so vnesti zmedo med Maistrovo vojaštvo in prikazati, da so pripadniki slovenske ideje zgolj zavedeni.⁵⁹

⁵¹ Ribnikar: *Sejni zapiski*, I. del, str. 237.

⁵² »Die Haft des Pfarrers Mahnert«, *Marburger Zeitung*, 3. januar 1919, št. 2, str. 3; »Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah«, *Slovenski gospodar*, 7. januar 1919, št. 2, str. 1; »Veriženje«, *Slovenski gospodar*, 7. januar 1919, št. 2, str. 2; Ribnikar: *Sejni zapiski*, I. del, str. 237.

⁵³ Ribnikar: *Sejni zapiski*, I. del, str. 238, 239.

⁵⁴ Robert Kerner je bil profesor slavistike na Univerzi v Missouriju. Študiral je na dunajski univerzi. Po rodu je bil Čeh, njegova družina se je iz Češke preselila v ZDA. Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 59. Dr. Ivan Senekovič je bil leta 1919 v Mariboru nastavljen kot policijski komisar in je dogodke 27. januarja 1919 spremljal kot očividec in udeleženec. Leta 1936 je svoje spomine zbral v dveh prispevkih v Kroniki slovenskih mest, to pa predstavlja neprecenljiv vir za preučevanje tragičnih dogodkov na Glavnem trgu.

⁵⁵ Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 59, 60; Ude: Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev, str. 379.

⁵⁶ »Nemški izgredi v Mariboru«, *Slovenski gospodar*, 30. januar 1919, št. 5, str. 1; »Ponedeljki izgredi v Mariboru«, *Slovenski gospodar*, 30. januar 1919, št. 5, str. 1; »Mariborske tovarne hujskarij in laži«, *Straža*, 24. januar 1919, št. 7, str. 1; »Silovita agitacija proti Jugoslaviji«, *Slovenec*, 24. januar 1919, št. 19, str. 2; »Glasovnice ali izjave«, *Mariborski delavec*, 25. januar 1919, št. 20, str. 1–2; Hartman: *Rudolf Maister*, str. 162, 163.

⁵⁷ Poudariti je potrebno, da je Sherman Miles, ko je obiskal Maribor 27. januarja 1919, zagotovil, da antanta nikoli ni naročila ali dovolila zbiranja takšnih podpisov.

⁵⁸ »Mariborske tovarne hujskarij in laži«, *Straža*, 24. januar 1919, št. 7, str. 1; prim. Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 61.

⁵⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 4 – Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Koncept poročila vladnega komisarja o dogodkih 27. januarja 1919 v Mariboru, 121pr/1919, str. 2; Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 61.

Dogajanje je dalo slutiti, da se Mariboru ne obeta nič dobrega.⁶⁰ General Maister je v dneh pred obiskom ameriške komisije svoje vojake pozival, naj se ne pustijo izzivati nemškemu prebivalstvu.

*Vojaki! Mi se bomo tudi nadalje vzdržali vsakega izzivanja, da pokažemo tudi bodoče svetu, da smo pravi jugoslovanski vojaki, ki v vsakem oziru prekašamo tuje vojaštvo. Tudi nadalje se hočemo držati načela, da ne bomo po nepotrebem prelivali krvi. Toda eno izpostavljam z vso odločnostjo: če bi po hujšanju nemškega lažnivega časopisja in po besedah štajerskega deželnega glavarja dr. [Wilhelma] Kaana vzpodbujeni nemški Volkswehrovci hoteli zopet enkrat napasti naše postojanke, jim bomo z vso energijo in brez vsakega neumestnega prizanašanja za vedno izbili voljo in veselje do takih dejanj. Pozivam vse svoje vrle vojake, da varujete z isto močatostjo in žilavostjo severno mejo naše svete Slovenije, kakor do sedaj in da se zavedate, da gledam jaz in ves jugoslovanski narod s polnim zaupanjem na Vašo veliko in odgovorno domovinsko delo. Stojte kakor skala in branite last in čast domovine!*⁶¹

Avtomobila, s katerim sta se pripeljala podpolkovnik Miles in njegovo spremstvo 27. januarja 1919, sta v Maribor prispela okoli 10. ure dopoldne. Miles se je sestal z generalom Maistrom in predstavniki slovenske oblasti v mestu. Zanimalo ga je predvsem, v čigavih rokah je bila mestna uprava in kdo jo je vodil ter ali je bil prevzem oblasti opravljen brez bojev. Prav tako ga je zanimal tudi način prevzema oblasti severno od Drave, kjer so prevzeme opravljale enote generala Maistra v mesecu novembru 1918.⁶² Srečanja so se zato udeležili večinoma vojaški strokovnjaki, nekaj pripadnikov civilne uprave in delegatov z graških pogajanj za premirje in določitev demarkacijske črte.⁶³

Vest o prihodu Milesa na sedež okrajnega glavarstva v Mariboru se je v mestu razširila kot požar. Po poročanju slovenskih časnikov je takrat prenehalo delati vse nemško nacionalno in socialdemokratsko

opredeljeno osebje v železniških delavnicah. Ljudje so nemudoma začeli zapuščati svoja delovna mesta, lokale in hiteti na ulice. Formirali so velikanski sprevod, vodila pa ga je železničarska godba s pevskim društvom *Frohsinn* na čelu. Zaprli so vse gostilne in ljudje so v skupinah hiteli na Glavni trg. Veliko bolj sporno kot dejstvo, da so uslužbenci zapuščali svoja delovna mesta, je bilo to, da so malo po 10. uri svoja vrata zaprli tudi na vseh šolah, na gimnaziji in realki. Pouk je bil prekinjen in vse osebje (dijaki in šolarji) je moralo pohiteti na ukazano demonstracijo. Šolarje in dijake so vodili njihovi učitelji in profesorji. Vsi naj bi bili opremljeni z majhnimi zastavami, 'frankfurtericami' ali pa naj bi imeli na prsih in gumbih nemške nacionalne simbole. To je izzvalo val ogorčenja pri slovenskih časnikih.⁶⁴

Tik pred 13. uro je bil Glavni trg po vsej svoji dolžini in širini (od Vetrinjske do Koroške in Stolne ulice) poln protestnikov. Vsi so bili obrnjeni proti zgradbi mestnega magistrata. Množica je bila pripravljena na napad na zgradbo. Pred obokanim prehodom na Rotovski trg so bile zbrane glavne nemške napadalne sile, 'nemško-nacionalni' železničarji iz Maribora in Studencev. Prav tako se je del protestnikov napotil prek Ulice 10. oktobra in Slomškovega trga na dvorišče magistrata, današnji Rotovski trg, od tam pa so imeli dostop do glavne policijske stražarnice v pritličnih prostorih magistrata. Slovenskih stražnikov je bilo le okoli 20. Povelje nad možmi je imel policijski oficir Gulin. Stražarnico magistrata je zaščitil z osmimi do desetimi možmi, z dodatnimi osmimi ali devetimi policijskimi stražniki pa je zaščitil prehod pod magistratom pri kavarni »Rotovž«. Policijska straža je morala protestnike potisniti nazaj z nasajenimi bajoneti. Pri tem naj bi, po poročanju Senekoviča, v zrak izstrelila tudi nekaj opozorilnih strel.⁶⁵

⁶⁰ »Hujkskači in razširjevalci«, *Straža*, 10. januar 1919, št. 3, str. 3; »Hujkskači«, *Straža*, 10. januar 1919, št. 3, str. 3; »Politični preganjanci«, *Straža*, 17. januar 1919, št. 5, str. 2; »Deželni zbor Nemške Avstrije«, *Straža*, 24. januar 1919, št. 7, 2; »Oskrunjevalci na delu«, *Straža*, 24. januar 1919, št. 7, str. 2; »Kaan grozi«, *Straža*, 27. januar 1919, št. 8, str. 2.

⁶¹ Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 63.

⁶² Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 63; Maister: Prevzem mestne uprave v Mariboru, str. 227.

⁶³ »Graz, 27. Jänner«, *Wiener Zeitung*, 28. Januar 1919, št. 22, str. 5; Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 63, 64.

⁶⁴ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 4 – Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Poročilo SHS državne policijske ekspoziture v Mariboru o dogodkih 27. januarja 1919, brez signature, str. 1; »Krvavi izgredi«, *Mariborski delavec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Ponedeljkovi izgredi v Mariboru«, *Slovenski gospodar*, 30. januar 1919, št. 5, str. 1; »Nemški izgredi v Mariboru«, *Slovenski gospodar*, 30. januar 1919, št. 5, str. 1; »Na zvoniku stolne cerkve«, *Nova doba*, 1. februar 1919, št. 9, str. 1; »Krvavi spopadi v Mariboru«, *Slovenec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Vse-nemške demonstracije v Mariboru«, *Straža*, 27. januar 1919, št. 8, str. 4; »Preveč strahu«, *Mariborski delavec*, 27. januar 1919, št. 21, str. 1; prim. Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 63.

⁶⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 4 – Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Poročilo SHS državne policijske ekspoziture v Mariboru o dogodkih 27. januarja 1919, brez signature, str. 2; Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 110, 111.

Medtem je stanje na trgu postajalo vse bolj napeto in je uhajalo izpod nadzora. Agresivna množica je metala kepe in napadla oborožene stražarje ter jim poskušala iz rok iztrgati puške. Počila naj bi dva revolverjska strela. En projektil naj bi zadel bajonet poddesetnika Vinka Pinterja in odlomljena konica naj bi priletela v glavo korporalu policijske straže Antonu Pučniku. Projektil drugega strela naj bi šel mimo ušesa korporala Lovrenca Zlobca. Tudi med nemškimi protestniki se je začela enotnost mlati. Na eni strani naj bi neka starejša ženska vpila »Vorwärts, vorwärts!«, medtem ko naj bi starejši Nемеc protestnike poskušal pomiriti z »Ruhe! Ruhe! Die Folgen werdet Ihr selber tragen!«. To ni veliko pomagalo, saj je besna množica izgubila razum. Drugače si ni mogoče razlagati njenih dejanj. Slovenski stražniki naj bi namreč, po Senekovičevih navedbah, proti protestnikom vpili »Nazaj, nazaj, če ne bomo streljali.« Vendar razjarjena množica tega ni hotela slišati, ampak je menila, da so oborožene sile potisnili na rob kapitulacije. »Vorwärts, vorwärts!«, »Nicht weichen! Der Sieg ist unser!«⁶⁶ Potem se je zgodilo nekaj, kar se je vpisalo v mariborsko in štajersko zgodovino kot krvavi ponedeljek.

*Naenkrat je bilo v zrak ustreljenih 50 strelav. Eden izmed strelav je bil prenizek in potem, ko se je odbil od tovariša, je drugega zadel v glavo. A ljudje se sprva niso umirili. Nihče se ni odzval na opozorilne strele, zato so slovenski vojaki zaradi silobrana začeli streljati med množico. Streljanje je trajalo le pol minute. Množico so strelji le preplašili in zavladała je panika.*⁶⁷

Pod strelji slovenskih pušk je na kraju dogodka obležalo pet mrtvih ljudi, več kot trideset pa naj bi

bilo ranjenih. Podatki o tragičnem dogodku in številu žrtev so različni in se razlikujejo glede na časnike, ki so jih povzemali. Dejstvo je, da sta pred mariborski magistrat kmalu po tragičnem dogodku prispeli dve vojaški patrulji. Prva vojaška patrulja pod poveljstvom narednika Matjašiča je štela devet oboroženih mož in naj bi sprva imela nalogo pomagati policijskim organom. Druga vojaška enota pod poveljevanjem poročnika Lederhasa je prispela iz meljske vojašnice. Obe enoti sta dobili nalogo preiskati, kaj se je dejansko zgodilo. Zaprli sta vse dohode do Glavnega trga in preiskali vse hiše in trg. Ugotovljeno je bilo, da je straža na Glavnem trgu izstrelila 47 nabojev iz pušk.⁶⁸

Časniki *Slovenec*, *Slovenski narod* in *Mariborski delavec* so objavili imena žrtev strelav na Glavnem trgu v Mariboru. Zanimivo pri tem je, da so se začele razprave o njihovi nacionalni pripadnosti, saj je bilo ob pogledu na njihove priimke mogoče ugotoviti, da dejansko ni šlo za Nemce.⁶⁹

Od demonstrantov so smrtno zadeti obležali: Hočevar Viktor, lakirnik iz delavnice južnih železnic na koroškem kolodvoru in član mariborske požarne brambe; Bračič Hans, trgovski potnik z Dunaja, poznan kot kurir med mariborskimi Nemci in Gradcem; Petak Justina, žena premikača Južnih železnic; njena sestra Hermina Suppanz, žena strojevodje Južnih železnic;⁷⁰ Loser Friderik, mestni knjigovodja iz Ptuja, in Gornik Johan, kotlar iz delavnice Južnih železnic na koroškem kolodvoru. Naslednjega dne je v bolnišnici umrla Baumak

⁶⁶ 'Naprej, naprej! Ne ustavljajte se. Zmaga je naša!' Prim. Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 110, 111.

⁶⁷ »Ponedeljkovi izgredi v Mariboru«, *Slovenski gospodar*, 30. januar 1919, št. 5, str. 1; »Krvavi spopadi v Mariboru«, *Slovenec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Krvavi dogodki v Mariboru«, *Slovenski narod*, 28. januar 1919, št. 23, str. 2; »Žrtve nemških izgrediv v Mariboru«, *Slovenski narod*, 29. januar 1919, št. 24, str. 2; »Krvavi izgredi«, *Mariborski delavec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Laibach, 27. Jänner«, *Wiener Zeitung*, 28. januar 1919, št. 22, str. 5; prim. Senkovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 110.

V policijskem poročilu državne policijske ekspoziture v Mariboru je zapisano, da je bilo izstreljenih 40 do 50 strelav, ki so bili usmerjeni nad glave demonstrantov, a tudi v množico, ki naj bi streljala tudi na vojake.

Podrobneje o streljanju glej: PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 4 – Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Poročilo SHS državne policijske ekspoziture v Mariboru o dogodkih 27. januarja 1919, brez signature, str. 3.

⁶⁸ »Ponedeljkovi izgredi v Mariboru«, *Slovenski gospodar*, 30. januar 1919, št. 5, str. 1; »Krvavi spopadi v Mariboru«, *Slovenec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Krvavi dogodki v Mariboru«, *Slovenski narod*, 28. januar 1919, št. 23, str. 2; »Žrtve nemških izgrediv v Mariboru«, *Slovenski narod*, 29. januar 1919, št. 24, str. 2; »Krvavi izgredi«, *Mariborski delavec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Laibach, 27. Jänner«, *Wiener Zeitung*, 28. januar 1919, št. 22, str. 5; »Deutsch-österreich«, *Wiener Abendpost*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Slowenische Gewalttaten in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 28. januar 1919, št. 22, str. 2; »Slawische Brutalitäten«, (*Linzer*) *Tagespost*, 28. januar 1919, št. 22, str. 2; prim. Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 111.

⁶⁹ »Krvavi spopadi v Mariboru«, *Slovenec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Krvavi dogodki v Mariboru«, *Slovenski narod*, 28. januar 1919, št. 23, str. 2; »Žrtve nemških izgrediv v Mariboru«, *Slovenski narod*, 29. januar 1919, št. 24, str. 2; »Krvavi izgredi«, *Mariborski delavec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 112.

⁷⁰ Sestri Justina Petak in Hermina Suppanz sta tragično končali zaradi istega strela, saj naj bi stali ena za drugo, ko ju je ta zadel. Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 112.

*Marija, žena tapetnika, in 2. februarja Hnilička Franc, disponent Goetzove pivovarne.*⁷¹

Posebno tragična je bila usoda pokojne Marije Bubak, ki naj bi se na Glavni trg odpravila le zato, ker je učiteljica, ki je bila pronemško usmerjena, na trg odvedla njeno hčer, ki se ni vrnila domov. V skrbeh, da se ji ne bi kaj zgodilo, naj bi jo Marija Bubak šla iskat in je pri tem tragično končala. Na trgu je bilo veliko ljudi tudi ranjenih. Med njimi je bila velika večina uslužbencev Južnih železnic ali njihovih družinskih članov. Tragično pa je bilo, da so bili med poškodovanimi tudi otroci in mladostniki: dva dijaka državne realke, en gimnazijec in en učenec meščanske šole.⁷²

O dogodkih na Glavnem trgu je takratni Maistrov namestnik, podpolkovnik Cvirn, nemudoma obvestil tudi generala Maistra, ki je tedaj skupaj z ameriško delegacijo obedel v prostorih Narodnega doma. Tolmač dr. Josip Rapoc je tragične novice posredoval tudi podpolkovniku Milesu. Po poročanju Senekoviča naj bi Milesa dogodki vidno presenetili in pretresli, saj je bil povod za dogajanje njegov obisk v mestu.⁷³

Jaz ne vzamem demonstracij z nemške strani na znanje. Kar se tiče rdečkastih vprašalnih listkov, nikakor ni utemeljena nemška trditev, da je ameriška študijska komisija odredila plebiscit. Jaz sem o tej stvari prvič slišal že v Gradcu, in Gradčani so priznali, da je ta plebiscit insceniran od neodgovornih elementov. Meni je izredno žal, da sem jaz povodom nastopa Nemcev neposredni vzrok nepravilnosti za g. generala in tukajšnjo slovensko civilno upravo. Prosim, da se radi demonstracij pred okrajnim gla-

*varstvom nikogar ne kaznuje. Prepričal sem se, da so se Slovenci pokazali v vsakem oziru zmožni dobre in nepristranske uprave.*⁷⁴

*V poročilu državne policijske ekspoziture v Mariboru o dogodkih 27. januarja 1919 je zapisano, da je policija začasno odredila zaprtje vseh gostiln in kavarn. Odgovornost za demonstracije in tragične dogodke po njih je policijska ekspozitura pripisala mariborskim nemškim političnim vodjem, ki so demonstrante opremljali s 'frankfurtskimi trakovi', zastavicami.*⁷⁵

*Prevladuje mnenje, da so hoteli Nemci s pritegnitvijo vsega neodgovornega 'moba' izzvati incident, ki naj bi dal ententi povod zasesti Maribor in tako onemogočiti slovensko kontrolo nad nemškimi nasilstvi.*⁷⁶

Maribor je bil z dogodki na Glavnem trgu v žarišču, saj je postal osrednja tema nemškega in slovenskega časopisja. Predvsem graško in dunajsko nemško časopisje sta dogodke hoteli izkoristiti kot dokaz za slovensko vodstveno nesposobnost in narodnostno nezrelost. General Maister, podpolkovnik Cvirn in policijski komisar Senekovič so bili označeni za morilce nedolžnih žrtev. Le dan po tragičnih dogodkih v Mariboru je v Gradcu zasedal štajerski deželni zbor. Stranke so pred začetkom zasedanja imele sestanke, na katerih so se dogovorili o možnih reakcijah na mariborske dogodke. »Pod neposrednim vtisom strašnega pokola v Mariboru odpiram zasedanje in besedo predajam predstavnikom posameznih strank štajerskega deželnega zbora«, je dejal deželni glavar Wilhelm Kaan.⁷⁷

⁷¹ »Krvavi spopadi v Mariboru«, *Slovenec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Krvavi dogodki v Mariboru«, *Slovenski narod*, 28. januar 1919, št. 23, str. 2; »Žrtve nemških izgrediv v Mariboru«, *Slovenski narod*, 29. januar 1919, št. 24, str. 2; »Krvavi izgrediv«, *Mariborski delavec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 112.

⁷² Zanimivo je, da so tragično zgodbo časniki dejansko poskušali izkoristiti še za podpihovanje nacionalnih nesoglasij. Tako naj bi dva dneva po tragičnem dogodku na Glavnem trgu med sohami okoli Marijinega kipa kužnega znamenja našli zmrzjeno 10-letno deklico, ki naj bi se tja skrila iz strahu pred dogajanjem. Slovenski mediji so navedbo označili za laž in natolcevanje. Vsekakor je malo verjetno, da bi se to dejansko lahko zgodilo, saj so po dogodku patrolje preiskale ves trg in njegovo okolico in bi deklico zagotovo našli. Glej: »Krvavi izgrediv«, *Mariborski delavec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; glej tudi: Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 112.

⁷³ Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru«, str. 112.

⁷⁴ Tako rekoč vsi slovenski časniki so povzeli besede ameriškega predstavnika, podpolkovnika Milesa ob slovesu, ko je izrekel: »Obenem Vam izražam priznanje za izbornu upravo in red na Vašem ozemlju, kar najbolje in jasno priča, da ste Slovenci sposobni za vladanje.« Prim.: »Krvavi izgrediv«, *Mariborski delavec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Krvavi spopadi v Mariboru«, *Slovenec*, 28. januar 1919, št. 22, str. 1; »Krvavi dogodki v Mariboru«, *Slovenski narod*, 28. januar 1919, št. 23, str. 2; Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru«, str. 112.

⁷⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 4 – Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Poročilo SHS državne policijske ekspoziture v Mariboru o dogodkih 27. januarja 1919, brez signature, str. 3, 4.

⁷⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 4 – Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Poročilo SHS državne policijske ekspoziture v Mariboru o dogodkih 27. januarja 1919, brez signature, str. 4.

⁷⁷ »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4; »Deutschoesterreich«, *Wiener Abendpost*, 29. januar 1919, št. 23, str. 2; »Slowenische Gewalttaten in Marburg«, *(Linzer) Tagespost*, 28. januar 1919, št. 22, str. 2; »Slawische Brutalitäten«, *(Linzer) Tagespost*, 28. januar 1919, št. 22, str.

Zasedanje *deželnega zbora* je seveda imelo namen prikazati dogodke v Mariboru v kar se da negativni luči in izpostaviti, da Slovenci oziroma v širšem smislu Jugoslovani nimajo vodstvenih sposobnosti in bi zato bila ob dodelitvi Spodnje Štajerske v okvir njihove države nemška skupnost ogrožena.

Pobudo med deželnimi poslanci je prevzel predstavnik *Velikomemske ljudske stranke* Heinrich Wastian, ki je poudaril, da je spremljal novice iz Maribora z največjo zaskrbljenostjo in ogorčenjem. Po njegovem mnenju so namreč mariborski Nemci hoteli le izkoristiti obisk ameriške študijske komisije, da bi dokazali, da je mesto pretežno nemško.⁷⁸

*Potrebno je izpostaviti, da je odločitev, da gredo ljudje na cesto, padla brez kakršnega koli vplivanja s strani uradnih institucij in je tako tudi brez tega prišlo do uresničitve te ideje. /.../ Brez nasilja, pod načelom nekonfliktnosti naj bi se predstavnikom ameriške študijske komisije prikazal pravi duh starega nemškega mesta ob Dravi.*⁷⁹

Heinrich Wastian je poudaril, da so mariborski Nemci v preteklosti dovolj trpeli in da so bili siti čakanja. Ravno zato naj bi izkoristili priložnost, da bi se ameriški študijski komisiji zahvalili, da jih je obiskala v najtežavnejših trenutkih in jim stala ob strani. Še več! Wastian je v 14. točkah narodne neodvisnosti ameriškega predsednika Wilsona videl odrešitev za avstrijsko nemštvo. Jugoslovansko vojaštvo pod poveljstvom generala Maistra naj bi namreč izvajalo silovite pritiske na prebivalstvo. To je po njegovem mnenju doseglo vrhunec v uboju sedmih ljudi in

več kot šestdesetih ranjenih. »*Z bolečino in žalujočih pozdravljamo tiste, ki so kot mučeniki prelili svojo kri za narod in svobodo.*« Izpostavil je, da bi morala biti jugoslovanska vojaška uprava v najkrajšem možnem času nadomeščena z oblastjo antantnih sil, saj naj bi le to zagotavljalo varnost nemškega prebivalstva. Od avstrijskega ministrstva za zunanje zadeve pa je zahteval, naj ima posluš za njihove zahteve.⁸⁰

»*Do te točke in ne naprej!*« so bile besede, ki so bile izrečene v Gradcu ob zasedanju deželne vlade. Strahovladi na jugoslovanskem zasedbenem območju so namreč po mnenju deželne vlade bili izpostavljeni vsi prebivalci; delavci, kmeti in tudi meščani. Najbolj so obžalovali, da je prebivalstvo, ki je v obisku ameriške komisije začutilo upanje na boljšo prihodnost, bilo grobo kaznovano in je zanj celo plačalo s krvjo.⁸¹

*Vsi veliki ideali so črpali moč iz krvi mučenikov, ki so padli za njih. In tako lahko tudi veliki ideali Wilsona črpajo iz krvi, ki je bila prelita v Mariboru, in ostaja upanje, da bo iz njih izšla za nemški narod lepša prihodnost.*⁸²

Štajerski socialni demokrati so zahtevali, da je treba na vsak način zaščititi nemške interese in pre-

2; »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4; »Deutschösterreich«, *Wiener Zeitung*, 30. januar 1919, št. 24, 10; »Der Deutschenmord in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1–2; »Die Opfer in Marburg«, *Mittagblatt der Reichspost*, 30. januar 1919, št. 50, str. 1; »Nach der Marburger Bluttat«, *Reichspost*, 30. januar 1919, št. 49, str. 3; »Graz, 29. Jänner«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Meldungen des Laibacher Korespondenz-Bureauus«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Ein deutschösterreichischer Protest«, *Marburger Zeitung*, 31. januar 1919, št. 24, str. 1.

⁷⁸ »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4; »Deutschösterreich«, *Wiener Zeitung*, 30. januar 1919, št. 24, str. 10; »Der Deutschenmord in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1, 2; »Die Opfer in Marburg«, *Mittagblatt der Reichspost*, 30. januar 1919, št. 50, str. 1; »Nach der Marburger Bluttat«, *Reichspost*, 30. januar 1919, št. 49, str. 3; »Graz, 29. Jänner«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Meldungen des Laibacher Korespondenz-Bureauus«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1.

⁷⁹ »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4; »Ein deutschösterreichischer Protest«, *Marburger Zeitung*, 31. januar 1919, št. 24, str. 1.

⁸⁰ »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4; »Deutschösterreich«, *Wiener Zeitung*, 30. januar 1919, št. 24, str. 10; »Der Deutschenmord in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1, 2; »Die Opfer in Marburg«, *Mittagblatt der Reichspost*, 30. januar 1919, št. 50, str. 1; »Nach der Marburger Bluttat«, *Reichspost*, 30. januar 1919, št. 49, str. 3; »Graz, 29. Jänner«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Meldungen des Laibacher Korespondenz-Bureauus«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Ein deutschösterreichischer Protest«, *Marburger Zeitung*, 31. januar 1919, št. 24, str. 1.

⁸¹ »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4; »Deutschösterreich«, *Wiener Zeitung*, 30. januar 1919, št. 24, str. 10; »Der Deutschenmord in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1, 2; »Die Opfer in Marburg«, *Mittagblatt der Reichspost*, 30. januar 1919, št. 50, str. 1; »Nach der Marburger Bluttat«, *Reichspost*, 30. januar 1919, št. 49, str. 3; »Graz, 29. Jänner«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Meldungen des Laibacher Korespondenz-Bureauus«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Ein deutschösterreichischer Protest«, *Marburger Zeitung*, 31. januar 1919, št. 24, str. 1.

⁸² »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4; »Deutschösterreich«, *Wiener Zeitung*, 30. januar 1919, št. 24, str. 10; »Der Deutschenmord in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1–2; »Die Opfer in Marburg«, *Mittagblatt der Reichspost*, 30. januar 1919, št. 50, str. 1; »Nach der Marburger Bluttat«, *Reichspost*, 30. januar 1919, št. 49, str. 3; »Graz, 29. Jänner«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Meldungen des Laibacher Korespondenz-Bureauus«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Ein deutschösterreichischer Protest«, *Marburger Zeitung*, 31. januar 1919, št. 24, str. 1.

prečiti nadaljnje 'posiljevanje' jugoslovanskih okupatorjev nemških pravic. To bi lahko dosegli tudi tako, da bi območja Spodnje Štajerske preprosto zasedle vojaške enote antantnih sil.⁸³

V sklepnem govoru je deželni glavar Wilhelm Kaan poudaril, da je bila celotna kronovina Štajerska zgrožena nad kriminalnim dogajanjem, ki se je zgodilo v Mariboru nad nemočnimi Nemci. Že 27. januarja 1919 zvečer je Kaan od avstrijskega ministrstva za zunanje zadeve zahteval, naj vložijo protest pri antantnih silah. Prav tako je poudaril, naj omejijo pravice tudi Slovincem, ki so živeli v Gradcu.⁸⁴

To je bilo izjemno zanimivo, saj je štajerski *deželni zbor* s tem napravil prvi korak k uvajanju recipročnosti narodnostnih pravic, ki jo je kasneje, v 20. letih, nenehno kritiziral.

Dejansko so le dan po dogodkih ukrepale tudi avstrijske institucije na Dunaju. Dogodke v Mariboru so hotele izkoristiti pri reševanju vprašanja pripadnosti ozemlja Spodnje Štajerske na mirovni konferenci v Parizu. Zato se je član državnega sveta dr. Richard Marchl, sicer goreč zagovornik nedeljivosti kronovine Štajerske, sestel z državnim sekretarjem na uradu za zunanje zadeve dr. Josefom Bauerjem. Dr. Marchl je Bauerja obvestil o tem, kaj se je po njegovem mnenju zgodilo v Mariboru, in zahteval, naj avstrijska vlada oziroma avstrijsko ministrstvo za zunanje zadeve vložijo protestno noto pri antantnih silah in predstavnikih mirovne konference. Po njegovem mnenju so namreč dogodki v Mariboru dokazali, da Slovenci niso sposobni voditi narodnostno mešanega območja, hkrati pa je zahteval odškodnino za družine in svojce pokojnih. Bauer je Marchlovi zahtevi ugodil. Avstrijsko ministrstvo za zunanje zadeve je zaradi dogodkov v Mariboru vložilo protestno noto, v katerem je apeliralo, da »se v duhu pravic kulturnih držav civiliziranega sveta slednje ne sme dogajati.«⁸⁵

Dunajski državni zbor je protestno noto posredoval tudi *Komisiji za premirje* (Waffenstillstandskommission) pod italijanskim vodstvom na Dunaju, predsedniku ameriške študijske komisije in britanskemu vojaškemu pooblaščenju. Prav tako je noto

posredoval tudi predstavnikom vseh nevtralnih držav, Združenim državam Amerike in predstavnikom antantnih sil.⁸⁶

Zaradi zaupanja najnovejših zagotovil antante, da do dokončne odločitve o urejanju mejnih vprašanj na mirovni konferenci ni dovoljeno spreminjati ali vplivati na podobo zasedenih ozemelj, je Nemška-Avstrija dopustila zasedbo nemškega poselitvenega prostora s strani češko-slovaških in jugoslovanskih sil. Postopanje Slovencev v Mariboru pa je onemogočalo, da bi brez izbruhov jeze in ogorčenja nemo spremljali nasilništvo do naroda, ki je doslej živel svobodno življenje. V igri sta bila mir in notranji red srednje Evrope. Edino sredstvo, s katerim je bilo mogoče preprečiti prelivanje krvi, je videla nemško-avstrijska vlada v tem, da Maribor s pripadajočo okolico zasedejo britanske enote in ga zaščitijo pred nadaljnjim nasilništvom. K temu je potrebno dodati, da je nemško-avstrijska vlada že prosila za to, da bi se območje 'nevturaliziralo' z ustreznimi vojaškimi garnizijami.⁸⁷

27. januar 1919 je v zgodovini Štajerske in predvsem mesta Maribor ostal zapisan kot eden najbolj črnih trenutkov njegove zgodovine, in je bil dolgo časa vzrok različnih vprašanj, prerokanj in političnih izkoriščanj. Nekdanjemu policijskemu komisarju Senekoviču so se leta 1936 tako zastavljala vprašanja:

Zakaj so voditelji mariborskih in spodnještajerskih Nemcev očitoma zlohotno varali ljudstvo, da je ameriška študijska komisija na Dunaju odredila plebiscit z že omenjenimi svetlo-rdečkastimi vprašalnimi listki? Zakaj so isti voditelji s starim in tudi od Slovencev spoštovanim mestnim županom dr. Schmiedererjem na čelu izrabili prihod Milesove komisije, kateri so hoteli izročiti nabrane plebiscitne podpise za Avstrijo, z organiziranjem in izvedbo hrupne izgredne demonstracije, ne da bi prosili pristojno našo upravo, odnosno vojaško oblastvo za dovoljenje manifestacije v povorki?

Mar niso mogli nabranih glasovnic g. Milesu predati voditelji sami? Zakaj so nagnali na ulice učenec osnovnih in dijake srednjih šol, da sodelujejo v tej

⁸³ »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4; »Die Opfer in Marburg«, *Mittagblatt der Reichspost*, 30. januar 1919, št. 50, str. 1; »Nach der Marburger Bluttat«, *Reichspost*, 30. januar 1919, št. 49, str. 3; »Graz, 29. Jänner«, *Wiener Abendpost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1.

⁸⁴ »Landesversammlung«, *Wiener Zeitung*, 29. januar 1919, št. 23, str. 4, 5.

⁸⁵ »Der Deutschenmord in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Deutschösterreich«, *Wiener Zeitung*, 30. januar 1919, št. 24, str. 10; »Ein deutschösterreichischer Protest«, *Marburger Zeitung*, 31. januar 1919, št. 24, str. 1.

⁸⁶ »Der Deutschenmord in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1.

⁸⁷ »Der Deutschenmord in Marburg«, (*Linzer*) *Tagespost*, 30. januar 1919, št. 24, str. 1; »Deutschösterreich«, *Wiener Zeitung*, 30. januar 1919, št. 24, str. 10; »Ein deutschösterreichischer Protest«, *Marburger Zeitung*, 31. januar 1919, št. 24, str. 1; »Ein deutschösterreichischer Protest«, *Marburger Zeitung*, 31. januar 1919, št. 24, str. 1.

*protizakonito prirejeni demonstraciji? Zakaj niso demonstracije, ko se je g. Miles pokazal množici raz balkon [sic.] okrajnega glavarstva, zaključili in na pozive pohoda na Glavni trg pred magistrat s primernimi pomirjevalnimi ukrepi reagirali? Zakaj niso na Glavnem trgu zbrane množice držali pod svojo vplivno komando?*⁸⁸

Senekovič je na zastavljena vprašanja ponudil odgovore. Glavni vzrok za demonstracije je videl v tem, da so mariborski Nemci hoteli ameriški študijski komisiji, ki je zbirala gradivo za potrebe mirovne konference v Parizu, predstaviti nerealno sliko o volji prebivalstva glede pripadnosti Maribora in njegove okolice Republik nemški Avstriji. Maribor so hoteli predstaviti kot nemško mesto, čeprav ali ravno zato, ker so se zavedali, da je bila bližnja okolica mesta slovenska. Glasovnice so dajali v podpis nemškemu ali 'nemškutarskemu' prebivalstvu, ki ga je bilo še vedno veliko. Časnik *Straža* se je odločno zavzemal za to, da bi Slovenci začeli verjeti v prihodnost slovenskega naroda in skupne jugoslovanske države. Zato so morali ljudje prenehati živeti v preteklosti in pragmatično čakati, kaj se bo zgodilo. Zlo so videli v tako imenovani »polinteligenci«, ki je med preprostim (torej podeželskim) prebivalstvom širila dvome o obstoju jugoslovanske države.⁸⁹

*Odločno poudarjamo, da Slovenec, ki še danes dvomi, kam bo spadal Maribor in ki plaho kakor zajc vprašuje: 'Kaj praviš, a bo Maribor slovenski?', da tak človek s svojim srcem ni naš.'*⁹⁰

Senekovičeve ugotovitve na prvi pogled držijo, a je pri svojem razmišljanju bil tudi naiven. Res je, da so Nemci hoteli pokazati nemški značaj Maribora in njegove okolice in da so to storili brez 'uradnega' dovoljenja. Vendar je dejstvo, da dovoljenja za protislovensko demonstracijo med bivanjem tujih predstavnikov, ki so usodo prihodnosti mesta držali v svojih rokah, nikoli ne bi dovolili. Maister in Pfeifer nikoli ne bi dopustila, da bi mariborsko nemštvo izvedlo legalno demonstracijo, ker bi lahko to škodovalo potencialno jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci v Parizu.⁹¹

Tudi vprašanje, zakaj množica Milesu ni pustila do besede na oknu glavarstva ter se je nato razšla,

je nenavadno. V tistem trenutku je namreč nadzor nad razmerami že zdavnaj ušel iz rok. Ne slovenski, kaj šele nemški predstavniki, tedaj množice več niso imeli pod nadzorom in tako se je zelo hitro preselila na Glavni trg, tam pa se je zgodil tragični epilog zgodbe. Množica je iniciativo vzela v svoje roke in hotela, tudi s silo, če bi bilo treba, povrniti staro stanje, torej nemško oblast v mestu. Strinjam pa se s Senekovičevim razmišljanjem glede udeležbe otrok, dijakov. To je bilo nedopustno in je kazalo na poskus pridobivanja najmlajših generacij, četudi Slovencev, za nemške interese.

Slovenski časniki so bili v dneh po mariborski tragediji polni čustvenih zapisov in razmišljanj, v njih pa so uredništva svoje bralce, Slovence, spodbujala, naj zdržijo v boju za svoje narodnostne cilje.⁹²

*Mirno in sigurno pa lahko rečemo: Maribor ne bo nikdar več nemško mesto. Mesto Maribor in vse Slovenske gorice do Špilja je zagotovljeno slovenska posest.*⁹³

Vendar usoda Spodnje Štajerske in njenih mest že zdavnaj ni bila več v rokah preprostega prebivalstva, ampak se je preselila na politični parket veličastnih dvoran francoskega glavnega mesta, kjer se je začela konferenca, ki je odločala o usodi slovenskega naroda.

Viri in literatura

Viri

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM):

- fond Mestne občine Maribor 1914–1929 – sejni spisi mestnega sosveta
- fond Mestne občine Maribor - Selecta – Spisi o narodnopolitičnih bojih in prevratu (1887–1925)
- fond Mestne občine Maribor 1918–1924 – Narodni svet za Štajersko

Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani

Časopisi

- Deutsche Wacht
- Linzer Teagespost
- Tagespost
- Marburger Zeitung
- Mariborski delavec

⁸⁸ Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 114.

⁸⁹ »Tistim, ki tarnajo in javkajo«, *Straža*, 3. februar 1919, št. 10, str. 1.

⁹⁰ Prav tam, 1.

⁹¹ Senekovič: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru«, str. 114.

⁹² »Tistim, ki tarnajo in javkajo«, *Straža*, 3. februar 1919, št. 10, str. 1; Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, str. 114.

⁹³ »Tistim, ki tarnajo in javkajo«, *Straža*, 3. februar 1919, št. 10, str. 1.

- Reichspost
- Slovenec: političen list za slovenski narod
- Straža: neodvisen političen list za slovensko ljudstvo
- Slovenski gospodar: podučiven list za slovensko ljudstvo
- Slovenski narod
- Wiener Tageszeitung

Literatura

Bister, Feliks: *Majestät, es ist zu spät. Anton Korosec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 1995.

Hartman, Bruno: *Rudolf Maister (Znameniti Slovenci)*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1989.

Hartman, Bruno: *Rudolf Maister, general in pesnik*. Ljubljana: DZS, 1998.

Hartman, Bruno: *Rudolf Maister, general in pesnik*. Ljubljana: DZS, 2006.

Jenuš, Gregor: Štajersko vprašanje in vloga dr. Franca Kovačiča na pariški mirovni konferenci. V: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), št. 2–3, str. 669–690.

Jerič, Josip: Narodni svet. V: *Slovinci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928.

Lipušček, Uroš: *Ave Wilson. ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: Sophia, 2003.

Maister, Rudolf: Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja 1919. V: *Kronika slovenskih mest* 1 (1934), št. 3, str. 227–231.

Mikuž, Metod: *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.

Potočnik, Dragan: *Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1941*. Maribor: Litera, 2003.

Potočnik, Dragan: *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*. Ljubljana: Koščak, 2008.

Ravnihar, Vladimir: *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997 (Historia: znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; 2).

Ribnikar, Peter: *Sejni zapiski Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, I. del*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999 (dalje: Ribnikar: *Sejni zapiski, I. del*).

Senekovič, Ivan: Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru. V: *Kronika slovenskih mest* 3 (1936), št. 1, str. 110–114.

Slavič, Matija: Državni prevrat v mariborski oblasti. V: *Slovinci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 215–269.

Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjenja Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, knjiga 1 (ur. Fischer Jasna). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Ude, Lojze: Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918–1919. V: *Boj za Maribor 1918–1919. Spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na Slovenskem Štajerskem* (ur. Janez Švajncar). Maribor: Obzorja, 1988, str. 84–128.

Ude, Lojze: Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo. V: *Zgodovinski časopis* 15 (1979), št. 1–2, str. 370–383.

Zadravec, Mojca: *Mestna občina Mariborska 1919–1921, diplomsko delo*. Maribor: [M. Zadravec], 2010.

Zusammenfassung

»ES GIBT EINEN MEISTER ÜBER ALLE IRDISCHE MAISTER.«
 ÖSTERREICHISCHE REAKTIONEN AUF RUDOLF MAISTERS MACHTÜBERNAHME IN MARBURG UND IN DER UNTERSTEIERMARK IN DEN JAHREN 1918–1919

Angeregt durch die Ideen des amerikanischen Präsidenten Woodrow Wilson und durch die außergewöhnlich starke Reaktion der slowenischen Bevölkerung in der sogenannten Deklarationsbewegung, begannen die slowenischen Politiker mit den Vorbereitungen auf die Zeit nach dem Ende des Ersten Weltkriegs. Mit dessen Fortdauer wurde es immer deutlicher, dass die österreichisch-ungarische Monarchie den Krieg nicht überleben wird. Dessen war sich offenbar auch der amerikanische Präsident Wilson bewusst, der sich im Sommer 1918 für das Recht der habsburgischen Völker nach nationaler Selbstbestimmung aussprach. Nach der Gründung des Nationalen Rats in Laibach und Zagreb und nachdem die Ententemächte grünes Licht gaben, kam es Ende Oktober 1918 zunächst zur Gründung des SHS-Staates der Slowenen, Kroaten und Serben und nach der Vereinigung mit dem Königreich Serbien am 1. Dezember 1918 zur Bildung des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen.

Die Marburger Deutschen spürten relativ rasch, dass in Marburg ein neuer Wind wehte, obwohl sie

am Kriegsende noch immer hofften, dass die Untersteiermark zur neu entstandenen Republik Deutsch-Österreich kommen werde. Da die Herrschaft über das Gebiet der Untersteiermark mit Kriegsende sowohl Deutsche als Slowenen forderten, wurde es klar, dass dessen Schicksal auf der Friedenskonferenz in Paris bestimmt werden würde.

Zwischen Marburgs Deutschen und Slowenen begann ein Kampf um die Vormachtstellung in der Stadt und im Land. Im November 1918 gelang es General Rudolf Maister mit einer Militäraktion, die deutsche »grüne Garde« zu entwaffnen, »Schutzwehr« genannte militärische Einheiten, die zum Schutz der deutschen Kultur und des deutschen Vermögens in der Stadt gebildet worden waren. Aufgrund der nationalen Unruhen und der deutschen Angriffe auf die slowenische Bevölkerung ließ General Maister Anfang Januar 1919 zur Beruhigung der deutschen Ausschreitungen als Geisel 21 angesehene Marburger Deutsche verhaften. Den Höhepunkt der Unstimmigkeiten in der Umsturzzeit stellte der 27.

Januar 1919 dar. Dieser Tag ist in die Geschichte der slowenischen Steiermark (Štajerska) und vor allem der Stadt Marburg (Maribor) als einer der schwärzesten Augenblicke eingegangen, der lange Zeit das Resultat unterschiedlicher Fragen, Vorwürfe und politischer Ausnutzungen war. Der Tod von Protestlern auf dem Marburger Hauptplatz bestätigte die Angst der Deutschen, dass mit der jugoslawischen Machtübernahme ihre Grundwerte (Leben, Vermögen und persönliche Freiheit) gefährdet wären.

In der Zeit, als die politische Elite in den prächtigen Sälen der französischen Hauptstadt über das Schicksal des slowenischen und des deutschen Volkes bestimmte, begann Anfang 1919 im slowenischen Gebiet die Auswechslung der deutschen Beamtenschaft und die Einführung des Slowenischen als Amtssprache. Marburg begann allmählich ein slowenisches Erscheinungsbild zu erhalten. Die Beherrschung der slowenischen Sprache bekam eine zentrale Bedeutung für die Bekleidung öffentlicher Ämter, im Schulwesen und in der Kultur.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 323.15(497.4=112.2)"1941/..."

Prejeto: 30. 4. 2013

Še enkrat o selitvi volksdeutscherjev med II. svetovno vojno

ALENKA AUERSPERGER

univ. dipl. komparativistika
Puhova 16, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: AAuersperger@yahoo.com

IZVLEČEK

Članek je odmev na predavanje prof. dr. Stanislava Južniča v Arhivu Republike Slovenije 21. februarja 2013 z naslovom »Kočevski Nemci – zametek autohtone manjšine v slovenskem parlamentu? Kaj nam pove urbar iz leta 1494?«.

Dokumenti iz leta 1941: *Razglas, članek Naša vrnitev domov in Seznam politično nezanesljivih Kočevarjev* razkrivajo, kaj je povzročilo odselitev Kočevarjev, katerih navzočnost je (posredno) izpričana že v urbarju iz leta 1494, iz njihove domovine – zaradi katerega govorimo o koncu kočevarske etnične skupine. Pojasnjena je vloga v fūhrerja in v nemški rajh zazrtega vodstva narodne skupine. Člani tega vodstva so po II. svetovni vojni povezali generacije nekdanj nacistificiranih Kočevarjev – za restavracijo nekaterih starih idej pa so pridobili tudi »nemška« družstva, nastala po slovenski osamosvojitvi.

Kočevarji kot volksdeutscherji so bili objekt nacistične preseljevalne politike, s katero je Hitler želel doseči dva cilja, ponemčiti Slovence in izrabiti t. i. nemškorodno kri za »višje cilje«.

KLJUČNE BESEDE: volksdeutscherji, kočevski Nemci, Kočevarji, Wilhelm Lampeter, Richard Lackner, Ludwig Kren, Heinrich Himmler

ABSTRACT

ONCE MORE ABOUT THE RESETTLEMENT OF THE VOLKSDEUTSCHE DURING THE SECOND WORLD WAR

This article is a response to a lecture delivered by prof. dr. Stanislav Južnič at the Archives of the Republic of Slovenia on February 21, 2013 titled »The Gottschee Germans – the Beginning of the Autochthonous Minority in the Slovenian Parliament? What Can We Learn from the 1494 Land Register?«

Based on three documents from 1941 – the Resettlement Proclamation, the article *Our Return Home and the List of Politically Unreliable Gottscheers* – the author aims to reveal what caused the Gottscheers, whose early presence in Gottscheerland was (indirectly) confirmed by the 1494 land register, to move out of their home country, thus signifying the end of the Gottscheer ethnic group. The paper clarifies the role played by the group's leaders and their loyalty to the Führer and to the German Reich. After the Second World War, leadership members organized the formerly nazified Gottscheers. For the revival of some old ideas they even managed to acquire the support of »German« associations, founded after the gaining of Slovenian independence in 1991.

As the Volksdeutsche, Gottscheers were an object of the Nazi migration policy by means of which Hitler aimed to achieve two goals; to Germanise the Slovenians and to use the blood of German origin for »higher purposes«.

KEY-WORDS: Volksdeutsche, Gottscheers, Wilhelm Lampeter, Richard Lackner, Ludwig Kren

Razglas

Razglas z dne 20. oktobra 1941 pomeni sklepno dejanje, dokument, na osnovi katerega je bila Kočevarjem omogočena odselitev iz njihove domovine Kočevske na italijanskem zasedbenem območju v današnji Sloveniji. Izšel je 23. oktobra 1941 v tedniku Gottscheer Zeitung, organu Kočevarjev in nemške narodne skupine. Podpisala sta ga visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli in nemški pooblaščenec za preselitev dr. Heinrich Wollert.¹ V zvezi z odselitvijo (potekala je od 14. novembra 1941 do 23. januarja 1942) lahko govorimo o »*koncu kočevarske etnične skupine*« v Sloveniji.²

Istega dne, 20. oktobra 1941, in naslednjega, 21. oktobra, so plakati v Posavju in Obsotelju na nemškem okupiranem delu, v na novo imenovani Spodnji Štajerski, v slovenskem in nemškem jeziku že razglašali »*državnopolitične ukrepe na obmejnem območju*« rajha. Razglas je podpisal Himmlerjev pooblaščenec, vodja civilne uprave za Spodnjo Štajersko, dr. Sigfried Uiberreither. To je pomenilo, da se bodo že čez nekaj dni začele deportacije Slovencev, in sicer v glavnem v taborišča Spodnje Šlezije, Brandenburga, na Hannoverško, Turinško, Württembergško, Saško in drugam. Prebivalci niso vedeli, kam jih bodo odgnali. Le slutili so, da bodo njihovi domovi zagotovili naseljevanje Kočevarjev, kot se je polagoma zvedelo »od kmetije do kmetije«; nekateri Kočevarji so si namreč še pred odselitvijo hodili ogledovat kmetije in kraje v Posavju in Obsotelju, kamor so se nameravali preseliti.

Izgon Slovencev je potekal od 24. oktobra 1941 do 30. julija 1942.

Obiski v rajhu, povezovanje z jugoslovanskimi volksdeutscherji

Kočevarji so se intenzivno pripravljali na selitev v rajh še pred Hitlerjevim prihodom na oblast. Prirejali so razne manifestacije, na katerih so slavili Führerja in poveličevali nacistično Nemčijo. Pošiljali so Hitlerju pozdrave z željo, naj misli na njih, na Kočevsko; posamezni predstavniki so iskali priložnost, da bi jim osebno stisnil roko.³

Hitler je sprejel trideset deklet nemške narodnosti z vseh ozemelj volksdeutscherjev na dan državne stranke, aprila 1937 v Nürnbergu. O navzočnosti Kočevarjev na tem srečanju je poročal Gottscheer

Zeitung šele aprila 1941.⁴

Za 30 mladih kmetov iz Kočevske, ki so se udeležili izobraževalnega tečaja v Ulmu, je bil zgodovinski dan 12. marec 1938, dan priključitve Avstrije k rajhu. Na zmagovalnem pohodu po deželi se je Führer 1. aprila 1938 ustavil v Stuttgartu. Tečajniki so pohiteli pred mestno hišo, tam pa je bilo tudi več kot 200 volksdeutscherjev; ob vhodu so stala dekleta v modrih krilih in belih bluzah, vse je bilo okrašeno; v takšnem ozračju so dočakali tople Hitlerjeve besede.⁵

Ko so predstavniki kočevarskih mladih kmetovalcev 16. aprila 1939 obiskali Hitlerja, je M. Röthel zapisala: »*Vedela sem, da je Führer že večkrat pomagal Kočevarjem in da je s prošnjami preobremenjen.*« Zato so mu dekleta ob 50-letnici pripravila darilo. Hkrati je sprejel tudi volksdeutscherje iz Sedmograške, torej iz Romunije. Tudi o tem je poročal Gottscheer Zeitung šele aprila 1941.⁶

So se pri stikih s Hitlerjem delegacije Kočevarjev zavedale, da jih Führer uvršča med volksdeutscherje in nič drugače in da so se znašli tako kot drugi volksdeutscherji leta 1938 v memorandumu nemškega urada kanclerja rajha kot tisti, katerih »*jezik in kultura sta bila prvotno nemška, nimajo pa nemškega državljanstva*«? So se zavedali pomena krvi in rase, ki ga vsebuje izraz Volksdeutsche?

V začetku poletja 1939 se je vrnila z usposabljanja iz Nemčije večina mladih kmetovalcev in strokovnjakov iz Kočevske. Lotili so se preobrazbe kmetijstva, modernizacije vasi. Ob tem ni manjkalo nacionalnosocialističnega duha. Že 6. avgusta 1939 so se zbrali člani kulturbunda na velikem srečanju v Koprivniku. Obiskal jih je celo poslanec volksdeutscherjev v beograjskem parlamentu Franz Hamm.⁷ Hamm je postal v obnovljenem vodstvu jugoslovanskega kulturbunda politični predstavnik, tako kot je bil dr. Sepp Janko predstavnik kulturne dejavnosti in dr. Josef Trischler predstavnik gospodarskih interesov nemške narodne skupine.⁸ Kočevarji so bili sicer tesno povezani z jugoslovansko nemško manjšino. Bili so tudi na ustanovni skupščini jugoslovanskega kulturbunda 20. junija 1920 v Novem Sadu. Tam se je zbralo okrog 2.000 Nemcev iz Banata, Bačke, Baranje, Srema, Slavonije, Štajerske in, kot je bilo že rečeno, iz Kočevja. Srečanje je potekalo pod geslom, ki je potem na najboljši način označevalo dejavnost kulturbunda v Jugoslaviji – »*Zvesti državi – zvesti narodu*«.

¹ Grazioli: Der Hohe Kommissar, str. 3.

² Tschinkel: *The End of the Gottscheer*; Janko: *Weg und Ende*; Frensing: *Die Umsiedlung*.

³ Verderber; Bartelme; Röthel: Gottscheer erleben den Führer, str. 6–7.

⁴ Prav tam.

⁵ Prav tam.

⁶ Prav tam.

⁷ Lackner: »*Ich würde*, str. 75.

⁸ Geiger: *Nestanak folksdojčera*, str. 20.

Pravila za organizacijo kulturbunda so prevzeli po vzoru enakega dokumenta organizacije češko-slovaških (sudetskih) Nemcev, kot tudi srbske kulturne zveze Prosveta, ki je delovala pred prvo svetovno vojno v Bosni in Hercegovini.⁹

Kočevarji so od jugoslovanskih volksdeutscherjev prevzeli geslo Staatstreue-Volkstreue.¹⁰ Nastopili so deset let po ustanovitvi zveznega kulturbunda, na jubileju v Kočevju in na Gačah pri Črmošnjicah. Popšeeno so prevzemali nacistično propagando; širile so jo dolga leta VDA¹¹, VoMi¹² in krošnjariji. Poleg diplomatskih poskusov zblíževanja z najvišjim vodstvom v Berlinu je potekalo skrivno oboroževanje.¹³

Znak za začetek formiranja posebnih oddelkov na Kočevskem je bil dan z napadom Nemčije na Poljsko 1. septembra 1939. Ta je pomenil začetek II. svetovne vojne. »Še istega meseca je vodstvo kočevskih Nemcev na tajnem sestanku sklenilo, naj se takoj osnujejo oboroženi oddelki, ki so jih poimenovali Volksdeutsche Mannschaft – nemško moštvo. Kot je bila vsa kulturbundovska organizacija izvedena po vzorcu NSDAP, nemške nacistične stranke, tako so tudi svoje moštvo organizirali po zgledu nacističnih oddelkov SA, to je napadalnih in jurišnih oddelkov nacistične stranke«,¹⁴ je zapisal Janko Jarc, ki je dobro poznal razmere na Kočevskem. Ustanovljeno moštvo je bilo sicer moštvo volksdeutscherjev, vendar se takrat niso veliko ukvarjali s pomenom te besede, uveljavljene po letu 1938.

Oblasti so ponovno dovolile delovanje krajevnih organizacij kulturbunda, kratek čas po tem, ko so jih razpustile. Kakšen je bil razlog za to?

»Obnova kulturbunda v letu 1939 je bila dovoljena predvsem zaradi novega, nevarnega zunanjepolitičnega položaja, v katerem se je po začetku druge svetovne vojne znašla Jugoslavija in glede na reciprociteto, odkar so nacistične oblasti odobrile pravila Slovenske prosvetne zveze na Koroškem«, sklepa Dušan Biber.¹⁵

Na Kočevskem so posamezne krajevne skupine nepretrgano delovale ilegalno.

Od pevskih in telovadnih društev k združništvu

Že leta 1923 je nastalo kočevsko pevsko društvo in prevzelo v naslednjih letih negovanje in ohranjanje nemške pesmi ... Gottscheer Zeitung in Gottscheer Kalender pa sta vneto spodbujala nemško narodno zavest. Časopis Slovenec je sicer opozarjal, da grozi nacizem tudi nemški narodnostni manjšini s smrtjo ... Toda drobna opozorila niso imela veljave, saj je desetletja krožila krilatice: *Deutsches Volk, Sonnen-volk auf Erden*. Marsikdo se je spomnil, da je že leta 1905 bral v Slovincu: »Nemški turnarji so se danes odpeljali hajlat na turnarsko slavnost v kranjski Deut-schland v Kočevje.«¹⁶

Marsikdo je poznal tudi Finžgarjeve zgodbe s Kočevskega.¹⁷

»Potem, ko nas je vse prevzela ideja nacionalsocializma, ki je pregnala vpliv liberalistično-zahodne življenjske miselnosti in razbistrila naš življenjski nazor ter njegov pomen, smo tudi mi spoznali, kaj je naša naloga: Domovino pripeljati nazaj k ljudskemu in gospodarskemu ozdravljenju. Spoznanje, da ima domovina veljavo le kot kmečka dežela, nas je pripeljala do tega, da gremo po sledeči poti: Ustanovljena je organizacija naših kmetov kot kmetijska zadruga«,¹⁸ je zapisal nepodpisani uvodničar v članku *Führer, Dir gehören wir!*

Poseben gospodarski odbor je sestavil tudi svoj program s poudarkom na vzgoji narodne skupine v enotnosti in zaupanju nemškega svetovnega nazora in krepitvi kmečkega stanu. »Narodna vzgoja: naloga odbora bo, da bo kočevsko narodno skupino skoval v celoto, vzbudil v srcih ljubezen do grude in jo kot ideal povzdignil in varoval. Vzgoja narodne skupine v enotnosti in zaupanju v smislu nemškega svetovnega nazora (sic!) ob upoštevanju ustreznih določb naše kraljevine. Seveda poudarjamo, da smo zelo pripravljene držati se tudi navodila naše domovine (sic!), nemškega rajha.«¹⁹ Schober, ki je o tem poročal nemškemu konzulatu v Ljubljano, je prepričljivo za svojo domovino in domovino svojih rojakov štel nemški rajh.

⁹ http://www.drustvosns.org/nemacka_manjina/stefanovice/Goran_Nikolic_The_Vojvodina_Germans_betweeen_the_two_World_Wars.pdf.

¹⁰ Omenjeno geslo zastopa ponovno v zadnjem času uredništvo časopisa Gottscheer Zeitung.

¹¹ VDA – Verein, od leta 1933 Volksbund für das Deutschtum im Ausland, /Društvo (zveza) za nemštvo v tujini/.

¹² VoMi – Volksdeutsche Mittelstelle/ Urad za delo z nemškimi narodnimi manjšinami/.

¹³ Tschinkel: *Zvonovi so umolknili*, str. 234–245; Auersperger: *Iskalcí grala*, str. 80–81.

¹⁴ Jarc: *Partizanski rog*, str. 39.

¹⁵ Biber: *Nacizem in Nemci*, str. 58.

¹⁶ *Slovenec* 33 (1905), št. 133 (10. junija 1905), II priloga str. 4. Vir je posredoval Janez Kos.

¹⁷ Franc Saleški Finžgar je bil kaplan v Kočevju od 2. decembra 1896 do 10. maja 1898. Župnija je imela tedaj enajst podružnic. V svojem delu *Leta mojega popotovanja* opisuje svoje zavzemanje za slovenske pridige, kot pravi, »v dokaj razbujkanem mestu«. Njegova izkušnja je bila ob koncu tamkajšnjega kaplanovanja takšna: »Po mestu se je nekoliko pomirilo, a moral sem se resnično izogibati najbolj zagrizenih hajlovcev, da nisem prišel v boj z njimi. Vsi trezni Kočevarji pa so me kljub slovenstvu radi imeli.« Finžgar: *Leta mojega popotovanja*, str. 83–91.

¹⁸ *Führer, Dir gehören wir!*, str. 1.

¹⁹ Ferenc: *Nacistična raznarodovalna*, str. 562.

Dober zgled so že dajale nemške skupine v Novem Sadu. Tam je leta 1922 začela delovati kmetijska zadruga Agraria in pripomogla k hitri krepitvi gospodarstva tamkajšnjega nemškega prebivalstva; tako se je povečala tudi trgovina z rajhom.

Ob kmetijskem združništvu, še posebej od leta 1933, ko je Hitler prevzel oblast, je »pridobljena iskra narodne (volkisch) ideje vzplamtela tudi v srcih Kočevarjev. Prižgal se je ogenj in ta ogenj nacional-socialističnega svetovnega nazora je zajel postopoma vse Kočevarje in nas naredil odporne proti vsem poskusom Slovencev, da bi nas uničili.«²⁰ Vse jasneje se je kazalo, da postaja kočevarsko združništvo zgolj instrument v rokah stranke in rajha.

Leta 1933 je izšel v Berlinu zakon rajha o dednih kmetijah. Želel je »ob ohranitvi starega nemškega dednega običaja ohraniti kmetstvo kot krvni vir nemškega naroda.«²¹ Dedna kmetija je bilo kmetijsko in gozdarsko posestvo, če je pripadalo osebi, zmožni kmetovanja, in je obsegalo po velikosti najmanj eno njivsko površino za preživetje družine in največ 125 hektarjev. »Lastnik dedne kmetije se imenuje kmet. Lastnik ali posestnik drugih kmetijskih in gozdnih zemljišč se imenuje kmetovalec. Kmet je lahko le tisti, ki je nemške ali po rodu istovrstne krvi.«²²

Po zakonih rajha so se zgledovali tudi v Nemčiji šolani kmetovalci s Kočevskega: »Izpolnjevanje dolžnosti je ponos nemškega kmeta! Zapustiti dedno kmetijo v boljšem in plodnejšem stanju dedičem je kmetu v čast!« sta kot načelo zapisala Wilhelm Lampeter in Martin Sturm. In v uvodu knjižice Gospodarska vprašanja kočevskega kmeta poudarila: »Prišel bo čas, ko bo kočevski kmet ponosen in samozavesten in neodvisen od vsake pomoči zunaj njegove delovne zmožnosti in zemlje. Ponos kmeta in kmetova čast morata biti vedno vogelni kamen kočevarske narodne skupine.«²³

Vodstvo Volksgruppe

Ko so oblasti ponovno dovolile delovanje kulturne in so zaživele krajevne skupine, je bilo izbrano tudi vodstvo narodne skupine, Volksgruppenführung. »Uradno pa je bilo s takim izrazom poimenovano vodstvo šele po italijanski zasedbi,«²⁴ je zapisal v svojih spominih šestdeset let kasneje Richard Lackner, ki je bil tudi sam član vodstva. Naštel je člane vodstva narodne skupine:

»Vodja skupine je bil Josef Schober (rojen 23. 11. 1902), poročen, oče dveh otrok, družabnik žage, ugleden meščan;

Johann Samida (rojen 4. 5. 1879), poročen, 4 otroci, več let je bil župan občine Poljane pri Črmošnjicah, lastnik relativno velike gozdne kmetije na Pogorelcu v Kočevskem rogu. Naloga: vložiti njegove izkušnje v posvetovanja vodstva narodne skupine;

Johann Schemitsch (rojen 24. 12. 1898) poročen, več otrok, gostilničar, kmetovalec in lesni trgovec, župan občine Mozelj. Njegove izkušnje in znanje na gošpodarskem in upravnem področju so imeli pri posvetovanjih veliko težo;

Wilhelm Lampeter (rojen 12. 1. 1916) diplomirani agronom, samski. Leta 1939 je končal študij v Hohenheimu pri Stuttgartu. Vodstvo pri obnovi kmetijstva na Kočevskem;

Martin Sturm (rojen 22. 11. 1911) poročen, 1 otrok. Končal dveletno izobraževanje za praktične kmetovalce pri Kmetijski šoli Ludwigsburg/Württemberg. Zaposlen kot kmetijski svetovalec pri zadrugi Kočevje (skupni pašniki, modernizacija hlevov);

Richard Lackner (rojen 24. 8. 1919) samski, po maturi en semester na Umetniški akademiji v Stuttgartu. Tečaji iz primerjalnega poznavanja umetnosti in elementov ljudske umetnosti, prvak državne skupine v poklicnem tekmovanju Akademije in tehnične visoke šole Stuttgart (gradnja in notranja oprema otroškega doma v švabskem Albu). Iz družinskih vzrokov se je moral vrniti domov. Prevzel je nadaljnji razvoj domače industrije in vodstvo mladine na Kočevskem;

Alfred Busbach (rojen 28. 4. 1908), samski. Diplomirani gozdarski inženir, zaposlen pri gozdni upravi kneza Auersperga v mestu. Sodelovanje pri obnovi moštva v SDKB (Schwäbisch-Deutscher Kulturbundu, op. A. A.), oblikovanje Gottscheer Zeitung-a leta 1941.«²⁵

Takšno vodstvo je priznal tudi Berlin, potem ko je dr. Arko, dolgoletni vodja Kočevarjev, že leta 1938 odstopil.

S Hitlerjem se je kočevarsko vodstvo (Schober, Lampeter in Sturm) srečalo v Mariboru 26. aprila 1941. Potrdil je, kar je v zvezi z njihovo nadaljnjo usodo že 23. aprila 1941 sporočil führer rajha (Reichsführer) SS Heinrich Himmler v Brucku na Muri. Za selitev Kočevarjev je Himmler določil naseljitveno območje v Posavju in Obsotelju, za ljubljanske Nemce pa sprejemno območje na Koroškem in Gorenjskem. Vdanost Hitlerju se je v zapisih časopisa Gottscheer Zeitung stopnjevala iz tedna v teden, dokler niso bile 22. maja 1941 zapisane za Kočevarje odločilne besede, da jih Hitler kliče nazaj v rajh. Kje je ta rajh, je vedelo le najožje vodstvo, Gottscheer

²⁰ Führer. Dir gehören wir!, str. 1.

²¹ Darré: Neuadel aus Blut und Boden, str. 229–244.

²² Prav tam.

²³ Lampeter; Sturm: Die Wirtschaftsfragen des Gottscheer Bauern.

²⁴ Lackner: »Ich würde ..., str. 78.

²⁵ Lackner: »Ich würde ..., str. 78–79.

Zeitung pa je objavil kraj naselitve šele 17. novembra 1941, potem ko sta bila že objavljena oba razglasa, o izgonu Slovencev in naselitvi Kočevarjev na njihove domove. Dr. Heinrich Wollert je pojasnil, da je kočevskim Nemcem dodeljen prostor v brežiškem trikotniku, v pasu ob spodnjem toku Save, ob Krškem in potoku Sotle. Obetal je plodno zemljo ob sotočju rek, obdano s hribi in gorami, kjer uspeva vinska trta, središče tega območja pa je mesto Brežice. Tudi drugi nemški poznavalci so opisovali *Spodnještajerski trikotnik* v najlepši luči in kot »najjužnejšo točko naše velikonemške države« ..., »ki se nam zdi kot dragulj«. ²⁶ Obljubljeno je omajalo še zadnje, ki so omahovali pri selitvi.

Prostovoljna odločitev

Razglas, podpisan 20. oktobra 1941, s katerim so dobili kočevski Nemci prosto pot za odselitev iz domovine, ni nagovarjal ne Kočevarjev ne kočevskih Nemcev, ampak volksdeutscherje. Komisar Ljubljanske pokrajine oziroma Ljubljanske province in nemški pooblaščenec za naselitev sta »dajala javnosti na znanje« v strogem pravnem jeziku, kakšne formalnosti morajo opraviti pred zadnjo odločitvijo. Izpostavljeni sta bili vlogi prvega moža na zasedbenem italijanskem območju Graziolija in za njim zastopnika bodočih nemških preseljencev Wollerta. Pri odselitvi so imeli prav tako pomembno vlogo občine in svetovalci ter poznavalci družin, ki so se želele preseliti.

V razglasu je posebej ločen stavek: *Die Umsiedlung ist für die einen wie für die anderen freiwillig*. S tem je bila dana kočevskim volksdeutscherjem in osebam z nemškim državljanstvom prosta volja za odločitev o preselitvi na nemško zasedbeno območje.

Za Slovence iz Posavja in Obsotelja ni bilo takšnih formalnosti. Od svojega praga so se poslovili v naglici in pogosto brez osebnih dokumentov. Najprej so jih odgnali v Brestanico, v Rajhenburg. Tam so dobili na kovinski ploščici odtisnjeno številko; ta *svetinjica* je postala njihov osebni dokument na poti v neznano, v rajh.

Grajski hlevi v Rajhenburgu, lager Schweitzer Garten v Mühlhausnu v pokrajini Thüringen, lager Schenepfenthal pri Waltershausnu (Gotha), lager Plauscher Grund v mestu Plaue pri Arnstadt, lager Arnstadt v mestu Arnstadt/Thüringen, zbirno taborišče Slovencev, ki so nazadnje pričakovali vrnitev v domovino. Janez Ivan Jazbec, ki je tako razvrstil svoja taborišča, je le eden izmed 37. 000 iz Posavja in Obsotelja izgnanih

Slovencev.²⁷ Odhod od doma v Gornjih Skopicah ni bil prostovoljen. V vas njegovih staršev so se naselili Kočevarji iz Oneka, XI. šturm.

Ana Žabkar pa se je spomnila le nekaterih lagerjev: *Rajhenburg, Triangel, Bad Lautenberg, Rudolfstadt., München ... in nazadnje Bergen-Belsen*. »Tam je bilo tudi koncentracijsko taborišče, tako, da sem veliko videla hudih stvari in strašnih.«²⁸

Večina od 37.000 izseljenih Slovencev tako imenovanega tretjega vala je vsa štiri leta ostala v izgnanstvu.

Glavni obrisi narodnopolitičnega vrednotenja Slovencev se kažejo v pregledu, ki ga je glavni štabni urad 16. novembra 1942 poslal Himmlerju.

Razsajeno je bilo skupaj ... 37.000 Slovencev.

Od tega na osnovi rasnih in političnih pregledov pripoznanih za sposobne za ponemčenje ... 11.000.

Od 11.000 sposobnih za ponemčenje je v starem rajhu napoteno na stalna delavna mesta in v lastna stanovanja skupaj z družinskimi člani ... 8.000.

V taboriščih Urada za delo z nemškimi narodniki manjšinami (Volksdeutschen Mittelstelle) je torej danes še nesposobnih za ponemčenje ... 26.000.

Sposobnih za ponemčenje ... 3.000.

V tem času so Slovenci, nesposobni za ponemčenje, živeli v taboriščih in so kot tujerodni delavci razporejeni v vojaško pomembnih obratih.²⁹

Gottscheer Zeitung je 17. novembra 1941, ko je bilo preseljevanje Kočevarjev na vrhuncu, poročal, da so »prejšnji prebivalci v najboljšem redu preseljeni in so prav tako dobro oskrbovani. Za te prebivalce bo, kot je predvideno, zagotovljena polna odškodnina za premoženje, ki so ga zapustili. Pisma in poročila teh ljudi povedo, da so na novem naselitvenem območju dobro sprejeti in da gledajo v prihodnost polni upanja.« Ohranjena številka časopisa Gottscheer Zeitung v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani ima ob strani članka, ki je tako opisoval položaj slovenskih izgnancev v rajhu, grenko opombo: »Višek cinizma, ko so vendar v Šleziji in drugod od pomanjkanja umirali.«³⁰

Naša vrnitev domov

Že omenjeni suhoparni razglas o odselitvi Kočevarjev in ljubljanskih Nemcev spremlja na isti,

²⁷ Jazbec: *Odsev časa*.

²⁸ Auersperger: *V neizbrisnem spominu-Im Langzeitgedächtnis*. Dokumentarni film, na sporedu 30. 12. 1997 na TV SLO, 50 minut.

²⁹ Frensing: *Die Umsiedlung*, str. 60.

³⁰ Wollert: *Gottscheer Deutsche!*, str. 1.

²⁶ Lange: *Unsere alte Ostmark Österreich*, str. 69–71.

Štabni vodja Wilhelm Laforce, Wilhelm Lampeter (v sredini) in Martin Sturm na gradu Rajhenburg
Vir: Muzej novejšje zgodovine.

3. strani časopisa *Gottscheer Zeitung*, 23. oktobra 1941 članek **Naša vrnitev domov**. Podpisal ga je Wilhelm Lampeter. V toplem nagovoru sporoča svoji narodni skupini, da je prišel čas, ko bodo lahko izpolnili izjave za preselitev oziroma opsijske prijave (*Optionserklärungen*)³¹ in pripuščeni na transport (*durchschleusen* – spraviti skozi, peljati/voditi skozi). Pregledi naj bi potekali v posebnem vlaku osrednjega vselitvenega urada (*Einwandererzentralstelle* – EWZ), ki bo prav za ta namen postavljen na železniški postaji Kočevje. Predhodnica tega vlaka je prišla v mesto, še preden je bil objavljen razglas o preselitvi. Najprej so vodje šturmov dobili navodila o opsijskem postopku in pregledu, vlak EWZ pa je pripeljal dva dneva pred objavo razglašala.

Ukaz za izdelavo posebnega vlaka za naloge EWZ je izdal Himmler (26. avgusta 1940) na pobudo Heydricha.³² General SS Reinhard Heydrich je postal dve leti kasneje *avtor* tako imenovane dokončne rešitve (*Endlösung*). Časopis *Slovenec* je 9. novembra 1941 napovedal »*Vlak nemškega selitvenega urada v Kočevju*« kot velik tehnični dosežek in dodal, da so ga že uporabili za preselitev Nemcev iz baltskih držav v Nemčijo ter da je bil »*v Bukovini in Besarabiji, kjer je bilo v njegovih uradih pregledano 50.000 državljánov.*«³³

Preseljenci so vstopali na vlak v četrtem vagonu, ker je bilo tam prijavno mesto. Tam so oddali osebne podatke in pripravili dokumente za nadaljnji postopek. V naslednjem vagonu, v oddelku za fotografiranje, so naredili fotografijo za potni list in rentgenski posnetek. Potem je bil na vrsti zdravstveni oddelek, ki je hkrati vključeval za preseljence neznani – rasni

oddelek. Naslednji vagon se je imenoval oddelek za državljanstva, v njem pa so ugotavljali status državljanstva. Tam so sprejemali prošnje preseljencev za državljanstvo, do njega pa so imeli pravico šele po prestopu nemške meje. Po ugotovitvi poklicnih kvalifikacij v poklicnem oddelku pa je sledila končna preveritev.³⁴

Posebna komisija je opravljala delo v odročnih krajih. V Črmošnjicah je bil denimo pregled šturma (šturm je nacistični izraz za enoto v velikosti čete) 19 (Poljane), 20 (Planina), 22 (Blatnik), 23 (Črmošnjice) in 25 (Maverlen). V okviru šturma Poljane (danes Kočevske Poljane) je bilo pregledanih 349 optantov. Od teh je bilo 347 oseb določenih, da se smejo odseliti v Posavje in Obsotelje, dve pa v stari rajh. V okviru šturma Črmošnjice je bilo pregledanih 1.056 ljudi, od teh se jih je 985 lahko odselilo v Posavje in Obsotelje, 70 v stari rajh, ena oseba pa je bila odklonjena. Pri opciji v poljansko-črmošnjiški dolini je pomembno vlogo odigral štabni vodja Johann Samida s Pogorelca, saj je že veliko let pred vojno kazal svojo nacistično usmerjenost. Glavno besedo pri opsijskem postopku pa je imel seveda Wilhelm Lampeter, ki je nekajkrat analiziral položaj, napadal krog tistih, ki se niso želeli odseliti s Kočevskega in sestavil celo **seznam politično nezanesljivih Kočevarjev**.

Čeprav so pet dni pred razglasom, ki sta ga podpisala visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli in nemški pooblaščenec za preselitev dr. Heinrich Wollert, izšla pisna navodila nemškega pooblaščenca za preselitev,³⁵ je ostalo precej nejasnosti. Največ v zvezi z gospodarskimi določbami oziroma poglavjem A, v katerem je bilo popisano, katero premoženje lahko vzamejo preseljenci s seboj. V točki 2. je bilo določeno, da lahko vzamejo volksdeutscherji s seboj na preselitveno območje tretjino živine, toda najmanj eno glavo vsake vrste.

Posamezni primeri govorijo o dramatičnih trenutkih, povezanih s preselitvijo, ki jih je še poznega novembra, potem ko je opsijski rok že potekel, reševal vodja moštva, major SS Lampeter. Pisno je prosil gospoda Herberta Knutha, pooblaščenca za območje Kočevskega, in Norberta von Wurzbacha, vodjo transporta, da bi pri preselitvi gospe Anne Hotschewar upoštevali nova dejstva, in sicer: »*Včeraj je potrjena ločitev zakona gospe Anne Hotschewar iz Gorenja št. 20, iz šturma II s Slovincem Hotschewarjem, ki se noče preseliti. Oba otroka sta njej dodeljena.*

Gospa Anna Hotschewar, roj. Stine, se preseli z obe-

³¹ ARS, AS 1620, šk. 7, Kartoteka Kočevarjev – optanti.

³² Leniger: *Nationalsozialistische »Volksumsarbeit*«, str. 169.

³³ Vlak nemškega selitvenega urada v Kočevju, str. 2.

³⁴ Prav tam, str. 172.

³⁵ ARS, AS 1620, šk. 7, Merkblatt für die Umsiedlung, Der Deutsche Umsiedlungsbevollmächtigte, 15. oktober 1941.

ma otrokoma k bratu Josefu Stineju iz Šalke vasi št. 19. Torej ne bo preseljena s šturmom II iz Gorenja, ampak s šturmom XII iz Šalke vasi. Poleg nekaj kosov pohištva in obleke bo omenjena lahko vzela s seboj eno svinjo in kravo, kar ji je dovolilo že sodišče.«³⁶

Natančno nemško končno poročilo osrednjega vselitvenega urada EWZ, ki je pregledoval optante v Kočevju, Dragi in Črmošnjicah, pravi, da je dobilo oznako ST, to je pomenilo preselitev na Štajersko, 11.110 oseb, oznako A je dobilo 571 oseb, to je pomenilo odselitev v stari rajh, 66 oseb pa je bilo pri opciji zavrženih.³⁷

Posamezniki so oddajali prijave za preselitev Nemškemu pooblaščenca za preselitev v Ljubljani tudi zunaj roka. Na primer: Erwin Franz Matzelle in žena Stefanie sta podpisala prijavo 8. aprila 1942. V rubriko narodna pripadnost je mož zapisal *deutsch*, žena pa *slowenisch*. Enako tudi za očeta obeh. Pri materi pa je mož zapisal, da je bila nemške narodnosti, žena pa, da je bila mati Madžarka. Prišli so iz Banata.³⁸

Družine iz mešanih zakonov je štel Lampeter kot politično nezanesljive, »*kajti vedno obstaja možnost, da bi Slovenci lahko zvedeli zaupne stvari preko slovenskih zakonskih partnerjev.*«³⁹ Na podoben način je vodja moštva razvrščal duhovnike.

Manjši del prebivalstva na Kočevskem, zlasti nekateri duhovniki, je namreč nasprotoval preselitvi. A Berlin je odločil.

Čprav se je večina odselila le kakšnih sto kilometrov daleč, vrnitev potem, ko so sprejeli nemško državljanstvo, skorajda ni bila mogoča. Kot Kočevarji, kot etnična skupina, so prenehali obstajati.

Vili Lampeter, učenje marljivo, vedenje dostojno

Kdo je bil torej mož, ki mu je pri petindvajsetih uspelo prepričati narodno skupino, ki je več kot 600 let živela med Slovenci, da se odloči za preselitev s Kočevskega, iz domovine v pradomovino, v rajh?

Lampeter Franc Vilko – kot je zapisano njegovo ime v vpisnici I. razreda za šolsko leto 1928/29 realne gimnazije v Kočevju – je bil rojen 22. januarja 1916 v Dolgi vasi pri Kočevju. Pod ocenami stoji zaznamek: *Učenje – marljivo, vedenje – dostojen*. Matematiko je imel *odlično*, petje, risanje, lepopisje, srbohrvaški in slovenski jezik: *zadostno*, veronauk: *do-*

bro ... Splošna opomba je kratka: *Se bo, ko se privadi učnega jezika, razvil.*

V II. razredu je precej napredoval: veronauk, ki je napisan v vpisnici pred vsemi predmeti in ocenami, je imel *prav dobro* tako kot zgodovino in petje, slovenski jezik *dobro* tako kot risanje, lepopisje, zemljepis, prirodopis. Telovadbe je bil v drugem razredu kot v prvem razredu oproščen. Opomba: *Se bo, ko izginejo težave učnega jezika, še bolje razvil.*

Tretji razred je preskočil z dodatnimi izpiti.

V IV. razredu, pri razredniku Franju Uršiču, je bil več kot dober. Pravzaprav je imel oceno dobro samo pri slovenščini, srbohrvaščini, fiziki, kemiji, risanju in telovadbi. Veronauk, francoski jezik, zgodovino, fiziko, matematiko, higieno in vedenje je imel *prav dobro*, nemščino *odlično*. Vedenje: *vljuden, malo robot*. Splošno: *premalo odkrit*.

Opomba: 19. decembra 1931 kaznovan z ukorom razrednika zaradi nespodobnega obnašanja.

V V. in VI. razredu je bil marljiv. Novembra 1933 je dobil ukor razrednika zaradi neposlušnosti in 30. aprila 1934 ukor učiteljskega zbora zaradi neprimerne vedenja. Zaznamek: Učenje: marljiv z malo izjem. Vedenje: odločen, resen fant. Telesni *nedostatki*: popolnoma zdrav. Ima očima. Hodi v šolo od daleč slednji dan.

Kaznovan je bil tudi v VII. razredu, v VIII. razredu pa je bil na plenarni seji profesorskega zbora 29. oktobra 1935 izključen iz šole.⁴⁰

Nekatero kazni je drobnji fantič dobil spomladi 1933., ko se »*vsì Nemci radostno in globoko pretreseni zahvaljujejo Bogu, da je nemškemu narodu ... v najstrašnejših usodnih urah,*« kot je zapisal časopis *Deutsche Zeitung* v Celju, »*poslal pravega moža.*«⁴¹ Führerja.

Franc Vilko je odpotoval v Berlin. Kot Wilhelm Lampeter se je vpisal na gimnazijo, imenovano po pesniku in filozofu Lessingu Lessingova gimnazija, jo dokončal in leta 1936 maturiral. Nato je obiskoval visoko kmetijsko šolo v Hohenheimu pri Stuttgartu, diplomiral in se leta 1939 po vrnitvi v domovino lotil gospodarske in družbene preobrazbe na Kočevskem. Maja istega leta je postal vodja moštev (Der Mannschaftsführer).⁴²

Na izobraževalnih taborih (Schulungslager) je propagiral boj proti univerzalističnemu razumevanju sveta: liberalizmu, komunizmu, katolicizmu. Na zbirališčih, ki niso bila dostopna Slovencem, so se pojavile teme, kot so: o nemškem narodu, Adolf Hitler in njegov narod, vzgoja mladine v nacionalsoci-

³⁶ ARS, AS 1620, šk. 7.

³⁷ Frensing: *Die Umsiedlung*, str. 167.

³⁸ ARS, AS 1620, šk. 7, *Umsiedlungserklärung*.

³⁹ Abschrift aus Film 306, National Archives (Ende Oktober 1941, erschlossen im Zusammenhang mit EWZ-Berichten), Liste der politisch unzuverlässigen, (Seznam politično nezanesljivih Kočevjarjev). Kopija pri avtorici.

⁴⁰ SI ZAL, KOČ. 86. Gimnazija Kočevje, šk.: 6, 7, 8.

⁴¹ Biber: *Nacizem in Nemci*, str. 51.

⁴² de. wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Lampeter.

alistični državi, nemška mistika mojster Eckhart in Paul de Lagarde, nordijski človek, kmet v nacional-socialistični državi, Amerika in nemštvo ...⁴³

Bolj ko se je bližal čas odselitve, pogosteje so se zbirali. Na taborih, na primer v Starem Taboru pri Črmošnjicah, so dvigali zastavo s kljukastim križem, korakali po vaseh, peli pesmi in jih še poudarjali z bobni in pihali, okrašenimi z insignijami z enojnim runom Sieg.⁴⁴ Po pozdravnem govoru Wilhelma Lampetera, vodje moštev, sta zadoneli pesmi Deutschland heiliges Wort (Nemčija, sveta beseda) in Vom Rinsequell zum Kulpastrand (Od izvira Rinže do obale Kolpe). Ta je postala z leti himna Kočevarjev.⁴⁵ Napisal jo je Josef Obergföll leta 1875 kot Wacht an der Kulpa (Straža na Kolpi). Prenovljena kaže politično usmeritev kočevskih Nemcev pred drugo svetovno vojno. Z njo je bil dopolnjen tudi članek *Wir wollen heim ins Reich!* (Hočemo domov v rajh!), objavljen 17. julija 1941, na prvi strani časopisa Gottscheer Zeitung. Wilhelm Lampeter se je podpisal pod članek kot vodja moštva (Der Mannschaftsführer). (In ne kot vodja narodne skupine.)⁴⁶

Mladina se je zbirala na izobraževalnih shodih v Kočevju,⁴⁷ v Svetlem Potoku,⁴⁸ v Starem Logu,⁴⁹ na Krempi⁵⁰ in na planjavi pri že omenjenih Črmošnjicah.⁵¹

Leta 1940 je izdal Lampeter skupaj z Martinom Sturmom knjigo *Gospodarska vprašanja kočevskih kmetov*. Delo obeh strokovnjakov za kmetijstvo je povezano s prepričanjem, da bi bilo potrebno na

Kočevskem preurediti kmetijstvo in preprečiti odliv prebivalstva v Ameriko, saj je živel tam že več Kočevarjev kot doma. V duhu nacionalsocializma zastopata nekatere poglede Waltherja Darréja, ki je zasnoval teorijo Blut und Boden. Tako kot bi morala Nemčija poskrbeti za samozadostnost v hrani, bi morali tudi na Kočevskem dvigniti raven pridelave hrane. Po služenju vojaščine v jugoslovanski armadi se je Lampeter vrnil v Kočevje in še pred italijansko zasedbo Kočevske imenoval sebe za okrajnega glavarja. 13. aprila 1941 se je vselil v grad Auerspergov v Kočevju. Po desetih dneh ga je od tam odstranila italijanska armada.⁵²

Nadaljeval je priprave na preselitev. Še pred preselitvijo ga je Himmler povišal v majorja SS. Kot član NSDAP je imel številko 9,547.990.

Decembra 1941, po preselitvi večine Kočevarjev v Posavje in Obsotelje, je Lampeter z zadovoljstvom zapisal: »Ne stojimo več na prednji straži Nemčije, končno smo vrtnjeni k veliki sili – Nemčiji« ... »Kot smo strnjeno korakali v stari domovini, bomo tudi v novi domovini. Kot smo v stari domovini, bomo tudi v novi preživljali nedelje na gorah, se zbirali tisoči pri jutranjih slavjih in doživljali Boga, naravo in nemško bit«, je spodbujal nezadovoljneže.⁵³

Zaradi slabih razmer na preselitenem območju se je pritožil v Berlin. Vodja SS rajha (*Reichsführer SS*) Himmler ni imel razumevanja za položaj kočevskih Nemcev v Posavju in Obsotelju, odstavil je vodstvo kočevskega moštva (*Gottscheer Mannschaft*)⁵⁴ in Lampeterja degradiral.

Wilhelm Lampeter je zapustil Brežice in se za nekaj časa vrnil v Nemčijo. Postal je vojak bojne enote SS (*Waffen-SS*), 30. junija 1942 je bil vpoklican v oklepno pehoto SS 4. regimenta z imenom »Der Führer« v Stralsund, 7. oktobra 1942 je bil prestavljen k 11. prostovoljski oklepni pehotni diviziji SS »Nordland«. Pri neki akciji v kalmiški stepi na vzhodni fronti je bil 15. januarja 1943 ranjen. 17. maja 1943 je prišel k bolniški četi v Ellwangen (Jagst) na Württembergsko. 1. maja 1944 je bil v šoli SS za junckerje v Bad Tölzu. 30. avgusta 1944 je bil povišan v poročnika SS v rezervi. Nato je 1. septembra 1944 stopil v enoto za urjenje v voznje motornih vozil in rezervni regiment v Buchenwaldu pri Weimarju. Od 1. januarja 1945 je bil v Himmlerjevem glavnem štabu, uradu C I., zatem pa ga je general Gottlob Berger premestil v Brežice za organizacijo t. i. volks-

⁴³ Gottscheer Mannschaftsführer-Wilhelm Lampeter, Lagerbrief, www.gotschee.de.

⁴⁴ Auersperger: *Iskalci grala*. Fotografija shoda Hitlerjeve mladine v Starem Taboru pri Črmošnjicah je na strani 242. V lasti Dolenjskega muzeja, Novo mesto.

⁴⁵ Vom Rinsequell zum Kulpastrand
Hebt in den Wind die Fahnen,
Wir kehren heim ins Vaterland,
Die Heimat unsrer Ahnen.

Wir blieben deutsch trotz Haß und Not
Trotz bitterer Knechtschaft Schande.
Es trieb das Osteraufgebot
Die Serben aus dem Lande.

Im Gleichschrittmarsch, der Trommel Schlag
Gibt Schritt uns beim Marschieren.
Wir rufen in den jungen Tag:
'Ein Volk, ein Reich, ein Führer!'

⁴⁶ Lampeter: Wir wollen heim ins Reich, str. 1.

⁴⁷ Erker: »Wir marschieren für Hitler...«, str. 2–3.; Erker: Führerschulungslager in Gottschee, str. 1–2.

⁴⁸ Erker: Die Fahne in Lichtenbach, str. 1.

⁴⁹ Kren: Tag der Besinnung in Alttag, str. 4–5.

⁵⁰ Kren: Wir standen auf der Krempe, str. 3–4.

⁵¹ Kren: Durch die Moschnitz klang es, str. 5; Kren: Führerschulungslager Altabor, str. 3.

⁵² http://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Lampeter.

⁵³ Lampeter: Gottscheer, Deutschland nimmt uns auf, str. 2.

⁵⁴ Lampeter: *Die Gottscheer Volksgruppe 1930–1942*. Dostopno na spletni strani <http://homepages.uni-tuebingen.de/gerd.simon/gotschee.pdf>, str. 29.

Abschrift aus Film 306, National Archives

(Ende Oktober 1941, erschlossen im Zusammenhang mit EWZ-Berichten)

- 1 -

Vertraulich!Liste der politisch unzuverlässigen
Gottscheer.

Dem Deutschen Reich feindlich gesinnte Gottscheer gibt es nicht.
Überzeugte Kommunisten hatten wir:

Hans Erker aus Rain (seit April d. J. im Reich),
Viktor Pellegrini aus Windischdorf z.Zt. in München.

Beide machten in der Volksgruppe kommunistische Propaganda, hatten doch absolut keinen Erfolg und gingen deshalb 1938 aus der Gruppe. Der Erstgenannte nach Banat, der zweite ins Reich. Ihre jetzige politische Einstellung ist mir unbekannt. Unter kommunistischen Verdacht bzw. unter Verdacht der Zusammenarbeit mit Kommunisten steht der Chauffeur Joseph Widmer, Rieg 4, geb. am 18.5.1900. Er wird stets überwacht.

Während der Kampfzeit galten grundsätzlich als politisch unzuverlässig alle Familien aus Mischehen, weil immerhin die Möglichkeit bestand, daß die Slowenen eine geheimzuhaltende Sache über den slowenischen Ehepartner erfahren könnten. In den meisten Fällen standen diese Familien aus Mischehen ganz in dem einen oder in dem andern Lager, so daß jene, die bei uns standen und von unserer Organisation erfaßt wurden, nicht als politisch unzuverlässig zu bezeichnen sind: Die eigentlich politisch unzuverlässigen Gottscheer, also jene, die heute einen bewußt falschen Bericht über die Volksgruppe geben würden, sind:

1. Dr. Ferdinand Siegmund, Kerndorf (außerdem rücksichtsloser Egoist
2. Saßelmeyer, Gottschee, Weinhandler (reinsten Prägung)
3. Joseph Asöli, Gottschee 233, Kaminfegermeister
4. Dr. Hans Arco, Gottschee 307, Rechtsanwalt
5. Joseph Krakar, Gottschee 179, Tischlermeister
6. Josph Krakar, Gottschee 70, z.Zt. Steuerinspektor, Krainburg/ Südkärnten
7. Eduard Herbst, Gottschee 138, Kaufmann
8. Joseph Hönigmann, Gottschee 344, Soda/wassererzeuger
9. Joseph Hönigmann, Gottschee 90, Kaufmann (Schutzgeschäft)
10. Leo Hönigmann, Gottschee 354, Hotelier
11. Familie Jakomini, Gottschee 152 u. 155
12. Joseph Prenner, Gottschee 57, Friseur
13. Franz Röthel, Gottschee 85, Drogist
14. Dr. Richard Rom, Gottschee 337, Rechtsanwalt

15. Frau Aurelia Rom samt Tochter Frau Elinor ^{urek} ~~Wrek~~, Gottschee 92 — 2 —
 16. Willi Schleimer, Gottschee 101, Gastwirt
 17. Erich Verderber, Gottschee 265, Lehrer

- 2 -

18. Eduard Tomitsch, Gottschee 110, Gastwirt
 19. Ing. Karl Sk^{or skoupel}rupil, Gottschee 186
 20. Wilhelm Wolf, Gottschee 107, Kassier
 21. Ferdinand Cian, Gottschee 33, Schuster
 22. Joseph Erker, Gottschee 194, Revierförster
 23. Heinrich Hönigmann, Gottschee 191, Spediteur u. Gastwirt
 24. Familie Koscher, Gottschee 94
 25. Anton Zurl, Gottschee 62, Schuhmacher
 26.

Als eine besondere Art politisch Unzuverlässiger sind die klerikal römisch-katholisch Ausgerichteten zu betrachten. Darunter fallen:

1. Joseph Eppich, Mitterdorf, Pfarrer
2. Josph Kraker, Rieg, Pfarrer
3. Pfarrer Gliebe, Göttenitz
4. Joseph Kreiner, Ebental, Pfarrer
5. Alois Krisch, Altlag, Pfarrer
6. Heinrich Wittine, Morobitz, Pfarrer (wird voraussichtlich seinen Beruf lassen)
7. Joseph Perz, Lehrer in Ruhe aus Grafenfeld
8. Sepp Eppich, Ebental, Bauer 18

Ihre Anhängerschaft besteht fast ausschließlich aus alten Frauen. Alle Angeführten bis auf Pfarrer Joseph Kraker können als national-klerikal bezeichnet werden. Der Letztgenannte ist jedoch geradezu deutschfeindlich-klerikal.

Zu 1. Dr. Siegmund: Äußerst aktiv für sich. Ist sehr fähiger Rechtsvertreter. Seine Familie ist rassisch gut; auch sehr arbeitsam. Seine Tochter im letzten Jahr sogar in der Mädelarbeit hervorgetreten. Seine Schwester und Bruder im Irrenhaus gestorben. Er selbst ging rücksichtslos seinen eigenen Weg, um materiell seinen Vorteil zu erreichen. Seine Kinder schickte er in slowenische Schulen, obwohl er dies nicht nötig hatte. Er wurde von den Slowenen, den deutschen Eltern, die ihre Kinder in deutschen Schulen haben wollten, als Beispiel des vernünftigen Mannes hingestellt, der einsieht, daß auch deutsche Kinder in slowenische Schulen sollen, um in Jugoslawien vorwärts zu kommen. Seinen Vaterbesitz - ein Gasthof in ~~Mitter~~ Mitterdorf - verpachtete er an den verbissendsten Slowenen ^{or Bončina} Bernčina aus Istrien, der in Mitterdorf das slowenische Vereinswesen: Sokol usw. organisierte. In einem seiner Bauernhöfe wollte er einen slowenischen Kindergarten für die Gemeinde Mitterdorf errichten lassen. ~~Dazu~~ habe ich ihn durch einen anonymen Drohbrief, daß er von der

— 3 —

ersten Jagd nach errichtetem Kindergarten nicht wieder zurückkehren werde, abgehalten.

- 3 -

In seiner Handlung kannte er keine Volkszugehörigkeit und war ihm ein deutscher Bauer einmal etwas schuldig, dann mußte er ihm bald ein oder mehrere Waldanteile verkaufen oder es ging der ganze Besitz in seine Hand über. Er ist in den wenigen Jahren seiner Praxis der reichste Mann in Gottschee geworden.

Zu 2. - schon beurteilt. Sollte von der Umsiedlung abgelehnt werden, da keine Kinder.

Zu 3. - Asoli: Typischer Spießbürger. War gegen die Umsiedlung und machte dagegen auch erhebliche Propaganda. Selbst sagte er: "Ich habe noch nie arbeiten brauchen und werde auch nicht," Er ist Kaminfegermeister und laßt seine Gehilfen und Lehrlinge die Rauchfänge putzen. Er ist immer tadellos weiß. Paktierte mit den Slowenen aus Angst, zahlte diesen vor Kriegsausbruch Wein, damit sie ihn in Ruhe lassen.

Er ist feige, geistig nicht hochstehend, aber hinterlistig, politisch national-liberal.

Zu 4. u. 5. - nichts mehr zu sagen, Bericht liegt vor

Zu 6. - Kraker: z.Zt. in Krainburg. Großmäuler. War Sekretär bei Dr. Arco und hat sich als solcher bestechen lassen. In der Arbeit unzuverlässig. Geistig rege, aber keineswegs fähig; destruktive Natur. National ist er, aber im bürgerlichen Sinne besonders beim Glas.

Zu 7. - Herbst: Geribener Kaufmann, ziemlich rücksichtslos. Spießbürger. Mitglied der "Schwarzen Börse". National-liberaler Spießbürger.

Zu 8.: Machte gegen Umsiedlung Propaganda. Verkehrte früher mit Slowenen. Hat sich jetzt doch zur Umsiedlung entschlossen. Unfähig und ziemlich arbeitsunlustig. Drückeberger, kein Nationalgefühl.

Zu 9: Spießbürger. Anhänger Dr. Arkos. Mitglieder der "Schwarzen Börse". Machte Propaganda gegen die Umsiedlung aus privatwirtschaftlichen Gründen. Ist ein heller Kopf.

Zu 10.: Spießbürger. Taugenichts. Meckerer. Ist ziemlich feige. Kann höchstens aus Dummheit schaden.

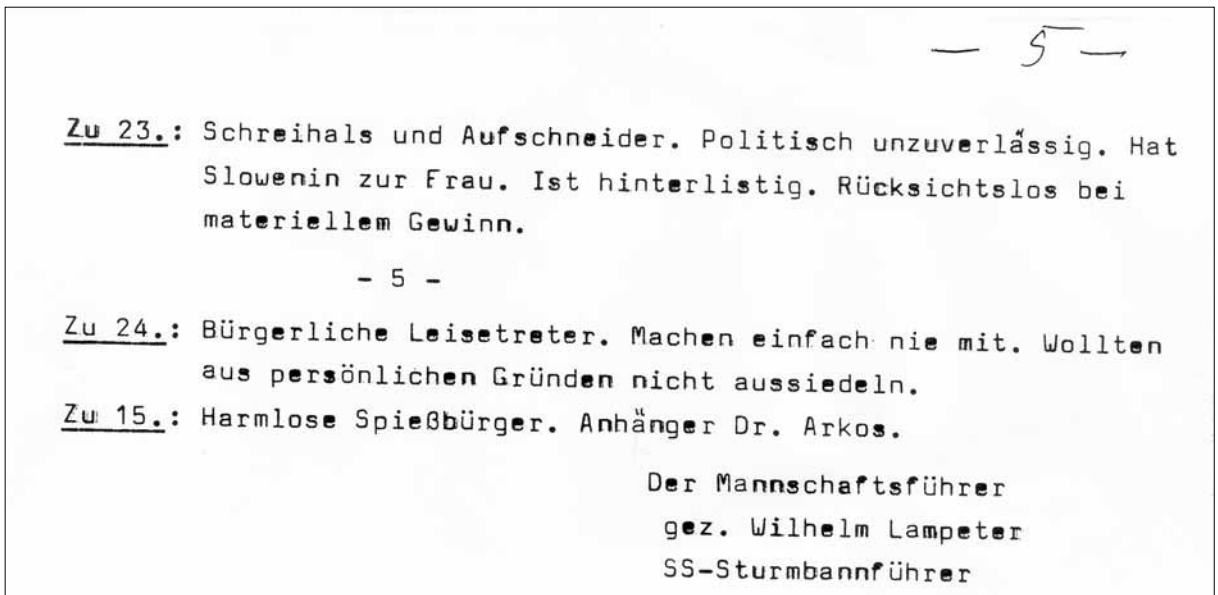
Zu 11.: Eigenbrödler. Rücksichtslose tüchtige Holzhändler. Politisch nicht einwandfrei. Waren gegen die Umsiedlung aus privatwirtschaftlichen Gründen.

Zu 12.: Anhängerschaft Dr. Arkos. Meckerer. Sonst harmlos.

- 4 -

- 4 -

- Zu 13.: Hat Slowenin zur Frau. Politisch nicht einwandfrei. Wichtig-tuer. Anhänger Dr. Arkos, Spießbürger.
- Zu 14.: Dr. Rom - schlechter Rechtsvertreter. Lautes, aber geistloses Reden. Spießbürger. War dem Neuaufbau und der Organisation Volksgruppe nicht gut gestimmt. Politisch nicht einwandfrei.
- Zu 15.: Schwaches Volksbewußtsein. Wollte nicht aussiedeln aus wirtschaftlichen Sicherheitsgründen. Der Sohn Mettl(?) sollte mit einem Haus ins Reich, das sie von dem Staat gleich zurückkaufen wollten.
- Tochter Elinor heiratet den Slowenen Urek. Laßt sich aus privaten Gründen von ihm scheiden; tut als ob nationale Gründe dazu geführt hatten. Verlobt sich mit einem Deutschen Dr. Roland Arko. Im April gebärdete sie sich als die bewußteste Deutsche. Seit Mai d. J. verkehrte sie ausschließlich mit ~~ei~~ einem italienischen Offizier und grüßt nicht mehr mit dem deutschen Gruß. Eine Dirne, die die Nationalität des sie im Augenblick befriedigenden Mannes annimmt. Politisch unzuverlässig. Rein liberal-kapitalistisches Denken bürgerlicher Prägung. Frau Elinor ~~Urek~~ sollte von der Kommission abgelehnt werden.
- Zu 16.: Junger Spießbürger. Taugenichts. Schimpfte unverschämt auf Deutschland, als er aus der Gefangenschaft zurückkehrte. Anhänger Dr. Arkos.
- Zu 17.: Nationaler-bürgerlicher Prägung. Meckerer. Politisch unzuverlässig. Anhänger Dr. Arcos.
- Zu 18.: Dummkopf. Spießbürger. Wollte nicht umsiedeln und machte Propaganda gegen die Umsiedlung. Seine Töchter gehen nur mehr mit Italienern und wollten sich mit diesen verheiraten. National äußerst unzuverlässig. Sonst nicht politisch gefährlich, dazu zu dumm.
- Zu 19.: Halbtischehe. Politisch unzuverlässig. Intrigant. Sehr schlaue. Fähiger Forstmann. Spießbürger. Kann politisch gefährlich werden, da er ein fähiger Kopf ist.
- Zu 20.: Geldseele. Bauerdrücker. Spießbürger.
- Zu 21.: Anhänger Dr. Arkos. Schwätzhals. Feige, sonst ungefährlich.
- Zu 22.: Schwankender Charakter. Intrigant. Sonst gut national. Kann politisch keinen Schaden anrichten.

sturmov⁵⁵ na naselitvenem območju. Od konca leta 1941 je bilo tam njegovo stalno bivališče v Brežicah na številki 32.⁵⁶

Wilhelm Lampeter je po vojni živel v Vzhodni Nemčiji. Leta 1945 je pri firmi Gompper Futterstaaten v Heinchenu prevzel oddelek za žlahtnjenje in semensko pridelavo krmnih rastlin. Tam je vodil *Raziskavo o mačjem repu in beli detelji* in leta 1949 opravil izpit za samostojno delo. Leta 1955 je na univerzi v Leipzigu pripravil disertacijo z naslovom *Vzroki za najpogostejše okvare semenskega materiala poljskih krmnih rastlin*. Objavil je tudi monografijo s tega področja z naslovom *Priprava semenskega materiala zlasti za krmne rastline, kot je seme korenja in lanu*. Leta 1960 je opravil habilitacijo na Univerzi Karla Marxa in tam dve leti kasneje postal profesor. V letih 1960–1962 je Lampeter zasnoval biološki oddelek na inštitutu za raziskovanje travinja in močvirja. Od 1962. do 1964. je bil profesor za travinj in pridelavo poljske krme na Univerzi Karl Marxa v Leipzigu. Sočasno je vodil Inštitut za travinj in pridelavo poljske krme. V letih 1965–1967 je bil tudi prodekan fakultete za kmetijske znanosti. Leta 1969 je prešel na Univerzo Martina Luthra v Halle-Wittenberg in ostal do upokojitve profesor za predmet pridelava semen.

O njegovem političnem delovanju vemo zelo malo. Tudi Kočevarji, ki jih je v začetku druge svetovne vojne navdušil za vrnitev iz domovine (Kočevsko) v pradomovino, za *heim ins Reich*, niso vedeli o njem veliko. Po padcu železne zavese so ga nek-

dani sodelavci ponovno lahko sprejeli v svoj krog. Skupnost kočevarskih rojakov v Nemčiji (*Gottscheer Landsmannschaft in Deutschland*) mu je leta 1989 na kulturnih dnevih v Münchnu podelil častno zlato odličje.⁵⁷ Zastavili so nov program in razširili delovanje. Vse bolj dejavni delovni skupnosti Kočevarjev (*Gottscheer Arbeitsgemeinschaftu*), ki je povežala rojake po vsem svetu, so se nekaj let kasneje priključila tudi »nemška« družstva iz Slovenije.⁵⁸

Gottscheer Zeitung je nekaj daljših člankov o Wilhelmu Lampeterju objavil šele ob koncu njegovega življenja. Prikazujejo ga kot uspešnega znanstvenika, ljubečega moža in očeta štirih otrok.

Wilhelm Lampeter je umrl 1. januarja 2003 v Leipzigu.

Zaradi svojih dejavnosti v SS ni doživel nobene graje. Nikoli ni odgovarjal za svoja dela pred in med drugo svetovno vojno. Z majhno opombo, da je nekdanji major SS Lampeter omenjen med drugimi nacionalsocialisti v delu Olafa Kappelta,⁵⁹ je opozoril Gerd Simon leta 2003. Gerd Simon je na internetnih straneh objavil tudi Lampeterjevo besedilo o kočevski narodni skupini v letih 1930–1942 in nekatera druga poročila o položaju volksdeutscherjev s Kočevskega.⁶⁰ Najbrž se veliko nekdanjih članov

⁵⁵ *Volkssturmi*, ki so formirani septembra 1944, so vključevali moške od 16. do 60 leta.

⁵⁶ ARS, AS 1627, izpostava Brežice, šk. 42, I. II.

⁵⁷ Udeleženci kulturnih dni v Münchnu so bili med drugim: Richard Lackner, Max Jaklitsch, Erwin Meditz, Herbert Krauland, Rudolf Jonke, Josef Janesch Wilhelm Lampeter, Hans Stritzel, Ernst Stalzer, Nestl Petsche, Kurt Bartelme, Richard Lipowitz, Viktor Michitsch in Ludwig Kren. Kulturarbeitstagung in München. V: *Gottscheer Zeitung* 87 (1990), št. 74 (januar 1990), Beilage 247, str. II (8).

⁵⁸ Auersperger: »Nemško vprašanje« v Sloveniji.

⁵⁹ Kappelt: *Die Entnazifizierung*, op. 139.

⁶⁰ <http://homepages.uni-tuebingen.de/gerd.simon/gottschee.pdf>.

NSDAP lahko tako kot Lampeter pohvali z uspešno kariero v NDR. Vendar poglobljanje v to že presega to razpravo o volksdeutscherjih.

Sicer je v obeh Nemčijah med hladno vojno izšlo veliko del o navzočnosti oseb, ki so pripadale nacistični stranki ali so kot privrženci nacizma storili kazniva dejanja, v političnem življenju druge nemške države. Mnogokrat so imela propagandni namen. O tem, kakšen človek je bil Lampeter, veliko povedo **Seznam politično nezanesljivih Kočevarjev** in drugi dokumenti. Seznam kot tudi grožnje kočevskim preseljencem s koncentracijskim taboriščem, če se ne bodo preselili, Hans Hermann Frensing komentira takole: »Razumljivo je, da delajo mladi ljudje tudi napake«, pri tem pa misli na Lampetra in njegove sodelavce. Jezi pa ga dejstvo, da niso bili kritični do svojega ravnanja.⁶¹

»Domovina vas pozdravlja«

Kočevarji so se odselili kot kočevski Nemci, kot volksdeutscherji, in so se v novi domovini morali prilagoditi ukazom Berlina tako kot številni drugi nemški preseljenci.

Vmesno poročilo prikazuje razsežnosti preseljevanja.⁶³

Časovno obdobje	Izvirno področje	Število preseljencev
1939/40	Estonija, Latvija	75.242
1940/41	Litva	50.904
1940	Volinj, Galicija, območje Nareva (severovzhodna Poljska)	134.950
1940	Kolm/Lublin (vzhodna Gen. gubernija)	30.756
1940	Besarabija	93.568
1940	Severna Bukovina	43.568
1941	Južna Bukovina	52.107
1941	Dobrudža	15.063
1941	»preselitev sorodnikov« iz Romunije	9.732
1941/42	Kočevarji in Nemci iz Ljubljane	14.810
1942	Rusija	5.314
1942	Bosna	18.302

Volksdeutscherji iz Slovenije niso bili prvi, ki so leta 1941 odšli v rajh. Podlago za strnitev vseh Nemcev je dal führer, ko je 6. oktobra 1939 predlagal v Reichstagu, naj bi evropske države izmenjale svoje manjšine in tako odstranile narodnostne konflikte v Evropi. Nemška ustanova Volksdeutsche Mittelstelle je leta 1939 po ponesrečenem poskusu preselitve Nemcev s Tirolskega in iz Kanalske doline preseljevala baltske Nemce iz Estonije in Latvije, leta 1940/41 iz Litve, leta 1940 iz Volinja, Galicije in območja Nareva, iz Lublinskega distrikta generalne

gubernije, Besarabije, severne Bukovine. Potem so leta 1941 preseljevali Nemce iz južne Bukovine, Dobrudže, Romunije, 1941/42 kočevske in ljubljanske Nemce 1942, Nemce iz Rusije in Bosne ... Potem so se začele selitve v manjšem obsegu. Skupaj: skoraj pol milijona volksdeutscherjev.

Nemški strokovnjaki so sicer ugotavljali, »da živi zunaj rajha kakšnih 30 milijonov volksdeutscherjev, od tega pomemben delež v vzhodni Evropi, tj. na Poljskem, v Ukrajini, v baltskih državah, Romuniji.«⁶²

Preselitev je potekala v izjemni naglici. Iz Besarabije in severne Bukovine na primer, kot tudi iz južne Bukovine ter Dobrudže, se je v treh mesecih odselilo več kot 60.000 družin s približno 205.000 osebami, ki so jih prav tako imenovali volksdeutscherji. Potem ko so daljši čas preživeli v taboriščih, so se morali ločiti.⁶⁴ Nekaj so jih naselili tudi v Posavju in Obsotelju. Ob prihodu sta jih dočakala godba in sledil sprejem. Pa tudi slavaloki z napisi »Domovina vas pozdravlja.«

Na povabilo Seppa Janka, zveznega predsednika kulturbunda, je skupina Kočevarjev, med njimi **Richard Lackner**, prostovoljno pomagala pri posredovanju besarabskih in bukovinskih Nemcev v Zemunu, pristanišču na Donavi, do koder so pripluli

z ladjami. Najprej so bili v taboriščih in nato nadaljevali pot z vlakom. »Zame je bil Zemun srečanje s temo preselitve kot realnostjo in bojznijo. Večkrat sem spremljal besarabske Nemce na železniško postajo. Spraševali so me, kam v Nemčijo pelje vlak. Vendar tega nisem vedel. In kakšna bo pot čez Alpe?« ... »Pri pogledu na sloneče ob oknih, predvsem ženske in otroke, ki so jim ob vratovih viseli trakovi z izkaznicami za

⁶¹ Petrovič: *Hans Hermann Frensing*, str. 2.

⁶² L. Bergen: *The Nazi Concept*, str. 569–582. Dostopno na spletni strani <http://jstor.org/stable/260679>.

⁶³ Leniger: *Nationalsozialistische Volksturmsarbeit*, str. 89.

⁶⁴ Kosiul: *Die Bukowina*, str. 423.

Jahrgang XXXVIII.

Gottscheer Zeitung — Nr. 48

Der Hohe Kommissar der Provinz Laibach und der deutsche Umsiedlungsbevollmächtigte

geben bekannt :

daß auf Grund von Abkommen zwischen der Deutschen Regierung und der Italienischen Regierung die in der Provinz Laibach ansässigen oder dort geborenen und zuständigen Volksdeutschen das Recht haben, ins Deutsche Reich abzuwandern und ihr Vermögen dorthin zu transferieren. Dasselbe Recht steht den in der Provinz Laibach wohnhaften deutschen Staatsangehörigen zu.

Die Umsiedlung ist für die einen wie für die anderen freiwillig.

Die Umsiedlungswilligen müssen bis zum 20. November 1941·XIX selbst oder durch eine Vertrauensperson bei der Gemeinde, in der sie ansässig sind, eine Umsiedlungserklärung in zweifacher, gleichlautender Ausfertigung einreichen, von denen die eine an den Hohen Kommissar für die Provinz Laibach, die andere an den Deutschen Umsiedlungsbevollmächtigten in Laibach zu richten ist. Erklärungen, deren beide Ausfertigungen voneinander abweichen, werden nicht angenommen. Die an den Deutschen Umsiedlungsbevollmächtigten gerichtete Erklärung wird dem Umsiedlungswilligen, nachdem die Übereinstimmung der beiden Ausfertigungen von der Gemeinde festgestellt worden ist, mit einem Sichtvermerk der Gemeinde versehen, zurückgegeben.

Der Umsiedlungswillige muß daraufhin diese Ausfertigung sofort an den Deutschen Umsiedlungsbevollmächtigten in Gottschee oder Laibach weiterleiten.

Laibach, den 20. Oktober 1941·XIX.

Der Hohe Kommissar
für die Provinz Laibach

Emilio Grazioli

Ferner haben die Umsiedlungswilligen, die ihr Vermögen zu transferieren beabsichtigen, spätestens bis 20. November 1941·XIX dem Hohen Kommissar für die Provinz Laibach eine Aufstellung ihres gesamten beweglichen und unbeweglichen Vermögens, mit einem Verzeichnis ihrer Forderungen und Schulden in doppelter Ausfertigung (eine Ausfertigung ist für den Deutschen Umsiedlungsbevollmächtigten bestimmt) einzureichen. Diese Erklärung ist ebenfalls in doppelter Ausfertigung bei der Gemeinde einzureichen, bei der die Umsiedlungserklärung abgegeben worden ist.

Die an den Deutschen Umsiedlungsbevollmächtigten gerichtete Vermögenserklärung wird dem Umsiedlungswilligen, nachdem die Übereinstimmung der beiden Ausfertigungen von der Gemeinde festgestellt worden ist, mit dem Sichtvermerk der Gemeinde versehen, zurückgegeben.

Der Umsiedlungswillige muß daraufhin diese Ausfertigung sofort an den Deutschen Umsiedlungsbevollmächtigten in Gottschee oder Laibach weiterleiten.

Die Beteiligten können die Formulare für die Umsiedlungserklärungen und für die Vermögensaufstellungen bei den Gemeinden, ferner bei dem Deutschen Umsiedlungsbevollmächtigten in Laibach und Gottschee erhalten, bei denen ihnen auch Auskunft über alle die Umsiedlung und Mitnahme ihres Vermögens betreffenden Fragen erteilt wird.

Der Deutsche Umsiedlungs-
Bevollmächtigte

Dr. Wollert

Seite 3

Unsere Heimkehr

Die lang ersehnte und viel erwünschte Zeit unserer Heimkehr ist nun gekommen. Die Hunderte von Grenelnachrichten im Zusammenhang mit unserer Umsiedlung werden jetzt als solche klargelegt. Das Vertrauen in unserer aller Herzen zum Führer Adolf Hitler und zu Deutschland ist unerschütterlich.

Bevor wir die Heimkehr antreten, müssen die Optionspflichten erfüllt werden. Bei der Ausfüllung der Optionserklärungen sowie über den Zeitpunkt der Durchschiebung haben sich alle Volksgenossen und -genossinnen an die Weisungen ihrer Sturmführer zu halten. Der EWJ-Zug beginnt Donnerstag den 23. d. M. mit der Durchschiebung.

Wer die Optionserklärung nicht abgibt, bzw. nicht zur Durchschiebung erscheint, kann nicht Reichsbürger werden und somit auch nicht ins Reich heimkehren.

Die Disziplin, die bisher unsere Volksgruppe gezeigt hat, darf auch in diesen letzten Tagen nicht nachlassen. Wenn Schwierigkeiten auftreten, so werden sie überwunden, wie es der Deutschen Art ist. Es mag regnen, es mag Schnee fallen, es mag eine Kältewelle einbrechen, uns darf es nicht hindern, unsere Pflicht zu erfüllen. Denken wir stets daran, welche großen Anstrengungen unsere deutschen Soldaten im eiskalten Norden Russlands überstehen und welche Opfer sie jeden Tag freudigen Herzens zu bringen bereit sind.

Erweist euch in den letzten Tagen unseres Führers, des deutschen Volkes und der neuen Heimat würdig!

Wir werden die Kraft aufbringen und die Unterstützung des Reiches finden, unsere neue Heimat so deutsch zu gestalten, daß sie uns wirklich wahrhafte Heimat wird.

Der Mannschafsführer:

gej. Wilhelm Lampeter

preselitev, so me prevzele tesnoble misli: upam, da nas ne bo doletelo kaj takšnega!» To je bilo jeseni 1940. »Vendarle na preselitev še zmeraj nismo mislili, uradni odnosi med nemškim rajhom in kraljevino Jugoslavijo so se zdeli v vsakem pogledu pozitivni, po svoje prijateljski.«⁶⁵ Odločil je Hitler.

Mladinski vodja in namestnik Wilhelma Lampeterja Richard Lackner ni nikoli povedal slovenski javnosti, da se je prostovoljno javil k diviziji SS Totenkopf. V časopisu Gottscheer Zeitung je opisal svoje izkušnje vojnega ujetnika v obdobju med 3.

majem 1945 in 28. junijem 1946.⁶⁶ Povedal je, da so ga ob umiku – takrat je bil tudi ranjen – iz zadnje trdnjave rajha (Alpenfestung) v Zgornji Bavarski zajeli Američani. Dolgo je ostal na zdravljenju v nemškem Dillingenu pri Donavi, nato v lazaretu Bad Margentheim. Umik iz Hitlerjeve znane trdnjave so pokrivali najlojalnejši člani SS.

Za sodelovanje pri nacistični vzgoji kočevarske mladine ni nikoli posebej odgovarjal.

Slovenijo je obiskal leta 1993. Našel je hišo, v kateri je živel s starši, Mozelj in *ländchen*. V svojih spominih se v marsičem ne strinja z opisovanjem predvojnih in medvojnih dogodkov na Kočevskem v delih slovenskih zgodovinarjev, povezanih z nepravilnim izgonom Slovencev iz Posavja in Obsotelja ter nesmiselno naselitvijo Kočevarjev na njihove domove, ne z Dušanom Bibrom ne s Tonetom Ferencem. S Ferencem še posebej ne zaradi ugotovitve: »*Vodstvo kočevskih Nemcev nosi torej veliko zgodovinsko krivdo, ker je prežeto z nacistično ideologijo to ideologijo še pred zlomom stare Jugoslavije in po njem zavestno in nasilno vcepljalo v glave in srca svojih sonarodnjakov, jih sililo k preselitvi z njihovih šeststoletnih domov na grudo, ki so jo več kot tisoč let obdelovali slovenski ljudje.*«⁶⁷ »Zgodovinska krivda?« se sprašuje Lackner, po vojni kulturni svetovalec Delovne skupnosti Kočevarjev (*Gottscheer Arbeitsgemeinschafta*) s sedežem v Celovcu, kamor sodijo tudi nekatera nemška društva iz Slovenije. In hitro pripiše k vprašanju misli iz *Križevega pota Slovencev, Kočevski rog*, župnika Marijana Lampreta.⁶⁸ Lackner oporeka tudi Janku Jarcu in ima kot Ludwig Kren svoj pogled na slovensko zgodovino. Uresničuje se želja Delovne skupnosti Kočevarjev (*Gottscheer Arbeitsgemeinschafta*): »*Mi bomo svojo zgodovino pisali sami.*« Krivda? Vsekakor ne sme zajeti tega ali onega naroda. Je stvar posameznikov.

Richard Lackner je umrl 13. junija 2011.

»Mi smo pripravljene«

»... Ko pa bo nemška vojska po Hitlerjevi zaslugi premagana in uničena in ko bo premagan nemški imperializem, vas bodo zakoniti lastniki zemlje, na katero vas hočejo zdaj naseliti, pregnali z ukradenih posestev. Na Kočevskem bodo že drugi naseljenci in vi boste tedaj ostali praznih rok, brez zemlje, brez denarja, brez posestev. Takšno usodo vam pripravljajo kočevski voditelji, Hitlerjevi agenti.«⁶⁹

⁶⁶ Lackner: Direkt aus Amerika, str. 10.

⁶⁷ Ferenc: *Nacistična raznarodovalna ...*, str. 591.

⁶⁸ Lampret: *Križev pot*.

⁶⁹ Kopija letaka je v Pokrajinskem muzeju Kočevje.

⁶⁵ Lackner: *Ich würde ...*, str. 90–91.

Opozorila s takšno vsebino je posredoval okrožni komite KPS za Kočevje nekako v istem času, kot so kočevski Nemci praznovali Morgenfeier. (Morgenfeier, jutranje slavje je bilo sestavni del programa izobraževalnih taborov nacistične mladine.) »*Mladina Kočevske* stoji strnjena in koraka«, je poročal Ludwig Kren s srečanja in rahločutno sklenil: »*Zadnji Morgenfeier je mimo – toda mi lahko gledamo v prihodnost z mirnimi očmi, naj pride, kar boče, mi smo pripravljeni.*«⁷⁰

Ludwig Kren je bil rojen 17. decembra 1920 v Stari Cerkvi pri Kočevju. Iz majhne vasi, kjer je nastalo središče kulturbunda, so ga po končani realni gimnaziji v Kočevju sprejeli na zasebno učiteljsiše, ustanovljeno v mestecu z večinoma nemškim prebivalstvom v Novem Vrbasu.⁷¹ Ko se je začela II. svetovna vojna, je šolanje nadaljeval na učiteljsišču v Gradcu (izpostava Wagner Lipnica), od aprila 1942 do aprila 1944 pa je služboval na nemškem zasedbenem območju v Veliki Dolini pri Brežicah. Sredi aprila so ga poklicali v München, od tam pa na fronto. Poslali so ga v različne oficirske šole in spet na fronto. Ob prodoru ruske armade, kot je povedal, »*smo ob pravem času prišli do Labe in čez Labo tako, da sem prišel v ujetništvo Amerikancev.*«⁷² Po vojni je bil Kren učitelj v Avstriji, v Slovenjem Plajberku (Windisch Bleiberg), predmetni učitelj in ravnatelj na šolah v Borovljah (Ferlach) in Celovcu (Klagenfurt); sodelavec različnih časopisov in urednik mesečnika Gottscheer Zeitung.

Leta 1993 je skupaj z Lampeterjem napisal Poročilo o preselitvi in izgonu ter čas po tem.⁷³ Vsestranski Kren je vodnik po Sloveniji, ki svojim rojakom na svoj način prikazuje slovensko zgodovino,⁷⁴ je or-

ganizator srečanj in tudi »mentor« nekaterih slovenskih diplomantov.⁷⁵ Je učitelj kočevščine v Sloveniji in svetovalec pri zbiranju etnografskega gradiva. Je avtor več besedil o zgodovini Kočevske.

V časopisu Gottscheer Zeitung je 11. maja 2011 izšel članek z naslovom *Naše mnenje*.⁷⁶ V njem je zapisano: »Če bi Kočevjarji vedeli, da bo njihova »nova« domovina Spodnja Štajerska, bi zagotovo ostali doma in ne bi sledili klicu za preselitev. Po vojni so tisti, ki so bili nezaupljivi glede preselitve, spraševali, zakaj prebivalstvo ni bilo obveščeno o kraju naselitve« ... Ena izmed bralk, gospa Hübner, je odgovorila na mnenje uredništva in v istem časopisu junija 2011 potrdila, da tudi njeni starši niso vedeli, kam se bodo selili. To desetletja ponavljajoče se prepričevanje časopisa Gottscheer Zeitung je ovrigel John Tschinkel takole:

»*Gospa Hübner (leta 1941 mlado dekle) in mnogi drugi bi bili še veliko bolj prizadeti, če bi vedeli, da so ti vodje, ki so nastopali z bodrečimi govori in prepričali ljudi, naj se izselijo, postali slavni v kočevarskih združenjih po II. svetovni vojni. Nič čudnega. Tisti, ki so imeli govore, so postali po vojni ponovno vodilni člani v kočevarskih organizacijah in so bili sposobni prikrivati izdajstva pred svojimi ljudmi. Njim so podeljene zlate medalje, častni prstani, častne plakete in so bili upoštevani kot pomembne osebnosti.*« Med temi Tschinkel omenja Wilhelma Lampeterja, Richarda Lacknerja, Herberta Erkerja in Ludwiga Krena in nadaljuje, da so vsi ti po vojni postali v kočevarskih združenjih častni člani in kulturni svetovalci.

»*Erker, do leta 1941 urednik časopisa Gottscheer Zeitung, je postal leta 1955 spet urednik, ko je ta časopis ponovno začel izhajati v Celovcu. Leta 1971 je Erkerja zamenjal njegov dotedanji asistent in bližnji somišljenik Lampeterja in Lacknerja Ludwig Kren. Oba, Erker in Kren, sta bila bližnja prijatelja obeh zdaj že pokojnih Lampeterja in Lacknerja, ki se nista svojim ljudem nikoli opravičila za izdajo. Še živeči Kren ni v svojih slavonspevih nikoli prenehal poveličevati skupnega prizadevanja pri ohranjanju etnične narave Kočevjarjev. Toda zadržal je skrivnost njihove vloge pri preselitvi in svoj trud pri prepuščanju te narave Hitlerjevi politiki preseljevanja. Zato je prav tako malo verjetno, da bi se ta sluga Tretjega rajha kdaj opravičil ljudem za izdajo.*«⁷⁷

Ob razstavi o izgubljeni kulturni dediščini kočevskih Nemcev v Pokrajinskem muzeju Kočevje je

⁷⁰ Kren: *Wir standen auf der Krimpe*, str. 3.

⁷¹ Privatno nemško učiteljsiše je bilo osnovano 1931 v Zrenjaninu (Velikem Bečkerek) in jeseni 1933 premeščeno v Novi Vrbas. Nastalo je s pomočjo Kulturbunda. Dušan Biber v svoji knjigi *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, pojasnjuje, da je vlada dala Nemcem posebno koncesijo, ker je zakon prepovedoval ustanavljanje zasebnih učiteljsišč (Biber: *Nacizem in Nemci*, str. 39). »*Na prvi pogled je nelogično in absurdno, da je vlada sicer dovolila ustanovitev in delovanje nemškega privatnega učiteljsišča, ni pa zaposlila diplomiranih nemških učiteljsiščnikov. Vendar je to mogoče razložiti, da je nemško učiteljsiše postalo eno izmed središč nacističnega gibanja med jugoslovanskimi Nemci, prav tako tudi nemške paralele na realni gimnaziji v Novem Vrbasu.*« (Biber: *Nacizem in Nemci*, str. 86). Prosvetne oblasti so skušale vsaj delno zavreti nacificiranje nemške mladine. Na podoban način je bila ustanovljena tudi gimnazija v Kočevju.

⁷² Simikič: *Ponemčiti so jih hoteli*, str. 280. Avtorica mi je kot dopolnilo k omenjenemu članku zaupala rokopis intervjuja, ki se nanaša na pogovor z Ludwigom Krenom.

⁷³ Lampeter; Kren: *Gottscheer Flüchtlingschicksale*, zvezek 4 in 5; Weilheim: *Gottscheer Landsmannschaft in Deutschland*.

⁷⁴ Auersperger: *Iskalci grala*, str. 14–15.

⁷⁵ Sodelovanje z Anjo Moric pri diplomski nalogi *Usoda kočevskih Nemcev, Ohranjanje identitete Kočevskih Nemcev*; Fakulteta za družbene vede; mentor: red. prof. dr. Janko Prunk, 2007.

⁷⁶ *Unsere Meinung*, str. 2.

⁷⁷ Tschinkel: »*Had the Gottscheer population known ...*«. Forum www.gottschee.de.

Hans Hermann Frensing že leta 2007 pripomnil in zapisal v knjigo vtisov: »Zaželeno bi bilo identificirati tedanje pomembne osebnosti.«⁷⁸

Kaj je prezrlo kočevarsko vodstvo?

Z distance 42 let, potem ko je doktoriral z disertacijo o »koncu neke južnovzhodnonemške narodne skupine«, je dr. Hans Hermann Frensing decembra 2012 v Kočevju takole interpretiral okoliščine za odselitev Kočevarjev: »Hitler zaradi kočevskih Nemcev ni želel tvegati morebitnega konflikta z zavezniško Italijo, poleg tega pa jim je namenil vlogo »rasnega okopa« na južni meji razširjene Štajerske. V njegovem zavetju je nameraval ponemčiti tako imenovano »lebdede prebivalstvo« v notranjosti dežele. Mlado kočevsko vodstvo je v svoji ideološki slepoti in stremljenju po oblasti prezrlo, da so za Hitlerjevo Nemčijo kočevski Nemci predstavljali le človeški material pri doseganju višjih ciljev.«⁷⁹

Temelji te politike pa niso nastali leta 1941.

»Oktobra 1939 je Hitler naložil Heinrichu Himmlerju, naj pripravi izvedbo tako imenovane Dokončne rešitve z nalogo, da vodi mrežo agencij, organizacij, postavi pravila za identificiranje, prevzgojo in preselitev volksdeutscherjev. Toda na skoraj isti način kot je oblast pripravila zakone, pravila in ustanove za določanje in obravnavanje Židov, je zgradila kompleksno birokracijo za ravnanje z etničnimi Nemci«, je prepričana Doris. L. Bergen, ki je proučevala koncept volksdeutscherjev.⁸⁰

Vzporedno z restriktivnim podeljevanjem državljanstva Židom se je okrepila etnična komponenta kot merilo za podelitev državljanstva. »Tako podeljevanje državljanstva se je nadaljevalo po letu 1918 in se okrepljeno obrnilo proti tako imenovanim Židom na vzhodu (Ostjuden). Opredeljevali jih niso na podlagi veroizpovedi, temveč vse bolj izvora/rase. Ključni pojmi so bili odtelej v skovanki »nemškega rodu« (»deutschstammig«) v nasprotju z zvezo »kulturni Nemci« (»Kulturdeutscher«), kasneje so vse bolj uporabljali izraz »narodna pripadnost« (»Volkzugehörigkeit«), nazadnje pa pojem »volksdeutscher«.⁸¹ Na Kočevskem so se prebivalci nemškega rodu imenovali Kočevarji. Kot takšni so bili premešani s Slovenci

in drugimi narodi, o tem pa govorijo tudi priimki. Nekaj o tem pove tudi urbar iz leta 1494. Z izrazom kočevski Nemci so se pojavili med obema vojnama uradno v časopisu Gottscheer Zeitung, zakonodaja rajha pa jih je po letu 1938 poimenovala v volksdeutscherje in ostro ločila od čistih arijcev.

V izjavah za preselitev, ki so jih izpolnjevali Kočevarji in ljubljanski Nemci, sta bili tudi rubriki »Staatsangehörigkeit« (državljanstvo), vanjo pa so preseljenci zapisali »deutsche«, in »Abstammung« (izvor, rod, poreklo). Vanjo so zapisali nekateri volksdeutsche, drugi arische. Malokdo pa je vedel za spremembe v nemški zakonodaji in se zavedal pomena teh dveh pojmov.

Odločilni koraki k uzakonitvi na etničnem merilu temelječega prava državljanstva so bili storjeni v letih 1934 in 1935. S sprejetjem zakona o državljanstvu rajha leta 1935 je bila vpeljana nova kategorija »državljana rajha«, da bi bila poudarjena pravna večvrednost v primerjavi s pojmom državljanstvo. Po zakonu iz leta 1913 je državljanstvo rajha zajemalo vse državljane nemških zveznih držav, leta 1935 pa je bil državljan rajha opredeljen »kot državljan nemške ali sorodne krvi«. S tem je bila v zakonu o državljanstvu trdno zasidrana etnična pripadnost.⁸²

V množici pravnih aktov med letoma 1939 in 1944 je potekalo vzporedno z izključevanjem Židov – spet po rasnih kriterijih nacistov – vključevanje »Nemcev«. Šlo je za Nemce oziroma »tujce nemškega rodu«, kot so prebivalce imenovali na ponovno združenem ozemlju (v Avstriji, na območju Sudetov, v svobodnem mestu Danzig, v Eupen-Malmediju), na tako imenovanih osvobojenih ozemljih (Spodnja Štajerska, Gorenjska), kot tudi na zasedenih ozemljih.⁸³ V zvezi s pridobitvijo državljanstva na osvobojenem ozemlju, kot so imenovali okupirano Štajersko in Gorenjsko, je bila izdana 10. februarja 1942 okrožnica notranjega ministrstva rajha, ki je zagotavljala jugoslovanskim državljanom in osebam brez državljanstva nemško državljanstvo, če so bile nemške narodnosti in so 14. aprila 1941 že prebivale na tem ozemlju. Kočevarji so sicer dobili državljanstvo v vlakcu EWZ, na osnovi uredbe o pridobitvi nemškega državljanstva na osvobojenih ozemljih Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske z dne 14. oktobra 1941 v okviru zbirne podelitve državljanstva.

Zakonodaja je posledica definicije nemške narodne pripadnosti, kot jo je določil notranji minister rajha leta 1939. Po njej so bile izključene osebe tuje-roodne krvi, zlasti Židje. Pripadniki so lahko postale samo osebe za vrsto značilne krvi (rasni kriteriji),

⁷⁸ Petrovič: Dr. Hans Hermann Frensing, str. 12.

⁷⁹ Predavanje v Pokrajinskem muzeju v Kočevju in Petrovič: Dr. Hans Hermann Frensing, str. 13. Podobno se je ob pogledu na časopis Gottscheer Zeitung iz leta 1941 izrazil Bogdan Osolnik: »Dobro bi bilo, če bi bili časopisni članki in ostalo gradivo prevedeni v slovenščino, da bi vsakdo razumel njihovo vsebino.«

⁸⁰ Bergen: *The Nazi Concept*, str. 570.

⁸¹ Hansen: *Die Ehnisierung*. Dostopno na spletni strani www.fernuni-hagen.de/7ksw/.../fk2_ksw_hansen.pdf.

⁸² Prav tam.

⁸³ Prav tam.

osebe so poleg tega izjavile, da pripadajo nemškemu narodu, to pa je spet moralo temeljiti na določenih značilnostih (etnični kriteriji).

Teh podrobnosti kočevarsko vodstvo ni pojasnjevalo preseljencem.

S preimenovanjem v »volksdeutsche« in odselitvijo v rajh se je začela razblinjati iluzija o večvrednosti Kočevarjev. Na novem naselitvenem območju je bilo zaželeno, da se odrečejo celo svoji govorici. Richard Lackner se spominja sestanka okrožne štajerske domovinske zveze (heimatbunda) v Brežicah že med preselitvijo. Ko so se Lackner, Lampeter in Sturm primaknili k oknu in se pogovarjali v svojem narečju *gottscheerisch*, je pristopil k njim Franz Steindl in pripomnil: »Tovariš Lackner, tega jezika se boste tukaj morali odvaditi.«⁸⁴

»Nikoli, zvezni vodja,« je bila spontana reakcija nekdanjega vodje organizacije Hitlerjugend. Vendar je bil ukaz Berlina jasen, da morajo biti »pojmi, kot so baltski Nemci, volinski in besarabski Nemci itd. v najkrajšem času izbrisani.« To je veljalo tudi za kočevske Nemce.

Nobenih časopisov, nobenih obvestil, nobenega političnega dela, na kakršno je bil Wilhelm Lampeter navajen. Že leta 1942 in v začetku 1943 je skrb za politično delo med kočevskimi Nemci prevzela Štajerska domovinska zveza. Sledila je odstavitev kar desetih vodij šturmov, in to, kot je zapisal Lampeter, »takšnih, ki so bili veliki idealisti, pridigarji za Nemčijo in nacionalsocializem, prav ti so bili v rajhu odstavljeni, na njihova mesta pa so prišli možje, ki so bili prej najhujši nasprotniki organiziranja narodne skupine.«⁸⁵

Kočevarska narodna skupina (Gottscheer Volksgruppe) Himmlerja ni več zanimala. Razen za vpoklic v Wehrmacht in volksturme.

Doris L. Bergen je prepričana, da je koncept volksdeutscherja igral pomembno vlogo v rasni nacistični politiki. Če ga ne bi bilo, bi ga morali celo izumiti.

»V zaprtem sistemu nacionalsocialističnega mišljenja, je sam obstoj volksdeutscherjev zagotavljal neke vrste opravičilo za ubijanje milijonov. Z zamisljivo, da bodo etnični Nemci podedovali domove in premoženje ljudi, ki jih je nacistična ideologija opredeljevala kot nevredna židovska življenja, je postal tako imenovani boj za življenjski prostor bolj konkreten. Hkrati pa je predstava, da so čistokrvni Nemci na določen način ujeti zunaj rajha in prisiljeni trpeti pod tujo nadvlado, zagotovila Hitlerjevim silam izgovor za opustošenje

vzhodne Evrope.« Doris L. Bergen opisuje primere, kako so volksdeutscherji, ko so se naselili na domove od tam izgnanih prebivalcev, ropali in uničevali premoženje ... Podobno je bilo ravnanje volksdeutscherjev v Posavju in Obsotelju, od koder so bili izgnani Slovenci v vzhodne dežele rajha za ponemčenje. »Njihov odnos do imovine izgnanih Slovencev je bil več kot slab, kar so ugotavljale tako ustanove državnega komisarja za utrjevanje nemštva, kakor tudi Slovenci, ki so še ostali. Tako je npr. Okrožni naselitveni štab Brežice poročal: Ob Julfeier (praznik ob začetku zime, op. T. F.) so npr. kurili kres s sesekljanim pohištvom iz stanovanj izseljenih Slovencev. Ne pazijo na premoženje, ki so ga zapustili izseljeni Slovenci, in ga brez potrebe uničujejo.«⁸⁶ Ana Žabkar pa pravi: »Živine ni bilo nič, le nekaj zajcev v štali. Not v hiši sta bili dve omari, vse drugo je bilo izropano. Kočevarji so se odselili iz našega doma 6. ali 7. maja 1945.«⁸⁷

Bergnova dodaja: »Namesto, da bi preprečila napredovanje nacističnih genocidnih načrtov, je v svoji krhkosti ideja »Volksdeutsche« pravzaprav prispevala k intenziviranju antisemitizma. Na ta način se je nacionalsocialistično razumevanje »Volksdeutsche« izkazalo ne le za propadlo v svoji zasnovi, temveč tudi za moralno pogubno.«⁸⁸

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

- AS 1620, Nemški pooblaščenec za preselitve DUB, šk. 7
- AS 1627, Pooblaščenec državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem, šk. 42

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL)

- SI ZAL (Zgodovinski arhiv Ljubljana), KOČ 86. Gimnazija Kočevje, šk.: 6, 7, 8

Internet

- http://www.drustvosns.org/nemacka_manjina/stefanovice/Goran_Nikolic_The_Vojvodina_Germans_between_the_two_World_Wars.pdf
- http://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Lampeter
- <http://homepages.uni-tuebingen.de/gerd.simon/gottschee.pdf>
- <http://www.jstor.org/stable/260679>

⁸⁴ Lackner: »Ich würde ...« str. 177.

⁸⁵ Lampeter: *Die Gottscheer Volksgruppe 1930–1942*. Dostopno na spletni strani <http://homepages.uni-tuebingen.de/gerd.simon/gottschee.pdf>, str. 29.

⁸⁶ Ferenc: *Nacistična raznarodovalna*, str. 667.

⁸⁷ Auersperger: *V neizbrisnem spominu ...*, dok. film.

⁸⁸ Bergen: *The Nazi Concept*, str. 578.

www.fernuni-hagen.de/7ksw/.../fk2_ksw/hansen.pdf

Časopisi

Auersperger, Alenka: »Nemško vprašanje« v Sloveniji. V: *Novi razgledi, priloga Svobodne misli* 19 (2010), št. 15 (23. julij 2010).

Bergén, L. Doris: The Nazi Concept of 'Volksdeutsche' and the Exacerbation of Anti-Semitism in Eastern Europe, 1939-45. V: *Journal of Contemporary History* 29 (1994) (oktober 1994), str. 569–582.

Führer. Dir gehören wir! V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 16–17 (24. april 1941), str. 1.

Erker, Herbert: »Wir marschieren für Hitler ...« Eindrucksvolle Schlussfeier im Sport – und Schulungslager. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 25 (19. junij 1941), str. 2–3.

Erker, Herbert: Führerschulungslager in Gottschee. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 30 (24. julij 1941), str. 1–2.

Erker, Herbert: Die Fahne in Lichtenbach. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 31 (31. julij 1941), str. 1.

Erker, Herbert: Durch die Moschnitze klang es. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 36 (4. september 1941), str. 5.

Grazioli, Emilio, Wollert dr.: Der hohe Kommissar der Provinz Laibach und der deutsche Umsiedlungsbevollmächtigte. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 43 (23. oktober 1941), str. 3.

Kren, L.: Tag der Besinnung in Altag. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 33 (14. avgust 1941), str. 4–5.

Kren, L.: Wir standen auf der Krempe. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 33 (21. avgust 1941), str. 3–4.

Kren, L.: Führerschulungslager Alttabor. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 36 (25. september 1941), str. 3.

Lackner: Direkt aus Amerika. V: *Gottscheer Zeitung* 100 (87) (2003), št. 8 (avgust 2003), str. 10.

Lampeter, Wilhelm: Wir wollen heim ins Reich! V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 29 (17. julij 1941), str. 1.

Lampeter, Wilhelm: Gottscheer, Deutschland nimmt uns auf. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 50 (3. decembra 1941), str. 2.

Kulturarbeitstagung in München. V: *Gottscheer Zeitung* 87 (1990), št. 74 (januar 1990), Beilage 247, str. II (8).

Stritzl, Heinz: Zeitzeugen gaben Antwort. V: *Gottscheer Zeitung* 94 (1997), št. 81 (november 1997), str. 2.

Petrovič, Mihael jun.: Hans Hermann Frensing in Gottschee. V: *Gottscheer Zeitung* 109 (96) (2012), št. 12 (december 2012), str. 2.

Petrovič, Mihael, ml.: Dr. Hans Hermann Frensing: Naloga zgodovinarja ni ugajati. V: *Kočevski utrip* (september 2012), str. 12.

Simikič, Alenka: Ponemčiti so jih hoteli. V: *Etnolog* (2000), str. 25–282.

Slovenec 33 (1905), št. 133 (10. junija 1905), II, priloga str. 4.

Vlak nemškega selitvenega urada v Kočevju. V: *Slovenec* 19 (1941), št. 263 (26. oktober 1941), str. 2.

Verderber, E, Bartelme, R, Röthel, M.: Gottscheer erleben den Führer. V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 16–17 (24. april 1941), str. 6–7.

Wollert, H.: Gottscheer Deutsche! V: *Gottscheer Zeitung* 38 (1941), št. 50 (17. november 1941), str. 1.

Literatura

Auersperger, Alenka: *Iskalci grala. Poskus oživljanja nemške manjšine*. Ljubljana: Modrijan, 2004.

Biber, Dušan: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.

Darré, R. Walter: *Neuadel aus Blut und Boden*. München/Berlin: J. S. Lehmanns Verlag, 1941.

Ferenc, Tone: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*. Maribor: Knjižnica NOV in POS 35, 1968.

Finžgar, Franc Saleški: *Izbrana dela. VII. Leta mojega popotovanja*. Celje: Mohorjeva družba v Celju, 1962.

Frensing, Hans Hermann: *Die Umsiedlung der Gottscheer Deutschen: Das Ende einer südostdeutschen Volksgruppe*. München: Verlag R. Oldenbourg, 1970.

Geiger, Vladimir: *Nestanak folksdojčera*. Zagreb: Nova stvarnost, 1997.

Janko, Sepp: *Weg und Ende der deutschen Volksgruppe in Jugoslawien*. Graz; Stuttgart: Leopold Stocker, 1983.

Jarc, Janko: *Partizanski Rog*. Maribor: Založba Obzorja, 1977.

Jazbec, Janez Ivan: *Odsev časa v spominih na internacijo v letih od 1941 do 1945, in na dopisovanje v letih od 1945 do 1965*. Ljubljana: samozaložba, 2012.

Kappelt, Olaf: *Die Entnazifizierung in der SBZ sowie die Rolle und der Einfluß ehemaliger Nationalsozialisten in der DDR als ein soziologisches Phänomen*. Diss., Würzburg, Hamburg, 1997.

Kosiul, Willi: *Die Bukowina und ihre Buchenlanddeutschen II*. Oberding: Reimo Verlag, 2012.

Lackner, Richard: *»Ich würde Dich schon gern haben, aber ...«*, *Erinnerungen eines Gottscheers*. Graz: samozaložba, 2012.

Lampeter, Willi; Sturm Martin: *Die Wirtschaftsfragen des Gottscheer Bauern*. Kočevje: J. Pavliček, 1940.

Lampret, Marjan: *Križev pot Slovencev: Kočevski rog*. Kočevje: Župnijski urad, 1998

Lange, Friederich: *Unsere alte Ostmark Österreich*. Berlin/Leipzig: Nibelungen Verlag, 1941.

Leniger, Markus: *Nationalsozialistische »Volks-tumsarbeit« und Umsiedlungspolitik 1933-1945, Von der Minderheitenbetreuung zur Siedlerauslese*. Berlin: Frank&Timme, 2011.

Tschinkel, John: *The End of the Gottscheer as an Ethnic Group*. New York: samozaložba, 1999.

Tschinkel, John: *Zvonovi so umolknilo*. Ljubljana: Modrijan, 2010.

Zusammenfassung

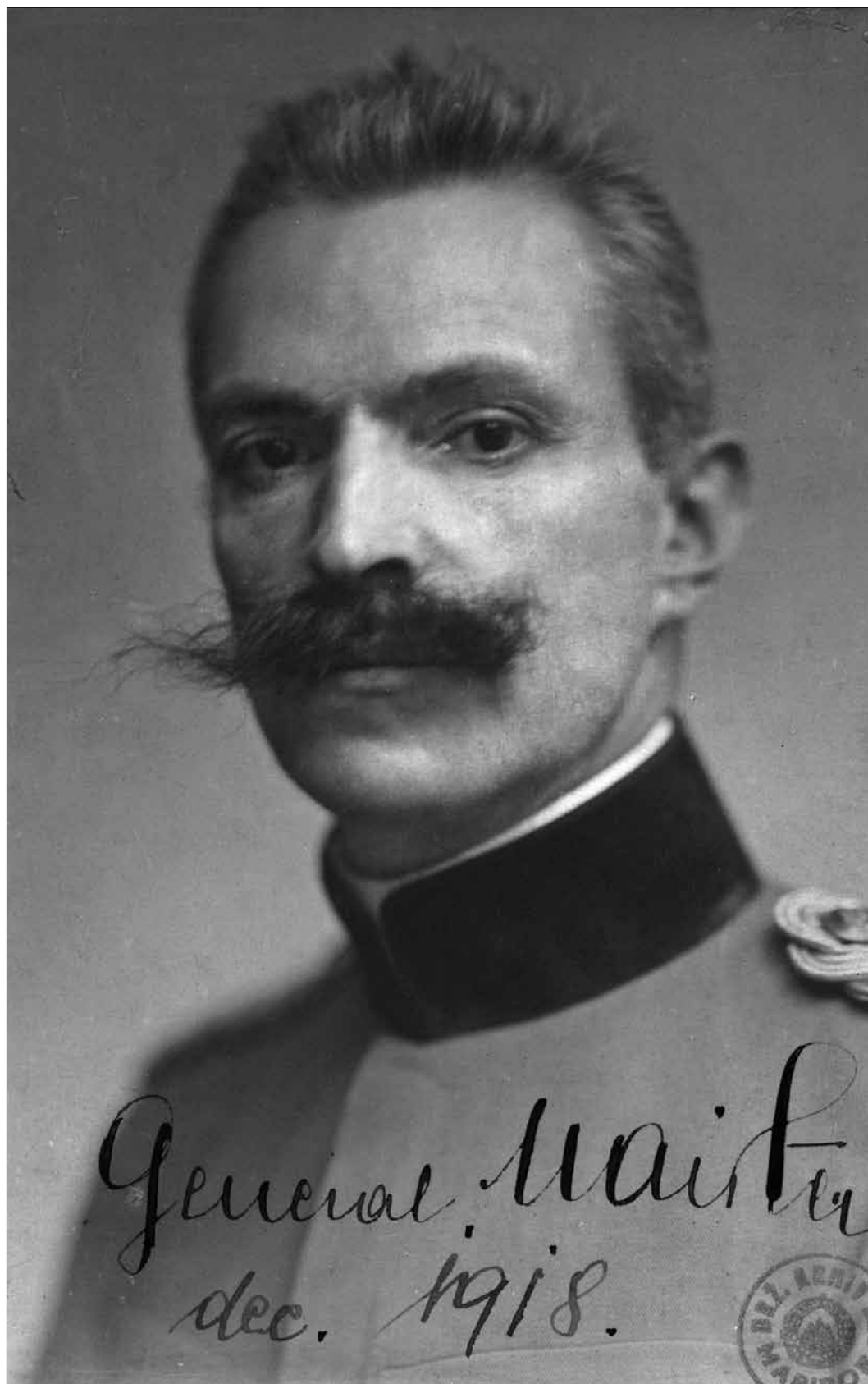
EIN WEITERES MAL ÜBER DIE UMSIEDLUNG DER VOLKSDEUTSCHEN WÄHREND DES ZWEITEN WELTKRIEGS

Nach der italienischen Okkupation des Großteils von Dolenjska (Unterkrain) und des Gebiets von Kočevje (Gottschee) am 11. April 1941 beeilte sich die deutsche Volksgruppe mit den Vorbereitungen zur Umsiedlung ins Deutsche Reich. Dazu wurde sie von der Gottscheer Zeitung ermuntert, wobei die Jugend an den Vorbereitungen auf Ausbildungslagern, die alle 25 Stürme im Kočevje-Gebiet einschlossen, besonders teilhatten. Die Organisation lag in der Hand einer kleinen Führung der Volksgruppe, die schon am 23. April 1941 den Ort des Umsiedlungsgebiets in Erfahrung gebracht hatte – im deutschen Besatzungsgebiet, nur 100 Kilo-

meter von ihrem Zuhause entfernt, im Gebiet von Posavje und Obsotelje («Sawe-Sotla-Streifen»). Die Bekanntmachung, eine internationale Übereinkunft über die Umsiedlung der Deutschen aus Kočevje und Ljubljana, wurde am 23. Oktober 1941 in der Gottscheer Zeitung veröffentlicht, fast gleichzeitig mit der getrennten Ankündigung der Vertreibung der Slowenen aus dem Posavje und dem Obsotelje. Mit der Bekanntmachung und der Annahme der deutschen Staatsbürgerschaft im Sonderzug der EWZ (Einwandererzentralstelle) und der Aussiedlung kann vom Ende der deutschen Volksgruppe in Slowenien gesprochen werden.

Mit dem Erhalt der deutschen Staatsbürgerschaft nahmen die Gottscheer im Besatzungsgebiet der Untersteiermark auch die Gesetzgebung des Deutschen Reichs an. Diese unterschied zwischen reinen Ariern und Volksdeutschen, die auch *Fremdländische deutscher Abstammung* genannt wurden. Ihre Eingliederung in das Besatzungssystem des Reichs und das nahende Kriegsende ließen erwarten, dass die Gottscheer Volksdeutschen auch ihre zweite Heimat verlieren würden. 1945 verließen die meisten Slowenien und schufen sich in einzelnen europäischen Ländern und insbesondere in den USA ein neues Zuhause.

Doch bald nach dem Abzug der Alliierten aus Europa versuchte ein Teil der Führung der ehemaligen Gottscheer Volksgruppe, frei von jeder Schuld, die Landsleute zu verbinden und ihnen die Heimat neuerlich bewusst zu machen. Der Beitrag legt auch dar, welche Pläne Himmler im Hinblick auf die Ansiedlung deutscher Volksgruppen in den Wohnungen der vertriebenen Einheimischen verfolgte und ob die Ideologie der Volksdeutschen tatsächlich zur Intensivierung des Antisemitismus beigetragen hat.

*Portret Rudolfa Maistra, december 1918
(SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic, inv. št. 4091).*

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.25:712(497.4)«17/18»

Prejeto: 1. 10. 2013

Vrtna umetnost na Kranjskem v 18. in 19. stoletju v luči arhivskih virov

INES UNETIČ

asistentka umetnostne zgodovine, univ. dipl. inženir krajinske arhitekture
Selšček 8a, SI-1380 Cerknica
e-pošta: inesunetic@gmail.com

IZVLEČEK

V prispevku avtorica poskuša predstaviti kar največji nabor arhivskih virov, ki lahko pomagajo pri raziskovanju vrtna umetnosti na Kranjskem v 18. in 19. stoletju oziroma pri preučevanju posameznih oblikovanih zelenih površin v tem času in prostoru. Tako sta v prispevku navedeni spisovno in slikovno gradivo, ki ju najdemo med arhivskimi viri, za boljšo predstavo pa so dodani tudi primeri (na primer iz računskih knjig, dnevnikov, korespondence ali skic, ki so se ohranile v naših arhivih).

KLJUČNE BESEDE: vrtna umetnost, oblikovane zelene površine, arhivski viri, arhivsko gradivo, Kranjska, spisovno gradivo, slikovno gradivo, vrt, park, Dol pri Ljubljani, Brdo pri Kranju, Mokrice, Jožef baron Erberg, Žiga baron Zois, Karl baron Zois, Nikolaj Tolentin grof Auersperg, baron Codelli, vrtnar Jožef Wochinz

ABSTRACT

GARDEN ART OF 18TH- AND 19TH-CENTURY CARNIOLA IN THE LIGHT OF ARCHIVAL DOCUMENTS

In the article, the author presents a wide selection of archival sources that might be of help to researchers of garden art in Carniola in the 18th and 19th centuries or to those that research individually shaped green spaces in the aforementioned time and place. Included in the article are records and graphics that can be found among archival documents as well as some examples (from accounting books, diaries, correspondence or sketches preserved in Slovenian archives).

KEY-WORDS: garden art, shaped green spaces, archival sources, archival documents, Carniola, records, graphics, gardens, parks, Dol pri Ljubljani, Brdo pri Kranju, Mokrice, Baron Jožef Erberg, Baron Žiga Zois, Baron Karl Zois, Count Nikolaj Tolentin of Auersperg, Baron Codelli, gardener Jožef Wochinz

Poleg samih oblikovanih zelenih površin razume-
mo z izrazom vrtna umetnost široko področje delo-
vanja naročnikov, načrtovalcev in oskrbnikov vrto-
v, parkov, sprehajališč in drugih oblikovanih zelenih
površin. Delovanje omenjenih akterjev se je nava-
dno pokazalo v izdelavi neke vrtno zasnove in potem
ureditvi zelene površine, ki je krasila zasebno bivali-
šče naročnika ali bila del javnega mestnega urbaniz-
ma. Tovrstne površine so bile namenjene sprostitvi,
ugodju, druženju, tudi rekreaciji – predvsem pa so
imale reprezentativno funkcijo ter so bile nosilke spo-
ročil. Tako so na primer zasebni reprezentativni vr-
tovi sporočali, kakšno izobrazbo, razgledanost, kak-
šen status tudi kolikšno premoženje je imel naroč-
nik, javni parki pa so lahko kazali, kakšna je bila po-
litika mesta v zvezi z zdravim okoljem ali kolikšna je
bila volja meščanstva, da si uredi lastno sprehajališče.

Glavne sestavne elemente oblikovanih zelenih
površin predstavljajo vegetacija in drugi naravni ma-
teriali – torej elementi, ki za svoj obstoj (v prvotno
načrtovani obliki) potrebujejo stalno nego in vzdrž-
vanje. To pa je bilo za območje Kranjske (predvsem
od 18. stoletja dalje) tako rekoč nemogoče zagotoviti,
saj so se na posestih menjavali lastniki, spreminjala se
je družbena struktura, bile so se vojne, menjavali so se
oblasti in dojemanje družbeno sprejemljivega. Poleg
teh z družbo določenih dejavnikov pa so vplivali na
obstoj neke oblikovane zelene površine tudi klimatske
spremembe in spremembe lastnosti tal ter rasti-
nih oziroma mikroekoloških pogojev. Oblikovane zelene
površine so se torej spreminjale, zaraščale in izginjale
oziroma so dobile drug namen (na primer kmetijskega
ali stanovanjskega), zato je potrebno za preučevanje
teh površin – oziroma vrtno umetnosti na splošno –
poiskati različne vire, ki kažejo nove in preverljive
podatke. Tako lahko v večini raziskav o zgodovini
oblikovanja krajine oziroma vrto-
v pri nas vidimo, da so raziskovalci posredno ali neposredno izhajali iz
arhivskih virov. Tako je že Peter Radics, ki je leta 1877
v dunajskem sadjarsko-vrtnem časopisu predstavil
vrtno umetnost na Kranjskem (sicer z naslovom *Der
Gartenbau in Krain*), pridobil podatke iz različnih
arhivov (vicedomskega arhiva v Ljubljani, deželne-
ga arhiva v Ljubljani, arhiva Attemsovih v Dolu pri
Ljubljani in gospostva Kočevje ter arhivov nemškega
reda, »Klee Archiv« in arhiva Klun na Dunaju).¹ Tudi
od poznega 20. stoletja, ko je postalo preučevanje vr-
tne umetnosti pri nas intenzivnejše, ostajajo arhivski
viri vključeni v raziskovanje oziroma, kot je zapisala že
Ema Umek, je arhivsko gradivo »eden primarnih virov
za preučevanje nastajanja in oblikovanja parkov«.²

Preučevalec zgodovine vrtno umetnosti torej lahk-
o oblikuje nove ugotovitve na podlagi arhivskih vi-
rov, ki jih lahko najde v zasebnih ali javnih arhivih,
v različnih arhivskih fondih oziroma v spisovnem
ali slikovnem arhivskem gradivu. Spisovno gradivo
predstavljajo različni rokopisi, tako formalni (veči-
noma poslovni ali pravni) kot osebni (pisma, dnev-
niki ipd.), med slikovno gradivo pa lahko umesti-
mo kataster, zemljevide in načrte ter razne risbe ali
skice.³ V nadaljevanju predstavljam del arhivskega
gradiva. Razdelila sem ga v skupine, ob posameznih
skupinah pa navajam tudi nekatere primere, zanimi-
ve za zgodovino vrtno umetnosti na Kranjskem v 18.
in 19. stoletju.

Pomemben del spisovnega gradiva so različne **po-
godbe**, saj so v njih večinoma jasno določeni osebe,
predmet in čas dogovora. Tako lahko iz kupo-pro-
dajnih pogodb razberemo, kdo je na primer kak vrt
prodal, kdo ga je kupil in kdaj sta bila nakup oziro-
ma prodaja sklenjena. Tak primer je kupo-prodaj-
na pogodba z dne 22. februarja 1706 med Volfom
Engelbertom grofom Auerspergom in ljubljanskimi
uršulinkami, v kateri je opredeljena površina obliko-
vanega vrta ob tedanji »Pallhaus« in ob vrtu knezov
Eggenbergov, ki so ga pridobile uršulinke, zapisano
pa je tudi, da so nune z vrtno dobile sadno drevje
in drugo vrtno rastje, vrtno opremo in kovane vrtno
elemente, ter da zid, ki bo obdajal nunski vrt, ne
sme imeti odprtih (predvsem na strani, ki je mejila
na še preostali del Auerspergovih vrto-
v).⁴ Zanimivo je, da je bilo v pogodbi deloma določeno tudi obli-
kovanje površine, saj so grofje v četrti točki pogodbe
dali zapisati, naj vrt obdrži *status quo*,⁵ in kot lahko
vidimo iz načrta, ki je verjetno nastal na začetku 19.
stoletja,⁶ so se uršulinke tudi res držale te postavke
v pogodbi. Podobno se je odločil tudi jezuit Gabriel
Gruber, ki je leta 1783 prodal prosto površino pred
t. i. Gruberjevo palačo.⁷ V kupo-prodajni pogodbi
iz tega leta je od kupca namreč zahteval, da mora
prostor uporabiti le za vrt ter ga ne sme pozidati.⁸

Predvsem zanimive pa so seveda pogodbe med
naročnikom in izvajalcem vrtnih del oziroma obli-

³ Obe vrsti gradiva se pogosto prepletata.

⁴ SI AULj, fasc. 1, I/27.

⁵ SI AULj, fasc. 1, I/27.

⁶ SI AS 1068, 6/96 (Objavljen v Unetič: *Baročna vrtna zasno-
va dvorca*, str. 150).

⁷ Težko bi zemljišče pred Gruberjevo palačo imenovali vrt, že
v prodajni pogodbi iz 31. oktobra 1783 je namreč označeno
kot: »... brandstätten, und den dazu gehörigen Terrain ...« (SI
ZAL LJU 489 (Reg I), fasc. 74, fol. 116).

⁸ »... so dass weder Herr Käufer, noch sein nachfolger keineswe-
ges darauf bauen dürfen, sondern bediglich den Platz als ein
Gartten benutzen können ...« (SI ZAL LJU 489 (Reg I), fasc.
74, fol. 116, 146). Glej tudi Serše: *Gabriel Gruber*, str. 37.

¹ Radics: *Der Gartenbau*.

² Umek: *Arhivsko gradivo*, str. 43.

kovalcem vrtno zasnoval, v katerih so podani imena akterjev, opisana dela, material ali celo zasnova. V fondu gospostva Dol se je na primer ohranil osnutek nastavitvene pogodbe za vrtnarja, shranjen sicer kot »pogoji za sprejem v službo vrtnarja«. Ta osnutek sicer ni podpisan ali datiran (in glede na preostale arhivske vire tudi ni bil preoblikovan v pogodbo), sklenjen pa naj bi bil med Jožefom baronom Erbergom in (najverjetneje dunajskim) vrtnarjem Janezom Hribkom.⁹ Med pogoji so bili določeni dela vrtnarja, njegove obveznosti in dolžnosti, plačilo, nastanitev ter možnost oziroma postopek odpovedi.

Računske knjige, blagajniške zapise in dnevnik ter zadolžnice umesčam v naslednjo skupino. Plemiči oziroma lastniki posesti so navadno vodili evidence poslovanja s pomočjo računskih knjig ter blagajniških zapisov, v katerih so bili zapisani izdatki in prihodki gospostva – tudi tisti, ki so bili vezani na oblikovani vrt. Na Kodeljevem oziroma na gospostvu Turn je v računski knjigi iz leta 1813 zapisano plačilo vrtnarju Jerneju Sadnikarju (38 goldinarjev in 30 krajcarjev), sicer tedaj najvišje med plačili grajskih uslužbencev.¹⁰ Za leti 1892 in 1893 se je med drugim ohranila revija *Journal über die Conser-vationkosten pro 1892, 1893*, tako da je vidno, da je za grajski vrt Kodeljevo skrbel Jože – leta 1893 ga je verjetno nadomestil vrtnar Franc Žerjav – plačana pa so bila tudi posamezna dela drugih vrtnarjev – poleg Žerjava so bili tu dejavni še vrtnarji »Mateš Bergant« (april in junij 1892), »Lukas Tomašič« (junij 1892) in »vrtnar Relič« (marec 1893) ter drugi delavci, ki so skrbeli bolj za zemeljska dela (na primer Jože in Jernej).¹¹ Računske priloge, del računskega dnevnika *Baujournal über die Herstellungskosten für die Schlossgebäude pro 1895 und 1896*, pričajo o nadaljnjem delu vrtnarja Franca Žerjava

na Turnu ob Ljubljani, ki je poleg vrtnarjenja raz-porejal zemljo in gnoj po vrtu, nadzoroval gradbena dela, opravljal prevoze do Ljubljane ali pa dobavljal razne stvari.¹²

V Dolu pri Ljubljani je moral vrtnar (vsaj v prvi polovici 19. stoletja) voditi posebno računsko knjigo, t. i. »*Gartenbuch*«. ¹³ To so pravzaprav predstavljali lističi s tedenskimi obračuni, ki so vključevali prispevek in stroške za vzdrževanje vrta, plačila vajencem, pomočnikom ter tujim vrtnarjem, stroške za nakup sadik, semen ter raznega materiala in drugo.¹⁴ Na začetku stoletja so računске beležke o dolskem vrtu vodili vrtnarji, kasneje pa so to delo prevzeli upravitelji. Vsi ti »blagajniški« zapisi pa pričajo ne samo o stroških, prihodkih od vrta ali delujočih vrtnarjih in vajencih, ampak tudi o aktivnem delovanju ter oblikovanju vrtov na omenjenih gospostvih.

Med tovrstne finančne dokumente lahko umestimo tudi zadolžnice, na katerih so navadno zapisani zneski ter imena oseb, ki so denar posodile oziroma dolgovale, ni pa nujno, da so zapisali tudi namen porabe denarja. Na pomembnost zadolžnic opozarja dejstvo, da je bilo tudi na podlagi tega vira mogoče določiti arhitekta in čas prenove dornavskega dvorca ter najverjetneje tudi vrta.¹⁵

Nekaj podatkov o zanimanju za vrtno umetnost ter o zasebnih vrtovih – o opremi, o programu ali rabi – lahko razberemo iz **zapuščinskih ter vrtnih inventarjev**. Čeprav zapuščinski inventarji predstavljajo le popis imetja posameznika v določenem trenutku (ob smrti lastnika), nudijo raziskovalcem mnogo novih podatkov. Tudi za preučevanje vrtno umetnosti so lahko inventarji zelo uporabni. Iz popisov imetja namreč lahko izvemo, kakšna zemljišča je kdo imel (zapisana so v rubriki *Liegende Grundstücke*). Med temi so tudi manjši (*kleines Gärtl*) ali večji vrtovi (*Gartten*) ter druge zelene površine, kot so njive (*Agkhen*), kmetije (*hüben*), travniki (*wüsen*),

⁹ SI AS 730, fasc. 25, Pogoji, fol. 559–562.

¹⁰ SI AS 791, t. e. 6 (upraviteljski računi).

¹¹ 5. aprila 1892: »zable dem Gärtner Bergant für das Übermintern 3 fl«; 2. junija 1892 je bil Žerjav plačan za različna dela (»3 fl«); 2. junija 1892: »zable dem Jože für den Jernej das Reinigen der Parkwege 10 Tage a 80 xr ... 8 fl, u. die Pflanzen 90 xr«; 2. junij 1892: »zable dem Gärtner Tomašič für verschiedene Sommerblumen ... 60 xr«; 2. junij 1892: »zable dem Gärtner Tomašič für 12 hochstämmigen Rosenstäten a 60 xr ... 7 fl 20 xr, 1 Monatrosen ... 25 xr«; 23. junij 1892: »zable dem Gärtner Bergant für 14 Stk Hortensien a 15 xr ... 2.10, 16 Stk Colocasten a 5 xr ... 80 xr ... 2 fl 90 xr«; 17. avgust 1892: »zahlt dem Gärtner Žerjav für selbständig ausgeführte Gartenarbeiten ... 2 fl 40 xr«; 26. november 1892: »zable Jože für Jernej 4 tage a 80 xr für das wersetzen des Eichten u. Kastanienbume«; 12. marec 1893: »zable dem Gärtner Žerjav für verschiedene persönliche Arbeiten im Garten et Parke ... 2 fl«; 25. marec 1893: »zable dem Gärtner Relič für 1 Glycinea chinensis ... 2 fl, 2 semis spadus ... 2 fl ... 4 fl«; 25. maj 1993: »zable dem Gärtner Žerjav für das Anlegen der Tephichpflanzen etc. 1 fl 40 xr ... « (SI AS 791, t. e. 6 (računi)).

¹² V letih 1895 in 1896 je bil Žerjav plačan za dela v vrtu in parku: 10. oktobra 1895 za neko delo; 26. aprila 1896 za različne stvari; 1. junija 1896 med drugim za »Parkarbeiten ... 8 x 8 xr«; 3. julija 1896 »dem Gartenarbeiten ... 8 fl 8 xr«; 3. avgusta 1896 »Gartenarbeiten ... 7 fl 76 xr«; 10. oktobra 1895 »zable dem Žerjav für das Planiren seiten dem Schlosse 14 Tageschichten a 80 xr« (za ista dela plačan tudi 20. in 24. oktobra 1895); 3. maja 1896 »zable Žerjav für verschiedene Sachen ... 3 fl 62 xr«; 1. junija 1896 »zable dem Žerjav für Seife ... 60 xr«; 1. junija 1896 »zable dem Žerjav den Sparhner ... 4 fl«; 3. julija 1896 »zable dem Žerjav den Gartenarbeiten ... 8 fl 80 xr«; 9. avgusta 1896 »zable dem Žerjav die fuhren und den Gartenarbeiten ... 7 fl 76 xr« (SI AS 791, t. e. 6).

¹³ SI AS 730, fasc. 25, Janežič, fol. 365–366.

¹⁴ SI AS 730, fasc. 20, tedenski obračuni vrtnarja.

¹⁵ Glej Weigl: *Risba poznobaročnega dvorca*, str. 42.

Ljubljana, Laibach 29. November. 1895.

C. kr. botaniški vrtnar
Ljubljana
lastnik dveh mestnih daril

J. RULITZ

K. k. botanischer Gärtner
Laibach
Inhaber zweier Stadtpreise

Račun, Rechnung

zu. für Herrn Franz Kerjav Gärtner und Aufseher Ljublj.

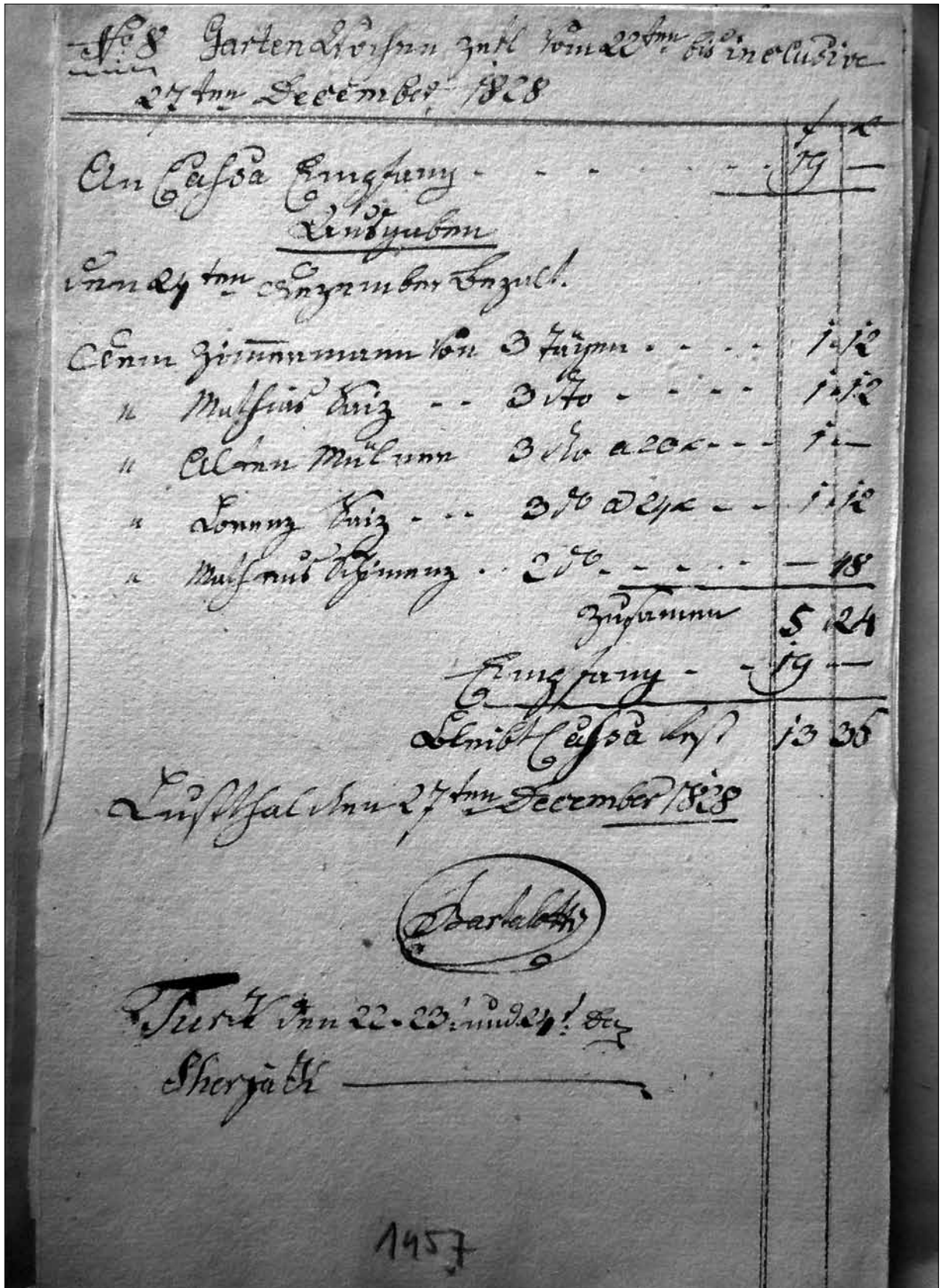
Plaća se v Ljubljani — Zahlbar in Laibach D. Hribar, Društvena tiskarna Celje

2	Rind <i>Datura arborea</i> a 1 ff.	2 fl.
1	" <i>Magnolia lami</i> a 1 "	1 —
4	" <i>Hybiscus siriace</i> a 30 Kn	1 20
8	" <i>Cydonia japonica</i> a 50 x	4 —
8	" <i>Syringa alba</i> a 20 Kn	1, 60
3	" <i>Deucia albissima</i> a 20 x	— 60
4	" <i>Coryllus avellana strepensurea</i> a 50 x	2 —
6	" <i>Weigelia rosea</i> a. a 20	1, 20
2	" <i>Cydonia japonica</i> Nachträglich 50 x	1 —
<i>Zusammen</i>		<i>14 fl. 60 x</i>

*Der Obigen Rechnung 14 fl. 60 x barum
zufultur,*

JOHANN RULITZ
k. k. bot. Gärtner
LAIBACH.

*Račun ljubljanskega botaniškega vrtnarja Rulitz iz leta 1895
(SI AS 791, t. e. 6)*

Primer tedenskega obračuna, ki je sestavljal »Gartenbuch« v Dolu pri Ljubljani (SIAS 730, fasc. 20, fol. 1457)

gozdovi ali vinogradi (*weingarten*).¹⁶ Med popisanimi hišnimi potrebščinami (rubrika se imenuje *Hausrath*) so navedeni orodja in oprema majerije in drugih gospodarskih objektov, med njimi cvetlični lonci, škarje za oblikovanje živic, okna za steklenjak in drugi pripomočki, ki nazorno govorijo o uporabi vrta kot okrasne zelene površine.¹⁷ V rubriki listine (*Brüflliche Uhrkunden*) so popisani dokumenti, ki jih je komisija našla v zapuščini posameznika – lahko zadolžnice, kupo-prodajne pogodbe, pogodbe o gradbenih delih – torej dokumenti, ki imajo številne podatke, koristne za zgodovino gradbenih posegov ali del na oblikovanih zelenih površinah, vendar ti navadno niso podrobneje opisani. Včasih pa je v inventarju zapisan tudi kakšen droben, a zanimiv podatek, kot je na primer zapis v zapuščinskem inventarju knezoškofa Ernesta Amadeja grofa Attemsa, da je imel knezoškof v svojem kabinetu načrt za goričanski vrt.¹⁸ Sam načrt sicer ni opisan in se ni ohranil, a nam ta napotek omogoča vsaj predstavo o zanimanju in ambiciji knezoškofa, ob nadaljnjem raziskovanju pa lahko odkrijemo še kaj več.

Zanimanje za vrtno umetnost je vidno tudi v drugih rubrikah zapuščinskih inventarjev, in sicer v rubriki slike (*Bilder*). V njej so našeta raznolika slikarska dela, vključno s krajinami, cvetličnimi tihožitji in vedutami. Podobno kot slike lahko tudi knjige pričajo o okusu, izobrazbi, razgledanosti, premoženju, o mogočih zgledih za ureditev okrasnih površin in statusu posameznika. Knjige so bile v 18. stoletju še vedno precej drage in ni nenavadno, da se je v rubriki knjige (*Bücher*) kdaj znašlo samo nekaj molitvenikov. Kranjski plemiči in izobraženci so imeli v svojih knjižnicah tudi knjige, vezane na oblikovanje in vzdrževanje vrtov, saj lahko v zapuščinskih inventarjih na primer vidimo, da je imel gospod Michael Rafael Destoni pred letom 1774 neko vrtno knjigo neznanega avtorja (*ein garten buech ohne Autore*),¹⁹ v knjižnici Janeza Benjamina barona Erberga pa bi našli dela Alexandra Popa,²⁰ ki je imel pomembno vlogo pri novem razumevanju

narave in torej tudi uvajanju angleškega krajinskega vrtnega sloga.

Vrtni inventarji, ki so prav tako predstavljali popis trenutnega stanja, so pogosto nastali ob zamenjavi vrtnarja. V arhivskem fondu gospostva Brdo pri Kranju se je ohranilo nekaj tovrstnih inventarjev. Popis rastlin, orodja in drugih vrtnih pripomočkov so naredili v letu 1799, ko so že vzgajali drevnino v veliki in dveh malih drevesnicah (*Pflanzenschül*), rastline so hranili tudi v oranžeriji, s cvetličnimi obrobami pa so krasili kuhinjski vrt.²¹ V omenjenem letu, tik pred iztekom stoletja, so na Brdu popisali tudi drevnino, ki je bila zbrana v inventarju *Inventarium der bestehenden Baum und Stauden die seit 1789 zu Egg in der Novina aus Sammen erzogen, und theils in die Mantagem theils in hiesig ...*,²² v 19. stoletju – leta 1834 in 1835 – pa so naredili še tri vrtno inventarje. Avgusta leta 1834 je popis naredil umetniški vrtnar Georg Meldenn. Med drugim je zabeležil štiri pomarančevce, štirinajst limonovcev ter eno oljko v loncih oziroma posodah (*Küblen*), 1444 rastlin iz rastlinjaka (te so bile v posodah, 310 jih je bilo v zemlji, prav tako je bilo 42 rastlin iz gojitvenika v zemlji), 136 gomoljev dalije, 347 praznih cvetličnih loncev itn.²³ Popis v rastlinjakih, gojitveniku, vrtnarjevi sobi ter popis vrtnega orodja in drugih potrebščin je nastal še januarja leta 1835, ko je prevzel delo vrtnarja Andreas Jenz,²⁴ ter septembra istega leta, ko je postal novi vrtnar Anton Zepuder.²⁵ Tudi v Dolu pri Ljubljani so poskrbeli za popis vrta in pristave – podrobnejši vrtni inventar je na primer oktobra leta 1808 naredil vrtnar Franz Stoker. Iz tega inventarja lahko razberemo, da so imeli v Dolu veliko vrtnega orodja in pripomočkov za zalivanje, obdelovanje zemlje, rezanje živic, pa tudi voz za pomarančevce, staro ptičjo hišo, staro vrtno klop, svetilke, okna za rastlinjak in drugo. Različni predmeti in rastline, navedene v inventarjih, nam lahko povedo, kako pomemben je bil oblikovani vrt za gospostvo in gospodo, v kolikšni meri so ga obdelovali, ali so imeli stalno navzočega vrtnarja (popisani predmeti v vrtnarjevi sobi ali stanovanju), ali so imeli v vrtu tudi rastlinjak (okna za rastlinjak), ali so se v vrtu dalj časa zadrževali (klopi), koliko pomarančevcev so imeli (slednji so bili tudi znak svojevrstnega prestiža), včasih lahko tudi sklepamo na slog vrtno zasnove (škarje za špalirje so uporabljali za vzdrževanje baročnih vrtnih elementov) itn.

¹⁶ Podatki so sicer pridobljeni iz nekaterih zapuščinskih inventarjev, ki so nastali na Kranjskem konec 17. stoletja (SI AS 309, šk. 27, mape 17, 22, 23).

¹⁷ Takšen je primer iz okolice Škofje Loke. Podatki v inventarju gospoda Johana Adama Dinzla pl. Angerburga (lastnika Ajmanovega gradu) s konca 18. stoletja namreč pričajo o večjem oblikovanem vrtu, za katerega je skrbel stalno prisoten vrtnar (SI AS 309, šk. 19, mapa 51).

¹⁸ SI AS 309, šk. 5, mapa 66, fol. 260.

¹⁹ SI AS 309, šk. 19, mapa 41.

²⁰ V času Janeza Benjamina je Erbergova knjižnica vsebovala tudi dela Locka, Swifta, Hobbesa, Bacona, Newtona, Montesquieuja, Fenelona, Leibniza, Bossueta, Grotiusa in Popoviča (Štuhec: *Besede, ravnanja in stvari*, str. 219).

²¹ SI AS 1052, fasc. 30, Vrtni inventar 1799.

²² SI AS 1052, fasc. 30, Inventarium der bestehenden Baum und Stauden ...

²³ SI AS 1052, fasc. 30, Inventarium 21.8.1834.

²⁴ SI AS 1052, fasc. 30, Inventarium 20.1.1835.

²⁵ SI AS 1052, fasc. 30, Inventarium 30.9.1835.

O zanimanju ali okusu posameznikov za vrtove ter oblikovanje in negovanje vrto so govorile tudi knjige, ki so jih imeli Kranjci v svoji lasti. **Seznam knjig** v nekdanjih kranjskih knjižnicah je najbolj celovito podan v popisih knjižnih zbirk oziroma v rokopisnih in (pogosto tiskanih) avkcijskih katalogih knjižnic. Rokopisni katalogi so bili večinoma sezname knjižnih del, a brez posebne razvrstitve teh, so pa druge plemiče, znanstvenike ali preučevalce raznih strok seznanjali z dostopnim gradivom. Tudi avkcijski katalogi, ki so nastali ob razprodaji knjižnice,²⁶ so lahko bili sezname knjig, a so bili pogosteje preglednejši, saj so bili razdeljeni po formatih knjig, tematiki, po abecednem redu, celo po mestu, kjer je bila knjiga v knjižnici, vsebovali pa so vsaj še naslov knjige, kraj izdaje in letnico (v avkcijskem katalogu tudi izključno ceno).²⁷

Rokopisni katalog je bil na primer katalog ljubljanskega knezoškofa in grofa Herbersteina (*Catalogue de Prince Eveque de Laibach Comte Charl Herberstein*) iz okoli 1773, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije.²⁸ Zanimanje ljubljanskega knezoškofa Karla Janeza grofa Herbersteina (1719–1787) za vrtove kaže vrtni priročnik *Gartengeheimnisse nebst einem Anhang von der rechten Baumzucht*, ki ga je imel v svoji obsežni knjižnici²⁹ med teološkimi, filozofskimi, zgodovinskimi in drugimi deli.³⁰ V grajski knjižnici dvorca Smednik pa je imel Francišek Jožef baron Flödnik (1742–1801) shranjeno za baročno vrtno umetnost pomembno knjigo *Die Gartnerey, So wohl In ihrer Theorie oder Betrachtung, als Praxis oder Übung Allwo von denen schönen Gärten, welche man nur insgem ein die Lust- und Ziergärten zu nennen pflegt, und welche aus Lust- und Laub-Stücken, Lust-Gebüschchen und Wasen, oder Gras-Vertiefungen bestehen ausführlich gehandelt wird* (to je mogoče razbrati iz avkcijskega kataloga iz leta 1771). Domnevamo lahko, da mu je bila prav ta knjiga kot osnova pri

urejanju okolice gradu leta 1779.³¹ Sezname knjig so se lahko ohranjali tudi z licitacijskimi protokoli (knjigami, zemljevidi in slikami), kot je licitacijski popis v hiši grofa Gaisrucka v Ljubljani. V tem zapisu s 7. maja 1801 sta zapisani tudi dve na vrt in vrtno umetnost vezani deli – »*Blotz Gartenkunst 1 band*« in »*Anthophilus Kunstgärtner in kupfern*«. ³² Obe deli sta bili bolj praktične narave – prvo je napisal dolgoletni in uspešni vrtnar J. F. Blotz, ki je delal v kuhinjskih vrtovih ter sadil drevje, cvetlice in tujerodne rastline (kot je v uvodnih stavkih prvega dela zapisal tudi sam)³³ ter je svoje znanje želel podati bralcem, saj je od ljubiteljev vrto (*Gartenfreunden*) velikokrat slišal tožbe in tarnanje, da sočasni avtorji ne dajo dovolj potrebnega in praktičnega znanja o tej temi,³⁴ drugo knjigo pa je spisal Isidorus Antophilus leta 1779³⁵ ter predstavlja značilen vrtni priročnik tistega časa.

Z vrtnoarhitekturnimi deli je bila bogata knjižnica baronov Zois. Rodbinsko knjižnico z več kot 4.000 knjigami je vse od sedemdesetih let 18. stoletja do svoje smrti pridno bogatil predvsem baron Žiga Zois (1747–1819), knjige pa so bile zapisane tudi v katalogu.³⁶ V njem najdemo najrazličnejšo naravoslovno in vrtno literaturo – priročnike o gozdarstvu, poljedelstvu, kulturnih rastlinah, gojenju gozdnih dreves, uporabi lesa pa tudi botanične knjige, enciklopedije, Linnéjeva, Jacquinova, Hacqueteva in druga naravoslovna dela, knjige o uporabi rastlin, lepotnih oz. okrasnih vrtnih rastlinah z opisi modnih eksotičnih cvetic, o načinih uporabe teh, sajenju, negi, vzgoji, shranjevanju, razmnoževanju itn.³⁷ ter knjige o vrtni umetnosti. Med njimi moramo v prvi vrsti omeniti dela znamenitega nemškega vrtnega teoretika Cristiana Caya Lorenza Hirschfelda (1742–1792), ki je bralce seznanjal z novim (zgodnjim) angleškim krajinskim slogom, priporočal oblikovanje vrto na različnih lokacijah in njihovo

²⁶ Leta 1788 je izšel prvi avkcijski katalog v Ljubljani, ki ga je natisnil Janez Friderik Eger. Nastal je ob razprodaji knjižnice knezoškofa Herbersteina (Dular: *Knjižnica knezoškofa Karla Janeza Herbersteina*, str. 260). Avkcijski katalog oziroma *Verzeichniß der Fürst bischöfl. Karl graf von Herbersteinisch verlaß. Bücher mit den Schätzungs-Preißen* lahko vidimo v Narodni univerzitetni knjižnici v Ljubljani (NUK R o 7055).

²⁷ Za kataloge knjig zasebnih knjižnic v 18. stoletju glej Dular: *Knjižnica gradu Smednik*, str. 16–19.

²⁸ SI AS 730, fasc. 77.

²⁹ V rokopisnem seznamu knjig je naštetih 995 knjig, najverjetneje pa je v času svojega bivanja v Ljubljani pridobil še okoli 500 knjig (Dular: *Knjižnica knezoškofa Karla Janeza Herbersteina*, str. 261–262, 270).

³⁰ Dular: *Knjižnica knezoškofa Karla Janeza Herbersteina*, str. 269.

³¹ Dular: *Knjižnica gradu Smednik*, str. 16–17, 28, 30–31.

³² SI AS 730, fasc. 77, Knjižni katalog grofa Gaisrucka.

³³ »*Es ist kein Geheimniß, daß ich nicht blos Küchengärtner war, sondern daß ich auch Bäume, Blumen und ausländische Gewächse im Grossen angezogen, und damit seit langen Jahren viele Herrschaften, sowohl in- als außerhalb Landes zu ihrer Zufriedenheit bedint habe.*« (Blotz: *Die Gartenkunst*, str. 3).

³⁴ Blotz: *Die Gartenkunst*, str. *2.

³⁵ Antophilus: *Wohlerfahrner Blumen-Küchen-Baum- und Kunstgärtner* (NUK 11194).

³⁶ NUK Ms, sign. 667 (Bibliothecae Liberi Sigismundi Baronis de Zois Catalogus).

³⁷ NUK Ms, sign. 667, str. 3–8, 15, 17–19, 43–45, 47–48, 51–55, 67, 132, 133, 138, 139, 147–149 (na teh straneh je mogoče najti zvezke, vezane predvsem na sistematiko rastlin, njihovo rabo in vrtnarjenje (med njimi je tudi delo v slovenščini: *Sadje-Reja*; NUK Ms, sign. 667, str. 132) ter na vrtno umetnost; Kolšek: *Razsvetljenska krajina*, str. 159, 162, 163).

urejanje glede na položaj lastnika, opisal pa je tudi najlepše in najzanimivejše vrtove v evropskih deželah tistega časa (v Zoisovi knjižnici so bile te njegove knjige: *Theorie der Gartenkunst*, Leipzig 1779–1785; *Garten – Kalender von 1783–1789*; *Kleine Garten Bibliothek*; *Taschenbuch für Gartenfreunde*, 1786). Vrtni umetnosti pa je bila namenjena tudi knjiga *Beiträge zur schönen Gartenkunst*³⁸ iz leta 1783, katere avtor je sajenje dreves primerjal s slikanjem, rastline predstavljal kot umetniško sredstvo, opozarjal na karakter dreves, drevnino razporejal posamično ali v skupine, razlikoval med gojenjem in razporejanjem v oblikovane gozdove itn. Omeniti pa je potrebno še, da je imel Zois v svoji knjižnici številne angleške knjige, tematsko vezane na vrtove oziroma vrtnarjenje in kmetijstvo.³⁹ Sem sodi tudi delo *Le Spectateur* iz leta 1754⁴⁰ – baroni Zois so imeli sicer francoski prevod angleške zbirke prispevkov *The Spectator*, ki so izhajali od leta 1711 do leta 1712. Prispevek angleškega pisca Josepha Addisona (1672–1719), ki je bil objavljen 25. junija 1712 in so ga kot del zbirke morali poznati tudi Zois, predstavlja pomembnejši, celo pionirski korak v razvoju novega angleškega krajinskega sloga ter posebne veje *okrasne kmetije* znotraj le-tega.⁴¹ Na policah Zoisove knjižnice so bila med drugim tudi različna dela Alexandra Popa⁴² (1688–1744), prav tako v francoščini, ter delo z načrti Versaillesa.⁴³ Da sta brata Zois upoštevala zbrano literaturo, je vidno že iz vrtnih inventarjev Brda,⁴⁴ saj lahko na seznamu drevnine najdemo številne vrste, ki jih publikacija priporoča,⁴⁵ primere iz vrtnoumetnostnih knjig pa sta upoštevala tudi pri izbiranju vrtnih motivov. Mogoče je ravno iz Hirschfeldove knjige *Kleine Garten Bibliothek (Aussicht bey Oliwehult)* izviral ideja, po kateri so okoli leta 1786 uredili letni hišci oziroma paviljona na obeh ribnikih ter z vegetacijo zarasli otoček na južnem ribniku,⁴⁶ lahko pa so se zgledovali po Hirschfeldovem delu *Theorie der Gartenkunst*, v katerem so bili objavljeni podobni motivi z jezerom in otočkom.⁴⁷ Gotovo pa je bila Hirschfeldova *Teorija* dober vzor pri posne-

manju znanega vodnega motiva, t. i. Rousseaujevega groba.⁴⁸ Ta motiv predstavlja centralno zasnovan otoček na jezeru, ki ima v sredini otočka spomenik, na robu pa rastejo stebričasti topoli. Tovrsten otoček so najverjetneje imeli na Brdu pri Kranju in v Dolu pri Ljubljani (le da na otočku verjetno ni bilo spomenika). Knjižnica prijatelja bratov Zois, Jožefa barona Erberga, v Dolu pri Ljubljani pa glede na knjižni katalog ni bila tako bogata z vrtnoumetnostno literaturo. K tej bi namreč lahko šteli le dve knjigi. Ena je bila verjetno pregled francoskih (baročnih) vrtove »*Giardiniero francese di. Mons: Rene de huron*«, druga pa je bila vrtni priročnik »*Hessens deutscher Gärtner in altfranzösischen band.*«,⁴⁹ ki ga je spisal Heinrich Hesse (v štirih knjigah oziroma delih) leta 1710⁵⁰ ter je bil v nemškem prostoru splošno znan.

Veliko podatkov o delih na oblikovanem vrtu je mogoče najti tudi v dokumentih, kot so *navodila*, ki jih je grajska gospoda v pisni obliki dajala upraviteljem posesti, saj je v njih določala obveznosti, dolžnosti in prostor dela grajskih uslužbencev. V Arhivu Republike Slovenije se je ohranil takšen dokument, ki je nastal najpozneje 15. avgusta leta 1808 v Dolu pri Ljubljani, napisal pa ga je Jožef baron Erberg (1771–1843) za inšpektorje dolskega gospostva ter je bil predvidoma v veljavi najmanj v obdobju, ko je deloval na Dunaju (1809–1814).⁵¹ V teh *Navodilih* je baron opredelil delo vrtnarja in njegove odgovornosti na vrtu. Tako je moral vrtnar (*Der schloß Gärtner*)⁵² urejati grajski vrt, aleje in zasaditve, kot jih je določil lastnik (tudi zunaj oblikovanega vrta), moral je biti na voljo inšpektorju, moral je poročati (tudi pisno) lastniku oziroma gospodarju, voditi je moral tudi natančne račune, pridelke z vrta pa je lahko dajal v prodajo. V *navodilih* je bilo zapisano tudi, da je vrtnar odgovoren neposredno gospodarju, to pa je kazalo na posebni položaj vrtnarja (kot je bilo sicer značilno za dvorne vrtnarje v nemških deželah). Poleg tega so bile v *Navodilih* med drugim določene cene za sadike divjega kostanja, določeno je bilo tudi, da sme vrtnar imeti pod seboj dva vajenca (*Gartenjunge*).⁵³ Za njiju je dobil 30 goldinarjev, denar pa je razporejal sam.⁵⁴ *Navodila* iz leta 1808 so določala tudi vrtnarjevo plačo – do leta 1808 je znašala 10 goldinarjev (poleg vina in teletine), v *navodilih* pa je baron določil novo

³⁸ Medicus: *Beiträge zur schönen Gartenkunst* (NUK 11236).

³⁹ NUK Ms, sign. 667, str. 147–149.

⁴⁰ NUK Ms, sign. 667, str. 33. Delo zajema odevet zvezkov in je bilo prevedeno iz angleščine. V vsakem zvezku (I–VIII) je več diskurzov, zadnji zavezek pa je *Supplement* (NUK GS o 2254).

⁴¹ Goodchild: *The ornamental farm*, str. 11.

⁴² NUK Ms, sign. 667, str. 33.

⁴³ NUK Ms, sign. 667, str. 34.

⁴⁴ SI AS 1052, fasc. 30, Vrtni inventar 1799.

⁴⁵ Kolšek: *Razsvetljenska krajina*, str. 159.

⁴⁶ Kolšek: *Razsvetljenska krajina*, str. 162–163.

⁴⁷ Hirschfeld: *Theorie der Gartenkunst*, str. I/211 (1779); str. II/39 (1780); str. V/145 (1785).

⁴⁸ Hirschfeld: *Theorie der Gartenkunst*, str. II/59 (1780).

⁴⁹ SI AS 730, fasc. 77, Katalogi knjižnice barona Erberga v Dolu.

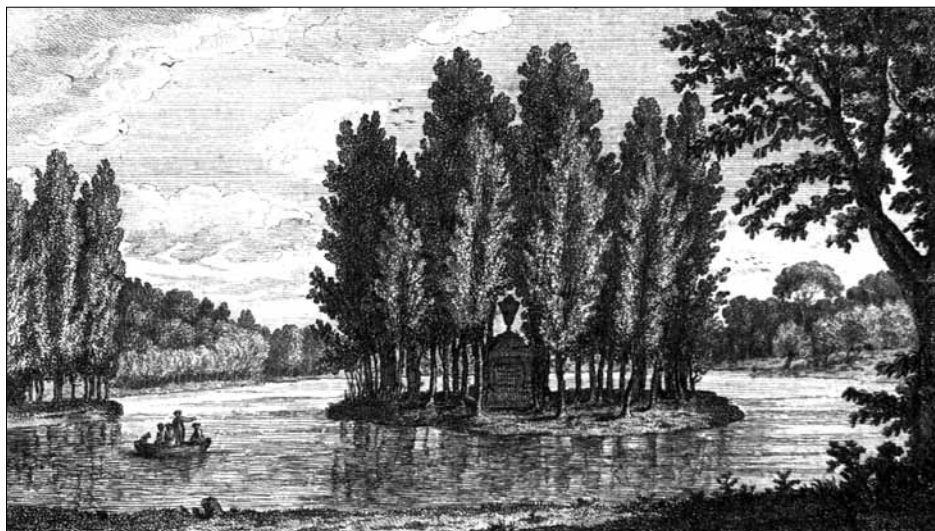
⁵⁰ Hesse: *Deutscher Gärtner*.

⁵¹ SI AS 730, fasc. 25, Navodila, fol. 244–289.

⁵² SI AS 730, fasc. 25, Navodila, fol. 257.

⁵³ SI AS 730, fasc. 25, Navodila, fol. 257.

⁵⁴ SI AS 730, fasc. 25, Navodila, fol. 257.

*Prizor popularnega vrtnega motiva otočka s topoli in spomenikom oziroma Rousseaujevega groba
(Hirschfeld: Theorie der Gartenkunst)*

plačo – 15 goldinarjev (brez vina in mesa).⁵⁵ Navodila oziroma oskrbniške inštrukcije so se ohranile tudi v arhivu gospostva Brdo pri Kranju. V teh je bilo vzdrževanje špalirja ter kuhinjskega in sadnega vrta določeno kot delo vrtnega hlapca (*Gärtner Knecht*), ki je imel določeno tudi oblačilo – nositi je namreč moral zeleno livrejo.⁵⁶

Dejavnosti v vrtu so lahko zabeležene še v raznih **dnevnikih** ali **vrtnih protokolih**.⁵⁷ Dnevnik so lahko bili povsem subjektivni, saj si je avtor lahko zapisoval le dogodke, ki so se mu zdeli vredni spomina. Na Kranjskem se je ohranil znameniti dnevnik Franca Henrika barona Raigersfelda,⁵⁸ na podlagi tega pa so lahko raziskovalci oblikovali natančnejšo sliko takratnega kulturno-umetnostnega in družbenega dogajanja v deželi.⁵⁹ Pri preučevanju takšnih subjektivnih zapisov pa je potrebna določena mera pazljivosti, saj gre za opis individualnih doživetij, ti

opisi pa so lahko deloma retrospektiva⁶⁰ – zapisi za nazaj in so lahko velikokrat nepravilni, saj je določene stvari mogoče pozabiti ali pa ohraniti v spominu drugačne.

Vrtni protokoli so se ohranili v arhivskem fondu gospostva Brda pri Kranju. Brata Zois sta verjetno začela zvezek z vrtnimi protokoli zapisovati leta 1781, vanj pa sta zabeležila na primer, da so leta 1782 kupili semena iz južne Afrike ter Nizozemske, leta 1783 so naročili rastline iz Ebenfelda, na listih za naslednje leto pa so poleg naročil rastlin iz Ebenfelda in Nizozemske navedena tudi razna vrtna dela in z nekaj besedami označeni deli v vrtu.⁶¹ Tako lahko iz zapisov v protokolih vidimo, da so leta 1784 urejali ribnike, nameravali izboljšati špalir, rondoje zasaditi z lipami in topoli, urediti bližnji potoček, popraviti lesene kočje v vrtu, uredili so vrtnarjevo stanovanje in rastlinjak, nad ledenico so zgradili tudi vrtno hišico oziroma glorieta s kupolo, čolne, s katerimi so se lahko vozili po ribnikih, so nameravali prebarvati, urejali so tudi poti v vrtu in drugo.⁶²

Nekakšen vrtni dnevnik se je ohranil tudi v arhivu dolskega gospostva. V Dolu pri Ljubljani je baron Erberg vodil razne zapise o rastlinah in delih v vrtu – te lahko razberemo iz rokopisov, naslovljenih *Lustaller Garten-Register vom Jahr 1819* (zapisi segajo tudi v naslednja leta)⁶³ ali *Annallen Des Garten zu Lustall für das Jahr 1840*⁶⁴ (slednjega je spisal domači

⁵⁵ SI AS 730, fasc. 25, Navodila, fol. 258.

⁵⁶ SI AS 1052, fasc. 30, Oskrbniške inštrukcije.

⁵⁷ Med te zapise bi lahko umestili tudi družinske kronike, ki so velikokrat polne opomb oziroma kratkih notic, ki so se znašle med imeni družinskih članov ali med pomembnejšimi dogodki njihovih življenj, vendar bi med njimi le redko našli zapise o oblikovanih vrtovih. Več bi o vrtni umetnosti lahko našli v popotnih dnevnikih, a (glede na dosedaj pregledane dokumente) se ti v naših arhivih niso ohranili.

⁵⁸ Dnevnik je del fonda gospostva Dol pri Ljubljani, ki ga hranijo v Arhivu Republike Slovenije (SI AS 730, fasc. 199; Umek: *Erbergi in dolski arhiv*, str. 428–429).

⁵⁹ Posamezne podatke so v prispevkih ali monografijah uporabili in interpretirali na primer Peter Radics, Marko Štuhec in Igor Weigl (Radics: *O šetališčih mesta Ljubljanskega*; Štuhec: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren*; Štuhec: *Ab, ljubi bog ...*); Štuhec: *Besede, ravnanja in stvari*; Štuhec: *La mort prématurée*; Weigl: *Matija Persky* itn.).

⁶⁰ Štuhec: *Ab, ljubi bog ...*, str. 207.

⁶¹ SI AS 1052, fasc. 19, Garten Protokoll.

⁶² SI AS 1052, fasc. 19, Garten Protokoll, fol. 11–13, 17, 18.

⁶³ SI AS 1073, 205r.

⁶⁴ SI AS 1073, 203 r.

naravoslovec Henrik Freyer)⁶⁵ ter še v raznih drugih zapisih.⁶⁶ Tudi v teh rokopisih je zabeleženo, da so naročili semena iz tujih krajev kot na primer iz Benetk, Dunaja, Erfurta in drugih krajev, da so imeli v dojskem vrtu nekaj izjemnih rastlinskih primerkov oziroma tujih vrst, da je bil del za vzgajanje rastlin (*Pflanzschule*) urejen kot labirint, da so v vrtu leta 1822 zasadili piramidalni topol (*Populus nigra Italica*), da so bili v tem času znani po številnih rumenih hijacintah in še mnogo drugega.⁶⁷

O dogajanju v gosposkih vrtovih sporočajo tudi zapisi iz oskrbniških dnevnikov. Včasih so upravniki vanje zapisali tudi kakšno zanimivost, ki se je dogodila v vrtu. Tako je leta 1829 upravnik Bartolotti poročal baronu Erbergu o številnih obiskovalcih v dojskem vrtu (v nedeljo, 31. marca 1829), med temi je bil tudi mokriški grof Auersperg s svojo soprogo. Obiskovalci pa niso mogli sproščeno uživati v lepotahtah vrta, saj jih je motila družba vaščanov, hišnih služabnikov in vrtnarja Franza (v poročilu je imenovan *Franzl*), ki so se neprestano vozili z ladjicami in so precej žaljivo reagirali na upravnikov ukaz, naj jih izpraznijo. Da je bila celotna situacija še hujša, pa so poskrbeli tatovi, ki so med to »vaško« zabavo (ko je bil vrt torej brez nadzora) odnesli nekaj rastlin.⁶⁸

Zapisi v vrtnih dnevnikih, analih ali protokolih se torej nanašajo na posamezne dele vrta, na dela v njem in rastline (katera semena so kupili, kam bodo posadili kako rastlino, kako uspevajo, se razmnožujejo itn.). Te so pogosto popisane v nekakšnih seznamih ter navedene večinoma z latinskimi imeni (ob tem je potrebno upoštevati, da nomenklatura v 18. in 19. stoletju še ni bila enaka današnji). Tako so na primer v analih dojskega vrta za leto 1840⁶⁹ popisali rastline v raznih sklopih (drevnina, cvetnice ipd.), rastline pa so našteje tudi v delu *Pflanzenverzeichnis der Gartens von Lustal 1817*.⁷⁰ Vnašanje tujih rastlinskih vrst na Kranjsko je postalo priljubljeno predvsem v poznem 18. in nato v 19. stoletju ter je bilo v duhu splošnega evropskega zanimanja za rastline z vseh koncev sveta,⁷¹ zato ni nenavadno, da najdemo

v arhivih številne **zapise o rastlinah** iz tistega časa. Jožef baron Erberg je imel zapisan celo seznam tujih rastlin, ki jih je želel pridobiti za svoj vrt, t. i. *Verzeichnis exotischer Bäume und Stauden* pa je verjetno napisal že na Dunaju. Na seznamu je zapisanih 212 rastlin, za to rastlinsko zbirko pa bi moral odšteti 250 goldinarjev.⁷² Zanimanje pa ni bilo namenjeno le tujim rastlinam, ampak so se kranjski intelektualci ukvarjali tudi s preučevanjem domače flore (in favne). O tem pričajo zapisi botanika Karla barona Zoisa,⁷³ ki je skrbel za botanični vrt na Brdu pri Kranju in v Ljubljani – knjige s popisi avtohtonih rastlin (predvsem z alpskimi vrstami iz Kranjske) so shranjene v Arhivu Republike Slovenije,⁷⁴ v Prirodoslovnem muzeju Slovenije pa hranijo njegov herbarij s približno 2.100 primerki.⁷⁵ Tudi **herbariji** so vir, ki govori o rastlinah in nam lahko prikaže, kakšne so te bile v preteklosti in kako so se spreminjale v času. Rastlinski herbariji so bili že od konca 16. stoletja⁷⁶ precej pogost element raznih zbirk in kabinetov raritet, ki so jih v svojih domovanjih zbirali bogatejši, razgledani ali samo radovedni posamezniki, danes pa je število ohranjenih herbarijev precej skromno.⁷⁷ Vsaj en herbarij je imel tudi Jožef baron Erberg v Dolu, saj so v arhivskih virih navedeni katalog oziroma herbarij in knjiga o pelargonijah v Dolu, mestni knjigovezec Johann Tomas pa je imel tudi odtise listov v Dolu rastočih drevih in seznam vseh rastlin (vsaj kot piše na računu iz leta 1843).⁷⁸ Verjetno je baron nameraval svoje rokopise in herbarij objaviti in tako opozoriti okolico na številne rastlinske vrste, ki jih je gojil v vrtu in jih je verjetno nameraval prodajati širši družbi (ali jih zamenjati za kakšno drugo rastlinsko vrsto).

Naslednji pomemben arhivski vir so **traktati**, ki so jih plemiči in izobraženci pisali, da bi ohranili spomin na svoje delovanje in dosežke ali da bi zapustili nasvete in navodila potomcem. Med dosežki, vrednimi spomina, je lahko bil tudi vrt, kot je

⁶⁵ Mušič: *Erbergova parkovna kompozicija*, str. 94; Strgar: *Erbergov Dol*, str. 324; Strgar: *Rastlinstvo in vrtovi v Erbergovem Dolu*, str. 97–98.

⁶⁶ Glej tudi SI AS 1073, 210R.

⁶⁷ SI AS 1073, 205R; 203R, fol. 20, 42–43, 100, 108.

⁶⁸ SI AS 730, fasc.17, Oskrbniški dnevnik 1829, fol. 587.

⁶⁹ SI AS 1073, 203 R.

⁷⁰ SI AS 1073, 206 R.

⁷¹ Z zgodovino uvajanja tujerodnih rastlin na slovensko ozemlje se je ukvarjal Marko Dobrilovič, ki je naredil tudi časovni razpored uvajanja tujih vrst. Že leta 1663 so bile tujerodne vrste prisotne v Olimju, leta 1781 na Brdu pri Kranju ter leta 1797 v Dolu pri Ljubljani itn. (Dobrilovič: *Začetki uvajanja tujerodnih rastlinskih vrst*, str. 3).

⁷² SI AS 730, fasc. 73, Verzeichnis ...

⁷³ Razne botanične (oziroma naravoslovne) zapise so poleg Karla barona Zoisa ustvarjali tudi Franc Anton pl. Brekerfeld, Franc Hladnik in Henrik Freyer (AS 730, fasc. 125; Botanika; Babbnig: *Eine biographische Skizze*, str. 217; Strgar: *Erbergov Dol*, str. 324)

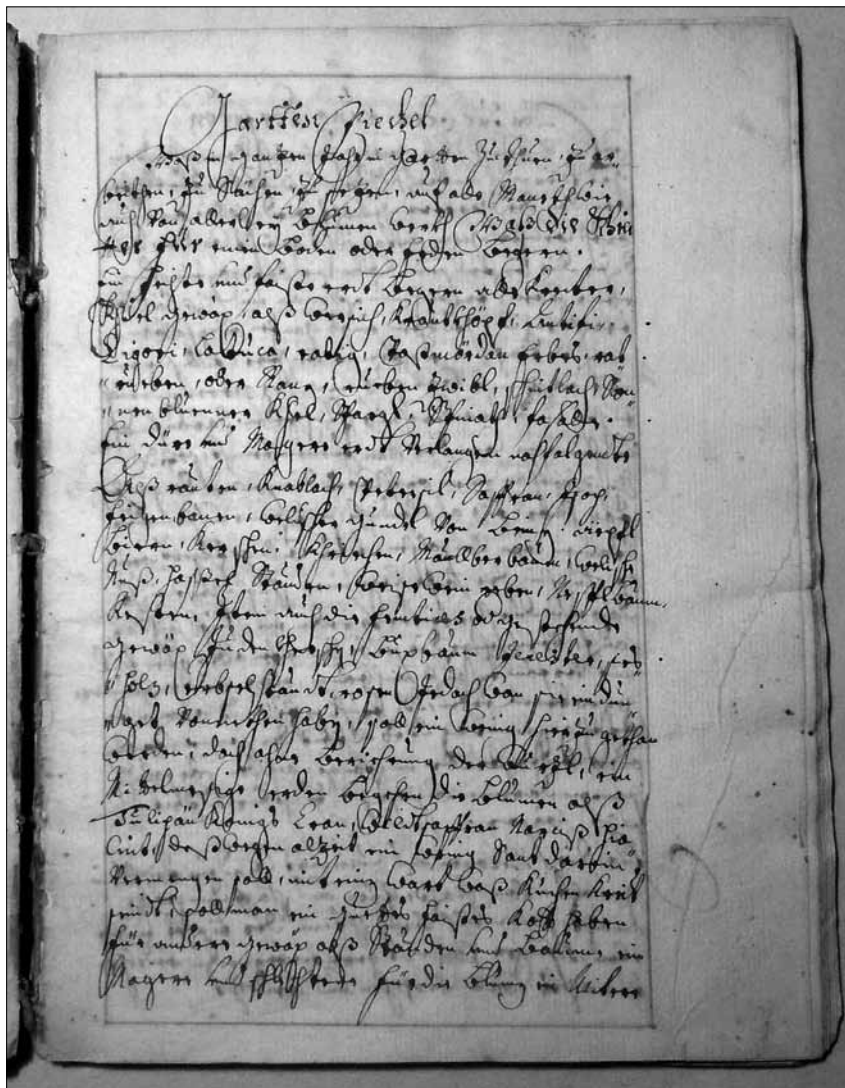
⁷⁴ SI AS 1052, fasc. 19; fasc. 20.

⁷⁵ Dobrilovič in Kravanja: *Rastlinsko gradivo*, str. 279, 284–285; Praprotnik: *Botanični vrt Karla Zoisa*, str. 168.

⁷⁶ Najstarejši znan herbarij v Sloveniji, herbarij Janeza Krstnika Flysserja, naj bi nastal leta 1696.

⁷⁷ Pajagič Bregar: *Tulipan*, str. 172, 176.

⁷⁸ » ... *Alle Abdrücke der im Garten befindlichen Baumblätter und ex., samt dessen Nahmenregistern in Folio in grünem Herrebutter Papier broschier und beschnitten*. 20xr ... *Laibach den 19ten July 1843 / Johann Thomas bürgl. Buchbinde.*« (SI AS 730, fasc. 23, Računi obrtnikov 1828, fol. 6326).

Codellijeva Vrtnarska knjiga z napotki za vrtnarjenje iz leta 1710
(SI AS 791, t. e. 3)

med Kranjci dokazal Jožef baron Erberg, ki je leta 1822 napisal *Ein Beitrag zur Geschichte des Lustaller Gartens*.⁷⁹ V svojem prispevku je opisal zgodovino, zasnovo vrta in izpostavil nekatere rastline v njem. Glede na samo strukturo in način pisanja (na nekaj listih rokopisa je ponovil začetno besedilo) je zelo verjetno, da je želel baron prispevek objaviti. Podobno lahko sklepamo za knjigo *Pelargonja in Horto Lustalensi*, ki jo je gotovo napisal baron ter jo želel objaviti, saj je (verjetno že kot tiskana izdaja) zapisana na računu, datiranem dne 31. avgusta 1822 v Ljubljani,⁸⁰ a se žal ni ohranila. Med traktate, ki so bili vsebinsko vezani na vrt, lahko umestimo tudi

vrtnarsko knjigo, ki je shranjena v arhivskem fondu gospostva Turn pri Ljubljani oziroma Kodeljvo.⁸¹ Baron Erberg je v svojem prispevku o dolskem vrtu pisal o oblikovanem vrtu, njegovi zgodovini in sestavnih delih, baron Codelli pa je napisal nekakšen vrtnarski priročnik. Glede na zapise v Codellijevem zvezku so ga zanimala predvsem vrtnarska dela, in sicer priprava zemlje, gnojenje, zalivanje, našteje so bile rastline, ki so potrebovale več sonca ali pa senco, dela v vrtu so bila razdeljena glede na mesece, zapisana so bila navodila za gojenje nekaterih rastlin, za delo s sadnim drevjem, pa tudi navodila za presajanje in obrezovanje drevja, nekaj strani je bilo posvečenih tudi vrtnim opravilom glede na nebesna znamenja in planete itn. Tolikšna razlika v vsebini obeh roko-

⁷⁹ SI AS 730, fasc. 5, *Ein Beitrag zur Geschichte des Lustaller Gartens*.

⁸⁰ SI AS 730, fasc. 23, *Računi obrtnikov 1821*, fol. 5989.

⁸¹ SI AS 791, t. e. 3: *Vrtnarska knjiga*.

pisov je razumljiva, saj sta bila pisca drugačna in sta pozornost posvečala različnim stvarim, predvsem pa je bil čas, v katerem sta bila napisana, zelo različen. Erbergov traktat je namreč nastal v zgodnjem 19. stoletju, v času razsvetljenstva ter številnih družbenih, gospodarskih in tehnoloških novosti, Codellijev pa je nastal več kot sto let pred Erbergovim. Glede na zapis v vrtnarski knjigi je zapis nastal 5. februarja 1710,⁸² v času, ko so bili tovrstni vrtni priročniki zelo pogosti ter so še vedno upoštevali stara astrološka védenja za vsakdanja opravila.

Obsežno arhivsko gradivo predstavlja **korespondenca**, ki je po vsebini lahko nadvse zanimiva, a nam le redko ponudi podatke, ki jih iščemo. Veliko zanimivih podatkov je bilo mogoče najti v korespondenci Jožefa barona Erberga, ki si je dopisoval s svojimi upravitelji posesti, vrtnarji, prijatelji in somišljeniki ter družinskimi člani.

Baronova pisma pričajo o njegovi veliki zavzetosti za dolski vrt. Tak primer je pismo, ki ga je (verjetno v letu 1812) poslal upravniku Jožetu Lusnerju.⁸³ Vsebina pisma se je navezovala na prenos agave iz dolskega vrta v vrt kneza Esterházyja v Železno (Eisenstadt), kot sta se baron in knez dogovorila – najverjetneje na Dunaju. Leta 1812 so v Dolu pričakovali cvetenje agave. To je bil velik dogodek, saj je cvetenje te rastline zelo redko. Knez Esterházy je to najverjetneje zvedel, in ker je bil tudi sam velik ljubitelj vrtno umetnosti, se je dogovoril, da mu jo pripeljejo v Železno, v zameno pa je dolski vrtnar pridobil štirideset različnih rastlin, ki jih je odpeljal

na Kranjsko. Baron Erberg je tako tistega leta upravniku pisno posredoval zelo natančna navodila o ravnanju z rastlino, o njenem prevozu in skrbi vrtnarja, ki je moral celotno pot tudi opraviti. Zanimiv detalj v pismu je baronov izris transportnega vozila za agavo,⁸⁴ ki kaže, da je moral poznati vrtno literaturo, saj bi lahko podobno prevozno napravo našli tudi v mlajšem delu M. D. Dézeallierja d'Argenvilla (*Dictionnaire du Jardinage*, 1777).

Kot je določil baron Erberg že v omenjenih navodilih za upravitelja, je moral vrtnar odgovarjati neposredno njemu, to pa je pomenilo tudi, da so vrtnarji pisno poročali o stanju v vrtu. Vrtnar Jožef Wohinz (oziroma Bohinc) je baronu velikokrat pisal in poročal, kako uspevajo rastline, kaj so zasadili, kaj je uredil itn. Tako je leta 1812 pisal o svojem delu, o tem, kako je pridno vzdrževal vrt vse od prevzema mesta vrtnarja v Dolu leta 1810, kako je skrbel za nasade divjega kostanja, akacij in topolov, kako je zasnoval drevesnico in angleški park, kako uspevajo agava in drugo.⁸⁵ Vrtnar Wohinz pa je bil tudi tisti vrtnar, ki je spremljal prevoz dolske agave v Železno, o tem pa je poročal v nekem drugem pismu, v katerem je potožil, da si je na tej poti uničil oblačila.⁸⁶ Leta 1813 se je Wohinz pritožil nad majhnimi obedi (juha z majhnim koščkom mesa in kislim zeljem za kosilo ter močnikom in kislom repo za večerjo) in zelo majhno razliko med hrano, ki je bila dodeljena njemu, zvestemu in pridnemu vrtnarju, ter neki dekli, pri čemer ni pozabil poudariti, da te razmere veljajo za prvi vrt v Iliriji (*»in den ersten Garten in Illirien«*)

Detajl iz Erbergovega pisma inšpektorju Lusnerju 30. septembra 1812
(SI AS 730, fasc. 39, fol. 232)

⁸² SI AS 791, t. e. 3: Vrtnarska knjiga, fol. 36.

⁸³ SI AS 730, fasc. 39, Lusner, fol. 231–234.

⁸⁴ SI AS 730, fasc. 39, Lusner, fol. 232.

⁸⁵ SI AS 730, fasc. 55, Wohinz, fol. 806–808.

⁸⁶ SI AS 730, fasc. 55, Wohinz, fol. 810.

oziroma za vrt, ki so ga celo francoski vojaki primerjali s pariškimi vrtovi.⁸⁷

Baron Erberg si je dopisoval tudi z drugimi vrtnarji, kot je bil na primer vrtnar Ried,⁸⁸ tudi kakega tujega vrtnarja je baron povpraševal po različnih rastlinskih vrstah ipd.⁸⁹ Teme njegovih pisem so lahko bile čisto naravoslovne (na primer korespondenca s Henrikom Freyerjem⁹⁰), večinoma pa je s prijatelji oziroma drugimi ljubitelji vrtno umetnosti in botanike izmenjeval mnenja in vtise. Tako je bilo dopisovanje s Karlom baronom Zoisom precej botanično obarvano,⁹¹ medtem ko je v pismih z njegovim bratom Žigom vsebina vezana tudi na gospodarske in družbene okoliščine. Žiga baron Zois si je od barona Erberga sposodil rastočo hortenzijo, ki ga je v letu 1808 presenečala s svojim cvetom – tako vsaj poroča v svojem pismu z 10. oktobra 1808, v katerem se je navduševal nad risbo Laxenburga v jeseni in nad prizorom tristotih hortenzij na enem mestu. Zdi se, da je bila sposojena hortenzija Zoisu tako zelo všeč, da je kar ni mogel vrniti. Hortenzijo si je verjetno sposodil leta 1807 ali v začetku leta 1808 – dolski vrtnar, ki je julija leta 1808 k Zoisu nesel nove rastline, hortenzije tedaj še ni dobil nazaj. Tako je Zois še v oktobru užival v dolgem cvetenju rastline, novembra tistega leta pa se je hortenzija počasi le vrnila v Dol.⁹² Zoisovo navdušenje nad to rastlino pa je očitno spodbudilo Erberga, da mu je poslal (verjetno konec leta 1809) šest hortenzij.⁹³ Med ljubitelji vrtov je bil tudi Nikolaj Tolentin grof Auersperg. 26. maja 1793 je pisal baronu Erbergu in izrazil željo, da bi se baron razgledal po drevnini na Dunaju, saj se tam lahko kupi veliko lepih sadik – s to prošnjo je grof barona nagovoril kot vrtnar (« ... *ich rede hier nur als Gärtner* ... »).⁹⁴ Med baronovo korespondenco bi našli tudi nekaj pisem grofov Blagaj. Tako sta si v letih 1821, 1824 in 1832 z Rihardom Ursinijem grofom Blagajem dopisovala o rastlinah in sadikah, ki jih je Erberg poslal Blagaju,⁹⁵ v letih 1823 in 1826 pa z grofico Blagaj, ki je dala njihovega vrtnarja v uk v dolski vrt.⁹⁶ O izobraževanju vrtnarjev v Dolu pa se je zanimal tudi Jožef Ursini grof Blagaj z gospostva Boštanj pri Žalni.⁹⁷

Med pismi Erbegovih družinskih članov naj postavim pismo hčere Betty, ki je v pismu bratu 1. februarja 1829 zapisala, da se oče ne počuti dobro in bi moral počivati v sobi, a je verjetno že odhitel s svojim zvezkom v rastlinjak.⁹⁸ To in številna druga pisma pričajo o baronovem velikem zanimanju za vrt in družbenem pomenu, ki ga je imel dolski vrt (tako celota kot posamezni deli).

Kot zadnjo skupino spisovnega arhivskega gradiva naj omenim še **mestne, državne in deželne dokumente**, ki se nanašajo predvsem na javne oblikovane zelene površine. Med tovrstnimi dokumenti so dekreti, nalogi, poročila ali celo pritožbe. Tako je v Zgodovinskem arhivu Ljubljana še ohranjena pritožba vrtnarja Franza Michaela Rieda, ki je leta 1812 urejal guvernerski vrt ob škofijski palači v Ljubljani in v kateri je 17. septembra leta 1813 zapisal, da za svoj trud in delo ni dobil primerne plačila. Iz ohranjenih dokumentov sicer ni jasno, ali so Riedu denar povrnili, a glede na nadaljnje sodelovanje z mestnimi oblastmi pri vzdrževanju šolskega drevoreda si lahko mislimo, da so bile finančne nevšečnosti vsaj deloma urejene.⁹⁹

Za raziskovanje oblikovanja zelenih površin je zelo pomembno slikovno gradivo, ki je shranjeno tudi v arhivih. Pri preučevanju slikovnega gradiva je potrebna pazljivost, saj si je vsak izrisovalec načrtov, risb, grafik in drugega slikovnega gradiva lahko privoščil malce nenatančnosti, nezanimanja ali umetniške svobode. Najpomembnejši so **načrti vrtnih zasnov**, ki lahko prikazujejo načrtovano zasnovo z raznimi detajli in opredelitvijo programa, vendar mora biti raziskovalec še posebno pazljiv pri tovrstnih načrtih, saj včasih prikazujejo le načrtovano in ne realizirano stanje. Zato je dobro primerjati različne vire, da preverimo, ali je bila vrtna zasnova tudi uresničena. Primer ohranjenega načrta v Arhivu Republike Slovenije je načrt za škofijski oziroma guvernerski vrt ob škofijski palači v Ljubljani, ki je bil urejen na mestu današnjega Pogačarjevega trga.¹⁰⁰ Glede na zemljevide Ljubljane iz prve polovice 19. stoletja ter glede na druge arhivske vire je mogoče določiti, da so načrtovani vrt naredili ter da je imel funkcijo javnega vrta, žal pa se v načrtovani podobi ni dolgo obdržal (kaj hitro je vzdrževanje postalo prevelik strošek za mesto in so vrtno zasnovo reducirali na zeleno zaplato na trgu, ki se je pozneje umaknila tržnim lopam).

⁸⁷ SI AS 730, fasc. 55, Wohinz, fol. 811.

⁸⁸ SI AS 730, fasc. 53, Ried, fol. 1143.

⁸⁹ SI AS 730, fasc. 53, Schücht, fol. 315–319.

⁹⁰ SI AS 730, fasc. 43, Freyer.

⁹¹ SI AS 730, fasc. 75, Zois–Erberg, fol. 1039.

⁹² SI AS 730, fasc. 39, Dr. Rus, fol. 68.

⁹³ SI AS 730, fasc. 75, Zois–Erberg, fol. 1061.

⁹⁴ SI AS 730, fasc. 41, Auersperg grof Nikolaj.

⁹⁵ SI AS 730, fasc. 41, Blagaj grof Rihard, fol. 988, 991, 995.

⁹⁶ SI AS 730, fasc. 41, Blagaj grofica, fol. 1002, 1004.

⁹⁷ SI AS 730, fasc. 41, Blagaj, Jožef grof Ursini, fol. 956, 958.

⁹⁸ SI AS 730, fasc. 63, Erberg Jožef Ferdinand–Erberg Betty, pismo iz 1. februarja 1829.

⁹⁹ Unetič in Kemperl: *Vrt ob škofijski palači*, str. 180–183.

¹⁰⁰ Natančnejša raziskava je podana v članku Unetič in Kemperl: *Vrt ob škofijski palači*, kjer je objavljen tudi načrt.

Pri raziskovanju razvoja oblikovanja zelenih površin si lahko pomagamo z različnimi kartami, načrti ali vedutami, na primer s situacijskimi načrti, načrti mest ali kartami oziroma zemljevidi, ki so bili izrisani s kakim namenom. Tak primer je karta zemljiške rabe s konca 18. stoletja,¹⁰¹ ki so jo naredili za posest gospostva Brdo pri Kranju ter prikazuje delitev kmetijskih in gozdnih površin, ribnikov ter pravilno zasnovanega vrta ob dvorcu.¹⁰² Zanimiv je tudi načrt dolskega vrta z okolico iz leta 1816,¹⁰³ ki prikazuje precej natančno tlorisno delitev vrtnih zasnov in ima ob strani dodane še poglede na različne vrtno motive (pogled na двореc z vzhodne strani, pogled na двореc z vrtno strani, pogled na majerijo, pogled na ribnike, pogled na aleje v vrtu in pogled na vas ob vrtu). Dolski vrt je prikazan tudi na načrtu oziroma perspektivi iz leta 1822, ki jo danes hranijo na Dunaju.¹⁰⁴ Načrt in še dva pogleda na novi motiv dolskega vrta (na empirijski spomenik) so nastali sočasno ter so dopolnjevali že omenjeni baronov traktat *Ein Beitrag ...*, kot piše tudi baron v svojem rokopisu.¹⁰⁵ Glede na načrt dolskega vrta iz leta 1816 prikazuje veduta iz leta 1822 še nekoliko bolj razširjen vrt in obogaten program – predvsem v delu, ki ga je zaznamoval nov vrtni slog.¹⁰⁶ Tlorisni izrisi vrtov so vidni tudi iz t. i. Žerovčevih kart, ki prikazujejo ožje območje reke Save.¹⁰⁷ Te so nastale okoli leta 1807, torej skoraj dvajset let pred franciscejskim katastrom, to pa nam pove, koliko (če sploh) se je kaka vrtna zasnova spreminjala na začetku 19. stoletja – primer, kjer so bile razlike precej opazne, je oblikovani vrt ob mokriškem gradu. Na Žerovčevem načrtu lahko vidimo formalno vrtno zasnovo z rokokojskimi prvini in že vidnimi znanilci novega angleškega krajinskega sloga,¹⁰⁸ na franciscejskem katastru iz leta 1824 pa je že prikazana nova zasnova z gosto zasaditvijo in vijugavimi linijami poti.¹⁰⁹ To kaže na večje spremembe v oblikovanju mokriškega vrta na začetku 19. stoletja.

Za preučevanje vrtno umetnosti 18. in 19. stoletja na Kranjskem so zelo pomembni **katastri**, ki so pokrivali območje političnih enot oziroma dežel. Ohranil se je vojaški zemljevid iz 18. stoletja¹¹⁰ (1784–

1787) ali tako imenovana jožefinska vojaška merjenja v merilu 1 : 28. 800, ki je že sestavljen iz zemljevidov, a merilo ne dopušča natančnejše analize objektov ali oblikovanih zelenih površin ob njih, razberemo pa lahko, kje in kako velike so bile, včasih lahko vidimo celo bežno nakazano shemo vrta ob dvorcu (zemljevidom so dodani tudi besedni opisi sekcij).¹¹¹ Katastra iz 19. stoletja¹¹² – predvsem franciscejski (1818–1828) in reambulančni kataster (večinoma nastal v šestdesetih letih 19. stoletja) – pa dajeta zaradi nekoliko manjšega merila načrtov (1 : 2880) več podatkov o oblikovanih zelenih površinah.¹¹³

Risbe in skice v spisovnem gradivu so lahko del določenih rokopisov, knjig, osnutkov ali pa so ločene in razporejene po posameznih listih. Znan primer risbe vrta, ki se je ohranila v knjigi kot del vpisnega lista v *Knjigi Dizmove bratovščine* oziroma v *Dizmovi kroniki*,¹¹⁴ je upodobitev dvorca Leopoldsrue oziroma Cekinovega gradu. Na vpisnem listu Leopolda Karla grofa Lamberga je namreč vidna zasnova baročnega vrta, ki ga je mogoče – tudi na podlagi Raigersfeldove pisne zapuščine – datirati v čas od leta 1752 do leta 1755.¹¹⁵

Risbe in skice vrta so lahko tudi pripomoček oblikovalca vrta, da si lažje določi celotno zasnovo ali pa prepriča lastnika vrta, da je njegova ideja tista, ki jo bo naročnik izbral. Med tovrstne skice bi mogoče lahko umestili risbo vrta v Poljanah, ki je bil last Franca Henrika pl. Raigersfelda (oziroma od 8. avgusta 1747 barona Raigersfelda). Avtor risbe sicer ni znan, a je zelo verjetno, da je delo izkuš-

katastra. Najstarejši kataster je terezijanski kataster (1747–1756), ki pa je tako kot jožefinski kataster (1785–1789), brez tlorisov oziroma talnih narisov (iz obeh katastrov sicer lahko razberemo, kakšno je bilo lastništvo nad gospodarsko zanimivimi kmetijskimi površinami oziroma njihov donos; Golec: *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja (del 1)*, str. 284).

¹¹¹ Golec: *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja (del 2)*, str. 352–353; Rajšp in Serše: *Slovenija na vojaškem zemljevidu*.

¹¹² Prvi kataster s katastrskim načrtom ali mapo je nastal v času od leta 1811 do leta 1813, torej pod francosko upravo. Tako imenovani francoski kataster pokriva le del slovenskega ozemlja, in sicer desni breg Soče.

¹¹³ Katastri iz 19. stoletja so pomembni zaradi grafičnih prikazov oziroma načrtov, ki so v glavnem izdelani v merilu, njihovo uporabnost pa dokazuje že množica zgodovinskih raziskav, ki kataster uporabljajo kot pomemben vir. Vsekakor je dobro preučevati grafični in besedilni del katastra, saj lahko omemba na primer steklenjaka ob gradu (ob katerem je omenjen zelenjavni vrt), pove, da je graščak verjetno imel tudi oblikovane zelene površine (Golec: *Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja (del 2)*, str. 361–362, 365–366, 377, 388; Umek: *Arhivsko gradivo*, str. 43, 44).

¹¹⁴ Knjigo hranijo v Arhivu Republike Slovenije (SI AS 1073, I–IR, a. e. 60).

¹¹⁵ Stopar: *Joseph Leopold Wiser pl. Berg*, str. 42; Weigl: *Matija Persky*, str. 77–78; Unetič: *Oblikovane zelene površine*, str. 148, 149.

¹⁰¹ SI AS 1052, fasc. 30.

¹⁰² Načrt je objavljen v Kolšek: *Razsvetljenska krajina*.

¹⁰³ SI AS 1073, 207R.

¹⁰⁴ Dunaj, Kartensammlung, FKB Vues Krain Lustthal 01.

¹⁰⁵ »Dieser kurzen Geschichte des Lustaller Gartens sind die Pläne der vorienbtigen, und izigen Austheilung beigelegt.« (SI AS 730, fasc. 5, Ein Beitrag ..., fol. 942).

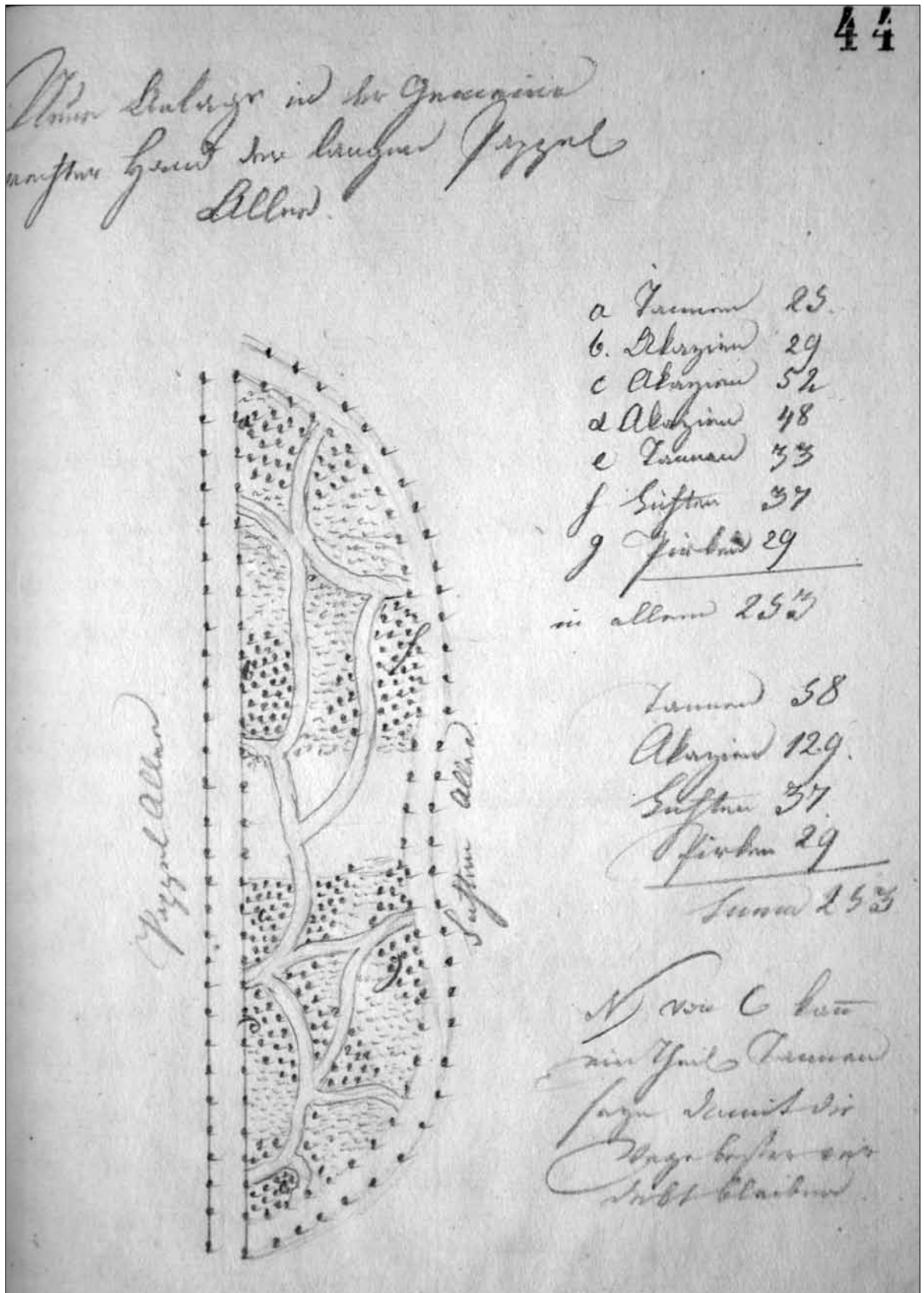
¹⁰⁶ Perspektiva je bila objavljena v Pergovnik in Zupan: *Park ob dvorcu Dol*, str. 59.

¹⁰⁷ SI AS 1068, 2/87–240.

¹⁰⁸ SI AS 1068, 2/163.

¹⁰⁹ SI AS 176/N/N71g/A06.

¹¹⁰ Za območje Kranjske sta v 18. stoletju že obstajala dva

Risba barona Erberga, vrtna zasnova za gosteje zasajen del vrta ob alejah, okoli 1817
(SI AS 1073, 206R, fol. 44)

ne roke – torej (vrtnega) arhitekta. Risba prikazuje parterno razčlenjeno vrtno površino, katere ploskve so razdeljene s pravilno razporejenimi vrstami, kjer bi verjetno uspevala zelenjava, saj vzorci v parterju niso ornamentalni (kot bi pričakovali v vrtu z okrasno funkcijo).¹¹⁶ Vprašanje, ali je Raigersfeld naredil vrt po tej skici, ostaja odprto, a je realizacija zelo malo verjetna, saj je vrt oziroma pristavo v Poljanah leta 1753 prodal. Mnogo skic oziroma risb pa lahko najdemo v fondu gospostva Dol, in sicer v zapuščini Jožefa barona Erberga, ki je bil sam amaterski slikar in je skiciral takratno stanje dolskega vrta, posamezne motive v njem, naredil pa je tudi nekaj vrtnih zasnov (tlorisov) za ureditev posameznih delov vrta. Tako je v času od leta 1812 do leta 1816 narisal risbo dolskega vrta ob dvorcu v perspektivi,¹¹⁷ ki prikazuje razčlenitev formalnega dela vrta ob dvorcu in za njim. V fondu gospostva Dol bi našli še druge njegove skice, ki prikazujejo na primer razporeditev drevnine in posodovk¹¹⁸ v vrtu¹¹⁹ ali pa ureditev vrtnega motiva z empirskim spomenikom.¹²⁰ V okviru Erbergove zapuščine se je ohranil tudi načrt empirskega spomenika,¹²¹ ki ga je dal baron izdelati v počastitev obiska cesarja Franca I. in njegove žene (Dol sta obiskala 16. maja 1821 ob kongresu svete alianse), načrt pa je izrisal neki tuj kamnosek ali kipar, saj je kvaliteta izrisa veliko boljša, kot tista, ki jo lahko vidimo na Erbergovih risbah. Erbergove risbe sicer kažejo na veliko zanimanje barona za oblikovanje vrta. V zvezku *Pflanzenverzeichnis der Gartens von Lustal 1817*¹²² je baron zapustil veliko skic, iz katerih lahko vidimo, da je želel v različne dele vrta vnesti novi angleški krajinski slog (in tujerodne rastline). Narisane zasnove imajo pravilen okvir (vpete so torej v formalno zasnovo), znotraj tega pa se vijejo poti – tečejo po robu ali pa sekajo celotno površino, vedno nekoliko vijugavo ali celo v značilni liniji S,¹²³ spet druge pa prikazujejo gost preplet vijugastih poti, ki omogočajo pregled nad

množico nižjega rastja (grmovnic in cvetic) na zasnovani površini.¹²⁴

Ob vzporedni primerjavi vseh omenjenih načrtov, kart ali risb lahko natančneje določimo stopnje v razvoju vrtno zasnove. Tako lahko opazujemo, kako se je na primer oblikovani vrt ob dvorcu v Dolu pri Ljubljani večal in bogatil vse od začetka 19. stoletja (razvoj se je sicer glede na spisovno gradivo začel že sredi 18. stoletja) ter kako se je ta velikopotezno zasnovani vrt v drugi polovici 19. stoletja (oziroma že kmalu po smrti Jožefa barona Erberga) manjšal.

Kot je bilo mogoče razbrati že v vrsticah tega prispevka, se je v arhivskih virih ohranilo mnogo podatkov o dolskem vrtu v času Jožefa barona Erberga. Iz ohranjenih virov je mogoče videti, da se je vrt postopno spreminjal in razvijal, da je pridobil pomembno funkcijo – izobraževanje vrtnarjev (ti so prihajali tudi iz drugih nemških dežel) – imel številne zanimivosti, ki so privabljale obiskovalce (pa čeprav jih je kdaj jezil kak razposajen vrtnar), in tako postal pomemben družbeni prostor za ljudi različnih slojev.¹²⁵ Baron Erberg je zbral okoli sebe posameznike, ki so jih zanimali naravoslovje, botanika in vrtna umetnost. Zbiral je različne rastline, jih posojal in prodajal, sprejemal tuje vrtnarje, si dopisoval z vrtnarji, botaniki in drugimi ljubitelji vrtov ter celo sam ustvarjal svoj vrt. V razsvetljenstvu in v času prevzemanja novega angleškega krajinskega sloga to sicer ni bilo nenavadno, saj bi v nemškem prostoru našli še druge posameznike, ki so sami oblikovali svoje in celo tuje vrtove ter so o vrtni umetnosti tudi sami pisali (na primer Hermann knez Pückler-Muskau, 1785–1871).¹²⁶ Baron Erberg pa v svojem ustvarjanju vrtov na Kranjskem ni bil edini, lahko bi sicer domnevali, da je bilo takšnih posameznikov še veliko, a zagotovo lahko ob bok Erbergu postavimo še barona Zoisa in grofa Auersperga iz Mokric. Nikolaj Tolentin grof Auersperg naj bi namreč oblikoval mokriški vrt (konec 18. in v začetku 19. stoletja) ob svojih sprehodih po grajski okolici s knjigo, papirji in svinčnikom v roki. Oblikoval je poglede, načrtoval prijetne »slike« in poudarjal privlačne elemente v naravni sceneriji – torej je uporabil slikoviti pristop pri urejanju svojega vrta, podobno kot je počel knez Pückler-Muskau na Nemškem.¹²⁷ Žal se arhiv iz časa turjaškega grofa ni ohranil in tako nimamo oprije-

¹¹⁶ SI AS 730, fasc. 200, Risbe Raigersfeldovega vrta, fol. 244–246.

¹¹⁷ SI AS 730, fasc. 5, fol. 907. Risba je bila objavljena v Moder in Žvab: *Dol pri Ljubljani*, str. 54 in predvidoma po mnenju avtorjev datirana v leto 1816 (na sami skici ni datacije). Utemeljitev datacije (1812–1816) je opredeljena v doktorski disertaciji avtorice Ines Unetič, ki bo kmalu tudi dostopna javnosti.

¹¹⁸ Pod pojem posodovke uvrščam male in velike rastline (torej od cvetnic do drevesc), ki so rastle v oranžerijah ter v posodah, loncih oziroma koritih, v katerih so bile v toplih mesecih prenešene v vrt.

¹¹⁹ SI AS 730, fasc. 5, fol. 925, 927.

¹²⁰ SI AS 730, fasc. 5, fol. 911.

¹²¹ SI AS 730, fasc. 5, fol. 913.

¹²² SI AS 1073, 206R.

¹²³ SI AS 1073, 206R, fol. 32.

¹²⁴ SI AS 1073, 206R, fol. 38, 44.

¹²⁵ To tematiko upodobi tudi Janez Trdina v svoji povesti Dve ljubici, v kateri zapiše, da se je v dolskem vrtu " ... šetalo vse polno gospode, ki so hodili tja iz mesta na veselice in južine." (Trdina: *Zbrano delo*, str. 303).

¹²⁶ Rippl: *Grundzüge der Pücklerschen Gestaltungsart*, str. 169–189.

¹²⁷ Gagern: *Mokric*, str. 148–149.

mljivih arhivskih virov, ki bi nam povedali kaj več o nastajanju oblikovanega vrta na Mokricah.

Kljub pogosto pomanjkljivim arhivskim virom lahko že na podlagi vseh predstavljenih podatkov (navedla bi sicer lahko še številne druge) vidimo, da je oblikovanje zelenih površin, ki so bile namenjene predvsem okrasu, povezovalo veliko različnih osebnosti. Te so se zanimale za rastlinsko bogastvo, sodobne smernice oblikovanja, urejale so vrtove, parke ali sprehajališča oziroma se v 18. in 19. stoletju tako ali drugače posvečale vrtni umetnosti na Kranjskem.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (SI AS)

- SI AS 1073, Zbirka rokopisov: 203R: Annalen Des Garten zu Lustall für das Jahr 1840; 205R: Lustaller Garten - Register vom Jahr 1819; SI AS 206R: Pflanzenverzeichnis des Gartens von Lustal 1817; SI AS 207R: Lustall mit seinen Umgebungen in September 1816; SI AS 210R; I-1R, A.E. 60, Dizмова kronika.
- SI AS 176, Franciscejski kataster: 176/N/N71/g/A06.
- SI AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 5, mapa 66; šk. 19, mapi 41, 51; šk. 27, mape 17, 22, 23.
- SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 5 (Dominicalia), mapa: Ein Beitrag zur Geschichte des Lustaller Gartens; fasc.17 (Dominicalia), mapa: Oskrbniški dnevnik 1829; fasc. 20 (Dominicalia), mapa: Tedenski obračuni vrtnarja; fasc. 23 (Dominicalia), mapi: Računi obrtnikov 1821; Računi obrtnikov 1828; fasc. 25 (Dominicalia), mape: Janežič; Navodila; Pogoji; fasc. 39 (Korespondenca), mapi: Poročila dr. Rusa; Poročila dr. Jožeta Lusnerja; fasc. 41 (Korespondenca), mape: Auersperg grof Nikolaj; Blagaj grof Rihard; Blagaj grofica; Blagaj, Jožef grof Ursini; fasc. 43 (Korespondenca), mapa: Freyer Henrik; fasc. 53 (Korespondenca), mapi: Ried Fr.; Schücht Jožef; fasc. 55 (Korespondenca), mapa: Wohinz Jožef; fasc. 63 (Korespondenca), mapa: Erberg Jožef Ferdinand–Erberg Betty; fasc. 73 (Posebno udejstvovanje), mapa: Verzeichniß exotischer bäume und Stauden; fasc. 75 (Posebno udejstvovanje), mapa: Zois–Erberg; fasc. 77 (Posebno udejstvovanje), mapi: Katalogi knjižnice barona Erberga v Dolu; Knjižni katalog grofa Gaisrucka; fasc. 125 (Breckerfeld VI), mapa: Botanika; fasc. 199; fasc. 200, mapa: Risbe Raigersfeldovega vrta na Poljanah, s.d.

- SI AS 791, Gospostvo Kodeljevo (Turn ob Ljubljani), t. e. 6., mape: Vrtnarska knjiga; Računi; Upraviteljski računi.
- SI AS 1052, Gospostvo Brdo pri Kranju (Egg), fasc. 19, mapa: Garten Protokoll; fasc. 20, fasc. 30, mape: Inventarium 20.1.1835; Inventarium 21.8.1834; Inventarium 30.9.1835; Inventarium der bestehenden Bäum und Stauden ...; Oskrbniške inštrukcije; Vrtni inventar 1799.
- SI AS 1086, Zbirka načrtov: 6/96 (Načrt Uršulinskega samostana); 2/87–240 (Žerovčevi načrti porečja Save); 2/163 (Žerovčev načrt, Mokrice).

Arhiv Uršulinskega samostana Ljubljana (SI AULj)

- SI AULj, fasc. 1, I/27 (kupo-prodajne pogodbe).

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana (NUK)

- NUK Ms, Sign. 667, Bibliothecae Liberi Sigismundi Baronis de Zois Catalogus
- NUK GS 0 2254 – Le spectateur ou le Socrate moderne, où l'on voit un portrait naïf des moeurs de ce siècle / traduit de l' anglois. chez Robustel ..., Pariz 1754.
- NUK R 0 7055, Verzeichniss der Fürst bischöfl. Karl graf von Herbersteinisch verlass. Bücher mit den Schätzungs-Preissen
- NUK 11100 – Hirschfeld: *Theorie der Gartenkunst*
- NUK 11194 – Anthophilus: *Wohlerfahrner Blumen-Küchen-Baum- und Kunstgärtner*
- NUK 11236 – Medicus: *Beiträge zur schönen Gartenkunst*

Zbirka kart Avstrijske narodne knjižnice na Dunaju (Dunaj, Kartensammlung)

- Dunaj, Kartensammlung, FKB Vues Krain Lustthal 01.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (SI ZAL)

- SI ZAL LJU 489 (Reg I), fasc. 74, fol 116, 146.

Literatura

Anthophilus, Isidorus: *Wohlerfahrner Blumen-Küchen-Baum- und Kunstgärtner. Sammt einem Anhang von der Bienenzucht. Mit Kupfern. Neue, verbesserte und vermehrte Auflage.* Augsburg: Bey Matthäus Riegels sel. Söhnen, 1779.

Babnig, J. A.: Eine biographische Skizze. V: *Schriften des historischen Vereines für Innerösterreich* (1848), št. 1, str. 208–217.

Blotz, J. F.: *Die Gartenkunst oder ein auf vierjährige Erfahrung gegründeter Unterricht ... (erster Theil).* Leipzig: bei Voß und Campagnie, 1797.

Dobrilovič, Marko: *Začetki uvajanja tujerodnih rastlinskih vrst in njihov vpliv na vrtno oblikovanje na Slovenskem = Introduction of foreign plant species and their influence on garden design in Slovenian lands*. Ljubljana, [M. Dobrilovič, magistrsko delo], 2002.

Dobrilovič, Marko in Kravanja, Nika: Rastlinsko gradivo prvega botaničnega parka na Slovenskem – Brda pri Kranju. V: *Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani* 81 (2003), št. 2, str. 277–189.

Dular, Anja: Knjižnica gradu Smednik po katalogu iz leta 1771. V: *Kronika* 34 (1986), št. 1–2, str. 15–32.

Dular, Anja: Knjižnica knezoškofa Karla Janeza Herbersteina. V: *Predmet kot reprezentanca: Okus, ugled, moč* (ur. M. Lozar Štamcar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009, str. 259–299.

Gagern, Falk von: *Mokric: die Heimat von Friedrich von Gagern*. Hamburg; Berlin: P. Parey, 1962.

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja (Del 1). V: *Arhivi* 32 (2009), št. 2, str. 283–338.

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja (Del 2). V: *Arhivi* 33 (2010), št. 2, str. 339–396.

Goodchild, Peter H.: The ornamental farm and its history in England: From Switzer to Repton. V: *Die „ornamental farm“ (Gartenkunst und Landwirtschaft; Symposium 15.-17. 10. 2009 Bad Muskau)*. Zittau, Stiftung „Fürst-Pückler-Park Bad Muskau“; Verlag Grapische Werkstätten, 2010, str. 11–28.

Hesse, Heinrich: *Deutscher Gärtner, Das ist eine gründliche Vorstellung wie nach nothwendiger Zubereitung des Erdreichs...* Leipzig: Thomas Fritschen, 1710.

Hirschfeld, Cristian Cay Lorenz (königl. Dänischem wirklichen Justizrath und ordentlichem Professor der Philosophie und der schönen Wissenschaften auf der Universität zu Kiel): *Theorie der Gartenkunst*. I–IV. Leipzig: bey M. G. Weidmanns Erben und Reich, 1779–1785.

Kolšek, Alenka: Razsvetljenska krajina Žige Zoisa na Brdu. V: *Kronika* 52 (2004), št. 2, str. 157–166.

Medicus, Friederich Kasimir: *Beiträge zur schönen Gartenkunst zweite Auflage*. Mannheim: in der neuen Hof- und akademischen Buchhandlung, 1783.

Moder, Janko in Žvab, Janez: *Dol pri Ljubljani: [ob devedesetletnici Gasilskega društva v Dolu pri Ljubljani, 1892–1982]*. Dol pri Ljubljani: Gasilsko društvo, 1982.

Mušič, Marjan: Erbergova parkovna kompozicija v Dolu pri Ljubljani. V: *Kronika* IX (1961), št. 2, str. 93–109.

Pajagič Bregar, Gojka: Tulipan - okras vrto v in predmetov. V: *Theatrum vitae et mortis humanae: Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem* (ur. M. Lozar Štamcar, M. Žvanut). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002, str. 169–185.

Pergovnik, Darja in Zupan, Gojko: Park ob dvorcu Dol: Dol pri Ljubljani. V: *Zgodovinski park in vrtovi v Sloveniji* (ur. J. Batič). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, 1995, str. 58–61.

Praprotnik, Nada: Botanični vrt Karla Zoisa na Brdu. V: *Kronika* 52 (2004), št. 2, str. 167–174.

Radics, Peter: Der Gartenbau in Krain. V: *Wiener Obst- und Garten-Zeitung*, II (1877), št. 3 (marec), str. 135–139; št. 5 (maj), str. 207–210, št. 7 (julij), str. 324–329.

Radics, Peter: O šetališčih mesta Ljubljanskega. V: *Ljubljanski zvon*, 6. november 1886, str. 626–630.

Rajšp, Vincenc in Serše, Aleksandra (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU; Arhiv Republike Slovenije, 1998–2001.

Rippl, Helmut: Grundzüge der Pücklerschen Gestaltungsart in seinen Landschaftsparken. *Der Parkschöpfer Pückler-Muskau: das gartenkünstlerische Erbe der Fürsten Hermann Ludwig Heinrich von Pückler-Muskau* (ur. H. Rippl). Weimar: H. Böhlau, 1995, str. 169–189.

Serše, Aleksandra et al.: *Gabriel Gruber S. J. (1740–1805: 200 let)*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005.

Stopar, Ivan: *Joseph Leopold Wiser pl. Berg – ljubljanski vedutist, kaligraf in miniaturist*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991.

Strgar, Vinko: Rastlinstvo in vrtovi v Erbergovem Dolu. V: *Park kot kulturni prostor: Mestna galerija Ljubljana* [september 1990; prireditelji Mestna galerija Ljubljana, Restavratorski center Republike Slovenije, Arhiv Republike Slovenije]. Ljubljana: Mestna galerija, 1990, str. 96–106.

Strgar, Vinko: Erbergov Dol – pozabljeni botanični vrt. V: *Proteus* 53 (1990–1991), str. 323–332.

Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren (Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir)*. Ljubljana: ŠKUC; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.

Štuhec, Marko: »Ah, ljubi bog, kako bi si bil mogel umišljati, da si mi jo bil namenil!«: Ta Veseli dan ali Raigersfeld se ženi. V: *Gestrinov zbornik* (ur. D. Mihelič). Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 1999, str. 203–214.

Štuhec, Marko: *Besede, ravnanja in stvari (plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja)*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009.

Štuhec, Marko: La mort prématurée de ma très chère et très aimable Epouse étoit le coup le plus fatal, que je pouvois survivre: o boleznih in smrti baronice Marije Ane Raigersfeld in žalosti njenega soproga. V: *Predstavivne referatov* [Interdisciplinarni simpozij »Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem«, Ljubljana, 9.–11.12.2010]. Ljubljana, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2010, str. 25.

Trdina, Janez: *Zbrano delo: Bajke in povesti o Gorjancih (II. del); Dve ljubici; Vinska modrost* (knj. 7). Ljubljana: Triglavsko tiskarna, 1955.

Umek, Ema: *Erbergi in dolski arhiv*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1991.

Umek, Ema: Arhivsko gradivo – vir za preučevanje parkov s posebnim ozirom na graščino Dol. V: *RES: publikacije Restavratorskega centra Republike Slovenije* 1 (1992), str. 43–47.

Unetič, Ines: Baročna vrtna zasnova dvorca Dornava kot ogledalo njenih ustvarjalcev. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* n. v. 45 (2009), str. 154–184.

Unetič, Ines: Oblikovane zelene površine v mestih in njihovi neposredni okolici na območju Kranjske v 18. stoletju. V: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. M. Preinfalk). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja [Elektronski vir], 2011, str. 145–166.

Unetič, Ines in Kemperl, Metoda: Vrt ob škofijski palači v Ljubljani. V: *Ars & humanitas* 5 (2011), št. 1, str. 174–192.

Weigl, Igor: *Matija Persky (Arhitektura in družba sredi 18. stoletja)*. Ljubljana, [I. Weigl, magistrsko delo], 2000.

Weigl, Igor: Risba poznobaročnega dvorca in vrta v Dornavi. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino* n.v. 39 (2003), str. 274–279.

Zusammenfassung

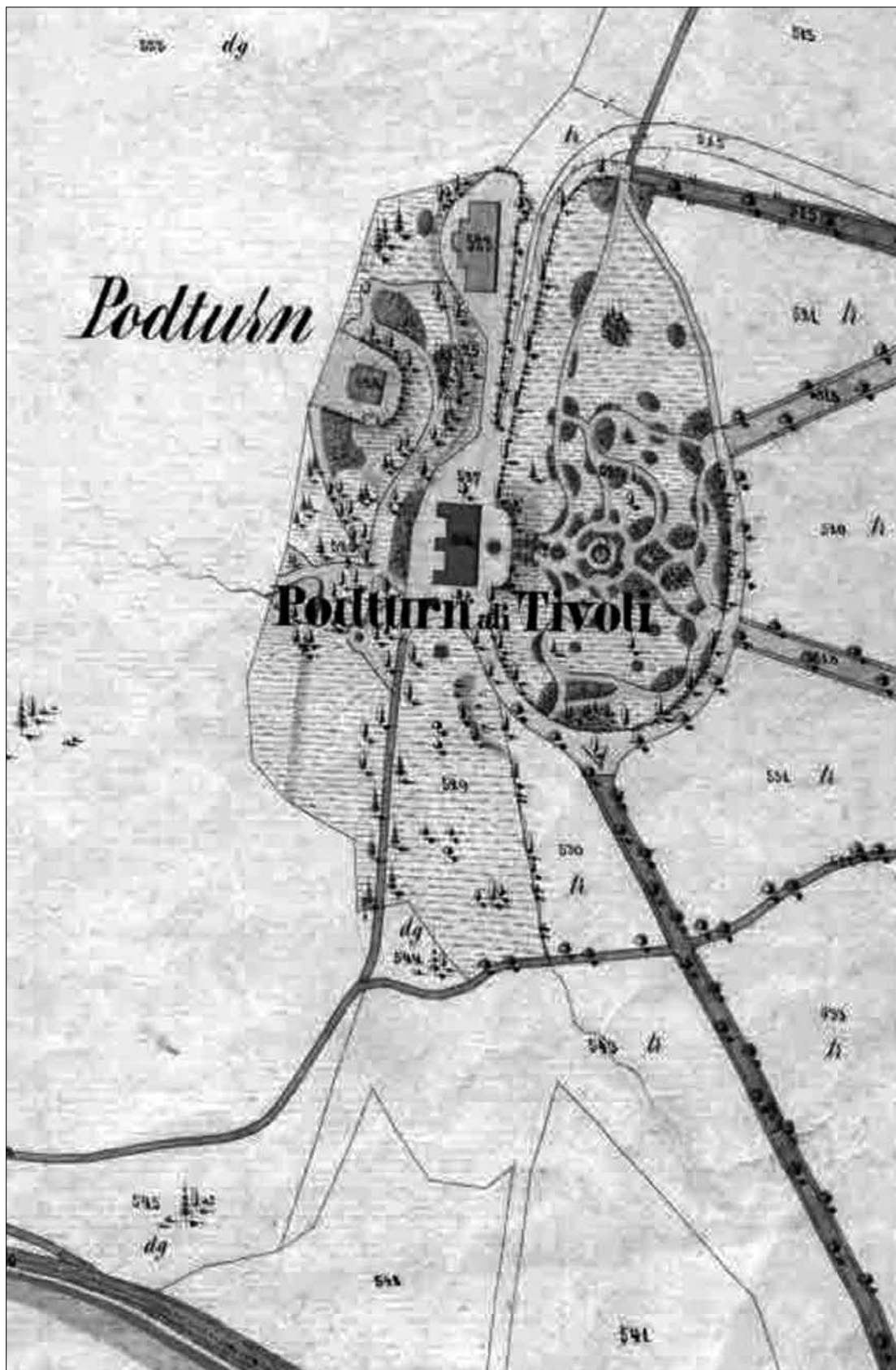
KRAINS GARTENKUNST IM 18. UND 19. JAHRHUNDERT IM SPIEGEL ARCHIVALISCHER QUELLEN

In dem Beitrag werden mit einzelnen Beispielen einige Archivreuen dargestellt, die dem Erforscher von Krains Gartenkunst im 18. und 19. Jahrhundert eine gute Hilfe sind. Die vielfältigen Angaben geben Auskunft über einzelne gestaltete Grünflächen (öffentliche oder private, Gärten oder Parks) und über

die Tätigkeit einzelner Personen (Eigentümer bzw. Auftraggeber, Gärtner u. Ä.), die mit den Grünflächen in irgend einer Weise verbunden waren bzw. sich für ihre Gestaltung und für andere verwandte Sachgebiete (vornehmlich Botanik) interessierten.

Die Archivreuen sind in verschiedenen große Gruppen gegliedert wie Verträge, die zwar eher selten sind, dann Rechnungsbücher und Kassenscheine, aus denen zu erfahren ist, ob ein Gärtner beschäftigt war, wo Pflanzen, Samen usw. bestellt wurden. Vom Interesse an der Gartenkunst zeugen auch Nachlass- und Garteninventare sowie Bücherverzeichnisse. In den Anweisungen für die Verwalter der Besitztümer steht zuweilen geschrieben, welche Livree ein Gärtner tragen soll und wie viel die Setzlinge kosten, die er verkaufen durfte (und musste). Auch in verschiedenen Tagebüchern und in Gartenprotokollen kann ein Detail aus der Geschichte eines gestalteten Gartens beschrieben sein. Über die Pflanzen, die gekauft, gesammelt und verkauft wurden, oder über die Botanik kann man in verschiedenen Aufzeichnungen und Herbarien lesen. Besonders interessant sind Traktate, die mit einem Garten oder den Gartenbau im Zusammenhang standen – (wenigstens) zwei solche Traktate sind im Archiv der Republik Slowenien erhalten. Aus der Vielfalt der Briefe, die von Adligen, Gebildeten, Verwaltern, Gärtnern, Verwandten oder Freunden verfasst wurden, sind ebenso nützliche Angaben über die Gestaltung eines Gartens, über Ereignisse in einem Garten, über das Befinden eines Gärtners oder über die Begeisterung eines Adligen über eine Pflanze erhältlich. Die letzte Gruppe des Schriftgutes bilden städtische, staatliche und Landesdokumente, die meist im Zusammenhang mit gestalteten öffentlichen Grünflächen stehen. Das zu den Archivreuen gehörende Bildmaterial ist für das Studium der Raumgestaltung sehr wichtig und stellt einen notwendigen Teil derartiger Forschungen dar. Bei der Erforschung einer gestalteten Grünfläche hilft man sich so mit verschiedenen Karten, Plänen, Landkarten, Katastern, Zeichnungen und Skizzen. Zuweilen kann für ein bestimmtes Objekt viel Bildmaterial in Archiven gefunden werden, dies ist aber meist sehr selten.

Die oft verstreuten und manchmal sehr knappen archivalischen Angaben über einen Garten, einen Auftraggeber oder Gärtner geben, freilich unter Einbeziehung noch anderer Angaben, Auskunft über den Stand und das Interesse an Krains Gartenkunst im 18. und 19. Jahrhundert.

Detajl iz reambulančnega katastra, ki prikazuje vrtno ureditev ob dvorcu Podturn v današnjem Tivoliju, 1868 (SI AS 181, Reambulančni kataster za Kranjsko, L/L313/g/C03).

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.25:654.197(497.4)

Prejeto: 1. 10. 2013

Slovenski televiziji želimo vso srečo, da tele krava bi čim prej postalo¹ – O »prazgodovini« slovenske televizije ob njeni 55-letnici

ALEKSANDER LAVRENČIČ

arhivski svetovalec, dokumentalist raziskovalec
RTV SLO, Oddelek za arhiviranje in dokumentacijo Televizije Slovenija
Kolodvorska 2, SI-1550 Ljubljana
e-pošta: aleksander.lavrencic@rtvslo.si

IZVLEČEK

Televizijski arhiv hrani poleg audiovizualnega gradiva dokumente z začetka slovenske televizije. Petinpetdesetletnica Televizije Slovenija je imenitna priložnost, da predstavimo te dokumente javnosti. Prvo televizijsko oddajo je televizijska ekipa Radia Ljubljana posnela na sejmu elektronike na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani avgusta leta 1956. Naslednje leto je televizijska ekipa Radia Ljubljana gostovala v Zagrebu in pripravila lastni televizijski program s simboličnim naslovom Televizija prihaja (15. 5. 1957). Dogodek je bil tako pomemben, da so ga časopisi razglasili kar za dogodek leta. Ob strokovni analizi oddaje je bil podan predlog o ustanovitvi filmskega arhiva za zbiranje in arhiviranje slikovnega, likovnega in drugega gradiva. Slovenska televizija je stopila na pravo pot in z njo tudi televizijski arhiv.

KLJUČNE BESEDE: televizija, Televizija Slovenija, zgodovina televizije, audiovizualni arhivi, televizijski arhivi

ABSTRACT

ALL THE BEST TO SLOVENIAN TELEVISION, LET CALF GROW INTO COW AS SOON AS POSSIBLE – ON THE “PREHISTORY” OF SLOVENIAN TELEVISION UPON ITS 55TH ANNIVERSARY

In addition to audiovisual material, Slovenian television archive also keeps documents recording the birth of Slovenian television. The 55th anniversary of Television Slovenia is a great opportunity for us to present these documents to the public. The first TV show was shot in August 1956 at the electronics fair held at the Ljubljana Exhibition and Convention Centre (Gospodarsko razstavišče) and was shot by the television crew of Radio Ljubljana. The following year (May 15, 1957), the television crew of Radio Ljubljana was on tour in Zagreb, where they organised their own television programme symbolically entitled “Television is Coming”. The event was of such importance that it was declared the event of the year by the newspapers. During the show analysis, a suggestion was made to establish a film archive whose aim would be to collect and archive images, artistic and other materials. Slovenian television embarked on the right path and took its television archive along for the ride.

KEY-WORDS: television, Television Slovenia, the history of television, audiovisual archives, television archives

¹ Iz novoletne čestitke Janeza Menarta ob prvi obletnici eksperimentalnih oddaj (*Smeš in nasmeh*, str. 77.).

Oddelek za arhiviranje Televizije Slovenija hrani poleg avdiovizualnega gradiva lastne proizvodnje na televizijskih nosilcih informacij (fotografije, diapozitivi, film, magnetoskopski trakovi in videokasete ter digitalne datoteke) tudi 480 tekočih metrov programskih dokumentov o oddajah. Poleg tega gradiva hranimo tudi šest tekočih metrov gradiva, ki ga je leta 2010 v arhiv predal direktor TVS Jože Možina. V najbolj neugledni skatli pa smo dolga leta hranili dokumente z začetka slovenske televizije, zato je 55-letnica Televizije Slovenija imenitna priložnost, da predstavimo omenjene dokumente javnosti. Gradivo, ki smo ga preložili v novo arhivsko skatlo z oznako Zbirka Vodstvo TVS I – 67 in I – 68 obsega mape:

- Mapa 1 – Televizija v Ljubljani, Gospodarsko razstavišče 4.–11. 8. 1956.
- Mapa 2 – Prva slovenska oddaja v Zagrebu, 12. 5. 1957.
- Mapa 3 – Druga slovenska TV-oddaja v Zagrebu 23. 6. 1957.
- Mapa 4 – Eksperimentalni TV-sporod na Gospodarskem razstavišču 7.–12. december 1957.
- Mapa 5 – Prvo poročilo TV za radijski svet 31. 10. 1957 (in program. shema TV).
- Mapa 6 - Razvoj, sedanji položaj in problemi televizije v LRS, maj 1960.
- Mapa 7 – Anketa med gledalci TV-programa 1960.

Publicistka, kritičarka, prevajalka, radijska novinarka in začetnica televizijskega novinarstva v Sloveniji Rapa Šuklje je v svojih spominih zapisala, da se je predzgodovinska ali prazgodovinska TV rodila v radijskem krilu in radijski ljudje so ji bili za babico, če že ne za očeta in mater.² Čeprav zgodovinarji ločijo prazgodovino od zgodovine s pomočjo pisnih virov, ki so v tem primeru že prisotni, bomo rajši uporabili terminologijo iz grške mitologije in govorili o »zlato dobi.« Ta doba se je začela v steklenem »foglovžu« na Gospodarskem razstavišču.

Slovenski poročevalec je 7. 8. 1956 v članku z naslovom »Televizija v Ljubljani« poročal o rednih dnevnih oddajah, pestrem sporedu in množici gledalcev ob sprejemnikih v mestu in na Gospodarskem razstavišču. »Televizija – redne domače televizijske oddaje so se začele končno tudi v Ljubljani. Sinoči smo gledali že drugi večer televizijski spored Radia Ljubljana. Pomemben dogodek je bil v nedeljo zvečer za Ljubljano, prav posebno pa še za Radio Slovenija, ki je s tem storil prvi resni korak k uvedbi televizije tudi v Sloveniji.

Pred televizijskimi sprejemniki na »Televizijski cesti« na Gospodarskem razstavišču in pa tudi pri

sprejemnikih v kavarnah in restavracijah v mestu, se je kar gnetlo ljudstva. Saj mnogi so šele prvič videli televizijo. Publika je že prvi dan živo sledila na malem štirioglatem platnu sprejemnikov otvoritvenemu programu. Doslej smo lahko napovedovalko, ki vsak dan začena radijske oddaje le slišali, sedaj pa smo jo tudi videli. Sinočnji program je bil dokaj pester. Slišali in videli smo razgovor s tovarišem Sitarjem o uvozu blaga za široko potrošnjo. Zanimiv je bil tudi intervju z Marjanom Kozino za nagrajeno glasbo v »Dolini miru«. Videli smo filmske posnetke z ljubelskih dirk in nedeljskega atletskega dvoboja v Celju. Nastop orkestrov in pevcev ter še mnogo zanimivega je bilo sinoči na televiziji.

In program za naslednje dni? Poročila, zunanji in notranje politični komentar, zanimivi intervjuji z našimi znanstveniki, kulturnimi in športnimi delavci, glasbeni in zabavni program, v katerem bodo nastopali naši znani šaljivci od Ježka do Lipeta iz Kranja. Predvajali bodo tudi več filmov. Danes zvečer, bo baletni nastop Majde Sevnikove, v naslednjih dneh pa še Polika in Remškarjeve. V četrtek zvečer bo na programu resna glasba s solisti iz opere, Radia in Filharmonije.

Televizijski program oddajajo sedaj dvakrat dnevno. Popoldan od 5 do 6 prikazujejo predvsem filme in predvajajo lahko glasbo. Te oddaje so namenjene tudi otrokom, ki bodo te dni gledali v televiziji filmske risanke in lutkovno predstavo. Druga oddaja v televiziji pa je zvečer od 8. do 10. ure. Televizijski program snemajo v študiju na Gospodarskem razstavišču s pomočjo domačih snemalnih in oddajnih aparatov, ki so jih izdelali v Inštitutu za elektrozeveze v Ljubljani.«

Poročila o prvih osmih oddajah nam poleg podatkov o sporedu in vsebini oddaj posredujejo tudi izredno zanimive pripisane zapiske o kakovosti programa in načinu dela televizijcev.³ Prvo televizijsko oddajo Radia Ljubljana so 5. 8. 1956 vodili napovedovalci Draga Rogl, Marjan Zadnikar, Saša Vuga, Nada Pretnar in Jože Zupan, ki je vodil »veseli večer«. Oddajo, posneto samo z eno kamero, trajala pa je od 20.03 do 22.30, je režiral Franc Jamnik ob pomoči asistenta Mirča Kraglja. Tega dne torej je napovedovalka Draga Rogl prvič pozdravila televizijske gledalce: »Dober večer, dragi gledalci! Dovolite, da se vam najprej predstavimo. To je prva slovenske televizijska oddaja, ob kateri vam želimo dober sprejem in prijeten večer. Nocoj stopa radio Ljubljana prvič pred javnost s televizijskim⁴ sporedom. Res je sicer, da to še ni naš redni televizijski program,

³ Oddelek za arhiviranje in dokumentacijo TV Slovenija (odslej Tvdok), Zbirka vodstvo TVS, škatla I–67, mapa 2.

⁴ Najbrž napaka pri tipkanju – televizijskim namesto televizijskim ali pa gre za napačno izpeljavo kratice TV.

² *Smeb in nasmeh*, str. 73.

temveč bolj poskusna oddaja z zastave⁵ radia in telekomunikacij na Ljubljanskem gospodarskem razstavišču. Toda začetek je storjen in verjetno ni daleč čas, ko bomo lahko prešli k rednemu delu. Morda boste v teh prvih dneh slovenske televizije opazili tudi ka-

kšne pomanjkljivosti, toda ne bodimo takoj v začetku preostri kritiki. Vsak začetek je težak. Toda že to, da smo začeli, je velik uspeh in ponosni smo nanj. Sedaj pa dovolite dragi gledalci, da vas seznanimo z nocošnjim programom:

ODDAJA TV 5. 8. 1956 ob 20.00			
19.30.00		Monoskop	trak
20.00.00		DIA	Znak /TV Radio Ljubljana/
	Z	Ž	Napovedovalka: Pozdrav – Pojasnilo
		DIA	Naš današnji program
		Ž	Napovedovalec: Napoved sporeda za danes
	Z	Ž	Napovedovalka: Napoved pozdravnih nagovorov
			L. Kreseta, Jakopiča, Kardelja ⁶
	S	Ž	Govori L. Krese
	S	Ž	Napovedovalka: Zahvala, napoved Jakopiča
	S	Ž	Govori tov. Jakopič
	S	Ž	Napovedovalka: Zahvala, napoved Kardelja
	S	Ž	Govori B. Kardelj
	S	Ž	Napovedovalka: Zahvala, odpoved
		DIA	Poročila
	Z	Ž	Napovedovalec: Poročila
		DIA, film	Filmske novice Filmske novice br. 31
	Z	Ž	Napovedovalec: napove politični komentar, napovedovalec ni v sliki. /Začetek slike: zemljevid Sueza
	Z	Ž	Politični komentar / Štalar /
		DIA	Intervju
	Z	Ž	Milenko Šober – prof. dr. Samec
		DIA	Iz filmskega sveta
	Z	Ž	Napovedovalka: o nagrajencu festivala Mirku Groblerju
			PRELIV
		Film	»Poberi denar«
	L	Ž	Conf. Jože Zupan napove zabavni spored in prvo točko programa
	L	Ž	Veseli Kranjci: Polka »Na vasi«
	L	Ž	Conf.: Napoved druge točke
	L	Ž	Veseli Kranjci: Valček »Sestanek«
	D	Ž	Conf.: Napoved improvizacij
	D	Ž	Bojan Adamič: Klavirske improvizacije
			/Potem se conf. še posebej zahvali Adamiču, dokler ne pride na mesto pianist/
	D	Ž	Conf.: Napoved kvinteta Kampič
	D	Ž	Kvintet Kampič: Polka »Vragolije«
	D	Ž	Conf.: Napoved »Mademoiselle...«
	L	Ž	Frane Milčinski: poje Mademoiselle de Paris«, spremlja ga kvintet Kampič
	D	Ž	Conf.: napoved Kampiča
	D	Ž	Kampič: harmonika solo
	D-L	Ž	Conf.: Napoved reklame – tekmovanja

⁵ Razstave radia in telekomunikacij na Gospodarskem razstavišču.

⁶ Tone Jakopič je bil l. 1956 predsednik prireditvenega odbora razstave Radia in telekomunikacij, Leopold Krese direktor Gospodarskega razstavišča, Bojan Kardelj pa podpredsednik sveta Radia Ljubljana.

Aleksander Lavrenčič: Slovenski televiziji želimo vso srečo, da tele krava bi čim prej postalo ..., str. 279–296

	L	Ž	3 sodelavci: privezovanje kravat	
	D	Ž	Conf.: Napoved kvinteta Kampič in solistke Jelke Cvetežar	
	D	Ž	Kvintet Kampič in Jelka: Kadarkoli in kjerkoli – Nasvidenje Rim	
	L	Ž	Conf. in Ježek nastopita /Ježek pride iz garderobe takoj po prvih besedah confer./	
	D	Ž	Zadovoljni Kranjci: Polka	/Med Ježkovo točko se odstranijo člani kvinteta, Zadovoljni Kranjci
	D	Ž	Conf. Odpoved zabavnega ...	pridejo pred klavir
		DIA	Iz filmskega sveta	Trak
		Film	Tratnik	/cca 3.30 minute/
		DIA	Intervju	Trak
	L	Ž	Intervju z Državno založbo Slov. /Napovedovalka, Ciril Vidmar, dr. Anton Ocvirk in Zoran Kržišnik/	Glej tekst!!! Rekviziti – knjige!!!
		Ž	Sekstet Kos: zaigra avizo	
	D	Ž	Napovedovalka: Napoved seksteta Kos	
	D	Ž	Sekstet Kos: Charlie Parker Blues	
	D	Ž	Napovedovalka: Napoved	
	D	Ž	Sekstet Kos: Seveda	
	D	Ž	Napovedovalka: Napoved	
	D	Ž	Sekstet Kos: Istanbul – mambo	
	D	Ž	Napovedovalka: Odpoved seksteta Kos	
	S /z leve	Ž	Intervju Iva Zorn s poštarjem	
		DIA	Šport	Trak
	L	Ž	Športni napovedovalec, Poročila, Intervju	
	S	Ž	Boks match – 1. runda	
	L	Ž	Komentator – sodnik intervju	
	S	Ž	Boks match – 2. runda	
		DIA	Vremenska napoved	/Tekst napovedi, spikerica ni v sliki/
	Z	Ž	Napovedovalka: Odpoved, napoved za jutri, zahvala	
		DIA	Znak	Avizo Adamič

Poleg sporeda so se v mapi ohranjene napovedi filma *Poberi denar*, odpoved programa in vremenska napoved: »Zdaj bi moral stopiti pred našo kamero pravzaprav Mirko Grobler, režiser filma »Poberi denar«, ki ga boste gledali kot prihodnjo oddajo našega programa, in vam film kratko predstaviti. Ker ga pa na žalost ni v Ljubljani, dovolite, da to opravi kar sama: Film »Poberi denar« je po naročilu podjetja za zbiranje odpadnega materiala »Odpad« v Ljubljani, in še nekaterih drugih podjetij, izdelalo podjetje Viba film. Posnel ga je Rudi Vavpotič, glasbo je napisal Bojan Adamič, režiral pa je Mirko Grobler. Na nedavnem filmskem festivalu v Pulju je prejel režiser nagrado »Arena« oficijelne festivalske žirije in posebno priznanje žirije kritikov za najbolj domiselno režijo. Poglejmo!«⁷ Poglejmo tudi mi,

kakšno je bilo takrat vreme, in poslušajmo še odpoved programa: »Vremenska napoved za ponedeljek 6. 8. je res za vsakega nekaj. Dopoldan oblačno, popoldan plohe, delno Temperature podnevi do 23 stopinj, ponoči 17 stopinj. Pregledali bomo še naš spored za jutri. Prosim! Radio Ljubljana – naš današnji televizijski program je končan. Lepa hvala za prijazno potrpežljivost. Vsekakor pa pričakujemo tudi vaših nasvetov in pripomb. Nasvidenje torej jutri spet ob 20.00.«

Prvi spored smo poskušali čim bolj vestno prenesti v Wordov oblikovalnik. Pri drugih oddajah

pred nekaj leti posebno priložnost, da pridobi omenjeni film v televizijski arhiv, za to pa si je še posebej prizadeval takratni vodja televizijskega arhiva, vendar so odgovorni vodilni delavci javnega zavoda ravnali neodgovorno in priložnost je splavala po vodi. Zanimivo pa je, da ima sicer kot tretji paginirani list iz poročila o prvi televizijski oddaji datum 4. 8. 1956.

⁷ Poleg posebnega priznanja žirije na puljskem festivalu skriva nagrajeni film tudi posebno zgodbo. RTV Slovenija je imela

pa se ne bomo več spuščali v podrobnosti sporeda, ampak se bomo bolj posvetili pripombam o kakovosti prenosa in gostom v osrednjih intervjujih. Drugo oddajo, 6. 8. 1956, so pripravili napovedovalci Draga Rogl, Marjan Zadnikar in Saša Vuga ter Jože Zupan, ki je ponovno vodil zabavni del. Oddajo so spet pripravili samo z eno kamero in slabimi lučmi, zato so bili vsi obrazi črni in sploščeni. Režiser Franc Jamnik je sam poskrbel za vse in pri tem je Mirč Kragelj ostal nekako brez besede. Zelo ljubek je bil intervju Drage Rogl z Marjanom Kozino. Scenarij intervjuja je bil napisan kot pogovor med deklico in žrtvijo. *»Žrtev«* je bil avtor glasbe za film *Dolina miru Marjan Kozina, ki je bil v zadnjem času deležen kar dveh častnih priznanj in je s tem postal zanimiv celo za televizijo. Skladatelj je priznal, da ga to veseli, je pa bil tudi malce žalosten pri vsem tem, ker se je občinstvo vse preveč zanimalo za »fuzbalske«* ase, filmske načičkane dive, bučne nagrade arena, ne pa za to, kar narodu, če hočete človeštvu, prinaša resnične dobrine. To so – kot je krasno povedal Pavel Golia – brezšumna dogajanja duha, to so pomembni dosežki v najlepši dejavnosti človeka, v znanosti in umetnosti. Preveč smo se »vrgli v tem oziru po Zapadu« in tu smo pobrali na žalost najslabše.⁸ Skladatelj v nadaljevanju intervjuja priznava, da vse le ni tako hudo in da bi bil grd hinavec, če bi tajil, da je vesel nagrad, ki jih je prejel. Najbolj pa je bil vesel tega, da je obe priznanji dobil v dobri družbi. Trdinovo nagrado, priznanje svojega rodnega mesta, je prejel skupaj s slikarjem Jakcem in publicistom Pirkovičem. V puljski areni, kjer so včasih levom metali kristjane, pa je pred krvoželjno publiko stal skupaj s sijajnim črnim pilotom Jimom, prsrčno malo Lotti in arhitektom Špino. O glasbi pa ni govoril, raje jo je zaigral. Najprej vodilno misel male Lotti – najti nekje dolino miru, kjer ni bomb in smrti, melodijo, ki jo prineso ženski glasovi, uporabljeni namesto instrumentov. Za Jimovo smrt pa je napisal žalno glasbo v dokaj nenavadni kombinaciji šestih pozavn, tube, timpana in tamtama. Na koncu prineso nežne, zametaste viole v pianissimu reminiscenco na črnski spiritual, ki ga je v neki prejšnji sceni zapel John Kitzmiller:

*»I looked over Jordan
and what did I see:*

*A band of angels is coming over ther
comin' fo' to carry me home.«*

(Ali po naše na kratko: Truma angelov spremlja Jima v večni mir, v pravo dolino miru).«

Gledalcem so televiziji pripravili tudi pogovor o takrat precej žgočem vprašanju uvoza blaga za splošno porabo. Pri tem so se kresali mnenja in pripombe zlasti o umestnosti uvoza nekaterih izdelkov in

predvsem večnem vprašanju cen. Na ta vprašanja je poskušal odgovoriti načelnik sekretariata za blagovni promet Evald Sitar. Poleg tega so pripravili v oddaji tudi intervju s carnikom, za zabavo pa so poskrbeli Zadovoljni Kranjci, Lipe iz Kranja, Avgust Stanko, Nino Robič, Božo Podkrajšek, Srečko Drazil, Frane Milčinski – Ježek in kvintet Kampič. Poleg izobraževalnega filma Milijardo štiristo milijonov kilovatov so si gledalci lahko ogledali še risanko Neapeljska miš.

Pri tretji oddaji ni bilo več težav s kamero. Končno sta začeli delati obe – naša in francoska, francoska seveda bolje, vsaj tako je zapisala Rapa Šuklje. Razsvetljava je bila dobra. V začetku so zamujali ukazi (»komande«), zato napovedovalka ni vedela, kam naj gleda in koga naj posluša. Kasneje so te probleme odpravili. Mirč Kragelj je dobro vodil režijo v studiu. Oddaja je med gledalci doživela velik odmev, komentator Slovenskega poročevalca Božidar Pahor je komentiral ameriške volitve, v studiu so gostili Sama Smerkolja, baritonista ljubljanskega opernega gledališča, zapel pa je tudi dve ariji. Pri klavirju ga je spremljal Marijan Vodopivec. Pianist Vodopivec je spremljal tudi violinskega virtuozu Uroša Prevorška, ki je zaigral skladbo Ljubezenska bol. Otroci so uživali ob risanki Šolarček Mišek, odrasle pa je Zlatko Zei z mimiko opozoril na nevarnosti kajenja. Gledalce so zabavali Jože Zupan, Danica Filipčič in Franc Koren, Zadovoljni Kranjci, Jelka Cvetežar in kvintet Kampič. Ta večer je Frane Milčinski – Ježek ob spremljavi Avgusta Stanka pripeljal iz goric prvič pred televizijski ekran Maričko. V športnem delu so gledalcem predstavili intervju s telovadcem Gregorko.

Pri četrti televizijski oddaji (8. 8. 1956 od 20.00 do 22.13) sta se ponovno kot zanesljivi izkazali obe kameri. Našo je dlje časa upravljal ing. Slavko Vedam. Mirč Kragelj je bil zelo aktiven – dobro. Kadri oddaje so bili ocenjeni kot prav dobri, luč kot ugodna. Večje scene so bile lepo ujete, le še nekaj odmorov je bilo predolgih. Saša Vuga je vodil prsrčen intervju s pesnico Lili Novy. Špela in Zei sta bila odlična, Zlata Gašperšič fotogenična. Jelka pa že zelo rutinirana. Vsi so bili zelo zadovoljni: *»Dober večer dragi prijatelji in kot ste sami rekli, prve žrtve televizijskih sprejemov. Upam, da ste se udobno namestili, da boste lahko spremljali naš dnevni program. Da ne pozabim, vsem, ki ste nam sporočili ali povedali prve sodbe in misli k našemu startu v televiziji se lepo zahvaljujemo in vabimo še druge, da store isto. Zdaj pa dovolite, da vas kolega seznanim z današnjim sporedom. Izvolite, Marjan.«*

Po poročilih o dnevni dogodkih – prebral jih je Saša Vuga – je bil na vrsti pogovor stanovanjskem vprašanju s tov. Drobežem. Vodila ga je napovedo-

⁸ Zveni kot bi intervju prebrali v časopisu iz leta 2013.

valka Šubičeva. V kulturnem programu sta nastopila sopranistka Zlata Gašperšič in pianist Marjan Vodopivec, v osrednjem intervjuju pa se je pesnica Lili Novy pogovarjala s Sašem Vugo in vmes recitirala svoje pesmi. Kot rekviziti so bili v studiu uporabljeni miza ter dve skodelici kave in nekdanj obvezni pepelnik. Po predstavitvi našega največjega pristanišča na Reki, je povezovalc napovedal zabavni program z Zadovoljnimi Kranjci (s pevčema Danico Filiplič in Francem Korenom), Božom Podkrajškom, Zlatkom Zeijem, saksofonistom Srečkom Dražilom, pianistom Marjanom Vodopivcem, recitatorjem Janezom Rohačkom, sopranistko Jelko Cvetežar in kvintetom Kampič, Ruša Bojc je nastopila kot Špela, Majna Sevnik je z dvema plesalcema odplesala mambo, Eva Paulin pa je pripravila prispevek o modi. Pred športnimi poročili in vremensko napovedjo je Ivo Zor pripravil še intervju z gasilcem.

Poleg sporeda je iz vsebine pete oddaje z dne 9. 8. 1956 ohranjeno celotno besedilo napovedi Drage Rogl: »*Želim Vam dober večer, dragi gledalci in prav prijetno zabavo. Morda bodo nekateri sicer malce razočarani, ker nocoj običajni »zabavni« del sporeda odpade. Vendar smo prepričani, da bo naše humoriste in zabavne ansamble v polni meri odtehtal koncertni spored, ki ga bodo izvajali: prvaka ljubljanske opere sopranistka Vanda Gerlovič in basist Ladko Korošec, doma in v tujini že slavni mladi violinist Igor Ozim in profesor Marijan Lipovšek. Sicer pa pojdemo po vrsti: po poročilih je danes spet na vrsti zunanjepolitični komentar, ki ga bo podal član redakcije »Slovenskega poročevalca« tovariš Jaka Štular, zatem pa boste lahko videli film »Spomin v tišini«. Naš sodelavec Milenko Šober je pripravil intervju z univerzitetnim profesorjem dr. ing. Kuhljem o letalskih konstrukcijah. Tudi nocoj smo poskrbeli za baletno točko – tokrat na filmskem platnu. Triglav film je posnel »Ples čarovnic« na glasbo Blaža Arniča in v koreografiji Pia in Pine Mlakarjevih. Pred televizijsko kamero smo povabili dalje dva nagrajenca iz filma »Dolina miru« - saj gotovo veste, kdo sta, kajne? Če pa morda vendar niste uganili, bo presenečenje tembolj prijetno. Tej točki bo sledil že omenjeni koncertni spored, v katerem boste slišali nekaj priljubljenih slovenskih samospvov, virtuosno violinško skladbo Karla Szymanovskega »Aretuški studenec«. »Neuradno« smo povabili še miličnike, da nam bodo povedali kaj zanimivega o svojem »uradnem« delu. Pa še en film ... turistični film.⁹ Na koncu pa še šport, vre-*

me in kot po navadi lep pozdrav. In zdaj bomo, dragi gledalci in poslušalci, naprosili komentatorja (prečrtan naziv tov.) Jako Štularja, da nam pove nekaj besed o londonski konferenci 24-ih.«

Peta oddaja ni imela zabavnega dela, zaradi prekratkega komornega koncerta je trajala tudi deset minut manj, kot je bilo načrtovano. Iz zapisov Rape Šuklje izvemo, da je oddaja uspela. Obe kameri sta dobro vozili, to pa je omogočalo spreminjanje zornih kotov in ukazov med sporedom. Zelo uspel je tudi intervju Maše Slavec z obema glavnima akterjema Doline miru. Majda Šubic je bila prijetna in od srede naprej sproščena. Pred intervjujem s Kuhljem je nastala zmeda. Marjanca je bila že trudna in jezna. Potem je bil na vrsti pogovor s Fritschem pri Štruklju – nadaljevanje v Unionu in pri Janezu doma do treh. Ni dobro. Zmučena. Jamnik dal risanko brez dogovora z Marjanco.¹⁰

Ker se je poleg napovedi v celoti ohranilo tudi besedilo odpovedi oddaje, je prav, da uvodni in zaključni del z enakopravno objavo uravnotežimo tudi mi: »*Dovolite, dragi gledalci, da vas seznanim s sporedom naše televizijske oddaje za jutri od 20.00 do 22-ih. Našemu vabilu sta se odzvala ing. Marij Osana, ki bo povedal nekaj o začetku in razvoju radiodifuzije v Jugoslaviji in akademski slikar Anton Gojmir Kos, ki je ob svoji nedavni 60-letnici prejel visoko odlikovanje. Dalje bodo stopili pred kamero naši ameriški rojaki – izseljenci, ki se trenutno mude na oddihu v domovini. Izmed filmov smo izbrali poučnega o glavnem mestu Jugoslavije – Beogradu. V zabavnem delu sporeda bodo nastopili: Oča iz Kranja, Lipe, Božo Podkrajšek, Marijan Marinc, Frane Milčinski – Ježek, klovn Bumsi – svojevrsten virtuoz na violini, pa še Štirje planšarji, kvartet Kampič s solistko Jelko Cvetežar (nadaljevanje stavka je prečrtano lin Fantomas. Ste že slišali o njem? Ne? Nič ne de. Jutri ga boste spoznali). Za konec nekaj za ljubitelje kolesarskega športa. Film, ki ga je ekipa snemalcev Filmskih novosti včeraj in danes posnela na kolesarski dirki »Po Evropi«. Intervju s slovenskim olimpijskim kandidatom za Melbourne. Tako smo prišli do konca jutrišnjega sporeda in prav tako tudi današnjega. Upamo, da Vam je bil naš program všeč, nekatere začetne pomanjkljivosti pa nam boste dobrohotno oprostili. Želim vam lahko noč.«*

V šesti oddaji, 10. 8. 1956, so gledalci lahko ponovno spremljali zabavni program z Jožetom Zupanom, prvič pa je v športnem delu nastopil Beno Hvala in dobil pohvale za svoj debi. Tudi obe kameri sta se ponovno izkazali, naša je bila celo izboljšana. Mirč Kragelj je bil dober, svetloba dobra, na grundingu skoraj ni bilo razlik med obema kamerama.

⁹ Ta del napovedi sporeda je zaradi kasnejših popravkov zelo nečitljiv. Natančen naslov filma, ki ga izvemo iz priloženega sporeda, je Spomin v tišini. Odpovedan je bil tudi obisk ing. Staneta Bloudka v studiu. Po prvotnem načrtu ga je športni urednik povabil v studio, da pove kaj posebno zanimivega ljubiteljem športa.

¹⁰ Tvdok, I-67, mapa 2.

Zelo je uspel intervju s stewardeso, ki je bila ljubka, naravna in zelo fotogenična. Tudi vsi drugi so se dobro in naravno odrezali, čeprav so bili že vsi člani ekipe utrujeni, toda dva dni bodo še dotrpeli. Tudi režiser Jamnik je bil miren. V celoti je ohranjeno besedilo intervjuja Drage Rogl z akademskim slikarjem Gojmirjem Antonom Kosom: »Natanko mi je v spominu Vaša kolektivna razstava, ki jo je za Vašo šestdesetletnico priredila Moderna galerija v Ljubljani. Ali ni bila to Vaša prva samostojna razstava?«

»Prva ne, pač pa druga. Prvič sem povsem samostojno razstavil, ko sem končal svoje velike slike iz slovenske zgodovine. To sta bili dve sliki dolgi sedem metrov pa četrt ter visoki po dva metra. Dalje še pet manjših slik, ki danes skupno krasijo palačo Izvršnega sveta. Razstavljena so bila pa tudi vsa mnogoštevilna preddela in skice. Druga moja samostojna razstava je bila letos v maju. Pač pa sem kolektivno večkrat razstavil, tako leta 1948 skupno s Pavlovcem, pred vojno pa se večkrat skupno s kiparjem Dolinarjem.«

»Zanima me, kje ste razstavljali v inozemstvu?«

»Ker imam slučajno katalog svoje zadnje razstave pri sebi, vam to lahko kar iz njega prečitam. Torej, prvič sem razstavil pred 37 leti v Ljubljani. Toda, zanimate se za moje razstave v inozemstvu: Praga, Dunaj, Berlin, pa zopet Praga, London, Amsterdam, Bruselj, Rim, Trst, Gorica, Pariz, Moskva, Leningrad, Bukarešta, Bratislava, Varšava, Budimpešta ter bienale v Benetkah.«

»Kar lepa vrsta mest. Ali ni za vas slikarje razstavljanje v izven ljubljanskih krajih otežkočeno zaradi transporta?«

»To prav gotovo. Slike in okvirji predstavljajo takoj precejšnje teže. Grafiki so v tem pogledu mnogo na boljšem. Prvič lahko zvijejo za razstavo namenjene liste v ozek zvitek ali pa mapo, drugič imajo pa še to prednost, da lahko odtisnejo eni in isto stvar v več izvodih in jo tako istočasno lahko razstavijo na več mestih. Mnogo je ravno ta okolnost pomagala velikemu razmahu grafike po vojni.«

»Ali imate po Vaši kolektivni razstavi kake posebne načrte za prihodnost?«

»Kolektivna razstava je zame vedno mnogo pomenila. Ob taki priložnosti sem vedno lažje pregledal svoj dotedanjo žetev. Toda pri ocenjevanju ne smem prezreti dejstva, da sem bil v vseh teh 37 letih svojega dela in razstavljanja vezan na službo v srednjih šolah. Po osvoboditvi sem bil pa imenovan za rednega profesorja na Akademiji upodabljajočih umetnosti v Ljubljani, kar mi je dalo za delo že mnogo boljše pogoje. Danes gojim veliko željo, da bi mogel še prav veliko delati in da bi imel za to čim več časa na razpolago. Zdi se mi, da so se prav zdaj vse niti, ki so se v mojem 37-letnem delu spletale in razpletale, strnile v trdno vez, ki mi daje

danés mnogo notranje moči in prav zato tudi, kot že rečeno, veliko željo do dela.«

»Če dovolite – še ena prošnja. Pripravili smo nekaj diapozitivov Vaših slik, ki bi jih ob tej priložnosti radi predstavili našim gledalcem. Ali bi bili tako prijazni in ob posameznih slikah povedali najosnovnejše podatke?«

»Prav rad, prosim. Prva slika je Lastni portret s slamnikom iz leta 1928. Krub in vino iz leta 1934. Cesta iz leta 1938... in to je drugi posnetek iste slike. Malinska iz leta 1953, Tihožitje z vinom, 1955. In zdaj sledita dve najnovejši sliki: Tihožitje s prerezanim jabolkom ... in Ob morju, obe iz leta 1956. Tako. To bi bilo vse.«

»V imenu naših gledalcev prav lepa hvala.«

V sedmi oddaji, 11. 8. 1956, je med političnim komentarjem Božo Kos risal karikature, žal pa so bile slabo vidne. Čeprav so bili že vsi člani ekipe utrujeni, so bili gledalci vedno bolj zadovoljni. Nemirni duhovi so se umirili in v studiu manj vročine. Na ekranu se je pojavila tudi Rapa Šuklje, ko jo je pred vremensko napovedjo pokazala kamera. In to zasebno, ko se je jezila zaradi zamegljene kontrole filma, ki ga je komentiral Beno Hvala. Zanimivo pa je, da so se gledalci ob tem zabavali. Spremljali so lahko tudi film o obisku pri pisatelju Franu Saleškem Finžgarju in zunanjepolitični komentar Božidarja Pahorja o sovjetsko-japonskih pogajanjih v Moskvi z že omenjenimi karikaturami Boža Kosa na tabli v ozadju. Ponovno so se lahko gledalci zabavali v razvedrilnem delu oddaje, ki ga je vodil Zadnikar. V programu so nastopili mezzosopranistka Boža Glavak. Pri klavirju jo je spremljal prof. Marijan Lipovšek. Po nastopu mezzosopranistke Glavakove je bil na sporedu intervju z akademskim kiparjem Stojanom Batičem. V zabavnem delu oddaje so nastopali še ansambla kvartet Kampič in Štirje planšarji ter pevci Nino Robič, Jelka Cvetežar in Božo Podkrajšek. Za zabavo gledalcev so poleg mornarja v risanki poskrbeli še Frane Milčinski - Ježek s šivanjem gumba in plesom s prsti ter klavirjem in Špela. Ivo Zor se je pogovarjal s pometaćem. Sportna poročila je vodil Beno Hvala. V celoti je ohranjeno besedilo pogovora z akademskim kiparjem Stojanom Batičem. Zanimivo je, da so ob tej priložnosti v studio prenesli tudi nekaj njegovih plastik.

»Letošnjo jesen bo dobil priljubljeni ljubljanski tivolski park nov okras: plastiko Balet, delo akademskega kiparja Stojana Batiča. Ker vemo, da vas zanima spoznati umetnika tudi osebno, smo ga nocoj povabil pred našo televizijsko kamero. Bil je tako prijazen, da se je ne samo odzval povabilu, ampak tudi obljubil, da nam bo odgovoril na nekaj vprašanj.«

»Ali bi nam nemara hoteli povedati, katera vaša dela so nastala v letošnjem letu?«

»Vrata za zadržano zvezo, v velikosti 4 metre krat tri metre 60, perforiran relief v bronu, spomenik NOB v Dragi pri Loškem potoku. Tudi to je spiralasti perforiran relief, visok dva metra in pol in pa Balet za Tivoli in več malih plastik.«

»No, to je pa za kiparja v obdobju šestih mesecev precejšnja žetev. Vidim, da ste morali pošteno delati. Omenili ste malo plastiko: ali je to, da ste se letos ukvarjali z njo slučajno, ali pa sploh težite k mali plastiki?«

»Lahko bi rekel, da sploh ne težim k njej, ker je intimna in nudi večje možnosti za eksperimentiranje.«

»In kakšno smer zasledujete?«

»V kompozicijskem smislu iščem prostor, v zadnjih delih pa se vse bolj ustavljam pri problemu sence in svetlobe oziroma konkavnih in konveksnih form, kot sem nakazal tudi pri spomeniku v Dragi pri Loškem potoku. V ateljeru pa imam nekaj plastik s sorodno rešitvijo.«

»Potrudili smo se in prinesli semkaj nekaj vaših plastik. Ko ste že omenili svoje kompozicijske prijeme, ali bi jih hoteli na kratko nakazati ob teh plastikah?«

»Prosim.« (Vstane, stopi k plastikam in prosto govori. Kamera ga spremlja.)

»Prav lepa hvala. In še zadnje vprašanje: Kdaj predvidevate, da bomo Balet v Tivoliju lahko videli?«

»Balet v Tivoliju je pred odlitjem v bron in upam, da bo v parku res že stal letos jeseni.«

»Upajmo, da res. Za zdaj pa dovolite, da se vam v imenu naših gledalcev prav prisrčno zahvalim za prijazne odgovore.«

Prizadevni ustvarjalci so končno dočakali tudi zadnji večer 12. avgusta 1956. »Dragi gledalci – želimo vam dober večer! Pričenjamo našo zadnjo televizijsko oddajo, želimo vam dober sprejem in mnogo prijetnega razvedrila«. Draga Rogl je napovedala še intervju s Slavkom Janom in Jožetom Tiranom ter intervju Milenka Šobra s Hanko Kubias o razstavi sodobne umetne obrti v Narodnem muzeju v Ljubljani. Besedilo intervjuja s predstavnikoma slovenskega gledališkega življenja Jožetom Tiranom, direktorjem Mestnega gledališča v Ljubljani, in Slavkom Janom, direktorjem ljubljanske Drame, je delno ohranjeno. Vsi, ki so že nekaj večerov zapored ustvarjali televizijske oddaje, so bili že vidno utrujeni. Oddaja je bila nekoliko prekratka, trajala je samo do 21.42, vseeno pa jim je tokrat uspelo dobiti razločno sliko tudi pri karikaturah Boža Kosa. Ob koncu programa so se gledalcem predstavili vsi tehnik in osvetljevalci. Francoska kamera je prikazala studio v krožnem zasuku. »Končno smo dotrpeli, « je v opombo zapisala Rapa Šuklje. »Vsi v vlogi – na smrt trudni.«

Zvečer pa ... Zvečer so pri Turistu Rusi priredili sprejem. Tam je skoraj izbruhnil škandal zaradi okajene pevke.

Zaključimo torej prve dni slovenske televizije z odpovedjo: »Naša televizijska oddaja je končana. Vam, dragi gledalci, želim lahko noč in nasvidenje!«

Poskusni oddajnik na ljubljanskem gradu je uspešno oddal prve signale v eter. Na praznik dan republike, 29. 11. 1956, je Televizija Zagreb začela oddajati redni eksperimentalni program. Naslednje leto, 19. 3. 1957, je bil zgrajen oddajnik na Krvavcu in istega dne je zagrebška televizija začela pošiljati oddajo Za naše gledalce iz LR Slovenije. Maja meseca pa je televizijska ekipa Radia Ljubljana gostovala v Zagrebu in pripravila lastni televizijski program s simboličnim naslovom Televizija prihaja.¹¹ Mogoče bo zvenelo nejasno in zapleteno, ko bomo dvakrat omenjali prve televizijske oddaje. Poleg že omenjenih, ki jih je pripravil Radio Ljubljana, tudi oddaje v Zagrebu, ki jih je pripravil televizijski oddelek radia. Od jeseni 1956, ko je bil uradno imenovan za direktorja televizije Lado Pohar,¹² lahko govorimo o televiziji, ki ni več le radio s slikami.¹³

O prvi slovenski televizijski oddaji, ki so jo prenašali iz Zagreba 12. maja 1957, so se razpisali v več časopisih. Ljubljanski dnevnik je oddajo Televizija prihaja razglasil kar za dogodek leta.¹⁴ »Dogodek leta je toliko bolj pomemben, če pomislimo na različne dvome, na Slovencem prirojeno nevero v lastne sposobnosti in na koncu še na nekakšno že načelno odklanjanje tega »otroka 20. stoletja«. Večni dovršnik »prihaja« (članek z naslovom »Televizija prihaja« so natisnili ljubljanski časniki že pred približno dvajsetimi leti!) so še ironizirale jezikave gostilniške mize, na osnovi »točnih« podatkov o našem gospodarstvu, ki naj nikakor ne bi moglo biti porok uspešnemu razvoju televizije. Televizija pa je le prišla! Na fluorescentnem zaslonu redkih sprejemnikov v Ljubljani je zablestela slika ljubljanskega gradu in dečka s piščalko. Lepo komponirane, dinamično razporejene slike je spremljala naša beseda in tistim, ki so vajeni tujih televizijskih programov, se ja kar nekam čudno zdelo, da enkrat ni bilo treba prevajati. Ti gledalci po končani oddaji niso štedili s pohvalami in z njimi vred z več ali manj začudenim vprašanjem, le kdaj ste to napravili.« Ljudska pravica je 12. 5. 1957

¹¹ TV okno, str. 6.

¹² Bizilj: *Slikarji stvarnosti*, str. 123.

¹³ Smeh za kamero, str. 76: Ko je Televizija Ljubljana 12. 5. 1957 iz Zagreba oddajala svoj prvi poskusni program, so televiziji enega redkih televizorjev na Slovenskem namestili v prostore tedanjega radijskega računovodstva v Tavčarjevi 17. Program je bilo mogoče spremljati tudi z ulice. Zanimanje je bilo veliko, mimoidoči so se gnetli na pločniku. Ženica, ki jo je pritegnila gneča, se je prirnila do okna, za katerim je stal televizor, in zaklicala možu: »Pridi pogledat, boš videl radio, ki kaže slike!«

¹⁴ Dušan Kralj, Prvi signal slovenske TV, *Ljubljanski dnevnik* 13. 5. 1957, str. 3.

objavila pogovor z Ladom Poharjem, direktorjem TV Ljubljana.¹⁵ Ljubljančane je tudi obvestila, kje bodo lahko spremljali program: v klubu poslancev, na Gospodarskem razstavišču, v Domu JLA, Kavarni Nebotičnik, v prostorih Iskre, v novi združni palači, v Radio-centru na Cankarjevi cesti in v čakalnici kina Komuna. Televizijski sprejemniki niso bili najboljše kakovosti, saj so jih posodile italijanske in nemške tovarne le za poskusne sprejeme. O problemu predragih sprejemnikov je govoril tudi direktor Lado Pohar in za Ljudsko pravico dejal: »*TV sprejemnike bi morali poceniti. Mislim, da bodo televizijske sprejemnike kupovale najprej ustanove in javni lokali ter gospodarske organizacije. Kmetijske zadruga na Primorskem jih že kupujejo.*« Nedeljski primorski dnevnik pa je članek z naslovom »Televizija prihaja tudi v Slovenijo« opremil s fotografijo Petre Grdina, mlade Koprčanke, ki je na prvi slovenski televizijski oddaji sodelovala v filmu Pomlad na Koprskem. Bralcem so sporočili, da bo slovenska TV gostovala enkrat na mesec v zagrebških studiih, dokler ne bodo dograjeni prostori v Ljubljani in dokler slovenska televizija ne bo opremljena z vsemi potrebnimi aparaturnami in reportažnim avtom. V tem času pa naj bi bila tudi dokončno sestavljena stalna skupina TV-sodelavcev, ki bo začela postavljati temelje za redne sporede. Za nekaj časa je bila, kot so napisali, prek oddajnika na Sljemenu in prek Krvavca povezana Slovenija le v ljubljanskem in gorenjskem delu, ko pa bosta dograjena mostova na Nanosu in Pohorju, bo v slovensko televizijsko omrežje vključena tudi vsa Primorska in Štajerska. Do tedaj pa se bo slovenska televizija že izvila iz začetnih težav in prešla na redne sporede.¹⁶

Poleg treh kopij scenarija oddaje je ohranjenih več dokumentov, povezanih z oddajo: seznam oseb, ki so sodelovale pri oddaji, predračun za oddajo, obračun oddaje, besedila Ježkovih pesmi, poročilo o uporabljenem materialu, kratko poročilo tajnice produkcije Helene Zorko o oddaji, zapisnik sestanka z analizo slovenske oddaje z dne 13. 5. 1957 in zapisnik sestanka TV z dne 15. 5. 1957, poročilo Jugoslovanski radio št. 21 (1957) – Prva eksperimentalna emisija RTV Ljubljana, poročilo producenta oddaje, poročilo sekretarja produkcije, poročilo režiserja o oddaji in tehnično poročilo o prvi slovenski TV oddaji.

Pri oddaji, ki je bila na sporedu 12. 5. 1957 v Zagrebu, so sodelovali: scenarista Milan Lindič in Drago Cilenšek, režiser Mirč Kragelj, producent Fran Žižek, tajnica produkcije Helena Zorko, Mako Sajko

s filmskimi prispevki, tonski mojster Dušan Mauser, mešalec slike Niko Jeras, šef tehnike ing. Slavko Pernuš, asistent v studiu Dušan Kralj, risar Janez Pirnat, Braco Mušič, zadolžen za sceno, Uroš Krek, avtor glasbe za »špico«, kamermana Boris Gorjup in Ljubo Struna, napovedovalka Draga Rogl, napovedovalec Jože Lavrenčič, izvajalca Frane Milčinski Ježek in Rudolf Hlebš (Oče iz Kranja), pevka Jelka Cvetežar, Septet Radia Ljubljana in Črt Škodlar z lutkami. Po predračunu so predvideli 372.600 dinarjev stroškov. Od tega za prevozne stroške 35.580 dinarjev (vožnja z vlakom v Zagreb in nazaj, 2 dnevnic za šoferja, vožnja in dnevnic za scenarista), stroške za film (15.000 dinarjev za avtorske pravice, 14.940 za snemanje dopolnilnega filma v Koprju/3 ljudje, 3 dni, vožnja in dnevnic/, 10.000 dinarjev za montažo in 4.000 za uporabnino filma), za stroške za izvajalce (nagrade, vožnje in dnevnic) 63.380 dinarjev, za opremo (4 scene, izposojeni kostumi itd.) 100.000 dinarjev in za dnevnic za skupino TV v Zagrebu 128.700 dinarjev. V predračunu so predvideli 100.000 dinarjev za sceno in uporabo studia. Ker je TV Zagreb po dogovoru prevzela vse stroške v zvezi z oddajo v Zagrebu, se je ta postavka znižala. To pa še ne pomeni, da so bili tudi celotni stroški nižji. Po obračunu so znašali 400.948 dinarjev: vožnja ekipe v Zagreb in nazaj 39.622 dinarjev, dnevnic ekipe v Zagrebu 143.910, honorarji izvajalcem 118.450, izdatki za sceno 2.190, stroški za film 78.986 dinarjev in za zakusko po oddaji (nanjo so povabili zagrebške kolege) 18.790 dinarjev. Iz poročila o materialu, ki so ga uporabljali pri oddaji, izvemo, da so uporabili fotografijo panorame Ljubljane podolgovatega formata, fotografijo kipov v Narodni galeriji, dve podlogi z napisom RTV Ljubljana, rumeno platneno podlogo s črnimi črtami, skico tramvaja in dvanajst fotografij. Tako je bilo vse pripravljeno, da se je z napisom »Televizija prihaja« in zemljevidom z označenimi oddajniki in zvezami ter maketo s prižganimi lučkami, ki so se prižigale po tekstu, začela televizijska oddaja: »*Da, televizija prihaja, zdaj tudi v Slovenijo. Prihaja? To pomeni, da je še ni in da je vendarle že tu. Prav ta hip se z oddajnika na Krvavcu širijo prvi valovi, ki prenašajo sliko in besedo tja čez Gorenjsko, pa v Ljubljano in naprej. V splošnem napredku, dragi gledalci in poslušalci, tudi televizija ne bo zaostajala. Njena mreža se že izpopolnjuje in kmalu se bodo valovi slovenske televizije razširjali preko mostu na Nanosu, po naši Primorski, vse tja do Trsta in Gorice in še naprej. Kdaj kasneje bo postavljen oddajnik tudi na Pohorju in ponesel naše prve programe v industrijske kraje in vinske gorice na Štajersko. Preko Sljemena pri Zagrebu se bo slovenska televizija vključevala v jugoslovansko televizijsko omrežje.*« Glasba iz ozadja je utihnila, kamera

¹⁵ Nocoj ob osmih: Prva slovenska televizijska oddaja, Razgovor z Ladom Poharjem, direktorjem TV Ljubljana, *Ljudska pravica* 12. 5. 1957, str. 6.

¹⁶ Televizija prihaja tudi v Slovenijo, *Nedeljski primorski dnevnik* 9. 6. 1957.

številka dve je bila najprej usmerjena v napovedovalca, potem pa je zaokrožila po studiu. Napovedovalec je nadaljeval z besedilom brez prekinitve: »*Da, to omrežje je deloma že resnica, saj prihaja naša prva slovenska televizijska oddaja iz studia v Zagrebu.*« Po kratkem uvodnem delu poskočne polke, se je kamera približala napovedovalki, ki je v družbi napovedovalca nagovorila gledalce: »*Dragi poslušalci in gledalci naše prve slovenske televizijske oddaje, lepo pozdravljeni. Kar iznenada, lahko bi rekli – čez noč smo se znašli sredi prvih resnih poizkusov, iz teh je zrasla zamisel za prvo oddajo.*« In prva televizijska oddaja je imela naslov *Televizija prihaja*. Gledalce je vodila sem in tja po naši deželi, zlasti v kraje, v katere je že segala slika z našega prvega televizijskega oddajnika. Tudi na pomlad niso pozabili, saj je bila to tudi pomlad naše, slovenske televizije. »*Res je: nocojšnje srečanje ni tako, kakor tedaj, ko si sežejo v roke stari znanci. To je srečanje dveh mladih tovarišev, ki sta se dolgo iskala in si zdaj oba še malce nerodna, iskreno stisnila roki. Da, to je srečanje mlade slovenske televizije s prav tako mladim krogom naših prvih gledalcev.*« Napovedovalki je pritrdil napovedovalec: »*Da, prvo, toda ne edino srečanje. Televizija bo prav zares prišla in ostala.*« Skoraj z enakimi besedami je to še enkrat potrdil po kratkem sklepnem delu polke. »*Res je, dragi gledalci, prišla in ostala, tehnično in programsko bomo pripravljene za redne oddaje. Televizija namreč ni preprosta stvar, saj sodi med zadnje iznajdbe moderne tehnike. Da si jo nek narod ali država lahko omislita, morata prej doseči določeno stopnjo tehničnega napredka in gospodarskega razvoja. Kajti za sivkastim zaslonom vašega sprejemnika se skrivajo tovarne in elektrarne, rudniki in ceste, za njim je na tisoče delovnih rok, ki dan za dnem ustvarjajo temelje za naš razvoj. Narodi, ki so podedovali več industrije, bolj razvito gospodarstvo, pa tudi tehniko, imajo televizijo že dalj časa. Toda v splošnem in ožjem napredku, ki ga ustvarjajo naši delovni ljudje, se lahko in se bo televizija uveljavila tudi pri nas.*« Kamera je pridružila napovedovalko, ta pa je opisala razgled z oddajnika na Krvavcu: »*Razgled po lepem kosu slovenske zemlje, kjer se harmonično družita dva čudovita kontrasta: blaga in nekam vase zagledana narava in nemiren, živ in drhteč utrip ustvarjalnega dela.*« Takrat je režiser s kratkim uvodom simfoničnega orkestra zavrtel tudi film gorske pokrajine, kamera se je prelivala od filma do napovedovalca in napovedovalke. »*Košček zelenega paradiza je to. Gorenjska – ni lepšga kraja, kot je z okolšno ta podoba raja – je zapel že naš poet France Prešeren. Da, tod cveto narcise in murke in cveto tudi žebliji v očeh kroparskih kovačev in jeseniških plavžarjev. To je poezija gorskega sveta in je hkrati poezija dela. To je svet, v katerem se melodija pastirske piščali in ritem poskočne polke kar iznenada*

prelije v melodijo daljnovodov in ritem železarn in plavžev.« In sledil je preliv na idealizirano podobo dvajsetega stoletja, podoba napredka, gledalce so poslali po poti popotnika skozi atomski vek: »*Da, dragi prijatelji ob televizijskih sprejemnikih, tudi to bo ena od naših glavnih nalog: sredi razkošne pomladi droben izrez naših gorenjskih, zimskih pejzažev in sredi bele zime košček svetle pomladi ob slovenski obali. Vsa naša prizadevanja pa bo nenehno spremljal osnovni ritem tistega dela, ki se zrcali v mrežasti podobi daljnovodov, v utripu naših tovarn, železarn in vse naše industrije. Kajti po daljnovodih se pretaka energija tudi v naš oddajnik. Industrija zapletenih elektrotehničnih izdelkov bogati naš razvoj do tiste stopnje, ko lahko steče po etru tudi živa slika.*« V eter so stekli filmski posnetki dela v železarni in izpod teksta se je nadaljevala delovna pesem: »*Veliko lepega in dobrega je v tem našem delu. Delo... Ali je to res tako vsakdanja, celo prozaična beseda? Nemara pa smo pozabili, da iz te besede izhaja v resnici vse, kar je okrog nas. In ne nazadnje tudi tehnika in televizija. Vzemimo; delo v železarni. Kjerkoli – lahko na Jesenicah ali v Sisku ali kje drugje. Žareči žebliji v očeh. In poezija ognja, mozaik drobnih isker in neutrudnega gibanja. Vse to je – delo. In vse to so delovni ljudje.*« Glasba je v mogočnem zaključku pospremila zadnje filmske prizore in se v polbližnjem planu približala napovedovalki: »*Res je: naši kraji, predvsem pa – naši ljudje so neizčrpna zakladnica za bodoče oddaje slovenske televizije.*« Napovedi v studiu je prekinil glas v gorenjščini: »*Naši ljudje, ste rekli?*« Napovedovalec se je obrnil proti glasu: »*Seveda, že, že... toda...*«. Kamera se je zasukala na marelo: »*No, a jaz nisem človek kaj?*«

»*O, ja ... pa še postaven fant, samo ... že malce siv, kaj?*« In zajela Gorenjca, ki se je med monologom sprehajal po studiu: »*O, kajpada siv. To je pa od čakanja na tale vaš one, ki ga povsod po svetu imajo, pa pravijo, da je to standard. Jaz vam pa povem, vama tukaj, ki sta me tako lepo sprejela in tistim, ki zdajle radovedno zijajo vame, da nas je že dosti nesreč zadelo, no, zdaj imamo pa še televizijo na grbi, da nam zrak kvari, pa naše žene tudi. Veste, moja Mica mi je rekla takole: Stari, zdaj, ko so ti plače za tiste procenče zvišali, bomo pa televizijo kupili, da ne boš zvečer po gostilnah posedal. Sosedo pa naj kar kap od nevoščljivosti. Sem upal, da boste čakali vzpenjačo na Krvavec in da boste tiste slike kar gor vozili, pa vidim, da gre vse kar po luftu. No, zdaj pa lahko spet na kredit in na poroke mislim. In ... in ... ja, no ... zato sem tudi tu.*«

Napovedovalka in napovedovalec se spogledata: »*Kako? Da bi vam šla midva za poroka?*«

»*Kje bi vaju pa banka priznala? Saj ste se vsi, kar vas je, gotovo do vratu zapufali, ko ste kupovali vso to šaro.*«

»Kaj pa potlej želite? Veste, očka, ura teče!«

»Nič hudega, saj ste jo zato kupili, mar ne? Veste, tole sem mislil: ali ne bi rajši takle sprejemnik kupil sindikat ali kakšno drugo društvo, morda pa tudi – to bi bilo prav zame – tudi kakšna gostilna, saj bi se ji splačalo. Jaz bi pa lahko na motor pomislil, če Mici kaj drugega v glavo ne pade. No, pa brez zamere.« Kamera je sledila Gorenjcu, dokler je odhajal. Toda nenadoma se je obrnil in zavpil: »Ja, po honorar pa že še pridem!« Odhaja in se vnovič obrne: »No, pa pridite kaj k nam v vas, tja na Gorenjsko, v planine.« Kamera mu še vedno sledi, obstane na mareli, kratek motiv polke zaključi prizor in se preljuje na napovedovalko: »No, možakar nama je vzel nekaj časa, njegova misel pa ni neumna. Kaj, ko bi naše drage gledalce popeljali le za kratek hip v planine, čeprav so zdaj, ko so še v pomladnem snegu, le za izkušene gornike.« Z glasbo in filmom so naši televiziji pripeljali gledalce v gorsko pokrajino do pomladanske smuke. V drugem delu jim je bilo dovoljeno to, kar jim je bilo v prvem prepovedano. Dodaten čar je prispevala glasba: »Res, saj je vedno več tistih, ki se konec tedna, po napornem delu odpravijo v hribe. V tem času nudijo naše planine še prav redke užitek. Pod vami široka panorama zelene pomladi, polne sonca in rjave zemlje na zoranih njivah. Okrog vas pa sneg, kamor seže oko. Nekaj za tiste, ki jim je smuka pri srcu: prismočajo se naravnost v pomlad.« Ko se je film vrtel proti koncu, je počasi potihnila tudi glasba in napovedovalka ter napovedovalec sta gledalce izmenjaje pripeljala v Ljubljano. »Odtod, iz gorenjskih host in zasneženih vrhov pa seveda ni daleč nazaj domov znova na delo... In tako nas kamera vodi hitreje kot misel... Od Jesenic mimo Kranja v središče Slovenije, v belo Ljubljano, mesto tisočerihih lepot, ki jih popotnik včasih kaj težko odkrije. Naša kamera je tokrat usmerila svoj objektiv v tivolski park in odkrila prikupnega favna s piščalko. Tvoje oko, popotnik, ki prihajaš v Ljubljano, naj ne spregleda starega gradu nad mestom. Ali muzeja, ki skriva v sebi podobe tisočletne zgodovine naših ljudi. Nikar dragi popotnik ne hodi sklonjene glave mimo univerzitetne knjižnice. In nekaj sežnjev odtod mimo znamenitih Križank, ki za svojimi zidovi skrivajo letno gledališče po načrtu pokojnega arhitekta Plečnika. Kdo bi hodil mimo baročnih fasad ljubljanske opere. Komu ne bi zastal korak pred Narodno galerijo, zlasti še pred lepotami, ki jih skriva v notranjosti? In še in še je teh velikih in malih stvari, vidnih in za popotnika, ki se le bežno ustavi v Ljubljani tudi nevidnih znakov kulture, industrije in gospodarstva. Vsekakor velja: vse to in še več vam bodo posredovale kamere slovenske televizije. Toda – smo mar še vedno v Ljubljani? Kajpada, možakar z vivčkom nam je prinesel le kos gorenjskega sveta v studio. Orkester pa, kakor vidimo (kamera preide od napove-

dovalke mimo orkestra in nato k napovedovalcu), čaka, da pride na vrsto in ... Sicer pa: vse Ljubljane prav zares tokrat ne bomo pretihotapili ne v Zagreb in ne na vaše televizijske zaslone, dragi gledalci. Nemara boste zadovoljni, če vam predstavimo obris tolikanj zloglasne – ljubljanske megle? (Slika se za hip zamegli in preide na grafiko tramvaja). Kaj pa naši tramvaji? No, če bo naša televizija tudi tako počasna in škripajoča. Kdo ve, če si naši gledalci ne žele kaj bolj znamenitega od ljubljanske megle in tramvaja? Morda kaj živega, prijetnega za oči in okroglega za ušesa... (Napovedovalec se začudi) Pa vendar, ne... (Zato nadaljuje napovedovalka) Pa vendar – ja. Nikogar drugega kakor – Ježka. Saj smo ga vendar pripeljali v Zagreb, mar ne? Saj se ni izgubil.« Ona se je sredi besede ozrla in beseda ji je zastala v grlu. Kamera je najprej ujela svečo, ki jo je Ježek držal v roki, potem pa a celega Ježka v hoji naprej. Sliko je spremljala groteskna glasba, ki je tolmačila nočno mistično ozračje. Ježek se je bližal v spalni srjaci in izvedel svojo točko, ki jo je s kratkim zabavnim motivom zaključil septet. Med kratko glasbo je kamera ponovno spremljala Ježka, tokrat pri odhodu.¹⁷ Šele tedaj sta napovedovalca ponovno prišla do sape: »To je bila torej še ena ljubljanska, pravzaprav že slovenska znamenitost.« In nadaljevala z napovedjo sporeda: »Da, Ježek. Sicer pa, dragi gledalci – nikar ne mislite, da se je koš dobre volje z Ježkom že izpraznil. Pravijo (po navadi le športniki), da smo Slovenci individualisti. Zavaljo visokih planin, ki da nas z vseh koncev zapirajo. Da nimamo pravega razgleda po svetu in še to in ono. Pa ne verjemite tem ljudem. Popadljivi so in poni-glavi. V resnici je pa tako: radi smo veseli, kakor povsod po svetu. Smejemo se in tudi sicer smo naravnost marionetsko razgibani.« S temi stavki sta napovedala popevko o mali marioneti, ki jo je zapela Jelka Cvetežar. Ob koncu pesmi je Draga Rogl z lutko v rokah pobarala gledalce, ali jim je bila všeč pesmica o mali marioneti in napovedala še hitrejši ritem za vse, ki jim je pri srcu (in nogah) še kaj bolj poskočnega in dovtipnega od polke. Nekaj takšnega, kot je – dixieland. Pesem je izvedel septet, kamera pa je pesem

¹⁷ Iz scenarija ne izvemo, zakaj je Ježek pred gledalce stopil v pižami. To nam postane jasno šele iz besedila njegova nastopa in besedi pesmi, ki so priložena v mapi: »Odkar imam televizijo, zaspat ponoč moč mi ni, ker me strašijo vso noč obrazi, quazi pošasti se mi zdijo s sredi njih je njen obraz.« (2 takta orkestra) »Čeprav telešček moj že hira, še vztrajam vedno, bedno srce ne da mi mira in gledam ke-le v televizijo, kdaj iz okvira pogleda name njen obraz.« (orkester 8 taktov, tenor solo 8 taktov) »Ko pa po dolgi spet pride program, so motnje v atmosferi, ni slike, same pike in flike so od tam. Moj vidni organ je tik razsula al kot se temu reče, peče kot rezal bi čebula. A bolečine minejo to vse skup je nula, da le bi videl njen obraz.«

spremljala z izmeničnimi primiki in odmiki ter se med izvedbo približevala solistom, ki so vstajali. Takoj po končani izvedbi sta napovedovalca ponovno nagovorila gledalce, ali so jim bili fantje všeč, in še stopnjevala napoved progama: »Še zadnji krik mode smo ujeli za vrat, da ne bo nihče modroval o gorah, ki da nas zapirajo z vseh strani. Da, zadnji vzdihljaj mode, ki menda na zapadnem koncu naše celine in čez zganja paniko. Mi se bomo pa malce nasmejali, kaj ne?« Takrat je kamera zajela napovedovalko: »In kaj na bi bilo ta – modni krik?« On: »Boste ostrmeli, če vam rečem: rock and roll? Pravi, najbolj prečudoviti, najbolj valjajoči se in kotalkarski rock and roll.« Kamera je med uvodom snemala septet nato pa prikazala pevko Jelko Cvetežar, ki je zapela pesem z besedilom Franeta Milčinskega – Ježka »Rock around the clock«. Poskočnosti skladbe in besedilu primereno so se poigravale tudi kamere. »S tem bi bil, dragi gledalci, tudi naš veseli del pri kraju. Ne pa še naša prva televizijska oddaja.« Tudi mi, dragi bralci, se bomo k tej veseli pesmi še vrnili, saj smo vam dolžni predstaviti še besedilo. Še predtem pa se preselimo na slovensko obalo in pogledjmo, kako so televizijski delavci gledalcem pričarali pomlad, ki se je tistega davnega leta 1957 zaenkrat le sramežljivo kazala na celini: »Ne, dragi gledalci, pomlad res ni prazna beseda. Ni prazna zavoljo tega, ker je tako čudovito podobna drobnim, navidezno nepomembnim zgodbicam, ki jo je pred dnevi zapisala naša kamera nekje ob slovenski obali. Čas: pomlad – včeraj, danes in nemara tudi jutri. Kraj: steza od novega naselja Semelele pri Koprju do Pirana. Osebi: ona in on.« V prelivu pod napovedovalko so se je začeli vrstiti prvi kadri filma: konec dela v Tomosu, pogled skozi vhodna vrata voznja. Koncu delovnega dne sledi romanca v slogu Williama Shakespeara: on gleda navzgor, ona stoji na balkonu, pomaha, pride in – sede na motor ... »Ali pojde z menoj v Piran? Zakaj pa ne, saj sta domenjena? Brž, na konjiča in po svetlih, asfaltnih vijugah skozi Izolo, Portorož v Piran.« Gledalci spremljajo voznjo, dekleta se hudomušno nasmihata in pomladni mastral ji mrši lase. Razigrano se nagne naprej in poljubi voznika. In že sta sredi Pirana, tega miniaturnega, nekam vase zagledanega mesteca, ki ga je proslavil violinist, mečevalec in izumitelj Giuseppe Tartini. Vozita skozi Piran in ustavita motor pred Tartinijevo hišo. Naša ljubka zgodbica gre h koncu: »Jadro na čolnčič v luki, brž, brž.« Njene drobne roke naravnajo platno in ga napnejo na jarbol. Dekle vleče jadro kvišku. Medtem pa junak naše zgodbe kar precej nemirno menca za mizo na sončni terasi in vmes spogledljivo mežika čez ograjo, dokler ne pride tudi on iz hiše, saj ne vzdrži več. Kličejo ga morje in sonce in pomlad in še ena pomlad z dolgimi črnimi la-

sma. Fant skoči na barko in to je zares konec naše zgodbe. Galebi se kriče spreletavajo nad sončnimi morskimi pejsaži in naša bolna barčica je zaplavala nekam daleč v obzorje ... Po sekvencah barke se kamera obrne na napovedovalca: »Pa saj take in podobne zgodbe doživljate tudi vi, dragi gledalci. Pa ...« In pridruži napovedovalko: »Sicer pa ... Nemara vas bo tja popeljala vsaj naša televizija, ki bo prek mostu na Nanosu zajela lep kos slovenske zemlje, vse doli do morja.« Po tem delu, ki z zaključkom spominja na konec prvega poveljnega slovenskega celovečernega filma Na svoji zemlji, se od gledalcev poslovita oba napovedovalca: »In tako je – dragi gledalci in poslušalci – potekel naš čas. Vsem ob sprejemnikih lep pozdrav in na svidenje!«

Oddaja »Televizija prihaja« je trajala 33 minut in 16 sekund in je bila s tem končana. Z oddajo je Televizija Ljubljana gostovala v Zagrebu – za pripravo oddaje in predvajanje gledalcem so uporabili zagrebški studio in tehniko. V Zagreb so pripeljali izvedbeno ekipo in vse nastopajoče ter oddajo vodili sami, brez pomoči zagrebških kolegov.¹⁸ Zdaj je prišel čas za analizo oddaje. Začnimo s tehničnim poročilom, saj je bila v pionirskih časih kakovost slike pomembnejša od programske vsebine.¹⁹ Tehnično poročilo je sestavil ing. Slavko Pernuš.²⁰ Pri oddaji je ekipa uporabljala video- in avdioaparature, ki so jih dali na razpolago v Zagrebu. Od lastnih aparatov so imeli samo mikrofona in en magnetofon. Pri celotni oddaji so uporabljali dva mikrofona in en magnetofon. Aparature so upravljali tehniki ljubljanske ekipe: mešalec slike Borut Jeras, za mešalno mizo za zvok pa je skrbel Dušan Mauser. Pri kontrolnih kamerah so bili postavljeni zagrebški tehniki, kamere pa sta upravljala Boris Gorjup in Ljubo Struna. Oddaja je po tehnični plati potekala v redu, razen nekaj manipulativnih napak (prepočasno ali prehitro zbledavanje slike ali zvoka). To pa je bilo popolnoma opravičljivo, saj so naši tehniki prvič opravljali to delo, in to po minimalnem številu vaj. Morda zvok iz studia ni bil vedno najboljši. To se je zgodilo, ker se mikrofona napovedovalcem ni približal pravi čas. Mikrofona v studiu je upravljala zagrebški tehnik. Tudi v Zagrebu so imeli samo nekaj dokaj zastarelih in nezanesljivih zvokovnih aparatov, to pa se je pokazalo tudi v njihovi oddaji, ki je bila na sporedu tik pred našo, saj sta jim odpovedala dva mikrofonska ojačevalca hkrati. Zaradi tega dogodka smo bili zelo zaskrbljeni, da se ne bi podobne nevednosti pripetile tudi pri

¹⁸ Tvdok, I–67, mapa 3. Poročilo tajnice produkcije Helene Zorko o oddaji z dne 24. 5. 1957.

¹⁹ Bizilj: *Slikarji stvarnosti*, str. 115.

²⁰ Tvdok, I–67, mapa 3. Tehnično poročilo o prvi slovenski TV-oddaji v Zagrebu 12. maja 1957 z dne 15. 5. 1957.

naši oddaji, vendar se to ni zgodilo. Inženir Pernuš je menil, da je kljub omenjenim pomanjkljivostim prva poskusna TV-oddaja tudi po tehnični plati popolnoma uspela in da si bodo vsi prizadevali za to, da bodo naslednje oddaje še boljše in tehnična izvedba bolj zanesljiva.

Tehničnemu poročilu je sledilo finančno poročilo oziroma poročilo producenta oddaje Frana Žižka.²¹ Producentova naloga je bila po predloženem »skriptu« in režiserjevem predlogu angažira umetniško osebje ter pripravi predračun in končni obračun. Fran Žižek se kot producent z načelnega stališča ni vtikal v režisersko in dramaturško interpretacijo oddaje. Ker je bila naša televizija še v eksperimentalnem obdobju, je predlagal, da vsi izvajalci namesto honorarja dobijo enotno (»tolajilno«) nagrado 5.000 dinarjev. Izvajalci so se s tem tudi strinjali. Majhna zmeda je nastala le pri honorarju za glasbenike iz orkestra. Z vodstvom njihovega oddelka so se pozneje dogovorili o znižanju plačila. Producent je pripomnil, da so bile omenjene nagrade izredno nizke in da bo v prihodnje moral vsak producent računati tudi z višjimi honorarji. Predračun in obračun sta se v vsoti skoraj ujemala, čeprav so se nekatere postavke spremenile. Žižek je bil prepričan, da je upravičeno dodatno predlagal še majhno vsoto za slavje, na katerem so skromno pogostili našo ekipo in predvsem zagrebške gostitelje. Sam ni mogel spremljati poteka vseh vaj, ker je bil službeno odsoten zaradi režiranja v Mariboru. Njegovo delo je vzorno opravila sekretarka Helena Zorko, ki si zasluži priznanje. Žižek je še enkrat pohvalil zavzetost vse ekipe in predlagal utemeljene denarne nagrade posameznikom. Helena Zorko je kot sekretarka produkcije pripomnila: »*Delo okrog priprave za oddajo in v času vaj v Zagrebu je potekalo disciplinirano in točno. Vsi, ki so pri oddaji sodelovali, so storili vse, kar je bilo v njihovih močeh. Nabrali so si tudi izkušnje, ki jih bodo potrebovali v prihodnjih oddajah.*« Tudi zase pravi, da bo predvsem organizacijsko v svoje poslu lahko marsikaj popravila in bolje pripravila. Sicer je bila ekipa ves čas bivanja v Zagrebu popolnoma enotna in delo je potekalo brez nervoze in v prijetnem vzdušju. »*Lahko smo opazili veliko pristne vneme in prizadevanj, da bi bila oddaja najboljša. To je prav gotovo tudi zasluga režiserja Mirča Kraglja, ki ima do ljudi lep odnos in zna napraviti vzdušje, v katerem je delo prijetno.*«²² Režiser je v poročilu o oddaji z istega dne zapisal, da je oddaja potekala po izvedbeni plati

v redu in k oddaji sami nima posebnih pripomb. Posebej pa je vseeno poudaril dve stvari:

- da so potekale vaje ves čas v redu, da med delom ni bilo začetniških nesporazumevanj ter z njimi v zvezi izgub časa ter nepotrebnih nervoz. Tu je treba poudariti, da se je ekipa zagrebških kolegov izkazala in v glavnem z razumevanjem in z velikim prizadevanjem skušala vpeljati našo ekipo v način dela, ki ga zahtevajo pogoji zagrebškega studia;
- da se je lotila izvedbe oddaje naša celotna ekipa, delala ves čas vaj stoodstotno ter se do oddaje toliko usposobila, da je izvedla program relativno celo nadpovprečno dobro.

Vsi sodelujoči (izvedba in nastopajoči) so pokazali za delo toliko elana in discipliniranosti, da si želim le, da v tem vzdušju potekalo naše delo še naprej.²³ Oddajo so pozitivno ocenili tudi v drugem delu naše takratne širše domovine. Poročilo o prvi televizijski oddaji v slovenskem jeziku je bilo izredno optimistično, saj so napovedali, da se bodo po zgraditvi televizijske mreže valovi slovenske televizije kmalu širili prek Nanosa vse do Trsta in Gorice in še dlje. Oddaja je bila vedra in zanimiva, ekipa slovenske televizije pa je zelo napredovala pri pripravah na izvedbo lastnega programa.²⁴ Doslej smo poslušali same pohvale, sestanek 13. maja v Zagrebu pa se je začel z naštevanjem slabosti in napak.²⁵ Na sestanku so bili prisotni režiser Viculin, šef razsvetljave Oberman, asistenta Galič in Orlovič, šef tehnike ing. Sajc, tehnik Privora, sekretarka in Zdenka Frkovič, filmski manipulant Marjanovič in ustvarjalci oddaje Mirč Kragelj, Fran Žižek, ing. Slavko Pernuš ter Helena Zorko. Sestanek je začel tov. Viculin, režiser, ki je dejal, da je bila slabost oddaje v tem, da tekst ni bil televizijski ampak preveč radiofonski. Obenem je bila napaka v tem, da je bilo glavno težišče oddaje na napovedovalcih, posebno na moškem. Oddaja ni delovala kot celota. Filmski vložki niso bili posrečeno izbrani. Nadaljevanje po tej hudi kritiki je bilo prijaznejše, in sicer da je oddaja vsekakor uspela. Dobri so bili »špikerji«, predvsem on. Režiser Kragelj se je zelo trudil s tekstom, da je oddaja uspela, čeprav tekst ni bil posrečeno izbran. Posebno je pohvalil glasbo za napovednik, ki jo je skomponiral skladatelj Uroš Krek. Kamermani so se izvrstno znašli, za popolno zanesljivost pa potrebujejo še več vaje in prakse. Zelo pozitivno je bilo tudi to, da so se ustvarjalci

²¹ Tvdok, I–67, mapa 3. Poročilo producenta oddaje – 12. 5. 1957.

²² Tv dok, I–67, mapa 3. Poročilo sekretarja produkcije za oddajo 12. 5. 1957 z dne 24. 5. 1957.

²³ Tv dok, I–67, mapa 3. Poročilo režiserja M. Kraglja o oddaji 12. 5. 1957 v Zagrebu z dne 24. 5. 1957.

²⁴ Tv dok, I–67, mapa 3. Jugoslovanski radio št. 21/1957, Prva eksperimentalna emisija RTV Ljubljana.

²⁵ Tv dok, I–67, mapa 3. Radio Ljubljana, TV-oddelek, Sestanek v Zagrebu, dne 13. 5. 1957, Analiza slovenske oddaje.

do konca držali koncepta oddaje. S tem so se izognili tudi zmedi, ki bi lahko nastala pri morebitnem spreminjanju in improviziranju.

Režiser Mirč Kragelj je v odgovoru navedel, »da v Zagrebu že imajo utečen svoj sistem dela, tega pa v Ljubljani še nimamo. Toda vseeno je delo potekalo lepo, brez večjih nervoz. Za nas je velika dragocenost, da smo spoznali studio in aparature in s to malo prakso bomo doma lažje krenili. Filmskih vložkov, ki so bili prvotno zamišljeni, se nam ni posrečilo dobiti, zato oddaja ni delovala kot celota in morda tudi ni bila tako efektna. Razen tega nismo bili kompetentni za večje spremembe v tekstu, ker so bili v Zagrebu samo ljudje iz izvajalske skupine. Toda vseeno skript ne bi učinkoval tako neenotno, če bi bili izpolnjeni pogoji, ki jih skript vsebuje. Tako pa smo morali skript prilagoditi komponentam, ki so nam bile na razpolago in je zato morda oddaja učinkovala nekoliko neenotno po vsebini.« Fran Žižek je dejal, da skript ni bil zamišljen kot oddaja, ki jo delamo Slovenci za Slovenijo, ampak je moral upoštevati hrvaške gledalce. Tudi to je bila ena izmed težav, ki so vplivale na sestavo skripta. Na drugi strani pa je bil skript sestavljen tako, da bi lahko zajel čim več možnosti za izrabo izraznih sredstev, ki jih omogoča televizijska oddaja.

Filmski operater tov. Marjanovič je pripomnil, da so bili filmski inserti na 35-mm traku slabi. Ing. Sajc je s strani tehničnega sektorja poudaril, da je delo v kontrolni sobi potekalo mirno, brez zapletov in povsem normalno. Ing. Pernuš je ocenil, da je oddaja potekala v tehničnem pogledu v redu, razen morda z nekaj manipulativnimi napakami, tj. prepočasno ali pa prehitro bledenje slike ali zvoka. To pa je popolnoma opravičljivo, saj so naši tehniki opravljali to delo po minimalnem številu vaj.

Nato je ponovno prevzel besedo režiser Mirč Kragelj: »Ob koncu bi rad povedal tudi na tem sestanku, čeprav na njem ni kompetentnih ljudi, da smatram za nujno še nadaljnje čim tesnejše sodelovanje naše ekipe v Zagrebu, dokler se ne bomo osamosvojili. Predusem mislim tu na izvedbeno ekipo, ki si je v tem kratkem času vendar nabrala nekaj izkušenj in dobila nekaj prakse. Umestno bi bilo, da se ta praksa ne bi prekinila vse do naše prihodnje oddaje v Zagrebu, ampak da bi se po možnosti naših kameramanov in drugega osebja posluževali tudi Zagrebčani za njihove vaje in oddaje. Kot vem obstaja v Zagrebu potreba po kadrih, ker je zanje Zagreb trenutno v stiski. Za zaključek še to: po tej eni sicer skromni izkušnji ob naši oddaji v Zagrebu, nam bo za naprej mnogo lažje konkretno pripravljati bodoče programe, kajti šele izkušnje ob konkretnem delu v studiu opozorijo na vse pogoje, ki jih mora program nujno upoštevati. Zato mislim, da je prav, da je prišlo na vaje in oddajo v Zagreb čim več naših sodelavcev, ki

sicer konkretno za to oddajo morda niso imeli nalog, se pa bo njihova udeležba prav gotovo rentirala za bodoče delo. Za vse iskreno sodelovanje in trud ter razumevanje s strani zagrebskih kolegov, ki so se izredno tovariško zavzeli za naše delo, lepa hvala.« Na ta način se je veliko bolj mirno, kot se je začel, sestanek v Zagrebu zaključil. Zdaj pa si oglejmo še, kako so oddajo ocenili v Ljubljani. Zapisnik o sestanku dne 15. 5. 1957 – na njem so bili direktor televizije Lado Pohar, dr. Pavlin, Korać, Marjan Rihtar, Fran Žižek, Mirč Kragelj, Kralj, Milan Kumar, Beno Hvala in ing. Slavko Pernuš – je sestavila Helena Zorko.²⁶ Lado Pohar se je v začetku zahvalil vsem za sodelovanje pri oddaji v Zagrebu, takoj po zahvali pa se je že začela diskusija o napakah oddaje.

Tov. Pohar: »Zaradi nejasnosti okrog skript smo izgubili teden dni. Pripravljanje oddaje je nekako sovpadalo s seminarjem, kar tudi ni bilo najboljšo. Nadalje smo prepozno ugotovili, da je bil sektor filma na šibkih nogah (Sajko). Gledanje projekcij je bilo slabo organizirano. Filme je gledalo premalo ljudi, predusem tistih, ki bi jih morali gledati. V Zagrebu so bile pripravljene stvari, namesto, da bi bile že v Ljubljani in tako jih odločujoči niso videli (Rock and Roll in Marionetta). Producent je slabo startal. Na sestanku, ki bi ga moral voditi producent, sem bil jaz. Vprašanje producenta sploh, ali ga bomo imeli, ali ne, je stvar diskusije. Najslabša točka oddaje je bil film. Sajko ni napravil tega, kar bi moral. Za Koper je bilo snemanje slabo pripravljeno. Film je bil neučinkovit in bi lahko v oddaji mirno odpadel. Izvajalsko je oddaja zadovoljila, le skript je bil šibak. Če posamezne točke ne bile peštre, bi bila oddaja prav gotovo razvlečena in dolgočasna. Prav gotovo je tov. Mirč z dobro režijo rešil oddajo. Zaslugo ima tudi ing. Pernuš, ki je tehnični sektor odlično speljal. Nato Marjan Rihtar, ki je storil vse, kar se je storiti dalo. Ponovno zahvala vsem! Dobro bi bilo, da je prišel v Zagreb tov. Žižek, gotovo je to na grupo dobro vplivalo.«

Tov. Žižek: »Vem, da za oddajo nisem nič prispeval. Mislim pa, da nam vsem ni povsem jasno, kaj je vloga in delo producenta pri oddaji. Mislim, da bi te posle lahko vršil človek, in to vedno eden in isti. Mislim, da bi že lahko rekel, kdo bi to bil. In je treba to mesto čim bolj izpolniti. Funkcija dramaturškega svetovalca je malce dvomljiva. Nisem se hotel vmešavati, če sem kaj rekel, sem to izrekel tovariško in ne direktivno. Treba je ljudem, ki delajo, zaupati in jim dati vso odgovornost. Glede prvega sestanka zdaj ne bom razpravljal. Znano je, da sem moral v Maribor, kjer sem snemal radijsko igro. Glavna težava je bila tema oddaje. Tema je bila taka, da je bilo nemogoče napraviti oddajo tako, da bi

²⁶ Tv dok, I–67, mapa 3. Sestanek TV, dne 15. 5. 1957.

zadovoljila vse gledalce. Okvir dopušča toliko možnosti, da jim je nemogoče ustreči. Če bi lahko prišel malce prej v Zagreb, bi se z Mirčem dogovorila o premonaži nekaterih stvari.«

Tov. Kragelj: »Mislim, da bi bili vsaki večji popravki nemogoči, ker je bila šele v soboto – dan pred oddajo vaja, kjer je prvič tekla vsa oddaja. Vem, da oddaja dramaturško ni bila tako pripravljena, kot bi lahko bila. Delali smo tako, da je bila posamezna točka kolikor mogoče boljše izvedena. Časa je bilo odločno malo. Čim bližje smo bili terminu oddaje, tem težje je bilo karkoli popravljati. Oddaja bi v celoti gotovo bolj uspela, če bi bili filmski vložki takšni, kot je bilo prvotno zamišljeno. Ker jih ni bilo, je oddaja izgubila ravnotežje. Tekst sem toliko popravljal, vendar sem pazil na to, da je vendar nekaj Lindičevega ostalo. Špikerja sta se moral vsak dan znova učiti tekst. Tekst ob fotografijah sem namenoma pustil.

Kar se tiče producenta, mislim, da ga je treba imeti. Vendar mora imeti točno določene postavke. Mislim pa tudi, da pri vsaki manjši stvari, producent ni potreben. Glede napisov – res je, da bi moral še marsikdo biti napisan, vendar bi bilo vse skupaj dosti predolgo. Mislim, da je pri celi stvari bistveno to, da so naši ljudje to prvič delali in uspeli. V Ljubljani so baje kritizirali zvok. Mi smo prinesli v Zagreb svoj mikrofonski, magnetofonski in smo v Zagrebu na račun zvoka slišali pohvalo.«

Ing. Pernuš: »Zavedajmo se, da smo bili v Zagrebu gostje. Mi drugih aparaturo nismo mogli prepeljati v Zagreb, ker jih tudi ne bi mogli nikamor postaviti. Še vprašanje magnetofona je bilo problematično, ker je v kabini dejansko zelo malo prostora. Razen tega je bilo rečeno, da delamo mi samo manipulativno z njihovo tehniko. Žal mi je, da nismo posneli vsega na trak, da bi potem lahko poslušali v Ljubljani.«

Tov. Pohar: »Za drugič bi bilo najboljšje napise v oddaji napraviti po shemi, ki je napravljena za oddajo.«

Tov. Korač: »Film je bil zelo drag. Dokončni obračun bo znašal okrog 100.000 dinarjev. Če bi bil film tako narejen, kot je bilo v konceptu zamišljeno, bi oddaja drugače izgledala. Tudi politični del bi bil boljše zastopan. S filmom smo pogrešili, ker se nismo držali skripta. Denar, ki smo ga porabili, je za nas težka izkušnja, in mislim, da se ne bo več ponovila.«

Tov. Pohar: S tem se popolnoma strinjam. Če bi bil tekst podprt s filmom, kot je bilo zamišljeno, bi bilo gotovo več poudarka na političnem delu.«

Tov. Kralj: »Nismo poznali ljudi – film – in smo jim morda malo preveč zaupali, čeprav je na drugi strani ljudem treba zaupati in jim verjeti. Tudi pri razdelitvi funkcij ni bilo vse popolnoma jasno.« (Na tem mestu sta zapisani pripombi tov. Poharja, da so bile funkcije jasno razdeljene, in pripomba ing. Pernuša, da se je

morda tu in tam v Zagrebu dogajalo, da je kdo vprašal za eno in isto stvar dva človeka ali celo več).

Tov. Kragelj: »Dvojne funkcije so včasih morda res malo motile, čeprav so bile dobronamerne. V studiu je bil zagrebski asistent in režiser, ker so ti ljudje skušali pomagati po svojih močeh. Dajali so tudi razne signale in s tem je bila morda malce ogrožena funkcija našega asistenta. Ko smo zaprosili, da bi radi delali sami, so nam to Zagrebčani brez nadaljnega dovolili.«

Tov. Pohar: »Morda v tej fazi res ta funkcija asistenta ni bila popolnoma jasna, vendar bo pa to v bodoče jasno določena funkcija. Kar se tiče tov. Sajka bi povedal še to, da sem mu morda v začetku le preveč zaupal, ker je delal videz, da dela in da bo vse tudi dobro napravil. Po snemanju v Koprju, sem z njim presekal in od takrat naprej je delal samo po naročilu.«

Tov. Rihtar: »Mislim, da je bilo delo okrog skripta – kar se filma tiče – delo samo za enega človeka in da bi lahko tudi brez nadaljnega speljal.«

Tov. Pohar: »Prav je bilo, da smo preizkusili tudi nekatere ljudi iz tečaja, ker so se prav dobro izkazali.«

Tov. Kragelj: »Povedal bi rad še tole: imel sem neke svoje zamise, kako bo delo v Zagrebu teklo. Ker pa imajo Zagrebčani že svoj sistem, sem se mu moral prilagoditi. Zaradi tega je morda tudi prav, da sekretarka ni delala, ker je pri njih sistem tega dela le malce drugačen, kot ga nameravamo vpeljati mi.«

Tov. Žižek: »Sicer pa je bilo rečeno, da tokrat itak ne bomo sami delali, temveč samo gledali in se učili.«

Tov. Kragelj: »Razsvetljava je bila tudi ena izmed slabih točk v Zagrebu. Ko so nam neko popoldne dali prosto, češ da bodo uredili razsvetljava, smo potem zvečer ugotovili, da je v studiu vse tako, kot je bilo prej. Tov. Oberman je želel zadnji čas prestaviti spikerje na drugo mesto, česar pa nisem več dovolil. Razsvetljava tudi ni bila pod komando režiserja.«

Tov. Pohar: »Za nadalje je treba v Zagrebu zahtevati, da diktira razsvetljava režiser.«

Tov. Kragelj: »Nujno je treba misliti na naše ljudi za razsvetljava.«

Tov. Kralj: »Mislim, da bi bilo pametno, da nam Zagreb dodeli stalne in iste ljudi za asistenco.«

Nato je Lado Pohar prebral pismo »Svobode« iz Kranja. Za odgovor na pismo glede tehnične plati je določil inženirja Pernuša, za odgovor o programski vsebini pa Mirča Kraglja in Frana Žižka. Potem je bila na vrsti analiza seminarja, in za njo dodelitev programskih nalog, dogovori o izvedbi ter organizacijskih in tehničnih zadevah.

Tov. Pohar: »Prva oddaja je pokazala, da je grupa sposobna delati. Mnenja direkcije so na splošno zadovoljna. V Beogradu se sklepajo pogodbe, denar je in firme bodo verjetno kmalu poslale tehniko. Lahko pričakujemo resnega starta. Organizacijo dela je treba

razširiti in točno odrediti delo, pripravljati gradivo za oddaje, da ne bomo v zadregi. Za program je zadolžen tov. Cilenšek. Vse redakcije naj zbirajo in zberejo tekst ter ga predložijo tov. Cilenšku. Tov. Macarola bi lahko pritegnili za šolske oddaje. Razširiti krog ljudi, ki bodo pisali. Mirč naj pregleda radijske igre, ki bi se dale porabiti za TV. Filmsko delo – Kumar, Korač, Rihtar – prvo njihovo delo je snemanje filma – parade ob prazniku slovenske fizkulture. Za to bo tudi denar zagotovljen. Snemala se bosta dva filma, mi pa vzamemo iz njih najboljše stvari. Nadalje urediti je treba filmski arhiv – pregled vseh filmov – navezati stike z inozemstvom. V Češki bom to uredil jaz, dr. Pavlin v Beogradu z ameriško čitalnico in UNESCO-om, tudi v Franciji se bom zato pozanimal.

Dokler nimamo tehnike je treba pregledati v Radiu vse oddaje, ki bi prišle v poštev za televizijski program (oddaje Pokaži kaj znaš, mladinski pevski zbori – Eva – modne oddaje itd.). Ko bomo imeli kamere, bomo take in slične oddaje lahko začeli takoj prenašati. Ing. Pernuš naj preštudira stvar po tehnični plati! Šef izvedbe – tov. Žižek naj začne z zbiranjem spikerjev in konferansjejev – slike teh ljudi bodo naši listi objavljali. Treba je dati razpis v časopise. Slikovni, likovni in drugi material je treba začeti zbirati in arhivirati. Seveda je treba misliti tudi na ljudi, ki bodo to urejali.

Kadri – grupa naj odloča pri nastavitvi ljudi. Predlogi za nove ljudi. Tov. dr. Pavlin prevzame mesto sekretarja in pravnega svetovalca. V tehniki imamo pravzaprav dve liniji. Načelno za tehniko odgovarja ing. Rojec in se mora ing. Pernuš z njim sproti posvetovati o raznih tehničnih zadevah. O tehničnih zadevah se bomo pogovarjali sproti za vsako stvar. Prvenstveno je treba urediti prostore. Prostor za studio! Nato je treba pregledati prostore za fotolaboratorij – to naj storita ing. Pernuš in Rihtar.

Nadalje je bilo sklenjeno, da bomo nekako nadaljevali seminar, tako da se v studiu poglobljamo, in sicer tako, da bo vsak mesec nekdo iz grupe imel predavanje. S tem bomo redno vzdrževali seminar in bomo povabili tudi zunanje ljudi. Treba je urediti literaturo, in sicer združiti tehnično in programsko. Z ozirom na en sam prostor je potrebno razdeliti delovni čas tako, da bo možno delati. Dr. Pavlin naredi razpored časa in dela. O programu TV je treba napraviti okvirni načrt. Treba je posneti špice. Posneti film za dve ali tri odmore. Začeti se moramo pogovarjati za drugo oddajo v Zagrebu. Oddajo bomo verjetno razdelili na tri dele, tako da bomo imeli celovečerni program. Treba je nujno misliti na finančne zmogljivosti. Prevozi so silno dragi.«

Udeleženci sestanka so podali tudi predloge za delo v prihodnje:

- o okvirnem načrtu za program TV in finančnih zmogljivostih se bomo pogovorili na nekem drugem sestanku (Žižek);
- predlog za štiri tipe reportaž. Vse predložiti tov. Cilenšku (Kralj);
- uvesti kartoteko idej (Žižek).
- pritegniti k sodelovanju dopisnike iz zamejstva / Pohar uredi v Trstu, dr. Pavlin na Koroškem (Pohar).
- najvažnejše je vsekakor, da čim prej dobimo kamero (Kumar);
- nakup Agfe, ki stane 70.000 dinarjev (Richter);
- filmska grupa naj se sestane in pogovori o pomoči Zagrebu s filmi. Pritegniti k sodelovanju tov. Malešiča, ki ima na Dunaju »pajtko«, da bi delal reportaže s Kržišnikom in jih prodajal televiziji. Tov. Hvala naj napravi program za šport za naslednja dva meseca in naj odda program tov. Cilenšku. Tov. Cilenšek naj pritegne k sodelovanju za kulturni del tov. Marinka Golouha. Za arhiv se zanima tov. Foerster. Vprašanje je, ali bo to zmogel (Pohar);
- arhivar mora imeti veliko znanje in predvsem dober spomin. In seveda tudi odlične organizacijske sposobnosti (Žižek);
- oddaje, kot je bila na primer Tomos v prvi oddaji, bi morala podjetja financirati. Tudi Dušan Kralj ima nekaj takšnih primerov (Pohar);
- Najvažnejše je, da uredimo kartoteko. Povezati se je treba z gledališči in čim prej priti do podatkov o igralcih (Žižek);
- obvezna sta gledanje TV-programov in razprava o njih (Žižek);
- Žižek, Kragelj in Cilenšek naj napravijo razpored ljudi, ki bodo zadolženi za gledanje raznih oddaj. Moramo sestaviti tudi komisijo za izbor ljudi, ki pridejo v poštev za delo na TV. V komisiji naj bodo tov. Žižek, Kragelj, Cilenšek in drugi, ki jih je treba šele določiti. Slike spikerjev in konferansjejev moramo objavljati v Mladini (Pohar);
- poslati kamermane v Zagreb na prakso – Gorjupa in Kumarja, ker Zagrebčani tako želijo (Kragelj);
- Radio ima kredit za prakso na razpolago (Pohar);
- nujno in važno je misliti na človeka, ki ga bomo poslali v Zagreb na prakso za razsvetljavo (Kragelj);
- ing. Pernuš naj se posvetuje z ing. Rojcem o ljudeh, ki bodo upravljali reportažni avtomobil (Pohar);
- misliti moramo na asistenta v studiu (Žižek);
- tov. Hvala naj uredi material s seminarja, da bo služil novodošlim ljudem na TV (Pohar);

– urediti obračun in vse zadeve, ki so v zvezi s prvo oddajo. Sekretarka in režiser (Pavlin).

Tako so bili na sestanku 15. 5. 1957 postavljeni temelji za razvoj slovenske televizije. Kritike filma ne moremo ovrednotiti, ker si ga nismo ogledali. Scenarij, ki smo ga posredovali, je bil sicer kar všečen in kratki film bi bil lahko zelo zanimiv, očitno pa ga kritika ni vzela za svojega. Zanimiv je napad na dekadenco, ki je prihajala z Zahoda v obliki marionete in rock'n'rolla. Ustvarjalci oddaje so izkazali kar precej poguma, da so omenjeni pesmi uvrstili v spored. O rock'n'rollu pa bomo še govorili. Vprašanje glede vloge in dela producentov še danes ni niti jasno niti rešeno, preostale naloge pa so bile uresničene. Televizija je bila postavljena na noge. Tele je postalo krava, napovedana snemanja so se ohranila tudi v televizijskem arhivu, njegovi temelji pa so bili postavljeni ravno na tem sestanku. S smelimi odločitvami v času, ko v Ljubljani sploh še niso imeli kamer, je slovenska televizija stopila na pravo pot, z njo pa tudi televizijski arhiv.²⁷ Pravzaprav lahko zdaj potrdimo, da je televizija izstopila in »prazgodovine« in stopila v »zgodovino«, saj so oddaje, ki so bile načrtovane na sestanku maja 1957, shranjene v arhivu.

O naslednji oddaji v Zagrebu in nadaljevanju televizijske zgodovine pa več v nadaljevanju. Ali je bila oddaja razdeljena v tri dele ali pa so gledalci spremljali celovečerni program in kakšna je bila vsebina oddaje? Za zdaj vam o njeni vsebini izdamo samo to, da je bila prvič uporabljena »špica« s Kalinovim pastirčkom. In zakaj so se odločili ravno za pastirčka? Vse to in še več, dragi bralci, boste izvedeli v naslednji številki Arhivov. Za danes si oglejmo samo še to, kako so o oddaji poročali časopisi in končno tudi besedilo slovenskega rock'n'rolla, ki je tako razburil slovensko javnost in politično elito.

Kot je poročal Ljubljanski dnevnik, so se na rob te oddaje nanizale različne misli. Če se nekomu ni zdel ameriški »rock and roll«, najprimernejši, je drugi na široko zehal ob filmskem prikazu dela v železarni.²⁸ Tretji je pogršel narodno pesem, spet četrti

pa je zaman pričakoval potrkan polko. »Skratka, s komer koli si govoril, usak je imel svoje želje in, če bi TV skupina upoštevala vse, bi lahko sestavila za nekaj let naprej! Na koncu konca pa je bil to tudi pravi namen prve oddaje: informacija, seznaniti gledalce s programom slovenske televizije, ga opozoriti, tudi spomniti na številne možnosti, ki bodo v prihodnje našle svoj vsebinski izraz pred objektivni naših televizijskih kamer.« Dušan Kralj je bralce nagovoril, da je začetek televizije drugačen kot so bili začetki filma in radia, saj zdaj živimo v bolj naprednem sistemu. »Pred 50. leti so se stare ženice križale pred gledališčem »živečih fotografij«, mlada generacija pa je stopala na prste in se drezala s komolci pred zasilnimi blagajnami. Tudi tisti, ki so imeli srečo in ki so že dovolj zgodaj prislubnili uho h govoreči škatli, so le z umnim nasmeškom sunili klobuk proti čelu in usmerili korak v prvo kavarnico. Tako so prva dva predhodnika televizije – film in radio – ljudje sprejeli sicer hrupno, a vendar se je navdušenje nad njima kaj kmalu poleglo. Filmski in radijski pionirji so imeli svoj čas presneto trd oreh pred seboj: razvajeno meščansko družbo, ki ni nikdar dvomila v svoj razum in seveda s trojnimi ključi zaklenjeno državno blagajno, ki jo je polnila revna dežela, živeča preveč od sanjarjenja in premalo od uresničljivih misli, da bi se lahko naglo uvrstila med filmske gledalce ali celo med radijske poslušalce! Začetek televizije je drugačen! Lani sem srečal v Ribnici postavnega, zdravega možaka. Tovoril je les iz kočevskih gozdov, pa sva izmenjala nekaj besedi. Pogovor je nanese na televizijo in reči moram, čudil sem se, koliko je možak vedel povedati o tej stvari. Navduševal se je, pričakoval je nekaj od slike iz zraka, ki mora priti tudi na Kočevsko. Tako bodo tudi tisti kraji manj odrezani od sveta, mnoge pripovedi večerov jim bo bogatilo nekaj oprijemljivega, bolj določenega! Mož si je mnogo obetal in niti na kraj pameti mu ni prišlo, da bi morda ta reč ne bila za njegov žep! Vraga, zakaj imamo pa zadrugo in rdeči koticček!«

Viri in literatura

Arhivski viri RTV SLO, TV Slovenija

– Oddelek za arhiviranje in dokumentacijo TV Slovenija, fond Vodstvo TV, škatli I–67 in I–68.

²⁷ Katarina Udovič, Televizijski arhiv, prva in edina zaposlitev. (35 let TV Slovenija, str. 235–237).

²⁸ Ljubljanski dnevnik 13. 5. 1957. Zakaj nekaterim gledalcem ni bil všeč rock'n'roll ni znano, je pa zato znano besedilo, ki ga je napisal Frane Milčinski Ježek, pesem pa je zapela Jelka Cvetežar:

Rock and roll

(orkester 12 taktov, dvakrat krik, klavir, tekst 1. kitica)

Džon pršou domov ni v pravem cajt

Jenny ga gre iskat pa ga najt tu najt

je šel k Frenku gotov v kuhno sedet

igra tarok rok, rok na nudlbret

igra tarok, ja tarok end roll na nudlbret

Krik

orkester, tenor, orkester, dvakrat krik, klavir, 2. kitica do konca

Vso noč poln glaž je mel v rok

vse vrtil se mu je okrog in okrog

drug dan ksiht je mel tko krmežljav

kot bi na roll na roll rolletn spal

al pa na rok, ja na rock end roll roleta

Časopisi

Ljubljanski dnevnik, 13. 5. 1957

Ljudska pravica, 12. 5. 1957

Nedeljski primorski dnevnik, 9. 6. 1957

Literatura

Bizilj, Ljerka: *Slikarji stvarnosti. Podoba slovenskih medijev*. Ljubljana: Modrijan, 2008.

Pohar, Lado (glavni in odgovorni urednik): *Smeh in nasmeh za kamero in mikrofonom. Ob 75-letnici radia in 45-letnici televizije v Sloveniji*. Ljubljana: RTV Slovenija, 2003.

Pohar, Lado (odgovorni urednik): *Televizija prihaja. Spominski zbornik o začetkih televizije na Slovenskem*. Ljubljana: RTV Slovenija, 1993.

TV okno. V: *35 let TV Slovenija*. Ljubljana: RTV Slovenija, 1993.

Zusammenfassung

DEM SLOWENISCHEN FERNSEHEN
WÜNSCHEN WIR VIEL GLÜCK,
DAMIT ES MÖGLICHST RASCH DEM
ANFANGSSTADIUM ENTWÄCHST ÜBER
DIE ENTWICKLUNGSGESCHICHTE DES
SLOWENISCHEN FERNSEHENS ZU SEINEM
55-JÄHRIGEN JUBILÄUM

Die Archivierungsabteilung der Fernsehanstalt Televizija Slovenija bewahrt außer dem audiovisuellen Material eigener Produktionen auf TV-Datenträgern (Foto, Dia, Film, Magnetband, Videokassette und digitale Datei) auch 480 Laufmeter Fernsehaufzeichnungen auf. In einer unansehnlichen Schachtel wurden viele Jahre Dokumente vom Beginn des slowenischen Fernsehens aufbewahrt, das 55-jährige Jubiläum von Televizija Slovenija ist deshalb eine hervorragende Gelegenheit, diese Dokumente der Öffentlichkeit zu präsentieren. Die erste Fernsehsendung nahm ein Fernsehteam von Radio Ljubljana auf der Elektronikmesse auf dem Messegelände in Ljubljana im August 1956 auf. Ein Jahr später gastierte das Fernsehteam von Radio Ljubljana in Zagreb und bereitete ein eige-

nes Fernsehprogramm mit dem symbolischen Titel »Das Fernsehen kommt« vor (15.5.1957). Dieser Sendung wird oft Priorität zugeschrieben, da wir seit Herbst 1956, als Lado Pohar zum Direktor des Fernsehens ernannt wurde, schon von Televizija Ljubljana sprechen können. Das Ereignis war so wichtig, dass es von der Presse zum Ereignis des Jahres erklärt wurde. Als Themen wählten die Gestalter der Sendung den Frühling, Werte der Arbeit und Schönheiten des Heimatlandes und bewiesen, dass wir Slowenen einen weiten Horizont besitzen und genauso fröhlich sind wie anderswo in der Welt. Das Unterhaltungsprogramm steigerte sich zu einem wahren, fantastischen Rollschuh-Rock 'n' Roll. In technischer Hinsicht war die Sendung mit Ausnahme einiger Unzulänglichkeiten – zu langsames oder zu schnelles Verblenden des Bildes oder des Tons und Probleme mit dem Hinhalten des Mikrofons – in Ordnung. Alle Mitwirkenden unternahmen, was in ihrer Macht stand, und sammelten Erfahrungen zur Vorbereitung neuer Sendungen. Dazu trug gewiss auch der Regisseur viel bei, der mit den Leuten gut auskam und eine Atmosphäre zu schaffen vermochte, in der die Arbeit angenehm verlief. Obwohl die Sendung auch von den anderen Teilrepubliken positiv bewertet wurde, sparten die Fachleute nicht mit kritischen Bemerkungen. Die größte Schwäche der Sendung bestand darin, dass der Text nicht fernsehgerecht, sondern zu sehr auf das Radio zugeschnitten war, weshalb der Schwerpunkt der Sendung bei den Ansagern lag. Einige Filmeinlagen waren unglücklich ausgewählt, und die Sendung wirkte nicht als Ganzes. Trotz dieser Kritik herrschte die Meinung vor, dass die Sendung erfolgreich war, insbesondere wurden die Musik des Komponisten Uroš Krek für die Einleitung der Sendung und die Kameramänner, die ihre Arbeit hervorragend erledigten, und alle Gestalter gelobt, die sich bis zum Schluss an das Konzept der Sendung hielten. Bei der Analyse der Sendung wurde auch die Gründung eines Filmarchivs zur Archivierung des Bild- und sonstigen Materials zur Vorbereitung der Sendungen vorgeschlagen. Das slowenische Fernsehen hat den rechten Weg beschritten und mit ihm auch das Fernseharchiv.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.25:025.43

Prejeto: 1. 10. 2013

Kontrolirani geslovniki: zakaj jih potrebujemo bolj kot kdaj

ZDENKA SEMLIČ RAJH

višješolska predavateljica, magistrica bibliotekarskih znanosti, arhivska svetnica
Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor
e-pošta: zdenka.semlic@pokarh-mb.si

IZVLEČEK

Deskriptorji predstavljajo pomembno orodje v procesu oblikovanja objektivnih informacij o arhivskem gradivu, saj je večina sodobnih sistemov za obdelavo informacij zasnovanih na deskriptorskih sistemih, ki imajo ključno vlogo. Kot taki so v uporabi za različne namene v sistemu urejanja, popisovanja in uporabe ohranjenega arhivskega gradiva.

Deskriptorji pa predstavljajo tudi pomembno vstopno točko (access point) za poizvedovanje v arhivskih informacijskih sistemih. Predstavljajo izhodišče za razumevanje konteksta pri nadaljnjem poizvedovanju po vsebinah in opisih arhivskega gradiva. Zato morajo uporabniku omogočiti nadaljevanje poizvedovanja v arhivskem informacijskem sistemu. Zato je treba zajeti ustrezno količino informacij o normativni vsebini posameznega deskriptorja, hkrati pa vzpostaviti ustrezne relacije med deskriptorji in popisnimi enotami.

KLJUČNE BESEDE: oblikovanje gesel, deskriptorji, tezavri, klasificiranje, indeksiranje, vsebinsko opisovanje, teoretične osnove

ABSTRACT

CONTROLLED VOCABULARIES: WHY WE NEED THEM MORE THAN EVER?

Descriptors are an important tool in the process of creating objective information on archives because most of the modern information processing systems are based on descriptor systems which play a key role. As such, they serve different purposes in the systems of management, description and use of preserved archives.

Descriptors are also an important access point to query archival information systems. They provide a starting point for further understanding of the context when querying the contents and descriptions of archives. Therefore they must enable users to continue their retrieval of information from archival information system. For this purpose, it is necessary to capture a certain amount of information on authority records of each descriptor, and at the same time to establish the appropriate relationships between descriptors and units of description.

KEY-WORDS: creation of headings, descriptors, thesauri, classification, indexing, subject description, theoretical foundations.

1. Uvod

Že zelo zgodaj so se na področju organizacije dokumentov in arhivskega gradiva pojavile težnje po zagotavljanju hitrejšega dostopa do dokumentov, vključujoč problematiko oblikovanja gesel, izgradnje različnih tezavrov, naprednejše uporabe klasifikacijskih znakov in tudi izdelovanja kazal arhivskih informativnih pomagal. Te težnje so se uresničevale na različne načine, to pa je vodilo v razvoj različnih sistemov obvladovanja vsebin dokumentov tako v klasični kot v elektronski obliki.¹ Pri tem nastale metodološke probleme je vsak reševal sam, pri tem iskal najprimernejše rešitve in s tem oblikoval svoj lastni sistem. Vendar so ti sistemi zadostovali le za zagotavljanje hitrejšega dostopa do gradiva pri klasičnih arhivskih informativnih pomagalih, ki so bila izdelana na papirju. Z uvedbo novih informacijskih rešitev, predvsem pa pri izgradnji vzajemnih arhivskih podatkovnih zbirk tak način ni več primeren, še manj pa učinkovit in racionalen. Zaradi medsebojne neskladnosti lokalnih sistemov to večkrat pomeni oviro v razvoju skupnih sistemov.²

Sisteme za vsebinsko označevanje lahko sistemiziramo glede na namen, cilje in izvedbo v geslovnike, tezavre in klasifikacije.³ Vsak izmed njih ima svojo notranjo logiko vzpostavljanja in uporabe. Njihov pomen pri vsebinah arhivske vrednosti je predvsem v racionalni umestitvi v sistem obvladovanja celote arhivskega gradiva in s tem tudi v sistem arhivskega strokovnega dela. Geslovniki, tezavri in klasifikacije so namreč ključni pri urejanju in posredovanju dokumentarnega in arhivskega gradiva.⁴

Racionalizacija na področju gesljenja, klasificiranja in izgradnje zgraditve sistemov za vsebinsko označevanje pri vsebinah arhivske vrednosti predstavlja samo eno od rešitev obravnavanja ohranjenih dokumentacije in arhivskega gradiva. Osnovne okvire za izvedbo te racionalizacije predstavlja standardizirana oblika zapisov o kontekstih, v katerih je gradivo. Ti standardizirani zapisi so oblikovani po splošno sprejetih arhivskih standardih, in sicer Splošnem mednarodnem standardu za popisovanje arhivskega gradiva (ISAD(g)2), Mednarodnem standardu za oblikovanje normativnih zapisov korporativnih teles, oseb in družin (ISAAR CPF2), Mednarodnem standardu za popisovanje funkcij

in aktivnosti (ISDF) in Mednarodnem standardu za opisovanje ustanov, ki hranijo arhivsko gradivo (ISDIAH). Omenjeni standardi omogočajo oblikovanje arhivskih informacijskih sistemov na podlagi standardiziranih podatkovnih struktur. Pri tem pa je velikega pomena uspešna preslikava arhivskih vsebin v standardizirane podatkovne strukture, saj je le na ta način mogoče uspešno izmenjevati podatke.⁵

Novi načini organiziranja podatkov in s tem omogočanje hitrejšega in enostavnejšega dostopa do vsebin, ki so shranjene, pa zahtevajo povezovanje z drugimi strokami ter prevzemanje izkušenj in zgledov, predvsem s področja dokumentologije, bibliotekarstva, informatike itd. Še najbolj to velja za gesljenje in izgradnjo in uporabo tezavrov – tu prihajajo do veljave izkušnje s področja bibliotekarstva in uprave, npr. zbirni klasifikacijski načrt organov državne uprave.⁶

2. Uporabljen terminologija

Ker arhivska stroka do sedaj ni uporabljala določenih pojmov, ki so v uporabi na področju, ki ga v tem prispevku obravnava avtorica, so v nadaljevanju pojasnjeni nekateri pojmi, katerih poznavanje je nujno potrebno za pravilno razumevanje omenjene tematike. Omenjene strokovne pojme so opredelili že M. Novak, Z. Semlič Rajh in A. Šauperl,⁷ tukaj jih povzemam:

Deskriptor: značilno in standardizirano geslo z definirano vsebino, ki označuje njeno enopomensko predstavitev vsebine enega ali več dokumentov. Uporabljamo ga za urejanje in shranjevanje informacij ter za poizvedovanje po njih tako v računalniško podprtih kakor tudi klasičnih podatkovnih zbirkah. Deskriptor sestavlja geslo ter vsebina gesla vključno z enim ali več kvalifikatorji.

Dokument: zapis, ki ga je med poslovanjem oseba ali organizacija izdelala ali pridobila in ga je tudi ohranila.

¹ Vilfan: Decimalna klasifikacija, str. 3–14; *Subject Indexing*; Duranti: *Arhivski zapisi*.

² Novak: *Preslikave vsebin*.

³ Urbanija: *Metodologija izdelave tezavra*; Šauperl: *Klasifikacija knjižničnega gradiva*; Šauperl: Malo znane lastnosti klasifikacije, str. 83–95.

⁴ Novak: *Preslikave vsebin*.

⁵ ISAD(g) – General International Standard Archival Description. ISAAR(CPF) – International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families. ISDF – International Standard for Describing Functions. ISDIAH – International Standard for Describing Institutions with Archival Holdings.

⁶ Kajič – Klep: Šifranti v državni upravi, str. V-18–V-25; Kopač: Klasifikacijski načrti, str. 96–107; Vrezec: Pasti spreminjanja načrta, str. V-75–V-80; Bizjak: Klasificiranje prvosodnih organov, str. 115–124.

⁷ Novak: *Preslikave vsebin*; Semlič Rajh – Šauperl: Problematika gesljenja, str. 187–213; Semlič Rajh: Arhivski zapisi in postopki sledenja, str. 631–646.

Družina: v arhivski teoriji in praksi je v uporabi kot pojem za označevanje dveh ali več fizičnih oseb, ki so v rodbinskih oz. družinskih razmerjih. Ta morajo biti postavljena jasno in enoznačno, praviloma v standardni obliki. Če so izvedena grafično ali opisno, veljajo zanje enaka pravila kot za druge entitete, sicer jih je mogoče predstaviti tudi v katerem izmed standardnih rodoslovnih zapisov.

Entiteta: smiselno zaključena enota, ki je lahko sestavljena iz več podenot. Gre za objekt, ki obstaja v realnosti, ali koncept, o katerem želimo shraniti informacijo.

Fizična oseba: posameznik, ki je opredeljen v arhivskem gradivu in se lahko odzove kot oseba. Zanja so značilne rodbinske povezave in na tej osnovi vzpostavljene medsebojne relacije. Fizična oseba mora biti sposobna komunicirati z drugo fizično osebo ali z eno ali več pravnimi osebami. Pri opisu fizične osebe je poudarek na posamezniku, ki ga opisujemo, in relacijah tega posameznika z drugimi entitetami v sistemu.

Geselnik ali **geslovník:** abecedni seznam besednih enot, določenih za gesla ali podgesla, ki so praviloma urejena strogo abecedno, npr. v slovarjih ali leksikonih. Gesla v geslovníku so kontrolirana. Vsi termini morajo imeti nedvoumne in neredundantne definicije. Izgradnja geslovníkov temelji na jasnih pravilih in stalni kontroli.

Gesljenje (tudi **predmetno označevanje**): postopek oblikovanja in dodeljevanja gesel posameznim vsebinam, ki jih obravnavamo.

Geslo oz. **geselska beseda** (tudi **predmetna oznaka**): dogovorjena razpoznavna beseda ali skupina besed. Te predstavljajo vsebino dokumenta in jih uporabljamo za iskanje po informativnih pomagalah.

Identifikator: beseda ali besedna zveza, ki v predmetni oznaki pojasnjuje izbrani izraz z več pomeni za enolično razlikovanje ene entitete od druge. Glej tudi kvalifikator.

Indikator: napoveduje ali kaže stanje ali nakazuje razvoj česa; kazalec, kazalnik.

Kazalec: napotilo, ki v arhivski podatkovni zbirki oziroma arhivskem zapisu kaže uporabniku oziroma ga opozarja, kje naj išče želeni podatek. Kot sinonim bi lahko uporabili termin »indikator«.

Kazalka: tisto napotilo, ki kaže povezavo s sprejetih na nesprejete pojme. Na ta način povezujejo identične pojme in izraža odnose do ekvivalence. Uvaja jih beseda »glej«.

Klasifikacija: razvrstitev, razporeditev česa glede na enake ali podobne lastnosti ali tudi ocenitev, ovrednotenje. Klasifikacije danes v najširšem po-

menu besede pomenijo načine razvrščanja predmetov ali njihovih zvez v razrede glede na skupno značilnost, ki je neločljivo združena z vsemi predmeti neke vrste in jih razlikujemo od predmetov druge vrste. Razvrščamo jih tako, da ima vsak razred v sistemu nasproti drugemu natančno določen položaj. Značilnost, po kateri klasificiramo, imenujemo načelo delitve.

Kontekst: z njim označujemo jasno določeno besedno oz. miselno zvezo in tudi njihovo logično skladnost. Pogosto z njim označujemo tudi del besedila, iz katerega je viden pomen besed ali stavkov, iztrganih iz celote. V arhivski teoriji in praksi pojem med drugim uporabljamo za označevanje odnosov med samimi podatkovnimi strukturami arhivskega gradiva ali označevanje povezav med podatkovnimi strukturami v arhivskem gradivu in podatki o osebah, odgovornih za nastanek dokumenta, razlogih in postopkih oz. načinih nastanka dokumenta.

Korporativno telo (korporacija): skupina oseb, ki je zbrana, da bi dosegla dolgoročni cilj v času in prostoru, in ima svojo formalno ali neformalno obliko. Značilni primeri korporativnih teles so združenja, institucije, podjetja, neprofitne organizacije, vlada, vladne organizacije, religiozne organizacije, lokalne cerkve, konference, simpoziji, kongresi ...

Kvalifikator: beseda ali besedna zveza, ki v predmetni oznaki pojasnjuje izbrani izraz z več pomeni za enolično razlikovanje ene entitete od druge. Glej tudi identifikator.

Napotilo: pojasnjuje, na kateri strani ali na katerem mestu je treba iskati vsebino, ki jo označuje deskriptor ali geslo.

Normativna kontrola: se nanaša na normo, pravilo, zakon in predstavlja konsistentno uporabo unikatnih oblik pojmov, kot so imena in priimki, predmetne oznake, geografski pojmi, časovne in druge oznake za označevanje in klasifikacijo v arhivskem gradivu zapisanih vsebin. Z njimi vzpostavljamo vsebinska kontekstualna razmerja in s tem posredno tudi okolje, potrebno za uredništve javne vere zapisanih vsebin.

Normativni zapis: zaokrožena podatkovna celota, ki jo sestavljajo nosilni pojem in temu dodeljene vsebine, ki ga opredeljujejo. Vsak nosilni pojem mora biti v sistemu unikatni. Če se pojavijo enaki nosilni pojmi in označujejo različne vsebine, je treba nosilne pojme opremiti z dodatnimi identifikatorji (kvalifikatorji), tako da zagotovimo unikatnost normativnega zapisa.

Normativna zbirka: celota podatkov, ki so organizirani v normativnih zapisih in ki služijo kot refe-

rence tako pri zajemanju kakor tudi pri poizvedovanju v informacijskih sistemih.

Odvečnost: uporaba večjega števila vsebinskih oznak, iskalnih besed, računalniških sistemov, kot je potrebno, da je zagotovljeno lažje iskanje, izločen informacijski šum ali zagotovljeno delovanje računalniških sistemov ob okvarah; glej tudi redundantnost, preobilnost.

Podatkovna struktura: način organizacije oziroma združevanje podatkov ali drugih entitet na osnovi določenih tipov podatkov. Namen oblikovanja podatkovnih struktur pa je učinkovita uporaba podatkov.

Pravna oseba: vsaka oseba, ki ima formalno notranjo organizacijo, namen oz. poslanstvo, formalno odgovornost, sposobnost za komuniciranje s fizičnimi ali drugimi pravnimi osebami. S pojmom označujemo imena organizacij, društev, ustanov, političnih strank, verskih skupnosti, podjetij ...

Preobilnost: uporaba večjega števila vsebinskih oznak, iskalnih besed, računalniških sistemov, kot je potrebno, da je zagotovljeno lažje iskanje, izločen informacijski šum ali zagotovljeno delovanje računalniških sistemov ob okvarah; glej tudi redundantnost, odvečnost.

Redundantnost: uporaba večjega števila vsebinskih oznak, iskalnih besed, računalniških sistemov, kot je potrebno, da je zagotovljeno lažje iskanje, izločen informacijski šum ali zagotovljeno delovanje računalniških sistemov ob okvarah; glej tudi preobilnost, odvečnost.

Sledenje: zmožnost informacijskega sistema, da uporabnika pelje od enega posnetka stanja do drugega spremenjenega stanja ali relacije, ki je v odnosu do izhodiščnega stanja.

Sprožilec: podatkovni niz, ki v sistemu omogoča sprožanje različnih procedur in/ali zapisov znotraj podatkovne zbirke ali iz katerekoli druge komplementarne podatkovne zbirke. Navadno ga uporabljamo za zagotavljanje integritete informacij v podatkovnih bazah in sledenje na nivoju vsebin in kontekstov.

Tezaver: referenčni slovar, ki uporabnikom pomaga izraziti zahtevo za informacijo s termini deskriptorskega jezika. Poleg tega omogoča podrobno vsebinsko označevanje dokumentov in vprašanj s temi termini.

Vodilka: napotilo, ki kaže na sorodnost med sprejetimi pojmi. Tako povezuje pojme, ki so med seboj tematsko tesno povezani, vendar niso identični. Uvaja jih »glej tudi«.

Zapis: zapisana informacija ali objekt, ki ga lahko obravnavamo kot enoto.

3. Arhivska teorija in praksa pri oblikovanju deskriptorjev

Na podlagi opravljenega praktičnega dela s popisovanjem arhivskega gradiva v Pokrajinskem arhivu Maribor v letih 2006–2010 se je izkazalo, da pri oblikovanju gesel in tezavrov obstajajo realne potrebe po poglobljeni obravnavi te tematike. Zato je treba izdelati in standardizirati pravila za gesljenje, ta pa morajo biti oblikovana tako, da bodo primerna na eni strani za uporabnika, na drugi pa za strokovne delavce. Pri tem je treba upoštevati, da je lahko isti pojem v določenem kontekstu opredeljen za uporabnika in strokovnega delavca enako, v drugem je za strokovnega delavca potrebna podrobnejša opredelitev istega pojma, v tretjem pa ravno nasprotno, se pravi, pojem, ki ga opredeljujemo, je treba natančneje opredeliti za uporabnika. Povedano z drugimi besedami, treba je vzpostaviti relacijo med samim pojmom, uporabnikom in strokovnim delavcem (uporabnik ← pojem → strokovni delavec; uporabnik = strokovni delavec; uporabnik > strokovni delavec; uporabnik < strokovni delavec). To je prav tisti vidik, ki sta ga predstavila Zeng in Žumer⁸ – določenemu pojmu se spreminja pomen glede na različne okoliščine. S tem se bibliotekarska teorija in praksa v zadnjih letih veliko ukvarjata.⁹ Rešitev pa je smiselno prenesti tudi na arhivsko področje.

Oblikovanje normativnih imen korporativnih teles, fizičnih oseb in družin, zemljepisnih imen in predmetnih oznak ima v arhivski teoriji več razsežnosti. V tradicionalni arhivski teoriji in praksi je oblikovanje normativnih imen praviloma omejeno na ustvarjalce arhivskih fondov in zbirk, na nižjih nivojih popisov arhivskega gradiva pa do sedaj še ni bilo izvedeno v ustreznem obsegu.¹⁰ Prav zato nastajajo pogosto težave, ko je treba najti določeno gradivo, ki ni ustrezno opredeljeno z določenim geslom oz. pojmom. In ta neustrezna opredeljenost je tisto, kar povzroča težave tako uporabnikom kot strokovnim delavcem. Naj za ilustracijo navedem nekaj konkretnih primerov. Uporabniki imajo pogosto probleme zaradi enakega poimenovanja krajev na različnih lokacijah ali enakih poimenovanj različnih geografskih pojmov npr. Vipava – ime kraja,¹¹ Vipava – ime

⁸ Zeng – Žumer: *Introducing FRISAD and mapping*; Zeng – Žumer: *Mapping FRISAD model and other abstract models*.

⁹ Hjørland: *Concept theory*, str. 1519–1536; Rorissa – Iyer: *Theories of cognition and image categorization*, str. 1385–1392.

¹⁰ Novak: *Preslikave vsebin*.

¹¹ *Vipava je naselje in središče istoimenske občine, ki leži v zgornjem delu Vipavske doline, ob številnih izviroh reke Vipave, ki ima kot edina reka v Evropi deltast izvir. Zaradi številnosti*

reke,¹² Lipnica kot slovenska oblika imena mesta Leibnitz v Avstriji,¹³ Lipnica pri Tuzli.¹⁴ Ali pa isto poimenovanje kraja na različni lokaciji, npr. Selo (v občini Ajdovščina),¹⁵ Selo (v občini Sežana).¹⁶ Prav tako uporabniki pogosto najdejo dve ali celo več oseb z enakim imenom in priimkom, npr. Andrej Novak – v enem primeru gre za gradbenika, v drugem za strojnika, v tretjem za stomatologa in v četrtem za sociologa. Brez dodatnih elementov, ki pojasnjujejo enega in drugega, je za uporabnika včasih nemogoče določiti pravo osebo.¹⁷ Pri tem pa ne gre pozabiti še najkompleksnejšega problema, s katerim se srečujemo v arhivistiki, umeščanja posameznih pojmov v prostor in čas. Npr. občina je leta 1850 predstavljala v določenem času in prostoru drugo celoto kot občina leta 1941 ali pa po letu 1995 itd.

Gre za problematiko, ki je izjemno kompleksna in prav nedorečeno ter neurejeno stanje na tem področju onemogoča enotno popisovanje in obravnavanje arhivskih vsebin. Še posebej pa prihaja ta problematika do izraza sedaj, ko v praksi prehajamo na popisovanje gradiva s pomočjo specializiranih računalniških programov za popisovanje arhivskega

gradiva in s tem do izgradnje vzajemne podatkovne baze.

4. Oblikovanja in uporabe deskriptorjev v podatkovni zbirki SIRA_net

Ker so slovenski regionalni arhivi prešli na popisovanje arhivskega gradiva s programskim orodjem scopeArchive v okviru sistema SIRA_net, se je pokazala potreba po skupni diskusiji v zvezi z uporabo deskriptorjev in procesom zajemanja teh ter uporabe pri vsakodnevnem strokovnem delu.

Strokovna razprava,¹⁸ ki se je razvila v zvezi z uporabo deskriptorjev, je pokazala dokaj različne poglede na smisel in namen uporabe deskriptorjev, predvsem pa na intenzivnost in podrobnost opisovanja posameznih deskriptorjev oziroma ustvarjanja normativnih zapisov posameznih deskriptorjev. Izkazalo se je, da različna mnenja izhajajo predvsem iz različnih dosedanjih strokovnih praks pri uporabi deskriptorjev. Te so bile do sedaj v veliki meri omejene le na izdelavo kazal klasičnih arhivskih informativnih pomagal, izdelanih na papirju.

Z izgradnjo vzajemne podatkovne zbirke slovenskih javnih arhivov pa dobivajo deskriptorji ob znanih še nove dimenzije uporabnosti. So bodisi eno izmed orodij za obvladovanje kontekstov, v katerih je arhivsko gradivo, bodisi pomembno orodje za poizvedovanje v velikih podatkovnih zbirkah. Prav zato se je pojavila zahteva po opredelitvi arhivskih strokovnih standardov v zvezi z oblikovanjem in uporabo deskriptorjev, sledila pa je tudi zahteva po načrtnem zajemanju deskriptorjev v okviru posameznih projektov.

Treba se je namreč zavedati, da bo v prihodnje, ko bo vzajemna baza podatkov, ki jo ustvarjajo slovenski regionalni arhivi, vsebovala vedno večje število zapisov, samo natančno in ustrezno izdelan sistem deskriptorjev omogočal učinkovit dostop do shranjenega in popisane gradiva. Pri tem pa je treba upoštevati tudi dejstvo, da arhivisti glede na količino gradiva, ki ga hranimo v svojih ustanovah, nikoli ne bomo zmogli popisati vsega gradiva, ki ga hranimo na najnižjem nivoju, torej nivoju posameznega kosa¹⁹ (ang. item). Prav zato bomo pri iskanju

izvirov so prebivalci zgradili 25 mostov; najimnitnejši in najstarejši je most za Lanthierjevo graščino. S tem imenom je kraj zapisan v dokumentu iz leta 1367, ko so tržani dobili pravico do svojega sejma. Pridobljeno 24.01.2012 s spletne strani <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vipava>.

¹² *Vipava je reka, ki izvira v kraju Vipava. Dolga je 49 km, od tega se 44 kilometrov njenega toka nahaja v Sloveniji. Teče po desnem robu Vipavske doline, ob južnem robu Goriškega polja, pod severnim robom Krasa in se v bližini naselja Sovodnje v Italiji kot levi pritok izliva v Sočo. Porečje Vipave obsega okrog 600 km².* Pridobljeno 03.05.2012 s spletne strani [http://sl.wikipedia.org/wiki/Vipava_\(reka\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/Vipava_(reka)).

¹³ *Lipnica (nemško Leibnitz) je manjše mesto in okrožno središče na Štajerskem v južni Avstriji. Mesto leži na 270 m visokem Lipniškem polju ob železnici Dunaj–Trst, razprostira se na površini 5,9 km² in šteje 6893 prebivalcev.* Pridobljeno 03.05.2012 s spletne strani http://sl.wikipedia.org/wiki/Lipnica,_Avstrija.

¹⁴ *Lipnica je mesto znotraj občine Tuzla, Federacija Bosne in Hercegovine, BiH.* Pridobljeno 03.05.2012 s spletne strani [http://hr.wikipedia.org/wiki/Lipnica_\(Tuzla,_BiH\)](http://hr.wikipedia.org/wiki/Lipnica_(Tuzla,_BiH)).

¹⁵ *Selo je naselje v občini Ajdovščina. Na zahodnem delu Slovenije leži Vipavska dolina. Kot predzadnja vas v občini Ajdovščina, 10 km zahodno od Ajdovščine, pod obronki Čavna, leži vas Selo. Vas leži na starem podoru, ki se je utrgal od Čavna, na nadmorski višini od 145 do 170 m.* Pridobljeno 03.05.2012 s spletne strani http://sl.wikipedia.org/wiki/Selo,_Ajdov%C5%A1%C4%8Dina.

¹⁶ *Selo je naselje v občini Sežana.* Pridobljeno 03.05.2012 s spletne strani http://sl.wikipedia.org/wiki/Selo,_Se%C5%BEana.

¹⁷ *17067 - Andrej Novak/Gradbeništvo, 19444 - Andrej Novak/Elektronske komponente in tehnologije, 06339 - Andrej Novak/Stomatologija,33500 - Andrej Novak/ Sociologija.* Prim. <http://splet02.izum.si/cobiss/BibPersonal.jsp?apl=InputForm.jsp>.

¹⁸ Delavnica v zvezi z uvajanjem oblikovanja deskriptorjev je potekala 5. 5. 2010 v Zgodovinskem arhivu Celje, udeležili pa so se je predstavniki tako regionalnih arhivov kot tudi predstavniki Arhiva Republike Slovenije.

¹⁹ Prevod standarda za angleško poimenovanje »item« uporablja besedo »dokument«, to pa v prakso vnaša zmedo, saj je pojem neustrezno poimenovan. Na to pa opozarjamo že kar nekaj časa. Pri npr. razglednici, fotografiji ali gradbenem načrtu je beseda »dokument« neustrezna, saj gre pravzaprav

ustreznih informacij za uporabnika še toliko bolj odvisni od ustreznosti izdelanega sistema deskriptorjev. Težava, s katero se soočamo arhivisti v nasprotju z bibliotekarji, ki so že od nekdaj uporabljali t. i. kataložne listke in gesla, pa je tudi, da v preteklosti, ko so arhivsko gradivo obdelovali in popisovali na klasičen način, niso poznali sistema deskriptorjev, saj je bila izdelava tega zaradi obsega in količine gradiva večinoma nesmiselna. In ker ga nismo uporabljali, večini v tem trenutku primanjkuje tudi ustreznih teoretičnih znanj, na osnovi katerih bi bilo mogoče izgraditi ustrezne sisteme.

V orodju za popisovanje arhivskega gradiva scopeArchive, ki ga uporabljajo vsi slovenski regionalni arhivi v okviru sistema SIRA_net,²⁰ smo za obvladovanje vsebine, ki se odraža v arhivskem gradivu, in poizvedovanje deskriptorje organizirali v več tezavrov, ki predstavljajo organizirane zbirke podatkov. Tezavri so razdeljeni na ta način: fizične osebe, družine, korporativna telesa, zemljepisna imena, stvarna gesla, funkcije in vsebinski tezaver. Pri tem pa je treba posebej poudariti, da gre pri posameznih deskriptorjih znotraj omenjenih tezavrov za normativne vsebine, pri tem pa veljajo enake zakonitosti pri načinu in postopku oblikovanja obeh.

Prikaz razdelitve tezavrov v podatkovni zbirki SIRA_net

Vsi tezavri imajo en sam nivo, razen tezavra zemljepisno ime, ki vsebuje 7 podnivojev in 28 podnivojev.

Pri praktičnem delu imajo arhivisti v tem trenutku še najmanj težav pri oblikovanju normativnih imen korporativnih teles, fizičnih oseb in družin. Več težav jim povzroča oblikovanje normativnih zemljepisnih imen, največ težav pa se pojavlja pri obli-

kovanju stvarnih gesel in funkcij.

Težava, s katero se pri oblikovanju deskriptorjev srečujemo arhivisti, je v tem, da imamo pri svojem delu opraviti ne samo z vsebino, temveč tudi s kontekstom, to pomeni umeščanjem gradiva in vzpostavljanjem ustreznih povezav med enim in drugim. To uporabniku omogoča ustrežno razumevanje hranjenega gradiva v določenem prostoru in času.

4.1 Oblikovanje imen korporativnih teles

Teoretično osnovo za oblikovanje normativnih imen korporativnih teles, fizičnih oseb in družin predstavlja standard ISAAR(CPF)2. Pri zajemanju podatkov o korporativnih telesih je treba upoštevati določene kriterije, na osnovi katerih lahko določimo korporativno telo.

Glede na dejstvo, da je bil v tradicionalni arhivski teoriji in praksi že pred uvedbo ISAAR(CPF)2 sistem oblikovanja imen korporativnih teles na nivoju fonda dokaj dobro oblikovan in ga je bilo treba ob prehodu na popisovanje v okviru skupne vzajemne podatkovne baze samo dopolniti, pri tem niso nastale večje težave, to pa je vidno iz oblikovanih normativnih imen korporativnih teles. Že obstoječim imenom korporativnih teles smo v novi podatkovni bazi dodali še druge normirane podatke, kot so npr. historiat, območje delovanja, organizacijska struktura, pravila delovanja ter aktivnosti in funkcije. S tem

Osnovni podatki	
Geslovnik:	korporativno telo
Ime:	Občina Košaki
Popisovanje:	Autonomno lokalno oblastvo na Štajerskem v času od 1850-1941.
Področne opise	
Obdobje obstoje:	1850 - 1941
Histariat:	Občina Košaki je bila pod imenom Občina Lajsterberg (Lektensberg) ustanovljena leta 1849 na podlagi pravnomočnega zakona o občinah. Občina je zajemala katastrske občine Orečje, Počehova, Pekel, Košaki in Lajsterberg, spadalpa pa je v okrajno glavnihbsh Manbur, sodni okraj Manbur. Ob ustanovitvi je občina šlela 1861 prebivalcev in obsegala 11 km ² in 1637 m. Ob ustanovitvi občine ni bil Košaki samo katastrska občina, politična občina pa se je imenovala Lajsterberg. Med leti 1921-1931 je prišlo do preimenovanja občine Lajsterberg v občino Košaki. Na področju organizacije občin v letu 1918 ni prišlo do večjih sprememb. Narodna oziroma deželna vlada sta dobili poverilo razpisni razpisnici, z ustanovitvijo oblasti pa je razpis med občinami prešel na le-te. V letu 1921 je bilo število občin na ozemlju Slovenije enako kot v obdobju avstro-ogrske monarhije, saj glede števil občin ni prišlo do sprememb. V letu 1933 pa je na področju delovanja občin prišlo do korenitih sprememb in novega oblikovanja občin. Določanje občin so si nove, teritorialne oblasti, ki so bile posledice zakona, ki je predpisoval, da se morajo občine, ki nimajo z zakonom predpisane števila prebivalcev, znižati. Prvotno osnovnoizdatelstvo (komasacijo) je dala Uredba o spoznavni občin v Dravski banovini. V času komasacije leta 1933 so bile občine Košaki priključene še občine Krčevina in Sv. Peter pri Manburu (Malečnik). Občina je po zaključku komasacije in prekomasacije leta 1937 vsebovala katastrske občine Celastna (174 prebivalcev), Občina Počehova (224 prebivalcev), Hirenca (166 prebivalcev), Košaki (546 prebivalcev), Krčevina (2159 prebivalcev), Malečnik (269 prebivalcev), Hopski (189 prebivalcev), Hrenca (215 prebivalcev), Hrenca (269 prebivalcev), Pekel (399 prebivalcev), Počehova (590 prebivalcev), Trčova (384 prebivalcev) in Vodole (158 prebivalcev). Skupaj je občina šlela 6028 prebivalcev in obsegala 28,11 km ² . Občina je sodila k okraju Manbur levni breg. Takoj po zaletuokupacije je nova okupacijska oblast prišla s prepovedjo na grezredeliv področju upravnih enot na območjih, ki jih je zasedala. Zaradi neupravnih ukrepov za Spodnje Štajersko je že 14. aprila 1941 razpisništvo občinske občine in imenoval svoje župane, pri čemer pa se je število in obseg občin le malo spremenilo. 4. 6. 1941 je bila izdana odredba o priključitvi okoliških občin v mestno okolje Manbur, na podlagi katere so se temu okolju priključile katastrske občine Pekel, Počehova, Hrnkiški hrib in Krčevina. Tisti del občine Košaki (katastrske občine Celastna, Hirenca, Malečnik, Mežava, Nabova, Pekel, Trčova in Vodole), ki ni bil priključen mestnemu okolju Manbur, pa je tvoril občino Malečnik, ki je prenehala z delovanjem leta 1945.
Vsebi:	<ul style="list-style-type: none"> Občine Dravske banovine. Pregled izprememb, izvršenih s komasacijo občin v letih 1933-1937 (1937). Ljubljana: Zupanska zveza. Pregled katastrskih in novo urejenih krajin občin v krovovini Štajerski (Landesgesetz- und Regierungsbilatt für dasKroviend Steiermark, XXI/1850, 378). Preprošeni zakon o občinah z dne 17. 3. 1949 (DGL 170/1849). Splošni pregled Dravske banovine (1939). Glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanu 1. julija 1939. Ljubljana: Kraljevska banska uprava Dravske banovine. Obdobje o spoznavni okoliških občin v mestno okolje Manbur(Verordnungs- und Amtsblatt des GZ, Nr. 20/1941). Uredbo o spoznavni občin v Dravski banovini (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 72/1933 z dne 12. 9. 1933). Zakon o občinah (Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 35/1933 z dne 14. 3. 1933).
Območje delovanja:	Avtor vsebine: Zdenka Semlič Rajh, 2009
Podoblasti:	<p>Od ustanovitve do leta 1933 je občina Košaki delovala na območju katastrskih občin Orečje, Počehova, Pekel, Košaki in Lajsterberg. Po zaključku komasacije leta 1937 pa vse do okupacije 1941 je občina delovala na območju katastrskih občin Celastna, Doli, Počehova, Hirenca, Košaki, Krčevina, Malečnik, Hrnkiški hrib, Nabova, Nabova, Pekel, Počehova, Trčova in Vodole.</p> <p>Delovno področje vsebuje vse zveze, ki se tičejo interesov občine - upravljanje občinskega premoženja, skrb za prometno infrastrukturo, skrb za zdravstveno stanje prebivalstva, pospeševanje gospodarskih dejavnosti in kulturni razvoj, ter skrb za krajino</p>

za posamezen kos, ne pa za dokument v pravem pomenu besede.

²⁰ Enako orodje za popisovanje gradiva uporablja tudi Arhiv Slovenije, vendar v okviru svojega neodvisnega sistema, zato so tudi rešitve, ki jih sistem prinaša, drugačne od tistih v sistemu SIRA_net.

Prikaz oblikovanja normativnega zapisa korporativnega telesa v sistemu SIRA_net (pridobljeno 05.05.2012 s spletne strani <http://www.siranet.si/deskriptordetail.aspx?ID=59294>)

smo dobili s standardom skladien normiran zapis korporativne osebe, ki ga uporabniki sistema lahko uporabljajo pri nadaljnjem delu.

Nekaj več težav imamo pri razumevanju dejstva, da se lahko na različnih nivojih popisovanja gradiiva spreminjajo tudi ustvarjalci gradiva oz. se poleg ustvarjalca fonda začnejo kot ustvarjalci pojavljati tudi druga korporativna telesa in posamezniki, to pa seveda ne vpliva na oblikovanje normiranih imen korporativnih teles. To je seveda tudi posledica dejstva, da smo bili arhivisti do sedaj navajeni na to, da je bilo gradivo popisano na višjih nivojih in v večjih zaključenih enotah in da je bilo popisovanje na najnižjem nivoju omejeno samo na tisto gradivo, ki je bilo bolj iskano ali pa po presoji arhivista pomembnejše.

Pri tem je treba omeniti tudi dejstvo, ki je v določeni meri prav tako vplivalo na oblikovanje normativnih imen korporativnih teles in zaradi katerega v tem trenutku med korporativnimi telesi najdemo bolj ali manj samo pravne osebe. V slovenskem prevodu standarda je izvirna beseda standarda »korporativna telesa« prevedena kot »pravne osebe«, to pa že v osnovi krči obseg skupin oseb, ki dejansko zajemajo korporativna telesa. Pravne osebe so namreč samo ena izmed več skupin oseb, ki predstavljajo korporativna telesa. Že nekaj časa nekateri zamenjamo opozarjamo na to dejstvo in predlagamo spremembo slovenskega prevoda, saj je tudi praksa pri popisovanju in oblikovanju normiranih zapisov korporativnih teles pokazala, da bi bilo za lažje obvladovanje in iskanje po sistemu treba korporativna telesa podrobneje razdeliti. Težave in dileme namreč nastajajo, ko je treba opredeliti korporativna telesa, ki niso pravne ali javnopravne osebe, ampak gre za posamezne formalne ali neformalne skupine, oddelke, enote, združenja, kot so npr. Rdeča armada, XIV. divizija, XII. Mednarodni arhivski kongres, Komite za gradnje in opremo pri mednarodnem arhivskem svetu ipd.²¹

Seveda pa težave pri oblikovanju informacij v zvezi s korporativnimi telesi in poizvedovanju po njih povzročajo tudi nedosledno zajemanje normiranih podatkov tako samih normativnih zapisov kot tudi

zapisov o vsebinah. Čeprav sta podatkovni model in zajemanje podatkov, ki ju podpira ISAAR(CPF)2, standardizirana, vendarle nastajajo številni problemi, kot so npr. veliko število korporativnih teles, ki jih je treba zajeti, pomanjkanje ustreznih virov in referenc predvsem za starejše obdobje ter težavnost jasnega razpoznavanja pojavnih oblik vsebin gesel v času in prostoru.²²

4.2 Oblikovanje osebnih in družinskih imen

Kot smo omenili že pred tem, se arhivisti pri oblikovanju in kreiranju osebnih in družinskih imen srečujemo z večjimi težavami kot pri oblikovanju imen korporativnih teles. Poleg velike količine oseb, ki jih je treba zajeti in umestiti v čas in prostor, problem pogosto predstavlja dejstvo, da imamo pri popisovanju vsebine arhivskega gradiva mnogokrat opraviti z osebami, ki imajo enaka imena in priimke (npr. več oseb z imenom Janez Novak), ali pa z istimi osebami, a se zaradi nedoslednega pisanja ali slovenjenja oblik imena poraja dvom, ali gre za eno ali več različnih oseb (npr. zapisi Otmar Reiser, Otmar Reißer ali Otmar Reisser). V teh primerih se uporabniki srečujejo s težavo, saj je nemogoče razbrati, ali gre za eno ali več oseb. Poleg tega se moramo arhivisti spopadati tudi z dejstvom, da se posamezne osebe pojavljajo v povezavi z zelo različnimi vsebinami v različnih vrstah gradiva, pravilno umeščanje oz. povezovanje oseb z vsebinami pa je seveda za arhiviste poseben izziv.

Že sam standard ISAAR(CPF) je skušal odpraviti omenjeno težavo s tem, da določa dodatne attribute. Za uspešno reševanje tovrstne problematike je treba identificirati osebe v prostoru in času, določiti njeno

Karadorđević, Aleksander I. (fizična oseba \)	
Osnovni podatki	
Geslovnik:	fizična oseba
Ime:	Karadorđević, Aleksander I.
Prepisovanje:	Vladar, član dinastije Karadorđević.
Področje opisa	
Obdobje obstoja:	17.12.1888 - 9.10.1934
<p>Historični: Rojen na Cetinju, Crna Gora 17. 12. 1888. Vojaško se je izobraževal v Beogradu in Sankt Peterburgu. Leta 1909 je postal srbski prestonoslednik. 1914 regent in bil med 1. svetovno vojno vrhovni komandant srbske vojske. 1. 12. 1918 je izrazil formalno strukturo jugoslovanskih narodov v Kraljevino Srbijo, Hrvatino in Slovenijo. 1921 je postal kralj, z volivšansko oslavo na dobi črna zakonska in upravná posebnost. Od leta 1918 do 1927 je bila zaradi njegove vtilva zamerjanj 22 od 24 jugoslovanskih vlad. Podpiral je velika srbska buržoazija in se zavzemal za jugoslovanski nacionalni ustanozen. 6. 1. 1929 je izvedel državni udar, s katerim je odpravil ustavo in uvedel osebno diktaturo. Ubil je bil v atentatu med uradnim obiskom v Franciji 9. 10. 1934 v Marseillu. Njegovo držovanje je obsegalo prostor Kraljevine Srbije, od leta 1918 do 1934 pa območje Kraljevine Srbijo, Hrvatino in Slovenijo, kranje Kraljevine Jugoslavije.</p>	
Področje kontrole zapisa	
Jezik zapisa:	slovenski
Pisava zapisa:	tipkopis (UNICODE)
Zapisi	

Prikaz oblikovanja normativnega zapisa osebe v sistema SIRA_net (pridobljeno 05.05.2012 s spletne strani <http://www.siranet.si/deskriptordetail.aspx?ID=61377>)

²¹ Na to so opozarjali pred tem že Semličeva in Šauperlova in tudi Novak. Prevod pojma »corporate body« kot »pravna oseba« ni ustrezen, saj ne pokriva tistih »oseb«, ki nimajo statusa »pravne osebe« ali pa jih ni mogoče tako opredeliti. Zato bi bilo smiselno obstoječi pojem »pravne osebe« uporabiti kot ožji pojem v okviru pojma »korporativno telo« za tiste vrste »korporativnih teles«, ki imajo ob znanih kriterijih še jasno določljive attribute »osebe v pravnem prometu« v določenem času in prostoru. Ob tem ne gre spregledati dejstva, da se pojem »korporativno telo« normalno uporablja v slovenski terminologiji s področja bibliotekarstva (Novak: *Preslikave vsebin*, str. 123).

²² Prim. Novak: *Preslikave vsebin*, str. 123–125, 127–128.

relacijo do arhivskega gradiva, relacijo do dogodka ali stanja, ki je ustvarilo ohranjeno arhivsko gradivo, in relacijo do drugih oseb, ki so v relaciji do obravnavane osebe.²³

Če pogledamo sedanje stanje, vidimo, da je praksa v arhivih zelo različna. Ta hip je skupno sprejeto, a nepisano pravilo, da smo se zaradi tehničnih razlogov delovanja sistema odrekli naravnemu zaporedju oblikovanja osebnih imen. Tako se v vseh arhivih osebna imena oblikujejo v skladu s slovenskim prapopisom v invertirani obliki. Do prve razlike prihaja že v uporabi ločila, saj nekateri arhivisti le-tega ne uporabljajo, zato je pogosto težko razlikovati ime od priimka in obratno – denimo v primerih Marko Matjaž, Bello del Nicolo ...

Pogosto pa najdemo tudi vpise, pri katerih se po pregledu normativnega vpisa izkaže, da imamo opraviti z isto osebo, kot sta npr. vpisa Ašič, Ferdo in Ašič, Ferdinand, vendar v različnem kontekstu in imenom v različnih oblikah. V konkretnem primeru gre za nedoslednost popisovalcev, kajti s primerjavo rojstnih datumov bi lahko takoj ugotovili, da gre za isto osebo. Možni sta dve rešitvi:

1. različno obliko imena bi bilo treba opredeliti v normativnem zapisu o fizični osebi kot drugo ime;
2. eno veljavno ime bi z nizom »glej tudi« kazalo na drugo sorodno in tudi veljavno ime (vodilka), odvisno od tega, kako je zastavljen iskalnik v sistemu.

Med vpisi osebnih imen pa v praksi pogosto najdemo tudi vpise, kot so npr. Anica, Ančka, Alojzij, Arnuš ... Najbrž ni treba posebej opozoriti, da gre za vpise, ki so popolnoma neprimerni, saj jih je glede na to, da o osebah nimamo drugega podatka kot ime, nemogoče ustrezno opisati in normirati.

Bibliotekarji rešujejo problematiko istovrstnih identifikacijskih imen različnih oseb tako, da dodajajo letnice rojstva in smrti (za že umrle osebe), uporabljajo pa tudi še druge kvalifikatorje, kot je npr. poklic.²⁴ Glede na to, da smo se v osnovi že dokaj približali pravilom oblikovanja osebnih imen, kot jih oblikujejo bibliotekarji, bi tudi v arhivsko teorijo in prakso kazalo uvesti podobno pravilo.

4.3 Oblikovanje zemljepisnih imen

Kot smo omenili že na začetku, imajo vsi tezavri, razen tezavra zemljepisno ime, en sam nivo. Tezaver zemljepisnih imen pa vsebuje 7 podnivojev in 28 podpodnivojev.

Oblikovanje zemljepisnih imen zajema kraje,

dele krajev, ulice, trge, ceste, države, pokrajine, tekoče vode, morske vode, prekope, slapove, jezera, morja, oceane, vzpetine, doline, gorovja, gozdove, parke, jame, puščave, celine, poslopja in druge samostojne objekte. Tako smo na osnovi šifranta zemljepisnih imen v registru zemljepisnih imen, ki ga vodi Geodetska uprava Republike Slovenije, oblikovali posamezne razrede zemljepisnih imen, in sicer so to:

- domicilonimi: v ta razred zemljepisnih imen spadajo vsa naselja mesta, trgi, vasi, zaselki, ledinska imena, deli mesta in mestnih četrti ter ulice in trgi. Pri tem smo od zunanjega vira prevzeli tudi uradni seznam vseh naselji v Republiki Sloveniji,²⁵ saj se je izkazalo, da ni smiselno ustvarjati lastnega geslovnika veljavnih zemljepisnih imen naselij,
- domusonimi: v ta razred zemljepisnih imen spadajo javni objekti, zasebni objekti, sakralni objekti, gradovi, domačije, cerkve ter drugi pomembni objekti,
- hidronimi: v ta razred zemljepisnih imen spadajo potamonimi (tekoče vode, reke, potoki, hudourniki, nestalni tokovi, kanali, izviri, izlivi delte, slapovi, slapišča, rečni brodi in rečni pristani), limnonimi (jezera, deli jezer, jezerski zalivi, jezerski pristani, manjša stoječa voda, bajer, mlaka, ribnik, močvirje, trstičje) ter mareonimi (morje, del morja, morski zaliv, morski pristan, soline). Ker gre tudi pri tej obliki zemljepisnih imen za imena, za katera že obstajajo nekateri delno ustrezni geslovniki, smo imena limnonimov²⁶ in oronimov²⁷ uvozili v sistem scopeArhive iz zunanjih virov in se s tem izognili podvajanju geslovnikov ter hkrati poenostavili delo popisovalcev,
- insulonimi: v razred spadajo morski otoki, jezerski otoki, rečni otoki, sipine sredi reke, čeri, plitvine, podvodni grebeni,
- oronimi: v razred spadajo gorovje, hribovje, gričevje, vrh vzpetine, vzpetina, planota, sedlo, prelaz, del vzpetine, pobočje, hrbet, greben, dolina, soteska, vintgar, globel, rt, polotok, kraška jama, vrtača, brezno, ponor, osamljena skala, balvan,
- regionimi: v razred spadajo država, občina, katastrska občina, upravna enota, pokrajina, krajski del, ledina, predel in gozdni predel in tudi njihove historične oblike.

Ker pa arhivisti pri svojem delu posamezna zem-

²⁵ Osnovne podatke (ime naselja, ime občine in povezava na zunanji vir) je dne 29. 10. 2009 posredovalo Društvo za digitalizacijo Slovenije, Geopedia.

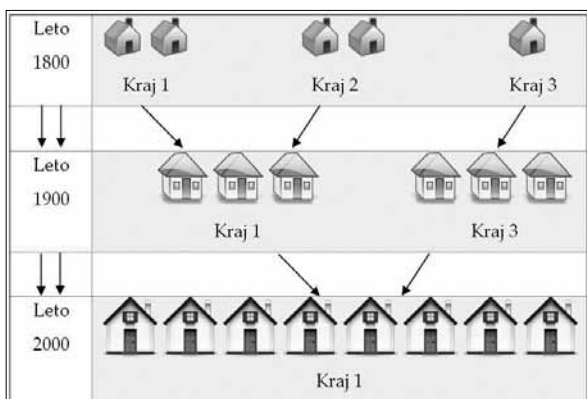
²⁶ Pridobljeno 28.10.2010 s spletnega naslova http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_jezer_v_Sloveniji.

²⁷ Pridobljeno 02.11.2010 s spletnega naslova http://www.hribi.net/gorovje/julijske_alpe/.

²³ Novak: *Preslikave vsebin*, str. 126.

²⁴ Prim. Šaupert: *Klasifikacija knjižničnega gradiva*.

ljepisna imena umeščamo v prostor in čas, pri oblikovanju teh pogosto trčimo na težave, kot so spreminjanje posameznih zemljepisnih entitet v času in s tem tudi rast in razvoj le-teh, s preimenovanjem, združevanjem, ugotavljanjem predhodnikov in naslednikov, enakostjo poimenovanja ter relacijami med podrejenimi in nadrejenimi entotami.

Model razvoja in združevanja naselbin²⁸

In ker se arhivisti torej pri svojem delu srečujejo pri zemljepisnih imenih tudi s historičnimi poimenovanji za posamezne zemljepisne entitete, smo zemljepisnim imenom poleg vseh veljavnih oblik dodali še historična poimenovanja oz. arheotoponime. Pojem arheotoponim izhaja iz termina »arhaičen« (prastar, pradaven, starinski, zastarel, prvoten), zato v ta razred vpisujemo le zastarele oblike zemljepisnih imen, ki niso več v uporabi, nekdanja nemška imena slovenskih zemljepisnih imen (Pettau, Marburg an der Drau, Herren Gasse ...) ali imena, ki so še vedno v uporabi, vendar ne tvorijo več samostojnih zemlje-

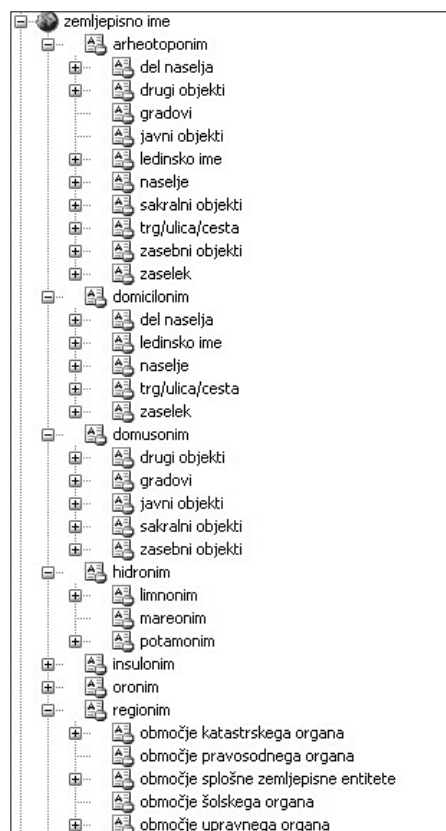
Ljutomer [Ljutomer] (zemljepisno ime\domicilonim\naselje)	
Osnovni podatki	
Geslovnik:	zemljepisno ime
Ime:	Ljutomer [Ljutomer]
Popisovanje:	Ljutomer je mesto v Priblaji v severovzhodnem dela Slovenije ki šteje 3413 prebivalcev in leži na 175,1 m nadmorske višine. Za gradnjo Priblaja ni je še slove zložitja najbolj razvito mesto v regiji.
Viri:	Geopedia, 2009; Obširen imenski seznam na Slovenskem (1883); Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, 24/1943; Ortsverzeichnis zur Gemeindegrenzkarte von Untersteiermark, Niedtal und Übermurgebiet (1940); Snój (2009). Etimološki slovar zemljepisnih imen.
Področje normativne kontrole	
Oblike zemljepisnega imena:	Lütenwerde (1242) Lutenberg (1296) Lutenberg (1380) Lutemberg (1440) Luttenberg (-1918, 1941-1945) Lütomer (lokalno poimenovanje)
Geografski kontekst (mapa):	http://www.geopedia.si/PL/18112592
Zunanje povezave:	http://sl.wikipedia.org/wiki/Ljutomer
Področje kontrole zapisa	
Jezik zapisa:	slovenski
Pisava zapisa:	ispkopia (UNICODE)
Zapri	

Prikaz oblikovanega normativnega zapisa zemljepisnega imena v sistemu SIRA_net (pridobljeno 05.05.2012 s spletne strani <http://www.siranet.si/deskriptordetail.aspx?ID=58722>)

pisnih entitet, temveč so sčasoma postala sestavni del druge, večje zemljepisne entitete (Radvanje, Studenci, Jarenina ...).

Ker imamo v praksi opraviti z zemljepisnimi entitetami, ki so se v prostoru in času spreminjale, preprosto in enostaven geslovnik ni preveč uporaben, saj brez ustreznih vsebinskih in kontekstualnih povezav uporabniki – mednje se seveda štejejo tudi arhivisti sami – ne bodo dobili ustreznih informacij ali pa bodo te pomanjkljive. Pri oblikovanju geslovnikov zemljepisnih imen moramo arhivisti imeti v mislih, da velika večina uporabnikov ne pozna nekdanjih poimenovanj za posamezne zemljepisne entitete, ki so obravnavane v arhivskem gradivu, temveč pri iskanju operira z današnjimi poimenovanji. Zato je treba s pomočjo kazalk in vodilk ustrezno poskrbeti za to, da bodo uporabniki dobili želeno informacijo in s tem tudi želeno arhivsko gradivo.

V praksi pa težave nastajajo tudi pri oblikovanju tujih zemljepisnih imen. Dilema, pred katero so postavljeni arhivisti je, ali uporabiti izvirno ime v tujem jeziku ali poslovenjeno ime. Da bi se izognili morebitnim težavam, je treba pri oblikovanju tujejezičnih zemljepisnih imen upoštevati priporo-

Prikaz razdelitve tezavra zemljepisnih imen znotraj podatkovne zbirke SIRA_net.

²⁸ Novak: *Preslikave vsebin*, str. 130.

čila Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen, ki deluje pri Geodetski upravi Republike Slovenije in ki je leta 2001 izdala seznam tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku. Seznam taksativno navaja tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku, ki jih je treba nujno uporabljati,²⁹ in tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku, ki jih je priporočljivo uporabljati.³⁰

4.4 Oblikovanje stvarnih gesel oz. predmetnih oznak

Stvarna gesla/predmetne oznake so besede ali besedne zveze, s katerimi kratko in jedrnato označujemo vsebino in so navadno izražene v običajnem slovenskem jeziku. Med stvarna gesla sodijo besede ali krajše besedne zveze, ki opozarjajo na pglavitni ali ključni element vsebine z gesli povezanih popisnih enot. V splošnem označujejo stvarna gesla predmete, pojme ali živa bitja, a ne sodijo med lastna zemljepisna in osebna imena ter niso uradna imena korporativnih teles.

Stvarna gesla so lahko: poljudna poimenovanja (tj. neuradna, zato pisana z malo začetnico) korporativnih teles (npr. vlada, ministrstvo za kulturo, mestni svet, katoliška stranka), poimenovanja zgodovinskih dogodkov (npr. francoska revolucija, dražgoška bitka, prva svetovna vojna, ljubljanski potres), imena praznikov (dan mladosti, božič), poimenovanja umetnostnih, družbenih, političnih in drugih gibanj, nazorov ali ureditev ter njihovih pripadnikov (fašizem, antanta, macchiavelizem, renesansa, luterani, mladoslovenstvo), naslovi umetniških del in publikacij, poimenovanja ras, narodov, držav, regij ali celin (npr. indijanci, slovenstvo, Primorec, Azijec), imena bajeslovnih, veroslovnih in domišljjskih bitij (npr. Sv. Martin, Rdeča kapica), poimenovanja naravnih nesreč in bolezni (npr. potres, kuga), poimenovanja posameznih upravnih in pravnih postopkov ali vrst postopkov (npr. kazensko pravo, prisilna likvidacija, čarovniški procesi), poimenovanja družbenih slojev, poklicev ali funkcij (npr. meščanstvo, notar, stečajni upravitelj) ipd.

Predmetne oznake³¹ uporabljamo za zagotavljanje dostopa do vsebin arhivskega gradiva, saj izražajo vsebino gradiva. Namen dodeljevanja predmetnih oznak je pomagati uporabniku, da lažje in hitreje najde želeno arhivsko gradivo. Pri tem gre za kontroliran geslovník ter ustrezne strukture semantičnih povezav.

V arhivski teoriji in praksi predmetne oznake pomenijo vsa tista gesla, ki niso zemljepisna imena ali imena pravnih in fizičnih oseb ter družin ali gesla funkcij. Za predmetne oznake lahko uporabimo samostalnike, pridevnike, glagole in prislove, kot sestavni del pa lahko uporabljamo tudi veznike, vendar bolj izjemoma kot praviloma.

Vprašanje oblikovanja predmetnih oznak je za arhivsko stroko dokaj novo področje, s katerim se teoretično pravzaprav arhivisti nismo ukvarjali. Čeprav je tradicija takšnih sistemov pri bibliotekarjih že zelo stara, pa je arhivi zaradi narave gradiva, s katerim delamo, nismo razvili.

Pri vsebinski obdelavi gradiva in s tem določanju predmetnih oznak se morajo arhivisti zavedati, da je namen oblikovanja teh predvsem zagotavljanje dostopa do gradiva, saj omogočajo v podatkovnih zbirkah arhivov poizvedovanje po predmetih. Oblikovanje predstavlja posebno obliko gesljenja, saj s pomočjo ene ali več standardnih besed zgoščeno podamo vsebino dokumenta. Cilj oblikovanja predmetnih oznak pa je vsekakor prepoznavanje predmeta, obravnavanega v gradivu, ki je v obdelavi. Pri tem pa seveda ne smemo pozabiti tudi na povezave z drugimi predmeti. V mislih je namreč treba imeti dejstvo, da imajo uporabniki vedno večje zahteve, istočasno pa tudi pričakujejo čim hitrejši odgovor na svoja poizvedovanja. Prav zaradi tega, je potreben resen in poglobljen pristop k oblikovanju predmetnih oznak.

V arhivih se vedno znova srečujemo z novimi vsebinami, ki seveda zahtevajo tudi nove predmetne oznake. Pri tem pa se soočamo s celo vrsto težav, kot so npr:

1. spreminjanje pomena predmetne oznake v zgodovini, to pa v praksi zahteva izgradnjo kompleksnega geslovníka predmetnih oznak, v katerem morajo posamezne predmetne oznake vsebovati dodatne razlage ali določene časovne okvire;
2. spreminjanje predmetnih gesel v prostoru, kot je npr. uporaba dialekta ali slenga ter
3. zastarelost predmetnih oznak in vsebin, ki jih označujejo.³²

Obstajata dva načina oblikovanja predmetnih oznak. Lahko jih oblikujejo sestavljavci kazal po določenih postopkih na osnovi tekstualno oblikovanih podatkovnih zbirk ali popisovalci na osnovi dokumentov. Če pa imamo opraviti z relacijskimi in podobnimi podatkovnimi zbirkami, pa lahko predmetno oznako izberemo iz posebnega, vnaprej izdelanega seznama, ta pa je lahko normativen ali nenormativen.

Normativna datoteka omogoča nadzor nad pred-

²⁹ Seznam tujih zemljepisnih imen, str. 5–14.

³⁰ Seznam tujih zemljepisnih imen, str. 14–42.

³¹ Novak: *Preslikave vsebin*, str. 134–138.

³² Novak: *Preslikave vsebin*, str. 134.

metnimi oznakami, saj lahko deluje kot tezaver, ki povezuje sorodne, nadrejene in podrejene pojme. Pri določanju predmetnih oznak, ki se nanašajo na vsebino arhivskega gradiva, imamo arhivisti opraviti s predmetnimi oznakami, ki so lahko veliki večini povprečnih uporabnikov neznane, npr. deželna deska, komasacija ... ali pa zavajajoče, saj lahko ima ista predmetna oznaka različne pomene, npr. deska.³³ Prav zato je v arhivski praksi smiselno uporabljati normirane predmetne oznake.

Prikaz oblikovane normirane predmetne oznake v sistemu SIRA_net

Prav zato pa morajo biti dodeljene predmetne oznake tudi zelo natančne in le če to ni mogoče, lahko uporabimo bolj splošno oznako. Tako so lahko predmetne oznake sestavljene iz ene besede in takrat govorimo o **enostavnih geslih**, kot so npr. domovnica, finance, gestapo, ali pa so sestavljene iz več ih besed. V tem primeru govorimo o **sestavljenih geslih**, kot so npr. deželna deska, domovinska matica, deželni stanovi, ki pa so lahko razvita gesla ali razširjena gesla.³⁴

Pri oblikovanju predmetnih oznak se poraja tudi

³³ Prim. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* - Deska: 1. ploščat kos lesa iz podolžno razžaganega debla: pooblata, razžagati desko; pribiti desko čez luknjo; iz desk zbita koč; zabiti žebelj v desko; dolga, široka deska; hrastove, smrekove deske; suhe deske so škripale pod nogami; žagana deska; tla iz surovih desk / ekspr. spati na golih, trdih deskah; 2. s prilastkom (lesena) plošča, prirejena za različne namene: rezati na kuhinjski deski; likalna deska z blagom prevlečena deska za likanje oblek; obvestilo je bilo pritrjeno na oglasni, razglasni deski; bleščče osvetljena reklamna deska; risalna deska. 3. šport. telovadna priprava, s katere se skače, preskakuje: pognal se je na desko in preskočil konja; z deske je skočil v vodo / odskočna, prožna deska // publ., v zvezi odskočna deska to pa omogoča kako dejavnost, izhodišče: odvetniški poklic mu je bil odskočna deska za politično delovanje; okupirano ozemlje jim je služilo kot odskočna deska za nadaljnjo ekspanzijo. 4. šah. plošča, razdeljena na kvadratna polja dveh barv, navadno za igranje šaha: postaviti figure na desko / demonstracijska deska; šahovska deska / igrati na prvi deski na tekmovanju igrati kot najboljši igralec v moštvu / žarg. dolgo je bil prva deska moštva najboljši igralec. 5. mn., ekspr. gledališki oder, gledališče: z velikim uspehom je nastopil na opernih deskah; to delo želimo videti tudi na domačih deskah / gledališke, odrske deske / zelo mlada je stopila na deske.

³⁴ Šauperl: *Klasifikacija knjižničnega gradiva*, str. 83.

vprašanje uporabe ednine, dvojine ali množine ter naravnega in invertiranega vrstnega reda oz. zaporedja.

Oblikovanje predmetnih oznak, predvsem kontroliranih, je izjemno kompleksen postopek, pri katerem moramo imeti vedno v mislih pomen predmetnih oznak pri iskanju ustreznih informacij. Vsekakor pa nam izgradnja sistema predmetnih oznak prinaša veliko pozitivnih lastnosti, a se jih arhivisti v tem trenutku še premalo zavedamo.

4.5 Oblikovanje zapisov funkcij in aktivnosti

Pri svojem strokovnem delu arhivisti do sedaj nismo posvečali posebne pozornosti funkcijam korporativnih teles, oseb in družin. Še posebej to velja za funkcije korporativnih teles in njihove relacije do arhivskega gradiva.

Najprej je seveda treba ustrezno definirati funkcije, ki se pojavljajo pri popisovanju arhivskega gradiva:

1. funkcijam osebe prištevamo vsa področja delovanja posameznika po uradni dolžnosti ali pa ta, ki bodisi temeljijo na njegovi strokovni usposobljenosti za opravljanje teh dejavnosti (poklic) bodisi imajo pravno podlago, iz katere izhajajo določene pravice ali obveznosti;
2. funkcije korporativnih teles pa temeljijo na pravni podlagi, iz katere izhajajo določene pristojnosti oz. pooblastila za delovanje in s tem povezane pravice ali obveznosti.

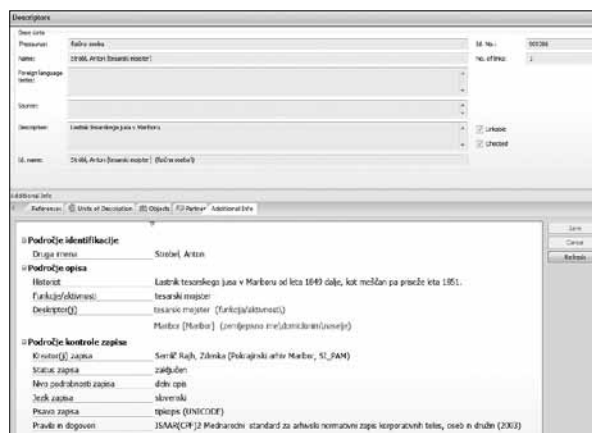
Opis funkcij samih po sebi pa je seveda nekoristen, če jih ne povežemo z deskriptorji, natančneje rečeno, s korporativnimi telesi in popisnimi enotami. Zapis pa mora biti normiran in mora v skladu z ISDF vsebovati ustrezne popisne elemente.

Pri tem je pomembno omeniti, da težave pri oblikovanju zapisov funkcij in aktivnosti izhajajo

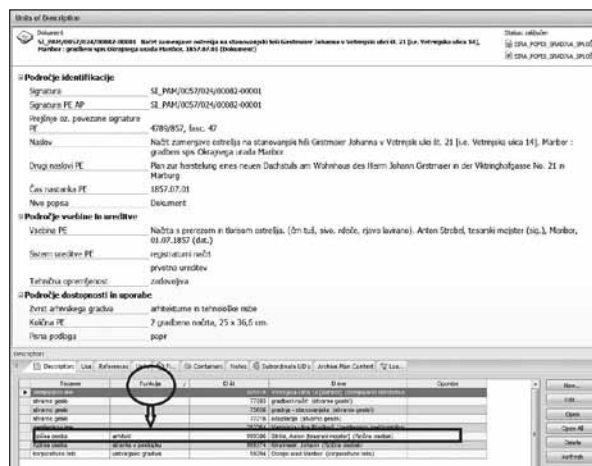

Prikaz oblikovanja normiranega zapisa o funkciji v sistemu SIRA_net

predvsem iz dejstva, da se v praksi velikokrat dogajajo zamenjevanja funkcij in stvarnih gesel –, to vodi v nedoslednost pri popisovanju gradiva in opisovanju funkcij ter izvajanju ustreznih povezav med enimi in drugimi.

Prikaz povezave funkcije z osebo, ki to funkcijo opravlja

Prikaz povezave funkcije s popisno enoto

5. Relacije med deskriptorji

V okviru sistema SIRA_net poznamo dve osnovni vrsti deskriptorjev. Glede na njuno možnost za ustvarjanje relacij ju delimo na:

- nepovezljive: delimo jih na nepovezljive deskriptorje in nepovezljive nepreferenčne deskriptorje;
- povezljive deskriptorje: delimo jih na povezljive deskriptorje brez povezav, povezane deskriptorje s povezavami, povezane deskriptorje z dvosmerno relacijo ter povezljive preferenčne deskriptorje.

Nepovezljivih deskriptorjev ni mogoče povezati s popisnimi enotami, prav tako pa niso v relaciji tudi z nobenimi drugimi deskriptorji. Tudi nepovezljivih

nepreferenčnih deskriptorjev ni mogoče povezati s popisnimi enotami, so pa povezani z najmanj enim ali več drugimi povezljivimi deskriptorji. Pri tem je vzpostavljena enosmerna relacija »glej«.

Gonobitz → *glej* → *Slovenske Konjice*
Wien → *glej* → *Dunaj*

Vsak deskriptor pri enosmerni relaciji je treba opredeliti kot normativno vsebino, vendar je s popisno enoto mogoče povezati le preferiran deskriptor.

Povezljive deskriptorje, kot pove že ime samo, pa je možno povezovati s popisnimi enotami, kakor tudi z drugimi deskriptorji. Če so deskriptorji povezani vsaj z eno ali več popisnimi enotami ter istočasno vsaj z enim ali več drugih deskriptorjev, potem govorimo o **povezanih deskriptorjih z dvosmerno relacijo**, saj je med deskriptorji vzpostavljena dvosmerna relacija. Povezljivi deskriptorji pa so lahko tudi preferenčni. Ko govorimo o **povezljivih preferenčnih deskriptorjih** govorimo o tem, da so deskriptorji povezani z eno ali več drugimi ne povezljivimi deskriptorji. Pri tem je vzpostavljena enosmerna relacija »uporabljeno za«.

Slovenske Konjice → *uporabljeno za* → *Gonobitz*
Dunaj → *uporabljeno za* → *Wien*

Prav tako je tudi pri dvosmerni relaciji treba vsak deskriptor opredeliti kot normativno vsebino, saj ga je mogoče povezati vsakega posebej s popisno enoto.

Vsekakor veljajo pri vzpostavljanju relacij med deskriptorji in popisnimi enotami določene zakonitosti, ki se odražajo tako pri zajemanju podatkov in njihovim povezovanjem z deskriptorji ter tudi pri poizvedovanju.

6. Sledenje deskriptorjem

Velika večina arhivistov se v tem trenutku še ne zaveda velikega pomena obvladovanja deskriptorjev, čeprav so le-ti mogočno orodje v rokah arhivistov, s katerim bodo lahko obvladovali velike količine informacij in podatkov, ki jih hranijo v svojih podatkovnih zbirkah.

Ko govorimo o sledenju, govorimo o zmožnosti informacijskega sistema, da uporabnika pelje iz enega posnetka stanja do drugega spremenjenega stanja ali relacije, ki je v odnosu do izhodiščnega stanja.³⁵

³⁵ *Audit trail:*

- *is a sequence of steps supported by proof documenting the real processing of a transaction flow through an organization, a process or a system. (Definition for an audit and/or IT environment). An Audit log is a chronological sequence*

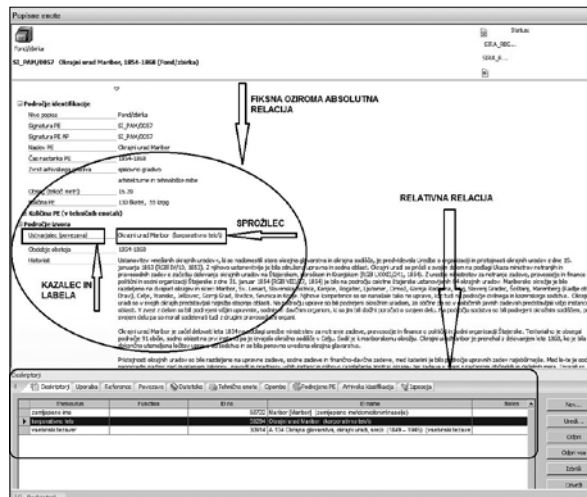
Zavedati se je treba, da je arhivsko gradivo »živ organizem«, ki se nenehno spreminja in dopolnjuje. To vodi tudi k temu, da delo, ki ga opravljamo arhivisti, ni statično in dokončno, temveč se spreminja skupaj s spremembami, ki nastajajo na gradivu. Da pa bi arhivisti lahko zagotavljali kvalitetne informacije svojim uporabnikom, morajo biti v vsakem trenutku sposobni uporabniku ponuditi najnovejšo informacijo v zvezi z gradivom, ki ga hranijo. To pomeni, da morajo sproti posodabljeni podatke, ki jih hranijo v svojih podatkovnih bazah, to pa seveda vodi tudi k temu, da morajo biti sposobni v vsakem trenutku slediti spremembam in s tem zagotavljati konsistentnost podatkovne baze, istočasno pa uporabniku zagotavljati ustrezne in sproti ažurirane informacije.

Problematika sledenja deskriptorjev je izjemno kompleksna, dejstvo pa je, da je v arhivskem informacijskem sistemu nujno treba zagotavljati sledenje tako med celotnim zapisom in deskriptorji kakor tudi med deskriptorji.

Deskriptor je lahko v fiksni (absolutni) ali pa relativni relaciji do zapisa. Relacija med celotnim zapisom in deskriptorjem je v absolutni relaciji takrat, ko je kazalec dejansko tudi labela sprožilca. Če pa imamo relacijo z deskriptorji v spustnem meniju, gre za relativno relacijo na celoto zapisa.

of audit records, each of which contains evidence directly pertaining to and resulting from the execution of a business process or system function. Audit records typically result from activities such as transactions or communications by individual people, systems, accounts or other entities. In information or communications security, information audit means a chronological record of system activities to enable the reconstruction and examination of the sequence of events and/or changes in an event. The process that creates audit trail should always run in a privileged mode, so it could access and supervise all actions from all users, and a normal user could not stop/change it. Furthermore, for the same reason, trail file or database table with a trail should not be accessible to normal users. Pridobljeno 25.02.2012 s spletne strani http://en.wikipedia.org/wiki/Audit_trail.

- *Webopedia definira sledenje spremembam kot »a record showing who has accessed a computer system and what operations he or she has performed during a given period of time. Audit trails are useful both for maintaining security and for recovering lost transactions. Most accounting systems and database management systems include an audit trail component. In addition, there are separate audit trail software products that enable network administrators to monitor use of network resources«.* Pridobljeno 25.02.2012 s spletne strani http://www.webopedia.com/TERM/A/audit_trail.html.
- *V računalništvu: A system that provides a means for tracing items of data from processing step to step, particularly from a machine-produced report or other machine output back to the original source data. McGraw-Hill Science & Technology Dictionary. Pridobljeno 25.02.2012 s spletne strani <http://www.answers.com/topic/audit-trail>.*

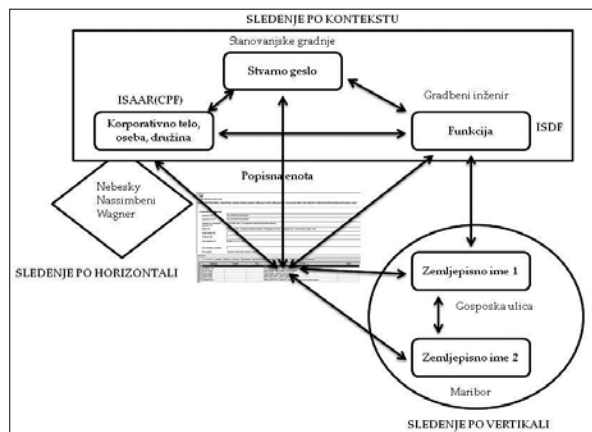
Primer fiksne (absolutne) in relativne relacije med vsebino in deskriptorji³⁶

Sledenje med samimi deskriptorji mora biti zagotovljeno prek identifikacijskih imen deskriptorjev, ta pa morajo biti unikatna – isti deskriptor se ne sme ponoviti. Pri tem je treba veliko pozornost posvetiti predvsem osebnim imenom in imenom pravnih oseb, kajti v teh primerih je mogoče podvajanje istih osnovnih imen deskriptorjev. Zato je v tovrstnih primerih treba poskrbeti za dodatne kvalifikatorje, ki dodatno pojasnijo določen deskriptor, da ga je na tej osnovi mogoče razlikovati od drugega. Kvalifikatorji so lahko različni, od datumov rojstva, poklicev ...

Povezava med zapisom in deskriptorjem je navadno izvedena s pomočjo vloge (npr. predhodnik, naslednik, sestavni del ...), pri tem pa je vloga samo kazalec, ki nam kaže na odnos med vsebino arhivskega gradiva in deskriptorjem. Enako velja tudi za relacije med deskriptorji. Vedno je treba biti pozoren na to, da med seboj povezujemo neposredne relacije, posredne pa so vidne prek neposrednih.

Pri sledenju deskriptorjem se srečujemo z več različnimi načini sledenja. Prvi način sledenja je sledenje po kontekstu – povezujemo določene osebe z določeno funkcijo (npr. Nebesky, Ferdinand, gradbeni inženir). Drugi način je sledenje po horizontali – med seboj povezujemo enakovredne deskriptorje znotraj ene skupine, kot npr. gradbene inženirje (npr. Nebesky, F., Nassimbeni, Wagner ...). Tretji način je sledenje po horizontali – med seboj povezujemo tiste deskriptorje in jim sledimo, ki so med seboj povezani v nadrejeni ali podrejeni relaciji, npr. del mesta z mestom (npr. zemljepisno ime Gosposka ulica z Mariborom, pri tem je Gosposka ulica

³⁶ Semlič Rajh: Arhivski zapisi in postopki sledenja, str. 631–646.

Primer modela sledenja deskriptorjem znotraj opisa ene entitete ter na relaciji deskriptor–deskriptor³⁷

sestavni del Maribor in je v podrejeni relaciji do Maribora).

7. Sklep

Na podlagi povedanega lahko oblikujemo ugotovitve in usmeritve za nadaljnje razprave v zvezi z oblikovanjem in uporabo deskriptorjev. Brez dvoma lahko trdimo, da predstavljajo deskriptorji pomembno orodje v procesu oblikovanja objektivnih informacij o arhivskem gradivu, saj so vsi sodobni sistemi za obdelavo informacij zasnovani na deskriptorskih sistemih, ki imajo ključno vlogo. Kot taki so potrebni za različne namene v sistemu urejanja, popisovanja in uporabe ohranjenega arhivskega gradiva.

Deskriptorji pa ne glede na sistemizacijo predstavljajo tudi pomembno vstopno točko (access point) za poizvedovanje v arhivskih informacijskih sistemih. Predstavljajo torej izhodišče za razumevanje konteksta za nadaljnje poizvedovanje po vsebinah in opisih arhivskega gradiva. Tako kot preostale vstopne točke v arhivskem informacijskem sistemu, morajo tudi te omogočiti uporabniku nadaljevanje poizvedovanja (browsing) tako v kontekstnem kot tudi opisnem delu arhivskega informacijskega sistema. Za ta namen je treba zajeti tako ustrezno količino informacij o normativni vsebini posameznega deskriptorja, hkrati pa vzpostaviti ustrezne relacije v obliki povezav med deskriptorji in popisnimi enotami.

Zato morajo biti vrednosti posameznih deskriptorjev normirane tako po vsebini kot tudi s stališča izdelave zapisov teh v sistemu. Prav zato bi bilo do-

bro, da bi slovenska arhivska služba nadaljevala prevzemanje in uvažanje deskriptorjev od zaupanja vrednih zunanjih virov ter vgrajevanje teh v slovenski arhivski informacijski sistem. Če uvoz deskriptorjev iz zunanjih virov ni možen ali smiseln, pa jih je treba v skladu s potrebami in zahtevami strokovnih standardov svobodno oblikovati v procesu zajemanja podatkov o arhivskem gradivu. Pri tem morajo arhivisti upoštevati pravila zajemanja podatkov v okviru vsakokratnega sistema. Povezovanje med deskriptorji samimi ali deskriptorji in drugimi entitetami v informacijskem sistemu mora biti izvedeno tako, da ne bo nesporazumov ne z vsebinskega ne s pojavnega stališča, in to v procesih bodisi zajemanja bodisi izvajanja dopolnitev bodisi v procesih uporabe. Arhivisti popisovalci naj po svoji lastni strokovni presoji odločijo, v katerih primerih bodo pri popisnih enotah uporabili dodatne deskriptorje in koliko jih bodo uporabili.

Pri tem pa seveda ostajajo odprta še številna vprašanja. Cilj pri uvedbi enotnega sistema deskriptorjev bi moral biti priprava smernic za oblikovanje gesel in vzpostavitev tezavrov pri vsebinah arhivske vrednosti, ki jih bo mogoče uporabiti v praksi, in sicer pri popisovanju arhivskega gradiva s katerikoli programskim orodjem. Zelo verjetno je, da se bo programska oprema v prihodnosti spreminjala, zato je treba zagotoviti tako vsebinsko obdelavo, ki je sprememba sistema ne bo prizadela. Ker pa je isti sistem za popisovanje gradiva v uporabi v vseh slovenskih javnih arhivih, je treba rezultate iskati tudi v poenotenju sistema gesljenja in vzpostavitvi skupnega tezavra v skupni podatkovni bazi.

Glede na razmeroma omejene izkušnje arhivske teorije in prakse se bo treba nasloniti na metodološka načela oblikovanja predmetnih oznak, ki jih uporabljajo bibliotekarji.³⁸ Vendar to ne more biti enostaven prenos bibliotekarskih teoretičnih in praktičnih dognanj, saj narava arhivskega in knjižničnega gradiva zahteva različne rešitve. To se je potrdilo tudi v primerjavi knjižničnih in arhivskih standardov za popis gradiva in njegovih ustvarjalcev.³⁹ Zaradi trajne narave arhivskega gradiva se pri vsebinski obdelavi postavljajo vprašanja, na katera knjižnični stroki ni treba odgovarjati.

³⁸ Kovač: *Navodila za predmetno označevanje*; Zalokar: *Priprava splošnega geslovnika COBISS.SI*, 2004.

³⁹ Semlič Rajh – Šauperl: *Arhivski in bibliografski opis*, str. 61–92.

³⁷ Semlič Rajh: *Arhivski zapisi in postopki sledenja*, str. 631–646.

Viri in literatura

Viri

Guidelines for multilingual thesauri. The Hague: IFLA, 2009 (pridobljeno 29.01.2011 s spletne strani: <http://archive.ifla.org/VII/s29/pubs/Profrep115.pdf>).

Iflne smernice za predmetno označevanje. *Spletni splošni slovenski geslovník*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2002 (pridobljeno 29.01.2011 s spletne strani <http://www.nuk.uni-lj.si/ssg/navodila.html#0%20IFLINE%20SMERNICE%20ZA%20PREDMETNO%20OZNA%20CEVANJE>).

ISAAR(CPF) – International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families. Second Edition. Paris: International Council on Archives, 2004 (pridobljeno 21.08.2009 s spletne strani <http://www.ica.org/sites/default/files/ISAAR2EN.pdf>).

ISAD(g) – General International Standard Archival Description. Second Edition. Ottawa: International Council on Archives, 2000 (pridobljeno 21.08.2009 s spletne strani http://www.ica.org/sites/default/files/isad_g_2e.pdf).

ISDF – International Standard for Describing Functions. Paris: International Council on Archives, 2007 (pridobljeno 21.08.2009 s spletne strani <http://www.ica.org/sites/default/files/ISDF%20ENG.pdf>).

ISDIAH – International Standard for Describing Institutions with Archival Holdings. Paris: International Council on Archives, 2007 (pridobljeno 21.08.2009 s spletne strani http://www.ica.org/sites/default/files/ISDIAH%20Eng_0.pdf).

Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD) : A Conceptual Model. The Hague: IFLA, 2010 (pridobljeno 29.01.2011 s spletne strani <http://www.ifla.org/files/classification-and-indexing/functional-requirements-for-subject-authority-dada/frsad-final-report.pdf>).

Seznam tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku. Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije, 2001.

Literatura

About the AAT. V: *Art and Architecture Thesaurus Online*. Los Angeles: The Getty Trust, 2010 (pridobljeno 31.01.2011 s spletne strani <http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/aat/about.html#scope>).

Bizjak, Ž.: Klasificiranje pravosodnih organov, njihovih funkcij oziroma aktivnosti ter arhivskega gradiva. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega*

in elektronskega arhiviranja: Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja (ur. Slavica Tovšak et al.). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007, str. 115–124.

Duranti, L.: *Arhivski zapisi: teorija i praksa*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2000.

Hjørland, Birger: Concept theory. V: *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 60 (2009), št. 8., str. 1519–1536.

Kajič, M. – Klep, J.: Šifranti v državni upravi – dosegljiva je rešitev. V: *DOK_SIS 2004; Sistemi za upravljanje z dokumenti* (ur. S. Čufer et al.). Ljubljana: Media.doc – Društvo informatikov, dokumentalistov in mikrofilmarjev, 2004, str. V–18–V–25.

Kopač, J.: Klasifikacijski načrti s poudarkom na enotnih načrtih klasifikacijskih znakov. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja* (ur. S. Tovšak et al.). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007, str. 96–107.

Kovač, T. ... et al.: *Navodila za predmetno označevanje*. Ljubljana: NUK, 2001 (pridobljeno 30.07.2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/sssg/navodila.html>).

Landry, P.: *Guidelines for multilingual thesauri*. Milan: IFLA, 2009 (pridobljeno 19.09.2009 s spletne strani: <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifa75/215-landry-en.pdf>).

Nesbitt, Richard E.: Is the World Made Up of Nouns or Verbs? V: *The Geography of Thought: How Asians and Westerners Think Differently ... and Why*. New York: The Free Press, 2003, str. 137–163.

Novak, M.: *Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007.

Rorissa, A. – Iyer, H.: Theories of cognition and image categorization: What category labels reveal about basic level theory. V: *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 59 (2008), št. 9, str. 1385–1392.

Subject Indexing in Archives. Ottawa: Bureau of Canadian Archivists: Planning Committee on Descriptive Standards, 1992.

Semlič Rajh, Z.: Problematika stvarjanja deskriptora kod popisivanja sadržaja arhivske vrijednosti. V: *Arh. praksa* 13 (2010), str. 238–243.

Semlič Rajh, Z.: Arhivski zapisi in postopki sledenja v arhivskem informacijskem sistemu. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: arhivistika in informatika: zbornik mednarodne konference* (ur. N. Gostenčnik). Maribor: Pokrajinski arhiv: 2012, str. 631–646.

Semlič Rajh, Z. in Šaupperl, A.: Arhivski in biografski opis gradiva in ustvarjalcev: mednarodni standardi in nacionalna praksa. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*

nja (ur. S. Tovšak et al.). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2009, str. 61–92.

Semlič Rajh, Z. – Šauperl, A.: Problematika gesljenja in oblikovanja deskriptorjev. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (ur. S. Tovšak et al.). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2011, str. 187–213.

Šauperl, A.: *Klasifikacija knjižničnega gradiva*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, 2003 (Bibliothecaria; 9).

Šauperl, A.: Ifine smernice za predmetno označevanje: prednosti in slabosti v luči spoznanj o vedanju uporabnikov. V: *Knjižnica* 49 (2005), št. 1–2, str. 9–26.

Šauperl, A.: Malo znane lastnosti klasifikacije – Kratek vpogled v teorijo klasifikacije in njeno uporabo v knjižničnih katalogih. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja* (ur. S. Tovšak et al.). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007, str. 83–95.

Urbanija, J.: *Metodologija izdelave tezavra*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, 1996 (Bibliothecaria; 1).

Vilfan, S.: Decimalna klasifikacija u arhivistici. V: *Arhivist* 2 (1956), str. 3–14.

Vrezec, V.: Pasti spreminjanja načrta klasifikacijskih znakov. V: *DOK_SIS 2004; Sistemi za upravljanje z dokumenti* (ur. S. Čufer et al.). Ljubljana: Media.doc – Društvo informatikov, dokumentalistov in mikrofilmarnarjev, 2004, str. V–75–V–80.

Zalokar, M.: *Priprava splošnega geslovnika CO-BISS.SI*. Maribor: IZUM, 2004 (pridobljeno 30.07.2007 s spletne strani: http://splet02.izum.si/cobiss-oz/news.jsp?apl=/2004_4/ar09.jsp).

Zeng, M. L. – Žumer, M.: *Introducing FRISAD and mapping it with SKOS and other models*. Milan: IFLA, 2009 (pridobljeno 19.09.2009 s spletne strani: <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/200-zeng-en.pdf>).

Zeng, M. L. – Žumer, M.: *Mapping FRISAD model and other abstract models*. ISKO UK 2009 Conference: Content architecture, London, June 2009 (pridobljeno 19.09.2009 s spletne strani <http://www.iskouk.org/conf2009/abstracts.htm#zeng>).

Zusammenfassung

KONTROLLIERTE STICHWORTREGISTER: WARUM SIND SIE NOTWENDIGER ALS JE ZUVOR?

Schon sehr früh traten auf dem Gebiet der Organisation des Schrift- und Archivguts Bestrebungen der Sicherung eines rascheren Zugriffs auf Dokumente auf einschließlich der Problematik der Stichwortbildung, des Aufbaus verschiedener Thesauri, einer fortschrittlicheren Verwendung der Klassifikationszeichen und auch der Schaffung von Verzeichnissen archivischer Findmittel. Diese Bestrebungen wurden auf verschiedene Weise realisiert, was zur Entwicklung unterschiedlicher Managementsysteme zur Verwaltung der Dokumenteninhalte sowohl in klassischer als auch elektronischer Form führte. Die dabei entstandenen methodologischen Probleme löste jeder selbst, wobei geeignetste Lösungen gesucht wurden und jeder ein eigenes System schuf. Diese Systeme reichten jedoch nur zur Sicherung eines rascheren Zugriffs auf das Archivgut bei den klassischen archivischen Informationshilfen, die auf dem Papier erarbeitet wurden. Mit der Einführung neuer Findmitteln, vor allem beim Aufbau wechselseitiger archivischer Datenbanken, ist aber eine solche Vorgehensweise nicht mehr geeignet, geschweige denn wirksam und rational. Aufgrund der reziproken Unvereinbarkeit der lokalen Systeme bedeutet das oft ein Hindernis in der Entwicklung gemeinsamer Systeme.

Systeme zur inhaltlichen Kennzeichnung können hinsichtlich Zweck, Ziele und Ausführung in Stichwortregister, Thesauri und Klassifikationen systematisiert werden. Jedes dieser Systeme besitzt eine eigene innere Logik des Aufbaus und der Anwendung. Ihre Bedeutung bei den Inhalten mit Archivwert liegt vor allem in der rationalen Integrierung in ein Managementsystem zur Verwaltung der Ganzheit des Archivguts und damit auch in ein System der fachmännischen Archivarbeit. Stichwortregister, Thesauri und Klassifikationen sind nämlich bei der Ordnung und Vermittlung des Schrift- und Archivguts von entscheidender Bedeutung.

Die Rationalisierung auf dem Gebiet der Stichwortbildung, Klassifikation und Schaffung von Systemen zur inhaltlichen Kennzeichnung bei den Inhalten mit Archivwert stellt nur eine der Lösungen zur Behandlung des aufbewahrten Schrift- und Archivguts dar. Eine standardisierte Form der Aufzeichnungen über die Kontexte, in denen sich das Archivgut befindet, stellt die grundlegenden Rah-

menbedingungen zur Durchführung dieser Rationalisierung dar. Diese standardisierten Aufzeichnungen wurden in den allgemein anerkannten Archivstandards festgelegt, und zwar im Allgemeinen internationalen Standard zur Verzeichnung von Archivgut (ISAD(G)2), im Internationalen Standard für archivarische Normdaten (Körperschaften, Personen, Familien) (ISAAR(CPF2)), im Internationalen Standard zur Verzeichnung von Funktionen (ISDF) und im Internationalen Standard für die Verzeichnung von Institutionen mit Archivbeständen (ISDIAH). Die genannten Standards ermöglichen die Schaffung archivarischer Informationssysteme auf der Grundlage standardisierter Datenstrukturen. Dabei ist die Abbildung der archivarischen Inhalte in standardisierte Datenstrukturen von großer Bedeutung, da nur auf diese Weise ein Datenaustausch möglich ist.

Die neuen Methoden der Datenorganisation und damit die Ermöglichung eines rascheren und leichteren Zugangs zu den Inhalten, die aufbewahrt werden, erfordern aber eine Verbindung mit anderen Disziplinen und die Übernahme von Erfahrungen und Leitbildern vor allem aus der Dokumentalistik, Bibliothekswissenschaft, Informatik usw. Insbesondere gilt dies für die Stichwortbildung und für den Aufbau und die Verwendung von Thesauri, wo Erfahrungen auf dem Gebiet der Bibliothekswissenschaft und der Verwaltung von Bedeutung sind, beispielsweise das einheitliche Klassifikationsschema der Organe der Staatsverwaltung.

Zweifelsohne kann behauptet werden, dass die Deskriptoren ein wichtiges Werkzeug im Prozess der Gestaltung objektiver Informationen über Archivgut darstellen, basieren doch alle modernen Systeme zur Informationsverarbeitung auf Deskriptorensystemen, die eine entscheidende Rolle spielen. Als solche dienen sie verschiedenen Zwecken im System der Ordnung, Verzeichnung und Benutzung des aufbewahrten Archivguts.

Die Deskriptoren stellen aber ungeachtet ihrer Systematisierung auch ein wichtiges Suchkriterium (access point) für die Recherche in den archivarischen Informationssystemen dar, somit einen Ausgangspunkt zum Verständnis des Kontextes für die weitere Recherche nach Inhalten und Verzeichnungen des Archivguts. So wie die übrigen Suchkriterien im archivarischen Informationssystem müssen auch diese dem Benutzer die Fortsetzung der Recherche (Browsing) sowohl im kontextuellen als auch im deskriptiven Teil des archivarischen Informationssystems ermöglichen. Zu diesem Zweck muss eine entsprechende Menge an Informationen über den normativen Inhalt des einzelnen Deskriptors erfasst und gleichzeitig zwischen den Deskriptoren und den

Verzeichnungseinheiten entsprechende Verbindungen geschaffen werden, die dann über das Internet als unike URL wiedergegeben werden.

Die Werte der einzelnen Deskriptoren müssen deshalb sowohl inhaltlich als auch vom Standpunkt der Ausarbeitung ihrer Aufzeichnungen im System normiert sein. Eben deshalb wäre es von Vorteil, dass der slowenische Archivdienst mit der Praxis der Übernahme und Einfuhr der Deskriptoren aus vertrauenswürdigen externen Quellen und deren Integrierung in das slowenische archivarische Informationssystem fortsetzt. Wenn die Einfuhr der Deskriptoren aus externen Quellen nicht möglich oder nicht sinnvoll ist, müssen diese im Einklang mit den Erfordernissen und Anforderungen der Fachstandards im Prozess der Erfassung von Daten zum Archivgut frei indexiert werden. Die Archivare müssen dabei die Regeln der Datenerfassung im Rahmen des jeweiligen Systems berücksichtigen. Die Verbindung zwischen den Deskriptoren selbst oder den Deskriptoren und anderen Entitäten im Informationssystem muss so ausgeführt werden, dass es weder vom inhaltlichen noch vom Standpunkt der Erscheinungsform zu Missverständnissen kommt, und zwar weder in den Prozessen ihrer Erfassung oder Ausführung der Ergänzungen noch in den Prozessen ihrer Verwendung.

Dabei bleibt natürlich noch eine ganze Reihe offener Fragen. Das Ziel bei der Einführung eines einheitlichen Deskriptorensystems müsste die Vorbereitung von Leitlinien zur Stichwortbildung und die Schaffung von Thesauri bei den Inhalten mit Archivwert sein, die in der Praxis verwendet werden können, und zwar bei der Verzeichnung von Archivgut mit jeder Software. Da es sehr wahrscheinlich ist, dass sich die Software in Zukunft verändern wird, muss eine solche inhaltliche Verarbeitung sichergestellt werden, die von einer Systemänderung nicht betroffen wäre. Da aber dasselbe System zur Verzeichnung von Archivgut in allen slowenischen öffentlichen Archiven verwendet wird, müssen Ergebnisse auch in der Vereinheitlichung des Systems der Stichwortbildung und in der Schaffung eines gemeinsamen Thesaurus in einer gemeinsamen Datenbank gesucht werden.

Im Hinblick auf die relativ beschränkten Erfahrungen in der Archivtheorie und Archivpraxis wird man sich auf die methodologischen Grundsätze der Objektbezeichnung stützen müssen, die von den Bibliothekaren verwendet werden. Dabei kann es aber nicht um eine einfache Übertragung theoretischer und praktischer bibliothekarischer Erkenntnisse gehen, da die Natur des Archiv- und des Bibliotheksguts unterschiedliche Lösungen erfordert. Dies hat

sich auch im Vergleich der Bibliotheks- und der Archivstandards zur Verzeichnung von Schriftgut und dessen Urhebern bestätigt. Aufgrund der dauerhaften Natur des Archivguts stellen sich bei der in-

haltlichen Verarbeitung Fragen, mit denen sich die Bibliothekswissenschaft nicht auseinandersetzen braucht.

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-475.5-57:929Hren T.

Prejeto: 19. 9. 2013

Tomaž Hren in romarji (pridiga št. IV)

JULIJANA VIŠOČNIK

doc. dr., arhivistka z doktoratom

Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: julijana.visocnik@rkc.si

IZVLEČEK

Avtorica predstavlja osnutek za pridigo škofa Tomaža Hrena, ki jo je govoril ob različnih priložnostih, ki pa so bile glede na naslov pridige lahko vse povezane z romanji in romarji. S pomočjo transkribirane pridige in njenega prevoda bo tako mogoče ugotavljati Hrenov odnos to vrstnih pobožnosti. Obravnavani osnutek bi tako lahko še dodatno osvetlil že znane podrobnosti nastopov Tomaža Hrena in njegovega učenja. Besedilo pridige je zapisano v latinščini in je preprejeno s citati iz Svetega pisma, ti pa so razmeroma nevpadljivo vpeti v celoten tekst in sestavljajo koherentno celoto. Pridiga, ki je nastala leta 1594, ima številko IV. Hrani jo Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL 100, 98/1).

KLJUČNE BESEDE: Tomaž Hren, romanja, homiletika, 16. in 17. stoletje, protireformacija, katoliška obnova

ABSTRACT

TOMAŽ HREN AND THE PILGRIMS (SERMON NO. IV)

The author presents the draft for the sermon by Tomaž Hren. The sermon was preached on various occasions which, judging from the sermon's title, could all relate to pilgrimages and pilgrims. The transcribed sermon and its translation could help us establish Hren's attitude towards such devotions. The discussed draft could thus shed further light on the already known details of Hren's appearances and his teachings. The sermon is written in Latin and abounds in quotations from the Bible that are rather inconspicuously included in the entire text and form a coherent whole. Written in 1594, the sermon bears the number IV and is kept at the Archdiocesan Archives Ljubljana (NŠAL, NŠAL 100, 98/1).

Keywords: Tomaž Hren, pilgrimages, homiletics, 16th and 17th centuries, Counter-Reformation, Catholic renewal

1. Romanja¹

Romanja niso iznajdba našega časa, tudi ne Tomaža Hrena, pač pa so stara skoraj toliko kot krščanstvo samo. Že iz antike namreč poznamo t. i. »*Itinerarium Burdigalense*«, seznam nočišč in izmen ter razdalj med njimi na poti iz Bordeauxa (Burdigala) prek Milana (Mediolanum) in Sremske Mitrovice (Sirmium) do Jeruzalema. Nastal je v 4. stoletju za potrebe romarjev, ki so že takrat romali v Jeruzalem in se pogosto vračali nazaj prek Rima ter na ta način izpolnili življenjski cilj, obiskati kraje, v katerih je živel, deloval in trpel Kristus, ter mesto, ki je vedno bolj postajalo središče Cerkve. Pri tem pa seveda ni bilo zanemarljivega pomena, da se je bilo na ta način mogoče dokopati do popolnega odpustka. Tudi prebivalci slovenskih dežel so se že zelo zgodaj udeleževali takšnih romanj. Da pa je bila tovrstna pobožnost našim prednikom pisana na kožo, pričajo tudi številne romarske cerkve, ki so od srednjega veka naprej nastajale na domačih tleh.

K številnim romarskim cerkvam so se Kranjci stekali že v srednjem veku.² Po razmeroma kratki epizodi protestantizma, ko so romanja nekoliko zamrla, so jih ponovno oživljali v času po reformaciji. Primož Trubar je pisal o romanjih, pri tem pa je to pobožnost obsojal in napadal, zato so v tistih krajih, v katerih so bili župniki naklonjeni protestantizmu, romanja zamrla. Poleg Trubarja, ki je romanja zavračal skoraj v vsakem svojem delu, so o njih pisali tudi drugi protestantski pisci. Po Trubarjevem mnenju romanja niso bila sredstvo za pokoro, temveč oblika malikovanja, od tega pa so imeli korist le duhovniki. Prikazovanja Marije in drugih svetnikov je imel za delo hudiča, čudeže za navadno goljufijo, zato je ostro nasprotoval zidanju novih cerkva v tistem času, ko so nastajale prav iz »romarskih vzgibov«.³

Reformacija pa je prekinila tradicijo srednjeveških romanj, in to predvsem zaradi nepravilnosti pri odpustkih in relikvijah. Z začetkom protireformacije konec 16. st. se je na naših tleh začel odločen boj proti protestantizmu, nad njim pa so bdeli Habsburžani, nadvojvoda Ferdinand, ki si je tudi kot cesar Ferdinand II. zelo prizadeval za reformo Cerkve in duhovno obnovo klera, zato je v deželo povabil

jezuite in kapucine ter organiziral reformacijske komisije.⁴

V očeh protireformatorjev so romanja in procesije predstavljale pomembno sredstvo za vračanje h katoliški veri in njeno utrjevanje, zato so romarske cerkve in procesije oživljali ter romarske centre ustanavljali na novo. Kar so protestanti napadali, so nosilce katoliške obnove poudarjali in izpostavljali: čaščenje evharistije (ustanavljanje bratovščin sv. Rešnjega telesa), čaščenje Marije, svetnikov in relikvij, romanja in romarske procesije. Romanja so tako postala verski znak in celo sestavni del katoliškega verskega življenja. Značaj romanj v času po reformaciji pa se je v primerjavi s tistim od prej (srednjeveškim) spremenil.⁵

II. Tomaž Hren in romanja

Gonilo protireformacijskih prizadevanj na Kranjskem je gotovo predstavljal osmi ljubljanski škof, Tomaž Hren,⁶ ki je pri svojem delovanju prav tako izhajal iz dejstva, da je katoliško vero potrebno obnoviti, kar pa je mogoče z delom bratovščin,⁷ s procesijami,⁸ postavljanjem novih romarskih cerkva in z obnovo starih.⁹ Škof Hren je posebno težo pripisoval tudi pridigam, zato si je prizadeval za prihod kapucinov na Slovensko,¹⁰ obenem pa je znan tudi po svojih pridigah,¹¹ ki jih je pripravljaj za različne priložnosti (ob nedeljah in praznikih, ob ustanavljanju samostanov, posvečevanju temeljnega kamna za gradi cerkva ...), med drugim tudi za sprejem romarjev (osnutek za pridigo št. IV). Poleg pridig pa je sestavljal še posebne molitve proti vojni in kugi, ki jih je vernikom priporočal prav na velikih romarskih shodih.¹²

Hren je kot protiutež protestantskemu učenju

¹ Kemperl: *Romanja in romarske cerkve*, str. 17–25.

² Knez: *Romanja Slovencev v času gotike*, str. 156–173, pri tem izpostavi romanja v Jeruzalem, Köln, Aachen, Rim, Santiago de Compostela in nekatere domače Božje poti.

³ Kemperl: *Romanja in romarske cerkve*, str. 19; Knez: *Romanja Slovencev v času gotike*, str. 157; natančneje se s Trubarjevim odnosom do ljudskih pobožnosti in romanj ukvarja Valenčič: Primož Trubar in ljudske pobožnosti, str. 313–325 (predvsem str. 317–323).

⁴ Kemperl: *Romanja in romarske cerkve*, str. 19–21; v zvezi s kapucini glej Visočnik: *Hrenova pridiga ob polaganju temeljnega kamna*, str. 59–74 in Visočnik: *Hrenova pridiga ob ustanovitvi kapucinskega samostana*, str. 455–464.

⁵ Kemperl: *Romanja in romarske cerkve*, str. 21–22.

⁶ Visočnik: *Hrenova pridiga ob polaganju temeljnega kamna*, str. 59–60 s pripadajočo literaturo predvsem v op. 1.

⁷ Oražem: *Hrenov odnos do bratovščin*, str. 299–306; o bratovščinah pred Hrenom, o tistih, ki jih ustanovi, ter o njegovem odnosu do bratovščin.

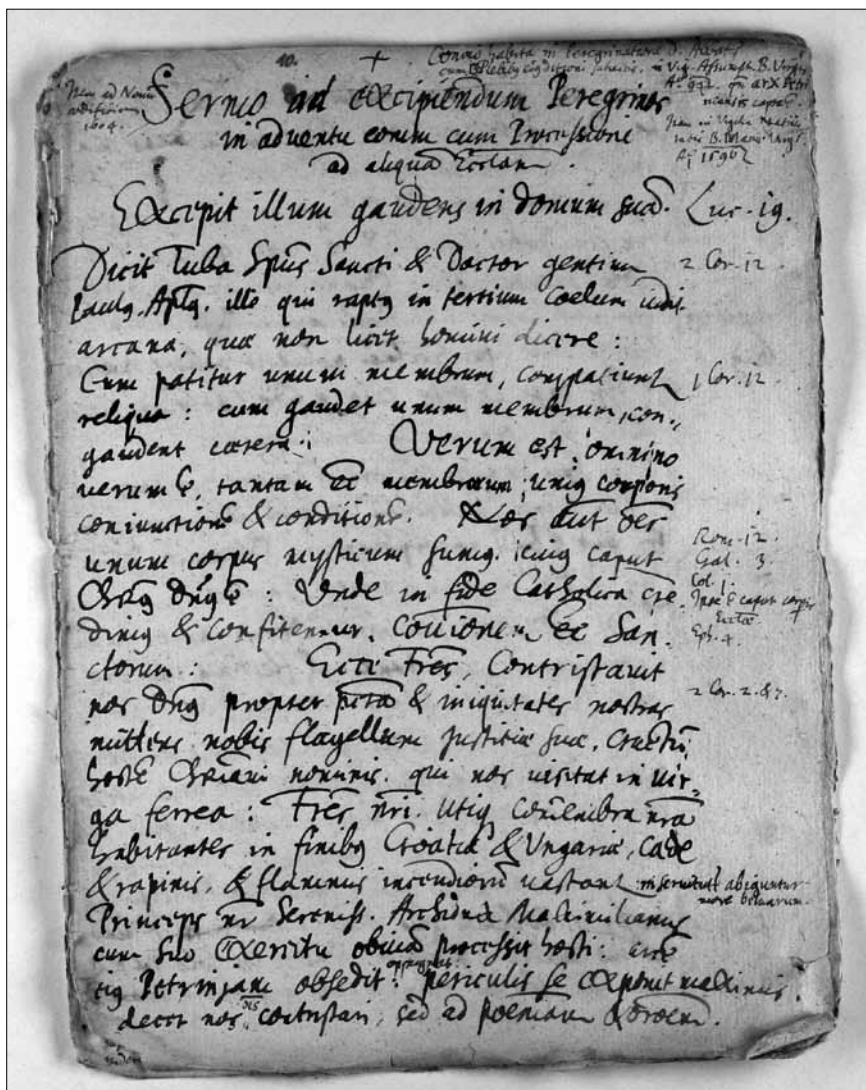
⁸ Kranjc: *Hrenov odnos do bogoslužja*, str. 295, kjer najdeš več o zgodovini procesij, predvsem pa o tistih, ki jih je vpeljal sam Tomaž Hren.

⁹ Petrič: *Življenjska pot Tomaža Hrena*, str. 84.

¹⁰ Visočnik: *Hrenova pridiga ob polaganju temeljnega kamna*, str. 59–60; Visočnik: *Hrenova pridiga ob ustanovitvi kapucinskega samostana*, str. 455–464.

¹¹ Prim. Benedik: *Iz protokolov I*, str. 60, kjer omenja množico, ki ga je poslušala ob posvetitvi temeljnega kamna 25. aprila 1607; podobno tudi Benedik, Kralj: *Kapucini na Slovenskem*, str. 23.

¹² Kemperl: *Romanja in romarske cerkve*, str. 27–28.

1. stran IV. Hrenove pridige (foto: T. Krampač, NŠAL).

spet poudarjal čaščenje Marije, ga tudi širil in pospeševal, tako da je celo postalo znamenje prave katoliške vere. Obenem pa je bila prav marijanska pobožnost bistveni del njegove lastne pobožnosti. Tako je v Nazarjah dal postaviti loretsko kapelo, ki je v osnovi predstavljala kraj zasebne pobožnosti, čaščenja in pokore.¹³ Sam pa piše tudi, da jo je dal postaviti tudi zato, da bi izkoreninil ali spreobrn timer vse krivoverce in v večjo hvalo Boga ter v slavo prave vere in brezmejno širjenje (*»atque haereticorum omnium extirpationem vel conversionem in ad maiorem Dei laudem et gloriam fideique orthodoxae in immensam propagationem«*).¹⁴ Obisk v Nazarjah je iz leta v leto naraščal, zato so že v času Hreno-

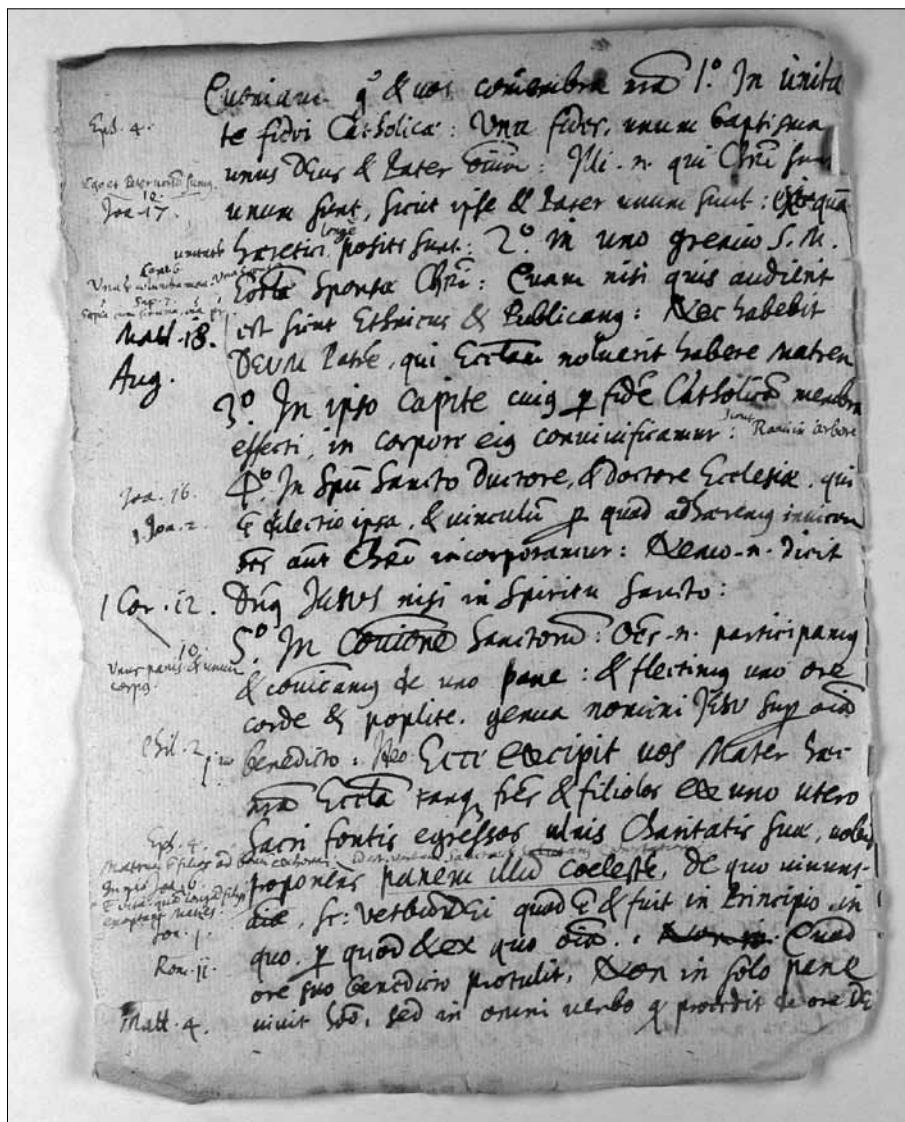
vega naslednika, škofa Scarlichija, hrib in cerkvice predali v oskrbo frančiškanom. V času škofa Hrena so po eni strani kot romarske zaživele nekatere cerkve: sv. Uršula v Srednjih Bitnjah, cerkev na Plešivcu (Uršlja gora), Marijina cerkev v Novi Štifti; po drugi strani pa se je zavzemal za gradnjo številnih novih cerkva, med katerimi je marsikatera postala romarska: cerkev Marijinega vnebovzvetja in Roka na Savi,¹⁵ cerkev Sv. trojice v Sebenjah, sv. Petra v Dvoru pri Polhovem Gradcu, sv. Barbare na Plavžu itd. Vpeljal je tudi slovesne procesije sv. Rešnjega telesa in obnovil staro slovensko romanje v »Kelmorajn« (Köln).¹⁶ Zaključimo lahko celo, da se je Hren proti

¹³ Lavrič: Hrenov odnos do cerkvene umetnosti, str. 326.

¹⁴ Prim. še Lavrič: Vloga škofa Tomaža Hrena, str. 71; Lavrič: Vloga ljubljanskih škofov, str. 99–109.

¹⁵ Stara Sava na Jesenicah.

¹⁶ Kemperl: *Romanja in romarske cerkve*, str. 28–29, 32–34. O romanju v Kelmorajn piše tudi Knez: *Romanje Slovencev v Kelmorajn*, str. 70–77.

2. stran IV. Hrenove pridige (foto: T. Krampač, NŠAL).

protestantom bojeval z vsemi sredstvi, predvsem pa je poudarjal vse tisto, proti čemur so se bojevali prav oni. Pri tem je potrebno izpostaviti predvsem goreče čaščenje Marije in svetnikov ter vzpostavljanje (oz. obnavljanje) romarskih cerkva (kot npr. Kum, Nova Štifta in Uršlja gora).¹⁷

V ta kontekst pa bi bilo nujno postaviti tudi osnutek za pridigo, ki si jo je Tomaž Hren pripravil prav za sprejem romarjev, in ki jo je zelo verjetno govoril ob več priložnostih, na kar nakazuje tudi več datumov, ki so zapisani na prvi strani zgoraj.

III. Pridiga št. IV

Osnutek za pridigo (govor) za sprejemanje romarjev oz. ob priložnosti romarskih slovesnosti, ki ima številko IV (str. 10–11), je nastal ob eni izmed prvih romarskih slovesnosti, ki je bila očitno na vigilijo pred Marijinim vnebovzetjem leta 1594 (14. 8. 1594).¹⁸ Ker sta na prvi strani zgoraj zapisana še dva datuma (1596 in 1604), je mogoče predvidevati, da je ta osnutek za pridigo uporabil ob še dveh priložnostih, to pa ni nič nenavadnega, saj gre za osnutek: govorjeno besedilo tako gotovo ni bilo enako,

¹⁷ Lavrič: Hrenov odnos do cerkvene umetnosti, str. 324; Grdina: Hrenov odnos do protestantov, str. 229–243.

¹⁸ Hren je takrat opravljal službo stolnega kanonika, vse do 1596, ko je postal stolni dekan; leta 1599 pa šele postane ljubljanski škof, prim. Dolinar: *Ljubljanski škofje*, str. 111–112.

govoril ni istemu poslušalstvu in med posameznimi priložnostmi je razmeroma velika časovna distanca. Rokopis, v katerem so zbrane pridige (oz. osnutki) in razni govori znamenitega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani (NŠAL 100, 98/1). Leta 1938 jih je v Bogoslovnem vestniku predstavil Josip Turk, ki jih je na tem mestu natančno razdelal in analiziral.¹⁹

IV. Transkripcija²⁰

Concio habita in peregrinatione D(omini) Abbatis²¹ cum 13 Plebibus eius ditioni subiectis in Vigilia Assumptionis Beatae Virginis Anno 1594,²² quando arx Petrinensis capta est. Item in Vigilia Nativitatis Beatae Mariae Virginis Anno 1596.

Item ad novum aedificium 1604.²³

Sermo ad excipiendum peregrinos in adventu eorum cum processione ad aliquam ecclesiam

Excipit illum gaudens in dominum suum.²⁴ Dicit

tuba spiritus sancti & doctor gentium²⁵ Paulus apostolus ille qui raptus in tertium caelum vidit arcana, quae non licet homini dicere: Cum patitur unum membrum, compatiuntur²⁶ reliqua: cum gaudet unum membrum, congauident caetera.

Verum est; omnino verum est tantam esse membrorum unius corporis coniunctionem et conditionem. Nos autem omnes unum corpus mysticum sumus, cuius caput Christus dominus est.²⁷ Unde in fide catholica credimus & confitemur, communionem esse sanctorum.²⁸ Ecce fratres, contristavit nos dominus propter peccata & iniquitates nostras mittens nobis flagellum iustitiae suae,²⁹ cruentem hostem Christiani nominis, qui nos visitavit in virga ferrea. Fratres nostri utique commembra nostra habitantes in finibus Croatiae & Ungariae, caede & rapinis, & flammis incendiorum vastantur in servitutem abiguntur more beluarum. Princeps noster Serenissimus Archidux Maximilianus cum suo exercitu obviam processit hosti: arcem eius Petrinijam obsedit, oppugnat: periculis se exponit maximis. Decet nos omnes contristari, sed ad poenitentiam & orationem.

Quoniam quondam & vos commembra nostra 1. in unitate fidei catholicae: una fides, unum baptisma, unus deus et pater omnium.³⁰ Illi enim qui Christi sunt, unum sunt, sicut ipse & pater unum sunt.³¹ Ex qua unitate haeretici longe positi sunt. 2. In uno gremio Sanctae Matris Ecclesiae, sponsae Christi:³² quam nisi quis audient est sicut ethnicus et publicanus.³³ nec habebit Deum patrem, qui Ecclesiam noluerit habere matrem.³⁴ 3. In ipso capite cuius per fidem Catholicam membra effecti, in corpore eius convivificamur sicut rami in arbore. 4. In spiritu sancto ductore, & doctore Ecclesiae,³⁵ qui est delectio ipsa,³⁶ et vinculum per quod adhaeremus invicem omnes autem Christo incorporamur: nemo enim dicit dominus Jesus nisi in spiritu sancto:³⁷

5. In communionem sanctorum:³⁸ omnes enim participamus & communicamus de uno pane:³⁹ & flectimus uno ore, corde & poplite. Genua nomini Jesu super

¹⁹ Turk: Hrenove pridige, str. 40–73. Z njimi se je ukvarjal še Škrabl: Hrenova oznanjevalna dejavnost, str. 181–198.

²⁰ Za pomoč pri transkribiranju težje berljivih delov in vse druge koristne nasvete pri pripravi prispevka se iskreno zahvaljujem dr. Matjažu Ambrožiču, dr. Francetu M. Dolinarju in dr. Ani Lavrič.

²¹ Turk: Hrenove pridige, str. 46, piše o stškem opatu Lovrencu Rainerju, ki je v Ljubljano očitno pripeljal dve procesiji. Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 876 in 882, govori o Lavrenciju Zupanu, ki je funkcijo opata v Stični opravljal med 1580 in 1600. Znan je bil po gradnjah, pesniški duši in po tem, da je bil skupaj s Tomažem Hrenom dejaven v času protireformacije.

²² Po znameniti bitki pri Sisku leta 1593 se začne daljša vojna med krščanskimi in turškimi silami (1593–1606), prim. Simoniti: Bitka pri Sisku je bila uvod, str. 25–30. V ta sklop sodi tudi bitka za Petrinjo leta 1594 (avgust). 10. avgusta je trdnjava namreč padla in vanjo so vkorakale krščanske sile, pri tem se posebej odlikuje nadvojvoda Maksimilijan, prim. Turk: Hrenove pridige, str. 46–47. Manjšo zadrego ob datiranju pridige, ko Hren enkrat govori šele o osvajanju, drugič pa o tem, da je trdnjava že zavzeta, razloži Turk: Hrenove pridige, str. 46–47.

²³ V prepisu prvega Hrenovega protokola (NŠAL 11, fasc. 1, 1577–1609, prepis) lahko za leto 1604 (str. 83–102) najdemo več posvetitev novih svetišč: posvetitev cerkev sv. Marjete v Tomačevem, posvetitev kapele v Gornjem Gradu, posvečene apostolu Tomažu, in posvetitev podružnične cerkve sv. Petra apostola v Zavogljah. Zdi se najverjetneje, da je to pridigo govoril ob posvetitvi kapele v Gornjem Gradu 22. avgusta 1604, saj piše, da je dan prej v Gornji Grad prišla velika množica ljudi (deset ali več župnij) v procesiji in da so vso noč prebedeli v petju in molitvi.

²⁴ Luc. 19.

²⁵ 2 Cor. 12.

²⁶ 1 Cor. 12.

²⁷ Ipse est caput corporis Ecclesiae; Rom 12; Gal 3; Col 1.

²⁸ Eph. 4.

²⁹ 2 Cor. 2 & 7.

³⁰ Eph. 4.

³¹ Ego et pater unum sumus; Joa. 17.

³² Cant. 6; Una est columba mea, una sponsa; Sap. 7 sapientia cum sit una, omnia potest.

³³ Math. 18.

³⁴ Aug.

³⁵ Joa. 16.

³⁶ Joa. 2.

³⁷ 1 Cor. 12.

³⁸ 1 Cor 10.

³⁹ Unus panis & unum corpus.

omnia benedicto.⁴⁰ Ideo ecce excipit nos mater haec nostra Ecclesia tanquam fratres & filiolos ex uno utero sacri fontis egressos ulnis Charitatis suae,⁴¹ vobis proponens panem illum coeleste.⁴² De quo vivunt animae, sanctum verbum dei quod est⁴³ & fuit in principio, in quo per quod & ex quo omnia.⁴⁴ Quod ore suo benedicto protulit. Non in solo pane vivit homo,⁴⁵ sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Excipimus⁴⁶ etiam nos ipsi tanquam fratres unum habentes patrem omnes qui in coelis est.⁴⁷ Fraternali charitate, sicut iussit dominus: filioli diligite invicem: in hoc enim cognoscent omnes vos meos esse discipulos, si dilexeritis invicem.⁴⁸ Cognoscant⁴⁹ igitur haeretici adversarii nostri confusi sua illa dissensione & falsa fide, cognoscant frigidum & desidiosum peccatores, cognoscat totus mundus dilectionem nostram fraternam, qua procul ex remotioribus congressi partibus sub ipso Triumphali signo invictae crucis,⁵⁰ eo nomine convenimus ut invocato humili prece & corde praealto atque ipsis etiam inferni principibus ac potestatibus tremendo, nobis, autem victorioso⁵¹ semper nominis Jesu gratiam nobis & misericordiam: fratribus autem nostris victoriam & triumphum, ex hostibus super omnia benedicti illius nominis Jesu, obtineamus. Quod enim aliud pro cubitus, quid de missionibus vexillo nec ad terram signat quam virtutem Domini Christi. & in nomine Jesu vos deprimere hostes & transgredi muros. In nomine enim Jesu omne genu, collum, omnis certitudo⁵² flectatur.⁵³

Doctrinae

Scitis fratres cum regibus & magnis heroibus sapienter esse agendum: & si quae postulata ad ipsos interponenda sint, prudenter illis esse supplicandum ne irrita fiat, vel indignationis potius quam exauditionis digna supplicatio. Magnum Regem convenimus deprecari, qui solo nutu propter inimicos nostros & universum mundum delere, cui titulus rex regum: & in cuius no-

mine omne genu flectitur.⁵⁴ Sapienter igitur oremus ut exaudiamur: fiet autem, si taliter oraverimus Magnam Reginam, cuius gloria super choros Angelorum, super Cherubin & Seraphin est sublimata advocatam inlaturam pro patrocinio & intercessione adestis, videte igitur ut dignos eos⁵⁵ suffragio nos exhibeatis. Magnum exercitum militiae coelestis advocaturi sumus videre, ut humiles adhibeamus praeces, ut ipsi reges et duces semper Jesum crucifixum pro nobis inflecterunt.

Primo humiliter. Humilium enim & masueturum semper exaudita est oratio.⁵⁶ Sic oravit Judith ad Dominum & exaudita fuit pro Bethuliensibus.⁵⁷ Sicut Ester cum Mardocheo. Sic Judas Machabaeus et victores evaserunt.⁵⁸ Sic publicanus cum Maria Magdalena sic latro: & veniam peccatorum illis. Hic autem regnum caelorum collatum est.⁵⁹ Humilitas autem consistit: in contritione cordis, confessione oris, & satisfactione operis propter peccata nostris. Adhibendum etiam erit ieiunium non ebrietas autem crapula. Ita enim oratio fiet apud deum execrabilis.⁶⁰ Nolite quomodo vanitati vacare qui venistis propter orationem et devotionem.

2. Perseveranter: oportet enim semper orare et nunquam deficere.⁶¹ Magni principes constanter rogari volunt;⁶² sic oravit illa vidua, Chananaea, Judith, Nivivatae & exauditi sunt. Non petit in nomine JESU, qui quam salutis rationem quisquam postulat (Aug.).

3. Petenda sunt utilia ad salutem:⁶³ ut det nobis cor omnibus & colamus eum & faciamus eius voluntatem.⁶⁴ Adaperiat cor nostrum in lege sua & praeceptis suis & faciat pacem geminam & facientes. Sic orantes, exaudiemur, quia: voluntatem timentium se faciet, & deprecationes eorum exaudiet.⁶⁵

4.15. Omnes simul clamamus ad deum Regem intuentem abyssos qui sedet super Cherubin: & una nobiscum clamat Regina coeli virgo Maria⁶⁶ mater Dei benedicta inter mulieres, cuius praeces pretiosae, ad-

⁴⁰ Phil. 2.

⁴¹ Eph. 4.

⁴² Joa. 6; matrem et filios ad bonum exhortari; id est verbum sanctae & salutaris exhortationis; in ipsa est visa (vita?) quam longam filii exoptant matres.

⁴³ Joa. 1.

⁴⁴ Rom. 11.

⁴⁵ Matt. 4.

⁴⁶ Pred excipimus morda NB (nota bene).

⁴⁷ Matt. 23.

⁴⁸ Joa. 13.

⁴⁹ 1 Cor. 14; non enim deus dissensionis deus est, sed panis & dilectionis.

⁵⁰ Gal. 6; 2 Cor. 2; Col. 2.

⁵¹ Transkripcija besede ni zanesljiva.

⁵² Transkripcija besede ni zanesljiva.

⁵³ Phil. 2

⁵⁴ 1 Reg. 17; 2 Mac. 8, Apoc. 19; Phil. 2.

⁵⁵ Transkripcija besede ni zanesljiva.

⁵⁶ Judith 8.

⁵⁷ Ephes. 13 (4); 2 Mac. 8 ult.

⁵⁸ Luc. 18. 7; Luc. 22.

⁵⁹ Luc. 9. Non erubescite coram haereticis vestram cohibere devotionem. Amentiae est mendacium erubescere aut repudiare gratiam aut donum oblatum.

⁶⁰ Tob. 12.

⁶¹ Luc. 18.

⁶² Matt. 10; Jud. 9; Ion. 3.

⁶³ 1 Mac. 2; propitius sit nobis deus Christus, non est nobis utiles relinquere leges dei.

⁶⁴ 2 Mac. 1.

⁶⁵ Citat iz Svetega pisma ni razločen, vendar se zdi, da je Hren citiral psalm 144 (19).

⁶⁶ Ut quod nostra peccata impediunt, eorum mentes sequamur. Ludolphus Cart.; damnari aut partire non propter pro quo Maria virgo orat. Hieron.

*mittuntur semper in sacrario divinae exauditionis.*⁶⁷
Clament omnes sanctae amicitiae Dei, quibus Deus nil negat.

*Sed ipsa veritas permittit dicere: Habete fidem Dei. Amen dico vobis: Quia quicumque dixerit huic monti: tollere & mittere in mare & non haesitaverit in corde suo, sed crediderit quia quaecumque dixerit quod fiet: fiet ei.*⁶⁸

*Impossibile est enim multorum orationes,*⁶⁹
non clament in fide non haesitates: si enim diceremus huic monti tollere & iactare in mare, fieret: et exaudiet orationem nostram Dominus noster Jesus Christus pro sua infinita misericordia et reconciliabitur nobis, nec nos deseret in tempore malo. Dominus Deus noster cui honor et gloria. Amen.

V. Prevod

Pridiga ob romanju gospoda opata s 13 župnijami,
ki so pod njegovo oblastjo,
na vigilijo pred vnebovzetjem Blažene Device
leta 1594, ko je bila osvojena trdnjava Petrinja.
Isto na vigilijo rojstva Blažene Device
Marije leta 1596.

Prav tako ob novi zgradbi leta 1604.

Govor za sprejem romarjev ob njihovem prihodu v procesiji k neki cerkvi

Sprejel ga je z veseljem v njegovem Gospodu.⁷⁰
Apostol Pavel je rekel: tromba Svetega Duha in učitelj ljudstev, tisti, ki je bil vzet v tretje nebo, in je tam videl neizrekljivo, o čemer človeku ni dovoljeno govoriti.⁷¹ Če trpi en ud, trpijo z njim ostali; če se en ud veseli, se drugi deli veselijo z njim.⁷²

Resnica je, sploh je resnica, da je takšna združitev in stvaritev enega telesa. Mi smo pa vsi eno skrivnostno telo, katerega glava je Kristus Gospod.⁷³ Zato v katoliški veri z Božjo pomočjo verujemo in izpovedujemo, da je skupnost svetih.⁷⁴ Glejte, bratje, Gospod se je razžalostil zaradi grehov in naše krivičnosti; poslal nam je bič svoje pravičnosti,⁷⁵ krutega sovražnika krščanskega imena, ki nas je obiskal v železni šibi. Naši bratje, vsekakor naši soudje, ki

prebivajo na ozemlju Hrvaške in Madžarske, in jih težijo poboji, plenjenja in ognjeni zublji ter da jih odpeljejo v sužnost kakor živali. Naš knez, presvetli nadvojvoda Maksimilijan, je s svojo vojsko prihitel sovražniku nasproti; oblegal in zavzel njegovo trdnjavo Petrinja. Izpostavil se je velikim nevarnostim in spodobi se, da smo mi vsi žalostni, toda v pokori in molitvi.

Ker nekoč tudi vi naši soudje: 1. V edinosti katoliške vere: ena vera, en krst, en Bog in Oče vseh.⁷⁶ Tisti namreč, ki so Kristusovi, so eno, kakor sva jaz in Oče eno.⁷⁷ Od te enosti so heretiki postavljeni daleč. 2. V enem naročju svete matere Cerkve, Kristusove neveste,⁷⁸ razen če je kdo ne posluša, je kakor pogan in cestninar.⁷⁹ Ne bo imel Boga za očeta tisti, ki ne bo želel imeti Cerkve za mater.⁸⁰ 3. V sami njegovi glavi so po katoliški veri udje ustvarjeni, v njegovem telesu smo vrnjeni v življenje kakor veje na drevesu. 4. V svetem duhu voditelju in učitelju Cerkve,⁸¹ ki je veselje samo,⁸² in vez, po kateri se držimo med seboj, vsi pa smo utelešeni Kristus; nihče namreč ne reče gospod Jezus razen v Svetem Duhu.⁸³ 5. V skupnosti svetih:⁸⁴ vsi namreč sodelujemo in smo udeleženi s tem, da se obhajamo od enega kruha:⁸⁵ in pripogibamo ena usta, eno srce in kolena. Kolena Jezusovemu imenu blagoslavljam čez vse.⁸⁶ Zato glej, ta naša mati Cerkev nas je sprejela kot brate in otroke, ki so izšli iz ene maternice svetega izvira z rokami svoje Ljubezni,⁸⁷ vam pa obljublja ta nebeški kruh.⁸⁸ Od katerega živijo duše, kar je sveta Božja beseda⁸⁹ in je bila v začetku, v njem, po njem in iz njega vse.⁹⁰ Ker je s svojimi usti oznanil blagoslov. Človek ne živi samo od kruha, temveč od vsake besede, ki prihaja iz Božjih ust.⁹¹ Sprejmemo tudi mi sami vse take brate, ki imajo enega očeta, ki

⁶⁷ 3 Reg 2.

⁶⁸ Matt. 17; Matt. 11.

⁶⁹ Matt. 21.

⁷⁰ Lk 19, 6.

⁷¹ 2 Kor 12, 4.

⁷² 1 Kor 12, 26.

⁷³ Sam je glava telesu Cerkvi. Rim 12; Gal 3; Kol 1, 18.

⁷⁴ Ef 4, 12.

⁷⁵ 2 Kor 2, 5; 2 Kor 7, 8–9.

⁷⁶ Ef 4, 5–6.

⁷⁷ Jaz in oče sva eno; Jn 17, 21.

⁷⁸ Vp 6, 8: ena je moja golobica, ena nevesta. Mdr 7, 12: čeprav je modrost ena, zmore vse.

⁷⁹ Mt 18, 17.

⁸⁰ Avguštín.

⁸¹ Jn 16.

⁸² Jn 2.

⁸³ 1 Kor 12, 3.

⁸⁴ 1 Kor 10, 16–17.

⁸⁵ En kruh in eno telo.

⁸⁶ Flp 2, 10.

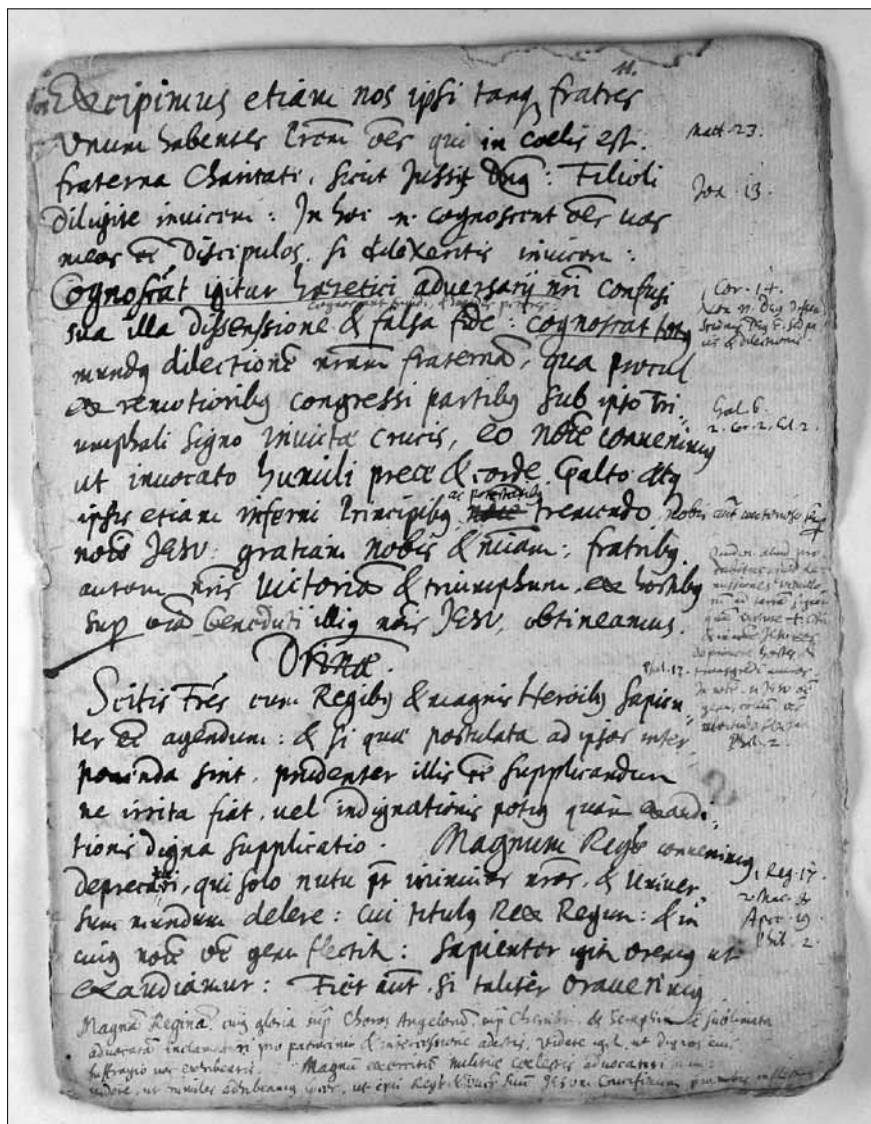
⁸⁷ Ef 4.

⁸⁸ Jn 6, 32; mater in otroke spodbujati k dobremu; to je beseda svetega in zdravnega spodbujanja, v kateri je videti, kako zelo otroci pričakujejo matere.

⁸⁹ Jn 1, 1.

⁹⁰ Rim 11, 36.

⁹¹ Mt 4, 4.

3. stran IV. Hrenove pridige (foto: T. Krampač, NŠAL).

je v nebesih.⁹² Z bratsko ljubeznijo, kakor je ukazal Gospod, se otročiči med seboj ljubite: po tem bodo namreč vsi spoznali, da ste moji učenci, če se boste ljubili med seboj.⁹³ Spoznali⁹⁴ bodo torej krivoverci, naši nasprotniki, zmedeni od tiste njihove zmešnjave in napačne vere, spoznali bodo mlačni in leni grešniki, spoznal bo ves svet našo bratsko ljubezen, zaradi katere se bodo od daleč iz odmaknjenih delov zbirali pod zmagoslavnim znamenjem nepremagljivega križa,⁹⁵ v njegovem imenu se bomo zbirali, da z izrekanjem ponižne prošnje in z zelo odprtim srcem ter celo tudi s strahom pred samimi knezi in oblastmi

pekla, nam pa zmagoslavno vedno milost in usmiljenje Jezusovega imena, našim bratom pa dosežemo zmago in zmagoslavje nad sovražniki, pa bomo za vse prejeli njegov blagoslov.

Ker namreč nekaj (drugega) za gonilo; kaj glede poslanstva praporja ne zaznamuje dežele bolj kakor krepost Gospoda Kristusa in v Jezusovem imenu vi zatrete sovražnike in prestopite obzidja. Namreč v Jezusovem imenu se pripogne vsako koleno, vrat, vsaka gotovost.⁹⁶

Nauki

Veste, bratje, da je treba s kralji in velikimi junaki modro ravnati in če jim prinašate zahteve, jih je

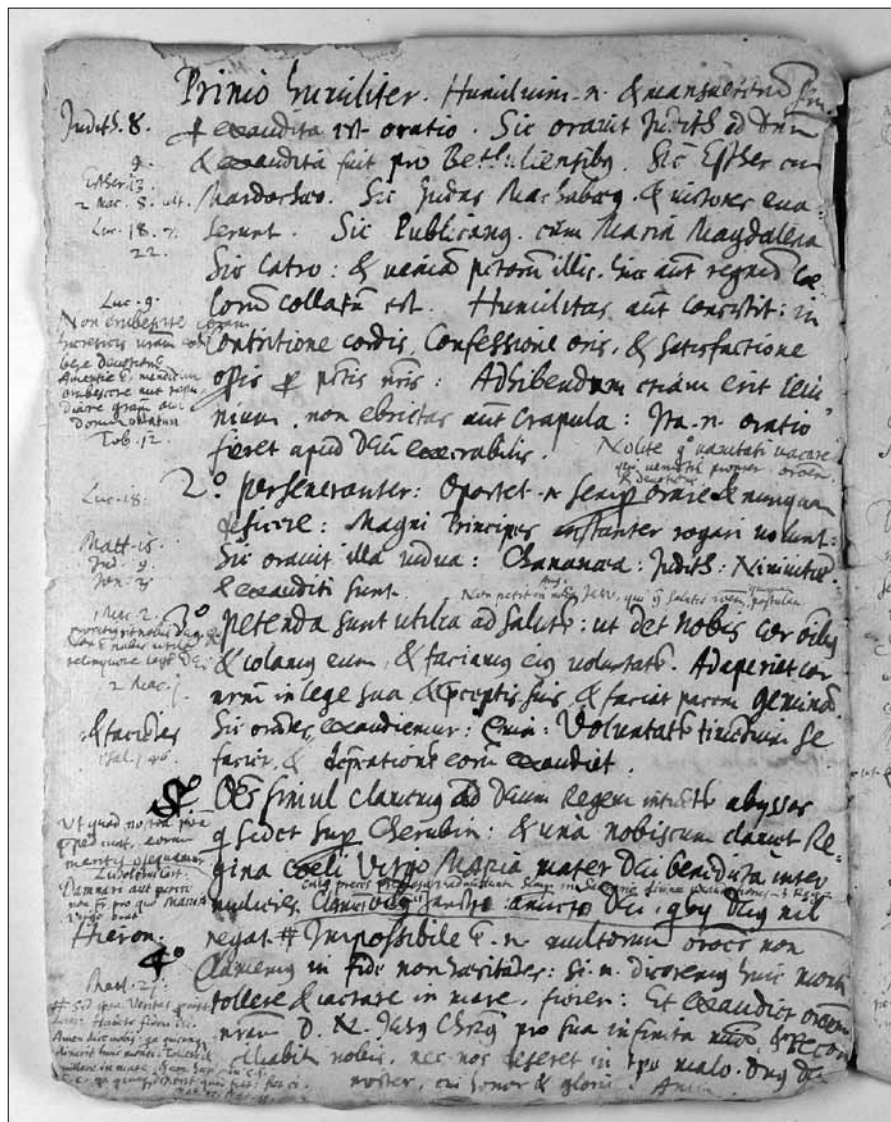
⁹² Mt 23, 8.

⁹³ Jn 13, 35.

⁹⁴ 1 Kor 14; ni namreč Bog razdora, temveč Bog kruha in spoštovanja.

⁹⁵ Gal 6; 2 Kor 2, 14; Kol 2, 15.

⁹⁶ Flp 2, 10.

4. stran IV. Hrenove pridige (foto: T. Krampač, NŠAL).

pametno prositi, da se ne zgodi neuspeh ali ogorčenje namesto uslišanja prošnje. Ko gremo k velikemu kralju priprošnjiku, ki s samim migljajem glede naših sovražnikov uniči ves svet, ki ima naziv kralj kraljev in v čigar imenu se pripogne vsako koleno.⁹⁷ Modro torej prosimo, da bi bili uslišani; zgodilo pa se bo, če bomo tako prosili Veliko Kraljico, katere slava je nad zbori angelov, dvignjena je nad kerube in serafe, zagovornico bomo klicali in pristopili k njej kot zavetnici in priprošnjici. Glejte torej, da jim priskrbite redno priporočilo. Zdi se, da bomo poklicali veliko vojsko nebesnih čet, da bomo porabili ponižne prošnje, da sami kralji in vojvode križanega Jezusa vedno za nas prosijo.

Prvo ponižno. Molitev najbolj ponižnih in krotkih je vedno uslišana.⁹⁸ Tako je Judit prosila Gospoda za Betulijce in bila uslišana.⁹⁹ Tako Estera z Mardohejem. Tako so izšli Juda Makabejec in zmagovalci.¹⁰⁰ Tako cestinar z Marijo Madgaleno, tako razbojnik; milost njim grešnikom. Tukaj pa je združeno kraljestvo nebes.¹⁰¹ Ponižnost pa stoji trdno: v kesanju srca, ustni spovedi in s spokornimi deli zaradi naših grehov. Dodan naj bo tudi post, ne omama vinjenosti. Takšna molitev bi bila namreč pri Bogu v

⁹⁸ Jdt 8.

⁹⁹ Ef 13 (4); 2 Mkb 8.

¹⁰⁰ Lk 18, 7; Lk 22.

¹⁰¹ Lk 9. Ne zardevajte v pričo heretikov, blaznost je zadrževati se vaše zaobljube, laž zardevati ali zavračati milost ali odnešen dar.

⁹⁷ 1 Kr 17; 2 Mkb 8; Raz 19; Flp 2, 10.

prekletstvo.¹⁰² Nikar pa ne bodite na voljo ničevosti, tisti, ki pridete zaradi molitve in zaobljube.

2. Vztrajno: treba je namreč vedno moliti in nikoli nehati.¹⁰³ Veliki vladarji želijo, da se jih nepretrgoma prosi.¹⁰⁴ Tako je prosila ona kananejska vdova, Judita, Ninivljani in bili so uslišani. Ne prosi v Jezusovem imenu tisti, ki zahteva kakšen razlog odrešitve (Avguštín).

3. Prošiti je treba za tisto, kar je koristno za zveličanje:¹⁰⁵ da bi nam vsem dal srce in ga bi častili in izpolnjevali njegovo voljo.¹⁰⁶ Odpre naj naša srca v svoji postavi in svojih naukih in naredi dvojni mir. Ko tako prosimo, bomo uslišani, ker voljo tistih, ki se ga bojijo, izpolni in uslišal bo njihove prošnje.¹⁰⁷

4./5. Obenem vsi skupaj kličimo k Bogu kralju, ki zre na prepade, ki sedi nad Kerubom¹⁰⁸ in skupaj z nami vpije Kraljica nebes, devica Marija, Božja mati, blagoslovljena med ženami, katere dragocene prošnje so vedno poslani v svetišče Božjega uslišanja.¹⁰⁹ Vsi naj vzklikajo svetemu prijateljstvu z Bogom, ki jim Bog ničesar ne zavrne. Toda sama resnica dovoljuje reči: imejte vero v Boga. Amen pravim vam. Ker kdorkoli bi rekel tej gori: vzdigni se in se vrzi v morje ter ne bo dvomil v svojem srcu, temveč bo verjel, ker karkoli bo rekel, se zgodi, se mu bo zgodilo.¹¹⁰

Nemogoče je namreč molitve mnogih,¹¹¹ če vzklikamo v veri in ne dvomimo; če bi namreč rekli tej gori, da naj se vzdigne in vrže v morje, bi se zgodilo. In uslišal bo našo molitev naš Gospod Jezus Kristus zaradi svojega neskončnega usmiljenja in nas bo spravil, ne bo nas zapustil v času preizkušnje. Naš Gospod Bog, ki je čast in slava. Amen.

VI. Komentar k besedilu

Samo leto dni prej, preden je Hren obravnavano pridigo sestavil, je bila na ozemlju današnje Hrvaške pomembna bitka med osmansko vojsko in krščanskimi silami. Priprave na bitko in sama znamenita bitka pri Sisku je bila namreč junija 1593.¹¹² Na-

daljevanje bitke je mogoče spremljati v daljši vojni med krščanskimi in turškimi silami po bitki. Med drugim lahko sem uvrstimo bitko za Petrinjo, ki je bila leta 1594, ki jo je Hren uporabil kot kriterij za datiranje pridige. Osnutek za pridigo je očitno porabil večkrat; prvič leta 1594,¹¹³ ko je navedel prav zavzetje trdnjave Petrinja, ki so jo Turki začeli graditi leta 1592 kot izhodišče napada na Sisak. Leta 1593 pa je bila ta znamenita bitka pri Sisku. Poraz turške vojske pri Sisku pod poveljstvom paše Hasana je sicer sprožil dolgo vojno (1593–1606),¹¹⁴ a je že takrat nastalo trajno ravnotežje sil proti osmanskemu cesarstvu. Štajerska, Koroška in Kranjska pa so si lahko oddahnile pred turško nevarnostjo. Zmago v bitki pri Sisku pa so znali ceniti že takrat,¹¹⁵ zagrebški kapitelj je namreč postavil na bojnem polju kapelico v čast sv. Ahacu; istemu svetniku so cerkvičico posvetili Turjaški v bližini svojega gradu. V ljubljanski stolnici pa so vsako leto na ta dan obhajali posebno zahvalno mašo.¹¹⁶ Sama trdnjava Petrinja pa je bila osvojena prihodnje leto, in sicer 10. avgusta 1594.¹¹⁷

Hren omenja Petrinjo še na začetku same pridige, ko govori o Cerкви, ki je telo sestavljeno iz številnih udov, Kristus pa je glava te Cerkve. In če en ud trpi, trpijo vsi. Bratje Hrvati in Madžari so takrat dejansko trpeli zaradi neprestanih turških vpadov; njim na pomoč in sovražniku nasproti je pohitel nadvojvoda Maksimilijan, za katerega je Hren zapisal, da je oblegal in osvojil trdnjavo Petrinja.¹¹⁸ Turške vpade in plenjenja Hren predstavi kot kazni zaradi grehov, kot bič pravičnosti, kot železno palico. Glede na to, da bi naj bil namen pridig tudi moralno-vzgojni, torej vzgajati in spodbujati k dobremu, pravičnemu, odvracati od grehov, lahko ta njegov ekskurz razumemo v tem duhu. Hrenova razlaga turškega divjanja po sosednjih deželah kot kazni za neprimerno moralno vedenje je morala narediti na poslušalce pridige velik vtis, saj so bila tovrstna plenjenja še preveč v zavesti ljudi. Tako bi jih naj takšna pridiga odvracala od slabega in spodbujala k dobremu.

Obenem pa je Hren tudi to pridigo izkoristil za to, da bi poudaril razliko med katoliško skupnostjo

¹⁰² Tob 12.

¹⁰³ Lk 18.

¹⁰⁴ Mt 19; Jdt 9; Jn 3.

¹⁰⁵ 1 Mkb 2; bližji naj nam bo Bog Kristus, ni nam zapustiti koristnih Božjih zakonov.

¹⁰⁶ 2 Mkb 1.

¹⁰⁷ Ps 144, 19.

¹⁰⁸ Čeprav naši grehi ovirajo, vendar sledimo njihovemu duhu (Ludolf Cart.); biti obsojen ali odtiti ne zaradi tega, za kar prosi devica Marija (Hieronim).

¹⁰⁹ 3 Kr 2.

¹¹⁰ Mt 17; Mt 11.

¹¹¹ Mt 21.

¹¹² Prim. Simoniti: *Turki*, str. 188–196; glede bitke same in dogajanja okrog nje glej še razstavni katalog z naslovom *Bitka*

pri Sisku: 1593–1993, predvsem prispevke M. Žargija, V. Simonitija, J. Horvat in B. Reispa.

¹¹³ Preden je sploh postal ljubljanski škof.

¹¹⁴ Simoniti: Bitka pri Sisku je bila uvod, str. 25–30.

¹¹⁵ Prim. Horvat: Likovne upodobitve, str. 31–36; Reisp: Zgodovinopisje, str. 41–48.

¹¹⁶ Prim. Simoniti: *Turki*, str. 192–196.

¹¹⁷ Prim. Turk: Hrenove pridige, str. 46–47; Simoniti: Bitka pri Sisku je bila uvod, str. 25–30.

¹¹⁸ Nadvojvoda Maksimilijan je bil vrhovni poveljnik vseh habsburških čet na Hrvaškem in v Slavoniji in leta 1594 je začel z osvajanji Petrinje, Siska itd.

(*nos autem omnes unum corpus mysticum sumus, ... Unde in fide catholica credimus et ...*) in protestantsko herezijo (*Cognoscant igitur haeretici, adversarii nostri, confusi sua illa dissensione et falsa fide ...*). Naknadni dopis: »*Non erubescite coram haeticis vestram explere devotionem. Amentiae est mendacium erubescere ...*« bi se naj prav tako nanašal na protestante, ki so ob prvi stiški procesiji slovesnost motili z različnimi vkliki.¹¹⁹

Hren pridigo začne s citatom iz Svetega pisma, s preprostim stavkom, ki mu je najbrž bil izhodišče za razvijanje teme, kako je treba romarje sprejemati (z veseljem v Gospodu). Ne samo iskren topel sprejem romarjev, temveč tudi govor o njem naj bi najbrž imel po Hrenovem mnenju na romarje pozitiven učinek. Po že predstavljenem delu o Turkih, se je nato spet vrnil k Cerkvi in njenim udom, povezanosti in edinosti Cerkve, kar dela vso razliko v primerjavi s heretiki (torej protestanti).

Druga polovica osnutka za pridigo je namenjena prošnjam oziroma molitvi: kako prositi, za kaj prositi, kakšna je (naj bo) pri tem vloga Marije. Svoje besede je podprl s številnimi citati iz Svetega pisma in navedel primere številnih oseb, ki so v različnih trenutkih svetopisemske zgodovine ustrezno prosile in bile prav zato tudi uslišane. Ti primeri naj bodo za poslušalce kot zgledi, po katerih naj se ravna v prihodnosti, pri tem pa poudari pomen Marije kot posrednice, priprošnjice. Podobno vlogo pripíše svetnikom, ki so Božji prijatelji, zato jim Bog ne odreče ničesar, kar prosijo za nas.¹²⁰ Poleg citatov ter oseb in primerov iz Svetega pisma, ki so kot običajno vpleteni v osnovno besedilo, ter po potrebi malenkost prilagojeni kontekstu, v katerem jih je Hren potreboval, je v tej pridigi uporabil še tri citate, ki niso iz Svetega pisma: citira namreč še Avgušтина, Hieronima in Ludolfa Saksonskega (iz 14. stoletja).¹²¹ Zaradi pozornosti, ki jo Hren v pridigi namenja prošnjam, je mogoče sklepati, da je pomen romanj videl tudi v priložnosti, ki jo je lahko romar izkoristil za prošnje in molitev. Slaba polovica pridige je namreč namenjena prav tej tematiki, ki to dejstvo potrjuje. Lahko bi dejali, da je Hren romanja videl tudi kot čas, ko se prosi in moli, ponižno, neprenehoma, za vse tisto, kar je koristno za zveličanje, ko se posti, ne

prenajeda ali popiva, ko se ničevost umakne molitvi in zaobljubi.

Poleg že omenjenih svetopisemskih in drugih citatov ob straneh so za ta osnutek značilni še drugačni poznejši vpisi. Pogosto gre za dopolnitve, vstavke oz. nadaljevanje mislih iz osnovnega besedila, a so zaradi velikosti črk, slabega črnila in pomanjkanja prostora večinoma zelo težko berljivi. V primerjavi z drugima dvema pridigama¹²² je to pri tej novost, verjetno pa jo je mogoče povezati s tem, da je Hren pridigo govoril trikrat in se je ob vsaki priložnosti pripravil na ta način, da je osnutek še dopolnjeval oz. spreminjal.

Viri in literatura

Viri

Nadžkofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

- NŠAL 11, fasc. 1 (Hrenovi pontifikalni protokoli, 1577–1609, prepis).
- NŠAL 100, 98/1 (Hrenove pridige).

Literatura

Benedik, Metod: Iz protokolov ljubljanskih škofov, Protokol I, 128–353, za leta 1606–1611. V: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 10 (1988), str. 7–159.

Benedik, Metod; Angel Kralj: Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca. V: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 16 (1994).

Dolar, France Martin: Tomaž Hren (1560–1630). V: *Dom in svet* 8 (1995), str. 215–223.

Dolar, France Martin: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.

Grdina, Igor: Hrenov odnos do protestantov. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 229–243.

Horvat, Jasna: Likovne upodobitve bitke pri Sisku na nekdanjem Kranjskem. V: *Bitka pri Sisku: 1593–1993*. Ljubljana: Narodni muzej, 1993, str. 31–36.

Kemperl, Metoda: *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Gorenjska z Ljubljano*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2011.

Knez, Darko: Romanja Slovencev v času gotike. V: *Gotika v Sloveniji. Svet predmetov = Gothic in Slovenia. The world of objects* (ur. Maja Lozar Štamcar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1995, str. 156–175.

¹¹⁹ Turk: Hrenove pridige, str. 46–47, kjer piše o dveh stiških procesijah (romanjih), ob katerih je govoril Tomaž Hren, temu v prid govorita tudi datuma desno zgoraj. Dopis pa je bil tako namenjen udeležencem druge procesije.

¹²⁰ Turk: Hrenove pridige, str. 57.

¹²¹ Ludolf Saksonski, tudi Kartažanski, krščanski pisec 14. stoletja, glej še Turk: Hrenove pridige, str. 49; Ludolfova Vita Christi je imel Hren očitno v lasti, jih prebiral in preučeval ter očitno tudi citiral.

¹²² Prim. Visočnik: Hrenova pridiga ob polaganju temeljnega kamna, str. 59–74; Visočnik: Hrenova pridiga ob ustanovitvi kapucinskega samostana, str. 455–464.

Knez, Darko: Romanje Slovencev v Kelmorajin (in Cahen). V: *Tretji dan* 28 (1999), št. 8, str. 70–77.

Kolar, Bogdan: Ljubljanski škof Tomaž Hren in katoliška obnova. V: *Bogoslovni vestnik* 52 (1992), str. 17–28.

Košir, Borut: Škof Tomaž Hren in tridentinski cerkveni zbor. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 139–159.

Kranjc, Slavko: Hrenov odnos do bogoslužja. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 283–298.

Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti I*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razred za zgodovinske in družbene vede, 1988 (Dela; 32).

Lavrič, Ana, Vloga ljubljanskih škofov Janeza Tavčarja in Tomaža Hrena v likovni umetnosti katoliške obnove. V: *Bogoslovni vestnik* 52 (1992), str. 99–109.

Lavrič, Ana: Hrenov odnos do cerkvene umetnosti. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 319–330.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.

Oražem, France: Hrenov odnos do bratovščin. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 299–306.

Petrič, Franci: Življenjska pot Tomaža Hrena (1560–1630). V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 77–88.

Reisp, Branko: Zgodovinopisje v Sloveniji o bitki pri Sisku. V: *Bitka pri Sisku: 1593–1993*. Ljubljana: Narodni muzej, 1993, str. 41–48.

Simoniti, Vasko: *Turki so v deželi že: turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.

Simoniti, Vasko: Bitka pri Sisku je bila uvod v trinajst let dolgo vojno. V: *Bitka pri Sisku: 1593–1993*. Ljubljana: Narodni muzej, 1993, str. 25–30.

Škrabl, France: Hrenova oznanjevalna dejavnost. V: *Hrenov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 1998 (Simpoziji v Rimu; 15), str. 181–198.

Turk, Josip: Hrenove pridige. V: *Bogoslovni vestnik* XVIII (1938), št. I–II, str. 40–73.

Valenčič, Rafko: Primož Trubar in ljudske pobožnosti. V: *Trubarjev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009, str. 313–325.

Visočnik, Julijana: Hrenova pridiga ob polaganju temeljnega kamna za kapucinski samostan v Ljubljani. V: *Studia mythologica Slavica* 13 (2010), str. 59–74.

Visočnik, Julijana: Hrenova pridiga ob ustanovitvi kapucinskega samostana v Mariboru. V: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 455–464.

Žargi, Matija (ur.): *Bitka pri Sisku: 1593–1993*. Ljubljana: Narodni muzej, 1993.

Žargi, Matija: Bitka pri Sisku. V: *Bitka pri Sisku: 1593–1993*. Ljubljana: Narodni muzej, 1993, str. 9–24.

Zusammenfassung

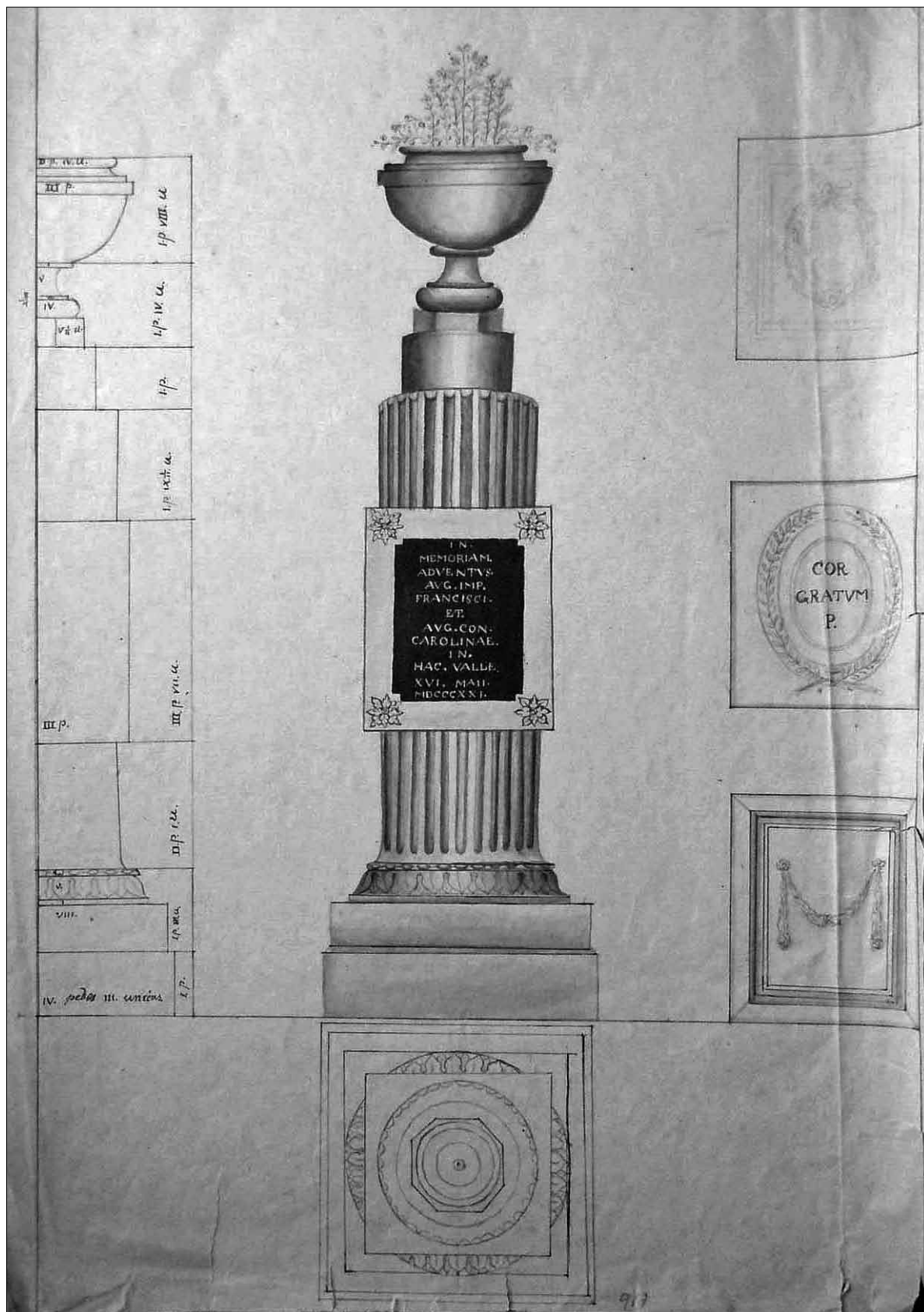
THOMAS HREN UND DIE WALLFAHRER (PREDIGT NR. IV)

Der Entwurf der Predigt von Tomaž Hren mit der Nr. IV (auf Seite 10–11 der Handschrift) könnte nach dem Titel zu urteilen jenen zugeordnet werden, die sich mit den Wallfahrten bzw. Wallfahrern beschäftigen. Da seine Einstellung zu Wallfahrten und seine wohlwollende Beurteilung derartiger Glaubenszeugnisse bekannt waren, erregte die vorliegende Predigt die Aufmerksamkeit umso mehr, bot sie doch die Möglichkeit, einen weiteren Aspekt dieses Teils seines Wirkens erhellen zu können. Der Text bietet auf den ersten Blick nicht viel, es gibt überhaupt keine konkreten, an Wallfahrer gerichtete Worte, auch die Wallfahrt selbst wird von Hren überhaupt nicht erwähnt. Der Entwurf scheint nichts Neues über Hrens Einstellung zu Wallfahrten zu bringen, bei genauerer Prüfung können aber seine Anleitungen auch auf diesem Gebiet festgestellt werden, vor allem, auf welche Weise er selbst Wallfahrten verstand. In einer Ansprache für die Aufnahme der Wallfahrer (*sermo ad excipiendum peregrinos*), wie er selbst diese Predigt betitelte, ist nämlich ungefähr die Hälfte des Raums für Bitten bzw. das Gebet bestimmt, woraus geschlossen werden kann, dass Hren in den Wallfahrten die Gelegenheit der Teilnehmer sah, sich in Ruhe jenem zu widmen, um das sie bitten mussten. Dieses »jene« war natürlich nicht irgendetwas, sondern das, was für das Heil nützlich war, wobei er nie vergaß, die Bedeutung Marias zu unterstreichen, die im Himmel einen besonderen Platz einnimmt, dessentwegen sie für die Bittsteller auch vermitteln und ihnen helfen kann.

Hren sagt indirekt auch, wie die Wallfahrer aufgenommen werden müssten, was vielleicht nicht so sehr für die Wallfahrer selbst bestimmt war, als für die, die in den Wallfahrtsstätten »residieren«, näm-

lich die heimischen Pfarrer, die gelegentlich ebenso Wallfahrtsprozessionen von anderswo betreuen könnten. Hren beginnt seine Predigt mit der Erwähnung der Schlacht um Petrinia (1594), die aufgrund ihrer Bedeutung zusammen mit der Schlacht bei Sissek ein Jahr zuvor auch im slowenischen Gebiet nachklang. Er verwendet sie als Ausgangspunkt seines Exkurses zum Thema der osmanischen Bedrohung, die wegen der moralischen Verderbtheit von Gott geschickt war. Um eine gegenteilige Wirkung zu erzielen und die Wallfahrer leichter dazu anleiten zu können, das Rechte zu tun, wählte er eine Episode, die sich damals zwar erfolgreich abspielte, aber die Türkengefahr war trotzdem noch nicht ganz vorbei.

So wie alle Entwürfe von Hrens Predigten ist auch dieser mit zahlreichen Zitaten aus der Heiligen Schrift versehen, die zuweilen ganz wortwörtlich sind und die er ein andermal seinen Bedürfnissen anpasste, es ist aber auch möglich, dass er nur auf einen Passus aus der Bibel anspielt. Die Beispiele und Personen, die er anführt, bestätigen in genügender Weise seine Schlussfolgerungen und machen die Predigt an und für sich glaubwürdiger. Tatsache ist, dass wir auch bei dieser Predigt nicht wissen, wie genau er sie vortrug, wir können aber überzeugt sein, dass sie, obwohl er sie dreimal hielt (hinsichtlich der auf der ersten Seite notierten Jahreszahl), nie ganz gleich war, was uns zahlreiche spätere Eintragungen und Korrekturen wohl bestätigen.

*Risba empirskega spomenika v Dolskem vrtu, s. d.
(SI AS 730, Graščina Dol, fasc. 5, fol. 917).*

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-774-528(497.4Solkan)"1757"

Prejeto: 1. 10. 2013

Župnija sv. Štefana v Solkanu in njen katapan iz leta 1757

VOJKO PAVLIN

dr. zgodovinskih znanosti

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1000–Ljubljana, Slovenija

e-pošta: vojko.pavlin@gov.si

IZVLEČEK

Članek prinaša objavo koledarskega dela katapana solkanske župnije iz leta 1757, ki osvetljuje liturgični cikel in letni praznični ritem župljanov obsežne župnije v zaledju Gorice. Na eni strani kaže na ustaljene vzorce »baročnih« *religiozno-družbenih potez življenja prebivalcev solkanske župnije, hkrati pa že prinaša nekatere novosti, skladne z razsvetljenskimi in jožefinskimi posegi v družbi.*

KLJUČNE BESEDE: katapan, župnija Solkan, nadškofija Gorica, 18. stoletje

ABSTRACT

THE PARISH OF ST. STEPHEN IN SOLKAN AND ITS SO-CALLED »CATAPANO« (LITURGICAL CALENDAR) OF 1757

Published in the article is the calendar of the 1757 catapano of the Solkan parish. The calendar reveals yearly liturgical cycle and the feasts celebrated by the parishioners of this extensive parish in the Gorizia hinterland. While on the one hand the calendar exposes the established patterns of the "baroque" religious and social way of life of the Solkan parish population, it on the other hand also brings some new components that correspond with the ideas of the Enlightenment and Josephian reforms in the 2nd half of the 18th century.

KEY-WORDS: catapano, parish of Solkan, Archdiocese of Gorizia, 18th century

Katapan iz župnijskega arhiva¹ najstarejše in najboljše župnije na (ožjem) Goriškem sicer ni nepoznan in je že bil uporabljen v nekaterih zgodovinskih pregledih. Veliko podatkov iz vira je v prvi meri obelodanil dolgoletni solkanski župnik msgr. Vinko Paljk v izčrpnem članku o solkanski cerkveni zgodovini, ki je izšel v zborniku ob tisoči obetnici prve omembe kraja leta 2001.² Kljub temu se nam zdi smiselno vir objaviti v celoti, da bi morda laže služil za nadaljnje raziskave.

V srednjem veku je solkanska pražupnija sv. Štefana cerkvenoupravno pokrivala prostrano območje med Sočo, Trnovsko planoto, *Ortaono* (Vrtovin) in reko Vipavo,³ ki ga je leta 1001 cesar Oton III. podelil oglejskemu patriarhu Ivanu in furlanskemu grofu Werihenu, vsakemu polovico.⁴ V darovnici je pred Gorico omenjen z obzidjem obdani Solkan (*castellum Siliganum*). Solkan je bil zaradi strateško pomembne lege očitno povezan z langobardskim obrambnim sistemom in po nekaterih domnevah se je pražupnija formirala pri cerkvi znotraj gradu (»kastelska župnija«). Po Höflerju naj bi – tudi glede na izbiro zavetnika, sv. Štefana⁵ – zaživela v 11. stoletju, v virih pa je prvič omenjena konec 12. stoletja. Iz obsežnega ozemlja solkanske fare so se v poznem srednjem veku ali na prehodu v novi vek izločile sekundarne župnije, tudi Gorica, kamor se je uradno preselil župnijski sedež (že prej so solkansko župnijo včasih imenovali po Gorici), a je dejansko solkanski del živel samostojno pod svojim vikarjem. Sredi 18. stoletja je znova zaživel kot samosvoja župnija, od leta 1789 tudi s svojim župnikom.⁶

Čas nastanka (in nastajanja) solkanskega katapana je zaznamovan z velikimi spremembami cerkvene organizacije na Goriškem pa tudi v sami župniji, to pa je bil bržkone tudi razlog za potrebo po novem preglednem popisu bogoslužnih opravil.

Epohalna sprememba se je zgodila z ustanovitvijo goriške nadškofije leta 1751 po ukinitvi oglejskega patriarhata. Apostolski vikar Karel Mihael Attems, od aprila 1752 prvi goriški nadškof,⁷ se je takoj lotil reorganizacije. Ena prvih znanilk sprememb je zadevala župnijo Solkan, ki je bila izločena iz »dvojne župnije« Gorica Solkan in dodeljena menzi goriških kanonikov.⁸ Goriški kapitelj je v solkanski župniji imenoval vikarja, da je s svojimi pomočniki pastoralno oskrboval nemajhno župnijsko ozemlje.

Katapan je gotovo nastal na kakšni starejši predlogi in na eni strani kaže na ustaljene vzorce religiozno-družbenih potez življenja solkanskih župljanov, ki so zaznamovale njihov »baročno« obarvan vsakdan, poznejša dopolnila pa hkrati pričujejo o spremembah, ki se skladajo z novimi, razsvetlenskimi in jožefinskimi posegi v družbi, značilnimi za iztekajoča se desetletja 18. stoletja. Naš vir je dragoceno dopolnilo k Attemsovimi vizitacijam v župniji, saj »pade« ravno nekje na sredo med dvema njegovima obiskoma v solkanski župniji v letih 1750 in 1764.⁹ Prvi je pomenil uvod v začetek njegovega škofovanja v »domači škofiji«, drugi pa že zarisuje spremembe, ki so bile plod njegovega vnetega pastoralnega delovanja. Že v petdesetih letih so se namreč začele notranje spremembe v župniji, saj so nastale nove kuratne kaplanije. Koristna je tudi primerjava z nekaj desetletij starejšim katapanom cerkve sv. Hilarija in Tacijana v Gorici, in sicer iz leta 1706.¹⁰ Končno je šlo za župnijo, ki je izšla iz solkanske pražupnije in je dolgo časa hodila isto pot kot solkanska. Letnica nastanka solkanskega katapana je sicer nekoliko vprašljiva, čeprav mu je pripisana letnica 1757. Mogoče so dokument sestavili v daljšem časovnem obdobju. Zamenjavam v župniji resda sledimo do leta 1757, vendar vsebuje tudi neki dopis iz leta 1760.¹¹

Območje župnije Solkan in njene cerkve

Solkansko župnijsko ozemlje je bilo obsežno. Zajemao je Solkan, Kromberk in Loke na robu goriške ravnine, nekaj briških vasi onstran Soče (Pevma z Oslavjem, Štmaver, Podsabotin s Podsenico) ter velik del »Gor« (Grgar in Ravnica, v spodnjem delu Banjske planote Bate s Podlako, Čepovan z Lokvami in Lokovcem ter Gorenjo Trebušo). Nekaj naselij je nastalo pozno kot rezultat novoveških kolonizacijskih tokov in novih možnosti za izrabo Trnovskega

¹ ŽAS, *Cattapano della parrocchia di s. Stefano in Salcano*; mikrofilm in shranjen v PANG, Mikrofilmi, V – 12, št. 7: Katapan cerkve sv. Štefana v Solkanu z zač. vpisom l. 1757. Beseda katapan je bila na Goriškem običajna in se je uporabljala namesto pravilnejše besede »direktorij«. V goriškem katapanu iz leta 1706 stoji v naslovu *Directorium vulgo dictum Catapan* (Tavano: *La vita socio-religiosa*, str. 31). Sicer pa je sopomenka za katapan tudi matrikula (gl. na primer Steska: *Radovljiška matrikula*, str. 23–37).

² Paljk: *Iz cerkvene zgodovine Solkana*, str. 98–135.

³ Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 13, 112; Štih: *Solkan in njegovo zaledje*, str. 28.

⁴ Štih: *Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza*.

⁵ Höfler: *O prvih cerkvah in pražupnijah*, str. 51–52.

⁶ Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 13–18, 112–113. Gl. tudi Paschini: *La pieve di Salcano – Gorizia*, str. 73–76.; Valdemarin: *La chiesa e la parrocchia dei Santi Ilario e Taziano di Gorizia*, str. 145–216; Paljk: *Iz cerkvene zgodovine Solkana*, str. 98–106.

⁷ Tavano: *La diocesi di Gorizia*, str. 45.

⁸ ŽAS, *Cattapano*, p. 23.

⁹ *Carlo M. d'Attems, Atti delle visite pastorali*, 1, str. 60–73; *Carlo M. d'Attems, Atti delle visite pastorali*, 4, str. 189–226.

¹⁰ Tavano: *La vita socio-religiosa*, str. 29–40.

¹¹ ŽAS, *Cattapano*, p. 30.

gozda. To velja za Lokovec na vzhodnem robu Banjšic, Lokve in Gorenjo Trebušo.¹² Dvesto let starejša vizitacija Bartolomeja Porcie (leta 1570) našteva v sklopu solkanske župnije (le) deset sosesk: Solkan, Grgar, Sv. Lovrenc (Banjšice), Ravnica, Loke, Čepovan, Pevma, Podsenica, Štmaver in Stran,¹³ to pa je staro ime za Kromberk.

Proti Vipavski dolini je solkanska župnija pri Lokah mejila z župnijo Šempas, in sicer po potoku Lijak, vendar se je meja nadaljevala tudi čez »gorski greben«, saj je vas Trnovo pripadala šempaški cerkvi, zagotovo zaradi smeri srednjeveške kolonizacije tega dela Trnovske planote.¹⁴ Dolga je bila mejna linija z goriško župnijo na jugu in jugozahodu.¹⁵ Onstran Soče, na zahodni strani, je solkanska župnija med Pevmo in Podgoro mejila z župnijo Ločnik (Lucinico), ta pa se je čez obronke Kalvarije raztezala v (Goriška) Brda do vznožja Sabotina. Z nekdanjo rožaško župnijo Kanal (ob Soči)¹⁶ je župnija Solkan mejila na severu, tudi na Banjški planoti, to pa najbrž zopet pomaga razumeti kolonizacijske tokove na Planoti. Dandanašnji se je ime za Banjšice skrčilo le na kanalski del, središče južnega dela Banjšic, Bate, pa je izpodrinilo nekdanje skupno poimenovanje za široko planotasto območje, ki se dviga nad levim bregom reke Soče. V trebuškem koncu proti Idrijci je solkanska župnija mejila celo z oddaljeno župnijo Šentviška Gora in delno od te odcepljeno in sredi 18. stoletja ustanovljeno župnijo v Šebreljah.¹⁷

Med cerkvami gre prvenstvo župnijski cerkvi sv. Štefana, prvega mučenca, ki sicer ne spada med najstarejše patrocinije župnij, kot so Marija, Mihael, Peter, Jurij, Martin.¹⁸ Preludij solkanskega katapana se obrača v preteklost in poroča, da so cerkev v celoti zgradili leta 1566 (*funditus constructa*). Zelo pomejljiv je dostavek, da je bilo župnijsko središče predtem pri cerkvi sv. Lenarta, prvi mučenec pa je tudi tam ohranjal prvenstvo. Kaže, da je bila to le časna rešitev, čeravno bi bilo na prvi pogled mogoče tudi razumeti, da so župnijsko cerkev postavili na novem mestu in jo »preselili« z bližnjega kraja ob robu vasi, kjer je stala cerkev sv. Lenarta, toda ta je bila vendar-

le z istim patrocinijem omenjena že leta 1471.¹⁹

Poleg župnijske cerkve navaja Attemsova vizitacija iz leta 1764 še sedem zakramentalnih cerkva, in sicer sv. Silvestra v Pevmi, sv. Mavra v Štmavru, sv. Marjete v Ravnici, sv. Martina v Grgarju, sv. Križa v Batah, sv. Janeza Krstnika v Čepovanu in sv. Frančiška Ksaverija v Trebuši. Ta "teritorialna shema" župnije je rezultat Attemsovih reform. Attems je tudi poskrbel, da so imele vse zakramentalne cerkve svojega stalnega kaplana.²⁰ Predtem so bile omenjene cerkve navadne podružnice – čeprav je marsikje že bil nastanjen kaplan – verjetno razen cerkve sv. Martina, ki jo je kot zakramentalno zabeležila že Porcijeva vizitacija.²¹ Starodavna cerkev v Grgarski kotlini – njene osnove so romanske²² – je torej že v 16. stoletju delno olajšala podeljevanje zakramentov ljudem v odmaknjenih gorskih vaseh. Nasprotno pa je bila od Solkana najbolj oddaljena cerkev sv. Frančiška Ksaverija v Trebuši komaj dobro postavljena (leta 1753),²³ pa je že bila (leta 1754) povzdignjena v kuratno kaplanijo,²⁴ pač zaradi nadškofove želje po bližini dušnega pastirja ljudem. Prej je Gorenja Trebuša spadala pod cerkev sv. Janeza Krstnika v Čepovanu.²⁵ Izpostaviti velja še cerkev sv. Križa v Batah iz 17. stoletja,²⁶ kamor se je preselilo cerkveno središče "solkanskih" Banjšic s hriba Sv. Lovrenc nad Batami oziroma naseljem Sveto (!), kjer je stala cerkev, posvečena temu svetniku in po katerem se je ta banjška soseska tudi imenovala (za razliko od "kanalske" soseske Banjšice Sv. Duha).²⁷

Vizitacija iz leta 1764 navaja nadalje filialne cerkve posameznih zakramentalnih cerkva – z izjemo Trebuše, kjer ni bilo nobene podružnične cerkve – njihove vloge pa so bile zelo različne. Nekatere so bile glavni sakralni objekt soseske in so bile obdane s pokopališčem, niso pa (še) postale zakramentalne. Bržkone zaradi bližine župnijskega središča je to ve-

¹² Kos: *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 30.

¹³ AGG, *Visitazione Porcia*, fol. 454v.

¹⁴ Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 125–127; Pavlin: *Goriško gospostvo*, str. 27.

¹⁵ Na obronkih Stare gore je morda delček meje oplazil celo župniji Šempeter (pri Gorici) in/ali Vogrsko.

¹⁶ Prim. Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 97–103, 110–112.

¹⁷ Prav tam, str. 91–94. Strogo gledano je v lokvarskih gozdovih bržkone delček meje potekal celo z župnijo Vipava in morda tudi z župnijama Črniče in/ali Kamnje.

¹⁸ Gl. op. 5.

¹⁹ Kos: Solkan v srednjem veku, str. 136.

²⁰ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 189–226.

²¹ AGG, *Visitazione Porcia*, fol. 440v.

²² Svoljšak: Arheološka izkopavanja, str. 34–40.

²³ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 217 (cerkev, ki je bila *noviter extracta ante 11 annos*, ob vizitaciji 1764 še ni bila posvečena).

²⁴ Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 117.

²⁵ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 209.

²⁶ Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 115.

²⁷ Še leta 1742 je bil v cerkvi sv. Križa en sam oltar, pri sv. Lovrencu pa dva, poleg glavnega še stranski sv. Kvirina, a je bil v slabem stanju in pod interdiktom. Tega so vaščani želeli prenesti v Bate, to pa se je – kot priča vizitacija iz leta 1750 – tudi zgodilo. Ob posvetitvi cerkve v Batah leta 1764 so bili v njej že trije oltarji (ACAG, *Visitazioni, Liber visitationis ultra l'Isontium anni 1742*, p. 104, 111; Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 1, str. 65; Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 204).

ljalo za cerkev sv. Katarine (oziroma sv. Marije)²⁸ v Kromberku na griču Sv. Katarine nad Solkanom, na območju prazgodovinskega gradišča in poznoantičnega naselja ter domnevno kraja, kjer naj bi leta 1001 stal omenjeni solkanski kaštel (grad).²⁹ Pod Solkan je prav tako spadala že precej oddaljena cerkev sv. Marije Magdalene v Lokah, tam pa je praznični kaplan olajšal vaščanom pot do župnijske cerkve.³⁰ K zakramentalni cerkvi sv. Mavra prišteva vizitacija iz leta 1764 cerkvi sv. Nikolaja v Podsabotinu in sv. Lovrenca v Podsenici.³¹ Vasi Lokve in Lokovec sta spadali pod čepovansko zakramentalno cerkev. Solkanski katapan le posredno omenja lokvarsko cerkev sv. Antona Padovanskega, ki so jo postavili sredi 17. stoletja,³² v Lokovcu pa še niso imeli svoje cerkve. Manjši kraji oziroma zaselki s svojo cerkvijo so bili še Podlaka na Banjšicah s cerkvijo Marijinega obiskanja, Oslavje nad Pevmo s cerkvijo sv. Mihaela in cerkev sv. Trojice na Blanči (*in Bianca*), zanjo pa so skrbeli kromberški ključarji.³³ Krajevno ime je očitno povezano s starejšim imenom cerkve sv. Trojice – pravili so ji tudi Bela cerkev ali kar Bela nedelja.³⁴

Druge, večinoma manjše podružnične cerkve, so po navadi stale zunaj naselij in so jih lahko imenovali »cerkev na polju« (*ecclesia campestris*), krasile pa so tudi vrhove bližnjih hribov. Cerkve sv. Lenarta, sv. Vida in sv. Roka na Goriščeku pri Solkanu ter sv. Gabrijela v Kromberku, po kateri se imenuje hrib Škabrijel, so bile podružnice solkanske cerkve sv. Štefana.³⁵ Med temi izstopa najmlajša cerkev, cerkev sv. Roka, s tremi oltarji, ki so jo Solkanci sklenili sezidati na osnovi zaobljube po veliki kugi leta 1682.³⁶ V Kromberku je stala tudi cerkev sv. Primoža in

Felicijana, nedaleč od zaselka Fadigovšče,³⁷ a je bila verjetno nekakšna »eksteritorialna« cerkev soseske Grgar.³⁸ V okviru grgarske cerkve sv. Martina sta bili podružnici sv. Petra (na Britofu) in sv. Jakoba na Vodicah (pod Sveto Goro). Na hribu Štanijel je stala cerkev sv. Danijela, podružnica zakramentalne cerkve sv. Marjete v Ravnici. Že omenjena banjška cerkev sv. Lovrenca je prav tako stala na vrhu hriba, kakor tudi cerkev sv. Valentina (oziroma sv. Marije) na Sabotinu, ki so jo dodelili cerkvi sv. Mavra v Štmavru, h kateri je spadala tudi cerkev sv. Andreja nad Podsabotinom.³⁹ Cerkve na hribih so privlačile puščavnike, eremite. Na Sabotinu sta še v drugi polovici 18. stoletja bivala dva. Ta cerkev s tremi oltarji je bila priljubljena romarska točka in na vrhu hriba so prišli lahko tudi prespali.⁴⁰ Nekaj od teh cerkva je bilo zagotovo tako ali drugače povezanih s starejšo poselitvijo. Poleg cerkve sv. Lovrenca moremo izpostaviti cerkev sv. Petra pri Grgarju pod prazgodovinskim gradiščem na Grašišču.⁴¹ Zanimiva je tudi cerkev sv. Vida s posrednimi pričevanji o morebitnih sledovih köttlaške kulture.⁴²

Med podružnične cerkve lahko prištejemo še kapelo v kromberškem gradu, dvorcu grofov Coronini, ki je bila posvečena Marijinemu rojstvu in je imela značaj javne kapele.⁴³ Druga grajska kapela, zasebni oratorij, je bila v dvorcu grofov Neuhaus v Štmavru, vendar ob Attemsovi vizitaciji leta 1764 že dve leti ni delovala, kajti po smrti grofa Leonarda Neuhausu in njegove žene Ludvike je zapadlo apostolsko dovoljenje za maševanje v njem.⁴⁴ Ne nazadnje ne smemo pozabiti še osrednje romarske frančiškanske cerkve na Sveti Gori s svojim hospicijem v Solkanu, ki je bila sicer izvzeta iz župnijske mreže, je pa stala na ozemlju solkanske župnije. S Sveto Goro so bili solkanski verniki zelo povezani, to pa se kaže tudi iz vsebine katapana.

Cerkvenotopografska slika se je z jožefinskimi posegi precej spremenila. Najbolj je odmevala ukinitve božje poti na Sveto Goro, vendar je bila v pojože-

²⁸ Patrocinijski sv. Katarine se je uveljavil nekje sredi 18. stoletja. Predtem je vedno govor o Marijini cerkvi od najstarejše znane omembe leta 1466 naprej (Kos: Iz arhiva grofa Sig. Attemsa, št. 71, str. 125).

²⁹ Svoljšak: Sv. Katarina nad Novo Gorico, str. 33–48; Štih: Solkan in njegovo zaledje, str. 29–30.

³⁰ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 216.

³¹ Prav tam, str. 220–221. Cerkev sv. Nikolaja vizitacija dodaja tudi patrocinijski sv. Notburge, ki se je Nikolaju pridružila na glavnem oltarju.

³² Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 116.

³³ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 1, str. 67. Cerkev se nahaja na robu Kromberka (ob današnji Novi Gorici).

³⁴ Pavlin, *Goriško gospostvo*, str. 37. Iz leta 1515 se je ohranilo tudi slovensko poimenovanje: *Wella nedeylla* (ASG, Arhivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, busta 257, fasc. 654 – *Vrbar der hoch geertenn Muetter Cristi vns(er) frawenn /.../ 1515*, fol. 50v).

³⁵ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 1, str. 67; Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 194, 543.

³⁶ Cerkev je leta 1689 posvetil goriški arhidiakon in goriško-solkanski župnik Janez Krstnik Krizaj (Paljk: Iz cerkvene zgodovine Solkana, str. 123).

³⁷ Cerkev so morali postaviti okrog leta 1500, saj je v urbarju iz leta 1507 govor o »novi cerkvi« (Pavlin: *Goriško gospostvo*, str. 131).

³⁸ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 1, str. 62. Cerkev je omenjena med grgarskimi podružnicami.

³⁹ Prav tam, 1, str. 62–71; Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 200–226.

⁴⁰ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 225.

⁴¹ Bratina: Grgar – Grašišče, str. 21–27.

⁴² ZVNKD Nova Gorica, Evidenčni list spomenika, Ščedne – sv. Vid. Cerkev je stala ob poti Solkan – Sv. Trojica, že precej daleč od solkanskega naselitvenega jedra, pač pa zelo blizu današnji novogoriški cerkvi Kristusa Odrešenika.

⁴³ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 543.

⁴⁴ Prav tam, str. 221.

*Jugozahodni del župnije Solkan na vojaškem zemljevidu
(Slovenija na vojaškem zemljevidu, sekcija 181)*

finskem obdobju obnovljena, to pa ni veljalo za nekatere opuščene cerkve. Ukinjena romarska cerkev sv. Valentina si ni več opomogla. Poleg te danes tudi ni več cerkev sv. Lenarta in sv. Vida, sv. Gabrijela in sv. Danijela, sv. Primoža in sv. Jakoba, sv. Lovrenca (pri Batah) in sv. Andreja. Cerkvi sv. Katarine in sv. Roka sta bili žrtvi povojne oblasti v petdesetih letih 20. stoletja.⁴⁵ Nekatere nedotirane in odmaknjene cerkve so propadale že pred posegi cesarja Jožefa II. Iz solkanskega katapana izvemo, da je bila cerkev sv. Primoža in Felicijana že porušena.⁴⁶ Cerkev sv.

Lenarta je bila pod interdiktom, po katapanu od leta 1758,⁴⁷ zato so se procesije namesto k tej cerkvi usmerile k sv. Roku na Gorišček, to pa je Atems z dekretom predpisal že po vizitaciji leta 1750.⁴⁸ Cerkev sv. Lenarta sicer omenja še vizitacija iz leta 1772,⁴⁹ v osemdesetih letih pa se je skladno s časom začelo odmiranje spomina nanjo. Pod interdiktom je bila začasno še cerkev sv. Lovrenca na Banjšicah. Potem ko je bila po udaru strele v zvonik precej poškodovana in zanemarjena, je bila leta 1772 izrečena prepoved maševanja v njej.⁵⁰ V vizitacijah iz let 1764 in 1772 pa ni več sledu o cerkvi sv. Andreja nad Podsabotinom, je pa zato omenjen Andrejev oltar v cerkvi sv.

⁴⁵ Prim. Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 114–117.

⁴⁶ Katapan poroča, da so procesijo k tej cerkvi opustili in se odpravili k sv. Katarini. Dve predpisani maši so duhovniki potlej brali v Grgarju, to pa priča o že omenjeni povezavi cerkve z grgarsko sosesko. Ta *ecclesia campestris* ni imela premoženja in zanjo naj bi skrbel bratovščina pri cerkvi sv. Petra v Grgarju. Po pričevanju grgarskega ključarja Valentina Černeta (leta 1750) je dobivala dohodek le na osnovi miloščine, skrbeti pa je že tako morala za dve grgarski cerkvi

(Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 1, str. 62–63).

⁴⁷ Kot tako jo beleži že vizitacija iz leta 1742 (NŠAG, ACAG, *Visitazioni, Liber visitationis ultra l'Isontium anni 1742*, p. 102).

⁴⁸ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 1, str. 134.

⁴⁹ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 543.

⁵⁰ Prav tam, str. 554.

Nikolaja v vasi,⁵¹ zato je mogoče sklepati, da je bila tudi ta cerkev zapisana propadu.

Patrociniji in posvetitve, procesije in bratovščine

Solkanski katapan je v primerjavi z dobrega pol stoletja mlajšim goriškim manj izčrpen, ko je govor o bogoslužnih opravilih. Kljub temu nam riše praznične dneve, ki so zaznamovali vsakdan prebivalcev župnije, saj je bil njihov življenjski ritem povezan predvsem s cerkvenimi prazniki. Poleg obhajanja glavnih katoliških praznikov sta župljane oziroma vaščane posameznih sosesk župnije pritegnila praznovaje patrocinijev – nanje jih je vsekdar opozarjal cerkveni zavetnik – in spomin na posvetitve cerkva. Katapan precej vestno navaja tudi praznovanja bratovščin ter romanja. Beležil je tudi čas letnih računov posameznih cerkva (sosesk). Vsako leto so v navzočnosti duhovnika, ključarjev (in sosedov), lahko pa tudi jurisdicentov ali njihovih pooblaščenec pregledali finančno stanje in volili nove ključarje, ki so potem bdeli nad finančnim stanjem cerkva.⁵²

Datume slovesnosti so seveda v veliki meri določali svetniki, ki so jih častili, tudi tisti na stranskih oltarjih. V nekaterih primerih so bili ti odločilni za patrocinij cerkve oziroma so povzročili spremembo le-tega. Posebno se je to rado zgodilo, če je bila v glavnem oltarju Marijina podoba, to pa je bilo kar pogosto. V cerkvi sv. Katarine v Kromberku na primer si je stranski oltar sv. Katarine v 18. stoletju priboril »prvenstvo«, bržkone toliko bolj, ker je v kraju delovala bratovščina te svetnice.⁵³ Zato so morali duhovniki tam opraviti veliko število maš na Marijine praznike in seveda tudi 25. novembra, na god sv. Katarine. Podobno je bilo pri sv. Valentinu na Sabotinu z glavnim Marijinim oltarjem. Čeprav v katapanu lahko preberemo, kako se je procesija vila *ad B. M. in Sabutino*, je bil stranski oltar sv. Valentina z bratovščino odločilen za uveljavitev tega patrona. Tretji oltar sv. Barnabe pa je počastila procesija na njegov god (11. junija). Bratovščina sv. Kvirina v Batah – nadškof Attems jo je kanonično ustanovil ob vizitaciji 28. julija 1764 – je imela na razpolago stranski oltar sv. Kvirina v cerkvi sv. Križa, ki so ga v

Bate pred leti prenesli iz cerkve sv. Lovrenca. Tam je bil že skorajda zapisan propadu.⁵⁴

Pri praznovanju posvetitev cerkva je opazen premik od godovnega dneva na bližnjo nedeljo. Pri župnijski cerkvi se je glede na sočasno opombo to zgodilo že pred izdelavo katapana. Stoletja so praznovali posvetitev cerkve sv. Štefana na god sv. Ane,⁵⁵ vsaj že sredi 18. stoletja pa so se odločili za tretjo nedeljo v juliju, ki po datumu ni daleč od goda svetnice (26. julij). Podobno se je zgodilo tudi pri več filialah, ki so v preteklosti praznovale posvetitev cerkve na dan med tednom. V nekaterih primerih (Loke, Podsenica) se je to zgodilo nekoliko z zamikom, kot nam sugerirajo poznejši vnosi v katapan.

Na dan posvetitve (kakor tudi na dan patrocinija) so se k nekaterim cerkvam podali v procesiji.⁵⁶ Morda v katapanu vse niti niso navedene, v večini primerov pa gre za Solkanu bližnje cerkve. Tudi pri procesijah je skladno s prejšnjimi ugotovitvami mogoče opaziti nekaj datumskih rošad. Procesija v Loke je bila na primer namesto na dan patrocinija na nedeljo po godu sv. Marije Magdalene. Podobno so se odločili za »godovno« procesijo k sv. Lovrencu v Podsenici. Najbrž so sčasoma opustili procesijo k sv. Valentinu na Sabotinu, če hoče pripomba *nihil* povedati prav to. Ker je bila cerkev sv. Lenarta opuščena, sta dve procesiji zavili k sv. Roku. Svojo pomembnost je v tem pogledu z zamikom izgubila tudi cerkev sv. Vida, kamor so se v procesiji odpravili na dan patrocinija, na god sv. Marka in še enkrat v prošnjem času. Ti dve procesiji sta se preusmerili k Solkancem bližjemu sv. Roku. Tudi procesija, namenjena k sv. Primožu, je spremenila smer, saj so se zaradi propadajoče cerkve odpravili kar k sv. Katarini. Tja so šli še na god sv. Urbana in tako skrajšali pot, ki je predtem vodila do sv. Gabrijela na vrhu hriba. Opazimo torej »koncentriranje« procesij pri nekaterih cerkvah. Sv. Rok na Goriščeku je bil izrazit tak primer, saj so tja šli iz solkanske župnijske cerkve že tako štirikrat v letu (na veliki petek, na dan posvetitve cerkve z Najsvetejšim, na god sv. Frančiška Ksaverija (stranski oltar!) in sv. Kvirina od zaobljube leta 1755). Na ravni župnije je bila zelo slovesna te-lovska procesija z Najsvetejšim. Nekatero procesijo (v grajsko kapelo na mali šmaren, v Loke za patrocinij, k sv. Martinu na god sv. Petra v verigah) so se na pot odpravile z banderi (*cum vexillis*). Prošnja procesija v

⁵¹ Prav tam, str. 221, 565.

⁵² Gl. na primer NŠAG, ACAG, Visitazioni, *Liber visitationis ultra l'Isontium anni 1742*, passim.

⁵³ Štefan Komel, leta 1742 ključar te cerkve, govori enkrat o Marijini, drugič o Katarinini cerkvi (NŠAG, ACAG, Visitazioni, *Liber visitationis ultra l'Isontium anni 1742*, p. 112–113). Katapan se je dilemi izognil tako, da je ime zavetnika izpustil in navaja le ime kraja.

⁵⁴ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 204–205.

⁵⁵ Tako je bilo že pred postavitvijo nove cerkve, kot dokazuje zapis o gospostvu, pravici in tlaki v goriškem uradu iz leta 1523 (Kos: *Urbarji slovenskega primorja*, str. 163).

⁵⁶ O solkanskih procesijah gl. podrobno v Paljk: Iz cerkvene zgodovine Solkana, str. 112–117.

V spodnji razpredelnici je navedbam iz katapana dodan seznam oltarjev, kakor jih navaja predvsem vizitacija v letu 1764.⁵⁷

kraj z zakramentalno cerkvijo	cerkev – patrocini (kraj)	oltarji	praznik posvetitve cerkve	romanja	bratovščine
Solkan	sv. Štefan	Štefan Ana Janez Krstnik Rožnovenska Marija Valentin	sv. Ana → tretja nedelja v juliju	telovo; na Sv. Goro: velikonočni ponedeljek, binkošti, Porcijunkula, Marijino vnebovzetje	sv. Štefan sv. Marija (Sv. gora) – druga nedelja po sv. Mihaelu
	sv. Vid	Vid	nedelja po sv. Mohorju	sv. Marko, prošnji torek, sv. Vid	
	sv. Lenart	(Lenart)	sv. Urh	sv. Urh → k sv. Roku, sv. Lenart → k sv. Roku	
	sv. Rok	Rok Frančišek Ksaverij Anton	nedelja po sv. Roku	veliki petek, sv. Kvirin, nedelja po sv. Roku, sv. Frančišek Ksaverij	
	sv. Katarina (Kromberk)	Marija Katarina	nedelja po sv. Martinu		sv. Katarina
	sv. Gabrijel (Kromberk)	Gabrijel	sedma nedelja pred veliko nočjo	sv. Urban → ponedeljek po binkošti k sv. Katarini	(sv. Gabrijel) – nedelja po sv. Martinu
	sv. Trojica (Blanča)	Trojica Jakob in Lucija	nedelja po sv. Mihaelu	prošnji ponedeljek, nedelja v osmini telovega, mali šmaren	sv. Trojica
	sv. Marija (Kromberk – grad)	Marijino rojstvo		mali šmaren	
	sv. Marija Magdalena (Loke)	Marija Magdalena	nedelja po sv. Vidu	sv. Anton Padovanski, sv. Marija Magdalena	sv. Nikolaj
Ravnica	sv. Marjeta	Marjeta Jernej Egidij	nedelja pred sv. Jernejem	sv. Mohor in Fortunat	(sv. Marjeta) – nedelja pred prvo adventno nedeljo
	sv. Danijel	Danijel	sv. Filip in Jakob		sv. Danijel – nedelja pred vsemi svetimi
Grgar	sv. Martin	Martin Neža Fabijan in Sebastijan	nedelja po sv. Petru	sv. Peter in Pavel, sv. Peter v verigah Sv. Gora – sobota binkošti kvater	sv. Martin

⁵⁷ Prav tam, 4, str. 189–226; prim. tudi *Carlo M. d'Attems, Atti delle visite pastorali*, 1, str. 60–73. V prvem stolpcu je po župnijskem središču navedenih sedem krajev z zakramentalno cerkvijo. Če v drugem stolpcu v oklepaju ni naveden kraj, je cerkev treba prišteti k središču v prvem stolpcu. Če je v tretjem stolpcu navedenih več svetnikov, so prvega častili na glavnem oltarju, preostale na stranskem. V oklepaju so oltarji, ki verjetno niso bili več v rabi, katerega od oltarjev (na primer sv. Gotarda v Batah) pa so najbrž postavili po letu 1757. Znak → v četrtem in petem stolpcu pomeni spremembo dneva in/ali ciljnega kraja, če je to bilo v času nastanka katapana že dejstvo. Pri bratovščinah je dodan dan praznovanja, če ne gre za god patrona, ki mu je bila bratovščina zapisana. Bratovščine v oklepaju niso bile več delujoče.

Vojko Pavlin: Župnija sv. Štefana v Solkanu in njen katapan iz leta 1757, str. 329–346

kraj z zakramentalno cerkvijo	cerkev – patrocini (kraj)	oltarji	praznik posvetitve cerkve	romanja	bratovščine
	sv. Peter	Peter	bela nedelja	sv. Anton Padovanski	sv. Peter – prva adventna nedelja
	sv. Jakob	Jakob	nedelja po sv. Primožu		
	sv. Primož in Felicijan (Kromberk)	(Primož in Felicijan)	nedelja v osmini vnebohoda	nedelja v osmini vnebohoda → k sv. Katarini	
Bate	sv. Križ	Križ Kvirin Gotard		sobota pred tretjo nedeljo po sv. Juriju	
	sv. Lovrenc	Lovrenc	nedelja pred sv. Lovrencem		
	sv. Marija (Podlaka)	Marija	nedelja po sv. Lovrencu		sv. Marija – Marijino darovanje
Čepovan	sv. Janez Krstnik	Janez Krstnik Kvirin Marija Rožnovenska	sv. Elija		rojstvo Janeza Krstnika; (sv. Janez Evangelist)
	sv. Anton Padovanski (Lokve)	sv. Anton Padovanski			(sv. Anton Padovanski)
Trebuša	sv. Frančišek Ksaverij	Frančišek Ksaverij			
Pevma	sv. Silvester	Silvester Trije kralji Anton Padovanski	nedelja v osmini vnebohoda	prošnja sreda	sv. Silvester
	sv. Mihael (Oslavje)	Mihael			sv. Neža
Štmaver	sv. Maver	Maver Anton Padovanski	druga nedelja po sv. Juriju	druga nedelja po sv. Juriju	
	sv. Valentin	Marija Valentin Barnaba	nedelja po sv. Juriju	nedelja po sv. Juriju, sv. Barnaba	sv. Valentin
	sv. Nikolaj (Podsabotin)	Nikolaj (in Notburga) Andrej	nedelja po sv. Nikolaju		
	sv. Lovrenc (Podsena)	Lovrenc	nedelja pred sv. Mohorjem in Fortunatom	sv. Lovrenc	
	sv. Andrej (Podsabotin)	(Andrej)			sv. Andrej

Pevmi in procesija enkrat v maju na Banjšicah (verjetno v Batah) sta se vili po poljih.⁵⁸

⁵⁸ Dodamo lahko še kakšno procesijo novejšega datuma. K novi cerkvi v Trebuši so dvakrat v letu romali Čepovanci, ki jim je Attems ob vizitaciji leta 1764 tudi predpisal, naj se v znak podrejenosti cerkvi sv. Štefana odpravijo na procesijo v Solkan vsako leto na prvo nedeljo po sv. Roku. Trebušarjem zaradi oddaljenosti od župnijske cerkve, do katere je bilo

Na Sveto Goro so se župljani v procesiji odpravljali večkrat v letu, in sicer na velikonočni ponedeljek, na binkošti (z banderi), na Porcijunkulo in na veliki šmaren. Solkanska Marijina bratovščina

sedem ur hoda, ni bilo treba v Solkan, so pa v procesiji šli v Čepovan (*Carlo M. d'Attems, Atti delle visite pastorali*, 4, str. 208–212, 553).

se je tam srečala na drugo nedeljo po sv. Mihaelu. Poseben privilegij je pri obisku Svete Gore pripadel Grgarcem, saj jih je solkanski župnik spremljal tja na kvatarno soboto v binkoštnem času. Spomin na njihovo domačinko, vidkinjo Uršulo Ferligoj, je bil pač v kraju še vedno zelo živ.⁵⁹ Zanimiv je seznam procesij zunaj župnije. Ciljni kraji so bili nekdanj (manjša) romarska središča. Solkanci so se na ta način povezali z nekaj sosednjimi (dostopnejšimi) župnijami, s kanalsko, šempetrsko, z goriško in ločniško. Najdlje je vodila pot na Vitovlje v župniji Črniče k Marijini cerkvi,⁶⁰ a so po katapanu sodeč spremenili tako kraj kakor tudi dan, saj ni bil več točno definiran. Izbrali so si namreč Kostanjevico (Kapelo). To baročno karmeličansko svetišče je v baročnem času postalo priljubljena romarska točka za prebivalce Gorice in njene okolice; iz Gorice so tja po zaobljubi romali na god sv. Jožefa.⁶¹ Vendar pa vizitacija iz leta 1772 trdi, da je bila vitovska procesija še vedno živa, res pa se je je udeležilo le malo ljudi. Slabo udeležbo so ugotavljali tudi za procesijo k sv. Otonu pri Šempetru.⁶² Katapan pri tej v pripisu poudarja, naj bo na kateri koli prosti dan, to pa naj velja tudi za procesijo k sv. Trojici na Kalvariji nad Podgoro v župniji Ločnik, kamor so sicer romali na Marijo Snežno. Prebivalci Banjšic so se odpravili k svojim istoimenskim (banjškim) sosedom, in sicer so en dan po procesiji doma šli k sv. Duhu pod kanalsko župnijo.

Na nekdanjo povezanost z goriško župnijo spominja več procesij. K sv. Roku v Podturnu (danes je to goriška četrt San Rocco), podružnični cerkvi sv. Hilarija in Tacijana, so Solkanci poromali *cum vexillis* 16. avgusta. Na isti dan je k sv. Roku vodila tudi votivna procesija Goričanov iz cerkve sv. Hilarija in Tacijana.⁶³ Zelo slovesno je bilo na zahvalno nedeljo, ko so iz solkanske župnije prišli z banderi v cerkev v Hilarija in Tacijana in pred izpostavljenim Najsvetejšim zapeli zahvalno pesem, nato pa je bila na vrsti procesija s petjem psalmov po goriškem trgu Travnik ali – če ni bilo časa – okoli cerkve. Ko so se vrnili v cerkev, so bogoslužje nadaljevali s petimi molitvami in mašo s pridigo, ki jo je daroval solkanski vikar.⁶⁴ Goriški katapan iz prve polovice 18. stoletja jasno dokazuje starodavnost še nekaterih že omejenih solkanskih procesij, saj jih je še nekaj izpričanih za isti dan. To velja za obe procesiji na Sabotin (na god sv.

Barnabe in na prvo nedeljo po sv. Juriju), za procesijo k sv. Otonu (na ponedeljek po vnebohodu) in na Vitovlje (binkoštni torek).⁶⁵

Na območju solkanske župnije je sredi 18. stoletja delovalo okoli dvajset bratovščin.⁶⁶ V baročnem času se je število zelo povzpelo. Za primerjavo – vizitacija iz leta 1570 jih našteva le osem (tri oziroma štiri v Solkanu: sv. Marije, sv. Janeza (Krstnika), sv. Lenarta in sv. Gabrijela (ta je bila (tudi) kromberška), eno v Grgarju (sv. Martina), eno v Ravnici (sv. Danijela), eno v Pevmi (sv. Mihaela) in Marijino na Sabotinu.⁶⁷ Večina se jih je ohranila do 18. stoletja. Ni več delovala bratovščina sv. Lenarta, bratovščini sv. Mihaela in sv. Marije pa sta »izpodrinili« bratovščini sv. Neže in sv. Valentina. Nedolgo pred izdelavo katapana so opustili stari bratovščini sv. Gabrijela v Kromberku in sv. Marjete v Ravnici ter sv. Janeza Evangelista v Čepovanu in sv. Antona Padovanskega na Lokvah. Patroni bratovščin so bili pogosto identični z zavetniki sosesk (v Solkanu, Kromberku, Grgarju, Čepovanu in Pevmi) ali drugih, podružničnih cerkva. Patron je praviloma določal dan praznovanja bratovščin, vendar so bile nekatere od njih izjema. Nekaj bratovščin, ki so gotovo že (in še) delovale, katapan ne omenja. Attemsova vizitacija leta 1750, ki je sicer pri navedbah bratovščin zelo skopa, trdi, da sta v Solkanu delovali bratovščini Najsvetejšega zakramenta, ki so jo kanonično ustanovili 28. aprila 1652, in rožnovenska (morda je identična z Marijino, ki je omenjena v katapanu),⁶⁸ o katerih je bil govor tudi pri nadškofovem obisku leta 1764.⁶⁹ Še ena rožnovenska bratovščina, v Čepovanu, je izpričano potrjena za celotno obravnavano obdobje, saj so jo ustanovili že leta 1730.⁷⁰

Čeravno so nekatere bratovščine opustili, so nastajale nekatere nove, saj jim je bil nadškof Attems precej naklonjen zaradi njihove pomembne versko-socialne vloge.⁷¹ V Solkanu sta se trem bratovščinam na začetku šestdesetih let pridružili še dve: sv. Križa in krščanskega nauka, do leta 1772 pa se je priključila še bratovščina Marije sedem žalosti.⁷² Omenjen je že bil primer ustanovitve bratovščine sv. Kvirina (pozneje Kvirina in Gotarda) v Batah. V novi cerkvi sv. Franciška Ksaverija v Trebuši so pri stranskem oltarju

⁵⁹ Gl. Rosa: Grgarci – »Vitezi Svetogorske Kraljice«, str. 197–224.

⁶⁰ Gl. Höfler: *Gradivo za historično topografijo*, str. 129.

⁶¹ Tavano: *La vita socio-religiosa*, str. 30, 33.

⁶² Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 546–547.

⁶³ Tavano: *La vita socio-religiosa*, str. 30, 34.

⁶⁴ Prav tam, str. 39.

⁶⁵ Prav tam, str. 30, 33, 38. Pri vseh treh cerkvah so izpričane eremitske postojanke, ki so sprejemale romarje (Tavano: *La diocesi di Gorizia*, str. 34).

⁶⁶ Prim. Paljk: *Iz cerkvene zgodovine Solkana*, str. 118–119.

⁶⁷ AGG, *Visitazione Porcia*, fol. 348v, 443–446.

⁶⁸ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 1, str. 61, 71.

⁶⁹ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 194.

⁷⁰ Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 1, str. 64, 544.

⁷¹ Tavano: *Religiosità e società nelle confraternite*, str. 146–147.

⁷² Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali*, 4, str. 194, 543.

(6)		JUNIUS	
e	1		
f	2	Erasmii Misfa in Locha.	
g	3		
A	4	Quirini Ep. M. Misf. in Bajshiza et Chiapoano	NB. Misfa per
b	5	In Festo Sacratiss. Corporis Christi	Salcani Procef.
c	6	Procef. cum Venerabili Sacramento	ad S. Rochum
d	7	Dom: infra suam Corporis Procef. cū Vene-	votiva ab Anne
e	8	rabili ad SS. Triadē. Et Rāo in Cronberg	1755. d. 21
f	9	Primi, & Feliciani. Misf. ad S. Primum. Vicar.	NB. Misfa per
g	10	(Dom: post S. Primū Dedicāo ad S. Jacobum)	ficitur Gargari
A	11	Barnabæ Ap. Procef. ad B.V. in Sabutino, &	
b	12	Misf. ad S. Laurentium in Baishiza.	
c	13	Antonij Pad. Procef. in Locha Patroc. Fratris	Primif. 3 2.
d	14	in Loqua, Misf. & Procf. ad S. Petrū Gargari.	Pratarmtan
e	15	Viti M. Procef. ad S. Vitum.	ad opala, v. i. p. a
f	16		ca sequenti
g	17	Dom. post S. Vitum Dedicāo in Locha.	
A	18		
b	19	Gervasij, & Protasij Misf. ad S. Gabrielem	
c	20	Votiva Cõmunitatis Sagoriae. Vicar.	
d	21		
e	22	Achatij. Misf. ad S. Laurentiū in Bajshiza	
f	23	Vigilia. Misfa in Chiapovano.	
g	24	Nat. S. Joan. Patroc. & Sodalitas Chiapovani	Primif. 3 2.
A	25	Misfa in Chiapovano.	
b	26	Joannis, & Pauli Misf. in Podlacha Tali die	
c	27	benedicuntur Candelae ad depellendas noxias tempestates.	
d	28	Vigilia cum Jeiunio.	
e	29	Petri, & Pauli. Procef. in Gargar, & Rāo ibidem	Primif. 3 2.
f	30	Commer. S. Pauli. Misf. in Gargar	
		Dom. post S. Petrum Dedicatio Scti	
		Martini in Gargar.	

*Iz solkanskega katapana
(ŽAS, Cattapano, p. 6).*

ustanovili škapulirsko bratovščino,⁷³ na Lokvah pa (ponovno?) bratovščino sv. Antona Padovanskega.⁷⁴ Tem je bilo usojeno kratko življenje, kajti reformni posegi avstrijskega cesarja Jožefa II. so na tem področju v začetku osemdesetih let 18. stoletja povzročili pravi pretres. Bratovščine so bile ukinjene, premoženje pa izročeno verskemu skladu.⁷⁵

Objava katapana (koledarski del)

Solkanski katapan se ne omejuje le na zapis bogoslužnih opravil v koledarskem letu, ki je zapisan spodaj; to je sicer jedro tovrstnega vira. Sestavlja vec je namreč tudi natančneje opredelil dolžnosti solkanske duhovščine in posameznih kuratov v župniji ter njihove dohodke, se ozrl v zgodovino župnije in ni pozabil posebej izpostaviti dobrotnikov solkanske cerkve. Marsikateri koristen podatek za zgodovino župnije, ki bi sicer zaradi določenih izgub dragocelega solkanskega arhiva utonil v pozabo, je bil tako odtrgan pozabi.

Mere katapana so 29x19,5 cm. Foliji so z vrvice

⁷³ Prav tam, str. 204, 217, 544.

⁷⁴ Prav tam, str. 544.

⁷⁵ Dolinar: Jožefinizem in janzenizem, str. 156.

prišiti na kartonsko platnico, a so od nje že precej odtrgani. V celoti šteje katapan poleg uvodnega nepaginiranega folija 33 pagin. Avtor oziroma avtorji niso znani, a po specifičnem rokopisu vendarle lahko prepoznamo drugo roko, ki je v katapan vnašala nekatere opombe, najbrž okoli leta 1800. Gre za prvega solkanskega cesarsko-kraljevega župnika Franca Antona Štanta, ki je v Solkanu nastopil službo leta 1795.⁷⁶ Ni pa bil edini, ki je sem pa tja vnašal dopolnila. Nekaj opomb s svinčnikom je gotovo zelo poznega nastanka, verjetno šele iz druge polovice 19. stoletja. Osnovno besedilo je morda delo dolgoletnega solkanskega vikarja Blaža Bensa,⁷⁷ če ni nastalo pod peresom katerega od goriških kanonikov.

Prepis⁷⁸ upošteva original pri določenih odklonih zapisovanja besed (na primer *primisarius/primissarius*) in pisanju skupaj ali narazen. Zaradi lažje preglednosti je poenotena raba velikih in malih začetnic, tako da so osebna imena in prazniki napisani z veliko začetnico, pri raznem drugem besedju (na primer pri titulah, praznovanjih), ki je v viru zapisano z veliko, pa smo uporabili malo začetnico. Interpunkcija je prilagojena sodobnemu načinu pisave. *I longa* je zapisana z *i*, *u* in *v* pa glede na fonetične značilnosti. Glavni in vrstilni števniki so izpisani v celoti (*prima* namesto 1., *quatuor* namesto 4or, *secunda* za 2da), razen ko gre za denarne zneske. Številka zaporedne pagine je napisana na levi strani prepisa (v originalu je na sredini nad besedilom) krepko v oglatem oklepaju. Krepko so izpisani tudi uvodni naslov in imena mesecev, ki so v originalu zapisana z velikimi črkami.

Kratice so v celoti razrešene. Skoraj vedno je v originalnem besedilu okrajšana beseda *sanctus/sancti* (s. ali ss.). Pisar je pogosto uporabljal črtico nad besedilom za izpadlo črko (predvsem za črko m). Srečamo tudi ustrezne kratice za *pro* in *per* ter za končnico *-us*. Besede so v originalu lahko okrajšane na različne načine, na primer *quondam* kot q^m, qdm ali qdam), *sanctum* kot Stum ali Sm, *dedicatio* kot Dedicat., Dedicao ali Dedic°, *domini* kot D. ali Dni in podobno. Kontrakcij in suspenzij (z ustrezno črtico ozitoma vijugo nad besedo) je kar precej, na primer *Domica* za *dominica*, *Eccla* za *ecclesia*, *Commemorao* za *commemoratio*, *Parolis* za *parochialis*, *Confesoes* za *confessiones*, *Ascensois* za *Ascensionis*, *Patoium* za *patrocinium*, *Rdum* za *reverendum*, *Rtio* za *ratio*, *aa* za *anima*, *Illmi* za *illumunissimi*, *Mis.* za *missa*, *Epiph.* za *Epiphania*, *Domin.* za *dominica*,

Paschal za *Paschales*, *Frat* za *fraternitas*, *Sanctiss*^{ac} za *sanctissimae*, *Proces*^o za *processio* in druge. Tudi nekatera osebna imena so okrajšana: *Fort*ⁱ (*Fortunati*), *Laurent*^{um} (*Laurentium*), *Iois Bptae* (*Ioannis Baptistae*), *Seb.* (*Sebastianus*). Značilne so kratice (večinoma za genitivno obliko) besed *abbatis* (Ab.), *martyris* (M.) ali *martyrum* (Mm.), *virginis* (V.), *pap(p)ae* (Pp), *episcopi* (Ep.), *apostoli* (Ap.) itd. Popolno so v prepisu zapisane tudi besede *beata Maria Virgo*, *Domini nostri Iesu Christi*, ki so v originalu okrajšane z inicialkami.

Originalno besedilo je vneseno v štiri stolpce. V prvem se zaporedoma od prvega do zadnjega dneva v letu ciklično ponavljajo črke od A do g za sedem dni v tednu. V drugem so številke, ki označujejo zaporedni dan v mesecu. V tretjem stolpcu je osnovno besedilo, a je vpisanih le del godovnih dnevov. Besedilo, ki se nanaša na premične praznike in zato ne ustreza oštevilčenim dnevom v mesecu, je na levem robu praviloma zamejeno z vzdolžno linijo ali oklepajem. V zadnjem stolpcu so dodane opombe, ki največkrat navajajo plačilo duhovnikom. V prepisu je besedilo četrtega stolpca odmaknjeno od besedila v tretjem z razmikom v dolžini odstavka. Poznejše dopise drugih avtorjev, ki so v originalu dodani bodisi v tretji bodisi v četrti stolpec, oklepa v prepisu okrogli oklepaj. To pa ne velja za pripise v katapan s svinčnikom – ti so podani v opombah, kjer so zabeležene še nekatere druge posebnosti (razure, popravki, prečrtane besede in drugo). Od edicijskih znakov je uporabljen še poševni oklepaj za neberljivo ali slabo berljivo besedilo.

Cattapano della parrocchia di s. Stefano in Salcano 1757⁹

[–] ECCLESIA

sancti Stephani protomartyris,

quae parochialis memoratur Salcani, funditus est constructa anno Domini 1566.

Pridem parochialis fuit ecclesia sancti Leonardi sed sub patrocinio sancti Stephani protomartyris.

Praemonitio

Vicarius singulis annis perficiet duo sacra pro anima quondam Urbani Milosich. Duo pro anima quondam Gabrielis Lampretig, unum die sancti Gabrielis et unum infra octavam Omnium sanctorum. Pro anima

⁷⁶ Paljk: Iz cerkvene zgodovine Solkana, str. 103. Štanta je bil solkanski župnik do smrti leta 1822.

⁷⁷ Prav tam, str. 102, 104.

⁷⁸ Prim. *Carlo M. d'Attems, Atti delle visite pastorali*, 1, str. IL (Metodologija transkripcije dokumentov).

⁷⁹ Naslov na platnici je dodan precej pozneje in ga je po pisavi sodeč mogoče pripisati solkanskemu župniku Štanti. Morda se je to zgodilo štirideset let po nastanku katapana, kot nam domnevno sugerira popravek števila 9 v 5 znotraj letnice. Prvi folij retro je nepopisan. Tekst se začne na hrbti strani tega folija.

quondam illuminissimi domini comitis Hermani ab Attems duo sacra uno die martis consequenter. Item pro anima quondam Martini Canzler⁸⁰ duo sacra. Omnes isti sunt benefactores ecclesiae.

[1] IANUARIUS

1 Circumcisio Domini. Missa in Gargaro.
6 Epiphania Domini. Missa in Gargaro et Peuma.
Dominica secunda post Epiphaniam festum sanctissimi Nominis IESU.
15 Pauli primi eremitaie (et commemoratio sancti Mauri abbatis).
17 Antonii abbatis. Rationes in Locha. Pro rationibus primissario L 2.⁸¹
20 Fabiani et Sebastiani martyrum. Missa in Gargaro.
21 Agnetis. Fraternitas in Oslaulia, missa Gargari. Primissario L 2.
22 Vincentii et Anastasii martyrum.
25 Conversio sancti Pauli. Missa in Gargaro et missa in Podlacha.
Vicarius singulis Quatuor temporibus per annum debet ire Peumam binis vicibus celebratum et sex sacra pro illuminissima domo Turriana applicare et duo pro aliis benefactoribus.

[2] FEBRUARIUS

1 Birgitae virginis.
2 Purificatio beatae Mariae Virginis. Missa in Cronberg. Benedictio candellarum spectat ad dominum vicarium.
3 Blasii. Missa in Chieповan et Baisziza.
5 Agatae virginis, martyris. Missa in Cronberg.
6 Dorotheae virginis, martyris. Missa in Locha et ad sanctum Andream in Podsabutino.
9 Apolloniae virginis, martyris.
13 Fuscae virginis.
14 Valentini presbyteri. Fraternitas in Monte Sabutino. Primissario L 2, pro prandio L 2 si desit.
Die Comiscinae pro sacro Gargari L 3, Baishicae 3, pro sacro Iuliano et prandio 5.
22 Cathedrae sancti Petri Antiochiae. Missa in Gargar.
23 Vigilia.
24 Mathiae apostoli.
Dominica Quinquagesima dedicatio sancti Gabrielis.
(Feria secunda, tertia, sacrum hora septima cum expositione, vesperi sexta lytanie et cetera, die Cinerum hora septima functio.)

Dominica prima, dominica secunda, dominica tertia Quadragesimae missa in Gargar.

Post dominicam quartam Quadragesimae confessiones pascales, Chieповani die lunae et martis, Baisicae die mercurii et iovis.

[3] MARTIUS

Infra hebdomadam post dominicam Passionis beneficiati Salcani ascendunt Gargarum ad suscipiendas confessiones pascales, sed unico tantum die primissarius, cui dant (L)⁸² L 3. (Dominica Passionis et die lune Gargari cum offitio defunctorum.)
Post dominicam Passionis confessiones pascales in Rauniza (die martis, die mercuri Loccae, si potest). Primissario L 3.
12 Gregorii pappae.
16 Illarii episcopi et Taciani diaconi, martyrum.
17 Gertrudis. Missa in Locha.
19 Iosephi. Confessiones pascales in Locha. Primissario L 2.
Sabatho sitientes confessiones pascales in Cronberg. Pro prandio L 2, pro confessione L -: 12.⁸³
24 Gabrielis. Missa apud sanctum in Monte.
25 Annuntiatio beatae Mariae Virginis. Missa et confessiones pascales in Cronberg. Primissario L 2.

Dominica Palmarum benedictio ramorum. (Sacrum cum diacono sine organo.)
Feria secunda missa et confessiones pascales Podsenizae. Primissario L 5.
Feria tertia missa et confessiones pascales in Peuma. Primissario L 3.
Feria quarta missa et confessiones pascales in Sancto Mauro. Primissario L 3.
(*Vesperi hora quarta offitium. Feria quinta confessiones in parochia, hora decima sacrum cantatum.*)
(*Feria sexta hora septima vesperi processio cum miserere in Goriszhek, ibique cantata cantinetta passionis et finito reditur cum miserere ad ecclesiam; inde concio.*)⁸⁴
Sabatho sancto missa in Chieповano. (Hora octava functio.)

[4] APRILIS

Dominica Resurrectionis Domini. Missa in Gargar et Baishiza. (Matutinus hora 5 ¼, concio vesperi.)
Feria secunda processio ad Montem Sanctum et missa in Gargaro.

⁸² Kratica za libro je napisana dvakrat.

⁸³ To je 12 soldov.

⁸⁴ Ta pripis je čisto spodaj na robu pagine. Ker se nanaša na veliki petek, je v prepisu pred veliko soboto.

⁸⁰ Anima quondam Martini Canzler nad razuro.

⁸¹ Denarni zneski so bili morda dodani pozneje.

Feria tertia missa ad sanctissimam Trinitatem et missa in Chiapovano.

*Feria quarta missa in Baishiza.*⁸⁵

Dominica prima post Pascha dedicatio sancti Petri in Gargar.

23 Georgii martyris. Missa in Gargar et Baishiza.

25 Marci. Processio ad sanctum Vitum et ratio in sede Salcani. (Ad sanctum Rochum.)

Dominica prima post sanctum Georgium processio et dedicatio in Monte Sabutino. (Nihil.)

Dominica secunda processio et dedicatio in Sancto Mauro. (Dominica prima⁸⁶ mai.)

Sabatho ante dominica tertia post sanctum Georgium processio in Baishiza circum campos.

Dominica tertia post sanctum Georgium processio Baishicensis ad sanctum Spiritum sub Canali.

[5] MAIUS

1 Philippi et Iacobi apostolorum. Dedicatio ad sanctum Danielem et missa ad sanctum Iacobum supra Gargar.

3 Inventio sanctae Crucis. Missa in Chiapovano, Locha, Cronberg et ad sanctum Andream in Posabutino. In sede congressus generalis sanctissimi Crucifixi.

4 Floriani. Missa in Gargar et Podlacha.

5 Gothardi episcopi.

8 Aparitio sancti Michaelis. Missa in Oslaulia.

*Feria secunda Rogationum processio ad sanctissimam Trinitatem.*⁸⁷

*Feria tertia Rogationum processio ad sanctum Vitum. (Rochum, unus sacerdos.)*⁸⁸

*Feria quarta Rogationum processio in Peuma circum campos.*⁸⁹

Ascensio Domini. Missa ad sanctum Iacobum, Locha, Cronberg et ad sanctum Andream in Podsabutino.

Dominica infra octavam Ascensionis processio ad sanctum Primum et dedicatio ibidem et dedicatio in Peuma. Nota bene. Ecclesia sancti Primi est destructa, idcirco processio fit ad beatam Virginem in Cronberg. Et dedicatio Peumae est translata.

Feria secunda post dominicam Ascensionis processio ad sanctum Othonem parochiae Sancti Petri. Nota bene. Processio translata est ad festum vacans.

21 Hellenae. Missa ad sanctum Andream in Podsabutino.

*25 Urbani pappae, martyris. Processio ad sanctum Gabrielem et missa. Processio est translata⁹⁰ ad feriam secundam Pentechostes.*⁹¹

Dominica Pentechostes itur cum vexillis ad Montem Sanctum.

*Feria secunda Pentechostes processio in Cronberg, missa Gargari. Nota bene. Processio prius fit ad sanctum Gabrielem pro die sancti Urbani. Dein in Cronberg.*⁹²

Feria tertia Pentechostes processio ad beatam Virginem in Castagnaviza, olim Vitulia, sed translata est ad festum vacans.

Feria sexta Pentechostes missa in Gargar.

*Sabatho Quatuor temporum Pentechostes missa ad sanctum Danielem. Tali die vicarius ascendit Sanctum Montem cum Gargarensibus.*⁹³

Dominica prima post Pentechostes festum sanctissimae Trinitatis. Patrocinium et sodalitas eiu⁹⁴ sanctissimae Triadis Albae ecclesiae et missa in Gargar.

Nota bene. Functio ad sanctissimam Trinitatem spectat ad reverendum primissarium. L 6:4.

[6] IUNIUS

2 Erasmi. Missa in Locha.

4 Quirini episcopi, martyris. Missa in Baisiza et Chiepoano. Nota bene. Salcani (missa et) processio ad sanctum Rochum votiva ab anno 1755.

*In festo sacratissimi Corporis Christi processio cum Venerabili sacramento. (Durat horae 2:1.)*⁹⁵

Dominica infra octavam Corporis processio cum Venerabili ad sanctissimam Triadem et ratio in Cronberg.

9 Primi et Feliciani. Missa ad sanctum Primum.

Vicarius. Nota bene. Missa perficitur Gargari.

Dominica post sanctum Primum dedicatio ad sanctum Iacobum.

11 Barnabae apostoli. Processio ad beatam Virginem in Sabutino et missa ad sanctum Laurentium in Baishiza.

13 Antonii Padavini. Processio in Locha. Patrocinium, fraternitas in Loqua, missa et processio ad sanctum⁹⁶ Petrum Gargari. Primissario L 2. (Fraternitas abrogata, missa dominica sequenti.)

15 Viti martyris. Processio ad sanctum Vitum.

Dominica post sanctum Vitum dedicatio in Locha.

19 Gervasii et Protasii. Missa ad sanctum Gabrielem votiva communitatis Sagoriae. Vicarius.

⁸⁵ Vrstica je bila vpisana pozneje z isto roko.

⁸⁶ Verjetno *prima* popravlja besedo *secunda*.

⁸⁷ S svinčnikom sta podčrtani besedi *sanctissimam Trinitatem* in v opombi dodani besedi *hora sexta*.

⁸⁸ S svinčnikom so dopisane besede *hora sexta, concio*.

⁸⁹ S svinčnikom sta podčrtani besedi *circum campos* in v opombi dopisani besedi *hora sexta*.

⁹⁰ Prav tako.

⁹¹ *Ad feriam secundam Pentechostes* dopisano pozneje z isto roko.

⁹² Stavček je bil dopisan pozneje verjetno z isto roko.

⁹³ Stavček je bil dopisan pozneje z isto roko.

⁹⁴ Prav tako.

⁹⁵ To je, verjetno, dve uri in četrt.

⁹⁶ *Ad sanctum* nad razuro.

22 *Achatii. Missa ad sanctum Laurentium in Baishiza.*

23 *Vigilia. Missa in Chiapovano.*

24 *Nativitas sancti Ioannis. Patrocinium et sodalitas Chiepovani. Primissario L 2.*

25 *Missa in Chiepovano.*

26 *Ioannis et Pauli. Missa in Podlacha. Tali die benedicuntur candellae ad depellendas noxias tempestates.⁹⁷*

28 *Vigilia cum ieiunio.*

29 *Petri et Pauli. Processio in Gargar et ratio ibidem. Primissario L 2.*

30 *Commemoratio sancti Pauli. Missa in Gargar.*

Dominica post sanctum Petrum dedicatio sancti Martini in Gargar.

[7] **IULIUS**

2 *Visitatio beatae Mariae Virginis. Missa ad sanctum Primum, sed missa perficitur Gargari et ratio Raunizae. (Colectio ovorum Gargari.) Primissario L 2.*

4 *Uldarici. Ratio ad sanctum Laurentium in Baisiza et dedicatio ad sanctum Leonardum. Nota bene. Processio fit ad sanctum Rochum in Goriscech.*

Dominica ante festum sanctorum Hermagorae et Fortunati. Dedicatio in Podseniza.

Dominica tertia currentis dedicatio parochialis ecclesiae sancti Stephani. Olim in festo sanctae Annae.

11 *Vigilia.*

12 *Hermagorae et Fortunati. Processio ad Raunizam. (Dominica sequenti.)⁹⁸*

13 *Margaritae. Missa in Rauniza et ad sanctum Danielem.*

Dominica post sanctum Hermagoram dedicatio ad sanctum Vitum.

16 *Commemoratio sollemnis beatae Virginis de Monte Carmel.*

17 *Alexii. Missa in Locha.*

20 *Eliae prophetae. Missa ad sanctum Laurentium in Bashiza et dedicatio in Chiepovano.*

22 *Mariae Magdalенаe. Itur cum vexillis Locham. (Dominica sequenti.)*

24 *Vigilia.*

25 *Iacobi apostoli. Missa ad sanctum Iacobum supra Gargar. (Post dominicam sancti Iacobi functio Peumae.)*

26 *Annae. Dedicatio sancti Stephani in sede. Parochus dat prandium et ecclesia vinum. Nota bene. Haec dedicatio translata est ad dominicam tertiam huius ex indulto apostolico.*

Dominica post sanctum Iacobum missa in Gargar et offerunt placentas.

[8] **AUGUSTUS**

1 *Petri ad vincula. Itur cim vexillis in Gargar.*

2 *Portiuncula. Processio ad Montem Sanctum.*

3 *Inventio sancti Stephani protomartyris. Indulgentia plenaria Salcani in ecclesia sancti.⁹⁹*

5 *Beata Maria Virgo ad Nives. Processio ad sanctissimam Trinitatem in Podgora. Missa in Cronberg et Podlaca. Nota bene. Haec processio est translata ad festum vacans.*

6 *Transfiguratio Domini.*

Dominica ante sanctum Laurentium missa in Loca, offerunt placentas, et dedicatio sancti Laurentii in Baishiza.

9 *Vigilia.*

10 *Laurentii. Processio in Podseniza, patrocinium in Bashiza. (Dominica post sanctum Laurentium Podshenizham.)*

Dominica post sanctum Laurentium dedicatio in Podlaka.

14 *Vigilia cum ieiunio.*

15 *Assumptio beatae Virginis. Processio Montem Sanctum. Missa in Cronberg.*

16 *Rochi. Itur cum vexillis Goritiam ad sanctum Rochum et missa in Gargar.*

Dominica post sanctum Rochum dedicatio sancti Rochi in Goriszek. Et processio cum Venerabili sacramento.

Dominica ante sanctum Bartholomaeum dedicatio in Rauniza.

23 *Vigilia.*

24 *Bartholomaei apostoli. Missa in Rauniza.*

28 *Danielis prophetae. Missa ad sanctum Danielem.¹⁰⁰*

29. *Decolatio sancti Ioannis Baptistae. Missa in Chiapovano.*

Dominica post Decolationem sancti Ioannis Baptistae. Missa in Chiepovano.

[9] **SEPTEMBER**

1 *Egidii abbatis. Missa in Rauniza.*

Dominica prima celebratur Anniversarium beatae Mariae Virginis sanctissimi Rosarii.¹⁰¹

Dominica prima etiam colitur festum sanctorum Angelorum custodum.¹⁰²

8 *Nativitas beatae Mariae Virginis. Processio ad*

⁹⁷ Stavek je bil dopisan pozneje verjetno z isto roko.

⁹⁸ S svinčnikom je dodana komaj vidna beseda, verjetno *Rauniza*.

⁹⁹ Stavek je bil dopisan pozneje z isto roko.

¹⁰⁰ S svinčnikom je dodano komaj vidno besedilo, verjetno *Parochia Rauniza*.

¹⁰¹ S svinčnikom je v opombi dopisana težko berljiva prečrtana beseda, morda *alta*.

¹⁰² S svinčnikom sta v opombi dopisani dve nejasni besedi.

sanctissimam Trinitatem et post hanc processionem itur cum vexillis ad sacellum comitum Coronini. Missa Cronberg.

Post Nativitatem dominica prima celebratur festum Nominis beatae Mariae Virginis. (Dominica post Nativitatem Podsabotini sancta Nodburga.)

14 Exaltatio sanctae Crucis. Missa in Cronberg, Loca et ad sanctum Nicolaum in Podsabutin. Item tali die agitur festum sanctae Nodburgae. Salcani congressus generalis sanctissimi Crucifixi.

Dominica Quatuor temporum septembris missa in Gargar.¹⁰³

20 Vigilia.

24 Mathaei apostoli. Missa ad sanctum Danielelem.

29 Michaelis. Missa ad sanctum supra Peumam.

30 Hieronymi. Missa ad sanctum Gabrielelem.

Dominica post sanctum Michaelem dedicatio ad sanctissimam Trinitatem Albae ecclesiae.¹⁰⁴

[10] OCTOBER

Dominica post dedicationem Albae ecclesiae fraternitas beatae Virginis in Monte Sancto.

4. Francisci confessoris.

Dominica prima celebratur solemnne festum beatae Virginis sanctissimi Rosarii.¹⁰⁵

15 Teresiae virginis.

18 Lucae evangelistae. Missa in sede et tali die itur Chieповanum ad rationes ecclesiae. Primissario L 2.

21 Ursulae. Missa in Gargar, Rauniza et ad sanctum Michaelem supra Peumam.

Dominica post sanctam Ursulam missa in Sancto Mauro et rationes ecclesiae et missa in Gargar. Primissario L 2.

27. Vigilia.

28 Simonis apostoli. Missa ad sanctum Laurentium in Baisiza.

Dominica post sanctum Simonem rationes ecclesiae in Podseniza et missa in Gargar. Primissario L 2.

Dominica ante festum Omnium sanctorum fraternitas sancti Danielis in Rauniza. Primissario L 2.

[11] NOVEMBER

1 Festum Omnium sanctorum. Missa in Peuma, Podseniza, Sancto Mauro, Podsabutin cum suis vigiliis.

2 Commemoratio Omnium fidelium defunctorum. Missa in Gargar et Cronberg cum vigiliis. Domi functio reverendi primissarii.

¹⁰³ Beseda Gargar je podčrtana s svinčnikom.

¹⁰⁴ S svinčnikom je v opombi dopisano: *Missa ad sanctum Rochum 29. septembris.*

¹⁰⁵ Beseda Rosarii je podčrtana s svinčnikom.

4 Caroli episcopi. Missa in Peuma.

6. Leonardi. Missa et processio ad sanctum Leonardum. Nunc processio ad sanctum Rochum in Goriszec. Ecclesia sancti Leonardi suspensa anno 1758.

11 Martini episcopi. Patrocinium et fraternitas in Gargar. Primissario L 2.

12 Martini pappae. Missa in Gargar.¹⁰⁶

Dominica post sanctum Martinum Gratiarum actio. Itur cum vexillis Goritiam. Dedicatio in Cronberg et fraternitas sancti Gabrielis. Nota bene. Fraternitas deperdita est.

21 Praesentatio beatae Mariae Virginis. Fraternitas in Podlacha. Primissario L 2. Missa in Cronberg. Tali die festum sancti Mauri. Missa et patrocinium in Sancto Mauro.¹⁰⁷ (Antecedenti vel sequenti dominica, si potest, perficitur semper vero proxima dominica post dominicam Gratiarum actioni.)

25 Catharinae virginis, martyris. Missa et fraternitas in Cronberg.¹⁰⁸ Primissario L. 2, pro prandio L 2.

28 Vigilia.

29 Andreae apostoli. Missa et fraternitas in Podsabutin. Primissario L 2.

Dominica prima Adventus¹⁰⁹ fraternitas¹¹⁰ sancti Petri in Gargar. Primissario L 2.

Dominica ante primam dominicam Adventus fraternitas¹¹¹ sanctae Margaritae in Rauniza. Nota bene. Fraternitas deperdita est.

[12] DECEMBER

Dominica secunda Adventus missa in Gargar.¹¹²

3 Francisci Xaverii. Processio¹¹³ ad sanctum Rochum in Goriszec.

4 Barbarae virginis, martyris. Missa in Locha et ad sanctum¹¹⁴ Andream in Podsabutin.¹¹⁵

6 Nicolai episcopi. Missa in Podsabutin,¹¹⁶ fraternitas in Loca. Primissario L 2. Nota bene. In die sancti Nicolai missa ad sanctum in Podsabutin.

7 Vigilia ex voto imperatricis.

8 Conceptio beatae Mariae Virginis. Missa in Cronberg.

¹⁰⁶ Beseda Gargar je podčrtana s svinčnikom.

¹⁰⁷ Besedi Sancto Mauro sta podčrtani s svinčnikom.

¹⁰⁸ Beseda Cronberg je bila pozneje podčrtana.

¹⁰⁹ Prav tako.

¹¹⁰ Beseda fraternitas je bila pozneje prečrtana.

¹¹¹ Beseda fraternitas je bila pozneje prečrtana.

¹¹² Beseda Gargar je bila pozneje prečrtana.

¹¹³ Beseda processio je bila pozneje prečrtana.

¹¹⁴ Ad sanctum nad razuro.

¹¹⁵ V opombi je dodano s svinčnikom: *Dominica post sanctum Nicolaum Loke.*

¹¹⁶ Beseda Podsabutin je bila verjetno pozneje prečrtana.

*Dominica post sanctum Nicolaum dedicatio*¹¹⁷ in *Podsabutino*.

13 *Luciae virginis, martyris. Missa in Cronberg et Chiepoano*.¹¹⁸

Dominica Quatuor temporum Adventus. Missa in Gargar.

Feria quinta Quatuor temporum missae pro benefactoribus et distribuuntur panes in domo communitatis. (Et officium defunctorum.)

20 *Vigilia.*

21 *Thomae*¹¹⁹ *apostoli. Missa in Cronberg pro anima quondam Thomae*¹²⁰ *Macuz. Vicarius perficit.*

24 *Vigilia cum ieiunio.*

25 *Nativitas Domini nostri Iesu Christi. Missa in Cronberg, Gargar, Podseniza, Subsabutino et Peuma. Peumae primissario pro sacro L 3 et offertorium.*

*(In vigilia Nativitatis hora undecima primum nocte lectio, tertia nocte Te Deum, inde sacrum cum offertorio. In Nativitate sacrum hora octava et udecima cum offertorio, vespere hora tertia cum expositione reliquiae sancti Stephani et cetera et sancti Stephani sacrum hora decima, concio, benedictio aque l.../ reliquiae ita cum consuetudine.)*¹²¹

26 *Stephani protomartyris. Patrocinium in sede et sodalitas.*

27 *Ioannis evangelistae. Fraternitas sancti Ioannis. Missa in Chiepoano. Nota bene. Fraternitas sancti Ioannis est deperdita.*

28 *Innocentium. Missa ad sanctum Laurentium in Baishiza.*

31 *Silvestri pappae. Patrocinium, fraternitas et ratio in Peuma. Vide infra folium 21.*

Viri in literatura

Viri

Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (=ACAG)

– Visitazioni, *Liber visitationis ultra l'Isontium anni 1742*

Archivio di Stato di Gorizia (=ASG)

– Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, busta 257, fasc. 654: – *Vrbar der hochgeertenn Muetter Cristi vns(er) frawenn l.../ 1515*

Biblioteca Civica »V. Joppi«, Udine (=BCU)

– f. principale, ms. 1039, *Bartolomeo da Porcia, Visitatio apostolica facta l.../ in civitate et dioecesi Aquileiensi in statu serenissimi arciducis Caroli Austriaci (1570) (=Visitazione Porcia)*¹²²

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (=PANG)

– Mikrofilmi, V – 12, št. 7: Katapan cerkve sv. Štefana v Solkanu z zač. vpisom l. 1757

Župnijski arhiv Solkan (=ŽAS)

– *Cattapano della parrocchia di s. Stefano in Salcano (=Cattapano)*

Literatura

Bratina, Patricija: Grgar – Grašiče, utrjeno železnodobno gradišče. V: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak). Grgar: Krajevna skupnost, Turistično društvo, 2009, str. 21–27.

Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia – Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije – Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz 1750–1759* (ur. Franc Kralj in Luigi Tavano). Atti delle visite pastorali – Vizitacijski zapisniki – Die Berichte der Pastoralvisitationen 1752–1774, vol. 1. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 1994.

Carlo M. d'Attems, *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia – Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije – Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz 1762–1773* (ur. Franc Kralj in Luigi Tavano). Atti delle visite pastorali – Vizitacijski zapisniki – Die Berichte der Pastoralvisitationen, vol. 4. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 2000.

Dolar, France: Jožefinizem in janzenizem. V: *Cerkev na Slovenskem* (ur. Metod Benedik). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 153–171.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografsko predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat/Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk, 2001.

¹¹⁷ Beseda *dedicatio* je bila pozneje prečrtana.

¹¹⁸ S svinčnikom je bila beseda *Cronberg* podčrtana in beseda *Chiepoano* prečrtana.

¹¹⁹ Beseda *Thomae* je podčrtana s svinčnikom.

¹²⁰ Beseda *Thomae* je podčrtana s svinčnikom.

¹²¹ To dopisano besedilo je sicer čisto spodaj na robu pagine.

¹²² Prisrčna zahvala gre Inštitutu za družbeno in versko zgodovino v Gorici – Istituto di storia sociale e religiosa di Gorizia, ki je omogočil vpogled v fotografrano gradivo ter v del prepisa, ki ga je opravil Gabriele Zanello.

Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem: prolegomena k historični topografiji pred-jožefinskih župnij*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1986.

Kos, Franc: Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 12 (1902), str. 97–131.

Kos, Franc: Solkan v srednjem veku. V: *Jadranski almanah za leto 1924*. Trst, 1923, str. 135–142.

Kos, Milko: *Urbarji Slovenskega primorja* 2. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3. Viri za zgodovino Slovencev 3. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954.

Paljk, Vinko: Iz cerkvene zgodovine Solkana. V: *Jako stara vas na Goriškem je Solkan, Zbornik ob tisočletnici prve omembe kraja* (ur. Branko Marušič). Solkan: Krajevna skupnost Solkan, 2001, str. 98–135.

Paschini, Pio. La pieve di Salcano - Gorizia nei secoli XIV-XV. Note e appunti. V: *Gorizia nel Medioevo*. Secondo supplemento agli Studi Goriziani. Gorizia, 1956, str. 73–76.

Pavlin, Vojko: *Goriško gospostvo ob prehodu pod Habsburžane na osnovi urbarja iz leta 1507*. Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk, 2006.

Rosa, Jurij: Grgarci – »Vitezi Svetogorske Krajljice«. Povezava Grgarja in osrednjega primorskega romarskega kraja. V: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak). Grgar: Krajevna skupnost, Turistično društvo, 2009, str. 197–224.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804) – Karte, 3. Zvezek (ur. Vincenc Rajšp in Drago Trpin). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1997, sekcija 181.

Steska, Viktor: Radovljiška matrikula iz l. 1468. V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 1921–1922, št. 2–3, str. 23–37.

Svoljšak, Drago: Arheološka izkopavanja v cerkvi sv. Martina v Grgarju. V: *Grgarski zbornik* (ur. Justina Doljak). Grgar: Krajevna skupnost, Turistično društvo, 2009, str. 28–46.

Svoljšak, Drago: Sv. Katarina nad Novo Gorico: arheološka podoba. V: *Goriški letnik* 17 (1990), str. 33–55.

Štih, Peter: Solkan in njegovo zaledje okrog leta 1000. V: *Jako stara vas na Goriškem je Solkan. Zbornik ob tisočletnici prve omembe kraja* (ur. Branko Marušič). Solkan: Krajevna skupnost Solkan, 2001, str. 22–33.

Štih, Peter: *«Villa quae Scavorum lingua vocatur Goriza»*. *Študija o dveh listinah cesarja Otona III. iz leta 1001 za oglejskega patriarha Johannesa in furlanskega grofa Werihena (DD. O. III. 402 in 412)*. Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk, 1999.

Tavano, Luigi: *La diocesi di Gorizia 1750–1947*. Mariano del Friuli: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Edizioni della Laguna, 2004.

Tavano, Luigi: Religiosità e società nelle Confraternite di Gorizia (Secoli XV-XIX). V: *Studi Goriziani* 57–58 (1983), str. 135–160.

Tavano, Luigi: La vita socio-religiosa di Gorizia nel catapan parrocchiale del Seicento. V: *Barok na Goriškem. Il Barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj). Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk; Ljubljana: Narodna galerija, 2006, str. 29–40.

Valdemarin, Igino: La chiesa e la parrocchia dei Santi Ilario e Taziano di Gorizia. V: *Studi Goriziani* 24 (1958), str. 145–216.

Tipkopis

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine (=ZVNKD), Nova Gorica, Evidenčni list spomenika, Ščedne – sv. Vid.

Zusammenfassung

DIE PFARRE ST. STEPHAN IN SOLKAN UND IHR KATAPAN AUS DEM JAHR 1757

Das im vorliegenden Beitrag veröffentlichte Katapan der Pfarre St. Stephan in Solkan aus dem Jahr 1757 wird im Pfarrarchiv Solkan und auf Mikrofilm im Regionalarchiv Nova Gorica aufbewahrt. Die Pfarre St. Stephan, die älteste und größte (Ur-)Pfarre im (engeren) Gebiet von Görz, gehörte Mitte des 18. Jahrhunderts zum Görzer Kapitel, das sich beim neu geschaffenen Görzer Erzbistum formierte. Das Katapan der Pfarre entstand gewiss nach einer älteren Vorlage und zeugt von etablierten »barocken« Mustern des religiös-gesellschaftlichen Lebens in den Dörfern der Pfarre Solkan. Es sind aber auch einige Veränderungen wahrzunehmen, die das Ergebnis der Reformeingriffe der kommenden Aufklärung sind. Das Katapan stellt eine wertvolle Ergänzung zu dem Erscheinungsbild dar, das die Visitationen des ersten Görzer Erzbischofs Attems bieten, da es gerade aus der Zeit zwischen zwei Besuchen Attems' (1750 und 1764) in der Solkaner Pfarre stammt.

Das Solkaner Pfarrgebiet umfasste Solkan, Kromberk und Loke am Rand der Görzer Ebene, einige Dörfer der Brda auf der anderen Seite des Isonzo (Pevma mit Oslavje, Štmaver, Podsabotin mit Podsenica) und einen großen Teil der „Görzer Berge“ (Grgar, Ravnica, Bate mit Podlaka, Čepovan mit Lokve und Lokovec sowie Gorenja Trebuša). Erzbischof Attems sorgte bald dafür, dass in diesem umfangreichen Gebiet neue sakramentale Kirchen

mit ihren Kaplänen auflebten. In der Pfarre lagen außer der Pfarrkirche noch sieben sakramentale Kirchen, und zwar St. Silvester in Pevma, St. Maurus in Štmaver, St. Margareta in Ravnica, St. Martin in Grgar, Heiliges Kreuz in Bate, St. Johannes der Täufer in Čepovan und St. Franz Xaver in Trebuša. Zu jeder, mit Ausnahme der Kirche in Gorenja Trebuša, gravitierten einzelne Filiationen. Unter ihnen gab es viele, die die Reformen des österreichischen Kaisers Joseph II. nicht überlebten, einige Kirchen verfielen wohl schon früher.

Das Katapan führt unter anderem mit ziemlicher Sorgfältigkeit Patrozinien, Kirchweihen, Prozessionen und Bruderschaftsfeste an. Bei diesen beliebten sakralen Handlungen ist manchenorts eine Verschiebung vom Namenstag zum nahen Sonntag zu bemerken. Einige Prozessionen wurden mit der Zeit aufgegeben bzw. gekürzt oder von aufgelasse-

nen Kirchen anderswohin verlegt. Viermal jährlich begab man sich von Solkan in einer Prozession auf »ihren« Wallfahrtsberg Sveta Gora. Die Prozessionen der Solkaner Pfarrkinder hatten auch einige Orte außerhalb der Pfarre zum Ziel, unter denen einige gewiss schon auf eine recht lange Tradition zurückblicken konnten (Vitovlje, St. Otto bei Šempeter). Der frühere zusammen mit Görz zurückgelegte Pfarrweg spiegelte sich bei den Besuchen von St. Rochus in Podturn, von Kostanjevica und noch besonders feierlich zum Erntedankfest der Pfarr- und Metropolitankirche St. Hilarius und Tacianus. Von großer religiös-sozialer Bedeutung waren etwa zwanzig Bruderschaften. Obwohl einige davon aufgehoben wurden, entstanden wieder neue, die aber alle aufgrund der Josephinischen Reformen aufgelöst wurden.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 344.32:94(497.4)''1943''

Prejeto: 7. 5. 2013

Partizanska redna vojaška sodišča avgusta in septembra 1943

AIDA ŠKORO BABIĆ

mag. zgodovinskih znanosti, svetovalka – arhivistka

Arhiv Republike Slovenije, Sektor za varstvo arhivskega gradiva druge svetovne vojne, Kongresni trg 1,

SI-1000 Ljubljana

e-pošta: aida.skoro@gov.si

IZVLEČEK

Ustanavljanje rednih vojaških sodišč je temeljilo na Odloku o postavitvi brigadnih in odrednih vojaških sodišč, ki ga je 5. 8. 1943 izdal Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Z ustanovitvijo rednih vojaških sodišč, novimi pravilniki, ki so natančno urejali obtožni in sodni postopek, je bilo v praksi odprtih kar nekaj vprašanj, ki so zahtevala dodatna navodila in pojasnila. Kakšno je bilo dejansko stanje pri poslovanju sodišč, nam nazorno govorijo Navodila, ki jih je izdajal Oddelek za sodstvo pri Glavnem štabu NOV in POS.

KLJUČNE BESEDE: redna vojaška sodišča, višje vojaško sodišče, partizansko sodstvo, kazensko pravo, druga svetovna vojna

ABSTRACT

PARTISAN REGULAR MILITARY COURTS IN AUGUST AND SEPTEMBER OF 1943

The establishment of regular military courts was based on the Decree on the Establishment of Military Courts in Brigades and Partisan Detachments, issued by the Headquarters of the National Liberation Army and the Partisan Detachments of Slovenia on August 5, 1943. In practice such regular military courts and their new regulations with detailed definitions of indictment and judicial proceedings posed several questions that needed further explanation and instruction. The courts' actual operations are clearly demonstrated in the Instructions issued by the Department of Justice of the Headquarters of the National Liberation Army and the Partisan Detachments of Slovenia.

KEY-WORDS: military courts, higher military courts, partisan justice, criminal law, World War II

Ustanavljanje rednih vojaških sodišč je temeljilo na Odloku o postavitvi brigadnih in odrednih vojaških sodišč, ki ga je 5. 8. 1943 izdal Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (v nadaljevanju GŠ NOV in POS), veljati pa je začel 15. avgusta 1943.¹

Potreba po oblikovanju pravil vedenja v oboroženih formacijah in določitvi sankcij za nespoštovanje teh se je pravzaprav pokazala že v samem začetku organiziranega partizanskega gibanja. Pravila so se razlikovala glede na čas in kraj nastanka. Pri tem seveda ne gre prezreti dejstva, da sta se v vsem tem času boj proti okupatorju in socialna revolucija tesno prepletala in drug drugega pogojevala.² Kot je zapisal Jernej Stante, sodnik Višjega vojaškega sodišča: »Dvoje stremljenj je od vsega začetka manifestiralo narodno osvobodilno gibanje: izgon sovražnega okupatorja na eni strani, na drugi strani pa notranjo osvoboditev ljudstva, odstranitev socialnih in družabnih razmer, ki so privedle do aprilske katastrofe stare Jugoslavije.«³

Ustanovni skupini OF so se pridružile še druge skupine: krščanski socialisti, levo krilo Sokola, skupina naprednih kulturnih delavcev in še nekaj drugih. Predstavniki vseh političnih skupin, ki so bili združeni v OF, so tvorili vrhovni plenum OF, ki je predstavljal najvišji organ OF. Vrhovni plenum je iz svoje srede izvolil Izvršni odbor OF (IOOF). Osvobodilna fronta je imela dvojni pomen. Bila je politična organizacija organiziranega boja, ki so ji bile neposredno podrejene partizanske enote, hkrati pa je opravljala funkcije nove oblasti. Zaradi te dvojne narave je vrhovni plenum Osvobodilne fronte septembra 1941 sprejel sklep, da se oblikuje Slovenski narodni osvobodilni odbor (SNOO), najvišji začasni organ nove ljudske oblasti v Sloveniji.

Partizanske enote je od 22. junija 1941, ko je bilo ustanovljeno, vodilo in usmerjalo Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki se je septembra istega leta preimenovalo v Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Poveljstvo se je konec leta 1942 preimenovalo v Slovensko poveljstvo narodnoosvobodilne vojske, na začetku leta 1943 v Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov, maja leta 1943 pa je dobil naziv Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (GŠ NOV in POS), ki ga je obdržal do marca 1945.⁴

Na svojem ustanovnem zasedanju je SNOO sprejel nekaj odlokov, med drugim Odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve. V njem so bila opredeljena kazniva dejanja zoper narod in zoper »narodnoosvobodilno«⁵ odporniško gibanje. Kot dopolnitev k omenjenemu odloku nekateri razumejo Partizanski zakon, Pravila Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o ustroju, delu in nalogah partizanskih čet oziroma njegov 15. in 16. člen, ki sta določala sestavo sodišča ter kazni, od opomina do ustrelitve.⁵ Partizanski zakon je bil sicer napisan že julija 1941, vendar naj bi bil partizanskim enotam dostavljen oktobra istega leta, mesec po sprejetju odloka. Vojne razmere in začetne faze v organizaciji odporniškega gibanja so botrovale, da ni bilo rednih sodnih postopkov, postopki pred sodišči so bili kratki in omejeni na bistveni del obtožbe. Bili so tudi primeri samovolje in samovoljnih usmrtitev posameznih pripadnikov partizanskih enot in njihovih nasprotnikov.⁶ Odlok o zaščiti slovenskega naroda je kot kazenska norma veljal do uveljavitve Uredbe Vrhovnega štaba NOV in POJ.⁷ Tudi kočevski proces⁸ je bil oktobra 1943 izveden na podlagi tega odloka pred izrednim vojaškim sodiščem NOV in POS. Odlok je bil objavljen 1. oktobra 1941 v Slovenskem poročevalcu št. 19.

»ODLOK SLOVENSKEGA NARODNEGA OSVOBODILNEGA ODBORA /SNOO/ GLEDE ZAŠČITE SLOVENSKEGA NARODA IN NJEGOVEGA GIBANJA ZA OSVOBODITEV IN ZDRUŽITEV

V zaščito slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve je SNOO sklenil proti narodnim izdajalcem v sedanjem izrednem stanju in da prepreči samovoljo naslednje izjemne ukrepe:

A. Zaščita naroda.

Čl. I. Izdajalci se kaznujejo s smrtjo.

Izdajalec je:

1. Denunciant,
2. Kdor stopi neposredno ali posredno v stik z oblastniki okupatorjev ali z drugimi sovražniki svobode slovenskega naroda ali z njihovimi zaupniki zaradi uničenja ali

¹ Več o pripravi predloga za postavitev stalnih vojaških sodišč in izdaji odloka glej: Melik; Škoro Babić: Postavitev stalnih partizanskih vojaških sodišč, str. 353–364.

² Kristan: *Družbena ureditev SFRJ*, str. 19.

³ Stante: Misli o nastanku, str. 356.

⁴ Arhiv Republike Slovenije hrani gradivo o delovanju tega poveljstva v fondu SI AS 1851.

⁵ Več o Partizanskem zakonu glej: SI AS 1851, p. e. 56; Mlakar Polona: *Arhivalija meseca* (februar 2012); Melik; Škoro Babić, Postavitev stalnih partizanskih vojaških sodišč, str. 354.

⁶ Hočevnar: *Nastajanje novega prava*, str. 18

⁷ Griesser-Pečar: *Razdvojeni narod*, str. 148. Uredba z dne 24. maja 1944 je začela veljati 30. avgusta 1944.

⁸ O Kočevskem procesu glej: Stanič: *Kočevski proces 1943*; Kočevski proces, str. 408–458; Kržišnik: *Kočevski proces*, str. 75–83.

trajne okrnitve njegove politične svobode in samostojnosti,

3. *Kdor zaradi svoje ali sebične skupinske koristi zbira in odvaja narodne sile za borbo proti osvoboditvi slovenskega naroda ali nudi za tako borbo pomoč s kakršnimi koli sredstvi.*
- B. Zaščita narodnega osvobodilnega gibanja.*
- Čl. II. *S smrtjo se kaznuje:*
1. *Kdor izda neposredno ali posredno oblastem okupatorjev ali z namenom izdaje priobči ali širi tajnosti organizacije in dela narodnega osvobodilnega gibanja,*
 2. *Kdor izda ali ovadi oblastem okupatorjev osebe, ki vodijo, sodelujejo ali podpirajo narodno osvobodilno gibanje,*
 4. *Kdor pridobiva oblastem okupatorjev in drugim sovražnikom sredstva za borbo proti narodni osvoboditvi,*
 5. *Kdor izstopi ali zapusti narodno osvobodilno gibanje in zakrivi katero izmed dejanj od I. do IV. člena.*
- Čl. III. *S smrtjo se kaznuje tudi ovaditelj, če je na podlagi njegove lažne ovadbe izrečena in izvršena smrtna kazen v gornjih primerih.*
- Čl. IV. *Izstop iz narodnega osvobodilnega gibanja v nameri, da se onemogoči ali znatno oškoduje delo narodnega osvobodilnega gibanja, se kaznuje z narodnim bojkotom, v težjih primerih z uničenjem ali zaseženjem imovine odpadnika.*
- Čl. V. *Z isto kaznijo se kaznuje, kdor se druži ali sodeluje z okupatorji na način, da nudi okupatorjem možnost, sklicevati se na naklonjenost in udanost slovenskega naroda.*
- Čl. VI. *V nobenem primeru se kazen ne izpremeni, če je dejanje storjeno iz malomarnosti ali pod pritiskom okupatorjev ali drugih sovražnikov svobode slovenskega naroda.*
- C. Postopek.*
- Čl. VII. *Dejanje po členih I. do IV., sodijo posebna sodišča. Postopanje je naglo, ustno in tajno. Osebo zasliševanje krivca ni potrebno, izvede pa se, če je dana možnost brez škode za narodno osvobodilno gibanje. Proti razsodbi sodišča ni pritožbe. Kazen se izvrši takoj na način in po osehah, ki jih določi sodišče. Kdor se bo odtegnil sodbi med osvobodilno borbo, bo zasledovan po osvoboditvi.*

Čl. VIII. *Ti ukrepi se bodo ukinili s prestankom izjemnega stanja.*«

Z odlokom je Izvršni odbor Osvobodilne fronte želel opredeliti kazniva dejanja zoper partizansko »narodnoosvobodilno« gibanje oziroma zoper »slovenski narod in njegovo gibanje za osvoboditev in združitev«. Zagrožene kazni, ki jih je lahko sodišče kot ukrep izreklo zoper obtoženca, so bile: smrt, narodni bojkot, uničenje ali zaseg premoženja. V skladu z odlokom so se s smrtjo kaznovali zločini, kot so ovažanje, sodelovanje z okupatorjem, izdajanje tajnosti organizacije, dajanje materialnih sredstev okupatorju. Sodila so posebna sodišča, predpisano sojenje je bilo naglo, ustno in tajno. Imena sodnikov so bila znana le Izvršnemu odboru OF, pritožba na razsodbo ni bila možna. Partizanski zakon, ki je veljal kot nekakšna dopolnitev tega odloka, je kot kazensko-pravni akt veljal le za prestopke, ki so se zgodili v vrstah partizanskih enot. Ni pa veljal za prestopke civilnega prebivalstva. Zaradi pomanjkanja navodil ter nasploh drugih pomanjkljivosti na področju kazenskega prava so partizanska sodišča v letih 1941 in 1942 svoje delovanje razširila tudi čez meje svoje pristojnosti ter se obenem sklicevala na »partizanski zakon«. ¹⁰

Zaradi takšnih in podobnih nedoslednosti je bila potreba po urejenem sodstvu nujna. Tako je GŠ NOV in POS 5. avgusta 1943 izdal Odlok o postavitvi brigadnih in odrednih vojaških sodišč, ¹¹ z njim pa je bila dana podlaga za končno ureditev kazenskega sodstva v partizanskem odporniškem gibanju. Delovanje sodišč je urejal poseben pravilnik, ki je določal, kdo sestavlja sodišče, kakšen je sodni postopek in kakšne so kazenske sankcije. ¹²

Prve začetke pravnega urejanja vojaškega sodstva in izvedbe tega so spremljale različne težave. O tem nam pričajo Navodila št. 1, ki jih je Glavni štab NOV in POS izdal 30. 8. 1943. Tako opozarja na nepravilnosti pri delovanju sodišč in napačno razumevanje določenih navodil:

»V poslovanju brigadnih in odrednih vojaških sodišč se kažejo nekatere začetne težave, katere je treba kar najhitreje premostiti. V tej zvezi vas opozarjamo predvsem na sledeče:

1./ brigadna in odredna vojaška sodišča so izredna sodišča, ki imajo nalogo, da se bavijo le z najnujnejšimi

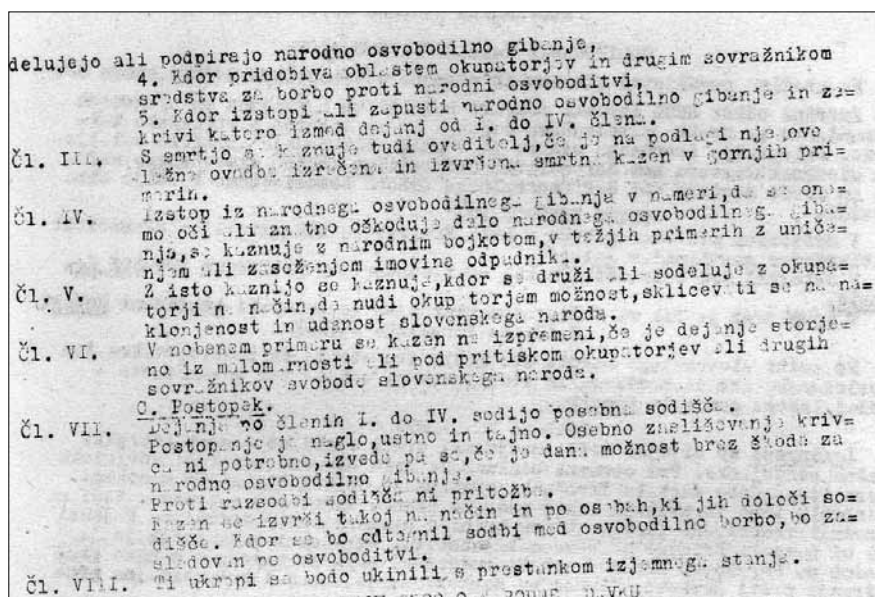
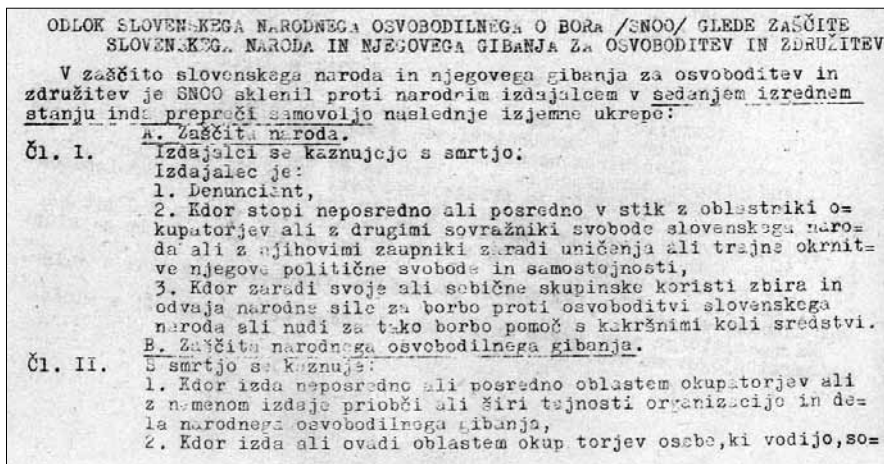
⁹ Točka 3. v izvorniku manjka, v zbirki predpisov Maksa Šnuderla na str. 23 v tekstu odloka pa je zapisana: »kdor izda, odkrije ali izroči oblastem okupatorjev sredstva narodnoosvobodilnega gibanja«.

¹⁰ Polič: Vojaško sodstvo v narodnoosvobodilni borbi, str. 39.

¹¹ Odlok je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu št. 15, 15. avgust 1943 (SI AS 1887, t. e. 71).

¹² SI AS 1851, t. e. 155. Več o nastanku Pravilnika za organizacijo in postopek brigadnih in odrednih vojaških sodišč glej Melik; Škoro Babič: Postavitve stalnih partizanskih vojaških sodišč, str. 353–364.

Aida Škoro Babič: Partizanska redna vojaška sodišča avgusta in septembra 1943, str. 347–357

SI AS 1887, Zbirka narодноosvobodilnega tiska, t. e. 69, Slovenski poročevalec, št. 19, 1. oktober 1941, str. 3 in 4.

slučaji. S tem mislimo predvsem tiste krivce, ki s svojim delovanjem tako škodujejo in ogrožajo interese narodno osvobodilne borbe, da jih je treba takoj in nemudoma kaznovati, ker bi sicer nastopila večja škoda. Vse druge slučaje, ki niso tako nujni, bodo sodila naša redna sodišča po osvoboditvi. Zavedati se moramo, da bo sleherni Slovenec moral pred našim narodom polagati račune o svojem delu v današnjih časih in da pač nihče ne bo ušel zasluženi kazni. Terenskim odborom so že dana glede tega potrebna navodila, da ne bodo obremenjevali brigadnih ali odrednih sodišč z nepotrebni in odnošno neaktualnimi ovadbami ali prijavami.

2./ Da ne bodo sodišča preobremenjena z delom in da se po nepotrebem ne bo zavlčevalo z razpravami je potrebno, da se že v preiskavi stvar kar najpopolneje razjasni. Smoter preiskave je, da da točne in resnične podatke o osumljenecu, o njegovem prejšnjem delovanju,

o njegovem sedanjem odnosu do narodno osvobodilne borbe, kakor tudi o dejanju in krivdi osumljenca. Tožilec mora osumljenca zaslišati prav tako vse priče, ki jih predlaga osumljenec ali ovadba. O zaslišanju osumljenca in prič je treba napraviti zapisnik in morajo prič, kakor tudi osumljenec svojo izjavo lastnoročno podpisati. Ta zapisnik, kakor tudi ostali dokazni material, listine in podobno izroči tožilec sodišču, ko vloži pri njem svojo obtožbo. Če smatra, da krivda obtoženca ni jasna, dokazana ali verjetna, predlaga tožilec ustavitve preiskave. Prav tako zavrne tudi vse nejasne, nepopolne ali površne ovadbe¹³ odnosno prijave.

3./ Glavna naloga sodišča je, da presodi, ali je krivda obtoženca popolnoma dokazana in ugotovljena ali ne. Ko je preiskava zaključena, odredi sodišče razpravo.

¹³ V originalu »ovadba«.

Na razpravi je treba obtožencu obtožbo prečitati in mu pojasniti, česa je obtožen. Obtoženčevo obrambo je treba vzeti na zapisnik. Nato se prične dokazni postopek. V kolikor so že v preiskavi zaslišane priče, jih ni potrebno ponovno zasliševati na razpravi, temveč se prečitajo samo njihove izjave, katere so dali na zapisnik. To se v razpravnem zapisniku kratko zabeleži. Čitajo se zapiski o zaslišanju te in te priče. Le če sodišče smatra, da bi bilo ponovno potrebno zaslišati priče, da kaj novega izpovedo ali podobno, jih zasliši ponovno na razpravi. Po dokaznem postopku izreče sodišče po tajnem posvetovanju sodbo, ki jo priobči obsojencu. O vsaki obsodbi je treba napisati pismeno sodbo. V tej mora biti označeno, kedaj se je obsodba izrekla in kje, nadalje je treba kratko in jasno označiti dejanje, zaradi katerega je bil obtoženec obsojen. Vsako sodbo je treba tudi utemeljiti. Opozarjamo vas, da so ravno v tem pogledu vse sodbe, ki smo jih prejeli, skrajno pomanjkljive. Predvsem v utemeljitvi smrtne kazni, je treba navesti vse dokaze, ki dokazujejo krivdo. in obrazložiti, zakaj je bila ta kazen primerna.»¹⁴

Kot je vidno, Navodila št. 1 dajejo natančna navodila o procesnih dejanjih. Poudarjeno je, da so brigadna in odredna sodišča izredna sodišča in naj se ukvarjajo le z najnujnejšimi zadevami. Opozarjajo na natančnost preiskave, naj bo celoten primer kar se da popolno razjasnen v preiskavi. Osumljenec in priče morajo obvezno podpisati zapisnik. Ves postopek mora biti dosledno voden, sodba mora biti utemeljena napisana in podpisana. Vse sodbe je bilo potrebno po Pravilniku o delovanju brigadnih in odrednih vojaških sodišč pošiljati Oddelku za sodstvo pri Glavnem štabu NOV in POS. In kot je vidno iz zgornjih navodil, so bile poslane sodbe dokaj pomanjkljive v obrazložitvi, posebno smrtne obsodbe.

Izvršni odbor OF je z okrožnico št. 42-43-K z dne 31. 8. 1943 opozoril odbore OF na pomanjkljivosti in napake, ki se dogajajo v partizanskem sodstvu. Odbori OF so namreč zahtevali kazenski pregon civilistov s svojega območja brez ustreznega obremenilnega gradiva.¹⁵

Število predpisov, ki je urejalo kazensko sodstvo, je začelo naraščati. 15. septembra 1943 so bila postavljena področna vojaška sodišča in višje vojaško sodišče.

Z Odlokom o postavitvi stalnih vojaških sodišč je Glavni štab NOV in POS ustanovil pri komandah

področij stalna vojaška sodišča.¹⁶ Odlok je določal, da vojaška sodišča pri komandah področij sodijo v svojem področju vsem civilnim in vojaškim osebam za vsa kazniva dejanja, navedena v posebnem pravilniku, ki je bil uveden z odlokom glavnega štaba z dne 5. avgusta 1943. Odlok je tudi odredil, da sodišče sestavljajo trije člani (pomočnik komandanta področja, pravnik po stroki, en partizan) in tožilec. Sodišča je po odloku postavljala Glavni štab NOV in PO Slovenije na predlog komandanta področja, poslovanje vojaških sodišč pri komandah področij pa je bilo vezano na pravilnik, ki je bil predpisan z odlokom 5. avgusta 1943 za vsa brigadna in odredna sodišča. Komande področij so skupaj z odlokom prejele tudi opozorilo Izvršnega odbora Osvobodilne fronte o pogojni amnestiji za »belogardiste in plavogardiste«:

»OPOZORILO.

Osvobodilna fronta kot slovenska narodna oblast je razglasila pogojno amnestijo za belogardiste in plavogardiste že pred kapitulacijo Italije. Te amnestije so bili deležni vsi belogardisti in plavogardisti, ki so se doslej predali bodisi prostovoljno bodisi da so jih obkolili oddelki naše vojske.

Razume se, da moramo sedaj na osvobojenem ozemlju to amnestijo, ki je bila izrečena že pred kapitulacijo Italije pogojno tolmačiti tako, da so jo lahko deležni samo tisti preostali člani belogardističnih in plavogardističnih skrivalniških tolup, ki se bodo sami javili našim civilnim ali vojaškim oblastem.

Smrt fašizmu – svoboda narodu!

Za Izvršni odbor

Osvobodilne fronte

Slovenskega naroda:

Predsednik:

Josip Vidmar l.r.

Sekretar:

Boris Kidrič l.r.»¹⁷

Področna vojaška sodišča je urejal pravilnik oddelka za sodstvo Glavnega štaba NOV in POS »o organizaciji in poslovanju področnih vojaških sodišč«.¹⁸

Redno vojaško sodišče druge stopnje je bilo Višje vojaško sodišče pri Glavnem štabu NOV in POS, ustanovljen od 15. septembra 1943z odlokom Glavnega štaba NOV in POS.

¹⁴ SI AS 1851, t. e. 155. Pod navodila se je podpisal Zoran Polič, načelnik Oddelka za sodstvo pri Glavnem štabu NOV in POS.

¹⁵ Ferenc: *Dies irae*, str. 410.

¹⁶ SI AS 1851, t. e. 155. Odlok je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu dne 17. 9. 1943 (SI AS 1887, t. e. 71).

¹⁷ SI AS 1851, t. e. 155.

¹⁸ Tominšek: Leto utrjevanja vojaškega sodstva, str. 336.

»ODLOK

o postavitvi višjega vojaškega sodišča.

Glavni štab NOV in PO Slovenije postavlja za območje vseh vojaških poveljstev stalno Višje vojaško sodišče, ki sestoji iz treh članov in je kot druga stopnja pristojna za vsa kazniva dejanja po pravilniku, ki je bil z odlokom Glavnega štaba NOV in POS z dne 5. Avgusta 1943 predpisan za vsa brigadna in odredna sodišča.

Vsa sodišča pri komandah področij ter vsa brigadna in odredna sodišča, ki se nahajajo na terenu, morajo dostavljati vse sodbe Višjemu vojaškemu sodišču v potrditev.

Izvršitev vsake kazni, ki jo izreče prvostopno sodišče, se odloži do potrditve sodbe pri Višjem vojaškemu sodišču.

V izjemnih primerih, določenih v posebnih navodilih, se kazni, ki jih izrečejo brigadna in odredna sodišča, izvrše brez predhodne potrditve po Višjem vojaškemu sodišču.

Višje vojaško sodišče posluje po posebnem pravilniku.

Ta odlok stopi takoj v veljavo.

Smrt fašizmu – svobodo narodu!

Glavni štab NOV in PO Slovenije:

Politkomisar:	Namestnik komandanta:
Boris Kraigher l.r.	general Jaka Avšič l.r.
Načelnik sodnega oddelka	
Polič Zoran l.r. ¹⁹	

Višje vojaško sodišče je bilo sestavljeno iz treh članov in je veljalo kot sodišče druge stopnje za vsa kazniva dejanja, za katera so bila pristojna odredna, brigadna in področna vojaška sodišča. Izvršitev kazni, izrečene na prvi stopnji, naj bi bila po tem odloku odložena do potrditve sodbe pri Višjem vojaškemu sodišču. V izjemnih primerih, določenih v posebnih navodilih, je bilo mogoče kazni, ki so jih izrekla brigadna in odredna sodišča, izvršiti brez predhodne potrditve Višjega vojaškega sodišča. Delovanje Višjega vojaškega sodišča je urejal poseben pravilnik, ki ga je 20. 9. 1943 izdal Glavni štab NOV in POS, Oddelek za sodstvo.

»P R A V I L N I K

O ORGANIZACIJI IN POSLOVANJU VIŠJEGA VOJAŠKEGA SODIŠČA

/PRAV. VVS./

Čl.1./

Višje vojaško sodišče odloča kot sodišče II. stopnje načeloma - razen v posebej določenih izjemnih primerih - o vseh sodbah prvostopnih / področnih, brigadnih, odrednih: / vojaških sodišč.

Obenem vrši VVS nadzor nad poslovanjem nižjih vojaških sodišč.

Čl.2./

Sestava:

Višje vojaško sodišče je sestavljeno iz predsednika in dveh članov ter po potrebi njihovih namestnikov, ki jih postavlja Glavni štab NOV in PO Slovenije iz vrst pravnikov, pripadnikov NOV in POS s posebnim odlokom.

Čl.3./

Poslovanje:

Višje vojaško sodišče razpravlja in odloča v nejavnih sejah, ki jih sklicuje in vodi predsednik. Predsednik določi za vsak poedini predmet izmed članov poročevalca. Poročevalčeva dolžnost je, da skrbno prouči predmet in o njem poroča na seji.

Pri posvetovanju in odločanju glasuje prvi poročevalec, za njim drugi član sodišča /:glasovalec:/ ter kot zadnji predsednik. Sklepa se z večino glasov, razen pri smrtni obsodbi, ki mora biti soglasna.

Čl.4./

Odločba.

Višje vojaško sodišče prvostopno sodbo potrdi, spremeni ali razveljavi. V slučaju pomanjkljivosti postopanja VVS sodbo razveljavi in stvar vrne prvi stopnji ali pa izda odločbo samo po dopolnitvi postopanja.

Odločba višjega vojaškega sodišča je dokončna.

Čl.5./

Izvršitev sodbe.

Prvostopna sodišča so dolžna uradoma predložiti Višjemu vojaškemu sodišču vse svoje sodbe s spisi v pregled in dokončno odločitev.

Izvršitev sodbe – razen sodb odrednih sodišč, ki poslujejo izven območja komand področij – se odloži do dneva, ko prejme prvostopno sodišče odločbo Višjega vojaškega sodišča. Samo v izjemnih primerih. Če to zahtevajo varnost ali drugi izredni razlogi, smejo brigadna sodišča kazen takoj izvršiti, morajo pa predmet nemudoma predložiti Višjemu vojaškemu sodišču v naknadno odločanje.

Čl.6./

Nadzor nad sodnim poslovanjem nižjih sodišč vrši VVS z izdajanjem pripomb in navodil o priliki odločanja v poedinih primerih.

Čl.7./

Vse odločbe dosedanjih pravnikov ostanejo v veljavi, v kolikor ne nasprotujejo temu pravilniku.

Čl.8./

Ta pravilnik stopi takoj v veljavo.

SMRT FAŠIZMU – SVOBODO NARODU!

¹⁹ SI AS 1851, t. e. 155.

POLITKOMISAR: NAMESTNIK
KOMANDANTA:
odsoten. Gen. Jaka AVŠIČ l.r.
Pečat: NAČELNIK ODDELKA
ZA SODSTVO
GLAVNI ŠTAB N.O.V.
IN PO SLOVENIJE POLIČ ZORAN l.r.
ODDELEK ZA SODSTVO
[ZVEZDA]«

Višje vojaško sodišče je, kot pravi pravilnik, prejelo vse sodbe s spisi od sodišč na nižji stopnji v pregled in dokončno potrditev. Možnosti pritožbe ni bilo. Kot je vidno iz pravilnika, pritožba sploh ni bila predvidena. Sicer je lahko višje vojaško sodišče sodbo potrdilo, razveljavilo ali spremenilo, vendar ne na podlagi pritožbe.

Ob sami ustanovitvi Višjega vojaškega sodišča je bil izdan tudi odlok o imenovanju sodnikov:

»Glavni štab
NOV in PO Slovenije
15. 9. 1943

ODLOK

o imenovanju sodnikov Višjega vojaškega sodišča

V smislu odloka o uspostavitvi Višjega vojaškega sodišča z dne 15.9.1943 imenuje Glavni štab NOV in PO Slovenije za sodnike tega sodišča:

1./Predsednik dr. Kržišnik Anton, sodnik upravnega sodišč,

2./Član Stante Jernej,

3./Član Simčič Marko.

Imenovani sodniki nastopijo takoj svoja mesta.

Odlok stopi v veljavo z dne javne objave.

Smrt fašizmu – svobodo narodu!

Glavni štab NOV in PO Slovenije:

Politkomisar: Namestnik komandanta:
Boris Kraigher l.r. general Jaka Avšič l.r.

Načelnik sodnega oddelka

Polič Zoran l.r.«²⁰

Višje vojaško sodišče pri Glavnem štabu NOV in POS je delovalo do konca maja leta 1944, ko so ga nadomestila višja vojaška sodišča pri štabih korpusov. Takrat se je funkcija drugostopenjskega sodišča spremenila, vojaška sodišča pri štabih korpusov so veljala kot druga stopnja le na pritožbo upravičene osebe.²¹

Z ustanovitvijo rednih vojaških sodišč, z novimi pravilniki, ki so natančno urejali obtožni in sodni postopek, se je v praksi postavilo kar nekaj vprašanj,

ki so zahtevala dodatna navodila in pojasnila. Zanimivo je, da je s krepitvijo organiziranih partizanskih enot in zaradi vojnih razmer in s tem zaradi povečanih potreb po preskrbi ter obenem z novo organizacijo partizanskega sodstva prihajalo do napačnega razumevanja posameznih predpisov in navodil. Tako Izvršni odbor OF v pojasnilih k okrožnici št. 41/43 (6. 9. 1943) pojasnjuje razliko med prisilnim odkupom in prisilnim odvzemom:²²

»PRISILNI ODKUP IN REKVIZICIJA

Prisilni odkup je prisilni nakup blaga (hrane, obleke, vozne in vprežne živine itd.), ki ga potrebuje naša vojska za kritje svojih potreb, proti takojšnjemu plačilu v gotovini. Ako ni na earspolago denarja ali vsaj ne v zadostni količini, vzamemo blago proti bonom, obveznicam ali rekvizicijskim potrdilom, tedaj je to rekvizicija. Na teh rekvizicijskih obveznicah mora biti točno označeno od koga, kdaj in koliko je rekvirirano, kdo je rekvizicijo izvršil, kakor tudi vrednost rekviriranih stvari.

Prisilni nakup kakor tudi rekvizicijo uporabljamo le v slučaju skrajne potrebe, kadar prostovoljni prispevki in rezerve blaga, ki so ga pripravile Gospodarska komisija ne zadostuje za zadovoljitev potreb naše vojske. Prisilno odkupimo ali rekviriramo načelno le preveč blaga, ki ga imajo imovitejši ljudje, ne glede nato ali so naši pristaši ali ne. Le v slučaju, da to ne zadostuje, izvedemo odkup odn. Rekvizicijo tudi pri bolj siromašnih ljudeh.

Prisilni odkup in rekvizicijo je treba vršiti na podlagi podatkov terenskih odborov ter gospodarskih komisij in v polnem soglasju z njimi.

V vsakem slučaju pa moramo paziti, da ljudem ostane toliko hrane, kolikor jo potrebujejo za lastno preživljanje, toliko orodja, živine, kolikor je za najnujnejše nadaljevanje obrti ali obdelavo polja ter vsaj po ena letna in po ena zimska obleka in obutev.

PRISILNI ODVZEM (konfiskacija)

Prisilni odvzem ali konfiskacija je zaplenba imovine na temelju sodbe vojaškega sodišča. To je kazenska mera, ki jo uporabljajo vojaška sodišča proti narodnim sovražnikom, kor so okupator in njegovi pomagači, narodni izdajalci iz vrst bele ali modre garde, špijoni, dezertjerji itd.

Prisilni odvzem ali konfiskacija se torej sme izvršiti samo na temelju sodbe, ki jo izreče vojaško sodišče ter more biti popolen ali delen. Odmera se ravna po tem, ali so vsi člani družine zadruga obsojeni kot narodni izdajalci na zaplenbo premoženja ali pa samo nekateri. Če je samo en član obsojen na zaplenbo imovine, tedaj

²⁰ SI AS 1851, t. e. 155.

²¹ Tominšek: Leto utrjevanja vojaškega sodstva, str. 337.

²² SI AS 1851, t. e. 155.

bomo komisoirali le tisti del imovine, ki je njegova last oz. toliko, kolikor znaša njegov dedni delež. Paziti je pri tem, da ostali družinski člani ne bodo oškodovani. Pa tudi proti narodnim sovražnikom, katerih krivda je lažjega značaja, sodišče lahko izreče to kazen v delnem obsegu.

Kazen konfiskacije izrekajo vojaška sodišča, konfiskacijo samo pa izvrše vojaške oblasti.»

Tudi Navodila št. 2,²³ ki jih je izdal Sodni oddelek Glavnega štaba NOV in POS 16. 9. 1943 podajajo pojasnila vsem brigadnim in odrednim vojaškim sodiščem. V prvi točki dajejo navodilo o predlaganju članov brigadnih in odrednih vojaških sodišč, ker so zaradi povečanja partizanskih enot nastale spremembe v sestavi enot in komandnega kadra. V drugi točki pojasnjujejo pristojnost področnih sodišč: *»Pri vseh komandah področij so postavljena posebna področna vojaška sodišča, ki so pristojna za iste osebe in ista kazniva dejanja, kakor brigadna in odredna sodišča. Področna vojaška sodišča predstavljajo tako razbremenitev brigadnih sodišč. Brigadna sodišča še nadalje izvršujejo sodstvo nad partizani svojih edinic in civilnimi osebami izven komand področij. Kadar pa se nahajajo brigade na terenu komand področij, odstopajo vse kazenske primere civilnih oseb pristojnim področnim vojaškim sodiščem. Od te prepustitve odstopi brigadno sodišče samo v izjemnih primerih, če je zadevo nujno rešiti, če je področno sodišče preveč oddaljeno in je transport osumljenca iz kakršnihkoli razlogov onemogočen. Presoja o tem je prepuščena sodišču. Obseg poedinih komand področij je določen v posebni odredbi Glavnega štaba NOV in POS. Področna sodišča poslujejo začasno po pravilniku, ki je predpisan za brigadna vojaška sodišča in odredna vojaška sodišča. Odredna sodišča sodijo še nadalje vsem osebam, civilnim in vojaškim, v svojem območju.«*

V tretji točki so bila sodišča ponovno obveščena o ustanovitvi Višjega vojaškega sodišča ter o obveznosti brigadnih, odrednih in področnih sodišč v zvezi s pošiljanjem sodb Višjemu vojaškemu sodišču v potrditev. Obveznost pošiljanja sodb v potrditev je bila najnujnejša za smrtne kazni. Sicer je bilo tako kot v pravilniku dovoljeno, da smejo, v izjemnih primerih, če varnost ali drugi izredni razlogi zahtevajo, brigadna odredna sodišča in področna sodišča kazen takoj izvršiti in ter Višjemu vojaškemu sodišču sodbo poslati naknadno v odobritev. Za izjemne razloge so veljale predvsem prometne ovire, nezmožnost zadržanja osumljenca v zaporu, nevarnost, ki bi nastala z odlašanjem izvršitve kazni ... V četrti

točki je v navodilih poudarjena obveznost pošiljanja poročil o delu sodišč sodnemu oddelku. Poročila so bila potrebna za vpogled v stanje dela sodišč, da bi bilo vidno, kakšne težave se pojavljajo pri delu, ali se pojavljajo kakšne potrebe pri delu, ali so potrebne dopolnitve oziroma spremembe v pravilnikih v zvezi z izvajanjem postopka. Pri zaplembi imetja kot kazni se je v praksi pojavilo vprašanje, komu pripada zaplenjeno imetje po izvršitvi kazenske sankcije. Tako navodila v peti točki določajo, da tisto imetje, ki je s sodbo sodišča zaplenjeno, pripada tisti komandi, pri kateri je sodišče, ki je izreklo kazen. Vendar je moralo o tem, kaj in koliko je bilo zaplenjeno, sodišče poročati sodnemu oddelku. Po Navodilih št. 2 je bilo treba dezerterstvo obravnavati kot hud zločin in že prvi primer dezerterstva je moralo obravnavati vojaško sodišče. Pri končni presoji je moralo biti zelo strogo. Tudi partizana na poveljniškem položaju, ki ga je vojaško sodišče obsodilo, je morala nadrejena komanda takoj razrešiti.

Kakšno je bilo dejansko stanje pri poslovanju sodišč, nam nazorno govorijo Navodila št. 3, ki jih je izdal Oddelek za sodstvo pri Glavnem štabu NOV in POS 6. 10. 1943.

*»GLAVNI ŠTAB
NOV IN PO SLOVENIJE
ODDELEK ZA SODSTVO
NA POLOŽAJU, DNE 6.10.1943*

NAVODILA ŠTEV. 3
VSEM BRIGADNIM, ODREDNIM IN
PODROČNIM SODIŠČEM!

SESTAVA BRIGADNIH IN ODREDNIH SODIŠČ. Praksa je pokazala, da se sodišča postavljena strogo v duhu pravilnika, ne morejo pravočasno sestati in zato ostajajo poedini kazenski primeri dalje časa nerešeni. Da odpravimo to hibo, da omogočimo hitro poslovanje po vsakem primeru, morajo predlagati štabi brigad člane sodišč iz najbližje okolice štaba samega in to po istem principu, kakor je določeno v pravilniku, namestnike pa določijo tudi iz oddaljenejših edinic. Pri vsakokratnem zasedanju sodišča, smejo sodelovati samo tisti tovariši, ki so bili predlagani oziroma potrjeni po Glavnem štabu. Vsako samo začasno postavljanje oziroma postavljanje za poedini primer, je strogo zabranjeno. Da pa bodo pri sojenju sodelovali tudi tovariši iz oddaljenejših edinic, naj uporabi sodišče vsako priliko, ko je taka edinica v bližini štaba in pozove sodišče namesto rednega člana njegovega namestnika iz te edince. Vsi štabi brigad se morajo pri bodočem sestavljanju sodišč ravnati po gornjih navodilih.

²³ SI AS 1851, t. e. 155.

KAZNOVANJE: Sodišča postopajo pri izrekanju kazni zelo različno in tako ustvarjajo neenotnost v našem poslovanju. Zato naj veljajo glede izrekanja kazni v bodoče sledeča navodila.

Sodišča morajo biti pri izrekanju kazni pravična, toda zelo stroga. Kazen prisilnega dela ne sme biti časovno omejena, temveč se vedno izreka za nedoločeno dobo. To je v interesu naše borbe in tudi olajšuje sodiščem poslovanje. Najstrožje t.j. z najtežjo kaznijo morajo sodišča kaznovati vsako dezertacijo. Najstrože morajo sodišča postopati odslej tudi z vsemi belo in plavo gardisti, ki jih ujamejo v borbi oziroma z orožjem v roki. Odslej se nobeden izmed njih ne more sklicevati na amnestijo Izvršnega odbora, ker je rok določen v proglasu že potekel. Opozarjamo tudi sodišča, da odreditev v delovni bataljon ni istovetna s kaznijo prisilnega dela. Kazen prisilnega dela izreče sodišče po dovršenem postopku, dočim odreja v delovni bataljon pred pričetkom postopka in to v sporazumu s štabom brigade.

HITROST POSLOVANJA. Da čimprej rešimo vse viseče primere in da tudi v bodoče ne zavlačujemo primerov bele in plave garde, morajo vsa brigadna in odredna sodišča reševati take primere takoj sama in jih ne odstopati področnim sodiščem. Tako bodo brigadna in odredna sodišča reševala vojaške primere belo in plavogardističnih izdajalcev, med tem ko bodo na področna sodišča odpadli le primeri izmed civilnega prebivalstva in samo tisti vojaški primeri, ko zajamejo belo in plavogardiste edinice področnih komand. V vsakem primeru, ko ima brigadno oziroma odredno sodišče posla z ujetim belo odnosno plavogardistom, se mora takoj sestati in po kratkem postopku izreči kazen. Določila glede dostavljanja Višnjemu vojaškemu sodišču, se zaenkrat spreminjajo v toliko, da mora sodišče takoj predložiti zadevo komandi v izvršitev. Naknadno pa postavi spis Višnjemu vojaškemu sodišču v pregled in odobritev. Tako poslovanje velja samo do nadaljnjih navodil.

SEZNAM PRAVNIKOV. Vsa sodišča naj takoj izdelajo s pomočjo nadrejenih komand seznam vseh pravnikov v njihovem območju. Brigadna in področna sodišča naj navedejo pri pravnikih tudi položaj, ki ga zavzemajo v edinici, področna sodišča pa naj navedejo njihovo sedanje delo, zmožnost in prakso, ki jo imajo.

IZREDNA BATALJONSKA SODIŠČA. V primerih, da je poedini bataljon izločen iz sestava svoje edinice in se kreta samostojno oziroma se nahaja v takem položaju, da nima hitre in sigurne zveze s svojo komando in tudi ne s postavljenim sodiščem, sme v slučaju potrebe izbrati posebno sodišče iz samega bataljona, ki mora biti sestavljeno v duhu pravilnika in biti sestavljeno iz petih članov ter tožilca. Tako za določen primer sestavljeno sodišče je pristojno za vse zločine v smislu pravilnika, ki se izvrše v njegovem območju in

pod pogoji, kakor so gori navedeni. Po izrečeni in izvršeni kazni mora bataljonsko sodišče v čimkrajšem času predložiti celoten predmet brigadnemu oziroma odrednemu sodišču pri svoji komandi, ki ugotovi pravilnost postopanja in primernost kazni. Izredno bataljonsko sodišče odgovarja za svoje poslovanje neposredno sodišču svoje nadrejene komande. Po odobritvi sodbe izrednega bataljonskega sodišča jo dostavi brigadno oziroma odredno sodišče Višnjemu vojaškemu sodišču. Štabi brigad in odredov morajo paziti na to, da se štabi bataljonov zavedajo resnosti in važnosti takega izrednega sodišča in da izbirajo zanesljive in pravilniku odgovarjajo tovariše kot sodnike. S tem navodilom glede uspostavljanja začasnih sodišč v slučaju potrebe, morajo štabi brigad in odredov takoj seznaniti vse štabe bataljonov. Vendar pa se pravica do uspostavljanja takih sodišč ne sme izkoriščati in morajo komande brigad in odredov strogo paziti na to, da se je poslužujejo bataljoni res samo v primerih, kakor so gori navedeni.

DOSTAVLJANJE POROČIL. Doslej še nobeno sodišče ni poslalo rednega poročila. Ponovno smo že opozarjali, da ne zadostuje samo dostavljanje sodb, ker iz njih se ne morejo ugotoviti eventualne težkoče, s katerimi se mora sodišče ukvarjati. Zato morajo nujno vsa sodišča dostavljati 14 dnevna poročila, v katerih naj navedejo rpedvsem težave, na katere so naletela pri svojem poslovanju, dalje vse potrebe, kakor tudi predloge glede sprememb oziroma dopolnitev v pravilniku.

SMRT FAŠIZMU – SVOBODA NARODU!

Žig:

GLAVNI ŠTAB N.O.V.

IN P.O. SLOVENIJE NAČELNIK ODDELKA:

[ZVEZDA]

POLIČ ZORAN l.r.

ODDELEK ZA SODSTVO²⁴

Sodišča so očitno v praksi imela težave že s samo sestavo, saj Navodila št. 3 v prvi točki nazorno določajo postopek imenovanja članov sodišč. Videti je tudi neenotnost sodnih postopkov pri določanju kazenskih sankcij. Pomembno pa je navodilo o hitrem postopku, ko gre za belo- in plavogardiste, saj naj bi sodišča takoj predala sodbo komandi v izvršitev in šele potem sodbo poslala Višnjemu vojaškemu sodišču v naknadno potrditev. Pokazale so se tudi potrebe po pravnikih, saj so bila vsa sodišča pozvana, da podajo podatke o pravnikih na svojih območjih.

Vidimo, da pot do uvedbe rednega sodstva ni bila preprosta. Da je podrobna analiza uvedbe rednega sodstva in vseh dokumentov, odlokov in predpisov še kako potrebna, nas opozarja članek »Partizanski zakon«, ki ga je v Pravniku leta 1966 napisal Ma-

²⁴ SI AS 1851, t. e. 155.

kso Šnuderl.²⁵ Članek namreč opozarja na napačno pojmovanje »partizanskega zakona«. V literaturi se je pojavljal kot dopolnilni akt k odloku o zaščiti slovenskega naroda iz leta 1941 oziroma prvi predpis, ki je govoril o novem sodstvu.²⁶ Profesor Šnuderl namreč pravi, da je »partizanski zakon« nedodelan koncept treh »tovarišev«, ki so dobili nalogo, da ga pripravijo. Pripravljenega osnutka ni izdal noben organ partizanskega gibanja. V tistem času so take dokumente sprejemali oziroma izdajali Izvršni odbor OF, SNOO, Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ali organi Komunistične partije Slovenije. Nobeden izmed naštetih organov tega dokumenta ni obravnaval in o njem ni bilo nobenega poročila. Prav tako naj ga ne bi razmnoževali in tudi ne pošiljali naokrog. Z osnutkom niso bili seznanjeni tisti, ki so pripravljali predpise in ga tudi niso mogli uporabljati. Makso Šnuderl poudarja, da »partizanski zakon« ni pravni predpis oziroma sploh ni predpis.

Za konec bi povzela besede Jelke Melik, ki pravi da kazensko pravo na eni strani družbo oblikuje, po drugi strani pa jo izraža.²⁷

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, t. e. 155
- SI AS 1887, Zbirka narodnoosvobodilnega tiska, t. e. 69, 71

Literatura

Ferenc, Tone: *Dies irae: četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943*. Ljubljana: Modrijan, 2002.

Griesser - Pečar, Tamara: *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.

Hočevar, France: *Nastajanje novega prava in vloga pravnika v narodnoosvobodilni borbi*. V: *Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi* (ur. Jože

Pavličič). Ljubljana: Zveza društev pravnika Slovenije, 1985, str. 5–21.

Kržišnik, Anton: Kočevski proces. V: *Pravnik XIV* (1959), str. 408–458.

Kristan, Ivan: *Družbena ureditev SFRJ: samoupravna socialistična demokracija*. Maribor: Obzorja, 1980.

Kržišnik, Anton: Kočevski proces. V: *Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi* (ur. Jože Pavličič). Ljubljana: Zveza društev pravnika Slovenije, 1985, str. 75–83.

Melik, Jelka: Arhivi in kazenska sodišča. V: *Arhivi XXII* (1999), št. 1–2, str. 80–83.

Melik, Jelka; Škoro Babić, Aida: Postavitev stalnih partizanskih vojaških sodišč na Slovenskem. V: *Arhivi 35* (2012), št. 2, str. 353–364.

Mlakar, Polona: *Arhivalija meseca* (februar 2012). Dostopno na: http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalije_meseca/arhivalija_meseca_februar_2012/.

Stanič, Ive A.: *Kočevski proces 1943: največja medvojna drama Slovencev*. Kočevska Reka: samozal. I. A. Stanič, 2008.

Stante, Jernej: Misli o nastanku in razvoju našega sodstva. V: *Novi svet* (1946), št. 5/7, str. 356–358.

Šnuderl, Makso: Partizanski zakon. V: *Pravnik XXI* (1966), št. 1–3, str. 134.

Tominšek, Teodor: Leto utrjevanja vojaškega sodstva NOB v Sloveniji. V: *Pravnik XIX* (1964), str. 333–356.

Zusammenfassung

ORDENTLICHE PARTISANENGERICHTE IM AUGUST UND SEPTEMBER 1943

In dem Beitrag wird die Problematik der Schaffung einer ordentlichen Militärgerichtsbarkeit der Partisanenbewegung, der Volksbefreiungsarmee und der Partisanenabteilungen Sloweniens während des Zweiten Weltkriegs behandelt. Bereits 1941 fasste der Exekutivausschuss der Befreiungsfront den Beschluss zur Bildung eines Slowenischen Volksbefreiungsausschusses, des höchsten interimistischen Organs der neuen Volksherrschaft in Slowenien, der schon auf der Gründungssitzung einige Erlasse herausgab, unter anderem den Erlass über den Schutz des slowenischen Volkes und seiner Befreiungs- und Vereinigungsbewegung, wo gegen das Volk und gegen die Volksbefreiungsbewegung gerichtete Delikte definiert wurden. Schon in den Monaten davor traf der Exekutivausschuss der Befreiungsfront die Entscheidung, die schwersten Verbrechen des Verrats

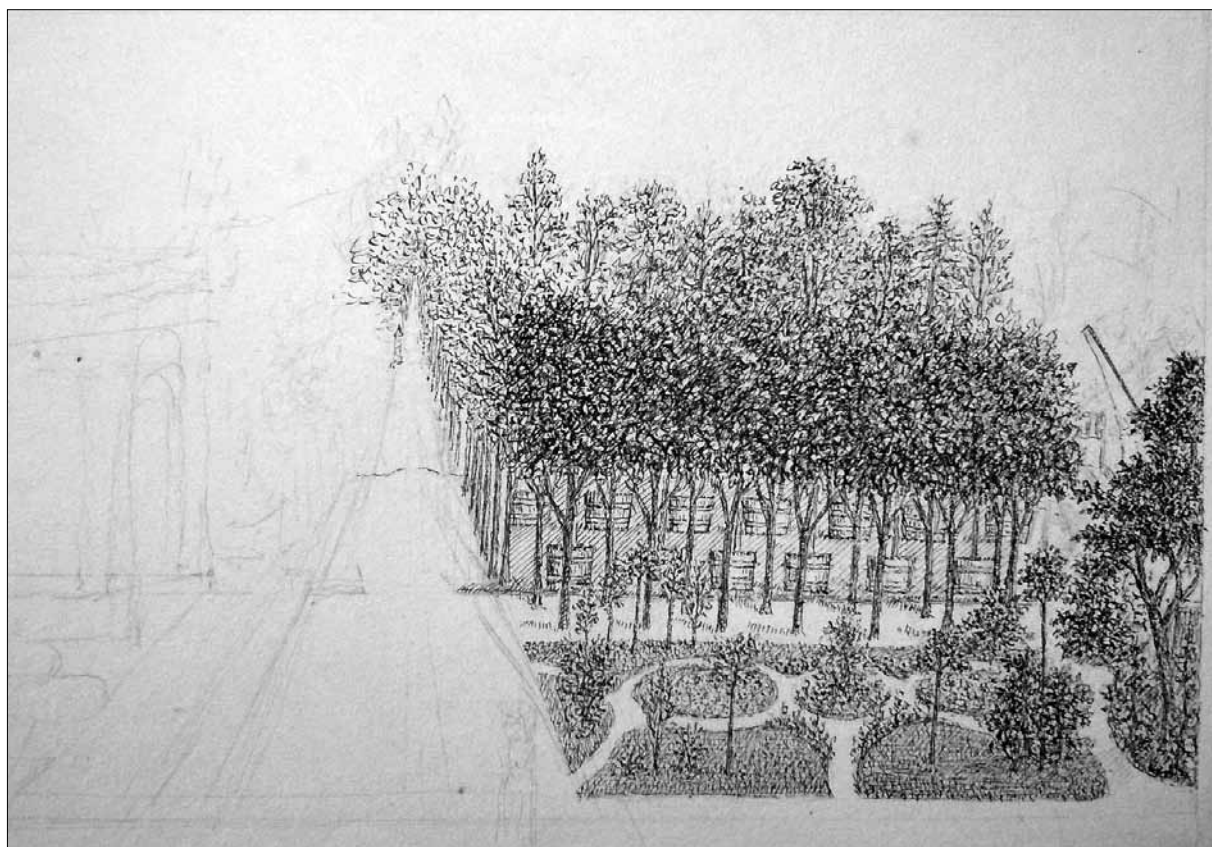
²⁵ Šnuderl: Partizanski zakon, str. 134.

²⁶ Glej Hočevar: Nastajanje novega prava, str. 18. Tudi dr. T. T. (najverjetneje dr. Teodor Tominšek) v Kronološkem pregledu važnejših predpisov o vojaškem sodstvu in javnem tožilstvu iz dobe narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji navaja: »Prvi predpis, ki govori o novem sodstvu (partizanskem), je takomenovani »Partizanski zakon«. *Pravnik* 9/64, str. 429.

²⁷ Melik: Arhivi in kazenska sodišča, str. 82.

des slowenischen Volkes mit dem Tod zu ahnden. Einige Tage vor der Herausgabe des genannten Erlasses hatte das Oberkommando der slowenischen Partisanentruppen ein Partisanengesetz beschlossen, das zwar die Zusammensetzung, Arbeit und Aufgaben der Partisanentruppen bestimmte. Aufgrund der zahlreichen Unregelmäßigkeiten und Inkonsistenzen bei der Durchführung einer solchen Gerichtsbarkeit war die Schaffung einer Strafgerichtsbarkeit unbedingt notwendig. Die Schaffung ordentlicher Militärgerichte basierte auf dem Erlass über die Einrichtung von Militärgerichten der Brigaden und Abteilungen, der am 5.8.1943 vom

Hauptquartier der Volksbefreiungsarmee und der Partisanenabteilungen Sloweniens herausgegeben wurde. Mit der Schaffung der ordentlichen Militärgerichte, mit den neuen Dienstvorschriften, die das Anklage- und Gerichtsverfahren genau regelten, stellten sich in der Praxis einige Fragen, die zusätzliche Anweisungen und Klarstellungen erforderten. Der Beitrag bietet über die kritische Prüfung der von der Abteilung für Gerichtsbarkeit beim Hauptquartier der Volksbefreiungsarmee und der Partisanenabteilungen herausgegebenen Anweisungen einen Einblick in die Tätigkeit der Partisanengerichte im August und September 1943.

*Perspektivna risba dela dolskega vrta, kjer je videti raznoliko zasaditev drevja, oblikovani del (poletne) oranžerije z manjšo okrasno površino, s. d.
(SI AS 730, Graščina Dol, fasc. 5, fol. 927).*

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 069.5(497.4Velenje):929Lampret J.

Prejeto: 30. 9. 2013

Zbirka Jožeta Lampreta v Muzeju Velenje. Ob 110. obletnici njegovega rojstva

MATEJA MEDVED

univ. dipl. zgod., višja kustodinja

Muzej Velenje, Ljubljanska cesta 54, SI-3320 Velenje

e-pošta: mateja.medved@muzej-velenje.si

IZVLEČEK

Prispevek je na določen način dodatek pred desetimi leti prav tako v glasilu Arhivi (Arhivi 26 (2003) št. 1, str. 153–160) objavljenemu članku mag. Ljube Dornik Šubelj z naslovom Osebni fond Jožeta Lampreta (1903–1969). Dr. Ljuba Dornik Šubelj je v njem ob 100. obletnici rojstva katoliškega duhovnika, verskega referenta 14. divizije NOV in POS Jožeta Lampreta, po vojni člana verske komisije pri predsedstvu vlade LRS ter enega izmed pobudnikov ustanovitve Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov (CMD) predstavila gradivo, ki ga je leta 1993 Arhivu Republike Slovenije predala družina Dornik Šubelj kot izvršiteljica njegove oporoke. Preostali del gradiva šaleškega rojaka pa smo od družine pridobili v Muzeju Velenje v letu 2008.

KLJUČNE BESEDE: Jože Lampret, Muzej Velenje, muzejska zbirka, muzejsko gradivo, biografija

ABSTRACT

COLLECTION OF JOŽE LAMPRET'S RECORDS AT THE VELENJE MUSEUM. ON THE OCCASION OF THE 110TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

This contribution is in a way a continuation of the article »Osebni fond Jožeta Lampreta (1903/1969) / Personal Fonds of Jože Lampret (1903/1969)« written by Ljuba Dornik Šubelj, MA and published in the magazine Arhivi (vol. 26, 2003, no. 1, pp. 153-160) ten years ago. Jože Lampret was a Catholic priest and a religious officer of the 14th division of the National Liberation Army and Partisan Detachments of Slovenia. After the war, he was a member of the religious affairs commission of the presidency of the government of the People's Republic of Slovenia and was also one of the initiators for the founding of the Cyril–Methodius Society of Catholic Clergy. To mark the 100th anniversary of his birth, Dr. Dornik Šubelj presented in her article the records that were in 1993 handed over to the Archives of the Republic of Slovenia by the Dornik Šubelj family, who were the executors of Lampret's will. In 2008, the Velenje Museum managed to obtain from Lampret's family the remaining records of this great Šaleška valley fellow countryman.

KEY-WORDS: Jože Lampret, Velenje Museum, museum collections, museum records, biographies

Uvod

19. januarja letos je minilo natanko 110 let od rojstva šaleškega rojaka, Šoštanjčana Jožeta Lampreta. V zgodovinski spomin Slovencev se je zapisal kot partizanski duhovnik, verski referent 14. divizije, njegova fotografija, ki kaže, kako prenaša ranjence na pohodu 14. divizije po Paškem Kozjaku, pa je »postala simbol odpora med NOB v naših krajih«.¹ Širši slovenski javnosti, čeprav v manjšem obsegu, je znan tudi kot politik in napreden narodni delavec, ki se je že od rane mladosti aktivno vključeval v delovanje krščanskih socialistov in je tudi avtor socialnih in družbenih študij, ki jih je pisal že kot dijak, ter kot pobudnik in soustanovitelj Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov LR Slovenije (dalje CMD) oziroma kasneje Slovenskega duhovniškega društva. Bil pa je tudi med tistimi, ki so bili navzoči (verjetno predvsem zaradi znanja tujih jezikov)² vdaji nemškega generala Alexandra Löhra v štabu IV. operativne cone v Topolšici, vendar je to dejstvo popolnoma izginilo iz kolektivnega slovenskega zgodovinskega spomina.³

In ravno dejstvo, da Jože Lampret še vedno ni dobil pravega mesta niti v slovenski zgodovini niti v zgodovini Cerkve na Slovenskem,⁴ je botrovalo temu, da smo v Muzeju Velenje na pobudo dr. Ljube Dornik Šubelj v oktobru 2011 v knjižni obliki z naslovom **Med zvezdo in križem** izdali njegove spomine, ki jih danes hranimo v muzeju in so ohranjeni deloma še v rokopisu, večinoma pa že v tipkanem prepisu. Obenem s spomini smo v knjigi objavili njegove zapiske z duhovnih vaj, ki jih je v novembru in decembru 1966 opravljal v samostanu Pleterje. V nasprotju s spomini, ki so bili deloma objavljeni že za njegovega življenja in deloma potem še po njegovi smrti, do izdaje knjige spominov pa niso bili nikoli predstavljeni v celoti, so bili ti zapiski tokrat objavljeni prvič (z izjemo nekaj kratkih izsekov).⁵

Čeprav morda prav spomini in dnevnik z zapiski z duhovnih vaj predstavljajo najpomembnejši del gradiva, ki ga je muzej leta 2008 pridobil v hrambo, pa dejstvo, da smo obenem v muzejsko fototeko uvrstili približno 200 fotografij nikakor ni nepomembno. Hkrati pa smo v muzej pridobili njegova odlikovanja, osebne predmete, knjige iz njegove osebne knjižnice, ki so sicer v muzej prišle že leta 1988, ter precejšnje število brevirjev, misalov, obrednikov, molitvenikov ... tudi z njegovimi lastnoročnimi podpisi in s podpisi ter posvetili njegovih prijateljev in sodelavcev, mdr. partizanskega duhovnika, verskega referenta IV. operativne cone Franca Šmona, priorja kartuzije Pleterje dr. Josipa Edgarja Leopolda Lavova, Bogomila Krušiča⁶ in drugih.⁷

Kot manj pomemben, vendar pa ne nezanemarljivi del njegove preostale zapuščine pa predstavljajo drobci »arhivskega« gradiva iz njegovega javnega in zasebnega življenja. Študija tega gradiva nam morda lahko ponudi vpogled v njegovo sicer že večkrat predstavljeno življenjsko zgodbo še iz kakšnega novega zornega kota in morda z novimi poudarki, nedvomno pa ti drobci vsaj v enem delu predstavljajo manjkajoči del gradiva, ki je v Arhivu Republike Slovenije (dalje AS).

Življenjska zgodba Jožeta Lampreta skozi dokumente Muzeja Velenje

Mladost

Po podatkih v rojstno-krstni knjigi za Šoštanj⁸ se je Jože Lampret rodil 19. januarja 1903 v Šoštanju 29 očetu Jožefu Lampretu, mizarskemu mojstru, in njegovi ženi Mariji, rojeni Rajšter. Ravno tako je bil v Šoštanju tudi krščen, in sicer z imenom Jožef, dan

njegovega delovanja med partizani, uradno pa zato, ker je brez škofovega dovoljenja maševal na njegovem območju. Lampret se je dolgo upiral kazni. Kljub izobčenju ter zapostavljenosti je ostajal zvest svojim nazorom, v katerih je načela evangelija enačil z idejami marksizma. Šele tik pred smrtjo je bil pripravljen podrediti se kazni, a le zato, ker je bil to eden od pogojev za podpis t. i. beograjskega sporazuma med Jugoslavijo in Vatikanom. V svoji oporoki je zato izrazil svoje razočaranje, saj se je počutil kot žrtev politike na obeh straneh, ter razočarano ugotavljal, da sta ga razočarala oba nazora, v katera je verjel, tako praktično krščanstvo kot mednarodni socializem, obenem pa se je spraševal, ali se bo sta sploh kdaj uresničila.

⁶ Duhovnik Bogomil Krušič je bil doma iz Celja. Že leta 1935 je bil izgnan v senjsko-modruško škofijo in k njemu se je po izgonu iz Dravske banovine zatekel Jože Lampret. Umril je januarja 1943.

⁷ Viktorja Merca, škofa Janeza Jenka, teologa Franca Lukmana.

⁸ Hrani jo Upravna enota Velenje.

¹ Grmovšek: *Lampret, Jože: Med zvezdo in križem*, str. 21.

² MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1. V enem izmed dokumentov je sam navedel, da aktivno poleg slovensčine obvlada še srbohrvaščino, nemščino in francoščino, pasivno pa še latinski, angleški in ruski jezik.

³ Dornik Šubelj: *Jože Lampret*, str. 24–26.

⁴ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 2. Dopis dr. Ljube Dornik Šubelj Ivanu Dolničarju ob zaznamovanju 100. obletnice rojstva Jožeta Lampreta.

⁵ Dornik Šubelj: *Jože Lampret*, str. 24–26. Duhovne vaje so bile pokora, ki jo je Jože Lampret opravljal kot pogoj za izbris cerkvene kazni. Zaradi političnega udejstvovanja, predvsem zaradi delovanja v CMD, ki je delovalo pod okriljem oblasti in je združevalo novi oblasti naklonjeno duhovščino, je bil leta 1950 izobčen (ekskomuniciran) iz Cerkve. To se je zgodilo potem, ko ga je ljubljanski škof Rožman v januarju 1944 suspendiral, kot je menil sam Lampret, zaradi

Jože Lampret ob prenosu ranjencev na pohodu 14. divizije v februarju 1944. Hrani Muzej Velenje.

po rojstvu, 20. januarja. Njegova botra sta bila šoštanjski hotelir, lastnik hotela Avstrija Franc Rajšter, v začetku 20. stoletja tudi šoštanjski župan, ter njegova žena Antonija. Krstil ga je kaplan Henrik Hrašovec. Potem je na vrsti zapis o posvetitvi v mašnika 6. julija 1930 v Mariboru ter o njegovi smrti – kot je zapisano – 22. ali 23. maja 1969.

Več o njegovem življenju in družini izvemo iz kratkih življenjepisov, ki jih je Jože Lampret pripravil sam za razne upravne namene, med gradivom pa je tudi kopija časopisnega članka, ki je izšel ob smrti njegovega očeta.

Njegov oče, ki je umrl leta 1933, star 58 let, je bil po rodu iz Stične na Dolenjskem. Od tam se je leta 1898 priselil v Šoštanj in tu leta 1903 zgradil strojno mizarско delavnico, »v tisti dobi eno največjih in najmodernejših v Sloveniji«. V Trgovskem in obrtniškem kašipotu po slovenskem Štajerskem iz leta 1905 je označena kot tovarna z električno močjo. V dobrih časih naj bi dajala kruha 30 do 40 mizarjem, »samim zavednim slovenskim ljudem pa tudi bratom Čehom, da je tako bila Lampretova tovarna zanesljiva opora novoustanovljenega Sokolskega društva, narodne godbe in vobče slovenske fronte proti prodirajočemu raznarodovanju.« Članek poudarja njegovo pripadnost slovenski strani: »Z drugimi šoštanjskimi narodnimi možmi je mnogo prestal in žrtvoval, toda uklonil se ni niti v časih najhujšega pritiska nasprotnikov.« Pokopali so ga na šmihelskem pokopališču, ki je bilo ob danes

porušeni in potopljeni cerkvi sv. Mihaela v Družmirju in na katerem je bila pokopana tudi njegova leta 1930 umrla žena. Zapustil je dva sinova, Josipa, torej Jožeta, ki je bil tedaj že kaplan pri Sv. trojici v Halozah, in Franca, ki je bil orožnik na Gorenjskem. Franc Ravljen je bil Jožetov polbrat, ki se je rodil leta 1902, istega leta, kot sta se poročila Jožetova starša. Nekaj časa je celo delal v očetovi delavnici. V enem izmed obrazcev ga omenja tudi Jože Lampret, čeprav drugje sicer navaja, da je bil edini sin, brez sester. Enako kot Jože je bil tudi njegov polbrat po Lampretovih besedah aktiven v narodnoosvobodilni vojni in zaprt v Dachauu. Jože Lampret je z njim oziroma njegovo družino očitno vseskozi ohranjal stike, saj sta med gradivom tudi dve pismi iz leta 1958, ki mu ju je poslal njegov nečak Franc Ravljen, na polbrata pa se je Jože spomnil tudi v svoji oporoki.⁹

Študij

Sam je – kot je zapisal – najprej obiskoval šolo v Šoštanju, nato pa šolanje nadaljeval na realni gimnaziji v Celju. Že kot gimnazijec se je zanimal za napredna socialna gibanja doma in v svetu ter se že tedaj v okviru dijaških organizacij politično udeleževal. Bil je načelnik dijaškega socialnega krožka, kjer so člani

⁹ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1. V MV hranimo oporoko Jožeta Lampreta le v tipkanem prepisu.

po njegovih besedah sprva študirali subjektivistično ekonomsko doktrino, pozneje pa so pri svojem študiju prešli na klasično Marxovo in Engelsovo doktrino. V prvem semestru sedmega razreda gimnazije je bil iz zavoda izključen, ker je sodeloval na političnih shodih, šolanje je končal in maturiral v Čupriji v Srbiji leta 1924. Leta 1925/26 je šolanje nadaljeval na pravni fakulteti v Ljubljani, po štirih semestrih na juristični univerzi pa se je prepisal na Višjo bogoslovno šolo v Mariboru in študij bogoslovja zaključil leta 1931. Že kot gimnazijec se je povezal s študenti iz Kluba študentov marksistov na ljubljanski univerzi in bil član tudi kot študent v Ljubljani. V mariborskem bogoslovju je celo ustanovil in vodil krožek za študij marksizma, zato pa je že tedaj doživel dve policijski preiskavi.

O svojih dijaških in študijskih letih je precej podrobno pisal že v zborniku *V nove zarje*¹⁰ oziroma v svojih spominih.

Prva leta službovanja

Po študiju je kot kaplan in župnijski upravitelj služboval po raznih krajih Štajerske. Po podatkih, zbranih po župnijskih kronikah,¹¹ je služboval v kar nekaj župnijah lavantinske škofije. Duhovniško pot je začel 1. julija 1931 v Sv. trojici v Halozah (danes Podlehnik), od tod ga je pot 1. avgusta 1933 zanesla v Žetale, sledila je Ribnica na Pohorju, kjer je služboval od 1. julija 1936 pa do 15. februarja naslednjega leta, od 15. februarja 1937 do 1. julija 1938 je deloval v Jurovskem Dolu (tedaj Sv. Jurij v Slovenskih goricah) in od 1. julija 1938 do 21. januarja 1940 v Šmiklavžu pri Slovenj Gradcu. 4. januarja 1940 je bil izgnan iz vseh tedanjih srezov Dravske banovine, zatekel se je na Hrvaško, v Liko. Tu je od 21. januarja 1940 pa do začetka druge svetovne vojne deloval v župnijah senjske župnije: Dabar, Kuterevo in Brlog. Kot duhovnik je na vseh službenih mestih idejno in materialno podpiral stavkovna gibanja levičarskih sindikatov, to pa je bil tudi vzrok, da so ga cerkvene oblasti v slabih desetih letih prestavile kar petkrat. V dopisu z naslovom *Moji spomini* je o socialistično-komunistični propagandi oziroma delovanju nekdanjega župnika v Šmiklavžu pri Slovenj Gradcu Jožeta Lampreta nekaj besed zapisal tudi nekdanji slovenjegraški orožnik V. Kadunc. Po njegovem poročanju je bil Jože Lampret kot župnik v Šmiklavžu pri Slovenj Gradcu v letih 1938–39 zelo »agilen in je propagiral socialistično-komunistično stran«. Poročal je, da je mdr. v Šmiklavžu župnijski živinski hlev preuredil v dvorano, v njej pa

so se potem zbirali na raznih sestankih. O svojem političnem delovanju v Šmiklavžu v letih 1938–39 je v enem izmed dopisov pisal tudi Lampret sam, ko je poročal o politični aktivnosti enega izmed nekdanjih članov Krekove mladine v Slovenj Gradcu. Sicer legalna mladinska organizacija naj bi sodelovala tudi z levičarskim delavstvom, zaradi prepovedi sestankovanja pa so le-ti potekali na skrivaj, celo ponoči, večkrat pa naj bi se dobili pri tedanjem župnijskem upravitelju v Šmiklavžu Jožetu Lampretu.

Posneto v Svetem Juriju v Slovenskih Goricah. Hrani Muzej Velenje.

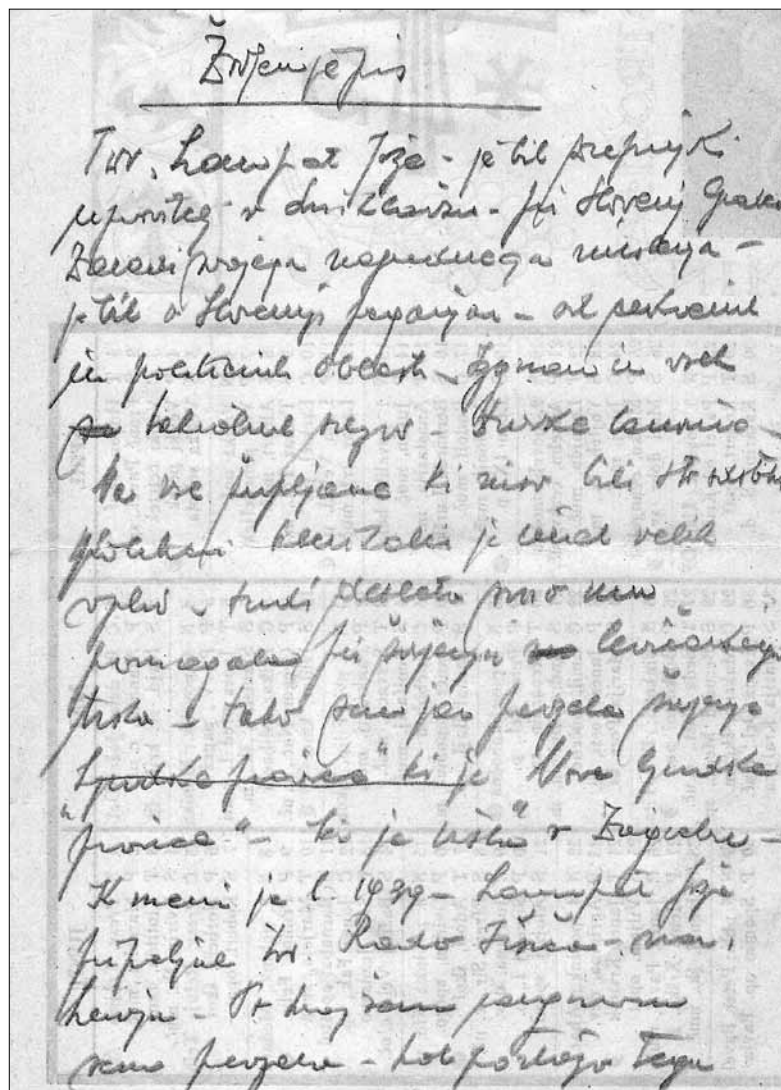
Zaradi leve usmerjenosti je bil Lampret kasneje tudi nekajkrat aretiran; zaradi »suma komunizma« je bil v letu 1932 (16. novembra) že kot kaplan v Sv. trojici v Halozah odpeljan v mariborske policijske zapore, na sedem dni zavora pa je bil obsojen tudi ob volitvah leta 1935. Leta 1939 je bil kot eden izmed podpisnikov manifesta delavsko-kmečkemu ljudstvu *Kaj hočemo?* ponovno aretiran in zaprt v ljubljanskem policijskem zaporu. V sporu pa ni bil le s posvetno oblastjo iz časa predaprilske Jugoslavije, temveč tudi s cerkvenimi oblastniki, mdr. z nadrejenim škofijskim ordinariatom v Mariboru. Potem je bil premeščen in 4. januarja 1940 izgnan iz vseh takratnih srezov Dravske banovine.

Izgnanstvo v Liki

Odšel je v Liko in se že takoj na začetku vojne vključil v protifašistično delovanje. Že v septembru

¹⁰ *V nove zarje*, str. 12–49.

¹¹ Podatke je za upravne namene zbiral Jože Lampret sam.

Rokopis Lampretove gospodinje Rozine. Muzej Velenje, iz Zbirke Jožeta Lampreta – osebni arhiv.

(ali oktobru) 1941¹² se je vključil v partizansko gibanje in prevzel vlogo aktivista.

O življenju v Liki in njegovem družbeno-političnem delovanju tik pred izgonom iz Slovenije izvedemo nekaj malega iz kratkega življenjepisa njegove gospodinje Rozine – Rozalije Podmenik iz Šmiklavža, ki ga je pripravila kot prilogo prošnji pri uveljavljanju pokojninske pravice. Iz Slovenije mu je namreč sledila v izgnanstvo ter mu prišla gospodinjiti v Liko. Tudi ona poroča, da so Jožeta Lampreta že kot župnijskega upravitelja v Šmiklavžu pri Slovenj Gradcu zaradi naprednega mišljenja preganjale tako cerkvene kot politične oblasti in nato so ga še izgnali iz vseh takratnih srezov Dravske banovine.

Po izpustu iz zapore zaradi podpisa razglaša ljud-

ske fronte je bil decembra 1939 kot begunec že pri svojem kolegu Francu Šmonu v Ojstrici nad Dravogradom, a se je na prošnje svojih faranov ilegalno še vrnil v svojo župnijo Šmiklavž. Tu je bil ponovno aretiran ter ob spremstvu žandarjev izgnan iz slovenjegraškega sreza. Vzrok je Podmenikova videla v tem, da je imel velik vpliv na župljane,¹³ vsaj vse tiste, ki niso bili »stoodstotni politični klerikalci«. Celo

¹² MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1. V dokumentih v MV se pojavljata oba podatka.

¹³ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1. O Lampretovi tesni povezanosti z župljani priča tudi precejšnje število pisem, ki jih je po vojni prejel od nekdanjih župljanov iz vseh svojih nekdanjih župnij. V njih se obračajo nanj z različnimi prošnjami za pomoč: da bi kot priča potrdil njihovo udejstvovanje v NOB, da bi pomagal finančno ali da bi zanje posredoval pri takratnih oblastnikih. O tem, da je dejansko priskočil na pomoč, pričajo zahvale za pomoč ali zabeležke ob koncu pisanja, da je posamezni družini poslal nekaj denarja.

dekleta in sama Podmenikova naj bi mu pomagale pri širjenju levičarskega tiska (mdr. Nove ljudske pravice), pri tem pa so sodelovali tudi z narodnim herojem Radom Iršičem – Grglom iz Mislinje.

Lampret je tudi v Liki nadaljeval svoje revolucionarno delo, pomagala pa mu je njegova gospodinja.¹⁴ Italijani so ga aretirali in zaprli v kazenske zapore v Otočcu, ga sicer nato izpustili, a kot pravi sam le zato, ker so partizani vrnili ujetega italijanskega oficirja. V zgodnji pomladi 1942 sta se nato z gospodinjjo preselila v Kuterevo pri Otočcu. Cerkev in župnišče so Italijani v večdnevem bombardiranju popolnoma uničili, tako da sta morala zatočišče poiskati pri različnih ljudeh (zaradi četnikov sta vsak večer prenočevala drugje), vendar sta Kuterevo zapustila šele, ko so četniki leta 1943 Lampretu konkretnije zagrozili s smrtjo. Neko popoldne je namreč v zasilno popravljeno župnišče prišel četnik, nekdanji partizan, ki je hotel Lampreta aretirati in odpeljati na sojenje v četniški stan. Rešila ga je njegova gospodinja, ki se ji je uspelo izmuzniti iz župnišča in poklicati na pomoč vaščane. Četnik je ob prihodu vaščanov popustil, ustrelil proti Lampretovi desni nogi, mu zagrozil in odšel. Po tem dogodku sta se nato oba v avgustu 1943 preselila v osvobojeni Otočec, kjer je bilo že poleti 1941 nekaj slovenskih izgnancev, s katerimi je Lampret navezal stike. Zaradi ustašev je stike z njimi vzdrževala njegova gospodinja. Od tod se je Lampret po prihodu Edvarda Kardelja in Franca Leskovška Luke skupaj z njima vrnil v Slovenijo in postal verski referent 14. divizije.

Sam življenje oziroma službovanje v senjski škofiji v dokumentih omenja le mimogrede: da je pred vstopom v JNA že deloval v NOG v Liki (tudi pod vodstvom vidnejših komunistov) ter bil povezan z brloškimi partizani, ki so ustanovili prvo partizansko četo že julija 1941.

Vrnitev v Slovenijo

Leta 1943 se je vrnil v Slovenijo. »Kot aktivist sem šel prostovoljno 16. septembra 1943 na osebno povabilo tov. Kardelja in Leskovška, ki sta se takrat mudila v Otočcu, v Slovenijo. Še istega meseca (op. a. 13. septembra) bil imenovan za verskega referenta 14. udarne divizije. Preživel nemško oktobrsko ofenzivo na osvobojenem ozemlju, 7. 1. 1944 šel s 14. (op. a. kot član kulturniške skupine, katere član je bil tudi njegov sokrajan Karel Destovnik-Kajuh) na Štajersko.«¹⁵ Na

tem pohodu je bila posneta »slavna« fotografija, ki kaže, kako sodeluje pri prenosu ranjencev. Relief te podobe krasi tudi njegov nagrobnik na Žalah, mavčni osnutek (avtor je Marjan Keršič Belač) pa hranimo v muzeju. Relief krasi tudi staro stavbo Zdravniške zbornice nasproti stavbe RTV Ljubljana v Komenškega ulici 4.

S pohoda pa mu je ostal grenak priokus. V reviji Borec¹⁶ je bil leta 1963 objavljen članek Francija Strleta z naslovom Kako je padel Kajuh, v katerem je govor o tem, kako naj bi Lampretu štab divizije dovolil, da si pri svojih nekdanjih faranih v Šmiklavžu poišče skrivališče. Obenem naj bi Lampret nagovarjal tudi Karla Destovnika - Kajuha, naj se tudi on skupaj z njim »potuhne«. Tako naj bi s svojim odhodom kot prvi napovedal razkroj kulturno-umetniške skupine. Dopis Viktorja Avblja pa zadevo predstavlja v popolnoma drugačni luči. Avbelj piše o tem, da je Lampret res dobil dovoljenje, da se oddalji od divizije in odide proti Šmiklavžu, vendar ne za to, da bi si šel iskat skrivališče, ampak zato, da bi vzpostavil stike na terenu. Sam Viktor Avbelj s štabom divizije naj bi bil tisti, ki ga je poslal opraviti nalogo. Meni, da je bila s tem člankom Lampretu storjena velika krivica.¹⁷

Družbeno-politično delovanje

Iz osebnih dokumentov, ki jih hranimo v muzeju, ter stenčasa, narejenega iz časopisnega članka, ki je izšel ob njegovi petdesetletnici,¹⁸ pa marsikaj izvedemo tudi o njegovem družbeno-političnem delovanju v času med in po koncu druge svetovne vojne.

Potem ko je bil že 13. septembra 1943 imeno-

nistrativne stroke iz leta 1950. Tako prvi kot drugi datum nista prava, saj je bil Lampret že 13. septembra imenovan za verskega referenta 14. divizije; na pot je odšla dan prej, 6. januarja 1944.

¹⁶ Borec XV (1963), št. 12, str. 500 in 501.

¹⁷ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1, dopis Viktorja Avblja.

¹⁸ Ob praznovanju petdesetletnice je Jože Lampret prejel več čestitk, mdr. v MV hranimo pozlačeno ikono, ki mu jo je poklonil mariborski paroh dr. Gorazd Dekleva (*»kot mojemu dobremu prijatelju za njegovo 50. letnico«*) ter voščilnici »planincev« in »rudarjev«. Na njo se navezujeta dva manj znana dogodka iz preteklosti Jožeta Lampreta. Leta 1929 sta, da bi na lastni koži izkusila, kaj pomeni biti delavec, Jože Lampret in Franc Šmon dva meseca delala v trboveljskem rudniku, že leta 1923 pa je Jože Lampret s Kamničanom Jožetom Lekšem sestavil poziv za solidarnostno stavko, s katero so velenjski rudarji podprli stavkajoče rudarje v premogovnikih Trboveljske premogokopne družbe, ki je trajala od 20. julija do 17. septembra 1923. Prvi podatek je zabeležen v članku Naš tovariš Jože Lampret – petdesetletnik, MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1, za drug podatek glej Ževart: *NOB v Šaleški dolini*, str. 30.

¹⁴ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1. Že jeseni 1941 je nosila v Švico pri Otočcu polnit radijske akumulatorje za partizane iz bližnjega Klanca.

¹⁵ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1. Iz avtobiografije Jožeta Lampreta za upravnega referenta admi-

van za verskega referenta 14. divizije, je bil na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju oktobra 1943 kot predstavnik rajona Stična¹⁹ izvoljen tudi za člana Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora oziroma kasnejšega narodnoosvobodilnega sveta ter leta 1944 postal člana verske komisije (sekretar je bil v letih od 1947. do 1953.). Med vojno in po njej je kot politični aktivist nastopal na številnih mitingih tudi na območju Šaleške in Savinjske doline²⁰ ter bil od maja 1944 član štajerskega POOF.

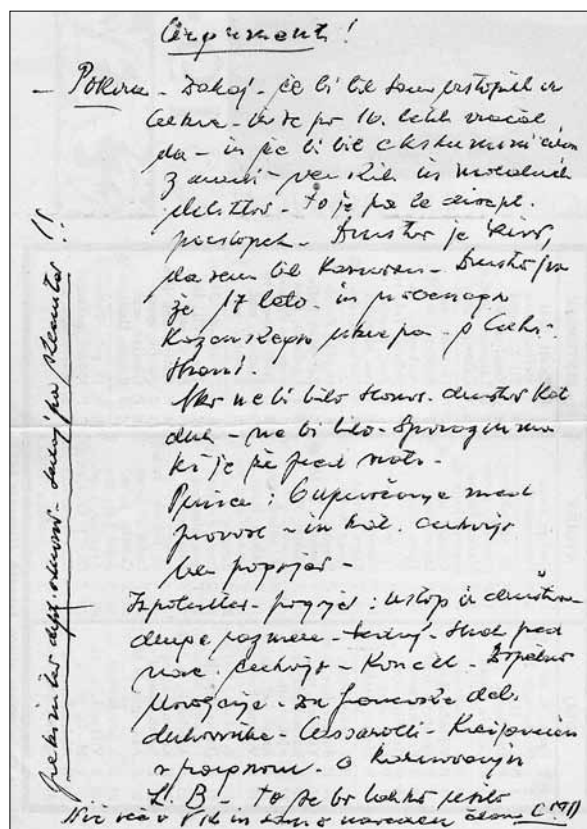
»Po osvoboditvi se Lampret radi starega nasprotstva cerkvenih krogov ni mogel in se tudi ni hotel vrniti v dušno pastirstvo, ampak se je posvetil političnemu delu – utrjevanju tega, za kar se je boril vse življenje – delu za socializem.«²¹ Bil je član Okrožnega ljudskega odbora v Mariboru, referent za socialno skrbstvo in zdravstvo pri Okrajnem ljudskem odboru Celje okolica, član komisije za zadrage pri predsedstvu LRS, član glavnega odbora RKS ter raznih sindikatov in tudi republiški in zvezni poslanec prvih dveh sklicev za okraj Celje okolica,²² ... kakor lahko sklepamo na osnovi osebnih dokumentov, ki jih prav tako hranimo v zbirki.

15. aprila leta 1950 pa je bil imenovan za izrednega profesorja na Teološki fakulteti v Ljubljani.²³

»Za svojo borbenost in hrabrost je prejel najvišja odlikovanja.«²⁴

Njegovo glavno delo po vojni pa je bilo posvečeno komisiji za verska vprašanja in CMD,²⁵ to pa je mogoče sklepati tudi po količini gradiva v naši zbirki. Temu delu njegovega življenja oziroma delovanja je

podobno kot pri gradivu v AS tudi v našem primeru namenjena približno tretjina vsega arhivskega gradiva. Velik del predstavljajo razni teksti, izpiski, študije (brez navedbe avtorjev ali pa z navedenimi), mdr. tudi Franca Šmona in samega Jožeta Lampreta. Med tem gradivom najdemo tudi zapise pogovorov z dr. Torošem, Šmonove teze Skupne gospodarske osnove krščanstva in socializma za referat na tečaju CMD v avgustu 1953, tekst Naše dosedanje delo, namenjen kot uvodnik za Bilten, glasilo iniciativnega sekretariata duhovnikov, članov OF Slovenije pri IOOF Slovenije,²⁶ kot predhodnika CMD itd. Koncilska kongregacija ga je (Bilten) prepovedala 12. aprila 1949, po ustanovnem sestanku CMD septembra 1949 pa je društvo začelo izdajati glasilo Nova pot, nato še Organizacijski vestnik. Urednika Biltena Viktor Merc, predsednika CMD Antona Bajta ter poobudnika ustanovitve društva Jožeta Lampreta je leta

Argumenti. Muzej Velenje, iz Zbirke Jožeta Lampreta – osebni arhiv.

1950 doletela ekskomunikacija.²⁷ Med dokumenti

¹⁹ Seznam udeležencev zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju je iz Wikipedije, proste enciklopedije (prevzeto 29. 09. 2013).

²⁰ 23. aprila 1944 je pri Sv. Heleni na Graški gori potekal zbor aktivistov šaleško-mislinskega okrožja, na njem pa je Jože Lampret govoril o 27. aprilu in 1. maju, 1. maja 1945 pa je skupaj z Matevžem Hacetom govoril na mitingu v Andražu pri Polzeli, ko sta imela proslavo štab IV. operativne cone in del enot 14. divizije. Glej Ževart: *NOB v Šaleški dolini*, str. 603.

²¹ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1. Članek Naš tovariš Jože Lampret – petdesetletnik. Položaj Jožeta Lampreta v zvezi z ekskomunikacijo je nekoliko olepšan, saj si je Jože Lampret prizadeval za izbris kazni.

²² V MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1, hranimo plakat z objavo rezultatov z volitev 11. novembra 1945. Jože Lampret je v domačem, šoštanjanskem volilnem okraju na listi Ljudske fronte prejel 13.245 glasov.

²³ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1.

²⁴ Citat iz članka Naš tovariš Jože Lampret – petdesetletnik, MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1. Jože Lampret je bil nosilec partizanske spomenice 1941, prejel pa je tudi red zaslug za ljudstvo 2. in 1. stopnje (s srebrnimi žarki in zlatim vencem), red bratstva in enotnosti z zlatim vencem, red za hrabrost, red dela z rdečo zastavo ter red republike z zlatim vencem. Vsa ta odlikovanja hranimo v MV.

²⁵ Dornik Šubelj: Osebni fond Jožeta Lampreta, str. 156.

²⁶ V MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 2, hranimo posamezne številke Biltena: št. 1 in 2/ 1948 ter št. 1, 3, 4, 5-6/ 1949.

²⁷ Dornik Šubelj: Življenjepisi Jožeta Lampreta. V: *Med zvezdo in križem*, str. 29. Glej tudi Kratek historiat CMD, hrani

tako najdemo tudi nekaj prošenj za odvezo, prva je z letnico 1955. V njej v treh točkah navaja razloge za razveljavitev kazni: da ni več publicistično deloval in javno nastopal, da ni več član nobenega voljenega ali upravnega organa, da se s podporo svojega ordinarija trudi za svojo rehabilitacijo ter da članstvo v CMD ne more biti ovira pri dosegu odveze. Konča z besedami, »da je le v pozitivni rešitvi tega delikatnega vprašanja v veliki meri odvisna tudi rešitev njegove duše. Duhovnik, ki želi služiti oltarju in svojemu ljudstvu in je od oltarja odtrgan, je v veliki nevarnosti, da v svojem prizadevanju na poti k sreči omahne in pade.« A odvezo mu je uspelo doseči s pokoro šele tik pred svojo smrtjo, ob tem pa se je spraševal: »Pokora – zakaj – če bi bil sam izstopil iz Cerkve in se po 16. letih vračal, da in če bi bil ekskomuniciran zaradi verskih in moralnih deliktov – to pa je le disciplinski postopek. Društvo je krivo, da sem bil kaznovan.«²⁸

Društveno gradivo je drugače ohranjeno le v drobcih, med zanimivejšimi dokumenti so npr. kratak historiat CMD, pa Lampretova ocena delovanja in predlogi za izboljšanje le-tega, Toroševe opombe k pravilom iz leta 1952, pa tudi korespondenca s Francem Šmonom ter priorjem kartuzije Pleterje Jošipom Edgarjem Leopoldom Lavovom, tudi članom CMD ter privržencem NOB. Posebno tehnično enoto pa predstavlja gradivo o pripravi proslave ob postavitvi spominske plošče v Pleterjrah.

Konec Lampretove življenjske poti

Po opravljeni pokori je bilo Jožetu Lampretu omogočeno pridobiti dovoljenje za opravljanje duhovniške službe. V pismu, ki ga je napisal v Pleterjrah konec junija 1967, se je obračal na svojega ordinarija s prošnjo za pridobitev »spovedne jurisdikcije do prekllica«. Pravi, da mu bo dejstvo, da je zopet duhovnik z vsemi pravicami in tudi dolžnostmi, v starosti v uteho in zadoščenje, vendar pa se – čeprav je trikrat po deset dni v pleterskem samostanu študiral predpisano literaturo – ne čuti dovolj sposobnega za pogovor, saj se počuti starega in bolnega.

In res je prej kot čez dve leti (v noči z 22. na 23. maj 1969) umrl, star dobrih 66 let. Marca istega leta je napisal oporoko. V njej je izrazil svoje razočaranje tako nad cerkveno kot posvetno oblastjo. Poleg oporoke v tem sklopu dokumentov najdemo uradno poročilo o smrti, osmrtnice ter načrte za izdelavo nagrobnika, ki krasi njegov grob na ljubljanskih Žalah. Portretna figura Jožeta Lampreta ob prenosu ranjen-

Spomin iz leta 1938. Hrani Muzej Velenje.

cev je bila v bron odlita v Zagrebu, denar pa je prispevala tudi velenjska občina z Nestlom Žgankom na čelu.

V njegovem rojstnem kraju Šoštanju pa so se mu leta 1981 ob krajevnem prazniku poklonili z odkritjem spominske plošče na njegovi rojstni hiši ter njegovega doprsnega kipa avtorja Antona Hermana pred domom kulture. Tam stoji še danes.

Sklep

Tako smo se ob dokumentih Muzeja Velenje sprehodili po življenjskih postajah Jožeta Lampreta, po njegovem »križevem potu«, kakor je njegovo življenje takoj po izobčenju označila v svojih pismih sestra M. Madeleine.²⁹ In ravno osebna korespondenca, in to ne le s sestro Madeleine, saj njena pisma

²⁹ M. Madeleine je Jožetu Lampretu pisala po »službeni dolžnosti«, obenem pa je pisanje izkoristila tudi za obnovitev že pred več kot dvajsetimi leti pretrganih stikov. Glede na vsebino pisem in ton, v katerem so pisma napisana, je bila sestra M. Madeleine verjetno Lampretova velika ljubezen iz študijskih let, o kateri v svojem sestavku Moji spomini na partizanskega duhovnika Jožeta Lampreta piše Marija Dornik (kopija v MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 2). Ljubezen se je končala tako, da je Lampret odšel v bogoslovje, ona pa k nunam. Pisma v MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1.

MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1.

²⁸ MV, Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv, šk. 1, Argumenti.

Jožetu Lampretu časovno zajemajo v našem arhivu le obdobje slabega pol leta leta 1951 in se vsebinsko navezujejo zlasti na njegovo izobčenje, temveč morda zlasti z Ženko³⁰ dajejo slutiti Jožeta Lampreta ne le kot duhovnika, temveč kot vsakdanjega človeka, tesno povezanega s prijatelji in sorodniki.

Viri in literatura

Viri

Muzej Velenje (MV)

Zbirka Jožeta Lampreta – osebni arhiv.

Literatura

Borec: revija za zgodovino, literaturo in antropologijo XV (1963).

Dornik Šubelj, Ljuba: Jože Lampret (1903–1969). Slovenec, partizan, duhovnik. V: *Ampak: mesečnik za kulturo, politiko in gospodarstvo*, 11 (2010), št. 1/2 (jan./feb.), str. 24–26.

Dornik Šubelj, Ljuba: Osebni fond Jožeta Lampreta (1903–1969). V: *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 153–160.

Grmovšek, Silvo: Lampret, Jože: Med zvezdo in križem: spomini Jožeta Lampreta. V: *Knjižne novice, Naš čas*, 2. avgust 2012.

Med zvezdo in križem. Spomini Jožeta Lampreta. Velenje: Muzej Velenje, 2011.

V nove zarje. Zbornik ob desetletnici Cirilmetodijskega društva katoliških duhovnikov LR Slovenije. Ljubljana: CMD katoliških duhovnikov LRS, 1959.

Zbornik občine Slovenska Bistrica I. Slovenska Bistrica: Skupščina občine in Kulturna skupnost občine, 1983.

Ževart, Milan: *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977.

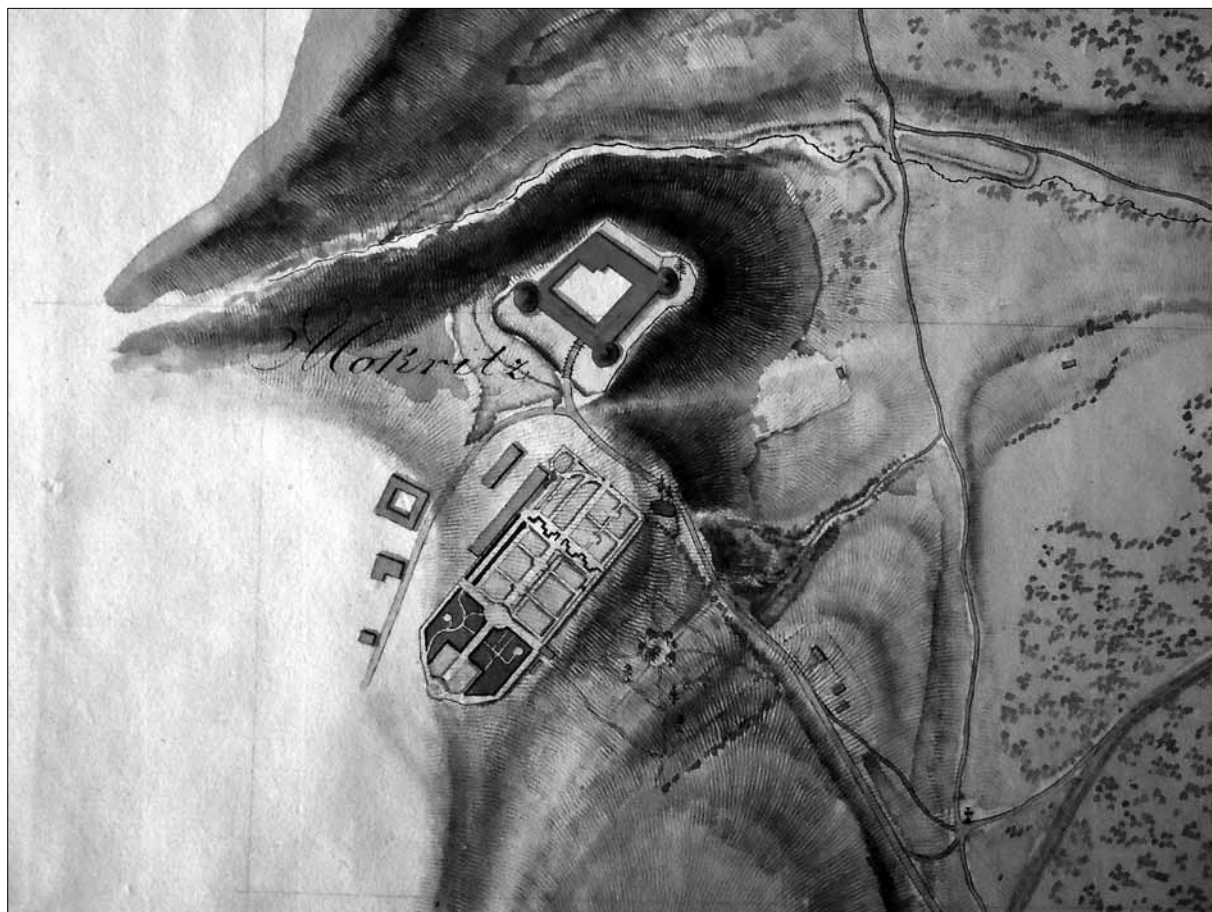
Zusammenfassung

JOŽE-LAMPRET-SAMMLUNG IM MUSEUM VELENJE. ANLÄSSLICH SEINES 110. GEBURTSTAGS

Jože Lampret zählt zweifelsohne zu den hervorragenden Persönlichkeiten des Tals Šaleška dolina. In Šoštanj geboren, beeinflusste er nämlich mit seiner

religiösen und gesellschaftlich-politischen Aktivität vor und auch während und nach dem Ersten Weltkrieg die Geschehnisse im Tal, in der slowenischen Steiermark, aber auch im ganzen slowenischen Gebiet und darüber hinaus in erheblichem Maße. Aus diesem Grund sind wir im Museum Velenje, das für den Schutz und die Förderung des Kulturerbes unseres Tals bzw. für den Schutz des Dokumentarmaterials der Gemeinden Velenje, Šoštanj und Šmartno ob Paki verantwortlich ist, der Anregung von Dr. Ljuba Dornik Šubelj, die Erinnerungen unseres Landmanns herauszugeben, mit Freude nachgekommen. Wir haben damit Lampret ermöglicht, wie Dr. Dornik Šubelj, die Verfasserin der Einführung und des Begleittextes, schrieb, über sich mit eigenen Worten auch selbst zu erzählen. »Die Erinnerungen stellen seine Sicht der Realität dar, in der er lebte. Über ihn haben viele geschrieben – seine Gegner und seine Mitstreiter. Jeder hat aus seinem Leben jenen Teil aufgelesen, der seiner Interpretation der Wahrheit entsprach ...« Der übrige Teil des erhaltenen Dokumentarmaterials, vor allem das reiche fotografische Material aus seinem privaten und öffentlichen Leben, persönliche Gegenstände und Bruchstücke »archivalischen« Materials, die wir im Museum zusammen mit den Erinnerungen und seinen Tagebuchaufzeichnungen der Exerziten erhalten haben, wurde der Öffentlichkeit auf der Ausstellung mit dem Titel »Jože Lampret – Ausstellung über einen Landsmann aus der Šaleška dolina« präsentiert. Die Ausstellung war erstmals in der ersten Hälfte des Jahres 2011 im Museum Velenje (3.2.2011–30.4.2011) anlässlich seines 110. Geburtstags und im heurigen Januar noch in seinem Geburtsort Šoštanj zu sehen. Da sie, zumindest nach der Resonanz zu urteilen, vorwiegend nur bei der lokalen Bevölkerung Wiederhall fand, haben wir uns entschlossen, mit diesem Beitrag auch die breitere slowenische Öffentlichkeit aufmerksam zu machen, dass sich ein kleiner Teil des Dokumentarmaterials, ein kleinerer Teil sogar schon seit 1988, im Museum Velenje befindet. Und vielleicht bildet gerade dieses Material den fehlenden Teil im Mosaik der Erforschung des Lebens und Wirkens von Jože Lampret, aber auch der Tätigkeit der christlichen Sozialisten, der Gesellschaft der hll. Cyrillus und Methodius (CMD) ...

³⁰ Ženka Sagadin je bila prvoborka in članica družine Sagadin, ki je v družinski hiši v Srecah pri Makolah ustanovila partizansko bolnišnico. Kar šest članov družine je bilo skupaj z dr. Miletom Lavickim ubitih v aprilu 1945, med njimi tudi Ženkin mož in mlajši sin. Glej *Zbornik občine Slovenska Bistrica I*, str. 431-449. Jože Lampret je bil po upokojitvi upravnik krajevnega muzeja NOB v Srecah.

Detajl iz Žerovčevega načrta, ki prikazuje tlorisno ureditev gradu Mokrice z vrtom, okoli 1807 (SI AS 1068, Zbirka načrtov, 2/163).

O delu Arhivskega društva Slovenije

Konferenca – Okrogla miza arhivistov – Arhivi in mediji, 16.–17. maj 2013, Novi Sad, Srbija

Društvo arhivskih delavcev Vojvodine in Arhiv Vojvodine sta 16. in 17. maja 2013 gostila mednarodno konferenco – okroglo mizo arhivistov s temo »Arhivi in mediji«. Konferenco so organizirali Arhivsko združenje Bosne in Hercegovine, Hrvaško arhivsko društvo, Arhivsko društvo Slovenije ter Društvo arhivskih delavcev Vojvodine. Okrogla miza je potekala v prostorih skupščine Vojvodine pod pokroviteljstvom pokrajinskega sekretariata za kulturo in javno informiranje.

Večer pred konferenco so nas gostitelji, zaposleni v Arhivu Vojvodine, prijazno pozdravili v prostorih arhiva, tam so se udeleženci tudi spoznali med seboj, kajti med 15 povabljenimi udeleženci niso bili samo arhivisti, temveč tudi novinarji, publicisti, psihologi, strokovnjaki za stike z javnostjo ...

Otvoritveni govor je imel Slaviša Grujić, pokrajinski sekretar za kulturo in javno informiranje, z uvodnim predavanjem pa je nastopil Branimir Andrić, direktor Arhiva Vojvodine. Oba sta poudarila vprašanje pomembnosti in prepoznavnosti arhivov v javnosti. Pomembnost prepoznavnosti arhivov v javnosti je namreč vedno bolj žgoče vprašanje tudi zato, ker so arhivi vedno bolj prisiljeni iskati vire financiranja tudi poleg že zagotovljenih sredstev iz mestnih in državnih proračunov. Zato je obisk javnosti v arhivu toliko nujnejši. Tako se postavlja vprašanje, kako se javnosti predstaviti. Udeleženci so v obliki pripravljenih prispevkov diskutirali o tem, kakšna je prepoznavnost arhivov, kašne so

dobre in nekolike manj dobre prakse pri komuniciranju arhivov z javnostjo in o prikazovanju arhivov v medijih.

Direktorica Hrvaškega državnega arhiva Vlatka Lemić je diskutirala o ustvarjanju videza oziroma ugleda v javnosti ob primeru Hrvaškega državnega arhiva. Hrvaški državni arhiv za svoje delovanje namreč potrebuje tudi sredstva iz lastnega financiranja. Ker domuje v veličastni zgradbi, v eni izmed najlepših ali celo najlepši stavbi v Zagrebu, je eden izmed glavnih virov dodatnega prihodka prav oddajanje prostorov za določene prireditve, dogodke, razstave ... Seveda je Hrvaški državni arhiv zelo dobro predstavljen tudi na svetovnem spletu in tudi bogastvo, ki ga hrani, je na spletu zelo dobro predstavljeno, nekaj je tudi digitaliziranega in prosto dostopnega. Vsekakor je že zaradi potreb po dodatnem samofinanciranju nujno potrebna dobra komunikacija z mediji in arhiv ji posveča posebno pozornost, tako da zelo dobro sodeluje z lokalnimi in predvsem nacionalnimi medijskimi hišami.

Potem sva svoj prispevek z naslovom Arhiv Republike Slovenije v očeh javnosti predstavili Metka Gombač in Aida Škoro Babić. V prvem delu je moja malenkost poudarila pomembnost nadzorovanega komuniciranja arhiva z mediji. Predstavila sem nekaj primerov najodmevnejših zgodb, ki so polnile časopisne strani in poročila, ter predstavila nekaj misli ob tem. Predvsem sem poudarjala pomen potrebe po večjih pooblastilih arhiva in čim manj vpletanja politike v delo arhiva in arhivistov. Predvsem je nujno poudarjati v stiku z mediji ustvarjalno delo arhivistov in izpostavljati, kakšne dragocenosti naš arhiv hrani. Svoj prispevek

sem sklenila z besedami: »Arhiv, zlasti nacionalni arhiv, bi moral biti ustanova, ki hrani pomembne dokumente, ki so nastali v državi. Pravilno in pravično naj bi jih odbral iz množice dokumentov, ki vsak dan nastajajo pri poslovanju državnih organov in drugih javnopravnih oseb. To arhivsko gradivo naj bi predstavljalo zgodovino naroda, zgodovino države – na razpolago raziskovalcem preteklosti, pa tudi material za razkritje nepravilnosti in krivic ter temelj za njihovo popravo. Arhiv lahko to nalogo opravlja le, če ima ugledno mesto v državi, močna pooblastila in je hkrati neodvisen od vsakokratne oblasti. V nasprotnem primeru lahko predstavlja le spomin, kot ga želi oblikovati vladajoča skupina. To je nevarno, mnogo je prizadetih, ranjenih in mnoge hude krivice povsem izbrisane iz spomina. Treba je tudi urediti dostop do arhivskih dokumentov in preprečiti njihovo zlorabo. Vse to je naloga arhivske zakonodaje.«¹ Metka Gombač je v nadaljevanju govorila o arhivski razstavi »Ko je umrl moj oče. Risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943)« in o njenih odmevih v strokovni, splošni in interni javnosti. V arhivih je namreč razstavna dejavnost manjša, kot je na primer v muzejih in galerijah, saj jim je to osnovna dejavnost. Po zgledu velikih arhivskih hiš v svetu bi se morda morala tudi arhivska stroka, ker so arhivi velika zakladnica, bolj posvetiti razstavni dejavnosti. Da se primerjava z muzeji in galerijami ni zdela pretirana, je Gombačeva omenila primer Narodnega arhiva v Wa-

shingtonu, ki navdušuje prav z najrazličnejšimi razstavnimi postavkami in navdihuje tudi filmske ustvarjalce, tako da so že nekaj filmskih uspešnic posneli, kjer so arhiv in njegove dragocenosti nosilci vsebine filma. Svoj del referata je Metka Gombač končala z besedami: »Pri odzivih na razstavo opažamo, da je bilo zanimanje za njo v sosednji Italiji večje kot pri nas. Eden od vzrokov je zagotovo odsotnost zasnove in izvedbe medijske strategije oziroma pomanjkanje ustrezne komunikacije pristojnih služb arhiva. Tudi interno obveščanje ter obveščanje med sorodnimi institucijami je bilo do začetka delovanja arhivske spletne strani slabše. Sčasoma se je komunikacija na vseh ravneh popravila, a spoznali smo, da bi morala biti navzoča že ob samem začetku naše razstave. Populariziranje dogodka je prav tako pomembno kot njegova vsebina, saj se v poplavi vsakdanjih informacij lahko izgubita zven in pomen naše preteklosti. Oddelek (določiti bi bilo potrebno strokovno usposobljeno osebo) za stike z javnostjo bi moral biti veliko bolj vpet v arhivski vsakdan in podpirati delo posameznikov, ki jim je mar, da bi bila vsebina »zaprašeni« škatel predstavljena kar najširši javnosti.«³

Naslednji predavatelj, direktor Arhiva Tuzelskega kantona Izet Šabotić, je s prispevkom »Mediji v funkciji pozitivne promocije vrednosti arhiva (izkušnje Arhiva Tuzelskega kantona)« predstavil dejavnosti njihovega arhiva v komunikaciji z mediji. Celotna predstavitev je kazala primere uspešnih projektov arhiva, ki so bili javnosti zelo dobro predstavljeni.

Po nekaj pogledih arhivistov na stanje arhivov v javnosti so svoje poglede predstavili novinarji časopisov, radia in televizijskih hiš.

¹ Aida Škoro Babić, Metka Gombač: *Arhiv Republike Slovenije u očima javnosti*. Novi sad, 15.–16. 5. 2013 (refreat ni natisnjen – besedilo pri avtoricah).

² Del referata, katerega avtorica je Metka Gombač, je zaradi odsotnosti Metke Gombač na konferenci prebrala predsednica Arhivskega društva Slovenije Gordana Šovež Lipovšek.

³ Aida Škoro Babić, Metka Gombač: *Arhiv Republike Slovenije u očima javnosti*. Novi sad, 15.–16. 5. 2013 (refreat ni natisnjen – tekst pri avtoricah).

Novinarka Lista Zrenjanin Branka Jajić je s svojim prispevkom z naslovom »Mediji – mostovi med kulturno dediščino in javnostjo (Primer Zgodovinskega arhiva Zrenjanin)« predstavila svojo osebno in profesionalno izkušnjo z arhivi nasploh. Poudarila je napačno splošno razumevanje arhiva kot zaprašenih in zanemarjenih polic in kupov papirja na eni strani, na drugi strani pa neverjetno bogastvo, ki se v arhivskih škatlah skriva in jih predstavljajo arhivisti ter tudi, kako mogočen je vtis na posameznike, ko prihajajo v stik z arhivskimi dokumenti. Vloga medijev je torej pomembna in nujna za ozaveščanje in seznanjanje javnosti ter za promocijo arhivov kot kulturnih ustanov. Smiljan Njagul z Radia Subotica je pripravil pregled objav Zgodovinskega arhiva Subotica v lokalnih elektronskih medijih. Mihal Ramač z RTV Vojvodina je oblikoval nekaj misli o prispevku arhivov pri raziskovalnem novinarstvu. Seveda je poudaril neprecenljivost podatkov, ki se skrivajo v arhivskih dokumentih. Tudi Vladimir Petrović z RTV Vojvodina je predstavil le pozitivno izkušnjo pri uporabi arhivskega gradiva in nujnost sodelovanja z arhivi pri izdelavi dokumentarnega filma. Z RTV Vojvodina je bila tudi Danica Aćimović. Poudarila je, da je arhivsko gradivo začetni in neizogibni argument pri televizijskih oddajah dokumentarno-izobraževalnega programa. Posebno zanimiv prispevek z enako temo je imela na Selma Tahirović s Televizije Sarajevo, ki je ob konkretnih in zelo zanimivih primerih predstavila uporabo arhivskih virov pri pripravi oddaj za promocijo kulturnih vrednosti ustanov, ki ohranjajo kulturno dediščino.

Drugi dan konference je bil še posebej zanimiv. Prvi predavatelj je bil Dragan Matić iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Predstavil je krizno komuniciranje z javnostjo, in sicer primer dostopa do gradiva Službe državne varnosti ter referendumu o arhivskem zakonu

v letih 2010 in 2011. Prispevek je bil zanimiv, ker je predavatelj predstavil svojo izkušnjo v vlogi direktorja Arhiva Republike Slovenije. Primer je bil in še zmeraj je medijsko in politično zelo odmeven.

Ravnatelj Inštituta za kakovost in razvoj človeškega potenciala iz Zagreba Boris Blažinić je s prispevkom »Arhivisti – ogledalo arhiva, omogočanje zelo kakovostne storitve« še dodatno pritegnil pozornost vseh poslušalcev. Na zelo zanimiv, pripoveden, slikovit in rahlo šaljiv način je obdelal problematiko zaposlenih in komunikacije v samih ustanovah ter ponudil smernice za izboljšave. S pravilno uporabo zmogljivosti zaposlenih, pravilno kadrovske razporeditve dela ter s poslušom vodstva za potrebe in občutke zaposlenih se kakovost dela dviga na znatno višjo raven, kakovost storitev pa neverjetno izboljša.

Nenad Bartolčić, glavni urednik portala za knjigo »Moderna vremena info-portal za kulturo«, je podal nekaj videnj iz izkušenj, ki jih je nabiral pri delu s knjigami. Vsekakor so njegova priporočila vezana na elektronsko okolje in svetovni splet. Arhivi naj bi postali aktivnejši v virtualnem okolju, saj se število bralcev knjig in časopisov že zelo zmanjšuje, število bralcev knjig in novic prek spleta pa vrtoglavo raste.

Posebno poučno predavanje je imel Sebastjan Jeretič, strokovnjak za nevromarketing in politično komuniciranje. Predstavil je namreč nekaj osnovnih primerov pravnega in primernega komuniciranja z javnostjo ter načina, kako z marketinškimi potezami približati arhivsko dejavnost javnosti. Vsekakor bi njegovo znanje našim arhivom v marketinškem pogledu prišlo še kako prav.

Kako pomembni so arhivi in arhivsko gradivo, je na konkretnih primerih za kartografijo prikazal in predstavil Vojislav Dević, svetovalec Geografskega in-

štituta Srbske akademije znanosti in umetnosti »Jovana Cvijića«. Potem sta bili na vrsti diskusija in delavnica »Kako predstaviti arhiv javnosti«. Moderator je bil Vladimir Barović s Filozofske fakultete v Novem Sadu. Arhivisti smo se na zabaven način soočili s problematiko medijske predstavitve arhiva na primeru radijskega intervjuja.

Diskusija, ki je bila pred delavnico in po njej, je pokazala, da je problem promocije arhivov še kako pereč in da se arhivisti s tem vprašanjem spopadamo po svojih najboljših močeh, da pa rešitve niso vedno najboljše. Na to so posebej opozorili vsi tisti udeleženci okrogle mize, ki niso bili arhivisti. Predvsem pa so se udeleženci strinjali, da bi bilo potrebno tudi izobraževanje arhivskih delavcev, kar zadeva promocijo, posebno za področja, o katerih sta govorila Boris Blažinić in Sebastjan Jeretič.

Na konferenci je predsednica Arhivskega društva Slovenije z veseljem sporočila, da so na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem (UP FHŠ) uspešno oblikovali in akreditirali dva podiplomska študijska programa s področja arhivistike, ki so ju oblikovali v okviru slovensko-hrvaškega čezmejnega projekta HERITAGE LIVE v sodelovanju s slovensko arhivsko stroko in kolegi z zagrebške Univerze. Novico so vsi sprejeli z velikim odobravanjem, saj je med arhivisti čutiti nezadovoljstvo zaradi nezadostnega priznanja arhivistike kot stroke v ožji in širše javnosti.

Gostitelji so poskrbeli tudi za družabni program. Organizirali so strokovno ekskurzijo v Sremske Karlovce. Sprehodili smo se po mestnem jedru, obiskali pa smo tudi čebelarški muzej in vinsko klet družine Živanović. V večernih urah je bila v hotelu Putnik v Novem Sadu slavnostna večerja, tako da so se udeleženci še bolj spoznali med seboj in nadaljevali pogovore s temo, ki je bila na programu čez dan.

Po končani konferenci so bili sprejeti sklepi in odločitev, da bodo vsi pripravljene in predstavljeni prispevki zaradi aktualnosti in visoke kakovosti objavljeni v elektronskem zborniku, saj bodo koristni za prihodnje delo arhivistov in arhivov.

Aida Škoro Babić

Konferenca društva madžarskih arhivistov, Esztergom, od 17. do 19. junija 2013

Lanski prispevek o posvetovanju Društva madžarskih arhivistov v Szegedu sem zaključila z mislijo, da bo letos zanimivo izvedeti, kaj dobrega ali slabega je prinesla reorganizacija madžarske arhivske mreže. Namreč, s 1. oktobrom 2012 so vsi županijski arhivi postali enote Madžarskega nacionalnega arhiva. Seveda je bilo letos v Esztergomu moje prvo vprašanje madžarskim kolegom prav, kakšno je sedaj stanje v županijskih arhivih. Vsi, s katerimi sem se pogovarjala o tem, so bili mnenja, da

je slabše, kot je bilo prej. Predvsem so se pritoževali zaradi dolgih postopkov pri obračunavanju potnih stroškov, prehodov v višji plačni razred ipd. Namreč, vse te službe, ki to počnejo, so v Budimpešti in regionalci pridejo pri njih na vrsto med zadnjimi. Le vodja sekretariata v Nacionalnem arhivu je bil mnenja, da se bodo pozitivni učinki centralizacije na strokovnem področju pokazali dolgoročno.

Konferenco z naslovom »Skupna madžarska preteklost v arhivih« je gostil Madžarski nacionalni arhiv – Arhiv županije Komárom-Esztergom. Teden, dva pred začetkom konference so v Avstriji, Nemčiji, na Češkem, Slovaškem in Madžarskem bili boj z Donavo, saj je dosegala rekordne gladine. Tudi v mestu, ki je gostilo konferenco, ni bilo nič drugače, zato so razmišljali tudi o odpovedi konference. Donava je namreč zalila prenočišča, konferenčne dvorane ter druga prizorišča konference. Domačinom je vendarle uspelo v rekordno kratkem času najti nove prostore, da je bilo posvetovanje izvedeno.

Na plenarnem srečanju so se vrstila eno zanimivo predavanje za drugim, vsa v znamenju madžarskega gradiva v tujini, in sicer na Dunaju, v ZDA ter v Turčiji. Še posebno zanimivo je bilo predavanje Jamesa P. Niessna z Rutgersove univerze v ZDA, ki je predstavil drugačen pogled na to gradivo, kot ga imajo Madžari. Namreč, madžarski Nacionalni kulturni sklad – letos praznuje 20-letnico – namenja velikanske vsote denarja za to, da vsi madžarski viri, ki so v tujini, pridejo na Madžarsko. Profesor Niessen je opozoril, da je madžarsko gradivo, ki je nastalo npr. v ZDA, del ameriške zgodovine, ameriške identitete in da ni prav, da bi ga

Bazilika v Esztergomu (Foto: Stevan Mačkovič).

odpeljali od tam, kjer je nastalo, čeprav so avtorji Madžari.

Drugi dan dopoldne so na plenarnem srečanju potekala predavanja, ki so predstavljala madžarsko gradivo in možnosti za raziskovanje tega gradiva v arhivih Izraela, Rusije, Francije, Italije in Slovaške. V okviru mednarodne sekcije (sodelovali smo predstavniki Romunije, Srbije, Hrvaške, Češke, Slovaške, Poljske, Združenih držav Amerike in Slovenije) so bile predstavljene novosti in problemi arhivske javne službe v posameznih državah, v okviru izobraževalne in znanstvene pa so govorili o bazi madžarskih študentov med letoma 1566 in 1849, o podatkovni zbirki študentov ter o nadaljnjem razvoju te, o storitvah v arhivih ter o virih za raziskovanje usposabljanja duhovnikov.

Popoldan je bil namenjen že tradicionalnemu izletu; hkrati je potekala sekcija za neformalno učenje. Na programu je bilo kar devet predavanj, zato se kar nekaj arhivistov izleta ni udeležilo. V tej sekciji je bil med drugim predstavljen tudi »mariborski« Mednarodni arhivski raziskovalni tabor.

Drugi smo se »potepali« po madžarskih slovaških vasicah in se tik pred koncem ustavili še na levem, slovaškem bregu Donave, od koder je veličasten pogled na največjo madžarsko baziliko. Do leta 1241, do vdora Mongolov, je bilo mesto tudi cerkveno in upravno središče države.

Zadnji dan posvetovanja so bila na dnevnem redu predavanja v okviru štirih sekcij:

- gospodarske sekcije (teme: spremembe v računovodstvu in knjigovodstvu v praksi, strokovne in finančne izkušnje razpisov, izkušnje integracije oz. združitve – okrogla miza);
- sekcije za materialno varstvo (teme: digitalizacija mikrofilmov, 30-letne izkušnje pri snemanju na mikrofilme, okužba z gobami, rezultati dezinfekcije);
- sekcije za posredovanje virov (madžarski viri v Vatikanu, srednjeveške listine v družinskem arhivu Erdődyev na Dunaju, urejanje arhivov na Gradiščanskem, urejanje župnijskih in škofijskih arhivov v Transilvaniji, madžarski viri na Reki);
- sekcije za informatiko (teme: projekt e-Arhiv in njegov napredek, uvedba programskega orodja scopeArchiv v madžarske arhive, vloga in funkcije elektronskega arhivskega portala, projekt APEX – vključitev v evropsko arhivsko dediščino).

Čeprav je bila izvedba letošnjega posvetovanja še dan pred začetkom vprašljiva, je organizacijski odbor na koncu sklenil, da je bilo to posvetovanje med najbolj delavnimi. Določena je bila tudi tema za posvetovanje leta 2014, in sicer 1. svetovna vojna 1914–1918, gostitelj posvetovanja pa bo Arhiv županije Tolna iz mesta Szekszárd.

Gordana Šövegeš Lipovšek

26. mednarodno posvetovanje »Arhivska praksa 2013«, Hotel Tuzla, Tuzla, 26.–27. september 2013

Letos sem se kot predstavnica Arhivskega društva Slovenije udeležila že 26. mednarodnega posvetovanja »Arhivska praksa 2013«, ki je potekalo v hotelu Tuzla v Tuzli.

Iz Slovenije smo se ga udeležili mag. Bojan Cvelfar, mag. Aida Škoro Babič, dr. Jelka Melik, dr. Mateja Jeraj, mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbl (vsi ARS), dr. Dragan Matić in dr. Gorazd Stariha (ZAL), mag. Nada Čibej (PAK), dr. Miroslav Novak, mag. Zdenka Semlič Rajh, Nina Gostenčnik (PAM), dr. Alenka Šauperl (FF Ljubljana), dr. Peter Pavel Klasinc (MIAZ), dr. Bojan Himmelreich, Bojana Aristovnik (ZAC) in moja malenkost.

Pred posvetovanjem je bilo v sredo zvečer v galeriji Hotela Tuzla odprtje razstave z naslovom »Reke, ki povezujejo – Donava, Drava in Sava na starih razglednicah«, ki sta jo pripravila dr. Dražen Kušen in Erika Žilić Vincetić iz Državnega arhiva v Osijeku, na kateri so bile predstavljene razglednice z motivi omenjenih treh rek s konca 19. in začetka 20. stoletja. Ob razstavi je izšel tudi katalog in bil na voljo tudi obiskovalcem razstave.

V četrtek dopoldne so odprli posvetovanje. Vse skupaj je pozdravil in nagovoril direktor Arhiva Tuzelskega kantona dr. Izet Šabotić, potem pa so se zvrstili pozdravi še nekaterih udeležencev ter pokroviteljev posvetovanja. Predstavljen je bil časopis Arhivska praksa št. 16. Predstavili so ga mag. Zdenka Semlič Rajh, dr. Dražen Kušen in Selma Isić. Po kratkem premoru se je posvetovanje razdelilo v dve sekciji.

Prva sekcija, *sekcija z naslovom Stanje in varstvo dokumentarnega gradiva imetnikov v stečaju, likvidaciji, privatizaciji in reformi*, je potekala v Kristalni dvorani. Predstavilo se je 12 referentov, vsem pa je bila skupna zaskrbljenost zaradi varovanja arhivskega gradiva v stečaju in likvidaciji ter odnosa med ustvarjalci, arhivi in državo. Referente bom samo naštel, ker sem se sama udeležila druge sekcije. To so bili mag. Jasmina Živković iz Zgodovinskega arhiva Požarevac, dr. Aco Angelovski iz Državnega Arhiva Makedonije, pa referentke Jasmina Latinović iz Zgodovinskega arhiva Kikinda, Marija Todorović iz Zgodovinskega arhiva Kragujevac ter Nevenka Karabašević in Stojanka Bojović iz Zgodovinskega arhiva v Nišu. Z referati sta se predstavila Dragan Knežević in Miroslav Dučić iz Zgodovinskega arhiva Užice, potem pa so se zvrstili Omer Zulić in Nijaz Brbutović iz Arhiva Tuzelskega kantona ter Melita Rončević iz Državnega arhiva v Osijeku in Ivana Posedi iz Državnega arhiva v Varaždinu.

Druga sekcija, *sekcija, ki je obravnavala Pomen in vlogo arhivskih standardov*, je potekala v Kongresni dvorani, predstavilo pa se je sedem referentov. Prvi je nastopil dr. Peter Pavel Klasinc iz Mednarodnega inštituta arhivskih znanosti Trst – Maribor in predsta-

vil referat z naslovom *Med poslovanjem z dokumenti in arhivsko teorijo in prakso*. Avtor ugotavlja, da se v zadnjem času dogajajo določeni premiki pri poslovanju z dokumenti v zbirki ustvarjalcev in arhivski praksi in da dokumente v klasični ali digitalni obliki opredeljuje Splošna deklaracija o arhivih. Mag. Nada Čibej iz Pokrajinskega arhiva Koper je predstavila standard *ISO 13008:2012- Informatika in dokumentacija – postopki pretvorbe in prenos digitalnih dokumentov*. V prispevku govori o tem, da je v času hitrih sprememb in razvoja tehnologij nujno potrebna pretvorba dokumentov iz enega formata v drugega, ter o prenosu dokumentov iz enega sistema v drugega. Pri tem nam bo v pomoč omenjeni standard, ki prinaša nasvete kako se pripraviti na postopke pretvorbe in prenosov. Slobodanka Cvetković iz Zgodovinskega arhiva Požarevac je pripravila prispevek z naslovom *WEB 2.0 – nove možnosti za arhive*, v njem pa je predstavila nov pogled na razlago pojma zgodovinski vir in prikazala konkretne primere, kako naj arhivi izkoristijo prednosti, ki jih prinaša digitalni čas, in s tem izboljšajo svoje delo. Zelo zanimiv prispevek z odgovori na prenekatero vprašanje je pripravila Maja Kovačević Kuzmanić iz Državnega arhiva v Splitu. Njen referat z naslovom *Elektronsko gradivo: problemi pri evidentiranju, vrednotenju in ohranjanju elektronskega gradiva* predstavlja razvoj informacijske tehnologije, ki je pripeljal do tega, da danes v veliki meri namesto papirnih evidenc ustvarjamo elektronske. To pa bo v prihodnje veliki meri vplivalo tudi na poslovanje arhivov. Dr. Miroslav Novak iz Pokrajinskega arhiva Maribor je prav tako predstavil zanimiv prispevek z naslovom *Nekateri problemi strokovne obdelave reprodukcij arhivskega gradiva*. Ti so se pojavili z uvozom tehnoloških rešitev v arhivske ustanove in s povečano zahtevo po dostopnosti arhivskega gradiva, te probleme pa so še povečali procesi digitalizacije. O *popisovanju funkcij korporativnih teles in fizičnih oseb v arhivski teoriji in praksi* je govorila mag. Zdenka Semlič Rajh. V svojem prispevku je ugotavljala, da so izkušnje pokazale, da s standardom ISAAR (CPF) ni mogoče

dovolj natančno popisovati korporativnih teles, ki so navadno za popisovanje veliko bolj zapletena kot fizične osebe ali družine, hkrati pa nam je predstavila standard za popisovanje funkcij korporativnih teles ISDF. Kot zadnji v tem sklopu so se predstavili Aleksandar Radnić, Nikola Mokrović in dr. Živana Heđbeli s prispevkom *Documenta: Primer arhiviranja sodne dokumentacije OESS-a*, v katerem so prikazali uspešno sodelovanje dveh organizacij, Documente, tj. Centra za soočanje s preteklostjo, ki je nevladna organizacija v Republiki Hrvaški, in OESS-a, Organizacije za evropsko varnost in sodelovanje za Hrvaško. Sodelovanje teh dveh organizacij je dolgoročno in večplastno v smislu prenosa informacij in znanja.

Nato je bilo na vrsti kosilo, po njem pa sprehod po mestu, na katerem smo spoznavali kulturnozgodovinske in naravne znamenitosti Tuzle, zvečer pa je bila še skupna večerja.

Tema drugega dne so bila *Aktualna vprašanja arhivske teorije in prakse*. V dopoldnevu se je zvrstilo dvanajst prispevkov, prvega izmed njih, *Zasebno arhivsko gradivo v Bosni in Hercegovini*, je predstavil dr. Azem Kožar. V njem je izpostavil, da je zasebnega gradiva v Bosni in Hercegovini vse več in da so se gradivu te vrste arhivisti precej manj posvečali, kot se posvečajo javnemu arhivskemu gradivu. Darko Rubčić iz Državnega arhiva v Zagrebu je predstavil prispevek z naslovom *Izobraževanje zaposlenih v arhivih na podlagi izkušenj hrvaških arhivistov*. Ta prispevek je predstavil že lani, ker pa je bil objavljen v letošnjem zborniku, ga je na kratko predstavil še enkrat. Zoran Stevanović je predstavil prispevek z naslovom *Arhivska in hekerska etika*, Saneta Andrović iz Arhiva Tuzelskega kantona pa prispevek o *Prevzemanju javnega arhivskega gradiva in ravnanju z njim s posebnimi pogoji za uporabo*. Predstavila je pravne predpise, ki se nanašajo na prevzemanje in uporabo tega gradiva in ravnanje z njim in stanje v praksi po arhivih v Bosni in Hercegovini. Prispevek Stevana Mačkovića z naslovom *Znanstveno-informativna pomagala in uporabniki (teorija in praksa v Zgodovinskem arhivu Subotica)* se nanaša na izdelavo arhivskih pomagal, ki uporabnikom olajšajo iskanje potrebnih informacij iz arhivskega gradiva. O *Odpriem pristopu do znanstvenih informacij* je govorila Branka Molnar iz Državnega arhiva v Zagrebu. V prispevku je opisala pomen zveze »odprti pristop« in kaj v kontekstu pomenita izraza golden road in green road. Mag. Gašper Šmid in Žarko Štrumbl, oba iz Arhiva Republike Slovenije, sta predstavila prispevek z naslovom *Slovenske mladinske delovne brigade pri graditvi železniške proge Brčko–Banovići*. Dr. Bojan Himmelreich iz Zgodovinskega arhiva Celje je predstavil zanimiv prispevek z naslovom *Arhivsko gradivo o beguncih iz republike Bosne in Hercegovine na teritoriju Republike Slovenije v času 1991–1995*. V prispevku nam predstavlja povezanost Rdečega križa Slovenije z drugimi humanitarnimi organizacijami, odnos do beguncev in psihosocialno pomoč, ki so jo dobili.

Sprehod po mestu

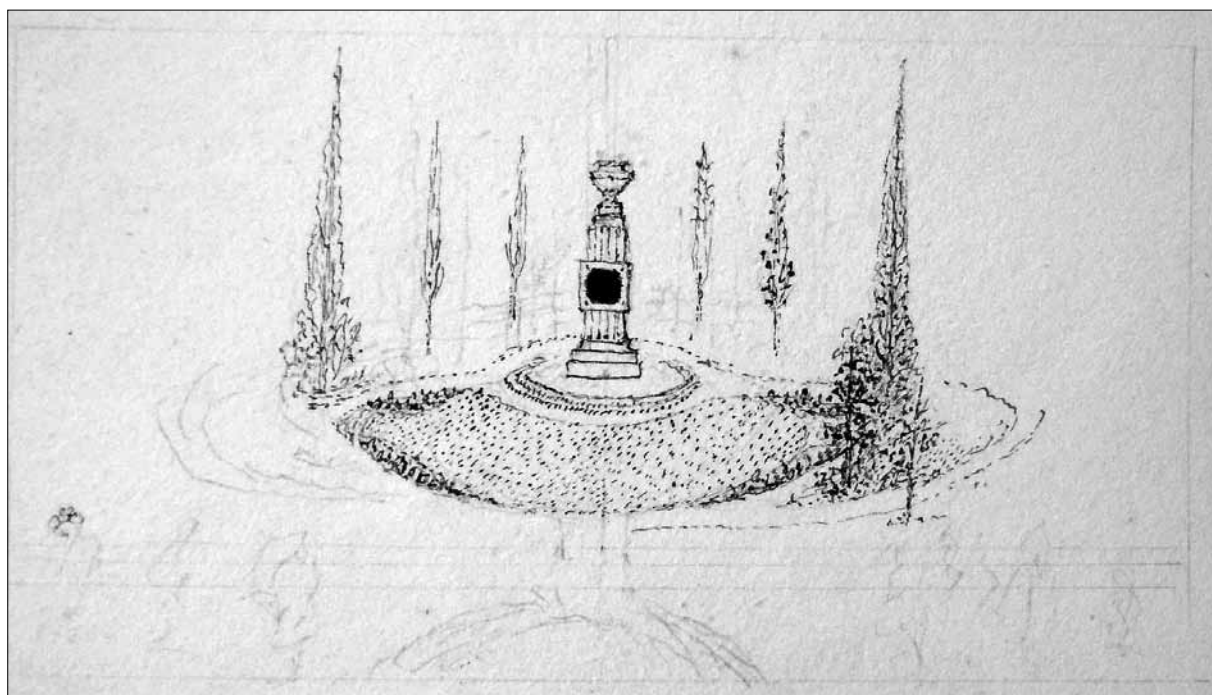
Selma Isić iz Arhiva Tuzelskega kantona je predstavila prispevek, v katerem omenja pomembnost sodelovanja arhiva z drugimi kulturnimi institucijami. Bojana Aristovnik iz Zgodovinskega arhiva Celje je predstavila prispevek *Pomen povezovanja kulturnih in izobraževalnih institucij za delo z učenci v arhivu ob primeru projekta Miška Mica v arhivu*. Gre za izjemen projekt, ki otrokom na didaktičen, izvoren in šaljiv način približa raziskovanje preteklosti in pomembnost pisne kulturne dediščine. Naslednji prispevek o arhivski zakonodaji v nekaterih evropskih državah je predstavila mag. Aida Škoro Babić, soavtorici pa sta dr. Mateja Jeraj in dr. Jekla Melik. Kot zadnji se je predstavil še Jovan Popović

iz Beograda s prispevkom o *Promociji in popularizaciji arhiva na območju nekdanje SFRJ*, s katerim je želel prikazati razvoj arhivske zakonodaje, nejasnosti ter razlike v arhivski zakonodaji držav nekdanje SFRJ.

Po koncu so bili na vrsti razprava in sklepi posvetovanja, vsi referati pa so objavljeni v obsežni publikaciji Arhivska praksa št.16.

Na koncu naj dodam še zahvalo organizatorjem, saj so se tako kot vsako leto, tudi tokrat potrudili in pripravili zanimive teme ter odlično organizirano posvetovanje, na katero se vsi radi vračamo.

Sonja Jazbec

Perspektivna risba empirskega spomenika, ki je bil postavljen v čast obiska cesarskega para v dolskem vrtu in jo je skiciral Jožef baron Erberg, s.d. (SI AS 730, Graščina Dol, fasc. 5, fol. 911).

O delu arhivov in zborovanjih

45 let Slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije

Primarna skrb vsakega naroda v zvezi z nacionalno kinematografijo je zbiranje in varovanje filmskega arhivskega gradiva/nacionalne filmske dediščine. To je edini način, na katerega lahko tudi v svetovnem merilu dokazuje edinstvenost slovenske filmske ustvarjalnosti.

Zato je bil leta 1968 v okviru tedanjega državnega arhiva ustanovljen Slovenski filmski arhiv (SFA). SFA je nastal na podlagi tedanje arhivske zakonodaje, ki je določala, da je film arhivsko gradivo. SFA je druga najstarejša filmska arhivska ustanova na nekdanjem jugoslovanskem prostoru takoj za Jugoslovansko kinoteko, ki je poleg arhivske dejavnosti opravljala tudi kinotečno in je imela dvorane v vseh republiških središčih, tako tudi v Ljubljani. Tedanji slovenski filmski ustvarjalci so se zavedali pomena filmskega arhivskega gradiva za nacionalno identiteto in zato so dosegli, da je ostalo v Sloveniji. Zato je bil SFA ustanovljen prav pri nacionalnem arhivu, saj v okviru svojega delovanja omogoča varstvo javnega in zasebnega arhivskega gradiva kot kulturnega spomenika, ne glede na vrsto, obliko ali nosilec zapisa oziroma medij. SFA vse do današnjih dni uspešno deluje kot sektor znotraj nacionalnega arhiva, Arhiva Republike Slovenije (ARS). Sprva je SFA hranil le filmske trakove, v zadnjih letih pa se je zaradi spremenjenega načina filmskega ustvarjanja in nastanka digitalnih tehnologij njegovo delovno področje razširilo na zbiranje in hrambo filmske in avdiovizualne produkcije v elektronski in digitalni obliki. To ureja arhivski zakon iz leta 2006. Podobno kot pred evropskimi in svetovnimi filmskimi arhivi so pred SFA nove naloge za zagotavljanje dolgoročne hrambe filmskega arhivskega gradiva, nastalega v digitalni obliki. Tu pa je zelo pomembna vloga ARS, ki razvija in vzpostavlja slovenski javni e-arhiv za prevzemanje, hrambo in uporabo arhivskega gradiva v digitalni obliki.

SFA je že ustanovitve zbiral vse slovenske filme, ne glede na zvrst, od dokumentarnih do igranih, od

državne do zasebne produkcije. V centralni evidenci filmskega arhivskega gradiva je bilo konec leta 2012 9.401 naslovov, približno 34.211 tehničnih enot, kolutov in DVD-jev. Samo filmskega traku je približno osem milijonov metrov. Poleg tega hranimo še 3.393 videokaset, od VHS-ov do digitalnih bet, 1.039 nosilcev zvoka ter 175.193 fotografij. Časovni razpon filmskega arhivskega gradiva sega od leta 1905, od prvega slovenskega filmskega posnetka dr. Karola Grossmana, do najnovejše produkcije. V veljavnem arhivskem zakonu (Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih/ZVDAGA) so zelo natančno opredeljene obveznosti producentov pri izročanju filmskega in avdiovizualnega arhivskega gradiva ARS/SFA.

Glede na zgodnjo ustanovitev SFA se Slovenci lahko upravičeno pohvalimo, da je zbranih in ohranjenih več kot 90 % slovenskih filmov, ki v izvorniku predstavljajo unikum slovenske filmske ustvarjalnosti, to pa je bolj izjema kot pravilo. Kot primer lahko navedemo, da je SFA samo lani pridobil 887 filmskih naslovov na filmskih kolutih, DVD-jih, blu rayih, trdih diskih, 464 videokaset, od DVD-jev do digitalnih bet in 443 zvočnih zapisov. Izročitev je bila opravljena na podlagi izročitve po zakonu, z odkupi, darili ali kot depozit (hramba). SFA hrani tudi arhivsko spisovno gradivo javnih ustanov, povezanih s filmsko produkcijo, na primer Triglav filma, Vibe in filmskih ustvarjalcev, predvsem režiserjev.

Med pomembnejšimi nalogami SFA je zagotavljanje dostopnosti in uporabe filmskega arhivskega gradiva. Prvi korak do tega je tehnična in strokovna obdelava prevzetega gradiva. Dostop bo uporabnikom omogočen v kratkem preko arhivskega informacijskega sistema scopeArchive, kajti do sedaj je bila podatkovna baza omejena le na interno uporabo. Arhivsko filmsko gradivo je uporabno za študijske, raziskovalne, kulturne in komercialne namene ob upoštevanju avtorskega prava. Število uporabnikov se povečuje, to pa kaže tudi

statistika. Tako je bilo uporabnikom v letu 2012 predvajanih 1.067 naslovov na filmskem traku ali 1.382 filmskih kolotov, poleg tega pa še 399 enot na drugih nosilcih (od VHS-ov do digitalne bete). Poleg tega predstavljamo filmsko arhivsko gradivo tudi na rednih tedenskih večerih v dvorani Slovenske kinoteke, na večerih SFA in drugod: na 66 projekcijah je bilo predvajano 32 celovečernih in 202 kratkih filmov s filmskega traku ter 42 naslovov na drugih nosilcih.

Za vso to količino filmskega, fotografskega in spisovnega gradiva, od evidentiranja, pridobivanja, katalogizacije, tehnične in strokovne obdelave, materialnega varstva, uporabe, reproduciranja, raziskovanja, publiciranja, promocije, razstavne dejavnosti skrbi le sedem zaposlenih, ki strokovno in učinkovito opravljajo svoje delovne naloge in poslanstvo.

Največjo težavo predstavlja zagotavljanje optimalnega materialnega varstva.

V prvi vrsti gre za pomanjkanje ustreznih skladiščnih prostorov. Filmsko arhivsko gradivo se skladišči na sedežu ARS, v vadbem centru v Gotenici, gorljivi nitratni filmi pa v klimatiziranih prostorih v posebnem skladišču v Borovcu pri Kočevski Reki. Del že urejenega filmskega arhivskega gradiva pa je zaradi pomanjkanja prostora v popolnoma neprimernih, neklimatiziranih skladiščih. Žal takemu stanju botruje propadli projekt filmskih skladišč v kletnih prostorih nekdanje vojašnice na Roški. Verjetno ni treba poudariti, da je rešitev tega stanja urgentna, zato smo ta problem postavili na prvo mesto. Projekcija je, da se

obdobje filmskega traku končuje, dejstvo pa je, da velja filmski trak še vedno za najbolj zanesljiv nosilec slike in zvoka za trajno hrambo, v primerjavi s hrambo filmov v e-obliki pa je dolgoročno tudi cenejši. Velikih novih prevzemov filmov na filmskih trakovih ne pričakujemo več. Je pa treba poskrbeti za filmsko arhivsko gradivo, ki je že prevzeto. Nujna začasna rešitev bi bila preureditev skladišča na Roški v prvem nadstropju iz skladišča za spisovno v skladišče za filmsko arhivsko gradivo. Prostor v velikosti 100 kvadratnih metrov bi bilo treba izolirati in opremiti z ustrežno klimatsko napravo, to pa bi omogočalo ustrezne mikroklimatske razmere. S tem bi rešili vsaj filmsko arhivsko gradivo, ki je v neklimatiziranih prostorih in del gradiva v prenatrpanih, sicer klimatiziranih skladiščih. Za trajno rešitev pa bi bila potrebna graditev novih filmskih skladišč za potrebe SFA kot tudi Slovenske kinoteke.

Za ustrežno materialno varstvo sta potrebna tudi restavracija in kopiranje filmskega arhivskega gradiva, posnetega na filmski trak. S tem sta zagotovljeni trajnost hrambe in dostopnost. Pri tem je treba v prvi vrsti zagotoviti filmske kopije za tiste filme, ki jih nimajo in obstajajo le v izvorniku (to velja predvsem za filme na 16-milimetrskem filmskem traku), in seveda redno kopiranje tistih filmov, katerih kopije so zaradi uporabe, starosti ali slabe kvalitete izdelave v preteklosti neustrezne za ogled.

Za zagotavljanje dolgoročne hrambe in dostopnosti vsebin gradiva, izvorno posnetega v digitalni obliki, je potrebno, če ga hočemo ohraniti v izvorni, nekompre-

sirani obliki, zagotoviti ustrezno strojno in programsko opremo za trajno hrambo in dostopanje do vsebin, to pa je povezano z dodatnimi tehnološkimi, finančnimi in kadrovskimi viri.

Kadrovska podhranjenost je problem, ki smo ga že nakazali in je vezan na starosti zaposlenih (najkasneje v treh letih bosta morala dva uslužbenca v pokoj) ter na ustrezno strokovno usposobljenosti, glede na dejstvo, da se tehnologija hrambe filmskega arhivskega gradiva v e-obliki povečuje.

Ob 45-letnici obstoja in delovanja SFA je bila 23. septembra 2013 v Dvorani Silvana Furlana v Slovenski kinoteki slavnostna akademija, udeležil pa se je tudi minister za kulturo Republike Slovenije dr. Uroš Grilc (kot osrednji govornik) poleg direktorja Arhiva Republike Slovenije mag. Bojana Cvelfarja in vodje SFA mag. Lojza Tršana. Sledila je projekcija celovečernega filma Francija Slaka Ko zaprem oči. Pred tem pa so bili predvajani kratki filmi po izbiri sodelavcev SFA, ki so ponazarjali časovno in vsebinsko determinanto filmskega arhivskega gradiva, filmski posnetki dr. Karola Grossmanna Na domačem vrtu iz leta 1906, Mladina gradi režiserja Franceta Štiglica iz leta 1946, Kje je železna zavesa Maka Sajka iz leta 1961, Nedelja v bolnici Jožeta Pogačnika iz leta 1969, Puščica Mikija Mustra iz 1960., Sama čista resnica Boštjana Hladnika iz 1969. ter na Adrian režiserke Maje Weiss iz leta 1998.

Zaznamovanje 45-letnice SFA je bilo zasnovano s poudarkom na pomenu filmskega arhivskega gradiva kot kulturnega spomenika, kot vizualnega ogledala preteklosti. Praznovanje je potrditev zaveze o varovanju filmskega arhivskega gradiva, hkrati pa izziv za prezentacijo tega kot vira časa in prostora, kot dokazila o obstajanju in življenju, bivanju in napredku ter vse obsegajoči kulturi in umetnosti v slovenskem in širšem prostoru.

Lojz Tršan, Tatjana Rezec Stibilj

Delavnica Programa usposabljanja za raziskovanje provenience (Provenance Research Training Program), Zagreb, Hrvaška, 10.–15. marec 2013

Program usposabljanja za raziskovanje provenience

V Zagrebu, v prostorih Hrvaškega državnega arhiva, je bila v tednu od 10. do 15. marca organizirana delavnica Program usposabljanja za raziskovanje provenience. Program usposabljanja za raziskovanje provenience ali skrajšano PRTP (Provenance Research Training Programme) je projekt inštituta ESLI (European Shoah Legacy Institute). Ustanovilo ga je češko ministrstvo za zunanje zadeve. Program se osredotoča na problematiko raziskovanja izvora in usode umetnin, judovskih ceremonialnih umetnin oziroma predmetov (*Judaica*) in nasploh kulturne lastnine, ki so jo odtujili oziroma zaplenili nacisti. Namenjen je strokovnjakom,

ki se ukvarjajo s povezanimi vprašanji iz obdobja tretjega rajha. Vsako leto so tako organizirane enotedenske delavnice, ki naj bi pripomogle k boljši usposobljenosti in povezovanju strokovnjakov s tega področja. Program namreč vzpostavlja mednarodno mrežo strokovnjakov oziroma raziskovalcev z vseh koncev sveta, ki bi med seboj sodelovali.

Leta 2011 sta program idejno zasnovala in razvila Marc Masurovsky, zgodovinar in predsednik delovne skupine za umetnine, konfiskirane in zaplenjene s strani nacistov, in Michaela Sidenberg, kuratorica likovne umetnosti v Judovskem muzeju v Pragi ter članica upravnega odbora ESLI inštituta, v sodelovanju s Felicitas Heimann - Jelinek, kuratorico in svetovalko ter predsednico delovne skupine za Judaico in judovsko lastnino posvetovalnega sveta inštituta ESLI, ter z drugimi strokovnjaki posvetovalnega sveta ESLI. Med nameni programa je v prvi vrsti promoviranje uporabe raziskovalnih dosežkov in teoretičnega znanja v dialogu in dejanjih v okviru restitucije, kot tudi nuditi uslugo in podporo raziskovalcem na področju raziskav provenience preko izboljšane raziskovalne infrastrukture, kjer bi se izmenjevale izkušnje in informacije, ki bi pripomogle k uspešnemu reševanju primerov vračanja kulturnih dobrin. Prva tovrstna delavnica je bila leta 2012 organizirana v Magdeburgu, ki je tudi center raziskovanja provenience v Nemčiji in tako je bilo to mesto najprimernejše za prvo tako delavnico. Druga tovrstna delavnica je bila organizirana pod pokroviteljstvom ministrstva za kulturo Republike Hrvaške. Gostitelji delavnice so bili tako Muzejski dokumentacijski center, Hrvaški državni arhiv, Spominski center Jaseenovac ter Documenta.

Izbor udeležencev

Delavnica programa usposabljanja za raziskovanje provenience je namenjena strokovnjakom, ki delajo v arhivih, muzejih, knjižnicah, dražbenih hišah, galerijah, pravnikom in odvetnikom, ki se srečujejo z vprašanji restitucije, zavarovalnim agentom in cenilcem, vladnim in nevladnim organizacijam, ki se ukvarjajo s problematiko po holokavstu, uradnikom, ki se ukvarjajo s problematiko kulturne lastnine, neodvisnim raziskovalcem, študentom zgodovine, umetnostne zgodovine in sorodnih področij, vsekakor tudi arhivistike.

Izbirna komisija za udeležbo na delavnici (sestavljali so jo direktor Marc Masurovsky, članica upravnega odbora inštituta ESLI Misha Sidenberg, predstavnica gostitelja Višnja Zgaga¹ ter predavatelj Willi Korte,²

¹ Direktorica Muzejskega dokumentacijskega centra v Zagrebu. Glej: <http://www.mdc.hr/hr/mdc/o-nama/djelatnici/> (04.10.2013).

² Pravnik in doktor zgodovine, sicer predavatelj na univerzi Free University of Berlin, Ludwig Maximilian z Univerze v Münchnu Univerze Georgetown v Washingtonu. Glej: <http://provenanceresearch.org/contact-us/people> (04.10.2013).

Agnes Peresztegi³ ter Victoria Reed⁴ je izmed številnih prijavljenih izbrala 48 udeležencev iz 18 držav: Avstrije, Bosne in Hercegovine, Bolgarije, Kanade, Hrvaške, Češke republike, Francije, Nemčije, Grčije, Madžarske, Izraela, Makedonije, Nizozemske, Poljske, Slovenije, Španije, Ukrajine in Združenih držav Amerike. Med njimi smo bili arhivisti, kustosi, samostojni raziskovalci, zgodovinarji in umetnostni zgodovinarji, mednarodni odvetniki, ki se ukvarjajo z vračanjem premoženja, in dediči tistih, ki jim je bilo premoženje odvzeto.

Vsebinski sklopi

Delavnica je tematsko zajela spoznavanje zgodovinskega ozadja problematike zaplenjene lastnine, oris mednarodnega tržišča kulturnih dobrin pod nacisti, kupovanje in prodajo umetnin v nacistični Evropi, oris nacistične »kulturne« politike, usodo judovskih umetnikov v času tretjega rajha, uničenje judovskih skupnosti, muzejev, arhivov in knjižnic, organizacijo in racionalizacijo zaplembe kulturnih dobrin v nacistični Evropi, vprašanje repatriacije in restitucije. Udeleženci so spoznavali metodološki pristop pri raziskovanju

zgodovine lastništva umetniškega dela, kot tudi forenzične preiskovalne pristope ter pravne in etične vsebine, zajete v zakonodajah, ki so vezane na restitucijo kulturnih dobrin.

Program usposabljanja se je začel v nedeljo, 10. marca, v hotelu Dubrovnik, s predstavitvijo programa in predavateljev. V večernih urah smo bili vsi udeleženci povabljeni v prostore gostitelja Hrvaškega državnega arhiva, kjer je bila organizirana slovesna dobrodošlica. Vse navzoče sta pozdravili direktorica arhiva Vlatka Lemić in direktorica Muzejskega dokumentacijskega centra Višnja Zgaga. Prihodnjih pet dni je delavnica potekala v prostorih Hrvaškega državnega arhiva.

V uvodnih predavanjih nam je umetnostni zgodovinar Konstantin Akinsha predstavil zgodbo hrvaške intrigantne osebnosti, Anteja Topića Mimara, ki si je pod krinko jugoslovanskega predstavnika za restitucijo leta 1945 prisvojil več sto umetniških del in predmetov. Večina teh umetnin je sicer končala v jugoslovanskih, zdaj hrvaških zbirkah, še posebej Muzeja Mimara. Ob koncu prispevka je bilo sklenjeno, da bi morale hrvaške oblasti čim prej začeti preiskovati izvor vseh predmetov, ki jih je Ante Topić Mimara imel v lasti.

Willi Korte, Marc Masurovsky in Agnes Peresztegi so za začetek postavili nekaj vprašanj, ki so pomembna pri raziskovanju provenienc. Prav tako sta Willi Korte in Agnes Peresztegi predstavila nekaj študijskih primerov zaplembe premoženja v nacistični Nemčiji ter načine raziskovanja. V nadaljevanju nam je arhivistka Hrvaškega državnega arhiva Rajka Bućin

³ Odvetnica v Budimpešti na Madžarskem, svetovalka in izvršna direktorica komisije za kulturno izterjavo Evrope. Glej: <http://provenanceresearch.org/contact-us/people> (04.10.2013).

⁴ Umetnostna zgodovinarica, kuratorica v Muzeju likovnih umetnosti v Bostonu, odgovorna za raziskovanje provenienc kulturnih del. Glej: <http://provenanceresearch.org/contact-us/people> (04.10.2013).

predstavila arhivsko gradivo, ki se nanaša na odvzem premoženja v času ustaškega režima. Seznanili smo se s tistimi predpisi ustaške oblasti, na podlagi katerih je bilo odtujeno premoženje judov. Rajka Bučin je podala izčrpno poročilo o tem, kje je shranjeno gradivo, ki se nanaša na premoženje, ki so ga odvzele ustaške ali povojne jugoslovanske oblasti. Tema se je nadaljevala z okroglo mizo arhivistov iz Hrvaške, Makedonije, Bosne in Hercegovine ter Slovenije. Predstavili smo arhive, iz katerih smo, in arhivsko gradivo, ki se nanaša na obdobje druge svetovne vojne ter odvzem premoženja. Kako nujno potrebni so arhivi pri raziskavi provenien- ce umetniških del in predmetov, je pokazala Victoria Reed, in sicer na podlagi predstavitve svojega dela. Natančno je prikazala metodološki pristop pri preiskovanju in dokazovanju provenien- ce umetniških del. Izvor in poznejša usoda umetniških del sta še najbolj sledljiva v arhivskem gradivu. Zanimivo je vedeti, da raziskovanje provenien- ce opravlja za bostonski muzej, v katerem je zaposlena, in da je bilo njeno delo uspešno - pohvali se lahko z uspešno rešenimi vprašanji provenien- ce in torej z vrnitvijo umetniškega dela prvotnemu lastniku.

V sklopu delavnice so bili predstavljeni tudi različna orodja in pripomočki za preiskovanje provenien- ce. Tako je Andrea Baresel-Brand prikazala spletni portal oziroma podatkovno bazo www.lostart.de. Povedala je, kako je ta baza nastala, kako se uporablja in kakšen pomen ima pri raziskovanju provenien- ce umetnin in predmetov iz obdobja druge svetovne vojne. Uwe Hartman iz Berlina je kot dopolnitev te predstavitve

podal pregled raziskovanja provenien- ce in razvojni proces glede restitucije v povojni Nemčiji.

Tudi Shir Kochavi, raziskovalka provenien- ce t. i. predmetov brez lastnika pri družbi Hashava – izraelska družba, ki se ukvarja z iskanjem in restitucijo predmetov, katerih lastniki so žrtve holokavsta, je prikazala svoje delo. Njena naloga je namreč poiskati in dokazati provenien- co neidentificiranih predmetov oziroma poiskati možne lastnike. Izpostavila je problem korup- tivnega vedenja posameznikov v povojnem času, ki je botroval temu, da je bilo veliko število predmetov 'iz- gubljenih', podatki o provenien- ci pa zabrisani.

Zgodovinsko ozadje in zgodovinska dejstva v zve- zi z odvzemom premoženja nacističnega režima je predstavila Patricia Kennedy Grimsted, specialistka za arhivsko gradivo, ki se nanaša na odvzem judovske- ga premoženja. Dr. Grimstedova je med vodilnimi strokovnjaki za vprašanja restitucije arhivov, knjižnic in kulturnih predmetov, še zlasti z ozemlja nekdanje Sovjetske zveze. Udeleženka iz Kijeva (Ukrajina), Elena Živkova iz Narodnega muzeja umetnosti, je predstavila primer izgube premoženja Bohdana in Varvare Hanen- ko, Agnieszka-Anna Alston pa usodo judovskih ume- tnikov in zbiralcev umetnin v Krakovu (Poljska) pred drugo svetovno vojno in pozneje.

Sterjo Nožarov, namestnik državnega tožilca iz So- fije (Bolgarija), je udeležencem delavnice predstavil zakonodajo, ki se dotika kaznivih dejanj, povezanih s kulturno lastnino v Bolgariji, in povezave z Interpolom ter Europolom pa tudi mednarodno nevladno organi-

zacija, ki se neposredno ukvarja z vprašanji zaščite kulturne lastnine. Ob tej predstavitvi se je med udeleženci razvnela debata o učinkovitostih in slabostih bolgarske zakonodaje za to področje.

Zelo zanimiv primer odtujenih predmetov precejšnje vrednosti je predstavila Antonija Milkota z Univerze v Zadru. Njena predstavitev je namreč zajela problematiko predmetov in arhivov, ki jih je italijanski okupator odnesel s seboj v Italijo. Ključne dokumente o izginotju so našli v ameriškem nacionalnem arhivu v Washingtonu. Pozneje se je razvnela burna razprava glede vprašanja neizvedene restitucije, s katerim se danes spopada tudi Republika Slovenija. Dr. Grimstedova je kot politično zelo zanimivo vprašanje izpostavila prav problematiko restitucije držav z območja nekdanje Jugoslavije.

Felicita Heimann - Jelinek in Julie-Marthe Cohen sta razložili, kaj vse sodi v zbirko z imenom Judaica. Predstavili sta pregled zbirk posameznikov, skupnosti oziroma občin ter muzejev iz predvojnega časa in nazoren pregled dogajanja ter vpliva druge svetovne vojne na te zbirke. Julie-Marthe Cohen je predstavila nizozemski primer kraje in restitucije predmetov Judaice med drugo svetovno vojno ter v povojnem času.

Marc Masurovsky je udeležence seznanil s podatkovno zbirko, ki jo je ustanovil Claims Conference in jo gosti Spominski muzej holokavsta Združenih držav (United States Holocaust Memorial Museum) v Washingtonu. Namen te podatkovne baze je v celoti zajeti podatke o provenienci na tisoče predmetov in predstaviti zgodovinske podatke o njih. Podatkovna baza je prosto dostopna in vsebuje podatke iz francoskih, nemških in ameriških arhivov.

Pridobljena spoznanja

Stanje v arhivih na Hrvaškem in v sosednjih državah bi bilo lahko bolj razveseljivo, seveda ob boljšem mednarodnem sodelovanju in večji finančni podpori. Zaposleni v arhivih so strokovno zelo podkovani, vendar jih je premalo, da bi arhivsko gradivo, ki se hrani v teh arhivih, bolje približali javnosti in prenesli na digitalne nosilce. Tako bi bilo v celoti lažje dostopno tudi oddaljenim uporabnikom.

Stanje nacionalnih muzejskih zbirk na Hrvaškem in v sosednjih državah je večinoma podobno kot drugod. Višnja Zgaga nam je predstavila informativno predstavitev kulturnih zbirk, na podlagi katere je bilo moč ugotoviti pomanjkljivo stanje pri katalogizaciji predmetov. Najboljša rešitev za popolno evidenco vseh kulturnih predmetov naj bi bila enotna podatkovna baza, s pomočjo te bi vse kulturne predmete na Hrvaškem popisali in katalogizirali. Podobno kot pri arhivih so tudi muzeji kadrovsko in finančno preveč podhranjeni, da bi lahko zapolnili luknje v poznavanju kulturne dediščine.

Predstavljene teme in diskusija na delavnici so pokazale, da je raziskovanje provenience še kako aktualno

vprašanje na območju držav nekdanje Jugoslavije. Odvzem premoženja se je tu namreč dogajal na več načinov. Med vojno so nemške in italijanske oblasti odvzele premoženje na podlagi rasnih odlokov in sodnih postopkov. Tudi komunistična oblast je že med samo vojno in tudi po njej jemala premoženje narodnim sovražnikom. Vsa ta vprašanja provenience odvzetih predmetov, umetnin, knjig so odprta vprašanja, a postajajo vedno bolj aktualna, saj dediči vztrajno iščejo svoje pravice. In arhivske škatle so tisto mesto, kjer še vedno lahko najdemo številne odgovore.

Delavnica pa ni obravnavala le krivic te vrste. Tudi trpinčenja in pobojev civilistov se je morala dotakniti. Potekala je namreč v prostorih Hrvaškega državnega arhiva, tam pa je bila na ogled razstava pisem Spominskega centra Jasenovac. To je celotnemu šestdnevemu dogodku dalo poseben pečat. Naslednja tovrstna delavnica bo od 1. do 6. decembra 2013 v Vilni.

Aida Škoro Babić

Regionalna delavnica projekta EUscreen XL v Varšavi, 20.–21. maj 2013

Na regionalni delavnici smo se sodelavci projekta EUscreen XL seznanili s postopki pri nadaljevanju projekta. Delavnico je organiziral poljski avdiovizualni inštitut NInA (več o inštitutu na spletni strani www.ninoteka.pl). Ustanova, ki ima najlepše ime med vsemi inštituti, ima tudi najlepše načrte za prihodnost. Zdaj res deluje v stari opuščeni stavbi, ki spominja na nekdanjo vojašnico, toda kmalu bo prejela precejšnja finančna sredstva od ministrstva za kulturo in na ta način ohranila, restavriral in digitalizirala arhivsko gradivo ter omogočila dostop do poljske avdiovizualne kulturne dediščine. Medtem ko pri nas prosimo za evre in cente, gre v tem primeru za milijone tako v zlotih kot v evrih. Torej, predstavili so nam svoje ambiciozne načrte za prihodnost, skupaj z gradbenimi načrti za novo stavbo inštituta s fantastično dvorano za projekcije. Priznati moramo, da čaka delavce inštituta naporna, toda lepa bližnja prihodnost. Za njihovo gradivo pa velja, da ga čaka varna prihodnost.

Uvodni del delavnice je odprla Eve Marie Oesterlen iz britanskega filmskega inštituta BUFVC. Po predstavitvi dosežkov v minulih letih je napovedala nove dejavnosti pri razširitvi projekta. Dosežke projekta EUscreen v prejšnjih letih je povzel tudi naslednji govornik, Rob Turnock iz britanskih akademskih krogov. Predstavil je pomen kriterijev za selekcijo gradiva in selekcioniranje v praksi pri projektih, pri katerih je sodeloval od leta 2001. Po njegovem mnenju je projekt EUscreen naredil velik korak naprej, saj smo pri mednarodnem projektu uskladili poglede na arhivsko stroko med arhivi ustvarjalci, ki gradivo zagotavljajo, kot tudi med arhivi kuratorji, ki za gradivo skrbijo.

(Med arhive ustvarjalce gradiva prištevam tudi RTV Slovenija. V projektu uradno sodeluje kot »content provider«, nacionalne avdiovizualne inštitute bi s pomočjo besedne igre in s ščepcem žlahtnega otoškega humorja imenovali »kontent kuratorje« ali zadovoljne skrbnike, za predstavnike univerz v projektu pa bi ustrezal naziv »kontent raziskovalci«. Smo pa lahko arhivisti zelo zadovoljni s pohvalo, ki nam jo je namenil dr. Turncock, saj je potrdil, da smo »arhivisti zelo pomembni, ker imamo znanje, ki ga nima nihče drug«.

(To je posebej poudaril, ker je iz akademskih krogov in ima dobre izkušnje z arhivi kot »kontent provajderji«).

Mala besedna igra je že napovedala drugega predavatelja, Marca Rendino z rimskega Inštituta Luce, ki je predstavil oziroma ponovil nekatera načela sheme podatkov. Načela je osvežil v času, ki je zelo primeren za trenutno dogajanje v mali državi Sloveniji. V tem času se v televizijskem arhivu intenzivno ukvarjamo z določanjem elementov popisa v novi digitalni aplikaciji. Vse rešitve iz projekta EUscreen XL so ustrezne, potrebno bi jih bilo le prilagoditi posameznim nacionalnim zahtevam in posebnostim. Njegovo predavanje o tezavru v štirinajstih jezikih je tudi vzpodbudilo odločitev, da bi lahko izdelali tezaver v petnajstih oziroma šestnajstih jezikih in s tem prevzeli na tem področju vodilno vlogo v svetu. Tudi pri urejanju avtorskih in sorodnih pravic lahko s pomočjo rešitev v projektu EUscreen XL naredimo velik korak naprej, kakršnega ne bi od nas nihče pričakoval. Gledalcem – naročnikom programov – bomo namreč priznali pomembno vlogo in si na ta način pridobili njihovo naklonjenost in zadovoljstvo s programi RTV Slovenija. Gledalci si to kot glavni sovlagatelji v program tudi zaslužijo. Na tehnična vprašanja, in sicer od vpisa v popisovalno aplikacijo do zaključka popisa, je s predstavitev niza zaporedja ukazov odgovoril Arne Stabenau z grškega inštituta NTUA.

Delavnico smo prihodnji dan nadaljevali s tehničnimi vprašanji, obogatitvi nabora metapodatkovnih podatkov in dodajanja vsebin. Za boljše razumevanje tega problema so nam pripravili tehnično demonstracijo. Žal še vedno ne dohajamo tehnološkega napredka ali pa vedno bolj zaostajamo za njim, tako da nam našega znanja na zastarelih računalnikih (z wordom iz prejšnjega stoletja in brez priklopa na splet) ni uspelo preveriti. Po predstavitvi so zaslišali še vsakega družbenika v programu posebej in priznati moramo, da smo se kar dobro izmazali, čeprav smo bili brez potrebnih datotek xml. Ko bomo problem prenosa datotek xml uspešno rešili na ravni RTV-ja, bomo spet lahko dokazali svetu, da lahko kljub slabši tehnični opremljenosti uspešno sodelujemo pri mednarodnih projektih. Pri delu v zaključenem projektu EUscreen smo se namreč izjemno uspešno dokazali in prvi dosegli cilj z dva tisoč datotekami.

Aleksander Lavrenčič

Drugi kongres arhivistov Bosne in Hercegovine, Bihać, Bosna in Hercegovina, 5.–7. junij 2013

Arhivsko združenje Bosne in Hercegovine in Arhiv Unsko-Sanskega kantona v Bihaću sta organizirala tri-dnevni drugi kongres arhivistov Bosne in Hercegovine (BiH) z mednarodno udeležbo. Kongres je potekal od 5. do 7. junija 2013. Tema kongresa je bila »Arhivi v sodobni družbi« z dvema podtemama »Država, politika in arhivi« ter »Arhivi in informacijsko okolje«.

Namen organizatorjev je bil, na kongresu, ki je sicer najpomembnejše zborovanje arhivistov neke države, obravnavati vsa aktualna strokovna, organizacijska in statusna vprašanja arhivske službe, kot tudi probleme in izzive, s katerimi se v sodobni družbi srečujejo arhivi, čuvaji arhivskega gradiva kot edinstvene in neponovljive kulturne dediščine.

Kongres sta s slavnostnim in pozdravnim nagovorom odprla direktor Arhiva Unsko-Sanskega kantona Fikret Midžić in predsednik Arhivskega združenja BiH Sejdaliya Gušić. Vsem udeležencem sta predstavila publikacije bosansko-hercegovskih arhivov, nato smo se udeležili odprtja razstave z naslovom »Bihać – urbana identiteta mesta«.

Naslednji dan se je začela prva plenarna seja s temo »Država, politika in arhivi«. Kot prvi predavatelj je nastopil Izet Šabotić iz Arhiva Tuzelskega kantona s prispevkom »Arhivi, tranzicija, politika, etika«. Prispevek je močna kritika trenutnega stanja na področju arhivistike in arhivov. V svojem referatu pravi, da so arhivi postali informacijski centri s širokim spektrom funkcij, ki so potrebne državi, družbi in posamezniku. Glede na to se postavlja vprašanje, koliko se država in družba zavedata vloge in pomena arhivov. Bosansko-hercegovska tranzicijska izkušnja, po besedah Šabotića, kaže, da se ju sploh ne zavedata. Daytonska ureditev države je prinesla zakonodajo, tudi arhivsko, na več ravneh. Močan vpliv politike in nesoglasje znotraj arhivske stroke pa so prinesli nepopolne rešitve, ki ne bodo mogle ostati. Sprejeti so arhivski predpisi na vseh ravneh oblasti (kantonalni, entitetni, federalni). Njihove glavne značilnosti so pomanjkljivost, konservativnost, terminološka neenakost in medsebojna neuskkljenost. Zato je arhivska mreža nepopolna, strokovni razvoj pa je zastal. Politični vpliv je viden tudi pri namenskih finančnih sredstvih, kajti ta se dodeljujejo na podlagi prijateljskih, strankarskih in podobnih povezav in ne na podlagi in z namenom razvoja in krepitve arhivske službe in ohranitve arhivskega gradiva kot kulturne dediščine. Na koncu svojega prispevka poziva k obratu v miselnosti in prepričanju, poziva, naj prevlada le interes arhivske stroke in da se je potrebno učiti od boljših od sebe in stremeti h konkretnim rezultatom.

Tudi Azem Kožar s Filozofske fakultete v Tuzli se je s svojim prispevkom »O nekaterih prednostnih nalogah razvoja arhivske dejavnosti v BiH« obregnil ob politični vpliv na arhivistiko in arhive ter neurejeno

arhivsko zakonodajo v državi. Predstavil je pregled ustanovitve, organizacije ter dela arhivov. Kot temeljna vprašanja, ki jih je nujno treba rešiti, je izpostavil vzpostavitev učinkovite arhivske mreže, zagotovitev primerne arhivskega prostora in arhivske opreme, sprejemanje primernih pravnih predpisov, arhivskih normativov in standardov, vprašanja zaščite, ohranjanja, urejanja in obdelave, vrednotenja in uporabe dokumentarnega in arhivskega gradiva ter kadrovske vprašanje v arhivih in pri ustvarjalcih, javnopravnih osebah.

Naslednji predavatelj, Ivo Orešković, nekdanji direktor Državnega arhiva v Dubrovniku, je nastopil s prispevkom »Zgodba o Kulinu – dvojna merila politike (ko stroka cvili, reži in laže)«. Prispevek se je dotikal Listine Kulina bana iz leta 1189, ki je sicer najstarejši ohranjen dokument, ki ga je bosanski vladar izdal, obenem pa je najstarejši ohranjen državni dokument v slovanskem jeziku.⁵ V Dubrovniku sta ohranjena dva izvoda listine, tretjega pa je v 19. stoletju odnesel takratni ruski diplomat Jeremije Gagič. Leta 2009 je dubrovniški arhiv z dovoljenjem direktorja posodil en izvod listine za razstavo Zemaljskemu muzeju v Sarajevu. Ker minister za kulturo s tem ni bil seznanjen, je direktorja arhiva odstavil.⁶ Nastop je bil obtožujoč za stroko in zelo čustveno obarvan.

Zdenka Semlič Rajh iz Pokrajinskega arhiva Maribor je predstavila prispevek z naslovom »Arhivi in etika«. Na podlagi podrobnega pregleda etičnega kodeksa arhivistov je predstavila zelo pomemben zaključek: kot etično in moralno obnašanje je opredeljeno vse tisto, kar je dobro za ljudi in stvari. Zato za arhivistiko, po besedah Semlič Rajhove, lahko rečemo, da je etično in moralno vse tisto, kar je dobro za ohranjanje arhivskega gradiva, ki predstavlja kulturno dediščino in spomenike kulture ter tisto, kar je dobro za vse ljudi, ki so imeli kakršen koli stik z arhivskim gradivom in arhivskim poklicem.

Dražen Kušen iz Državnega arhiva v Osijeku je obravnaval javno arhivsko službo in nevarnosti komercializacije. Poudaril je, da problemi usmeritve in financiranja stroke zahtevajo veliko strokovno in politično resnost pri nadaljnjih odločitvah in postopkih. Andrej Rodinis iz Arhiva Bosne in Hercegovine je predstavil potek publiciranja arhivskega gradiva.

V nadaljevanju je Peter Pavel Klasinc z Mednarodnega inštituta arhivske znanosti v Trstu in Mariboru predstavil elemente magistrskega študija arhivistike. Po njegovih besedah je študij arhivistike in dokumentologije potreben, ker so vse bolj potrebna nova znanja v zvezi s problemi poslovanja z dokumentacijo. Slovenija in širši prostor nujno potrebuje ta študijski program, ki podpira drugačno, bolj trajnostno in odgovorno

odločanje, to pa je ključnega pomena za odnos do obvladanja poslovanja z arhivskim in dokumentarnim gradivom, v vsakem primeru pa nova in dopolnilna znanja za arhivsko strokovno delo v profesionalnih arhivih in arhivskih službah pri ustvarjalcih arhivskega in dokumentarnega gradiva, ne oziraje se na to, v kakšnih oblikah in načinih je dokument zapisan.

Milena Popović Subić iz Arhiva Vojvodine iz Novega Sada je govorila o obstoju arhiva kot izrazu politične volje. V svojem prispevku je predstavila pregled vsebin tistih predpisov, ki se nanašajo na kulturne dejavnosti, saj so arhivi v zakonodaji postavljeni v ta okvir. Na koncu je poudarila, da arhivsko gradivo nastaja v procesu uresničevanja javnopravnih in zasebnopravnih interesov njegovih ustvarjalcev in ne iz navdiha. In to je tisto, kar ločuje arhivistiko od drugih kulturnih dejavnosti. Določena je z interesi ustvarjalca. Tudi v postopku sprejemanja predpisov, ki se nanašajo na dejavnost arhivov, morajo arhivi prevzeti aktivnejšo vlogo. Tudi sodelovanje arhivov in ustvarjalcev mora biti stalno, prek vseh institucionalnih oblik ter z večjim angažiranjem strokovnega združenja.

Mario Stipanović iz Hrvaškega državnega arhiva v Zagrebu je govoril o vplivu politike na dejavnost Zemaljskega arhiva v Zagrebu na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Zaključke, ki jih je podal, bi z lahkoto pripisali današnjemu času. Pravi, da je bila visoka raven političnega vpliva na delo Zemaljskega arhiva in arhivske stroke na Hrvaškem popolnoma zgrešena smer. Enak je bil politični vpliv na vse oziroma na večino državnih institucij. Popolni neurejenosti zakonskih predpisov je botrovala izključno politična odgovornost.

Prvi sklop predavanj se je končal s prispevkom Ivane Posedi iz Državnega arhiva v »Varaždinu, ki je obravnavala odnos« do ustvarjalcev, ki arhivu zagotavljajo delovni prostor.

Druga plenarna seja z naslovom »Arhivi in informacijsko okolje« se je začela z nastopom Vlatke Lemić iz Hrvaškega državnega arhiva s prispevkom o arhivih in informacijskem okolju: mreženje, interoperabilnost in sodelovanje. Govorila je o svetovnem trendu ter tudi o potrebi, da bi bili arhivi odprti širši javnosti. Kot primerjavo je predstavila različne spletne portale in objavljeno arhivsko gradivo na teh straneh, monasterium.net, matricula.online.eu, icarus.net, APENet – Archives Portal Europe network ter prikazala sodelovanje hrvaških arhivov s spletnim portalom europeana.eu.

Danijela Branković iz Arhiva Vojvodine je obravnavala vprašanje arhivov v virtualnem svetu, in sicer modernizacijo arhivov kot odgovor na informacijske zahteve uporabnikov. Opozorila je na nezadostno informacijsko znanje arhivistov na eni strani in na nepoznavanje arhivistike informacijskih strokovnjakov na drugi strani.

Nada Čibej iz Pokrajinskega arhiva Koper je v svojem prispevku »Enotni ali poenoteni informacijski sistem/i v arhivih« analizirala vprašanje poenotenja

⁵ Več o listini glej: Škoro, Aida, Gost Radin, 2005.

⁶ <http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektar/tabid/94/articleType/ArticleView/articleId/5252/Default.aspx> (20. 10. 2013)

informacijskega sistema. Katere so prednosti in katere so slabosti posameznih rešitev? Kot odgovor je obravnavala vprašanje interoperabilnosti in arhivske konvergenca. Svoj nastop je končala s pozivom, da arhivisti ne smemo dovoliti, da nam strokovnjaki IT definirajo in tako usmerjajo arhivsko delo. Spomnila in opomnila nas je, da je informacijska tehnologija naša podpora.

Branka Molnar iz Državnega arhiva Zagreb nam je predstavila projekt SERSCIDA in se dotaknila vprašanja arhivov raziskovalnih podatkov na področju družbenih ved. Cilj projekta je podpreti vzpostavljanje arhiva podatkov za področje družbenih ved v državah zahodnega Balkana, prepoznati potenciale in infrastrukturo ter spodbujati razumevanje in podporo politikam odprtega dostopa preko političnih akterjev.

Nena Maslo iz Urada visokega predstavnika je predstavila ustanovitev in razvoj Urada visokega predstavnika (Office of the High Representative oz. OHR) kot zgodovinski zapis delovanja te mednarodne institucije. Ustanovljen je bil na podlagi leta 1995 podpisanega Sporazuma o miru v Bosni in Hercegovini, t. i. Daytonskega sporazuma. Njegova naloga je nadzirati implementacijo mirovnega sporazuma v praksi in koordiniranje dejavnosti mednarodnih civilnih organizacij in agencij, ki delujejo v državi. Arhiv OHR-a je bil ustanovljen leta 2005 in hrani javno prosto dostopno arhivsko gradivo ter arhivsko gradivo zaupne narave. Javno arhivsko gradivo na papirju bo predano v hrambo Državnemu arhivu BiH, arhivsko gradivo zaupne narave pa bo shranjeno v veleposlaništvu Kraljevine Španije. Španija je namreč določena za interesnega zastopnika OHR-a. Leta 2007 je bilo celotno arhivsko gradivo digitalizirano in poslano v Arhiv OSA v Budimpešto. OSA arhiv je del Srednjeevropske univerze, ki jo financira George Soros. Zbirka OSE je usmerjena na obdobje po drugi svetovni vojni, zgodovino nekdanjih komunističnih držav, človekove pravice in vojne zločine. Ob koncu prispevka so bili burni komentariji, da je rezultat tega drobljenja arhivskega gradiva pravzaprav rezultat neurejene arhivske zakonodaje in šibkosti arhivske stroke. Potem se je začela diskusija z vsemi temami in na podlagi diskusije so bili zadnji dan sprejeti tudi sklepi kongresa. Komisija za sklepe drugega kongresa arhivistov Bosne in Hercegovine (sestavljali so jo dr. Izet Šabotić, dr. Peter Pavel Klasinc, dr. Andrej Rodinis, mr. Bojan Stojnić) so sprejeli: v obdobju tranzicije bosansko-hercegovske družbe je viden močan vpliv in prisotnost politike na arhivsko dejavnost v Bosni in Hercegovini. To je privedlo do številnih anomalij, ki so se pokazale v arhivski zakonodaji, statusu ustanov, arhivski mreži, kadrovske in materialni krepitvi ter drugih delih stroke in vplivale nanje. Zato arhivi podpirajo tista stališča v odnosih politike (države) in arhiva, pri katerih je zajeta večja strokovna in organizacijska avtonomnost in avtoritativnost arhiva, zasnovana na spoštovanju osnovnih načel in principov arhivistike, promocija arhivskih znanj in dohitevanje

arhivskih služb držav razvitega sveta. Nujno potrebno je sprejeti strategijo razvoja arhivske dejavnosti, posebno pozornost posvetiti zaščiti arhivskega gradiva v nastajanju, vključno z arhivskim gradivom iz obdobja vojne (1992–1995). Treba je vzpostaviti arhivsko mrežo na celotnem prostoru države ter oblikovati usklajeno in kompatibilno zakonodajo. Treba si je zelo prizadevati pri izobraževanju in za nenehno dodatno usposabljanje arhivskih strokonjakov. V arhivih bi bilo potrebno spodbujati mlajše arhiviste za podiplomski študij arhivistike. Nenehno in nepretrgoma se bo potrebno prizadevati za depolitizacijo, deetatizacijo, profesionalizacijo in demokratizacijo arhivske stroke. Prav tako si bo treba prizadevati za uresničevanje potrebnih strokovnih, kadrovske, materialnih in izobrazbenih možnosti za proces informatizacije arhivskih institucij ter krepiti medarhivsko in mednarodno sodelovanje.

Gostitelji so nas popeljali na sprehod po mestnem jedru in ob zeleni Uni smo si nekateri privoščili bosansko kavo, drugi pa kaj bolj osvežilnega. Tudi slavnostna večerja drugi dan kongresa je bila zelo prijetna in je le še okrepila dobre odnose in prijateljstva med arhivisti iz različnih arhivov in predvsem iz različnih držav.

Aida Škoro Babić

»Gemeindearchive – eine unverzichtbare Quelle lokaler und regionaler Geschichte«. Ein Bericht über den 5. Steirischen Archivtag am 12. Juni 2013

Im Jahr 2009 veranstaltete das Steiermärkische Landesarchiv erstmals einen Steirischen Archivtag. Dabei ging man seitens des Landesarchivs von der Überlegung aus, Mitarbeiterinnen und Mitarbeitern steirischer Archive – zumindest einmal im Jahr – eine Plattform zu bieten, auf der Probleme und aktuelle Fragestellungen, aber auch Entwicklungen und Trends im Archivwesen, diskutiert und Kontakte zwischen den einzelnen Institutionen intensiviert werden können.

Der erste Archivtag im Juni 2009 war Fragen der Bestandsbildung und Bestandserhaltung gewidmet. 2010 wurden unter dem Titel *Archiv zwischen Benützerwünschen und Recht*, Aspekte des Schutzes und der rechtlichen Grenzen der Nutzung von Archivbeständen, Fragen des Datenschutzes, Möglichkeiten der Forschung in kirchlichen Archiven der Steiermark und Rechtsfragen im Archiv am Beispiel der österreichischen Archivgesetze diskutiert. Die Archivtage der Jahre 2011 und 2012 waren dem Thema Archiv und Photographie gewidmet.

Im Fokus des 5. Steirischen Archivtages am 12. Juni 2013 standen die Gemeindearchive. Der Anlass für die Beschäftigung mit dieser Thematik war die derzeit in der Steiermark durchgeführte Verwaltungsreform,

*Ehrengäste und Referentinnen und Referenten:
Dr. Borut Batagelj (Zgodovinski Arhiv Celje),
Landesarchivdirektor i. R. Hofrat Dr. Gerhard Pferschy
(StLA), Direktor Mag. Bojan Cvelfar (ARS), Hofrätin
Dr. Ingrid Koiner (Graz), Landesamtsdirektor Hofrat
Mag. Helmut Hirt, Landtagspräsident Franz Majcen,
Mag. Simone Drechsel (Bregenzerwaldarchiv),
Dr. Elke Hammer-Luza (StLA),
Dr. Gernot Peter Obersteiner (StLA)*

die auch zu einer Reduktion der Zahl der steirischen Gemeinden führen wird. Nach Abschluss der Reform (1. Jänner 2015) soll es statt bisher 539 nur noch 285 steirische Kommunen geben. Die Erfahrungen früherer derartiger Fusionen zeigen, dass dabei gerade das historische Schriftgut von Gemeinden in Gefahr und sein Erhalt auf Dauer nicht garantiert ist. Selbst große kommunale Einheiten gingen sorglos mit den historischen Archiven und Altregistraturen um, wie das Beispiel der Stadtgemeinde Graz zeigt, wo etwa bei der Eingemeindung der Grazer Umlandgemeinden im Jahr 1939 deren Archivbestände nicht auf Dauer gesichert wurden. Nachdem schon ein Großteil des historischen Grazer Stadtarchivs im 19. Jahrhundert durch unsachgemäße Aufbewahrung in Verlust geraten war, war dies der zweite Überlieferungsbruch im Schriftgut der zweitgrößten Stadt Österreichs. Auch bei anderen, größeren und vor allem aber bei kleine(re)n steirischen Kommunen kam es zu ähnlichen Überlieferungsbrüchen.

Vor dem Hintergrund des laufenden Reformprozesses, der eine wesentliche Veränderung der Struktur der steirischen Gemeinden mit sich bringen wird, schien eine Beschäftigung mit dem kommunalen Schriftgut geboten, vor allem auch der Hinweis auf die Bedeutung dieser Quellen für die Lokal- und Regionalgeschichte. Fragestellungen und Herausforderungen im Umgang mit diesem Schrift- und Archivgut, seine Sicherung und Verwahrung sollten daher aus unterschiedlichen Perspektiven behandelt und zudem mögliche Lösungen für gemeindeübergreifende Kooperationen bei der Sicherung dieses Schriftgutes geboten werden.

*Der Präsident des Landtages Steiermark Franz Majcen
bei seinem Grußwort*

Die Verwaltung des kommunalen Schriftgutes ist durch die Allgemeine Gemeindeordnung geregelt. Gemeinden regeln daher die Verwaltung ihres Schrift- und Archivgutes im eigenen Wirkungsbereich. Ein Zugriffsrecht staatlicher Archive (Staats- oder Landesarchiv) besteht nur im Rahmen des Archivschutzes. Kommunalarchivgut ist – wie auch dem am 12. Juni 2013 beschlossenen Steiermärkischen Landesarchivgesetz zu entnehmen ist – »in einem eigenen oder gemeinsam geführten kommunalen Archiv zu archivieren, wobei insbesondere sicherzustellen ist, dass sich die Räumlichkeiten für die Verwahrung von Archivgut eignen«. Eine Verwahrung von Kommunalarchivgut im Landesarchiv ist möglich. Der entsprechende Passus im Archivgesetz führt dazu jedoch aus: »Ist eine fachgemäße Verwahrung ... in einem kommunalen Archiv nicht möglich oder mit unverhältnismäßig hohen Kosten verbunden, kann das Kommunalarchivgut dem Landesarchiv zur Übernahme angeboten werden. Die Übernahme und Archivierung durch das Landesarchiv erfolgt nach Maßgabe vorhandener Ressourcen. Kommt es zu einer Übernahme durch das Landesarchiv, geht das Kommunalarchivgut in das Eigentum des Landes über und unterliegt den Bestimmungen des ... [Steiermärkischen Landesarchiv]Gesetzes.«⁷

Der diesjährige Archivtag wurde vom Landesarchiv in Kooperation mit dem Verein zur Unterstützung des Steiermärkischen Landesarchivs, des Verbandes der österreichischen Archivarinnen und Archivare, des Verbandes der österreichischen Kommunalarchive, des Steirischen Gemeindebundes und der Historischen Landeskommission ausgerichtet und fand am 12. Juni 2013 unter dem **Titel »Gemeindearchive – eine unverzichtbare Quelle lokaler und regionaler Geschichte«** im Steiermärkischen Landesarchiv statt.

⁷ Vgl. das Steiermärkische Landesarchivgesetz auf: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Lgbl/LGBl_ST_20130612_58/LGBl_ST_20130612_58.pdf (14.06.2013).

Der Einladung waren rund 70 Personen, darunter auch Archivarinnen und Archivare aus den Nachbarbundesländern Burgenland und Kärnten sowie aus Slowenien gefolgt, unter diesen der Direktor des Archivs der Republik Sloweniens (ARS) Mag. Bojan Cvefcar und der Direktor des Historischen Archivs von Cilli/Celje Dr. Borut Batagelj.

Im ersten Vortrag der Tagung skizzierte der Direktor des Steiermärkischen Landesarchivs Dr. Josef Riegler die Bedeutung des kommunalen Schriftgutes als historische Quelle und konkretisierte dies an Beispielen, die insbesondere für die Darstellung von lokalgeschichtlichen Arbeiten von Bedeutung sind.

Dr. Elke Hammer-Luza, die im Steiermärkischen Landesarchiv die rund 2.000 Nachlässe, Familien-, Herrschafts-, Kloster- und kommunalen Archive betreut, bot einen historischen Rückblick auf die Gemeindefarchive im Steiermärkischen Landesarchiv. Schon Erzherzog Johann hatte bei der Gründung des heutigen Universalmuseums Joanneum die Sammlung von »Geschichtsdenkmälern« angeregt, unter denen auch schriftliche Quellen verstanden wurden. Eine systematische Erfassung von Kommunalarchiven und eine aktive Akquisitionspolitik waren allerdings erst im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts unter dem ersten Landesarchivdirektor Josef von Zahn möglich. Während seines Direktorats konnten die historischen Bestände bedeutender steirischer Städte und Märkte für das Archiv gesichert werden, u. a. die Archive der Stadt Bruck an der Mur, von Vordernberg oder Aussee. Auch unter Zahns Nachfolger Anton Mell wurde versucht, Kommunalarchivgut auf Dauer – insbesondere durch Übernahme in das Landesarchiv – zu sichern. Der Erste Weltkrieg und die politisch und wirtschaftlich schwierige Zwischenkriegszeit hinderte jedoch eine konsequente Umsetzung dieser Ziele. Auch nach 1945 wurden wiederholt Versuche unternommen, kommunales Archivgut zumindest zu erfassen, allerdings mit bescheidenem Erfolg. Eine geordnete Verwahrung der Gemeindefarchive in Landgemeinden, wo sich die Gemeindeganzlei zumeist im Haus des Bürgermeisters und das Schriftgut zumeist in einem Schrank befanden, der von Amtsträger zu Amtsträger weitergegeben wurde, war problematisch, die Verluste dementsprechend. Einer Übernahme von Archivgut steirischer Kommunen im großen Stil ins Landesarchiv standen zudem mangelnde personelle und finanzielle Ressourcen der Archivverwaltung entgegen.

Ein Modell für eine geordnete Verwahrung von kommunalem Schriftgut präsentierte Mag. Simone Drechsel, Archivarin des Vorarlberger Bregenzerwaldarchivs. Diese Institution wurde Mitte der 1980er-Jahre vom Heimatpflegeverein Bregenzerwald gegründet, mit dem Ziel »Archivalien ... aus dem Raum Bregenzerwald ... aufzunehmen, zu ordnen und für private und wissenschaftliche Zwecke zur Verfügung zu stellen«. Bis über die Jahrtausendwende hinaus wurde das Archiv ehrenamtlich betreut. Im Jahr 2004 beschritt

Eröffnung des 5. Steirischen Archivtages durch Landesarchivdirektor Hofrat Dr. Josef Riegler

man auf Betreiben der »Regionalentwicklung Bregenzerwald GmbH« neue Wege. Der Heimatpflegeverein übergab sämtliche von ihm gesammelten Archivalien als Dauerleihgabe an das neugegründete Bregenzerwaldarchiv. Die Finanzierung des Archivs erfolgt durch 24 Gemeinden des Bregenzerwaldes, Landes- und EU-Mittel. Die Bestände werden seit 2008 von einer hauptamtlichen Archivarin betreut. Heute versteht sich das Archiv als »Gedächtnis der Verwaltung und als Gedächtnis der Region«. Zu diesem Zweck sollen »die Akten der Gemeindeverwaltungen an einem zentralen Ort zusammengeführt und öffentlich zugänglich gemacht« sowie »privates Schriftgut und audiovisuelle Medien (Fotos, Filme, Interviews) im Original oder in Kopie gesammelt werden«. Die Hauptaufgabe des Archivs besteht derzeit in der Aufarbeitung der Bestände des seinerzeitigen Heimatpflegevereins und in einer aktiven Bestandserweiterung. In den kommenden Jahren soll jährlich das Archivgut von einer oder zwei Mitgliedsgemeinden aufgearbeitet werden.⁸

Im letzten Vortrag der Tagung beschäftigte sich Dr. Gernot Peter Obersteiner (StLA) mit der Aktenverwaltung in Gemeinden und [den] rechtlichen Grundlagen von Gemeindefarchiven, deren Verwaltung durch die Gemeindeordnung geregelt ist. Er bot dabei einen historischen Überblick über staatliche Maßnahmen und Bestimmungen einer geordneten Aktenführung und -ablage (Geschäfts- und Kanzleiordnungen) seit der Neuzeit mit Schwerpunkten im 19. und 20. Jahrhundert. Im zweiten Teil seines Vortrags widmete er sich den konkreten Bestimmungen für das Schriftgut von Gemeinden, für die zu Beginn der 1950er-Jahre ein sog. Einheitsaktenplan entworfen wurde, auf Basis dessen eine geordnete und effiziente Schriftgutverwaltung in den Kommunen erfolgen sollte.

⁸ Zum Bregenzerwaldarchiv vgl.: <http://www.regiobregenzerwald.at/bregenzerwaldarchiv.html> (Abfrage vom 14. Juni 2013).

Die einzelnen Vorträge waren von regen Diskussionen begleitet, in denen vor allem die Vertreterinnen und Vertreter steirischer Gemeinden das Landesarchiv um Hilfestellungen bei der Bewertung von Schriftgut ersuchten. Vom Landesarchiv wird bis Ende des Jahres eine schriftliche »Handreichte« erstellt werden, die eine erste Hilfestellung bei der Ordnung und Bewertung von kommunalen Schriftgut bieten und insbesondere aber auch Grundsätze eines sorgsamem Umganges mit Archivgut enthalten wird. Im Rahmen seiner personellen Möglichkeiten wird das Landesarchiv auch beratend tätig sein.

Peter Wiesflecker

Delavnica, namenjena spoznavanju reševanja poplavljenih fotografij, Zagreb, julij 2013

Gettyjev konservatorski inštitut iz Los Angelesa (Getty Conservation Institut, GCI) in Hrvaški državni arhiv iz Zagreba sta organizirala delavnice, namenjene reševanju poplavljenih fotografij. Potekale so od 15. do 26. julija 2013 v prostorih konservatorskega in restavratorskega oddelka Arhiva, saj so prostori zelo dobro opremljeni z napravami za opravljanje konservatorske in restavratorske dejavnosti.

Gettyjev konservatorski inštitut je bil glavni organizator že prejšnjega, prvega, in zdajšnjega nadaljevalnega drugega niza izobraževanj, namenjenih fotografiji.

Cilj letošnjih, prvih delavnic, je bil udeležence naučiti, kako reševati različne fotografije, ki so bile poplavljenе in nato zamrznjene. S teoretičnim in praktičnim delom smo udeleženci spoznali, kako to delo poteka.

Glavna kriterija, po katerih smo bili udeleženci izbrani, sta bila: osnovno poznavanje izdelovanja, sestave in razvoja fotografije ter najmanj pet let delovnih izkušenj pri konserviranju in restavriranju papirja. Udeleženci smo bili iz Avstralije, Bolgarije, Češke, Hrvaške, Irske, Japonske, Madžarske, Poljske, Romunije, Slovaške, Slovenije in Velike Britanije.

Profesorice, ki so delavnico vodile, pa so imele bogate pedagoške izkušnje in so bile priznane strokovnjakinje na področju konserviranja in restavriranja fotografij. Jana Križanova je izredna profesorica za konserviranje in restavriranje fotografij na oddelku za Restavratorstvo na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Bratislavi. Poleg tega je dejavna še na področju nedestruktivnih raziskav ročno barvanih fotografij in posameznih barv v sodelovanju z Gettyjevim konservatorskim inštitutom v Los Angelesu in Fakulteto za tehnologijo na oddelku za kemijo in tehnologijo hrane v Bratislavi. Nedavno je tudi doktorirala s tega področja. Bila je tudi profesorica na že omenjenem prvem nizu izobraževanj.

Barbara Lemmen je konservatorica in restavratorica za fotografije v Centru za konserviranje likovne umet-

nosti in zgodovinskih artefaktov (The Conservation Center for Art and Historic Artifacts, CCAHA) v Philadelphii, v Pensilvaniji. Po pridobljenem magisteriju na Univerzi v Delawaru (The Winterthur / University of Delaware Program in Art Conservation, WUDPAC) leta 1991 tam tudi poučuje konserviranje in restavriranje fotografij. Izkušnje je pridobila tudi kot zasebna konservatorica in restavratorica za fotografije med letoma 1993 in 2001 v New Hampshiru. Predvsem pa je bila vodja in profesorica številnih mednarodnih delavnic po svetu na področju fotografije. Še posebej se je zanimala za reševanje poplavljenih fotografij. Bogate izkušnje je pridobila z reševanjem fotografij po orkanu Katrina leta 2005 v Združenih državah Amerike.

Debra Hess Norris je vodja oddelka za restavratorstvo likovne umetnosti na Univerzi v Delawaru, WUDPAC, tam pa je tudi poučevala konserviranje in restavriranje fotografij. Od leta 1985 pa do sedaj je napisala več kot 30 člankov in knjig, ki se nanašajo na konserviranje in restavriranje, načrtovanje za reševanje ob nesrečah, na številna etična vprašanja in izobraževanje o fotografiji. Vodila je več kot sto delavnic o fotografiji po vsem svetu in poučevala na njih. Največ zaslug ima tudi za zbran denar za izobraževanje konservatorjev in restavratorjev na delawarski univerzi.

Tram Vo je po pridobljenem magisteriju iz konserviranja in restavriranja fotografij na Univerzi v Delawaru (WUDPAC) od leta 2001 delala kot zasebna konservatorica in restavratorica za številne galerije, muzeje in zasebnike po vsej Severni Ameriki. Od leta 2010 je zaposlena na Gettyjevem konservatorskem inštitutu kot konservatorica in restavratorica za fotografije in projektni management, saj vodi veliko delavnic o konserviranju in restavriranju fotografij povsod po svetu in na njih poučuje. Bila je tudi profesorica v prvem nizu izobraževanj.

Prve tri dni smo intenzivno prepoznavali raznovrstne fotografije, značilne za 19., 20. in 21. stoletje, tako pozitivov kot negativov. Poleg značilnosti za posamezne fotografije smo prepoznavali še poškodbe in spoznavali vzroke zanje. Prepoznali smo te fotografije: ferotipije, kolodijeve (sijaj in mat), albuminove, pla-

tinotipije, srebrovo-želatinske črno-bele, cianotipije, solne fotografije, polaroide, diapozitive, digitalne tiske, fotomehanične fotografije: poltonske postopke, fotokrome in kolotipije, negative: srebrovo-želatinske negative na steklu, albuminove negative na steklu in papirju, solni negativ na papirju (ali kalotipija), povoščen negativ na papirju Gustava Le Graya, kolodijev negative na steklu, acetatne in nitratne negative in srebrovo-želatinske črno-bele in barvne negative na poliestrskem zvitem filmu. Fotografije smo prepoznavali vizualno, s pomočjo lup (s 30- do 100-kratno povečavo) in z drugimi metodami, kot je na primer test s kapljo vode. Pri vizualni prepoznavi je bilo potrebno imeti veliko znanja o izdelavi posamezne fotografije, ne nazadnje pa tudi, kako je katera fotografija videti, kakšne barve in odtenke ima, kdaj so jih izdelovali, kakšni so njeni robovi, kako debeli so nanosi plasti in koliko plasti imajo različne fotografije.

Debra Hess Norris je imela drugi dan niz predavanj na simpoziju z naslovom *Celostna materialna zaščita za raznovrstne fotografije*. Namenjena so bila širšemu krogu poslušalcev. Poleg nas, petnajstih udeležencev delavnic, so bili na simpoziju tudi drugi poslušalci, predvsem iz Hrvaške. Simpozija se je udeležila tudi sodelavka Stanka Grkman.

Predavanje je začela o zgodovini, razvoju in sestavi analognih, fotomehaničnih, malo pa tudi digitalnih fotografij. Nadaljevala je z glavno temo Kako ljudem predstaviti, da bodo doumeli in razumeli neprecenljivost fotografije kot pričevalke zgodovine na svojevrstni način. Povedala je, da moramo:

- povečati in širiti znanje o fotografiji, se o njej pogovarjati in razpravljati, ker je fotografija zgodovinski dokument in globlje povezuje kulture med seboj kot drugi dokumenti; treba jo je poveličevati in vključiti v širšo javnost,
- posebej moramo poudariti, da je fotografija zaradi svoje občutljivosti zelo ogrožena, biti moramo zaskrbljeni zaradi obstojnosti, zato je pomembno poznati razlike, narediti časovno razporeditev in poudariti, zakaj je to pomembno,
- vključiti temo, kako materialno poskrbeti za domače, družinske fotografije, na primer: paziti moramo na ustrezno vlago in temperaturo, vedeti, kako svetloba vpliva na fotografijo, v kakšnih mapah in škatlah jih hraniti, pa tudi, da lahko naredimo in uporabimo kopije, in kako pravilno ravnati z originalom,
- splošni načrt za celostno materialno zaščito za fotografije mora imeti: oceno stanja (moramo jih redno kontrolirati), imeti navodila za ravnanje z njimi, imeti navodila za razstavljanje, poudariti, kako svetloba vpliva na fotografije, kako reagirati in biti pripravljen ob nevarnostih in nesrečah,
- splošni načrt za reševanje poplavljenih fotografij mora zajeti: ali je na voljo prostor in čas ter jih čim hitreje posušiti, jih skrbno dokumentirati, nekatere

bodo postale lepljive in lahko razpadejo, prepoznati posamezne vrste fotografij, narediti duplikate za negative in pozitivne, ki so veliko v uporabi, v skladiščih negative ločiti od pozitivov, pri urejanju je potrebno upoštevati standarde za izbiro ustreznih ovojev in škatel glede na vrsto fotografije in določiti restavriranje poškodb,

- nazadnje je predstavila še prednostne naloge za konserviranje in restavriranje: aktivna plesen, odstopanje vezivne plasti, lepilni trakci, lepila iz elastičnih polimerov v raztopini (angl. Rubber cement), preperela, razpadajoča osnovna ali sekundarna podlaga, saniranje razbitih fotografij na steklu, poškodovane fotografske albume je treba zamenjati ter stabilizirati dagerotipije, ambrotipije, ferotipije in barvne fotografije.

Še isti dan je Igor Kozjek, konservator in restavrador iz Hrvaškega državnega arhiva, predstavil odlično konservatorsko in restavratorsko delo na starejši Laforestovi kameri in torbo za prenašanje, narejeno po meri (iz fondov Hrvaškega državnega arhiva). Martina Bagatin, prav tako konservatorica in restavratorica iz Hrvaškega državnega arhiva, pa je med delavnicami predstavila še, kako je konservirala in restavriralala Laforestove poškodovane (raztrganine in manjkajoči deli) albuminove fotografije.

Reševanje poplavljenega gradiva

Dva dneva poplavljene raznovrstne fotografije (naštete so zgoraj) in druge pisarniške papirje v trgovinski kartonski škatli smo odstranili iz vode. Ker niso bile umazane, smo vsako posebej odstranili iz škatle in položili na pripravljene površine za sušenje in jih posušili na zraku. Med reševanjem smo prepoznavali vrste fotografij in jih dokumentirali. Ugotovili smo, da je malo fotografij poškodovanih, acetatni negativni pa so bili zelo poškodovani. Tiste fotografije, ki so ležale med barvnimi pisarniški papirji, so imele barvne madeže. Poškodovanim fotografijam smo nato določili postopke konserviranja in restavriranja.

V zelo umazani vodi poplavljene fotografije in fotografski album (iz viktorijanskega obdobja), na katerem se je razvila še plesen, smo odstranili iz vode. Vrhnje fotografije v fotografskem albumu niso bile poplavljene in jih ni bilo potrebno oprati v vodi. Vse druge iz albuma in preostale pa smo oprali v vodi, da smo odstranili blato, zemljo in prah. Nekaterim fotografijam se je odlučila slikovna plast, nekatere so se zlepile skupaj, zato smo jih ločili in na koncu smo vse posušili na zraku. Fotografski album smo zaradi plesni na platnicah morali zavreči.

Še zamrznjenemu fotografskemu albumu smo odstranili fotografije, ki so bile nanj nalepljene z lepilom (t. i. samolepilni fotografski albumi). Vse fotografije, razen barvnega polaroida in še nekaj srebrovo-želatinskih črno-belih fotografij, so bile nepoškodovane. Folije, ki so z lica prekrivale fotografije na vrhu vsakega lista, niso poškodovale fotografij, ko smo jih odstra-

njevali. Pri odstranjevanju zalepljenih fotografij pa smo poškodovali površino strani. Vezava fotografskega albuma se je med poplavo poškodovala in razpadla.

Sveženj zamrznjenih barvnih fotografij samo pomočili v etanol in fotografije ločili, nato sprali z vodo in posušili na zraku zunaj v senci na terasi arhiva. Fotografije so bile popolnoma poškodovane. Slikovna plast je razpadla in se odluščila od papirne podlage, ta pa je ostala cela.

Reševali smo zamrznjen sveženj srebrovo-želatinskih črno-belih fotografij tako, da smo s pomočjo vode (vanjo smo pomočili čopič) vsako zunanjo fotografijo razdvojili in jih nato posušili na zraku.

Reševali smo tudi sveženj zamrznjenih barvnih fotografij, ki so bile približno tri leta zamrznjene v zamrzovalniku, ki se je poljubno odpiral in zapiral in v njega je prihajala tudi vlaga. Fotografije smo ločili z zobno nitko in jih nato posušili na zraku.

Restavriranje poškodovanih fotografij

Postopke restavriranja poškodovanih fotografij smo začeli najprej s čiščenjem površin z različnimi radirkami, čistilnimi gobicami, krpami iz mikrovlaknen in premazom za fotografije, s katerim odstranimo srebrovo zrcaljenje. Na različnih fotografijah smo odstranjevali prah, srebrov sijaj, zemljo in blato. Ugotovili smo, da so za čiščenje površin fotografij uporabne samo nekatere radirke in da je pri tem delu potrebna previdnost,

saj je slikovna plast fotografije, ki je bila prej mokra, občutljiva kot steklo.

Valovite in nagubane fotografije smo poravnali tako, da smo jih prej navlažili skozi membrano iz goretaksa, s pršenjem z destilirano vodo, v vlažilni komori ali v ročno prirejeni komori ter potem obtežene med pivniki posušili in poravnali. Zato je bilo potrebno pred restavriranjem poznati sestavo fotografij, ker nekatere ne prenesejo stika z vodo. Na primer albuminova fotografija, ki ni nalepljena na sekundarno podlago, se v stiku z vodo še naguba.

Različne fotografije smo odstranjevali s sekundarne podlage (debelejši papir ali karton) na več načinov: mehansko s skalpelom in s patulo, z vlaženjem podlage v komori, zelo mokrim pivnik papirjem, vato ali tekstilom, v vodni kopeli ali pa v kopeli acetona ali etanola. Način je bil odvisen od vrste fotografije in lepila, s katerim je bila nalepljena na sekundarno podlago. Zato smo pred vsakim postopkom prepoznali vrsto fotografije in lepila.

Z licem zlepljene različne vrste fotografij smo ločevali na različne načine, in sicer: mehansko, z namakanjem v vodi, acetonu ali etanolu, z vlaženjem, z lepilom, odvisno od tega, katere vrste fotografije so se zlepile skupaj. Na primer srebrovo-želatinski negativ na steklu, na katerega se je zlepil ovitek iz prosojnega papirja: ovitek smo odlepili tako, da smo nanj nanesli gosto metilcelulozno lepilo. Tako smo čez čas lahko

odstranili odlepljeni ovoj, ki je ostal nepoškodovan, prav tako nepoškodovan je bil negativ.

Lisičje pege in drugi madeži ter madeži, ki so nastali v stiku s pisarniškiimi barvnimi papirji med poplavo, smo belili na soncu. Fotografije smo potopili v vodo, obrnjene s slikovno plastjo navzgor, in pustili v senci in nato še na soncu vse skupaj približno uro in pol. Rezultati so bili različni, odvisni od vrste fotografije in madežev. Barvni madeži, nastali zaradi barvnih papirjev, niso izginili. Prednosti te metode, s katero odstranimo madeže in belimo papirno podlago, je, da ni potrebno uporabljati kemikalij, kot je na primer vodikov peroksid.

Polaroidna slika (ki smo jo rešili iz albuma) starejšega para je bila po poplavi in zamrznitvi popolnoma izmalicičena; razpadla je v tekočo snov, ki je ostala znotraj okvirja. V etanolu smo slikovno plast odluščili od papirne podlage. Ker se je močno vihala, smo jo s čopičem dolgo časa ravnali, nato odstranili iz etanola in nalepili na tanek japonski papir ter posušili. Dosegli smo, da se je slika para pokazala do prepoznavnosti, polaroid pa je bil večji kot pred prenosom.

Acetatni negativ (to je srebrovo-želatinski negativ na acetatni podlagi), ki je bil popolnoma popokan, valovit, slika na njem je bila popačena, slikovna plast pa je odstopala, smo prenesli na novo podlago, na steklo. Najprej smo ga namočili v mešanico alkohola, vode in acetona v razmerju 2 : 1 : 2. Najprej je odstopila vrhnja antirefleksna plast, potem pa smo čez nekaj časa odstranili še želatinsko slikovno plast z acetatne podlage in prenesli na novo steklo enake velikosti. Acetatni negativ smo prepoznali z destruktivno metodo tako, da smo košček negativa držali nad majhnim plamenom. Pri gorenju acetatnega negativa se plamen ni niti povečal niti ni bil moder, to pa pomeni, da je bil negativ acetatni.

Opisane delavnice so potekale zelo intenzivno, saj je vsak opravil svoje praktično delo in prevzel še vodenje skupine. Po končanem praktičnem delu so vsak posameznik ali vodje skupin sodelovali s pogovori in diskusijami, vse pa smo skrbno zapisali na plakate. Nanje smo pisali ugotovitve, rezultate in razmišljanja, ki smo jih pridobili pri praktičnem delu.

Delati skupaj s profesoriciami, ki imajo bogate praktične izkušnje na tem področju, je vedno nekaj izjemnega. Naučila sem se, da moraš pri reševanju delati hitro, pričakovati, da je mogoče po poplavi rešiti vse fotografije, pa je nemogoče. Obnovila sem tudi praktične veščine, potrebne za prepoznavanje posameznih vrst fotografij.

Zanje in spretnosti, pridobljene na delavnici, je vedno strokoven prispevek konservatorskemu in restavratorskemu delu v našem Centru. S pridobljenim znanjem in izkušnjami pa bo naše delo še bolj opravljeno.

Druge delavnice bodo drugo leto verjetno v Narodnem muzeju v Budimpešti, kjer hranijo poleg številnih fotografij še bogato zbirko dagerotipij.

Lucija Planinc

Tretja splošna konferenca centrov virtualnih kompetenc DARIAH-EU

Petega in šestega septembra letos je bila v Kopenhavnu na Danskem tretja splošna konferenca mreže DARIAH-EU. DARIAH je kratica za Digitalno raziskovalno infrastrukturo za humanistiko [Digital research infrastructure for the arts and humanities]. Namen mreže DARIAH je povezati nacionalne, regionalne in lokalne pobude v vsem dostopno in uporabno infrastrukturo. Slovenski zastopnik v mreži je SI-DIH (<http://www.sidih.si/>). Vanj sta vključena Inštitut za novejšo zgodovino in Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

V praksi naj bi dosegli dva cilja: (1) povezali izobraževalne in raziskovalne organizacije s področja humanistike, omogočili izmenjavo znanj, metodologij in praks med vedami; (2) ponudili orodja za obdelavo in objavo raziskovalnih podatkov in ustvarili razmere za povegljivost teh.

Prvi dve konferenci sta bili v Utrechtu na Nizozemskem (april 2012) in na Dunaju (november 2012). Na teh dveh srečanjih so se predstavniki sodelujočih držav dogovorili o splošnih usmeritvah delovanja mreže DARIAH in določili delovne skupine, ki jih je potrebno sestaviti za reševanje konkretnih tehničnih vprašanj.

Na letošnji septembrski konferenci so poročevalci predstavili delo v zvezi s tehničnimi rešitvami in predstavili tekoče projekte s področja digitalne humanistike. V okviru tega zapisa so na kratko predstavljeni teme in sklepi s konference.

Modul z naslovom »Publikacije in Open Access« je ugotovil, da tradicionalni načini objavljanja ne zadoščajo več za potrebe raziskovalcev. Obstaja tudi nevarnost »privatizacije« javnih sistemov, kot se je zgodilo letos s programom Mendeley. Projekt, prvotno zasnovan kot odprtokodna rešitev za urejanje in izmenjavo raziskovalnih prispevkov, je kupila založba Elsevier in s tem pridobila pravice za velikansko število del, ki jih raziskovalci (brezplačno) ustvarijo. Člani mreže DARIAH so se dogovorili, da bodo preučili uporabo odprtih platform, ki jih združuje portal Open Editions (<http://www.openedition.org>) in podpirajo objavo revij (<http://www.revues.org>), knjig (<http://books.openedition.org>), znanstvenih blogov (<http://hypotheses.org>) in organizacijo napovedi dogodkov (<http://calenda.org>). Kot arhiv vsebin z odprtim dostopom bo DARIAH uporabljala francoski HAL (<http://hal.archives-ouvertes.fr/>).

Modul, ki se je ukvarjal s hranjenjem podatkov, je vključeval predstavitev nemških, irskih, avstrijskih in francoskih projektov in tehnologij, ki jih ti uporabljajo.

Predstavilo se je tudi več projektov s področja digitalne humanistike. Že dalj časa trajata EHRI (European Holocaust Research Infrastructure; <http://www.ehri.project.eu/>) in CENDARI (Collaborative European Digital Archive Infrastructure; <http://www.cendari.org>).

eu). Novejša projekta sta Dixit (Digital Scholarly Editions Initial Training Network; <http://dixit.uni-koeln.de/>) in ARIADNE (Advanced Research Infrastructure for Archaeological Data Networking in Europe; <http://www.ariadne-infrastructure.eu/>). Vanj je vključen tudi slovenski Inštitut za arheologijo pri ZRC SAZU s svojimi zbirkami podatkov.

Dva modula sta se ukvarjala s tehničnimi platmi vzpostavitve raziskovalnih orodij in sta se osredotočila na snovanje nadzorovanih besedišč (controlled vocabularies) in infrastrukturo za avtentikacijo in avtorizacijo (Authentication and Authorisation Infrastructure).

DARIAH namenja pozornost tudi vprašanjem računalniškega opismenjevanja raziskovalcev. Izobraževanju posvečeni modul je predstavil kanadske izkušnje s poletnimi šolami digitalnih tehnologij (<http://www.dhsi.org/>; <http://inke.ca/>) ter evropske projekte (Oxford: <http://digital.humanities.ox.ac.uk/dhoxss/>; Benetke: http://www.unive.it/nqcontent.cfm?a_id=155151) in odprl nekatera konceptualna vprašanja.

Danski predstavniki so kot gostitelji izkoristili priložnost in udeležencem konference predstavili dejavnosti, ki pri njih potekajo v zvezi z digitalno podprtimi in digitalnimi raziskavami. Te predstavitve najboljše

prikažejo možnosti, ki jih raziskovalcem ponujajo digitalne tehnologije. Na kratko naj povzamemo le eno od predstavitev.

V projektu Muzeja Moesgård in Univerze Aarhus so računalniške tehnologije igrale odločilno vlogo pri analizi najdišča. Šlo je za prizorišče bitke v obdobju približno na začetku našega štetja. Ogromna količina človeških in drugih stvarnih ostankov je bila prevelika za obdelavo s klasičnimi metodami. Šele povezovanje prostorske analize, georeferenciranja ostankov, digitalne fotografije med samim izkopavanjem, radiokarbonskega datiranja, analize izotopov za določanje izvora bojnikov itd. in združevanje vseh teh podatkov, so omogočili interpretacijo najdišča. Predstavitve poročila je na voljo na spletnih straneh DARIAH-EU (http://dariah.eu/fileadmin/Documents/General_VCC_meeting/digital_archaeology_Alken_DARIAH.pdf) – žal brez spremnega besedila. Na istem mestu so na voljo tudi druga gradiva s konference (<http://dariah.eu/activities/GENERAL-vcc-meetings/3rd-general-vcc-meeting.html>).

Miha Seručnik

Osebne vesti

In memoriam. Marjan Dobernik, univ. dipl. ing. kemije (1950–2013)

V petek, 8. marca 2013, smo prejeli žalostno vest, da nas je tiho, a nenadoma in mnogo prezgodaj zapustil naš dolgoletni sodelavec, pa tudi prijatelj Marjan Dobernik.

Leta 1983 je kot vodja konservatorsko-restavratorske delavnice Arhiva Slovenije nasledil Nada Majcen in to mesto zasedal vse do leta 1990. Zato, pa tudi kot naš dobri prijatelj, si zasluži te vrstice.

Izviral je iz mariborske družine zavednega koroškega izobraženca, ki je po prvi svetovni vojni pribežal v Kraljevino Jugoslavijo, da bi njegovi otroci (Marjan je bil zadnji, četrti otrok) lahko govorili slovensko. Leta 1975 je končal študij na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo, na Univerzi v Ljubljani (smer kemija) in se leto zatem zaposlil v Vodnogospodarskem podjetju. Leta 1982 je krajši čas služboval na ljubljanski Biotehnični fakulteti.

Pot med nami je začel v juniju 1983, ko je prevzel vodenje Sektorja za konserviranje-restavriranje in reprodukcijo arhivskega gradiva. Spominjamo se ga kot vodje, ki je bil zavezan stroki in napredku in nas je pogosto nagovarjal k nadaljnjemu izobraževanju in strokovnemu usposabljanju. Znal je poslušati, nepotrebne govorjenja pa se je bal. Podobno kot pred njim Nada Majcen je vedel, da je posodabljanje konservatorsko-restavratorske opreme ključno za uspešno delo. Še danes smo mu hvaležni za prenekatero napravo v našem laboratoriju. Izpeljal in pospešil je nakup, posamezne kose pa je pridobil tudi od različnih podjetij.

Že zelo zgodaj je zaznal potrebe po izobraževanju za konserviranje in restavriranje fotografij. Leta 1985 je na povabilo Arhivske direkcije v Italiji obiskal Center Italijanskih državnih arhivov za reproduciranje, vezavo

in restavriranje v Rimu, restavratorski oddelek galerije Uffizi in Vatikansko biblioteko. Z Ivanom Nemaničem sta isto leto na Inštitutu Luce v Rimu pregledala filmsko gradivo, ki se nanaša na Slovenijo. Konec 80-ih se je prijavil na izobraževanje v muzeju Georgea Eastmana v New Yorku in bil tudi sprejet. Splet različnih okoliščin, ki jih ne poznamo povsem, mu je izobraževanje preprečil, svoje védenje pa je dobrohotno predal sodelavki, ki se je več kot dve desetletji pozneje udeležila podobnega izobraževanja. Takrat je trem zaposlenim konservatorjem restavratorjem starejših vezav želel omogočiti nadaljnje izobraževanje, zato sva se Blanka Avguštin in Matjaž Casar že leta 1988 udeležila enega izmed prvih organiziranih izobraževanj s področja starejših knjižnih vezav v Bavarskem državnem arhivu v Münchnu.

Leta 1984 je postal svetovalec direktorja Arhiva Slovenije za materialno varstvo arhivskega gradiva. To delo je uspešno opravljal vse do leta 1996, ko je vodstvo pri njem prepoznalo še druge sposobnosti. Postal je pomočnik direktorja, obenem pa sprejel vodenje Službe za splošne in tehnične naloge v arhivu.

Z vpisom magistrskega študija na katedri za Upravnopravne znanosti na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani leta 2001 je izrazil namero, da znanje izpopolni tudi na tem področju. Na žalost je zaradi osebnih tragedij študij tik pred koncem opustil. Na tem delovnem mestu je opravil vrsto pomembnih nalog, vodil je informatizacijo in vzpostavljaj tehnologije za digitaliziranje gradiva, ki je bila takrat še povsem v povojih. Skrbel je za snemanje na mikrofilme in drugo reproduciranje arhivskega gradiva.

Za slovenske arhivske ustanove je pripravil navodilo o postopkih za snemanje na mikrofilme, hkrati pa pripravljaj različna izobraževanja za ožjo in širšo strokovno javnost. Aktivno je sodeloval na različnih mednarodnih posvetih in seminarjih. Uspešno je sodeloval tudi v izobraževalnem sistemu računalniškega opismenjevanja znotraj Arhiva Republike Slovenije. Leta 2004 je poleg nalog pomočnika direktorja prevzel finančno poslovanje in javna naročila, izvajal je nadzor nad pravnimi in pravočasnim izvajanjem pogodbenih obveznosti, investicij kot tudi investicijskim vzdrževanjem. Poleg vsega je bil odgovoren še za požarno varnost arhiva in tudi varnost vseh zaposlenih pri delu.

Najbližji dolgoletni sodelavci se ga spominjamo kot odločnega moža, ki je znal krmariti med ostrimi čermi brez slabe volje in žaljivih besed. Še tako težke besede in misli je znal omiliti z neverjetnim mirom, ki ga je vedno znova ustvarjal v svoji okolici. Vse slabo je spremenil v dobro in nas vodil k sodelovanju in ustvarjanju.

Zato smo ga leta 2008 soglasno potrdili za predsednika izvršnega odbora Sindikata Arhiva RS, to pa se je kmalu pokazalo kot najboljša izbira. Kot poznavalec

sistemizacije je pri raznih prevedbah znal prepoznati napake, jih predstaviti nadrejenim in izpeljati »zgodbo« v prid delavcem. Napetosti je znal blažiti tudi s sindikalnimi izleti, ki jih je organiziral. Na njih nas je nasmejal, pa spet česa naučil. Še danes med skupinskim fotografiranjem vsi ponavljamo Marjanov klic »ne reži nog« in upamo, da bo res tako.

Kot navdušen hribolazec z vodniško licenco je organiziral marsikatero pohodniško turo v slovenske gore, tam pa smo spoznali tudi njegovo široko znanje o gorništvu. Tudi alpinizem in visoko gorovje mu nista bila tuja, saj je v naravi užival. Nasploh je bil vsestranski in uspešen športnik, učitelj tenisa, ki se je z nasprotniki pomeril na različnih turnirjih, balinar, ki je uspešno vodil klub Petek, kolesar, ki se je udeležil številnih kolesarskih dirk po Sloveniji, in še bi lahko naštevali. Prav

ob zadnjem obisku v naši delavnici je omenjal priprave na kolesarski maraton Franja in več različnih vzponov v slovensko in tuje visokogorje.

Prav gotovo pa je bila njegova največja odlika dobrosrčnost. Vedno je bil pripravljen priskočiti na pomoč v kakršnikoli stiski. Čeprav je pomoč tudi sam potreboval, jo je pogosteje ponujal kot jemal.

V juniju leta 2011 se je odločil, da bo delo v Arhivu Republike Slovenije končal in ga nadaljeval tam, kjer se je najraje razdajal, tam, kjer je bil najboljši in najsrečnejši – v družbi svoje družine, posebno v družbi vnukinje in vnučka.

Tvoja pot k soncu naj bo lahka in prijetna.

Tvoji sodelavci pa tudi prijatelji.

Blanka Avguštin Florjanovič

Nove pridobitve arhivov v letu 2012

Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 358 Zbirka zvočnih zapisov, 1983–2008, 258 CD, 139 avdio kaset in 2 zvočna koluta
- SI AS 399 Bolnišnica Golnik, 1994–2001, 0,5 tm, 3 škatle
- SI AS 423 Filmski sklad RS, 2001–2002, 1,7 tm, 17 škatel
- SI AS 426 Univerzitetni klinični center Ljubljana, podfond Interne klinike, 1953–2011, 12,0 tm, 110 škatel
- SI AS 676 Zbirka gradiva o mejni problematiki med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško, delni prevzem kopij gradiva, 1945–2009, 0,5 tm, 5 škatel
- SI AS 1067 Zbirka matičnih knjig, prevzem matičnih knjig z ozemlja UE Nova Gorica in UE Idrija, 1812–1945, 11,4 tm, 79 knjig, 61 map, 34 škatel
- SI AS 1164 Inštitut za narodnostna vprašanja, 1824–1995, 21,0 tm, 192 škatel
- SI AS 1165 Gospodarska zbornica Slovenije: podfondi/serije Služba za konjunkturo in ekonomsko politiko Poslovno informacijsko središče Infolink, Predsednik GZS in Kabinet predsednika GZS, Častno sodišče Združenje celulozne, papirne in papirno predelovalne industrije, Združenje lesarstva, Splošno združenje gozdarstva, 1961–2007, 28,0 tm, 251 škatel
- SI AS 1545 Moška kaznilnica Maribor, 1889–1941, 8,3 tm, 74 škatel
- SI AS 1996 Zbirka Inštituta za slovensko izseljenstvo, 1950–2007, 0,1 tm, 1 škatla
- SI AS 1205 Sklad Prešernovih nagrad, 2009–2012, 1,0 tm, 8 škatel, 1 fascikel
- SI AS 2061 Zavod RS za šolstvo, 1959–1996, 8,5 tm, 77 škatel
- SI AS 1270 Zveza zgodovinskih društev Slovenije, delni prevzem javnega in zasebnega arhivskega gradiva, 1956–2010, 0,7 tm, 7 škatel
- SI AS 2016 Zbirka Slovenskega filmskega arhiv pri Arhivu RS, 2005–2012, 0,3 tm, 3 škatle
- SI AS 2051 Geodetski zavod Slovenije, delni prevzem, 1931–2011, 8,0 tm, 62 škatel
- SI AS 2057 Urad Vlade RS za komuniciranje, prevzem arhivskega gradiva urada in predhodnikov, s. d., 7,6 tm, 72 škatel
- SI AS 2076 Dvorana Jugoslovanske kinoteke, 1963–1994, 0,7 tm, 7 škatel
- SI AS 2080 Košarkarska zveza Slovenije, prevzem javnega in zasebnega arhivskega gradiva, 1950–2005, 52,5 tm, 472 škatel
- SI AS 2083 Sklad Socialistične republike Slovenije za

negospodarske dejavnosti, 1964–1970, 4,8 tm, 43 škatel

- SI AS 2086 Uprava zgradb Socialistične republike Slovenije, 1945–1990, 30,0 tm, 254 škatel, 2 kartoteki, 49 rol
- SI AS 2087 Počitniška zveza Slovenije, 1954–1994, 0,6 tm, 6 škatel
- SI AS 2089 Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, 1994–2002, 27,7 tm, 249 škatel

Zgodovinski arhiv Celje

- SI_ZAC/0116 Skupščina občine Brežice, 1994, 5,9 tm
- SI_ZAC/0507 Zbirka turističnih izdaj, 1939–2012, 0,3 tm
- SI_ZAC/0511 Zbirka raznih dokumentov industrijskih, obrtnih in trgovskih podjetij, 1913–1962, 0,1 tm
- SI_ZAC/0524 Zbirka fotografij, 1925–1958, 0,1 tm
- SI_ZAC/0621 Okrajno sodišče v Šoštanju, 1929–1978, 8 tm
- SI_ZAC/1036 Skupščina občine Celje, 1983–1989, 0,4 tm
- SI_ZAC/1046 Skupščina občine Trbovlje, 1983–1991, 37,1 tm
- SI_ZAC/1165 Okrajno sodišče v Velenju, 1976–1978, 2,6 tm
- SI_ZAC/1169 Hiralnica mesta Krško, 1602–1906, 0,2 tm
- SI_ZAC/1171 Zbirka gradiva o športu, 1933–1988, 0,1 tm
- SI_ZAC/1188 Skupščina občine Šmarje pri Jelšah, 1995, 6,5 tm
- SI_ZAC/1190 Lekarna Sevnica, 1945–1995, 1,3 tm
- SI_ZAC/1204 Kulturno rekreacijski center Hrastnik, 1979–2000, 1,0 tm
- SI_ZAC/1224 Zbirka gradiva volitev in političnih strank, 1990–2012, 0,1 tm
- SI_ZAC/1240 Zbirka nosilcev zvoka, slike in elektronskih zapisov, 1969–1978, 0,3 tm
- SI_ZAC/1258 Kovinotehna Celje, 1956–2002, 4,1 tm
- SI_ZAC/1274 Zbirka razglednic in dopisnic, 1904–1994, 0,1 tm
- SI_ZAC/1285 Zbirka osebnih dokumentov, 1934–1965, 0,1 tm
- SI_ZAC/1286 Zbirka plakatov, 1954–2012, 0,1 tm
- SI_ZAC/1313 Zbirka voščilnic, 1937–1960, 0,1 tm
- SI_ZAC/1456 Center za varstvo in delo Golovec, 1987–2011, 0,9 tm
- SI_ZAC/1462 Osnovna šola Artiče, 1938–1991, 2,0 tm

SI_ZAC/1463 Osnovna šola Pečica, 1927–1965, 0,2 tm

SI_ZAC/1464 Osnovna šola Sromlje, 1939–1971, 0,2 tm

SI_ZAC/1465 Zavod za pokojninsko in invalidsko varovanje Slovenije, Območna enota Celje, 1919–1995, 0,1 tm

Pokrajinski arhiv Koper

SI_PAK KP/0575 OŠ Oskarja Kovačiča Škofije, 1905–2001, 32 te, 3,2 tm

SI_PAK KP/0936, OŠ Janka Premrla Vojka, 1946–1990, 3 te, 0,3 tm

SI_PAK/0370, Posebna osnovna šola pri Ortopedski bolnici Valdoltra, 1951–1993, 3 te, 0,3 tm

SI_PAK/0874, Občinska skupnost socialnega skrbstva Ilirska Bistrica, 1944–1990, 33 te, 3,3 tm

SI_PAK/0907.1, RUJP Postojna – Izpostava Postojna, 1961–1995, 117 te, 11,7 tm

SI_PAK/0907.2, RUJP Postojna – Izpostava Ilirska Bistrica, 1959–1995, 78 te, 7,8 tm

SI_PAK/0907.3, RUJP Postojna – Davki in prispevki pravnih oseb, 1996–1997, 25 te, 2,5 tm

SI_PAK/0907.4, RUJP Postojna – Davčna inšpekcija, 1980–1995, 30 te, 3 tm

SI_PAK/0909.1, DURS Koper: Oddelek za fizične osebe – Koper, 1997–1999; 1 te, 0,1 tm

SI_PAK/0909.4, DURS Koper: Oddelek za fizične osebe – Izpostava Sežana, 1994–1999, 1 te, 0,1 tm

SI_PAK/0963 Center za socialno delo Ilirska Bistrica, 1964–1998, 14 te, 1,4 tm

Pokrajinski arhiv Maribor

Novi fondi:

SI_PAM/1934 Osnovna šola Ivana Cankarja Ljutomer, 1892–1999, 77 AŠ, 7,7 tm

SI_PAM/1938 Zdravstveni dom dr. Adolfa Drolca Maribor, 1953–1992, 134 AŠ, 13,4 tm

SI_PAM/1939 SOZD Združeno varstvo Maribor, 1981–1989, 122 AŠ, 12,2 tm

SI_PAM/1941 CSD Slovenska Bistrica, 1962–1982, 170 AŠ, 17 tm

Dopolnitve:

SI_PAM/0725 Okrožno sodišče v Mariboru, 1956–1978, 1840 AŠ, 184,0 tm

SI_PAM/0994 Gozdno gospodarstvo Maribor, 1951–1994, 49 AŠ, 4,9 tm

SI_PAM/1407 Osnovna šola Maksa Durjave Maribor, 1946–1997, 34 AŠ, 3,4 tm

SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic, 19. stoletje–21. stoletje, 604 razglednice

SI_PAM/1807 Zbirka lepakov, letakov in plakatov, 1790–2008, 2 plakata

Pokrajinski arhiv Nova Gorica

SI_PANG/0085 Skupščina občine Ajdovščina, 1989–1995, 23 škatel, 2,3 tm

SI_PANG/0108 Skupščina občine Tolmin, 1962–1981, 2 škatli, 0,2 tm

SI_PANG/0400 Osnovna šola Bovec, 1978–1987, 2 knjigi

SI_PANG/0509 Salonit Anhovo, 1958–1996, 56 škatel, 5,6 tm

SI_PANG/0597 Osnovna šola Čezsoča, 1947–1964, 1 knjiga, 1 fotografija

SI_PANG/0718 Tekstina Ajdovščina, 1953–2012, 1 škatla, 0,1 tm

SI_PANG/0737 Samoupravne interesne skupnosti družbenih dejavnosti občine Ajdovščina, 1977–1986, posamezni dokumenti

SI_PANG/0740 Športna zveza Ajdovščina, 1981–2005, posamezni dokumenti

SI_PANG/0942 Planinsko društvo Nova Gorica, 2010–2012, 2 zvezka

SI_PANG/1006 Zbirka gradiva NOB, 1942–1945, 2 škatli, 0,2 tm

SI_PANG/1008 Okrožno državno tožilstvo v Novi Gorici, 1947–1954, 11 š, 1,1, tm

SI_PANG/1079 Davčni urad Nova Gorica, 1992–2000, 12 škatel, 14 svežnjev, 3,0 tm

SI_PANG/1127 Samoupravna interesna skupnost za varstvo pred požarom občine Tolmin, 1976–1989, 1 škatla, 0,1 tm

SI_PANG/1128 Slavistično društvo Nova Gorica, 1990–2009, 1 škatla, 0,1 tm

SI_PANG/1129 Klub primorskih študentov, 1955–1957, 1 mapa

SI_PANG/1130 Zadruga vojnih oškodovancev Vrtojba, 1921–1924, 1 škatla, 0,1 tm

SI_PANG/1131 Upravna enota Ajdovščina, 1989–1998, 65 škatel, 6,5 tm

SI_PANG/1134 Zbirka matičnih knjig in drugih matičnih evidenc, 1924–1959, 482 enot, 7,5 tm

SI_PANG/1139 Kmetijska zadruga Goriška Brda, 1948–1964, 89 škatel, 8,9 tm

Zgodovinski arhiv Ptuj

SI_ZAP/0092 Javno tožilstvo Ptuj, 1993–2001, 88 škatel, 8,8 tm

SI_ZAP/0104 Osnovna šola Cirkovce, 1945–1988, 19 škatel, 1,9 tm

SI_ZAP/0107 Osnovna šola Dornava, 1879–2001, 34 škatel, 3,4 tm

- SI_ZAP/0107 Osnovna šola dr. Franja Žgeča Dornava, podružnica Polenšak, 1965–2000, 6 škatel, 0,6 tm
 SI_ZAP/0139 Glasbena šola Karol Pahor Ptuj, 1810–1964, 11 škatel, 1,1 tm
 SI_ZAP/0500 Območna obrtno podjetniška zbornica Ptuj, 1979–2006, 34 škatel, 3,4 tm
 SI_ZAP/0503 Mestni kino Ptuj, 1948–1997, 14 škatel, 1,4 tm
 SI_ZAP/0505 Osnovna šola Ivanjkovci, 1919–1994, 5 škatel, 0,5 tm
 SI_ZAP/0506 Zbirka zgoščenk, Nadškofijski arhiv Maribor, Zapisniki mestnih sodnikov mesta Ptuj za leto 1618, digitalizirana kopija, 1 cd

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Enota v Ljubljani

- Mestna občina Ljubljana, digitalne fotografije ljubljanskih županov Danice Simšič in Zorana Jankovića, 3 ks, 0,1 tm, darilo
 SI_ZAL_DOM/0027 Občinski ljudski odbor Mengeš, 1952–1959, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_DOM/0107 Continua Domžale, 1992–2005, 24 š, 2,4 tm,
 SI_ZAL_DOM/0108 Krajevna skupnost Trzin, 1970–1989, 11 š, 1 mapa 1,1 tm
 SI_ZAL_DOM/0109 Krajevna skupnost Mengeš, 1961–1996, 24 š, 2,4 tm
 SI_ZAL_LIT/0045 Lesna industrija Litija 1950–2011, 57 š, 1 k, 1 m, 5,9 tm
 SI_ZAL_LJU/0086 Okrajno sodišče Ljubljana (Temeljno sodišče v Ljubljani), 1978–1988; 789 š, 192 k, 88,5 tm
 SI_ZAL_LJU/0402 Občinski ljudski odbor – Skupščina občine Ljubljana Center, 1955–1994, 159 š, 15,9 tm
 SI_ZAL_LJU/0617 Občinska konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Ljubljana Center, 1979–1983, 5 š, 0,5 tm.
 SI_ZAL_LJU/0650 Izobraževalno središče Miklošič, 1957–2011, 68 š, 6,8 tm,
 SI_ZAL_LJU/0650 Vodovod-Kanalizacija Ljubljana 1988–1989, 2 mapi, 0,1 tm
 SI_ZAL_LJU/0736 Občinsko javno pravobranilstvo Ljubljana, 1965–1997; 339 š, 50 f, 9 r, 221 k, 41,1 tm
 SI_ZAL_LJU/0773 Skupnost slovenskih občin, Ljubljana, 1960–1989, 2 š, 0,2 tm
 SI_ZAL_LJU/0781 Slovenija ceste Tehnika 1942–1991, 91 š, 9,1 tm
 SI_ZAL_LJU/0782 Srednja gradbena, geodetska in ekonomska šola Ljubljana, Srednja poklicna šola, Ljubljana, 1947–1990, 169 š, 8 f, 17,7 tm
 SI_ZAL_LJU/0786 Osnovna šola Hinka Smrekarja Ljubljana 1951–1990, 37 š, 3,7 tm,

- SI_ZAL_LJU/0788 Samoupravna interesna skupnost materialne proizvodnje občine Ljubljana Center, 1986–1990, 3 š, 0,3 tm
 SI_ZAL_LJU/0789 Dijaški dom Poljane, 1960–1993, 20 š, 2 tm,
 SI_ZAL_RIB/0038 Osnovna šola dr. Ivan Prijatelj Sodražica 1913–1995, 35 š, 1 f, 3,6 tm,

Enota za Gorenjsko Kranj

- SI_ZAL_KRA/0103 Občinski odbor Socialistične zveze delovnega ljudstva Žabnica, 1952–1958, 1 mapa, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0103 Osnovna organizacija Zveze komunistov Slovenije Žabnica, 1952–1956, 1 mapa, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0199 Matični urad Kranj, 1946–2003, 3 š mikrofilmskih žepkov, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0230 Aktiv Zveze mladine Slovenije Bitnje, 1945–1975, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0231 Aktiv Zveze komunistične mladine Jugoslavije Bitnje, 1945–1948, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0232 Krajevni odbor Antifašistične fronte žena Bitnje, 1945–1948, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0233 Osnovna organizacija Zveze komunistov Slovenije Bitnje, 1946–1983, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0234 Krajevna konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Bitnje, 1945–1989, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0238 Gasilsko reševalna služba Kranj, 1951–2005, 24 š, 2,4 tm
 SI_ZAL_RAD/0107 Skupščina občine Radovljica, 1962–1994, Gospodarstvo, obrt, komunala, statistika, zbori volivcev, 353 š, 35,3 tm
 SI_ZAL_RAD/0110 Družbeni pravobranilec samoupravljanja Radovljica, 1976–1991, 76 š, 1 f, 7,7 tm

Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto

- SI_ZAL_ČRN/0060 Rudnik rjavega premoga Kanižarica, 1923–2000, 50 š, 4 tulci, 5,4 tm
 SI_ZAL_ČRN/0072 Mestna hranilnica v Črnomlju, 1889–1955, 11 š, 1 f, 1,2 tm
 SI_ZAL_MET/0016 Prva dolenska posojilnica v Metliki, 1928–1952, 2 k, 0,1 tm
 SI_ZAL_NME/0003 Okrajno glavarstvo Novo mesto, 1932–1941, 1 knjiga, 0,1 tm
 SI_ZAL_NME/0046 Osnovna šola Mirna Peč, 1923–1998, 3 š, 0,3 tm
 SI_ZAL_NME/0127 Splošno gradbeno podjetje Pioneer Novo mesto, 1945–2009, 52 š, 5,2 tm
 SI_ZAL_NME/0159 Kmetijska šola Grm Novo mesto, 1980, 17 zvitkov, 0,1 tm
 SI_ZAL_NME/0203 Skupščina občine Novo mesto, 1930–1994, 365 škatel, 36,5 tm
 SI_ZAL_NME/0224 Osnovna šola Žužemberk, 1864–1986, 28 š, 2,8 tm

SI_ZAL_NME/0235 Ljubljanska banka, temeljna dolenska banka Novo mesto, 1952–1961, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_NME/0255 Osnovna šola Šmarjeta, 1861–1992, 40 š, 4 tm
 SI_ZAL_NME/0276 Osnovna šola Brusnice, 1928–1982, 35 š, 3,5 tm
 SI_ZAL_NME/0283 Območna obrtno-podjetniška zbornica Novo mesto, 1969–1991, 9 š, 0,9 tm
 SI_ZAL_TRE/0077 Osnovna šola Mokronog, 1904–1987, 12 š, 1,2 tm
 SI_ZAL_TRE/0079 Osnovna šola Veliki Gaber, 1909–1980, 18 š, 1,8 tm
 SI_ZAL_TRE/0080 Osnovna šola dr. Pavla Lunačka Šentrupert, 1926–1991, 19 š, 1,9 tm

Enota v Škofji Loki

SI_ZAL_ŠKL/0109 Osnovna šola Poljane, 1879–1986, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0141 Skupščina občine Škofja Loka – redna registratura, 1992, 2. del, 30 š, 3,0 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0144 Društvo prijateljev mladine Škofja Loka, 1976–1983, 1 mapa, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0173 Okrajno sodišče v Škofji Loki, 1855–1978, 68 š, 1 k, 6,9 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0175 Notar Stevo Šink, Škofja Loka, 1931–1932, 1 k, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0232 Osnovna šola Železniki, 1937–1999, 62 š, 6,2 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0237 Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka, 1961–2000, 5 š, 0,5 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0273 Podružnična šola Javorje, 1905–1997, 12 š, 1,2 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0351 Rudnik urana Žirovski vrh, 1993–2011, 1 k, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0364 Zemljiška knjiga sodišča v Škofji Loki, 1898–1943, 100 k, 7,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0417 Osnovna organizacija sindikata delavcev v kulturi Škofja Loka, 1979–2000, 1 š, 0,1 tm

Enota v Idriji

SI_ZAL_IDR 0166 Pogrebni sklad Idrija, 1877–2007, 2 škatli, 1 knjiga, 0,2 tm
 SI_ZAL_IDR 0260 Center za izobraževanje in usposabljanje Nikolaj Pirnat Idrija, 1945–2010; 1 škatla, 0,1 tm
 SI_ZAL_IDR 0261 Iskra Rotomatika Spodnja Idrija, 1971–1995, 27 škatel, 2,7 tm
 SI_ZAL_IDR 0262 IMP TIO Idrija, 1956–1995, 71 škatel, 7,1 tm

Pridobivanje zasebnega arhivskega gradiva

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 358 Zbirka zvočnih zapisov, 1981, 34 avdio kaset
 SI AS 1220 Ravnihar, rodbina, 1947–2003, 2 škatli, 0,2 tm, darilo
 SI AS 1871 Zbirka dopolnilnega gradiva o delavskem gibanju in narodnoosvobodilnem boju, 1941–2007, 4 škatle, 0,4 tm, darilo
 SI AS 2074 Vesna Arhar Štih, 1982–2000, 7 škatel, 0,7 tm, darilo
 SI AS 2081 Zbirka Aleš Kunaver, 1960–1975, 2 škatli, 0,2 tm
 SI AS 2082 Gspan, družina, 1790–1960, 1 škatla, 0,1 tm, darilo
 SI AS 2084 Slovensko švedsko društvo, delni prevzem, 1994–2010, 5 škatel, 0,5 tm, darilo
 SI AS 2085 Jože Bevc, 1964–1977, 2 škatli, 0,2 tm
 SI AS 2090 Matija Maležič, 1946–1995, 1 škatla, 0,1 tm, darilo
 SI AS 2091, Ivan Oman, 1986–1998, 3 škatle, 0,3 tm
 SI AS 2092, Ciril Zlobec, 1959–2007, 6 škatel, 0,6 tm

Zgodovinski arhiv Celje

SI_ZAC/1171 Zbirka gradiva o športu, 1933–1988, 0,1 tm
 SI_ZAC/1172 Bojovič Vlado, 1976, 0,1 tm
 SI_ZAC/1173 Gradišnik Fedor ml., 1952–1975, 1,0 tm
 SI_ZAC/1174 Jug Štefan, 1988–1992, 0,1 tm
 SI_ZAC/1175 Kerkoš Albert, 1956–1966, 0,1 tm
 SI_ZAC/1176 Kocuvan Miro st., 1972, 0,1 tm
 SI_ZAC/1177 Kolnik Mirko, 1960, 0,1 tm
 SI_ZAC/1178 Kopitar Rok, 1980–1988, 0,1 tm
 SI_ZAC/1179 Lešek Roman, 1964, 0,1 tm
 SI_ZAC/1180 Lubej Marijana, 1960–1970, 0,1 tm
 SI_ZAC/1181 Ratej Ivo, 1972, 0,1 tm
 SI_ZAC/1182 Šikovec-Luncer Olga, 1960, 0,1 tm
 SI_ZAC/1183 Šrot Tine, 1956–1968, 0,1 tm
 SI_ZAC/1184 Urankar Jože, 1966–1972, 0,1 tm
 SI_ZAC/1185 Važič Simo, 1955–1964, 0,1 tm
 SI_ZAC/1186 Vrhovšek Dani, 1968–1972, 0,1 tm
 SI_ZAC/1187 Brodnik Jože, 1953–1962, 0,1 tm
 SI_ZAC/1189 Zupančič Jože, 1990–1992, 0,8 tm
 SI_ZAC/1191 Červan Franc, 1956–1964, 0,1 tm
 SI_ZAC/1192 Območno združenje Rdečega križa Zagorje ob Savi, 1961–2006, 0,8 tm
 SI_ZAC/1193 Gasilska zveza Zgornje Savinjske doline Mozirje, 1956–2001, 5,4 tm
 SI_ZAC/1197 Konda Zdravko, 1982, 0,2 tm
 SI_ZAC/1198 Prostovoljno gasilsko društvo Žalec, 1948–1981, 0,2 tm

- SI_ZAC/1199 Gasilska zveza Žalec, 1952–2007, 7,7 tm
 SI_ZAC/1200 Območno združenje Rdečega križa Šmarje, 1967–2007, 1,1 tm
 SI_ZAC/1395 Zbirka fotografij Sherpa (2000–2012), 145 fotografij
 SI_ZAC/1420 Lorger Stanko, 1940–1990, 0,1 tm

Pokrajinski arhiv Koper

- SI_PAK/0344 Zbirka fotografij in razglednic, fotografije, 1940–1945, 21 kosov, darilo
 SI_PAK/0344 Zbirka fotografij in razglednic, razglednice, 1800–1999, 175 kosov, darilo
 SI_PAK/0966 Slavec Antonija, učiteljica razrednega pouka, 1887–1982, 3 te, 0,3 tm, darilo
 SI_PAK/0967 Perič Bruno, gimnazijski profesor v Kopru, 1932–1995, 1 te, 0,1 tm, darilo
 SI_PAK/0968 Hasl Marija Likon, gimnazijska profesorica v Kopru, 1920–2001, 1 te, 0,1 tm, darilo

Pokrajinski arhiv Maribor

Novi fondi:

- SI_PAM/1937 Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije – Mariborska regija na Centru za socialno delo Maribor, 1995–2012, 1 AŠ, 0,1 tm
 SI_PAM/1932 Društvo ekonomistov Maribor, 1951–2000, 18 AŠ, 1,8 tm
 SI_PAM/1933 Miklošič Franc, 1856–1924, 4 AŠ, 0,4 tm
 SI_PAM/1935 Društvo mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko Ljutomer–Gornja Radgona v Ljutomeru, 1991–2008, 4 AŠ, 0,4 tm

Dopolnitve:

- SI_PAM/1763 Pertl Eman, 1907–1987, 1 mapa, 0,1 tm
 SI_PAM/1912 Frelj Emil, 1933–2006, 16 AŠ, 1,6 tm

Pokrajinski arhiv Nova Gorica

- SI_PANG/0281 Varia: zbirka dokumentov iz osebnih zapuščin, 1925–1986, 7 map, darilo
 SI_PANG/0583 Zbirka fotografij, 70-ta leta 20. stol., 1 kos, darilo
 SI_PANG/0667 Zbirka razglednic krajev, 1906–1917, 10 kosov, odkup
 SI_PANG/0704 Garlatti Miljutin, 1797–1960, 1 mapa, darilo
 SI_PANG/0755 Vodopivec Vinko, 1921–1951, 1 mapa, darilo
 SI_PANG/0838 Zbirka plakatov, letakov in raznih tiskov, 2012–2012, 2 kosa, darilo

- SI_PANG/0856 Družine Pahor, Zupan, Tušar, 1918–1932, 1 mapa, darilo
 SI_PANG/1098 Črnilogar Otmar, 1931–2009, 18 škatel, 1,8 tm, darilo
 SI_PANG/1132 Kodrič Angel, 1943–1980, 1 škatla, 0,1 tm, darilo
 SI_PANG/1133 Besednjak Engelbert (brez datuma), 77 škatel, 7,7 tm
 SI_PANG/1135 Marušič Franc, 1900–1994, 2 škatli, 1 mapa, 0,2 tm; darilo
 SI_PANG/1136 Marušič Vida, 1918–1977, 2 škatli, 0,2 tm
 SI_PANG/1137 KA-TV Tolmin, 1994–2012, 79 VHS kaset, 349 mini DV kaset, darilo

Zgodovinski arhiv Ptuj

- SI_ZAP/0307 Zbirka Slavko Petek, 1948–1967, povečave fotografij (15 panojev) ter fotografije in razglednice ter dokumenti (2 ovoja), darilo
 SI_ZAP/0507 Zbirka Drago Hasl, album z opisi in fotografijami pustovanja na Ptuj in v okolici in 37 fotografij, darilo

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Enota v Ljubljani

- SI_ZAL_KAM/0135 Avgust Cerer Kamnik, 1895–2008, 9 š, 0,9 tm
 SI_ZAL_LJU/0002 Graščina Turjak, 1760–1939, 1 knjiga, 0,1 tm
 SI_ZAL_LJU/0087 Zveza častnikov Slovenije, območno združenje Ljubljana, 1969–2011, 89 š, 4 kartotečne škatle 9,3 tm
 SI_ZAL_LJU/0273 Čitalnica v Ljubljani, 1911, 1 k, 0,1 tm
 SI_ZAL_LJU/0281 Ljubljanski Sokol, 1865–1948, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_LJU/0334 Načrti, načrti Novega Peglezna, 1 zvitok
 SI_ZAL_LJU/0334 Načrti, Trgovsko-poslovni objekt Ferantov vrt (arh. E. Ravnikar), 1974, 29 ks in Ograja na Rimskem zidu (arh. A. Bitenca), 1974, 1 ks
 SI_ZAL_LJU/0342 Fototeka, digitalne fotografije Ljubljane in slovenskih krajev, 37 ks, darilo
 SI_ZAL_LJU/0342 Fototeka, digitalne fotografije Ljubljane z balona, 564 ks (na CD-romih)
 SI_ZAL_LJU/0342 Fototeka, Portretne fotografije, 1978–2010, 27 ks
 SI_ZAL_LJU/0757 Olepševalno društvo Rožna dolina Ljubljana, 1923–1973, 2 š, 0,2 tm
 SI_ZAL_LJU/0764 Ljubljanski krznarski ceh, 1664–1864, 1 knjiga, 0,1 tm

SI_ZAL_LJU/0784 Emilija Potisek Ljubljana, 1911–2004, 3 š, 0,3

SI_ZAL_LJU/0785 Planinsko društvo Viharnik Ljubljana, 1974–2011, 15 š, 1 kartotečna škatla, 1,6 tm

Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto

SI_ZAL_NME/0132 Rodbina Šuklje-Golia, 2. pol. 19. st.–1. pol. 20. st., 3 š, 0,3 tm

SI_ZAL_NME/0194 Družina Kozina-Kovač, 1879–2005, 6 š, 0,6 tm

SI_ZAL_NME/0282 Dolenc Janez (del gradiva ukinjenega Nastanitvenega centra v Novem mestu), 1992–2010, 8 š, 0,8 tm

Enota za Gorenjsko Kranj

SI_ZAL_KRA/0124 Družina Holchaker in Mayr, Kranj, 1822–1981, 1 š, 0,1 tm

SI_ZAL_KRA/0157 Valentin in Juri Štampihar, Kranj, 1888–1977, 1 š, 0,1 tm

SI_ZAL_KRA/0237 Antonija Šifrer, Žabnica, 1921–2005, 3 š, 0,3 tm

SI_ZAL_RAD/0072 Zbirni fond Radovljica, Blejski grad, 1925–1959, 1 mapa, 0,1 tm

Enota v Škofji Loki

SI_ZAL_ŠKL/0259 Muzejsko društvo Škofja Loka, 1987–2004, 1 mapa, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0262 Pavle Blaznik, Ljubljana, 1942–1944, 1 mapa, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0291 Varia, Računi Feliksa Urbanca, 1909, 1 mapa, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0291 Varia, Vodovod Trnje, 1969–1982, 1 mapa, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0293 Družina Heinrihar, Škofja Loka, 1920–2011, 3 mape, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0301 Družina Logonder, Pevno pri Škofji Loki, 1900–1935, 1 š, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0342 Zbirka Lokalno časopisje in drobni tiski, 1984–2012, 1 mapa, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0382 Zbirka podob, 1995–2010, 1 mapa, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0407 Rodbina Grundner, Škofja Loka, 1 š, 0,1 tm

SI_ZAL_ŠKL/0416 Gorenjevaški oktet, Gorenja vas, 7 š, 0,7 tm

Enota v Idriji

SI_ZAL_IDR/0218 Zbirka razglednic in fotografij, 1946, 2 fotografiji

SI_ZAL_IDR/0263 Jože Felc Idrija, 1955–2008, 24 knjig, 2 škatli, 1,2 tm

Pridobivanje filmskega arhivskega gradiva

AS 1086 Zbirka filmov

Podarjeno filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku:

– Dejan Ferfolja 3 filmi, 5 kolutov

Podarjeno filmsko arhivsko gradivo na DVD (302 dvd, 3 blu ray):

- Črt Kanoni 1 dvd
- Studio Vrtinec 2 dvd
- Radio televizija Slovenija 7 dvd
- Filmsko društvo Film factory 1 dvd
- Studio Meg 12 dvd
- Boris Domanjko 1 dvd
- Občina Pivka 5 dvd
- Forum slovanskih kultur 3 dvd
- Vanda Brvar 1 dvd
- Jože Pogačnik 4 dvd
- Luciano Santin 1 cd
- Ivan Marinček 2 dvd
- Fokus Metlika 6 dvd
- Pro plus 1 dvd
- Slovenski filmski center 87 dvd, 1 blu ray
- Kinoateljje 5 dvd
- Muzej krščanstva na Slovenskem 2 dvd
- Študijski center za narodno spravo 1 dvd
- Casablanca 5 dvd
- Cineteca del Friuli 4 dvd
- Jože Dežman 11 dvd
- Petra Pan 1 dvd
- Andrej Mlakar 1 dvd
- Ljubo Motore 1 dvd
- Ljubo Struna 3 dvd
- Nerina Kocjančič 2 dvd
- AGRFT 15 dvd
- Sever Sever 1 dvd
- Dolenjski muzej Novo mesto 1 dvd
- Ivan Belec 1 dvd
- Igor Košir 1 dvd
- Milan Ljubič 1 dvd
- Televizija Medvode 8 dvd
- ZRC SAZU 2 dvd
- Vertigo Emotion 11 dvd, 2 blu ray
- Miha Čelar 1 dvd
- LTO Sotoče 1 dvd
- Jože Jerome 1 dvd
- Tine Gerkman 5 dvd
- Borko Radešček 1 dvd
- Simon Tanšek 1 dvd
- Stara gara 1 dvd
- Občina Cerklje na Gorenjskem 1 dvd
- KUD Smladnik 2 dvd
- Belokranjski muzej Metlika 5 dvd
- Radiotelevizija Srbije 1 dvd
- Jugoslovanska kinoteka 2 dvd
- Tatjana Avsec 15 dvd

- Bela film 2 dvd
- Arhiv Republike Slovenije 4 dvd
- Marija Makarovič 8 dvd
- Samostan Olimlje 1 dvd
- National film center Tokyo 1 dvd
- Franc Kopic 6 dvd
- Pokrajinski muzej Murska Sobota 10 dvd
- Fundacija miru v Posočju 1 dvd
- Primož Frajle 3 dvd
- Dragomir Zupanc 3 dvd
- Koni Steinbacher 1 dvd
- Matej Marinko 1 dvd
- Nataša Matjašec 1 dvd
- Osnovna šola Grm Novo mesto 1 dvd
- Matevž Jerman 2 dvd
- Studio Vrtinec 4 dvd
- Boris Višnovec 1 dvd
- Javni sklad za kulturne dejavnosti Ljubljana okolica 12 dvd
- NUK 2 dvd
- Vojka Čirić 1 dvd
- Naklo Logatec 3 dvd

Filmsko arhivsko gradivo na DVD, izročeno na podlagi določil 43. člena ZVDAGA (35 dvd):

- Vest založništvo 1 dvd
- Mijjav animirani filmi 1 dvd
- Libra news 1 dvd
- Kreker d.o.o. 1 dvd
- Nosorogi 1 dvd/ Minitheater 1 dvd
- VPK 1 dvd
- Kibla 1 dvd
- Zavod ZANK 1 dvd
- Nord cross production 1 dvd
- Kino Svečina 2 dvd
- Casablanca 1 dvd
- Ustanova Toma Križnarja 1 dvd
- Vertigo 1 dvd
- EDDA 1 dvd
- ŠKUC 1 dvd
- Kinoatelje 1 dvd
- Studio Legen 2 dvd
- Forum 1 dvd
- Janez Žmitek 1 dvd
- Urad vlade RS za informiranje 13 dvd

Presneto filmsko arhivsko gradivo na trdi disk pri zunanjih izvajalcih (19 filmov, 2 trda diska):

- Cebam 19 filmov, 2 trda diska

Filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku, izročeno na podlagi določil 43. člena ZVDAGA (4 filmi, 91 kolotov):

- Slovenski filmski center 1 film, 76 kolotov
- Vertigo 1 film, 10 kolotov
- Gustav film 1 film, 4 koloti
- Urad vlade RS za informiranje 1 film, 1 kolot dvd

Filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku, izročeno v hrambo (depozit) (475 filmov, 975 kolotov):

- Črt Kanoni 1 film, 2 koluta
- Boris Domanjko 1 film, 1 kolot
- Arkadena 1 film, 5 kolotov
- Linhartova dvorana Radovljica 140 filmov, 140 kolotov
- Nejc Slapar 3 filmi, 4 koloti
- Forum 1 film, 9 kolotov
- Janez Marinšek 4 filmi, 4 koloti
- Salonit Anhovo 10 filmov, 25 kolotov
- Orangel 1 film, 6 kolotov
- Vojaški muzej slovenske vojske 231 filmov, 399 kolotov
- Emotion 10 filmov, 14 kolotov
- Vertigo 1 film, 1 kolot
- Studio Maj 1 film, 6 kolotov
- Tomaž Ravnihar 7 filmov, 17 kolotov
- Pokrajinski arhiv v Novi Gorici 7 filmov, 8 kolotov
- Mathias Mallešič 14 filmov, 19 kolotov
- Alenka Auersperger 32 filmov, 82 kolotov
- Boris Višnovec 9 filmov, 10 kolotov
- Marie Claudi Oberti Župančič 237 kolotov

Filmsko arhivsko gradivo na LTO trakovih, izročeno v hrambo (depozit) (10 filmov, 11 LTO):

- Vertigo 10 filmov, 11 LTO

Filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku, ki je že bilo v Arhivu Republike Slovenije, a je zaradi sodne odločbe prešlo pod drugega branitelja, s katerim je Arhiv Republike Slovenije sklenil novo pogodbo o hrambi:

- Vertigo 1 film, 243 kolotov

Kopirano filmsko arhivsko gradivo v laboratoriju Televizije Slovenije (1 film, 1 kolot):

- Radio televizija Ljubljana 1 film, 1 kolot

SI AS 1287 Zbirka videokaset

Presneto pri zunanjih izvajalcih in podarjeno arhivsko gradivo (225 kosov):

- 319 kosov vhs videokaset/ 145 kosov beta videokaset

Kupljeno filmsko arhivsko gradivo (1 film 2 HD CAM):

- Studio Vrtinec 1 film 2 HD CAM

*Rudolf Maister pri mariborskih frančiškanih s člani francoske delegacije in dr. Lanjšičem, s.d.
(SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic, inv. št. 4635).*

Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2012

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Blanka AVGUŠTIN FLORJANOVIČ

Konservatorsko-restavratorski posegi na starejših knjižnih vezavah (Dalmatinova Biblija) : [predavanje na muzejskem večeru v Gorenjskem muzeju, 19. januar 2012].

Tadej CANKAR

Arhivsko gradivo nekdanje SDV in njegovo upravljanje v Arhivu Republike Slovenije : [predavanje na posvetu Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 28. november 2012].

Vročje sledi hladne vojne : meja med Slovenijo in Koroško 1945–1991: [dvojezična razstava, Mestna hiša Kranj, 6. september 2012]. (Sodelavec pri projektu)

Vročje sledi hladne vojne : Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 24.10.2012. (Sodelavec)

Vročje sledi hladne vojne. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012 (DVD, sodelavec pri projektu)

Jože DEŽMAN

Arhive so uničevali na industrijski način. *Delo*. – Leto 54, št. 100 (3. maj 2012), str. 2.

Brezjansko zdravilišče. *Večer*. – Letnik 68, št. 189 (17. avgust 2012), str. 3. (Komentator)

Dr. Sonja Bezjak – Kristusove neveste, žensko redništvo na Slovenskem v 20. stoletju : Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 25. april 2012.

Franc Pediček : Razklani čas : Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 8. februar 2012. (Intervjuvanec)

Greh neobčutljivosti : slovenska družba v ogledalu odnosa do množičnih pobojev : razmišljanja in razgovori v Mohorjevi, [Ljubljana, 18. april 2012] (Intervjuvanca Jože Dežman in Pavel Jamnik)

Huda jama – refleksija mladih : Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 13. junij 2012.

Huda jama, kraj zločina : dokumentarna oddaja / pripravil Igor Gošte (DVD, komentator)

In zgodi se čudeži! *Demokracija*. – Letnik 17, št. 30 (26. julij 2012), str. 18–21.

Ja, zgodovina je tekla hitro. *Šola v Lescah : zbornik ob 50-letnici popolne osnovnošolske obveznosti*. – Lesce : Osnovna šola F. S. Finžgarja, 2012, str. 104–106.

Jugoslavenske tajne službe. Epizoda 1, Staljinovi učenci. HRT1, 2. april 2012. (Igrani-dokumentarni film, komentator)

Jugoslavenske tajne službe. Epizoda 2, Krvavi tragovi slobode. HRT1, 9. april 2012. (Igrani-dokumentarni film, komentator)

Kolimske zgodbe, Varlam Šalamov (Lijana Dejak) : Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 1. februar 2012. (Intervjuvanca Jože Dežman in Lijana Dejak)

Memory on forced mobilization in Slovenia. *Mobilization into the Wehrmacht in the occupied lands of the Third Reich : international conference, National Museum of Contemporary History, 18–19th October 2012*. – [Ljubljana] : Muzej novejšje zgodovine, [2012]. – F. [10]. (Povzetek znanstvenega predavanja na konferenci)

Nasilje strahu in pogum nenasilja – med narodnimi heroji in mučenci. *Kako iz kulture strahu? : tesnoba in upanje današnjega človeka*. – Ljubljana : Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, 2012, str. 129–139.

Otroštva diskriminiranih otrok žrtev titoističnega terorja in tabujev. *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 651–661.

Ovadbica za partizana. *Dnevnik*. – (16. februar 2012), str. 28 (Intervjuvanec)

»Poden« Titove televizije / Igor Kršinar. Reporter. – Letnik 5, št. 42 (15. oktober 2012), str. 22–25. (Komentator)

Podobice. *Marija : glasilo Slovenskega narodnega svetišča Marija Pomagaj*. – Letnik 3, št. 7 (2012), str. 26–27.

Pogovor o poslanstvu oddaje Moja zgodba : oddaja na Radiu Ognjišče, [14. oktober 2012 ob 16. uri]. (Intervjuvanec)

Poročilo 3 : uvodna oddaja : Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 7. marec 2012. (Intervjuvanec)

Pozabljena dediščina nemške manjšine v Sloveniji. *Represivne metode totalitarnih režimov : zbornik prispevkov z mednarodnega znanstvenega posveta* [Maribor, 9.–10. maj 2012]. – Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2012, str. 203–215.

Prelepa Gorenjska : vodnik po stalni razstavi Gorenjskega muzeja v Khislsteinu. – Kranj : Gorenjski muzej, 2012 (Elektronski vir in katalog – več avtorjev)

Prihodnost 20. stoletja. *Zaveza*. – Letnik 22, št. 2 (junij 2012), str. 56–61.

Prikriti odpor – dr. Blaž Torkar : Radio Ognjišč : oddaja Moja zgodba, 31. oktober 2012.

Represivni mandati v titoizmu : [predavanje na mednarodnem znanstvenem posvetu Represivne metode totalitarnih režimov, 10. maj 2012].

Represivni mandati v titoizmu. *Represivne metode totalitarnih režimov : zbornik prispevkov z mednarodnega*

- dnega znanstvenega posveta* [Maribor, 9.–10. maj 2012]. – Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2012, str. 32–33.
- Resnica in sočutje : poročilo 3 : [predstavitev poročila Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2009–2011, Galerija Družina, 15. februar 2012 (Soavtorica Andreja Valič Zver)
- Resnica in sočutje : predavanje o poročilu Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč za obdobje 2009 do 2011 : [predavanje na srečanju Postna premissljevanja 2012, Stara Loka, 15. marec 2012].
- Romarji k Mariji Pomagaj na Brezje. *Marija pa je vse te besede ohranila, Lk 2,19 : zbornik slovenske skupine na mednarodnih mariološko-marijanskih kongresih 2000–2008*. – Ljubljana : Brat Frančišek ; Brezje : Frančiškanski marijanski center, 2012, str. 207–222.
- Sem za lustracijo slepil. *Večer*. – Letnik 68, št. 110 (15. maj 2012), str. 4. (Intervjuvanec)
- Slovenija and the criminal burden of Titoism. Reconciliation : the way of healing and growth. – Zürich ; Münster : Lit, 2012, str. 221–231.
- Tajna politična policija in človekovo dostojanstvo : [predavanje na posvetu Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 28. november 2012].
- Titofili za demokratični primanjkljaj. *Dignitas*. – Št. 53/54 (2012), str. 242–270.
- Titoizem in titofilija, Cesarjeva nova oblačila in zdrava pamet – lažnansot in stvarnost. *Refleksije – zbornik prispevkov : zbornik prispevkov z okrogle mize Pravo in prav in okrogle mize o zgodovinopisju ter nagovori osrednjih govornikov ob 23. avgustu – Dnevu spomina na žrtve totalitarnih in avtoritarnih režimov v Evropi v 20. stoletju*. – Ljubljana : Študijski center za narodno spravo, 2012, str. 45–63.
- Vročje sledi hladne vojne : oddaja Moja zgodba : Radio Ognjišče (9 oddaj)
- Vročje sledi hladne vojne : meja med Slovenijo in Koroško 1945–1991: [dvojezična razstava] (Razstava v Mestni hiši Kranj, 6. september 2012)
- Vročje sledi hladne vojne. – Arhiv Republike Slovenije, 2012. (DVD, scenarist)
- Vročje sledi hladne vojne. *Reporter*. – Letnik 5, št. 37 (10. september 2012), str. 64–65.
- Zgodovina moje družine 1 in 2: Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 20. junij 2012 in 27. junij 2012.
- Zločini titoizma pri nas so tabuizirani [Elektronski vir] / Ana Mavsar in Barbara Grm. *SiOL.net* [Elektronski vir] ISSN: 1581-0658. – 23. avgust 2012 (Komentator)
- Natalija GLAŽAR**
- UNESCO listina o varstvu digitalne dediščine. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 183–192.
- Varstvo raznolikosti kulturnih izrazov in nesnovne kulturne dediščine. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 411–424.
- Metka GOMBAČ**
- Davide Toffolo, L'inverno d'Italia. Bologna : Coconino Press, 2010. 146 strani. *Zgodovinski časopis* 66, št. 1/2 (2012), str. 250–252.
- Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Knjiga 11, Zapisniki sej najvišjih organov in organizacij 1942–1945. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012. (Soavtorice Adamič Marjeta, Darinka Drnovšek, Marija Oblak Čarni)
- Ko je umrl moj oče, risbe in pričevanja iz koncentracijskih taborišč na italijanski vzhodni meji (1942–1943) : razstava, Državni arhiv Treviso, 21. 1. 2012, Sala Bolognese, 22. 1. 2012, Cervignano del Friuli, 25. 1. 2012, Montereale Valcellina, 18. 2. 2012, Boljunec pri Trstu, 25. 10. 2012, Škedenj pri Trstu, 10. 11. 2012, Beljak (Avstrija), v okviru simpozija »Izobraževanje za mir«, 13. 11. 2012, Repentabor pri Trstu, 23. 11. 2012, Opčine, 16. 12. 2012 (Soavtorja Boris M. Gombač, Dario Mattiussi)
- Kuharska knjiga dr. Angele Piskernik. – Ljubljana : Televizija Slovenija, 2012 (DVD, komentator)
- Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943. *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 574–587.
- Vesna GOTOVINA**
- Milijon 289 tisoč 369 za samostojno Slovenijo: gostovanje razstave Arhiva RS v Sokolskem domu v Škofja Loki. *Loški razgledi* 58 (2011), str. 295–296 (Soavtorica Alenka Starman)
- Projekt priprave razstave ob 20. obletnic plebiscita 1990 : problemski vidiki. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 355–366. (Soavtorica Alenka Starman)
- Marija GRABNAR**
- Delovna knjižica : dokument preteklosti. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 373–383. (Breda Zalašček, France Kresal, Bojana Aristovnik)
- Kako do urejenih, varnih in hitro dostopnih dokumentov v zdravstvenih ustanovah : zbornik predavanj Seminarja o varstvu dokumentacije v zdravstvenih ustanovah, dne 18. junija 2012 v Arhivu RS. – Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2012. (Urednica)
- Popis in zaščita fotografske zbirke Julija Felaherja : elementi popisa fotografij fonda AS 1384 Julij Felaher in njihova materialna zaščita. *Arhivi* 35, št. 1

(2012), str. 249–264 (Soavtorice Lucija Planinc, Jedert Vodopivec, Mirjam Debevc)
 Poročilo o delu Medarhivske strokovne skupine za preučevanje vprašanj s področja zdravstva in socialnega varstva od konca aprila 2008 do konca januarja 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 207–208.

Stanka GRKMAN

Konserviranje in restavriranje Oklicne knjige župnije Rodik. *Konservator-restavrador*. – (2012), str. 28.

Tatjana HAJTNIK

Analiza primernosti formata PDF/A za dolgoročno hrambo gradiva v digitalni obliki. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 157–182.

Kreiranje notranjih pravil. *Kako do urejenih, varnih in hitro dostopnih dokumentov v zdravstvenih ustanovah* : zbornik predavanj Seminarja o varstvu dokumentacije v zdravstvenih ustanovah, dne 18. junija 2012 v Arhivu RS. – Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2012, str. 27–37.

Metodologija presoje izvajanja notranjih pravil po ZVDAGA. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 383–392.

Učinkovito dolgoročno ohranjanje arhivskega gradiva v Arhivu RS. *Knjižnica* 56, št. 3 (oktober 2012), str. 55–70.

Gregor JENUŠ

Joža Vilfan, sledenje velikemu očetu : [predavanje na znanstvenem simpoziju Pomembne slovenske osebnosti 20. stoletja – drugi del, Maribor, Kadetnica, 4.–6. dec. 2012].

Jugoslovanska velika noč : slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–1913) in jugoslovansko vprašanje / Andrej Rahten. – Ljubljana : GV založba, 2012 (Recenzent)

Kako je Maribor postal slovenski : spominska radijska oddaja v počastitev Dneva Rudolfa Maistra : Radio Maribor, 23. november 2012. (Intervjuvanec)

Nemci in Maribor : stoletje preobratov, 1846–1946 : razstavišče Velika kavarna, Maribor, Glavni trg 1, 15. marec–15. junij 2012. (Soavtor besedila)

Občutljivi osebni podatki in anonimizacija arhivskega gradiva v fondu SI AS 1931 : [predavanje na posvetu Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 28. november 2012].

Vroč sledi hladne vojne : meja med Slovenijo in Koroško 1945–1991 : [dvojezična razstava, Mestna hiša Kranj, 6. september 2012] (Sodelavec pri projektu)

Vroč sledi hladne vojne : Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 24. oktober 2012. (Sodelavec)
 Vroč sledi hladne vojne. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012 (DVD, sodelavec)

Mateja JERAJ

Arhivsko gradivo kulturnih ustanov – lastno varstvo da ali ne? *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 205–217.

Otroci socializma : (skrb za otroke v Sloveniji po drugi svetovni vojni). *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 624–638.

Vstop Slovenk v politično življenje : od 19. stoletja do konca socialističnega obdobja : [predavanje v okviru razstave Slovenke v dobi moderne, 15. marec 2012, Muzej novejšje zgodovine, Ljubljana].

Zgodovina otroštva. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012 (Urednica, recenzentka)

Danijela JURIČIČ ČARGO

Gospodarsko stanje na posjedima pičanskih biskupa sredinom XVIII. stoljeća : (prema podacima terezijanskog katastra za Kranjsku). *Pičanska biskupija i Pičanstina* : zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. godine. – Pazin : Državni arhiv, 2012, str. 63–70.

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

Francoski kataster za Primorsko. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (november 2012).

Miha Seručnik: Trna uš, ta strašna drobna pošast. *Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 250 strani (Thesaurus memoriae. Dissertationes; 9). *Kronika* 60, št. 2 (2012), str. 332–335.

Andreja KLASINC ŠKOFLJANEC

International collaboration and digitizing letters of migration : [roundtable at] Immigration History Research Center, University of Vienna, June 11, 2012. (Diskutantka)

Ljubljana pred 175 leti : Poročila Franca Franca Jožefu Kalasancu baronu Erbergu. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (maj 2012).

Vroč sledi hladne vojne : meja med Slovenijo in Koroško 1945–1991 : [dvojezična razstava, Mestna hiša Kranj, 6. september 2012]. (Sodelavka pri projektu)

Vroč sledi hladne vojne : Radio Ognjišče : oddaja Moja zgodba, 24. oktober 2012. (Sodelavka)

Vročje sledi hladne vojne. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012. (DVD, sodelavka)

Jasmina KOGOVŠEK

Prevzem arhivskega gradiva : diplomsko delo. – Ljubljana : [J. Kogovšek], 2012.

Adrijan KOPITAR

Zemljevid Ilirskih provinc iz leta 1812 / Primož Gašperič, Milan Orožen Adamič, Janez Šumrada. – Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. (Avtor dodatnega besedila)

Matevž KOŠIR

57 let konference okrogle mize arhivov; 43. in hkrati zadnja mednarodna konferenca okrogle mize arhivov (CITRA) Toledo, 22.–29. september 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 265–267.

Dolga pot domov – arhivska restitucija : poseben pomen arhivov, kot se kaže ob restituciji arhivov iz Rusije. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 129–148.

Dr. Jožetu Žontarju ob osemdesetletnici. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 519–522 (Soavtor Janez Kopač)

Načela Mednarodnega arhivskega sveta in drugi primeri mednarodnih predpisov, ki urejajo dostop do arhivskega gradiva – deljena odgovornost : [predavanje na posvetu Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 28. november 2012].

Največji potres na Slovenskem 26. marca 1511 v zgodovinskem in seizmološkem kontekstu [Elektronski vir] : Prirodoslovni muzej Slovenije predstavlja Cikel predavanj 2012 – Ljubljana. – Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 11. junij 2012. (Soavtor Mladen Živčič)

Potres 26. marca 1511 – interpretacija nekaterih novih podatkovnih virov. *Potresi v letu 2011*, str. 63–68 (Soavtorji Dragica Čeč, Ina Cecič, Mladen Živčič)

Sensitive archives : [predavanje na mednarodnem kongresu Mednarodnega arhivskega sveta (ICA 2012) Climate of Change, Brisbane, 21. avgust 2012]. (Soavtorica Jelka Melik)

Zemljevid Ilirskih provinc iz leta 1812 / Primož Gašperič, Milan Orožen Adamič, Janez Šumrada. – Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012 (Avtor dodatnega besedila, član uredniškega odbora)

Zgodovina otroštva. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012 (Urednik, recenzent)

Jernej KRIŽAJ

Čez veliko lužo : Poročilo Adrie Avioprometa o prvem čarterskem poletu preko Atlantika. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (junij 2012).

Dragan MATIĆ

(Ne)dostopnost občutljivih osebnih podatkov v gradivu SDV : isti zakon, različna praksa : [predavanje na posvetu Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 28. november 2012].

Pogled na uresničevanje sporazuma o vprašanih nasledstva nekdanje SFRJ – priloge D. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 397–410.

Aleš MATIJEVIČ

Evropski arhivski portal Apenet. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 451–458.

Jelka MELIK

Delovna in socialna sodišča ter njihovo arhivsko gradivo. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 105–112.

Otroci – storilci kaznivih dejanj na Slovenskem. *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 256–265.

Poročilo o delu medarhivskih strokovnih skupin za leto 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 201–206 (Več avtorjev)

Postavitev stalnih partizanskih vojaških sodišč na Slovenskem. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 353–364 (Soavtorica Aida Škoro Babič).

Sensitive archives : [predavanje na mednarodnem kongresu Mednarodnega arhivskega sveta (ICA 2012) Climate of Change, Brisbane, 21. avgust 2012] (Soavtor Matevž Košir)

Skriti zakladi Odvetniške zbornice Slovenije : (1868–1991). *Odvetnik : glasilo Odvetniške zbornice Slovenije* 14, št. 2 (julij 2012), str. 72–75.

Veljavni arhivski zakon, njegova sprememba in dopolnitev. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 33–40.

Polona MLAKAR TROBEC

Za svobodo v boj! *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (februar 2012).

Andrej NARED

Arhivalija meseca – nova rubrika na spletni strani Arhiva Republike Slovenije. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 193–200.

Arhivalija meseca ... [Elektronski vir]. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012 (Urednik)

Spektakel groze : taksni red za rablje v Notranji Avstriji. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (september 2012).

Viteštvo kot politični stan na prehodu iz srednjega v novi vek. *Vitez, dama in zmaj : dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem.* – Ljubljana : Narodni muzej Slovenije, 2011, str. 41–56.

Anja PAULIČ

Oris podobe otrok v času reformacije s primeri iz besedil Primoža Trubarja. *Zgodovina otroštva.* – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 42–52.

Vanja PEJFAR

Rojstna matična knjiga merije Medvode za leto 1812. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (julij 2012).

Lucija PLANINC

Popis in zaščita fotografske zbirke Julija Felaherja : elementi popisa fotografij fonda AS 1384 Julij Felaher in njihova materialna zaščita. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 249–264 (Soavtorice Marija Grabnar, Jedert Vodopivec, Mirjam Debevč)

Branko RADULOVIČ

Važno je sodelovati, pa tudi zmagati : trije dokumenti o poletnih olimpijskih igrah v Amsterdamu 1928. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (avgust 2012).

Tatjana REZEC STIBILJ

Filmi po izboru --- Ivana Marinčka-Žana. *Kinotečnik* 13, št. 3/4 (november/december 2012), str. 7.

Slovenski dokumentarni film skozi čas. *Življenje na dotik* 1, št. 8 (2012), str. 12–13.

Zvonimir Sintič : ob 100-letnici rojstva gledališkega in filmskega režiserja. *Ekran* 49, št. [5] (maj) (2012), str. 30–31.

Alenka STARMAN

Milijon 289 tisoč 369 za samostojno Slovenijo: gostovanje razstave Arhiva RS v Sokolskem domu v Škofja Loki. *Loški razgledi* 58 (2011), str. 295–296 (Soavtorica Vesna Gotovina)

Projekt priprave razstave ob 20. obletnic plebiscita 1990 : problemski vidiki. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 355–366. (Soavtorica Vesna Gotovina)

Jože ŠKOFLJANEC

Dobre prakse e-arhiviranja. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 393–399. (Soavtor Borut Vehovec)

Varstvo gradiva v digitalni obliki. *Kako do urejenih, varnih in hitro dostopnih dokumentov v zdravstvenih ustanovah : zbornik predavanj Seminarja o varstvu dokumentacije v zdravstvenih ustanovah*, dne 18. junija 2012 v Arhivu RS. – Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2012, str. 39–44.

Aida ŠKORO BABIČ

Postavitev stalnih partizanskih vojaških sodišč na Slovenskem. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 353–364 (Soavtorica Jelka Melik)

Zgodovina otroštva. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012 (Urednica, recenzentka, prevajalka)

Gašper ŠMID

Begunjski otroci iz Bosne in Hercegovine v šolah Republike Slovenije. *Zgodovina otroštva.* – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 726–736 (Soavtor Žarko Štrumbl)

Evidentiranje arhivske građe u inostranstvu. *Arhivska praksa* 15 (2012), str. 261–268 (Soavtor Žarko Štrumbl)

Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini : v letu 2011 zbrana dokumentacija o arhivskem gradivu v tujini, ki se nanaša na Slovenijo in Slovence. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012. (Urednik)

Resolucija Ferdinanda Novaka za Banovino Slovenijo. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (marec 2012).

Žarko ŠTRUMBL

Begunjski otroci iz Bosne in Hercegovine v šolah Republike Slovenije. *Zgodovina otroštva.* – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 726–736 (Soavtor Gašper Šmid)

Dolgoročna hramba arhivskega gradiva v papirni in e-obliki. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 421–428.

Evidentiranje arhivske građe u inostranstvu. *Arhivska praksa* 15 (2012), str. 261–268 (Soavtor Gašper Šmid)

Popis razlaščenih gradov. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (december 2012).

Lojz TRŠAN

Ideja o združevanju Slovenskega filmskega arhiva in Kinoteke : tretje mnenje. *Ekran* 49, št. [4] (maj) (2012), str. 20–21.

Ljubljana 1909. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (april 2012).

Tehnologija življenja v filmih Miša M. Čoha. *Kinotečnik* 13, št. 3/4 (november/december 2012), str. 7.

Vročje sledi hladne vojne. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012 (DVD, sodelavec)

Zvone Sintič : ob stoletnici rojstva slovenskega filmskega režiserja. *Kinotečnik* 12, št. 9 (maj 2012), str. 11.

Mojca TUŠAR

Obračun s Stanetom Kavčičem : avtoriziran magnetogram 136. interne razširjene seje sekretariata CK ZKS. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (oktober 2012).

Jedert VODOPIVEC

Archival and library repositories in Slovenia. *Reducing risks to heritage : international meeting, 28–30 November 2012, Amersfoort, the Netherlands.* – Amersfoort : Cultural Heritage Agency, [2012?], str. 37. (Povzetek znanstvenega prispevka na konferenci)

Klimatski pogoji v knjižničnih domoznanskih depojih. *Materialno varovanje knjižničnega domoznanskega gradiva v Sloveniji : ocena depojev v osrednjih območnih knjižnicah in Univerzitetni knjižnici Maribor.* – Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Sekcija za domoznanstvo in kulturno dediščino, 2012, str. 17–22.

Materialno varovanje knjižničnega domoznanskega gradiva v Sloveniji : ocena depojev v osrednjih območnih knjižnicah in Univerzitetni knjižnici Maribor. – Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Sekcija za domoznanstvo in kulturno dediščino, 2012 (Urednica, soavtorica)

Metodologija za pripravo ovrednotenja razmer v knjižničnih domoznanskih depojih. *Materialno varovanje knjižničnega domoznanskega gradiva v Sloveniji : ocena depojev v osrednjih območnih knjižnicah in Univerzitetni knjižnici Maribor.* – Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Sekcija za domoznanstvo in kulturno dediščino, 2012, str. 9–16. (Soavtorica Maja Deniša)

Ocena tveganj materialnega varovanja domoznanskega gradiva v slovenskih osrednjih knjižnicah in Univerzitetni knjižnici Maribor. *Materialno varovanje knjižničnega domoznanskega gradiva v Sloveniji : ocena depojev v osrednjih območnih knjižnicah in Univerzitetni knjižnici Maribor.* – Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Sekcija za

domoznanstvo in kulturno dediščino, 2012, str. 141–149, 151–158.

Popis in zaščita fotografske zbirke Julija Felaherja : elementi popisa fotografij fonda AS 1384 Julij Felaher in njihova materialna zaščita. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 249–264 (Soavtorice Lucija Planinc, Marija Grabnar, Mirjam Debevc)

Results of risk assessment in Slovenian archival repositories. *Atlanti* 22, št. 1 (2012), str. 103–116.

Jure VOLČJAK

Arhivi : glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije. – Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije. – Letn. 35 (2012), št. 1–2 (Urednik).

Kongresni trg. Zgodovina prostora do razpada Avstro-Ogrske. Ljubljana: Založba ZRC, 2011 (Umetnine v žepu; 4), 77 strani. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 271–273.

Ordinacijska protokola Goriške nadškofije 1750–1824. Del 2, 1765–1824. – Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2012. – (*Viri*; 34). (Urednik, transkripcija, avtor spremne študije in kazal)

Plemiška diploma Franza Adama Langenmantla. *Arhivalija meseca ...* [Elektronski vir] (januar 2012).

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

O vplivih habsburško-oglejskih odnosov na Cerkev »a parte Imperii« : po arhivih v Vidmu in Ljubljani. *Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto ...* (2012), str. 74–80.

Zgodovina otroštva. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012 (Recenzentka)

Vladimir ŽUMER

Enotni klasifikacijski načrt za razvrščanje poslovne in zdravstvene dokumentacije z roki hranjenja za zavode s področja zdravstva. *Kako do urejenih, varnih in hitro dostopnih dokumentov v zdravstvenih ustanovah : zbornik predavanj Seminarja o varstvu dokumentacije v zdravstvenih ustanovah*, dne 18. junija 2012 v Arhivu RS. – Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2012, str. 55–100.

Enotni klasifikacijski načrt za razvrščanje poslovne in zdravstvene dokumentacije z roki hranjenja za zdravstvene zavode. *Posvet poslovnih delavcev javnih zdravstvenih zavodov, Debeli rtič, 22. in 23. november 2012.* – Ljubljana : Združenje zdravstvenih zavodov Slovenije, 2012, [60] str.

In memoriam : Milan Bizjak, začetnik in utemeljitelj računalniške obdelave arhivskega gradiva v Sloveniji. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 522–526.

Prof. dr. Jože Žontar, arhivist in zgodovinar: osemdesetletnik. *Zgodovinski časopis* 66, št. 3/4 (146) (2012), str. 430–438.

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE**Bojana ARISTOVNIK**

Bojan Himmelreich: Celjski olimpijci 1936–1988, (13. junij–13. oktober 2012), razstava in katalog, Zgodovinski arhiv Celje, Publikacija Zgodovinskega arhiv Celje, Celje 2012, 44 strani. *Zgodovina v šoli XXI*, št. 3–4, Ljubljana 2012, str. 90–91.

Delovna knjižica : dokument preteklosti. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 373–383. (Soavtorji Marija Grabnar, Breda Zalašček, France Kresal)

Pedagoška dejavnost v Zgodovinskem arhivu Celje in Pokrajinskem arhivu Maribor. I. arhivistika in arhivska stroka. *Arhivska praksa* 15, zbornik referatov, 25. mednarodno posvetovanje – arhivska praksa 2012, Tuzla, 27.–28. september 2012. Tuzla 2012, str. 139–159 (soavtorica Mojca Horvat)

Pedagoška dejavnost v Zgodovinskem arhivu Celje v obdobju 2001 do 2011., *Zgodovina v šoli XXI*, št. 3–4, Ljubljana 2012, str. 59–67.

Predstavitvev Zgodovinskega arhiva Celje in njegove dejavnosti ter vodstvo po arhivu. *26. srečanje komunikatorjev PR 03: Kako postati dober vodja s pomočjo treninga nevrolingvističnega programiranja?* 3. september 2012, ob 18.00 uri, Zgodovinski arhiv Celje, gost Marjan Račnik (vabljen predavanje na konferenci brez natisa, priloženi sta 1–2 strani iztisa vabila in zahvale organizatorja srečanja.)

Borut BATAGELJ

Quellensammlung: anonyme Briefe – neue Blickwinkel auf historische Begebenheiten? Ein aktuelles Projekt des Zgodovinski arhiv Celje. Modinci (Mogersdorf), 42. *Internationalen Kulturhistorischen Symposium Mogersdorf ein, 42. mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci*, Entwicklungen und aufgaben von Gedenkstätten in der Erinnerungskultur im pannonischen Raum vom 19. bis zum 20. Jahrhundert, Mogersdorf/Modinci, Avstrija, 3.–6. julij 2012, <http://www.historiografija.hr/news.php?id=344>, (dostop, 16. 7. 2012)

Slovenes, Croatians, Archives and National Interest. (MIZKŠ, spletna objava na portal Culture.si: (<http://www.culture.si/blog/2012/10/slovenes-croatians-archives-and-national-interest/>), (dostop, 16. 7. 2012)

Metka BUKOŠEK

Problemi hranjenja sodnega gradiva na sodiščih. Arhivska praksa. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 317–330.

Tabelarni prikaz vpisnikov okrajnih, okrožnih, višjih gospodarskih in okupacijskih sodišč med letoma 1850–1995. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 235–248.

Bojan HIMMELREICH

Arbanasi, Arnavti, Šiptarji, Albanci, Jurij Hadalin, Boj za Albanijo: propad jugoslovanske širitve na Balkan. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2011. 441 strani. (Zbirka Razpoznavanja/Recognitiones; 12). *Zgodovina za vse, vse za zgodovino XIX*, št. 1–2 (2012), str. 166–168.

Celjski olimpijci 1936–1988, (13. junij–13. oktober 2012), razstava in katalog, Zgodovinski arhiv Celje, Publikacija Zgodovinskega arhiva Celje, Celje 2012, 44 strani.

Poročilo o delu medarhivske strokovne delovne skupine za področje kulture za leto 2011. Poročilo o delu medarhivskih strokovnih delovnih skupin za leto 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 205–206.

Sonja JAZBEC

25. mednarodno posvetovanje »Arhivska praksa 2012«, Tuzla, 27.–28. september 2012. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 496–498.

Celjski olimpijci: 1936–1988. Razstava in razstavni katalog, Celje: Zgodovinski arhiv, 2012, 44 str. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 511–513.

Jože KRANJEC

Živeti od ljubezni do zgodovine. Orožnov zbornik, ob 120-letnici rojstva Janka Orožna. Marija Počivavšek (Ur.). Celje: Zgodovinsko društvo, 2012. 112 strani. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino XIX*, št. 1–2 (2012), str. 168–169.

Ivanka ZAJC CIZELJ

Pionirska organizacija – otroštvo med igro in dolžnostjo. Otroci in ideologija II. *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 639–650.

Šolski zvezek kot nosilec zgodovinskega zapisa v fondih vzgojnoizobraževalnih ustanov. Pogledi na šolske zvezke kot zgodovinski vir. *Znanstvena konferenca za mednarodno udeležbo, Ljubljana, 27.–28. september 2012*, Slovenski šolski muzej, Zgodovinsko društvo Ljubljana. Knjiga povzetkov, str. 20.

Hedvika ZDOVC

Gradec, Avstrija. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 8, št. 1*. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 163–182.

Poročilo o delu medarhivske strokovne delovne skupine za področje uprave za leto 2011. Poročilo o delu medarhivskih strokovnih delovnih skupin za leto 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 201.

Aleksander ŽIŽEK

Andreas Golob, Mladostna leta v Mariboru. Dnevnik zoologa Karla Heiderja 1870–1873 (prevedel Aleksander Žižek). *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* XIX, št. 1–2 (2012), str. 82–99.

Bilo je nekoč v Trbovljah. Iz hiše pisanih spominov – Zanimivi dogodki iz »življenja« občine Trbovlje od 1849 do 1941. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 288.

Raziskovanje cehov Celja, Maribora in Ptuja kot potovanja med arhivi in muzeji, partnerstvo z muzejsko in knjižničarsko stroko. *4. zagrebški arhivski dan arhivistika-kultura-znanost: partnerstvo za razvoj, Državni arhiv v Zagrebu, 30. november 2012.*

Viri za zgodovino obrti in cehovstva v zgodnjem novem veku. *Mednarodni znanstveni simpozij Zgodovinskega inštituta Milka Kosa, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU): Gospodarska in družbena zgodovina med retrospektivo in perspektivo*, Ljubljana, 14.11.2012.

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

Zdenka BONIN

Casata Gravisi. Inventario del fondo dell'Archivio regionale di Capodistria (1440–1933). Capodistria. (soavtorica Rogoznica, Deborah) (v tisku)

Dejan Zadavec. Zastave in prodaje deželnokežjih posesti in prihodkov v spodnjeavstrijskih deželah v prvi polovici 16. stoletja. *Viri* 35. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2012 (urednica).

Graščinski, plemiški in osebni arhivi na Slovenskem. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 65–88 (soavtorji Miha Preinfalk, Dejan Zadavec, Andrej Hozjan, Donatella Porcedda).

Jure Volčjak. Ordinacijska protokola Goriške nadškofije 1750–1824. *Viri* 34. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2012. (urednica)

Poročilo o delu komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za leto 2012. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 491–492.

Rodbina Gravisi. Inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440–1933). Koper. (soavtorica Rogoznica, Deborah) (v tisku)

Skrb za najdenčke in sirote v Kopru od 16. stoletja do konca prve svetovne vojne. *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 204–216.

Ustanovitev in delovanje koprskega vrtca in dobrodelnice ustanove Grisoni do konca prve svetovne vojne. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 449–462.

Nada ČIBEJ

ISO/TR 13028:2010 Informatika i dokumentacija – Upotreba smjernica za digitalizaciju dokumenata. *Arhivska praksa* 15, Tuzla 2012, str. 343–352.

Iz arhivske skrinje, 100 let piranskega tramvaja. *Svetilnik – kulturni občasnik za mlade zanesenjake* VI, št. 1 (september 2012), str. 5.

Iz arhivske skrinje, Arhiv na Kulturnem Bazarju. *Svetilnik – kulturni občasnik za mlade zanesenjake* V, št. 4 (april 2012), str. 11.

Iz arhivske skrinje, Miška Mica v Arhivu. *Svetilnik – kulturni občasnik za mlade zanesenjake* V, št. 3 (februar 2012), str. 11.

Iz arhivske skrinje, Tradicionalni slovenski zajtrk iz arhiva. *Svetilnik – kulturni občasnik za mlade zanesenjake* VI, št. 2 (december 2012), str. 11.

Uvodna beseda. *100 let piranskega tramvaja 1912–2012*, Katalog k razstavi, avtorja besedil Alberto Pucer in Giulio Ruzzier), Pokrajinski arhiv Koper, Koper 2012, str. 1.

Vladimir DROBNJAK

Digitalizacija arhivskega gradiva arhitekta Eda Mihevc. »Ljubljana v BiTiH – BiTi v Ljubljani«. NUK, Ljubljana, št. 56 (3), oktober 2012, str. 87–101 (soavtorica Neža Čebren Lipovec).

Mirjana KONTESTABILE ROVIS

Arhivistika v informacijskem okolju, 45. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Umag 19.–21. oktober 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 267–269.

Podiplomski študij arhivistike v Sloveniji: Projekt Heritage live. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 189–197.

Poročilo o delu medarhivskih strokovnih delovnih skupin za leto 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 193–201.

Posebna šola pri Ortopedski bolnišnici Valdoltra 1956–1994. *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 505–515.

Slovenska arhivska periodika u godini 2011, Arhivi i Viri. *Vjesnik istarskog arhiva* 19 (2012), str. 263–266.

Stoletnica gradnje šolske stavbe v Rakitovcu. [ur. Mirjana Kontestabile Rovis], Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 42 strani (soavtorji Božo Premrl, Elena Filipič, Ana Rožac).

Teja KRAŠOVEC

Primorski priseljenci v Ljubljani – v luči popisa prebivalstva iz leta 1928. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 91–104.

Alberto PUCER

100 let piranskega tramvaja. *Solni cvet – lokalno glasilo Občine Piran*, št. 22, avgust 2012, str. 48.

Okrogle obletnice občine Piran v letu 2012. Spletne strani: www.portoroz.si in www.piran.si

Porečanka – La parenzana, Spremnja beseda v katalogu *La Parenzana* (slikarska razstava Giulia Ruzzierija) ob 110-letnici Porečanke, CANI Pirano, marec 2012, str. 2–3.

Deborah ROGOZNICA

Casata Gravisi. Inventario del fondo dell'Archivio regionale di Capodistria (1440–1933). Capodistria. (soavtorica Bonin, Zdenka) (v tisku)

HR-DARI_PAK-Rog 2011. REKA, HRVAŠKA; IT-AST_PAK-Rog 2011. TRST, ITALIJA. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. ???

Otroštvo v razmerah vojaške uprave. Skrb za otroke v con B STO s posebnim poudarkom na okraj Koper. *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 662–678.

Rodbina Gravisi. Inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440–1933). Koper. (soavtorica Bonin, Zdenka) (v tisku)

Začetki spomeniške službe v Istri. *Študijski dan o istrski kulturni dediščini, glasnik slovenskega etnološkega društva* 51 (2012), št. 3–4, str. 97–99.

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR**Suzana ČEH**

Mestni ljudski odbor. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 126.

Oblastni ljudski odbor. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 142.

Okrajni ljudski odbor. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 146–147.

Okrožni ljudski odbor. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 147.

Skupščina občine Maribor. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 191.

Upravna enota Maribor. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 227.

Ivan FRAS

Arhivsko gradivo za Sv. Jurij ob Ščavnici v Pokrajinskem arhivu Maribor : predavanje za učence Osnovne šole Sv. Jurij ob Ščavnici. Sveti Jurij ob Ščavnici, 26. april 2012, 2012.

Beseda odgovornega urednika. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 17–18.

Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (Avtor dodatnega besedila)

Pokrajinski arhiv MB. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 164–165.

Sveti Jurij ob Ščavnici – razstava na razglednicah. Sveti Jurij ob Ščavnici, 14. april 2012–31. avgust 2012, 2012. (soavtor Franc Čuš)

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012) (urednik)

Zgodovina kraja Sveti Jurij ob Ščavnici : predavanje za učence Osnovne šole Sv. Jurij ob Ščavnici. Sveti Jurij ob Ščavnici, 26. april 2012, 2012.

Zgodovina šole Sv. Jurij ob Ščavnici : predavanje za učence Osnovne šole Sv. Jurij ob Ščavnici. Sveti Jurij ob Ščavnici, 26. april 2012, 2012.

Marjan GERDEJ

Krajevni ljudski odbor Guštanj »1945–1952«. *Ravenski razgledi*, št. 7, julij 2012, str. 62.

Okrajni ljudski odbor Prevalje »1945–1950« in Krajevni ljudski odbor Prevalje »1946–1952«. *Prevaljske novice* 12, št. 18, december 2012, str. 58–59.

Nina GOSTENČNIK

Hidromontaža. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 74–75.

Marjan Rožac (ur.). Piranske notarske pergamentne listine. Del 1, Predbeneško obdobje 1173–1283. Koper: Pokrajinski arhiv, 2010-. Zv. <1–>, ilustr. (prevajalka)

Metalna. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 128–129.

Plinarna. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 161.

- Poročilo o delu medarhivskih strokovnih skupin za leto 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 201–206. (soavtorji Hedvika Zdovc, Mirjana Kontestabile Rovis, Bojan Himmelreich, Jelka Melik)
- Sabina Lešnik. Maribor 1870–1910 : [slikovni material iz fototeke Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2012. 1 mapa (10 razglednic), črnobelo. (prevajalka)
- Sabina Lešnik. Maribor 1910–1940 : [slikovni material iz fototeke Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2012. 1 mapa (10 razglednic), črnobelo. (prevajalka)
- Sabina Lešnik. Maribor 1947–1968 : [slikovni material iz fototeke Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2012. 1 mapa (10 razglednic), črnobelo. (prevajalka)
- Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012, 661 strani. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 278–285.
- Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012) (urednica, prevajalka)
- Tovarna avtomobilov Maribor (TAM). *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 219.
- Upotreba mreže 2.0 u arhivskih institucijama – primer Pokrajinskog arhiva Maribor. *Arhivska praksa* 15 (2012), str. 353–365, ilustr.
- Zdenka Semlič Rajh, Žiga Oman, Lučka Mlinarič. Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (lektorica)
- Žiga Oman. Evangeličanski Maribor, mesto in njegova bližnja okolica v času reformacije : besedilo razstave = Evangelisches Maribor, die Stadt und ihre nähere Umgebung in der Reformationszeit : Ausstellungstext = Evangelical Maribor, the town and its surroundings in the reformation period : exhibition text. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 58 str., ilustr. (lektorica)
- Mojca HORVAT**
- Allgemeine Handschriftenreihe in Herrschaft Bleiburg : [popis]. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 81–84.
- Družina Lemberg, Gospoščina in župnija Limbuš, Župnija in trg Lenart v Slovenskih goricah, Gospoščina Marenberg (Radlje ob Dravi), Družna Moscon, Imenje Ptujška Gora, Župnija Nova Cerkev : [popis]. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 85–94.
- Gradivo za zgodovino Maribora, XXXVI. zvezek, Mariborska župnija sv. Janeza Krstnika, Dokumenti II, 1467–1784. (pripravil Jože Mlinarič) Pokrajinski arhiv Maribor, 2011, 213 strani. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 271.
- Mesta in trgi ob hrvaško-štajerski meji = Gradovi i trgovišta na hrvatsko-štajerskoj granici. Maribor, 25. maj–25. junij 2012, 2012. (soavtorji Borut Batagelj, Jurica Cesar, Damir Hrelja, Branka Molnar, Jasna Požgan, Ana Turk, Dejan Zadravec, Aleksander Žižek)
- Pedagoška djelatnost u Historijskom arhivu Celje i Pokrajinskom arhivu Maribor. *Arhivska praksa* 15, 2012, str. 139–159, fotogr., tabele. (soavtorica Bojana Aristovnik)
- Žiga Oman. Evangeličanski Maribor, mesto in njegova bližnja okolica v času reformacije : besedilo razstave = Evangelisches Maribor, die Stadt und ihre nähere Umgebung in der Reformationszeit : Ausstellungstext = Evangelical Maribor, the town and its surroundings in the reformation period : exhibition text. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 58 str., ilustr. (lektorica)
- Sabina LEŠNIK**
- Fototeka Maribor. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 65.
- Izložbe : razstava fotografij Maribora 1870–1970 v izložbah lokalov v središču Maribora : Maribor, 12. januar–31. december 2012.
- Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941 : [razstava v razstaviščih Archivum in Per Gradus Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor, 3. december 2012–31. januar 2013, 2012–2013. (soavtorji Lučka Mlinarič, Žiga Oman, Zdenka Semlič Rajh)
- Maribor 1870–1910 : [slikovni material iz fototeke Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2012. 1 mapa (10 razglednic), črnobelo.
- Maribor 1910–1940 : [slikovni material iz fototeke Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2012. 1 mapa (10 razglednic), črnobelo.
- Maribor 1947–1968 : [slikovni material iz fototeke Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2012. 1 mapa (10 razglednic), črnobelo.
- Prireditev Mariborski teden v Mariboru: predstavitev fotografskega gradiva iz zbirke Pokrajinskega arhiva Maribor. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2011 (Katalog/ Pokrajinski arhiv Maribor, zv. 35), 48 strani. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 285–286.
- Zdenka Semlič Rajh, Žiga Oman, Lučka Mlinarič. Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina

starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (urednica)

Jure MAČEK

- Arhivsko gradivo Franca Miklošiča v Pokrajinskem arhivu Maribor. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 215–225.
- Nemci in Maribor : Arsov forum, oddaja na Radiu Slovenija, 3. program – program ARS, 2. maj 2012. 2012.
- Nemci in Maribor : stoletje prebratov, 1846–1946 : razstavišče Velika kavarna, Maribor, Glavni trg 1, 15. marec–15. junij 2012. Maribor, 2012. (soavtor razstave)
- Oris šolstva v Mariboru in okolici v letih 1918–1941. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 83 (n.v. 48), št. 2/3, 2012, str. 26–68, ilustr.
- Osnovno šolstvo. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 149.
- Pogledi na šolske zvezke kot zgodovinski vir v Pokrajinskem arhivu v Mariboru = School exercise books as a historical source : prispevek na znanstveni konferenci z mednarodno udeležbo, Slovenski šolski muzej, 27. in 28.9.2012. Ljubljana, 2012.
- Predšolska vzgoja. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 170–171.
- Srednje šolstvo. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 200.
- Zapuščina Štefke Cobelj. Ptuj: Knjižnica Ivana Potrča, 2012. 135 str., ilustr. (uredniški odbor, soavtor)

Leopold MIKEC AVBERŠEK

- Evidenca uporabe arhivskega gradiva za znanstveno-raziskovalne namene v scopeArchivu. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 571–579.
- Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012) (urednik).

Lučka MLINARIČ

- Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (soavtorja Zdenka Semlič Rajh, Žiga Oman)
- Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941 : [razstava v razstaviščih Archivum in Per Gradus Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor, 3. december 2012–31. januar 2013, 2012–2013.

(soavtorji Zdenka Semlič Rajh, Žiga Oman, Sabina Lešnik)

Miroslav NOVAK

- Anton Ratiznojnik: Prostovoljno gasilsko društvo Ljutomer 1871–2011: 140 let humanitarne dejavnosti. Ljutomer: Prostovoljno gasilsko društvo Ljutomer, 2011, 134 strani. *Kronika* 60, št. 2 (2012), str. 349–350, ilustr.
- Hraniti in ohraniti : Pokrajinski arhiv Maribor 1903–1933–2003. Maribor: Pokrajinski arhiv, [2012], p 2003. 1 video DVD (ca 37 min), č-b in barve, zvok.
- Izet Šabotič, Nermana Hodžić, Selma Isić. Vodič kroz arhivske fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona: Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, 2012. [4], 427 str., ilustr. (recenzent)
- Metode oblikovanja nivoa popisa, u skladu sa ISAD(g) standardom. *Arhivska praksa* 15 (2012), str. 269–285.
- Signatura kot entiteta arhivskih informacijskih sistemov. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 605–630, tabele.
- Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012) (urednik).
- Vplivi sistemov za upravljanje dokumentov na arhivske informacijske sisteme. *Atlanti* 22, št. 1 (2012), str. 93–99.

Žiga OMAN

- Dokumenti o reformaciji in protireformaciji v Mariboru 1589–1607 : kritična objava arhivskih dokumentov, (Gradivo za zgodovino Maribora, 37). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 124 str.
- Evangelikičanski Maribor, mesto in njegova bližnja okolica v času reformacije : besedilo razstave = Evangelisches Maribor, die Stadt und ihre nähere Umgebung in der Reformationszeit : Ausstellungstext = Evangelical Maribor, the town and its surroundings in the reformation period : exhibition text. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 58 str., ilustr.
- Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (soavtorici Zdenka Semlič Rajh, Lučka Mlinarič)
- Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941 : [razstava v razstaviščih Archivum in Per Gradus Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor,

3. december 2012–31. januar 2013, 2012–2013. (soavtorice Zdenka Semlič Rajh, Lučka Mlinarič, Sabina Lešnik)

Župnija Brezno od jožefinskih reform do povojne industrializacije Dravske doline. *Brezno in Podvelka : bogata zgodovina dveh majhnih krajev*. Podvelka: Občina, 2012, str. 34–57, ilustr.

Rok RIHTAR

Sabina Lešnik, Lučka Mlinarič, Žiga Oman, Zdenka Semlič Rajh. *Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941* : [razstava v razstaviščih Archivum in Per Gradus Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor, 3. december 2012–31. januar 2013, 2012–2013. (grafični oblikovalec)

Zdenka Semlič Rajh, Žiga Oman, Lučka Mlinarič. *Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (grafični oblikovalec, fotograf)

Žiga Oman. *Evangelikičanski Maribor, mesto in njegova bližnja okolica v času reformacije* : besedilo razstave = Evangelisches Maribor, die Stadt und ihre nähere Umgebung in der Reformationzeit : Ausstellungstext = Evangelical Maribor, the town and its surroundings in the reformation period : exhibition text. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 58 str., ilustr. (grafični oblikovalec, fotograf)

Zdenka SEMLIČ RAJH

Arhivske zgradbe v Republiki Sloveniji. *Atlanti* 22, št. 1 (2012), str. 165–174.

Arhivski zapisi in postopki sledenja v arhivskem informacijskem sistemu. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 631–646, ilustr.

Finančna deželna direkcija : [popis]. II. del. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 95–154. (soavtor Boštjan Zajšek)

Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (soavtorja Žiga Oman, Lučka Mlinarič)

Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941 : [razstava v razstaviščih Archivum in Per Gradus Pokrajinskega arhiva Maribor]. Maribor, 3. december 2012–31. januar 2013, 2012–2013. (soavtorji Lučka Mlinarič, Sabina Lešnik, Žiga Oman)

Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom

1941. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (prevajalka)

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012) (urednica).

Značaj področja identifikacije popisnih jedinic i sadržaja prema standardu ISAD(g) u slovenskoj bazi podataka SIRA_net. *Arhivska praksa* 15 (2012), str. 323–343. (soavtorica Alenka Šaupperl)

Gordana ŠÖVEGEŠ LIPOVŠEK

22. mednarodni arhivski raziskovalni tabor – nemzetközi levéltári kutatótábor, Dolina/Völgyfalu v Sloveniji in Szentkozmadombja na Madžarskem, 25.–30. junij 2012. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 499.

A Burgenlandban található magyar provenienciájú és állagok 1921-ig : Burgenlandi Tartományi Levéltár : Kismartoni Egyházmegye Levéltára (anyakönyvek) : Településeken lévő levéltárak: Nezsider Város Levéltára, Ruszt Város levéltára, Nagymarton Város Levéltára, Pinkafő Város Levéltára, Lócsmánd Község Levéltára : Maribori Területi Levéltár, (A Kárpát-Medence Levéltári Forrásai, Fond- és Állagjegyzékek, I, 4). Budapest: Budapest Főváros Levéltára: Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiuma, 2012. 198 str. (soavtorji István Bariska, Péter Dominkovits, György Tilcsik)

Arhivi hranijo veliko več kot politične dokumente : Gordana Šövegeš Lipovšek : pri javnosti se vzbuja občutek, da hoče vsaka oblast uničiti kak dokument, globoko zakopan v množici škatel. *Delo* (Ljubljana), 11. junij 2012, leto 54, št. 133, str. 8, portret.

Demitizacija Upkača : [katalog razstave] 16. 11. 2012, Jeričev dom Turnišče. Turnišče: Mežnarski cej, 2012. zloženska [8] str., ilustr. (soavtor Gorazd Bence)

Demitizacija Upkača : 16. 11. 2012, Jeričev dom Turnišče. Turnišče, 16. november 2012, 2012. (soavtorji razstave Gorazd Bence, Andrej Hozjan, Boris Kučko, Jelka Pšajd)

Državni gradbeni urad Zalaegerszeg : [popis] = Zalaegerszegi Államépítészeti Hivatal iratai. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 155–161.

Festival Kurirček – Festival Otkrok in umetnost. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 59.

Konferenca društva madžarskih arhivistov, Szeged, 18.–20. junij 2012. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 495–496.

Varašanci – prekmurski meščani : trg Turnišče v arhivskih virih. Maribor, 17. november 2011–31. januar 2012, 2011–2012. (soavtorja razstave Andrej Hozjan, Gorazd Bence)

Varuhi pisanih spominov. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 492–493, ilustr.

Boštjan ZAJŠEK

Družbenopolitične organizacije 1945–1990 : oblike povezovanja ljudi ali določenih skupin s skupnim političnim interesom oziroma skupnim ciljem delovanja v samoupravni družbi. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 46.

Filip Čuček, Jerneja Ferlež (ur.). *Deutsche und Maribor : ein Jahrhundert der Wenden : 1846–1946* : [Katalog der Ausstellung : vom 15. März bis zum 15. Juni 2012 in Velika kavarna (Großes Café) in Maribor]. 1. Ausg. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012. (prevajalec)

Finančna deželna direkcija : [popis]. II. del. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 95–154. (soavtorica Zdenka Semlič Rajh)

Nemci in Maribor : stoletje preobratov, 1846–1946 : razstavišče Velika kavarna, Maribor, Glavni trg 1, 15. marec–15. junij 2012. (Soavtor besedila)

Občinski komiteji ZKS 1956–1990 : upravnoteritorialne organizacijske oblike Zveze komunistov Slovenije (ZKS). *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 142.

Oblikovanje naslovov popisnih enot glede na mednarodne arhivske standarde, nove informacijske sisteme slovenskih javnih arhivov ter njihove uporabnike. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012), str. 581–604, ilustr.

Okrajni komiteji KPS/ZKS 1945–1965 : upravnoteritorialne organizacijske oblike Zveze komunistov Slovenije (ZKS) kot družbenopolitične organizacije. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 146.

Socialistična zveza delovnega ljudstva (SZDL) : samoupravna zveza posameznikov ter družbenopolitičnih in interesnih organizacij ali društev. *Leksikon mariborske družbe in kulture : po letu 1945*. Maribor: Obzorja, 2012, str. 194.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012) (urednik, prevajalec).

Zdenka Semlič Rajh, Žiga Oman, Lučka Mlinarič. Maribor : mesto, hiše, ljudje : stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 292 str., ilustr. (lektor)

Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS) : družbenopolitična organizacija. *Leksikon mariborske*

družbe in kulture : po letu 1945. Maribor: Obzorja, 2012, str. 252–253.

Žiga Oman. Evangeličanski Maribor, mesto in njegova bližnja okolica v času reformacije : besedilo razstave = Evangelisches Maribor, die Stadt und ihre nähere Umgebung in der Reformationszeit : Ausstellungstext = Evangelical Maribor, the town and its surroundings in the reformation period : exhibition text. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2012. 58 str., ilustr. (lektor)

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA

Jurij ROSA

Duhovnik Otmar Črnilogar, predsednik Planinskega društva Vipava (1967–1970): s prikazom odziva oblasti ob njegovem vodenju društva. *Kronika* 60, št. 1 (2012), str. 125–144.

Tisoč zvezd nad Medano? *Koledar Goriške Mohorjeve družba za leta 2013*, Gorica 2012, str. 57–62.

Ivanka URŠIČ

Zapuščina dr. Alojzija Resa. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2012, str. 73–76.

Zapuščina slikarja in grafika Rika Debenjaka. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 481–489.

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

Dejan ZADRAVEC

Branko Oblak. Obrt na Ptujskem med leti 1960 in 1971. *Zbornik Obrtništvo na Ptujju*. Še ni izšlo.

Brezno in Brezenčani v zgodnjem novem veku. *Zbornik Brezno in Podvelka*, 2012.

Graščinski, plemiški in osebni arhivi na Slovenskem. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 65–88. (Soavtorji Miha Preinfalk, Andrej Hozjan, Zdenka Bonin, Donatella Porcedda)

»Jesus, Maria!« ali poslednji krik Ivana Erazma Tattenbacha. *Kronika* 60, št. 2 (2012), str. 189–202.

Zastave in prodaje deželnoknežjih posesti in prihodkov v spodnjeavstrijskih deželah v prvi polovici 16. stoletja, (*Viri*, št. 35). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012.

Nina GOZNIK

Ptujska obrt v obdobju od druge polovice 18. stoletja do konca 19. Stoletja. *Zbornik Obrtništvo na Ptujju*. Še ni izšlo.

Nataša MAJERIČ KEKEC

Obrti na Ptujju med leti 1945 in 1960. *Zbornik Obrtništvo na Ptujju*. Še ni izšlo.

Katja ZUPANIČ

Adaptacija zgradbe bivše vojašnice za potrebe Zgodovinskega arhiva na Ptujju – primer dobre prakse. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivistika in informatika : zbornik mednarodne konference*, [Radenci, 28.–30. marec 2012] (2012).

Obrt na Ptujjskem v času med svetovnim vojnama od leta 1919 do leta 1941. *Zbornik Obrtništvo na Ptujju*. Še ni izšlo.

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA**Sonja ANŽIČ-KEMPER**

Dr. Jože Žontar-osemdesetletnik. *Kronika* 60, št. 1 (2012), str. 149–152.

Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinškega gospostva na Slovenskem v Bavarskem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München) v letu 2011. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 183–198. (soavtorici Judita Šega, Mira Hodnik)

Nataša BUDNA KODRIČ

Na kratko o igrah in zabavi otrok v Ljubljani med letoma 1850 in 1940. *Kronika* 60, št. 2 (2012), str. 249–262.

Povodenj v dolini Ločnice 8. avgusta 1924. *Kronika* 60, št. 1 (2012), str. 113–124.

Hana HABJAN

Poročilo o udeležbi na Jesenski arhivistični šoli v Trstu 2011 (Autumn Archival School 2011), Grljan in Trst, 6.–13. 11. 2011. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 269–270.

Mira HODNIK

Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinškega gospostva na Slovenskem v Bavarskem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München) v letu 2011. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 183–198. (soavtorici Sonja Anžič-Kemper, Judita Šega)

Zgodovina Čipkarske šole v Idriji. *Idrijska čipka, z nitjo pisana zgodovina*. Mestni muzej Idrija, Idrija 2012, str. 170–197.

Janez KOPAČ

Dokumentarno in arhivsko gradivo. *Kako do urejenih, varnih in hitro dostopnih dokumentov v zdravstvenih ustanovah : zbornik predavanj Seminarja o varstvu dokumentacije v zdravstvenih ustanovah*, dne 18. junija 2012 v Arhivu RS. – Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2012.

Dosežki slovenskega gradbeništva (1918–1941). Opus stavbenika Josipa Slavca (1901–1978). Ob 110-letnici rojstva, poročilo. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 274–278.

Dr. Jožetu Žontarju ob osemdesetletnici. *Arhivi* 35, št. 2 (2012), str. 519–522 (soavtor Matevž Košir)

Uporaba arhivskega gradiva in varstvo osebnih podatkov. *Arhivi* 35, št. 1 (2012), str. 149–155.

Marjana KOS

Časnikarstvo do 1. svetovne vojne. Povedane, napisane in prebrane zgodbe. *Knjige, branje in bralna kultura: zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana, oktober 2012, str. 25–32 (soavtorica Barbara Pešak Mikec).

Barbara PEŠAK MIKEC

Časnikarstvo do 1. svetovne vojne. Povedane, napisane in prebrane zgodbe. *Knjige, branje in bralna kultura: zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana, oktober 2012, str. 25–32 (soavtorica Marjana Kos).

Mitja SADEK

Clastrum sine armario quasi castrum sine armamentario. *Rast* 23, št. 3/4, julij–september 2012, str. 58–59.

Pietati litterisque – za spoštovanje in znanje: katalog razstave dokumentov iz zgodovine Gimnazije Novo mesto. Novo mesto (Gimnazija Novo mesto) 2012.

Pietati litterisque – za spoštovanje in znanje: razstava dokumentov iz zgodovine Gimnazije Novo mesto. *Rast* 23, št. 1/2, april–junij 2012, str. 33–40.

»V to, kar poučuješ, moraš močno verjeti.«: pogovor z Mitjem Sadkom, zgodovinarjem, filologom-latinstom, pedagogom in vodjo novomeškega oddelka Zgodovinskega arhiva Ljubljana/ Rasto Božič. *Rast* 23, št. 3/4, julij–september 2012, str. 41–51.

Gorazd STARIHA

Arhivska građa privrednih preduzeća u stečaju i likvidaciji. *Arhivska praksa* 15 (2012), str. 221–232.

Izkorišćanje otrok in njih pravna (ne)zaščita v 19. stoletju. *Zgodovina otroštva*. – Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 231–242.

Judita ŠEGA

Loški razgledi 56. *Kronika* 60, št. 1 (2012), str. 170–173.

Loški razgledi 57. *Kronika* 60, št. 1 (2012), str. 164–167.

Poročilo o opravljenem evidentiranju arhivskega gradiva freisinškega gospostva na Slovenskem v

Bavarskem glavnem arhivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München) v letu 2011. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 8, št. 1. – Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2012, str. 183–198. (soavtorici Sonja Anžič-Kemper, Mira Hodnik)

Barbara ŽABOTA

Arhivi : glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije. – Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije. – Letn. 35 (2012), št. 1–2 (Tehnična urednica).

Kongresni trg: zgodovina prostora do razpada Avstro-Ogrske. *Zbirka Umetnine v žepu* 4, Ljubljana (UIFS ZRC SAZU) 2011, 80 strani. (izšlo leta 2012).

